

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

Cilt / Volume
21

Sayı / Number
2

Haziran / June 2023

İktisadi İdari Bilimler Sayısı
Economic Administrative Sciences Issue

Manisa 2023

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.

Manisa Celal Bayar University Journal of Social Science is
the International Peer Reviewed Journal.

Dergimiz “TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı”, “DERGİPARK”, “EBSCO”, “Central and Eastern European Online Library”, “Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBIAD)”, “SCIP10”, “ASOS İndeks”, “İDEAL ONLINE”, “İSAM İlahiyat Makaleleri Veritabanı”, “Türk Eğitim İndeksi”, “Akademik Türk Dergileri İndeksi”, “Modern Language Association” ve “Arastirmax Bilimsel Yayın İndeksi” tarafından taranmaktadır.

This journal is indexed by ULAKBİM, DERGİPARK, EBSCO, CEEOL, SOBIAD, SCIP10, TEI, ASOS, ISAM, AKADEMİK DİZİN, IDEAL ONLINE, MLA and ARASTIRMAX.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos>
+902362012757 | cbusbe.dergi@gmail.com

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

Sahibi ve Baş Editörü / Owner and Editor in Chief
Doç. Dr. Alpay BİZBİRLİK
Yönetim Kurulu Adına, Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü
On Behalf of the Administration Board, Director of Social Sciences Institute

Editörler / Editorial Board

Doç. Dr. Ülviye AYDIN
Doç. Dr. Anıl GACAR
Doç. Dr. Gülenaz SELÇUK
Doç. Dr. Kadir ADAMAZ
Doç. Dr. Bilal ELBİR
Dr. Öğr. Üyesi Gözde ŞAKAR
Dr. Öğr. Üyesi Mina FURAT
Dr. Öğr. Üyesi Emre ÇAKAR
Arş. Gör. Dr. Ali GERİŞ
Arş. Gör. Medine YILDIZ

İletişim Adresi / Correspondence: Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Prof. Dr. İlhan VARANK Yerleşkesi, 45030 Manisa, TÜRKİYE.
Telefon / Phone: +902362012757 | Faks / Fax: +902362332766 | E-mail: cbusbe.dergi@gmail.com
Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos> Basım Yeri / Place: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Matbaası, Manisa. Kapak Tasarımı / Cover Design: Öğr. Gör. Gürol Yeraltı

©Copyright: MCBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir.
Writers are responsible for the content of their articles.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda dört (4) sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
Manisa Celal Bayar University Journal of Social Sciences is a four times a year published, refereed international journal.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos>
+902362012757 | cbusbe.dergi@gmail.com

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahmet GÜÇ	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Ali EROL	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe İLKER	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Bünyamin DURAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Cahit TELCİ	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Chakib BENAFRİ	Cezayir 2 Üniversitesi
Prof. Cherifa TAYENE SAHED	University of Algier-z
Prof. Dr. Cüneyt Yenal KESBİÇ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Feridun EMECEN	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk SELVİ	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ERDEMİR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ŞİRİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KARĞIN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ALKAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa MİYNAT	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Nadir ÖZKUYUMCU	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Nejdet HAYTA	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Osman BİLEN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer TURAN	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi DURAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Serhat BAŞTAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar AYBEK	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel GÜZEL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel SELİM	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Ceren ÜNAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. F. Şayan ULUSAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Âdem SEZER	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Aylin ÜNAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Buğra ÖZER	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Burak KARTAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Coşkun ÇILBANT	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. F. Şayan ULUSAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Hande ŞAHİN	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Necdet BİLGİ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Selhan ÖZBEY	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Gökhan BİÇER	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat ARSLAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi H. Saim PARLADIR	Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Mahmut SÖNMEZ	University of Texas San Antonio
Dr. Timo Müller	University of Augsburg

BU SAYININ HAKEM KURULU / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Aliye USLU ÜSTTEN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ayça ÜLKER ERKAN	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma ARPACI	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Feryal Cubukcu	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Murat ÖNTUĞ	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Sadık YAZAR	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Sinan AYTEKİN	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Velittin KALINKARA	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Murat ELLEZ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Emre ER	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Emre İPEKÇİ ÇETİN	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Filiz YÜKSEL	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail TETİKÇİ	Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Kerim LAÇINBAY	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa FİDAN	Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Nuray DEMİREL ARICI	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Osman İYİLİKÇİ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Selay GİRAY YAKUT	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Sercan Hamza Bağlama	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Serdar ODACI	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Şebnem YAŞAR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Şerif ESENDEMİR	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Tülay YÜREKLİ	Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Yağmur SOYLU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Yunus İNCE	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Zehra TÜRK	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Burcu YAVUZ TABAK	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Esat ŞANLI	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fikriye Gözde MOCAN	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülçin ORHAN	Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Dr. Öğr. Üyesi Hülya SÖNMEZ	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Recep KELEŞ	Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SARIÇALI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Naciye Tuba YILMAZ SOYDAN	Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Neşe ÇAKI	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Onur IŞIK	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem DERİN SAĞLAM	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevtap SARIOĞLU UĞUR	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yasin KARADENİZ	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf TEPELİ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Ceren GÖKDAĞ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Efekan KARAGÖL	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. M. Can YARDIMCI	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Uğur TÜRKEL	Marmara Üniversitesi

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Başlık / Title	Yazar / Author	Sayfa / Pages
Çözüm Odaklı Kısa Süreli Terapi: Temeller, Kavramlar ve Teknikler	Samet ŞAHİN, Diğdem SİYEZ	1-18
Çalışma Psikolojisi Kuramı Bağlamında İnsana Yakışır İş Modeli	Zeynep Öznur ERGİN, Furkan KİRAZCI, Ayşenur BÜYÜKGÖZE-KAVAS	19-32
Tragic Events, Death and Mourning: Tim Crouch's An Oak Tree	Kadriye BOZKURT, Meryem AYAN	33-40
Belirsizliğe Tahammülsüzlüğün Akademisyenlerin Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisinde Psikolojik Sağlamlığın ve Yaşamdaki Anlam Arayışının Aracı Rolü	Muhammet TORTUMLU, Kıvanç UZUN	41-62
Dijital Çağda Yaşlanma: Teknoloji Kullanımının Yerinde Yaşlanmaya Etkisi	Betül TAMKOÇ, Şeyma KARAKAYA, Hilal KÖK	63-78
Kültürel Sıklık ve Dönüşümcü Liderliğin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma	E dip ÖRÜCÜ, Özgür SAÇ, İtir HASIRCI	79-98
Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Endüstri 4.0 ve/veya Toplum 5.0 ile İlişkili Kavramlara Yönelik Farkındalıklarının Geliştirilmesi	Barış ÇUKURBAŞI, Semih GENÇAY, Emre BAYSAL, Gülbin KIYICI	99-112
Hanehalkı Harcamalarının Gelir Memnuniyeti Üzerindeki Etkilerinin Belirlenmesi	Semin PAKSOY, Hande ŞAHİN	113-128
Denetçi Cinsiyeti ile Denetim Ücreti Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği	İlker KIYMETLİ ŞEN, Serkan TERZİ	129-140
Takiyyüddîn Ahmed El-Makrîzî'nin "Es-Sülûk Li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk" Adlı Eserinde Eyyûbîler	Zafer Ümit KOLUKISA, İlhan ERDEM	141-156
Eğitimde Kalite Arayışları ve Akreditasyon: Muhasebe Eğitimi Üzerine Bir Çalışma	Şerife YALIN, Rabia AKTAŞ	157-182
Manisa Şer'iyye Sicillerinde Manzum Eserler	Ümran KARADENİZ, Kenan ERDOĞAN	183-198
Ortaöğretim Görsel Sanatlar Dersinde Dijital Çizim Programları Kullanımının Öğrencilerin Çevresel Tutum ve Yaratıcılıklarına Etkisi	Oğuz DİLMAÇ, Pınar KARABACAK	199-218
Fransa'da İki Dillilerin Türkçe Derslerinde Kültürel İçerik Olarak SOKÜM'den ve Folklorndan Yararlanılması	Bahadır GÜLDEN	219-242
Türkiye'de Hayat ve Emeklilik Şirketlerinin Finansal Performansını Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analiziyle İncelenmesi	Abdullah Çağlar İZCİ, Ömer KÖSE	243-252
Huzur'u Mana-yı Muhalifinden Okumak	Ruhi İNAN	253-275
Fonksiyonel Veri Analizi: Bilim Haritalama Tekniği ile Bir İnceleme	Burcu KOCARIK GACAR, İstem KÖYMEN KESER	276-294
Üniversite Öğrencilerinin Etik Değerlere Yatkinlık Düzeylerinin Bazı Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi	Muhammet İbrahim AKYÜREK, Kübra YENEL	295-308
Sivil İtaatsizlik ve Erdem: Sokrates Odağında Bir İrdeleme	Sibel KİRAZ	309-320
White is for Witching: A Postcolonial Gothic	Reyhan ÖZER TANIYAN	321-331

Çözüm Odaklı Kısa Süreli Terapi: Temeller, Kavramlar ve Teknikler

Samet Şahin^{a, b}, Diğdem Müge Siyez^c

Özet

Çözüm odaklı kısa süreli terapi Amerika Birleşik Devletleri'nde 1980'lerin başlarında ortaya çıkmış bir psikoterapi yaklaşımı olarak, günümüzde psikiyatri, klinik psikoloji, psikolojik danışmanlık, koçluk, mentörlük, sosyal hizmet ve hatta hemşirelik de olmak üzere birçok farklı alanda hizmet veren uzmanlar tarafından kullanılabilir. Sorun odaklı geleneksel görüşü terk edip çözüm odaklı görüşü benimsemesi yönüyle, bu yaklaşımın ruh sağlığı alanında oldukça yenilikçi bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Türkiye'de konuyla ilgili araştırma ve uygulamaların gerçekleştirilmesi de ancak son yıllarda ivme kazanmıştır. Bu çalışmanın amacı, çözüm odaklı kısa süreli terapiyi tarihçesi, felsefi temelleri, temel varsayımları, danışana, değişime ve terapistte olan bakışı, uygulama süreci ve etkililiğiyle birlikte kapsamlı bir şekilde ele almaktır. Bu şekilde çözüm odaklı kısa süreli terapinin gelecek vaat eden yönlerinin vurgulanması ve ilgili araştırmacı ve uygulayıcılara yol gösterilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler

Çözüm Odaklı Kısa Süreli Terapi
Psikoterapi
Psikolojik Danışma

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 03.01.2022
Yayın Tarihi: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1052711

Solution-Focused Brief Therapy: Fundamentals, Concepts and Techniques

Abstract

Solution-focused brief therapy is a psychotherapy approach that emerged in the United States in the early 1980s and is used today by specialists in many different fields, including psychiatry, clinical psychology, counseling, coaching, mentoring, social work, and even nursing. It can be said that this approach is a very innovative one in the field of mental health, as it abandons the problem-oriented traditional view and adopts a solution-oriented view. The relevant research and applications have gained momentum only in recent years in Turkey. The aim of this study is to review solution-focused brief therapy with its history, philosophical foundations, core assumptions, view of the client, of change and of the therapist, application process and effectiveness in a comprehensive way. In this way, it is aimed to emphasize the promising aspects of solution-focused brief therapy and to guide researchers and practitioners interested in this approach.

Keywords

Solution-Focused Brief Therapy
Psychotherapy
Counseling

About Article

Received: 03.01.2022
Published: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1052711

^a İletişim Yazarı: sametsahin@hotmail.com

^b Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-5961-9447

^c Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-4724-3387

Çözüm Odaklı Kısa Süreli Terapiye Giriş

Tarihsel Bakış

Çözüm odaklı kısa süreli terapi (solution-focused brief therapy), kısa süreli terapi modelleri içerisinde 1980'lerin başlarında ortaya çıkmış olan bir psikoterapi yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, orijinal adı Milwaukee Brief Family Therapy Center olan Milwaukee Kısa Süreli Aile Terapisi Merkezi'nde Steve de Shazer, Insoo Kim Berg ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir (de Shazer vd., 2007). Ekip, kendilerinden önce gelen Palo Alto, California'daki Mental Research Institute (MRI) adlı merkezin kısa süreli modelini takip etmiş ancak kendi çalışmalarıyla birlikte yeni bir yaklaşımın temelini atmıştır (Connie & Metcalf, 2009). Steve de Shazer ve Insoo Kim Berg önderliğinde bu yaklaşım, aile terapisi, Milton Erickson'un hipnoterapisi, Budizm ve Ludwig Wittgenstein adlı filozofun çalışmaları başta olmak üzere birçok farklı kaynaktan faydalanmış ve geleneksel psikoterapi yaklaşımlarından büyük oranda farklılaşmıştır (Iveson vd., 2012). Tümdengelimden ziyade tümevarım yöntemiyle geliştirilen bu terapi yöntemi, ekibin tek taraflı bir ayna arkasında yüzlerce saatlik terapi oturumlarını gözlemlemesiyle ortaya çıkmıştır (Connie & Metcalf, 2009). Milwaukee Kısa Süreli Aile Terapisi Merkezi'ndeki uzmanlar gerçekleştirilen bu oturumları izlemiş, danışanların gerçek yaşamda uygulanabilir çözümlere ulaşmasına yardımcı olan soruları, davranışları ve duyguları not düşüp tartışarak bu terapi yaklaşımını geliştirmişlerdir (de Shazer vd., 2007).

Günümüzde çözüm odaklı kısa süreli terapi, daha genel tabirle "çözüm odaklı yaklaşım" olarak da ifade edilmektedir. Nitekim psikiyatri, klinik psikoloji, psikolojik danışmanlık, koçluk, mentörlük, sosyal hizmet ve hatta hemşirelik de olmak üzere birçok farklı alanda hizmet veren uzmanlar tarafından da benimsenebilmektedir. Ayrıca 1980'lerde ortaya çıkan klasik çözüm odaklı kısa süreli yaklaşımı standart haliyle sürdüren uygulayıcılar olduğu gibi, İngiltere'deki BRIEF merkezinde olduğu gibi yeni gelişmeler ortaya koyan farklı uygulayıcılar da mevcuttur (Ratner vd., 2012). Bu yazı boyunca yaklaşımın ilk sunulduğu isme sadık kalınarak, yaklaşım için çözüm odaklı kısa süreli terapi ve uygulayıcı içinse terapist ifadesi kullanılacaktır. Temel alınan yaklaşım da ekseriyetle Steve de Shazer ve Insoo Kim Berg ekolüdür.

Felsefi Temelleri

Çözüm odaklı kısa süreli terapinin felsefi temellerinden kuram üzerinde belki de en etkili olanı, *yapılandırmacılık* (constructivism) yaklaşımıdır. Bu felsefi yaklaşıma göre, gerçeklik keşfedilmekten ziyade icat edilir ve bu yönüyle de bu felsefi yaklaşımın nesnelcilik, yani objektivizmden ayrıldığı görülmektedir (de Shazer, 1991; aktaran Ratner vd., 2012). Bu saptama özellikle söz konusu ruh sağlığı olduğunda önemli doğurgular taşımaktadır. Kişilerin ruhsal sorunları dışarıda bir yerlerde yatan bir "gerçeklik" olarak, tanılanıp tedavi edilecek bir bozukluk olarak görülmez. Dolayısıyla da çözüm odaklı yaklaşımda kişilerin sorunları oldukça önemli görülse de, hedefe ulaşma yolunda patolojiden uzak bir duruş sergilenir.

Yapılandırmacılığın yanı sıra *sosyal yapılandırmacılık* (social constructivism), çözüm odaklı kısa süreli terapinin temelini oluşturan bir diğer felsefi yaklaşımdır. İki terimi birbirinden ayırmak zor olsa da, ilki gerçekliğin oluşturulmasında bireysel (biyolojik ve zihinsel) vurgular yaparken, ikincisi gerçekliğin oluşturulmasında sosyal (etkileşimsel) vurgular yapmaktadır (Sommers-Flanagan & Sommers-Flanagan, 2012). Sosyal yapılandırmacılığa göre birey, deneyim dünyasını sosyal ilişkiler yoluyla şekillendirir ve dolayısıyla da gerçeklik, sosyal

ilişkilerin bir sonucudur (Gergen, 1999; aktaran Ratner vd., 2012). Elbette sosyal etkileşime yapılan vurgunun doğal bir sonucu olarak, çözüm odaklı kısa süreli terapide dil de önemli bir yere sahiptir. Özellikle Steve de Shazer'ın Wittgenstein adlı filozoftan etkilendiği nokta bu dil konusudur. Çözüm odaklı kısa süreli terapide dil, bireyin geleceğinin oluşturulmasında ve müzakere edilmesinde başlıca araçtır. Bir başka deyişle, sosyal gerçekliği yaratan şey dildir (Chang & Nylund, 2013). Bu temelden yola çıkarak, bu yaklaşımda çözüm yolunda danışanın diğer bireylerle olan ilişkileri hakkında çokça soru sorulmakta, ayrıca uzman ve danışan arasındaki ilişki de klasik psikoterapi yaklaşımlarından çok farklı bir şekilde yürütülmektedir (Ratner vd., 2012). Çözüm odaklı kısa süreli terapide terapötik ilişkinin doğası ileriki başlıklarda daha detaylıca açıklanacaktır.

Çözüm odaklı kısa süreli terapinin doğası incelendiğinde, kolaylıkla göze çaracak olan bir diğer felsefi temelse *hümanizmdir*. Danışanın kendi isteği ve seçimi doğrultusunda kendi koşullarını iyileştirmek için gerekli kaynaklara ve kapasiteye sahip olduğu vurgulanır (Yarhouse & Sells, 2017). Bu sebeple de psikolojik yardım sürecinde uzmanın temel hedeflerinden biri, bu mevcut ancak istifade edilmeyen kaynakları ortaya çıkarmaktır.

Temel Varsayımları

Çözüm odaklı kısa süreli terapinin temel varsayımları, Steve de Shazer ve diğerleri (2007) tarafından şu şekilde sıralanmıştır:

- a. *Bozulmamışsa, düzeltme.* Eğer sorun yoksa, terapiye ihtiyaç da yoktur. Danışanın sorun getirmediği alanlarda irdeleme veya müdahalede bulunmak yersizdir.
- b. *Çalışıyorsa, daha fazla yap.* Eğer danışanın çözüm yolunda hâlihazırda yaptığı şeyler varsa, danışanın bunları devam ettirmesi teşvik edilmelidir.
- c. *Çalışmıyorsa, farklı bir şey yap.* Eğer çözüm yolunda kullanılan bir strateji işe yaramıyorsa, aynı strateji sürekli tekrar edilmemeli, farklı bir şey yapılmalıdır. Danışanın işlevsel olmayan çözüm teşebbüslerini değiştirmesine yardımcı olmak, terapistin görevidir.
- d. *Küçük adımlar, büyük değişimlere götürebilir.* Küçük değişimler sağlanırsa, bu değişimler ilave değişimlere yol açar ve çok büyük müdahalelere gerek olmaksızın sistemik bir değişim sağlanabilir. Küçük adımlarla ilerlemek danışanın "yeterince iyi" olan sonuca kademe kademe gitmesine yardımcı olur.
- e. *Çözümün her zaman sorunla doğrudan bağlantılı olması gerekmez.* Çözüme ulaşmak amacıyla her zaman sorunun kaynağına inmek gerekli değildir. Terapist ve danışan geçmişte ve şimdide çözüme işaret eden yaşantıları yakalayarak hedefe ulaşabilirler.
- f. *Çözümü geliştirmek için gereken dil, sorunu tarif etmek için gereken dilden farklıdır.* Sorun konuşması genellikle olumsuzdur, geçmiş odaklıdır ve sorunun sürekliliğini öne çıkarır. Çözümlerin diliyse genellikle daha olumludur, gelecek odaklıdır ve sorunların geçiciliğini öne çıkarır.
- g. *Hiçbir sorun her zaman aynı yoğunlukta olmaz.* Her zaman istifade edilecek istisnalar mevcuttur. Sorunun yaşanmadığı istisnai durumlar her zaman vardır ve bunlar küçük değişimler yaratmak için kullanılabilir.

- h. *Gelecek oluşturulur ve müzakereye açıktır.* İnsanlar geçmişleri, sosyal tabakaları veya psikolojik teşhisleri sebebiyle belirli bir davranışlar kafesine sıkışıp kalmış durumda değildir.

Çözüm İnşa Etmenin Adımları

Sorunun tanımlanması. Bu adım, sorun çözme sürecinin ilk tipik adımıdır ve burada danışanlara sorunlarını anlatmaları için fırsat tanınır. Ancak sıradan bir sorun çözme yaklaşımından farklı olarak, sorunun doğası, şiddeti veya kökeniyle ilgili detaylı konuşmalara girilmez (de Jong & Kim Berg, 2008) “Sizi buraya getiren şey nedir?” ve benzeri bir soruyla danışanların sorunu anlaşılmasına çalışılır ve çözüm yolunda ilk adım atılmış olur.

Amaç belirleme. Danışanlar sorunlarını tarif ettikten sonra, bunların yerine nelerin olmasını istedikleri sorulur ve böylelikle psikolojik yardım sürecine ilişkin amaçları ortaya çıkarılır. Çözüm odaklı kısa süreli terapide, “Görüşmemizin sonunda nelerin farklı olmasını umut ediyorsunuz?” veya “Bunun yerine ne yapıyor olacaksınız?” gibi geleceğe dönük sorularla, danışanların amaçları belirlenir (Macdonald, 2007).

İstisnaların keşfi. Çözüm odaklı yardım sürecinin önemli bir kısmı da istisnaların keşfidir. Süreç boyunca uygulayıcılar, danışanların ifadelerindeki istisna durumları ararlar. Sorunun yaşanmadığı, daha az şiddetle yaşandığı veya yaşandığı ancak sorun olarak görülmediği durumlara dikkat edilir (Nelson, 2018).

Oturum sonu geri bildirim. Her çözüm odaklı oturumun sonunda, uzmanlar danışanlara yazılı veya sözlü (genellikle yazılıdır) olarak geri bildirim verirler. Bu geri bildirim danışanlara yönelik övgüleri ve genellikle bazı önerileri içerir. Oturum içerisinde danışanın ifade ettiklerinden yola çıkılarak, danışanların hâlihazırda yaptıkları iyi şeyler yapıcı övgü ve geri bildirimlerle pekiştirilir ve belirlenen amaçlar doğrultusunda nelerin daha fazla yapılması gerektiği belirtilir (de Jong & Kim Berg, 2008).

Danışandaki ilerlemenin değerlendirilmesi. Amaçlara giden yolda danışanın ve uzmanın nerede olduklarını bilebilmeleri için, çözüm odaklı kısa süreli terapide genellikle derecelendirme yapılır (de Jong & Kim Berg, 2008). Bu sayede danışan belirlediği amaçlara “ya hep, ya hiç” şeklinde yaklaşmaz ve varış noktası daha az korkutucu, daha fazla ulaşılabilir görünür (Macdonald, 2007). Danışanlar amaçlarına ulaşma noktasında nerede olduklarını 0’dan (veya 1’den) 10’a kadar derecelendirirler. Bu mevcut ilerlemeyi tespit etmenin yanında, bir sonraki adıma ilerlemek için nelerin gerektiğini tespit etmeye de yardımcı olur (de Jong & Kim Berg, 2008).

Tüm bu adımlar, ileriki başlıklarda daha detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

Danışana Olan Bakış

Çözüm odaklı terapistler, kendi modelleriyle de tutarlı bir biçimde, danışanın değişim için nelere ihtiyacı olduğuna ilişkin herhangi bir ön fikirle yola çıkmazlar; bunun yerine, danışanın kendi sorununu nasıl tanımladığına odaklanırlar (Backhaus, 2011). Nitekim çözüm odaklı terapistlere göre danışan, kendi yaşamının uzmanıdır (de Jong & Kim Berg, 2008). Yardım için başvuran danışanların kendi bağlamları içerisinde bir “sıkışma” durumu yaşadıkları, ancak her şeyin değişim içerisinde olması sebebiyle bu sıkışmanın içerisinde çıkmaları için danışanlara yardımcı olunması gerektiği savunulur (Hunton, 2011). Bu hem bireyler, hem çiftler, hem de aileler için geçerlidir.

Steve de Shazer (1988; aktaran Backhaus, 2011), danışanları sürece ilişkin motivasyonlarına göre üç farklı kategoriye ayırmıştır:

- a. *Ziyaretçi* tipteki danışanlar, yardıma ihtiyaçları olduğunu düşünmezler ve terapiye isteksiz bir şekilde gelirler. Terapistin buradaki rolü, danışanın o oturumdan nasıl fayda görebileceğini ortaya koymaktır.
- b. *Şikayetçi* tipteki danışanlar, sorunları için yardım almaya razı olmuşlardır ancak sorunlarına ve çözüm yoluna ilişkin bir netlik söz konusu değildir. Terapistin buradaki rolü, ulaşılabilir amaçlar belirlenmesine ve sorunların istisnalarının keşfedilmesine yardımcı olmaktadır.
- c. *Müşteri* tipteki danışanların amaçları nettir ve hedefe doğru ilerlemektedirler. Terapistin buradaki rolü, onlara ilave destek sağlamaktadır.

Bu kategorilerin çözüm odaklı literatürde zaman içerisinde yok olduğu ifade edilse de (Hunton, 2011), terapistlerin kendi rollerinin farkında olmaları adına önemli bir kılavuz sağlamaktadırlar.

Değişime Olan Bakış

Çözüm odaklı kısa süreli terapide değişim, *tercih edilen gelecek* ve *başarı durumları* olmak üzere iki temel kaynaktan gelir (Ratner vd., 2012). Terapist, danışanı tercih ettiği geleceği tarif etmesi konusunda teşvik eder. Bunu yaparken, terapinin sonucunda nelerin farklı olacağı, bu değişimlerin danışanın yaşamının farklı alanlarına nasıl yansıtacağını irdeler ve böylece değişimi danışan için daha olası hâle getirir. Ayrıca danışanın hâlihazırda sahip olduğu ve sergilediği becerileri ve kaynakları detaylandırarak, başarı durumlarının ortaya çıkmasına yardımcı olur. Bu durumlar hem geçmişten hem de günümüzden örnekler olabilir. Bu farazi (deneme amaçlı) konuşmalar, danışanın değişimin olabilme ihtimalini hayal etmesini sağlar ve kendi başına bir müdahale süreci olarak işlev görür (O'Hanlon & Weiner-Davis, 1989; aktaran Backhaus, 2011). Bu pozitif irdelemenin ve tavrın temelinde, değişimin kaçınılmaz olduğu varsayımı yatmaktadır.

Terapistin Rolü ve Çözüm Odaklı Duruş

Çözüm odaklı kısa süreli terapide terapistin rolü, diğer birçok psikoterapi modeline göre farklılık göstermektedir. Terapistler neredeyse hiçbir zaman danışanlarıyla ilgili yargıda bulunmazlar ve danışanların istekleri, ihtiyaçları veya davranışlarının arkasındaki anlamları yorumlamaktan kaçınırlar ve "bilmeme" duruşunu benimserler (de Shazer vd., 2007).

Tüm bunların ışığında, terapistin yapacakları genel itibarıyla şu üç maddeyle özetlenebilir (de Jong & Kim Berg, 2007):

- a. Danışanlara yaşamlarında nelerin değiştiğini görmek istediklerini sormak; sundukları sorunları ve bu sorunları anlatırken kullandıkları dili (kategorileri) kabul etmek,
- b. Danışanlarla, sorunları çözüldüğü zaman yaşamlarında nelerin farklı olacağı üzerine konuşmak; danışanların yaşamlarında gitmek istedikleri doğrultuları ve bu doğrultuları ifade ederken kullandıkları dili dikkatle dinlemek ve bunlara saygı duymak için çabalamak,

- c. Danışanlara kendi sorunlarının istisnalarına yönelik algılarını sormak; danışanın bu algılarını kendi içsel kaynaklarının ve dışsal kaynaklarının göstergeleri olarak kabul etmek.

Tüm bu süreçte, terapist danışana karşı çözüm odaklı bir duruş benimser. Çözüm odaklı duruş, danışanın isteklerine ve terapi sürecine getirdiği kaynaklara dikkat eden bir bakış açısıdır. Bu bakış; meraklı, saygılı, farazi olan, normlara ve patolojiye dayalı olmayan, danışanın yetkinliğine inanan, pozitif, sorumluluğu paylaşan, iş birlikçi ve gelecek ve çözüm odaklı bir bakıştır (Nelson, 2018).

Burada terapistin yaptıkları ve benimsediği duruş düşünüldüğünde, çözüm odaklı terapistin aslında pek de kayda değer veya zorlayıcı bir süreç yönetmediği düşünülebilir. Ancak terapi sürecine ilişkin kısımlarda da görüleceği üzere, süreci “bir adım geriden yönetmek” oldukça zordur. Bir başka deyişle, çözüm odaklı kısa süreli terapi basit (simple) görünse de, kolay (easy) değildir.

Çözüm Odaklı Kısa Süreli Terapi Süreci

İlk Oturum

Tanışma ve mini sohbet. Psikolojik yardım süreci profesyonel bir süreç olduğundan dolayı, uzmanların ilk oturumda karşılarındaki danışana ilişkin neredeyse her zaman bir ön fikri vardır. Ayrıca danışanlar da terapistlerine ilişkin belirli bilgilere sahip olarak ilk oturuma gelmektedirler. Ancak doğrudan kişiye adıyla hitap edip sorununa inmek yerine, çözüm odaklı terapistler terapist ile danışan arasındaki buzları kırabilmek adına küçük bir sohbeti yararlı bulmaktadır (de Jong & Kim Berg, 2008). Burada terapistin kendini tanıtmayı, danışana nasıl hitap etmesi gerektiğini danışana bizzat sorması ve danışandan da kendini tanıtmayı istemesi faydalı olacaktır. Danışanların sıradan bir günlerini nasıl geçirdikleri, nerede yaşadıkları, nelerden hoşlandıkları veya ne gibi yeteneklere sahip oldukları üzerine 2-3 dakika konuşmak, ilk oturumun havasını yumuşatabilir. Ayrıca bu sohbetten danışanın sosyal bağlamına ve becerilerine ilişkin terapist için yararlı olabilecek bazı bilgiler de çıkabilir (Macdonald, 2007). Elbette burada oturuma oldukça kötü bir hâlde geldiği belli olan bir danışan veya çeşitli acil durumlar kastedilmemektedir.

Yapılandırma. İlk oturumda danışanı sürece hazırlamak için gerekli olan bir diğer noktaysa terapistin süreci yapılandırmasıdır. Burada yapılandırmayla kastedilen şey, terapistin henüz danışana sorunları hakkında sorular sormadan önce, kendisinin oturumları nasıl düzenlediğine ilişkin bir açıklama yapması ve danışanı soracağı sorulara hazırlamasıdır. Şu şekilde bir açıklama yapılabilir (Sklare, 2010, s. 17-18):

“Çalışmamızın nasıl olacağı hakkında sana bilgi vermek istiyorum. Sana pek çok soru soracağım. Bunlardan bazıları sana tuhaf gelebilir ve bazılarını cevaplamak senin için zor olabilir. Senin verdiğin cevaplardan bazılarını not alacağım. Bu notları sana mesaj (geri bildirim) yazmak için kullanacağım. Görüşmemizin sonunda notlarımı gözden geçirmek ve hakkında konuştuğumuz şeylerle ilgili olarak düşüncelerimi toparlayabilmem için birkaç dakikalığına odadan ayrılacağım ve sana mesajımı yazacağım. Geri döndüğümde sana ne düşündüğümü söyleyip mesajımı okuyacağım. Mesajın bir kopyasını hazırlayacağız. Birini sen alacaksın, biri de bende kalacak. Bunlar hakkında ne düşünüyorsun?”

Burada ayrıca gizlilik ilkeleri ve oturumların yaklaşık olarak ne kadar sürmesinin beklendiği de danışana ifade edilmelidir. Çözüm odaklı terapi oturumları genellikle 45 dakika civarı sürmektedir.

Sorunun tanımlanması. Çözüm odaklı kısa süreli terapi her ne kadar sorundan çok çözüme odaklanan bir yaklaşım olsa da, bu danışanların oturumlara getirdikleri sorunlarının asla konuşulmayacağı anlamına gelmez. Nitekim danışana verilen önem, onun önem verdiği şeylere de önem vermeyi gerektirir. Danışanlar deneyimledikleri sorunları her zaman tarif etmek isteyecekler ve kendi sorunlarının terapist tarafından yeterince dinlendiğinden emin olmaları gerekir (Henden, 2008). Ayrıca sorunlara ilişkin elde edilen bilgiler, amaç belirlemeye ve böylece ilerlemenin ölçülmesine yardımcı olacaktır (Macdonald, 2007). Burada çözüm odaklılık, sorunların bahsini kapatmak değil, sorunların oturumu domine etmemesini sağlamaktır. Sorun yeterli seviyede dinlenir ve bir sonraki adımda bahsedileceği üzere bu sorunlar pozitif amaçlara dönüştürülür.

Üstelik çözüm odaklı terapistler, danışanların sorun tanımlamalarında kullandıkları kelimeleri olduğu gibi korumanın, bu sorunlara profesyonel etiketler koymaktan daha etkili olduğunu düşünmektedirler. Danışanın terapistle karşı bir çakışma hissetmemesi adına, sorunlara yeni başlıklar atmaktan veya profesyonel “jargon” kullanmaktan kaçınılır (Macdonald, 2007).

Danışanın sorununun belirlenmesi ve detaylandırılması adına şu gibi sorular sorulabilir:

- a. Sizi buraya getiren şey nedir?
- b. Bu sizin için nasıl bir sorun?
- c. Bu durum kendiniz ve çevrenizdekiler için nasıl sorun oluşturuyor?

Amacın belirlenmesi. Çözüm odaklı kısa süreli terapi sürecinin amacı, danışanların sorunları yerine neyi istedikleri üzerine kurulur. Danışanlar, danışma oturumları için kendi amaçlarını belirleyecek uzmanlar olarak görülmektedir (Sklare, 2010). Ancak terapistler, danışanlarına onlara nasıl yardımcı olabileceklerini sorduklarında, duyacakları şeyler muhtemelen mevcut sorunların detaylı bir tanımı olacaktır. Oysa çözüm odaklı terapistler, danışanların kendi yaşamlarında nelerin farklı olmasını istedikleriyle ilgilenirler (de Jong & Kim Berg, 2008). Bunun psikolojik yardım sürecinde çok daha faydalı olacağı düşünülür çünkü danışanın kendisini bir şeyi yaparken hayal etmesi, bir şeyi yapmazken hayal etmesinden çok daha kolay ve çok daha motive edici olacaktır.

Çözüm odaklı amaç belirleme, bir taksidaki yolcu metaforuyla açıklanabilmektedir. Taksiiye binen bir yolcu, elbette taksi şoföründen belirli bir ulaşım hizmeti almayı beklemektedir ve şoförün görevi de yolcunun hedefine ulaşmasına yardımcı olmaktır. Taksi şoförü yolcuya sorar: “Nereye?” Yolcu da cevap verir: “Havaalanına değil.” Böyle bir hedef, nereye gitmek istendiğinden ziyade nereye gitmek istenmediğini ifade eder ve bu hem yolcu için, hem de taksi şoförü için işleri zorlaştıracaktır. Bu benzetmede taksi şoförünün “Peki ama nereye?” sorusunu sorması en makul olan şeydir.

“Havalanına değil” cümlesi ulaşım için nasıl işe yaramıyorsa, terapi sürecinde de neyin istenmediğine değil de neyin istendiğine odaklanılması süreçte daha hızlı yol alınmasını sağlamaktadır. Ancak psikolojik danışma ve psikoterapi süreci düşünüldüğünde, aslında pek çok yaklaşımın “Peki ama nereye?” sorusunu sormaktan kaçındığı veya bunu sormakta geç

kaldığı söylenebilir. Bu sebeptendir ki, kısa süreli olan çözüm odaklı yaklaşım, bu soruyu daha ilk oturumdan itibaren sürecin en önemli kısmı olarak görür. Danışandan gelen cevap kabul edilir ancak bazı modifikasyonlarla “iyi oluşturulmuş amaç” şekline getirilmeye çalışılır.

Çözüm odaklı terapide “iyi oluşturulmuş amaçlar” şu özelliklere sahiptir (de Shazer 1991; aktaran Quick, 2007):

- a. Küçüklerdir;
- b. Belirginlerdir;
- c. Spesifik davranışsal ifadelerle tanımlanırlar;
- d. Danışanların kendi yaşamları bağlamında ulaşılabilirlerdir;
- e. Danışanlar tarafından “sıkı çalışma” içeren şeyler olarak algılanırlar;
- f. “Bir şeyin sonu” olarak değil, “bir şeyin başlangıcı” olarak tanımlanırlar; ve
- g. Mevcut davranışların yokluğundan veya sonlandırılmasından ziyade yeni davranışların başlatılmasını içerirler.

Danışanların ifade ettikleri sorunları iyi oluşturulmuş amaçlara dönüştürmek için şu gibi sorular sorulabilir:

- a. Bu sorun çözüldüğünde, neler farklı olacak?
- b. Bunun olmaması yerine, neyin olmasını istersiniz?
- c. Buradan beklediğiniz şeyin gerçekleştiğini nasıl anlayacaksınız?
- d. Yaşamınızdaki önemli insanlar bunu nasıl anlayacaklar?

Mucize sorusu. Amaç belirleme adımında danışanın psikolojik yardım sürecine ilişkin beklentileri ele alındıktan sonra, bu beklentilerin karşılanması durumunda yaşamlarında nelerin farklı olacağını detaylı bir tasviri takip eder (Ratner vd., 2012). Bu da genellikle mucize sorusuyla elde edilmektedir. Mucize sorusu, terapi sürecindeki en önemli müdahalelerden biri olarak görülür. Burada danışana bir mucize olması ve sorununun çözülmesi durumunda nelerin farklı olacağı sorulur (Backhaus, 2011). Amaç belirleme adımında ortaya çıkarılan amaçlar, burada daha da belirgin hâle getirilir ve danışanların kafalarında canlandırdıkları detaylı tasvirle birlikte teşvik bulmaları sağlanır.

Mucize sorusu birçok farklı şekilde sorulabilmektedir ancak süreç içerisindeki temel sunuş şu şekildedir (Berg & Dolan, 2001, s. 7; aktaran de Shazer vd., 2007):

“Size biraz ilginç bir soru soracağım [duraklama]. İlginç soru şu: [duraklama] Bizim konuşmamızdan sonra, işinize (evinize, okulunuza) geri döneceksiniz ve günün geri kalanında yapmanız gereken şeyleri yapacaksınız. Bu çocuklarla ilgilenmek, yemek yapmak, televizyon izlemek vb. şeyler olabilir. Sonrasında gece yatağa girme zamanı gelecek. Evde herkes uyuyor ve siz de sakince uyuyorsunuz. Gecenin ortasında, bir mucize oluyor ve sizi bugün benimle konuşmaya getiren sorun çözülüyor! Ama bu siz uyurken gerçekleştiğinden dolayı, sizin sorununuzun çözüldüğünü bilme şansınız yok [duraklama]. Bu durumda, sabah uyandıığımızda, ‘Gerçekten bir şey olmuş olmalı. Sorunum gitmiş!’ demenize sebep olacak küçük değişiklik ne olabilir?”

Mucize sorusunun akabinde, şu gibi sorularla terapist detaylandırmaya devam edebilir:

- a. Başka ne olabilir?
- b. İkinci olarak neyi fark edersiniz?
- c. Ailenizde/arkadaşlarınızda bunu ilk fark eden kim olur ve o ne yapar?
- d. Buna karşılık siz ne yaparsınız?

İstisnaların keşfi. Daha öncesinde de belirtildiği üzere, çözüm odaklı kısa süreli terapinin önemli varsayımlardan biri, “hiçbir sorun her zaman aynı yoğunlukta olmaz” varsayımdır. Bu varsayımdan yola çıkılarak istisnalar, terapi sürecinde küçük değişimleri keşfetmek ve daha fazlasını yaratmak üzere kullanılmaktadır.

İstisnalar, danışanın yaşamındaki sorunun gerçekleşmesi beklenirken bir şekilde gerçekleşmediği geçmiş deneyimlerdir (de Jong & Kim Berg, 2008). Mucize sorusu sorulduktan, detaylandırıldıktan ve doyurucu cevaplar alındıktan sonra, terapist mucize parçalarının danışanın yaşamında zaten gerçekleşip gerçekleşmediğini belirlemeye çalışır. Bu sorunun mucize senaryosunun hemen ardından sorulması, danışanın tanımladığı bazı ayrıntıların zaten gerçekleştiğini ve “tam mucize”yi beklemenin gerekli olmadığını kabul etme olasılığını artırır (Quick, 2007).

İstisnaları keşfetme noktasında terapist şu gibi soruları sorabilir:

- a. Son birkaç hafta içerisinde, bu mucizenin küçücük de olsa gerçekleştiği zamanlar oldu mu?
- b. Çözüme az da olsa yaklaştığınızı düşündüğünüz zamanlar oldu mu?
- c. Sorununuzun yaşanmadığı veya en azından şiddetinin azaldığı zamanlar oldu mu?
- d. Bu sorunu çözmek için yaptığınız şeylerin biraz bile olsa işe yaradığı zamanlar oldu mu?

İstisnaları keşfederken özellikle yakın zamanlara odaklanmak faydalı olacaktır çünkü danışanlar bunları daha detaylı bir şekilde hatırlayabilirler ve bunların tekrardan yaşanması, oldukça geçmişte kalan zamanlara kıyasla daha olası olacaktır (de Jong & Kim Berg, 2008).

İstisnalar keşfedildikten sonra, bunların daha fazla tekrarlanmasını sağlamak için bunların nasıl gerçekleştiğini irdelemek gerekir. Çözüm odaklı kısa süreli terapide iki farklı istisna türünden bahsedilir: *kasıtlı* ve *tesadüfi* (Bannink, 2010). Danışanlar kendilerinin farklı bir davranışta bulunduğunu ve bu sebeple farklı bir sonuç ortaya çıktığını görüyorlarsa, burada kasıtlı bir istisna söz konusudur. Ancak eğer danışanlar istisnanın sebebinden emin değillerse veya başkalarının bu istisnaya sebep olduğunu düşünüyorlarsa, burada tesadüfi bir istisna söz konusudur. Burada terapistin görevi, istisnaya ilişkin danışan algısını irdelemek ve danışanın neyi farklı yaptığını görmesine yardımcı olmaktır. Bu noktada terapistin, danışanın hangi tür istisnadan bahsettiğini fark etmesi önemlidir.

İstisnaların nasıl gerçekleştiğini irdelerken şu gibi sorular sorulabilir:

- a. Bu nasıl oldu?
- b. Bunu nasıl başardınız?
- c. Sizce o zaman neyi farklı yaptınız?
- d. Sizce bu durumda sizin nasıl bir payınız oldu?

Derecelendirme. Mucize sorusu amaçlara açıklık kazandırırken, derecelendirme sorusu danışanların spesifik eylemlere ve kendi amaçlarına küçük adımlarla ilerlemelerine yardımcı olmaktadır. Çözüm odaklı terapinin en kolay adapte edilebilen araçlarından biri derecelendirme sorularıdır. Derecelendirme terapistle danışanın, danışanın bulunduğu yeri birlikte tartıştıkları ve mevcut ilerlemeyi ölçtükleri basit ama güçlü bir yöntemdir. Bunun yanı sıra, danışan motivasyonunu ve güvenini ölçmek için de kullanılabilir (Henden, 2008).

Derecelendirme soruları mevcut durumu ve motivasyonu ölçmek üzere şu şekilde sorulabilir:

- Mucizenin gerçekleştiği zamanı 10, yardım alma kararını verdiğiniz o kötü zamanıysa 1 olarak düşünelim. Şu an kendinizi 1'den 10'a kadar nerede görüyorsunuz?
- Size o numarada olduğunuzu gösteren şeyler nelerdir?
- Bir numara yukarı çıkmak için nelerin olması gerekiyor?
- Daha ileriye gidebileceğimize dair inancınızı düşünelim. Buna tümüyle inandığınız nokta 10, bu konuda hiç inancınızın olmadığı noktaysa 1 olsun. Şu an kendinizi bu skalada nerede görüyorsunuz?

Geri bildirim. Görüşme sonunda terapist, oturum başında süreci yapılandırırken bahsettiği üzere, danışandan mesaj yazmak için izin ister. Danışan için hazırlanan mesaj üç kısımdan oluşmaktadır: övgüler, köprü ve öneriler. Bu strateji, terapistte görüşmeyi değerlendirme ve görüşlerini danışana aktarmak için zaman sağlar (Sklare, 2010).

Övgü kısmında terapist, danışanın hâlihazırda yapmış ve yapmakta olduğu faydalı noktalara parmak basar ve danışanı bunlardan ötürü tebrik eder (örn. "Uzun süredir yaşamakta olduğunuz öfke sorununuzla ilgili bir şey yapmak üzere buraya geldiniz ve şimdiden yapmakta olduğunuz bazı faydalı şeyler olduğunu görüyorum. Bunlar gerçekten güzel.") **Köprü** kısmında terapist, yapacağı önerilere bir geçiş sağlar ve bu önerilerin ardındaki gerekçeleri açıklar. (örn. "Yaşamınızı çok daha iyi bir noktaya taşıyabilmeniz için, ben de öfkeyle mücadelenizde daha da ilerlemeniz gerektiği konusunda sizinle hemfikirim.") **Öneri** kısmındaysa terapist, oturum sürecinde ortaya çıkan istisnalara göre danışana çeşitli davranışsal görevler önerir (örn. "Öfkelenmeye başladığınızı hissettiğiniz zaman derin bir nefes aldığınızda ve kendi çocuklarınızı düşündüğünüzde, sanki daha sakin kalmayı başarıyor gibisiniz. Önümüzdeki günlerde bunu daha fazla yapmanızı ve neler olacağını gözlemlemenizi öneririm.")

Çözüm odaklı kısa süreli terapide yapılan geri bildirim amacı, danışanlara iyi oluşturulmuş amaçlarının geliştirilmesinde destek olmak, onları yaşamlarındaki istisnalara odaklamak ve bu istisnaların gerçekleşmesi için kimin ne yaptığını, özellikle de kendilerinin ne yaptığını fark etmeleri için onları teşvik etmektir (de Jong & Kim Berg, 2008). Kasıtlı istisnalar gören danışanlara (ki genellikle müşteri tipte olurlar) davranışsal ödevler, tesadüfi istisnalar gören danışanlaraysa (ki genellikle şikayetçi tipte olurlar) gözlem ödevleri verilebilir. Ziyaretçi tipteki danışanlaraysa ilk aşamada herhangi bir görev önerisinde bulunmamak iyi olacaktır (Bannink, 2010). Böylece istisnalarda kendi rollerini görebilen danışanlara o rolü daha fazla tekrarlamaları için ve kendi rolünü göremeyip istisnaları dışsal sebeplerle açıklayan danışanlaraysa kendi rollerini görebilmeleri için fırsat verilmiş olur.

Bir sonraki oturumun konuşulması. Teoride, çözüm odaklı kısa süreli terapilerde her oturum son oturum olarak görülür. Görüşmeler, öncesinden veya başlangıçta herhangi bir oturum

sayısı belirlenmeden başlar. Terapinin sonunda danışana, “Tekrardan görüşmemizin faydalı olacağını düşünüyor musunuz?” “Bir sonraki oturumumuz ne zaman olsun?” şeklinde sorular sorularak, danışanın kararı kendisine bırakılır (Bannink, 2010). Elbette burada terapistten gelebilecek oturum önerilerinin çözüm odaklı terapiye tümüyle ters olduğunu söylemek fazla iddialı olacaktır. Ancak buradaki amaç, danışana özgür alan tanınarak motivasyonunun artırılması ve her danışanın kendi içerisinde eşsiz olduğu bilinciyle planlar yapılmasıdır. Bu noktada terapist, daha önceden de söylediğimiz gibi “bir adım geriden yönetmek” niyetindedir.

Çözüm odaklı terapide bir danışanla yapılan oturum idealde 45 dakika, iki veya daha fazla danışanla yapılan oturumsa 90 dakika sürer (Bannink, 2010).

Sonraki Oturumlar

Neler daha iyi? Çözüm odaklı kısa süreli terapide ilk oturumdan sonraki oturumlar genellikle şu soruyla başlar: “Hayatında neler daha iyi gidiyor?” Buradaki amaç, sonraki oturumların daha ilk başından itibaren önceki oturumdan bu yana mevcut olan çözüm parçalarına odaklanmaktır (Hanton, 2011). Ayrıca burada kullanılan dile de dikkat çekmek önemlidir. “Daha iyiye giden bir şey var mı?” şeklinde kapalı uçlu bir soru sorulmaz çünkü bu durumda, ilerlemeye karşı kuşkucu bir ima söz konusu olur. Oysa “Neler daha iyi?” şeklinde bir sormak, ruh sağlığı uzmanının karşısındaki danışanın olumlu ilerlemeler gösterebileceğine dair güvenini ima eder (de Jong & Kim Berg, 2008). Dolayısıyla burada da soru şekilleri değişebilecek olsa da, çözüm odaklı ruhun kullanılan dil aracılığıyla korunması önemlidir.

Terapistin, “Neler daha iyi?” sorusundan sonra alabileceği cevaplar, Berg (1994) tarafından üç kategori altında toplanmıştır (de Jong & Kim Berg, 2008): (1) daha iyi, (2) emin değilim ve (3) daha kötü. İlk grupta genellikle daha çok karşılaşılır ve bu gruptaki danışanlar istisnaları (nelerin daha iyiye gittiğini) kolaylıkla veya terapistin ufak bir desteğiyle açıklayabilen danışanlardır.

İkinci veya üçüncü gruptaki danışanlarla karşılaşıldığında, bu cevaplar karşısında birkaç saniye beklemek tavsiye edilir çünkü danışanlar (özellikle “bilmiyorum” diyenler), kendilerini o sırada düşünmeye zorluyor veya düşüncelerini detaylandırıyor olabilirler (Hanton, 2011). Terapist burada istisna arayışından vazgeçmemeli, nelerin daha kötüye gittiğine odaklanmamalıdır. Bu noktada, son oturumdan mevcut oturuma kadar geçen süreyi gün bazında incelemek faydalı olabilir (de Jong & Kim Berg, 2008). “Sizinle en son salı günü öğlen görüşmüştük. Çarşamba günü salı akşamdan daha iyi miydi?” şeklinde sorularla, danışanın hafta içerisindeki olumlu değişimleri yakalayabilmesi kolaylaşır. Ayrıca gün bazında incelemenin yanında, saat (an, dakika) bazında incelemeler de yapılabilir (Sklare, 2010). “Haftanın her günü ve her dakikasında her şey kötü müydü?” veya “Bazı şeylerin diğer zamanlardaki kadar kötü olmadığı zamanlardan bahseder misin?” şeklinde sorular sorulabilir.

Eğer danışan bir şeylerin gerçekten de kötü gittiğini ifade ediyorsa, elbette burada dayatıcı bir şekilde üstelemenin bir anlamı yoktur. Bu durumda çözüm odaklı kısa süreli terapide başa çıkma sorularından faydalanılmaktadır (Hanton, 2011). Danışanlara, hayatlarında daha iyiye giden bir şey yokken bu durumla nasıl başa çıktıkları veya işlerin daha kötüye gitmesini nasıl önlendikleri sorulabilir.

Değişimi detaylandırma. Danışan kendisinde belirli bir değişim ifade ettiğinde, terapist bu değişimin nasıl gerçekleştiği ve danışanın çevresindeki insanlarda ne gibi değişimlere yol

açtığı üzerinde durur. Bu süreç, istisnaların keşfi sürecine benzerdir. Burada da terapistin isteği, danışanın mevcut ilerlemedeki katkısını görmesi, bu katkıyı nasıl sağladığını fark etmesi ve böylece bunları yaşamında tekrarlamasıdır.

Bu noktada çözüm odaklı uygulamanın önde gelen merkezlerinden BRIEF'in kurucuları Iveson ve diğerleri (2012) şu soruların, değişimi detaylandırmada önemli olduğunu ifade etmiştir:

- a. *Ne yaptınız?* – Danışan istenen değişimi tanımlarken, bunu kendisinin rolünü fark ederek ve yaşamı üzerinde daha çok söz sahibi olarak yapmalıdır.
- b. *Nasıl yaptınız?* – Yine danışanın değişimdeki rolünü fark etmesi ve bunlar üzerindeki kontrolünü görebilmesi için, bunu nasıl yaptığı sorulmalıdır. Bu aynı zamanda danışanın kendisindeki olumlu nitelikleri görmesini ve motivasyon bulmasını sağlayacaktır.
- c. *Başkaları sizi ne yaparken gördü?* – Danışanın kendisine çevresindeki önemli kişilerin gözünden bakması, danışanın değişim resminin daha net bir şekilde tasvir edilmesini sağlayacaktır. Ayrıca bu, değişime katkı sağlayan bazı davranışların ortaya çıkmasına yardımcı olur.
- d. *Kendinizle ilgili ne öğrendiniz?* – Bu soruyla danışanın mevcut değişimler karşısında kendisine dair yeni algılar kazanması veya var olan algıların yeniden güçlendirilmesi amaçlanır. Bu yeni öz bilgi, ilerleme yolunda faydalı bir kaynak olacaktır.

Burada değişimi detaylandırma yolundaki bir başka stratejiye “dalga etkisi”ni araştırmaktır (Sklare, 2010). “Küçük adımlar, büyük değişimlere götürebilir” varsayımından yola çıkarak, terapistler bu noktada danışanın davranışındaki değişimin, çevresindeki önemli kişilerde nasıl değişimlere yol açtığını irdelerler. Bu döngüsel değişimle birlikte danışanların kendi davranışlarının etkilerini daha net bir şekilde görebilmeleri sağlanır (Sklare, 2010). “Siz bunları yaptığınızda/onlar sizi bunları yaparken gördüklerinde, onlar ne yaptılar?” “Buna karşılık siz neyi farklı yaptınız?” vb. sorularla bu döngüsellik ortaya çıkarılır.

Burada ayrı bir başlık olarak ele alınmasa da, ilerlemeler karşısında terapistten gelecek pekiştirici övgüler ikinci oturum genelinde önem taşımaktadır. Burada danışanın motivasyonunu arttırmak ve dikkatini istenen yöne çekmek adına takdir ifadelerine yer verilebilir.

İlave değişimlerin keşfi. Belirli bir değişimi ortaya çıkardıktan, detaylandırdıktan ve pekiştirdikten sonra, gözden kaçırılmamaları için terapist diğer değişimleri ortaya çıkarmaya çalışır. İlk başta “Neler daha iyi?” şeklinde sorulan soru, burada “Başka ne daha iyi?” şeklinde yinelenir ve akabinde aynı detaylandırma ve pekiştirme süreci devam eder.

Derecelendirme. İlk oturumda mucize sorusu sonrasında mevcut durumu ve motivasyonu ölçmek amacıyla kullanılan derecelendirme sorusu, sonraki oturumlarda ilerlemeyi ölçmek amacıyla kullanılır. Derecelendirme sorusu, çözüm odaklı kısa süreli terapinin değerlendirme sorusudur (Connie & Metcalf, 2009). İlerlemeyi ölçerken, ilk oturumda sorulmuş olan mucize sorusu üzerinden gitmek hem danışan hem de terapist için hedef açısından ortak bir zemin sağlar. Şu şekilde sorulabilir:

“Hatırlarsanız, önceki hafta size mucizeyle ilgili bir soru sormuştum. Mucizenin gerçekleştiği zamanı 10, yardım alma kararını verdiğiniz o kötü zamanyısa 1 olarak düşünmüştük ve siz 3 olduğunuzu söylemişsiniz. Peki bu hafta kendinizi nerede görüyorsunuz?”

Akabindeki sorular birinci oturumda mucize sorusu sonrasındakilerle aynıdır ve bunlar yukarıda ilk oturumdaki derecelendirme başlığı altında bulunabilir. Burada amaç, hedefe giden yolda atılan adımları, kalan adımları, motivasyonu ve güveni ölçmektir.

Sonraki adımların tespiti. Derecelendirme sorusunun faydalarından biri de, danışanların mucizeye giden yolda görmek istedikleri diğer şeyleri somut şekilde tespit etmeye yardımcı olmasıdır (O’Connell, 2004). Danışanın ifade ettiği dereceyi bir puan arttırması için neleri görmesi gerektiği, ilk oturumda olduğu gibi devam eden oturumlarda da takip edilir. Bu yöntemle birlikte danışanın bir sonraki adımları atması için gereken stratejiler belirlenebilir.

Oturumun sonlandırılması ve geri bildirim. İlk oturumda olduğu gibi, terapist sonraki oturumlarda da oturumu sonraki görüşme üzerine konuşarak ve geri bildirimini yaparak sonlandırır.

Görüldüğü üzere, ilk oturumdan sonraki oturumların ayırt edici yönü, nelerin daha iyiye gittiğine ve bu yolda neler yapıldığına odaklanılmasıdır. Terapistin bu oturumlardaki rolü, danışanın ne gibi ilerlemeler kaydettiğine, bunları nasıl yaptığına, bunları nasıl daha çok yapabileceğine ve bir sonraki ilerlemenin ne olacağına odaklanmaktır.

Terapi Sürecinin Sonlandırılması

Aslında terapinin sonu, çözüm odaklı terapinin başından beri gündeminde olmalıdır. Terapistlerin hedefi başından beri danışanın yaşamından olabildiğince hızlı bir şekilde çıkmak olmalıdır (O’Connell, 2004). Elbette bu, maddi açıdan terapistler için avantajlı değildir. Ancak danışan, kazandığı değişimleri sürdürebileceğine inandıktan sonra, uzun soluklu terapiler istenmeyen bağımlılıklar yaratabilir.

Birçok terapi yaklaşımı, “sonlandırma” adımına büyük bir önem atfeder ve bunun iyi yönetilmesi veya adım adım “çalışılması” gereken bir süreç olduğunu düşünür. Çözüm odaklı kısa süreli terapideyse böyle bir titiz dikkat söz konusu değildir (Ratner vd., 2012). Terapist yardım sürecinin sonraki oturumlarında danışana, “Yaptığımız bu görüşmeleri sonlandırmak için yaşamınızda hangi değişimleri görmeniz gerekiyor?”, “Bahsettiğimiz derecelendirmede hangi sayı, sizin artık o noktadan sonra kendi başınıza da ilerleyebileceğinizi gösterir?” vb. sorularla terapinin sonunu sürecin gündemine işleyebilir.

Sonlandırma fikri danışanlardan da gelebilir. Danışanlar artık terapiye ihtiyaç duymadıklarını ifade edebilirler. Bu durumda terapist, danışana bu değişimi sağladığının somut göstergelerini, bu değişimi koruyacağına dair inancını, danışanın çevresinin de bu konuda aynı gözlemleri yapıp yapmadığını sorabilir. Terapist danışanın ihtiyaç duyduğu durumda tekrardan kendisiyle görüşebileceğini ifade ederek süreci sonlandırabilir.

Etkililiğe İlişkin Bulgular

Çözüm odaklı kısa süreli terapinin, gerek uygulama gerekse de araştırma açısından yaygınlaşmaya başlayan bir terapi yaklaşımı olduğu söylenebilir. Son yirmi yıl içerisinde, çözüm odaklı kısa süreli terapinin etkililiğini inceleyen çeşitli meta-analiz çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Yapılan ilk çalışmada (Stams vd., 2006; aktaran, Gingerich & Peterson, 2012), 21 farklı çalışma incelenmiş (toplam 1421 katılımcı) ve küçük-orta düzeyde etki

büyüklüğü bulunmuştur ($d = .37$). Evlilik ve psikiyatrik sorunlara kıyasla, davranışsal sorunlarda etki büyüklüğünün bir miktar daha büyük olduğu ortaya konmuştur. Aynı çalışmada, çözüm odaklı kısa süreli terapinin diğer yaklaşımlarla benzer oranda etkili olduğu ortaya konmuş olsa da, sonuçların diğer yaklaşımlardakine kıyasla daha erken görülmeye başlandığı bildirilmiştir.

Bir diğer meta-analiz çalışması Kim (2008) tarafından gerçekleştirilmiş ve bu meta-analizde 22 çözüm odaklı kısa süreli terapi çalışması esas alınmıştır (toplam 1349 katılımcı). Araştırmacı etki büyüklüklerini dışsallaştırma davranışları için .11, içselleştirme davranışları için .26 ve aile ve ilişkiler içinse .26 olarak bulmuştur. Ancak yalnızca içselleştirme davranışları için olan etki büyüklüğü istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bunun yanında, Kim ve Franklin (2009) Amerikan okullarında 2000-2007 yılları arasında gerçekleştirilen yedi farklı sonuç araştırmasını incelemiş ve ortalama .50 düzeyinde olan etki büyüklükleri bulmuştur.

Ancak yapılan en önemli meta-analiz çalışmalardan biri, Gingerich ve Peterson (2012) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar önceki tarihlerde yapılan meta-analiz çalışmalarının bazı zayıf yönleri olduğunu ve sonuçların güvenilirliğini ve geçerliliğini etkilediğini ifade etmişlerdir. Bu eksik yönlerden bazıları, meta-analizlere deneysel olmayan çalışmaların dahil edilmesi, terapinin yanında örgüt, koçluk ve ebeveynlik müdahaleleriyle ilgili çalışmaların dahil edilmesi ve başka ülkelerdeki, belirli tarihlerden önceki veya tez kapsamındaki çalışmaların hariç tutulmasıdır (Gingerich & Peterson, 2012). Bu meta-analiz çalışmasındaysa dört kriter belirlenmiş; (1) ulaşılabilir, (2) kontrollü (yüksek iç geçerliliğe sahip), (3) terapi sonu değerlendirmeleri olan ve (4) psikoterapi veya davranış değişim uygulaması bağlamında gerçekleştirilen tüm çözüm odaklı kısa süreli terapi çalışmaları dahil edilmiştir. Altı uygulama alanında (çocuklarda akademik ve davranışsal sorunlar, yetişkin ruh sağlığı, evlilik ve aile, mesleki rehabilitasyon, sağlık ve yaşlanma, çocuk ve yetişkin suçları) yapılan çalışmaların incelenmesi sonucunda, araştırmacılar çözüm odaklı kısa süreli terapinin geniş ölçekli davranışsal ve psikolojik çıktılar açısından etkili bir terapi olduğunu ve bunun yanında, diğer yaklaşımlardan daha kısa süreli ve daha az maliyetli olduğunu ortaya koymuşlardır. Toplam 42 çalışmadan 32 tanesi (%74) çözüm odaklı kısa süreli terapinin anlamlı olarak fayda sağladığını göstermiş, en büyük etki özellikle yetişkinlerdeki depresyon tedavisinde bulunmuştur.

Çözüm Odaklı Kısa Süreli Terapiye Yöneltilen Bazı Eleştiriler

Yukarıdaki başlıklardan da anlaşılacağı üzere, çözüm odaklı kısa süreli terapi, kendisinden önce gelen terapi yaklaşımlarından radikal bir şekilde ayrılmaktadır ve dolayısıyla da hem kuramdaki hem de uygulamadaki ayırt edici bazı yönleriyle eleştiriler almaktadır. Aşağıda bu yaklaşıma yöneltilen temel birkaç eleştiri kurama yönelik eleştiriler ve uygulamaya yönelik eleştiriler olmak üzere iki başlıkta sunulmaktadır:

Kurama Yönelik Eleştiriler

Gerçekliğe bakış. Çözüm odaklı kısa süreli terapi felsefi temeli açısından postmodern bir kuramdır. Postmodern felsefede nesnel gerçeklik reddedilir ve gerçekliğin bireysel ve sosyal olarak yaratıldığı öne sürülür. Psikoterapi sürecinde patolojik duruştan kaçınılması, bilmeme durumunun benimsenmesi ve olumlu çözüm dilinin kullanılması da temelde bu felsefeye dayanmaktadır. Ancak ruh sağlığı alanındaki birçok uzman, semptomların sebepleriyle birlikte *gerçekten* var olduğuna ve semptom kümelerine verilen teşhis amaçlı isimlerin faydalı olduğuna inanabilmektedirler. Ayrıca postmodern felsefenin mutlak gerçekliği reddetmesinin

doğurguları sadece psikoterapi alanıyla kısıtlı kalmamakta, aslında tüm yaşama hitap etmektedir. Şöyle ki, postmodern kuramın tüm doğurguları takip edildiğinde, tarih, din veya pozitif bilim gibi nesnellik iddiasında bulunan tüm yaşam unsurları gölgede kalmaktadır. Bu yönüyle de her ruh sağlığı uzmanı, çözüm odaklı kısa süreli terapinin postmodern vurgularını olduğu gibi kabul edemeyecektir (Yarhouse & Sells, 2017). Ayrıca, “Gerçek diye bir şey yoktur” önermesine, “Bu önerme gerçek mi?” sorusunu sorarak bu önermenin kendi kendini çürüttüğünü tartışan düşünürler de mevcuttur (Washburn, 2022). Bu epistemolojik tartışmanın başka bir yansıması son yıllarda bilim camiasında nicel ve nitel yöntem savunucuları arasında da süregelmektedir (Clark, 1998; Gorard & Tan, 2022). Ancak burada şunun altını çizmek önemlidir ki, bir psikoterapi kuramı, bir uygulayıcının dünya görüşüne tam olarak uymayabilir ve kuramı uygulamak veya o kuramdan faydalanmak için en temelde yatan felsefeyi tüm doğurgularıyla benimseme zorunluluğu yoktur.

Uygulamaya Yönelik Eleştiriler

Duyguların yeri. Sorun odaklı psikoterapi yaklaşımları iyileşmenin ancak ve ancak derinde yatan ve çoğunlukla fark edilemeyen dinamiklerin çalışılması yoluyla olacağını varsaymaktadır. Bu çalışma sürecinde de duyguların son derece önemli bir yeri olduğu düşünülür. Gerçekten de çözüm odaklı kısa süreli terapide danışanın hangi duyguyu hissettiği, bunu vücudunun neresinde hissettiği ve benzeri sorular sorulmaz. Ancak bunun sebebi duyguların yadsınması değil, duyguların insan deneyiminden izole edilerek çalışılmasının mümkün ve etkili görülmemesidir. Çözüm odaklı yaklaşımda duygular sosyal bağlamda ortaya çıkan ve kendisini davranışlarla gösteren içsel süreçler olarak görülür (Ratner vd., 2012). Bu nedenle de amaç danışanın duygularını ifade etmesini sağlamak değil, o duygulardan eylem konuşmalarına geçilmesidir. Ayrıca her psikoterapi yaklaşımında olduğu gibi çözüm odaklı yaklaşımda da eylem konuşmalarına geçişte duygu yansıtmaları yapılmakta, danışana anlaşıldığını hissettirmek için dinleme becerileri sergilenmektedir.

İyileşmenin kalıcılığı. Duyguların yeri eleştirisinin bir uzantısı olan başka bir eleştiri de terapi sürecinde görülen iyileşmenin kalıcı olmayacağıdır. Danışanın getirdiği sorunun sebeplerine inilmemesi ve psikoterapinin ortalama 4-6 oturum sürmesi, elde edilen kazanımların kalıcılığı noktasında soru işareti oluşturabilmektedir. Çözüm odaklı kısa süreli terapinin etkili olduğunu (Gingerich & Peterson, 2012) ve bu etkilerin izleme ölçümlerinde kalıcı olduğunu gösteren meta-analiz çalışmaları vardır (Gong & Xu, 2015). Ancak yine de bu çalışmaların sayısı diğer büyük psikoterapi yaklaşımları (özellikle bilişsel davranışçı terapi) için yapılan çalışmaların sayısına göre oldukça düşüktür. Dolayısıyla da deneysel yöntemle dayanan ve izleme ölçümleri de içeren çalışmaların yapılması önerilmektedir (bkz. Kim vd., 2019).

Kısıtlı danışan yelpazesi. Şüphesiz psikoterapi yaklaşımının etkili olup olmadığı sorusunun yanında, hangi durumda kim için etkili olduğu sorusu da önemlidir. Bu noktada çözüm odaklı kısa süreli terapiye yöneltilen diğer bir eleştiri, bu terapi yaklaşımının psikoz veya şizofreni gibi majör psikiyatrik bozukluğa sahip bireylerle kullanılamayacağıdır (Murray, 2021). Danışana bilmeme durumuyla yaklaşılması ve soruların (mucize sorusu, derecelendirme sorusu vb.) psikoterapi sürecinde oldukça önemli bir yer kaplaması düşünüldüğünde, ciddi psikolojik sorunlara sahip danışanlarla çözüm odaklı olarak çalışmak imkânsız gibi görünmektedir. Bu yerinde bir eleştiri olmakla birlikte, aslında birçok psikoterapi yaklaşımı için geçerli olabilecek bir eleştiridir. Her psikoterapi yaklaşımının, daha uygulanabilir olduğu bir danışan grubu vardır ve üstelik majör psikiyatrik bozukluklar her zaman daha zorlu vakalardır. Ancak çözüm odaklı kısa süreli terapinin bu tür vakalarla ele alındığı bilimsel

çalışmaların artması gerektiği açıktır. Bununla birlikte, çözüm odaklı yaklaşımın majör psikiyatrik bozukluklara sahip bireylerle de sonuç verdiğine işaret eden bazı çalışmalar mevcuttur (Rhodes & Jakes, 2002; Guterman, 2013).

Sonuç

Çözüm odaklı kısa süreli terapi, kuram ve uygulama olarak diğer yaklaşımlardan oldukça farklılaşan ve dolayısıyla da birçok eleştiriye maruz kalan bir yaklaşım olarak, son yıllarda daha popüler hâle gelmeye başlamıştır. Yaklaşımın zaman içerisinde daha iyi anlaşılması ve etkililik çalışmalarının da artmasıyla birlikte, gerek dünyada gerekse Türkiye’de bu popülerliğin daha da artacağı düşünülmektedir.

Çözüm odaklı kısa süreli terapi tüm yönleriyle düşünüldüğünde, gerçekten de psikoterapi ve psikolojik danışmanlık alanına büyük katkılar yapabileceği söylenebilir. Bu katkıların en başında zaman, maliyet ve bireye/kültüre duyarlılık gelmektedir. Çözüm odaklı ve kısa süreli doğası gereği bu yaklaşım, ampirik olarak da gösterildiği üzere diğer yaklaşımlardan daha erken sonuçlar verebilmektedir. Böylece hem bireysel/grupla psikoterapi ve psikolojik danışma uygulamalarında hem de psikoeğitim uygulamalarında daha hızlı yol alınabilmesi, uygulayıcılar ve danışanlar için zaman ve maliyet yönünden avantaj sağlamaktadır. Ayrıca yaklaşımın hem nispeten standart olması hem de bu standardın içerisinde bireyin eşsizliğini, hakkını ve sorumluluğunu öne çıkarması, yaklaşımın farklı danışan ve sorun gruplarına uygulanabilirliğini de arttırmaktadır.

Elbette çözüm odaklı kısa süreli terapi, her terapistin veya psikolojik danışmanın her yönüyle kabul edebileceği veya kolaylıkla uygulayabileceği bir yaklaşım değildir. Bu her yaklaşım için doğru olsa da, özellikle psikoloji ve psikolojik danışmanlık eğitimi içerisinde genellikle sorunların derinlemesine işlenmesinin vurgulanması, uygulayıcılar için doğrudan çözüm gözlüklerinin takılmasını zorlaştırmaktadır. Burada uygulayıcıların çözüm odaklı kısa süreli terapiyi ve önermelerini iyi bir şekilde anlaması, yaklaşımın kendilerine uygunluğunu ve uygulama açısından taşıdığı değeri değerlendirebilmeleri için önemlidir.

Kaynakça

- Backhaus, K. (2011). Solution-focused brief therapy with families. L. Metcalf (Ed.), *Marriage and family therapy: A practice-oriented approach* içinde (s. 287–312). Springer Publishing Company.
- Bannink, F. (2010). *1001 solution-focused questions: Handbook for solution-focused interviewing*. W.W. Norton & Company.
- Chang, J., & Nylund, D. (2013). Narrative and Solution-Focused Therapies: A Twenty-Year Retrospective. *Journal of Systemic Therapies*, 32(2), 72–88. DOI:10.1521/jsyt.2013.32.2.72
- Clark, A. M. (1998). The qualitative-quantitative debate: moving from positivism and confrontation to post-positivism and reconciliation. *Journal of Advanced Nursing*, 27(6), 1242–1249. DOI:10.1046/J.1365-2648.1998.006
- de Jong, P. & Berg, I. K. (2008). *Interviewing for solutions*. Thomson Books/Cole.
- de Shazer, S., Dolan, Y. M., Korman, H., Trepper, T. S., McCollum, E. E., & Berg, I. K. (2007). *More than miracles: The state of the art of solution focused therapy*. Haworth Press.
- Gingerich, W. J., & Peterson, L. T. (2013). *Effectiveness of Solution-Focused Brief Therapy*. *Research on Social Work Practice*, 23(3), 266–283. DOI:10.1177/1049731512470859
- Gong, H., & Xu, W. (2015). A meta-analysis on the effectiveness of solution-focused brief therapy. *Studies of Psychology and Behavior*, 13, 799-803.
- Gorard, S., & Tan, Y. (2022). The difficulty of making claims to knowledge in social science. *Technium Social Sciences Journal*, 28, 170-202. DOI: 10.47577/tssj.v28i1.
- Guterman, J. T. (2015). *Psychotic Disorders. Mastering the Art of Solution-Focused Counseling*, 177–197. DOI:10.1002/9781119221562.ch13
- Hanton, P. (2011). *Skills in solution focused brief counselling & psychotherapy*. Sage Publications.
- Henden, J. (2008). *Preventing suicide: The solution focused approach*. John Wiley & Sons.
- Murray, H. (2021). *Solution focused brief therapy (SFBT)*. Simply Psychology. Erişim adresi: www.simplypsychology.org/solution-focused-therapy.html
- Iveson, C., George, E., & Ratner, H. (2012). *Brief coaching: A solution focused approach*. Routledge.
- Kim, J. S. (2008). Examining the Effectiveness of Solution-Focused Brief Therapy: A Meta-Analysis. *Research on Social Work Practice*, 18(2), 107–116. DOI:10.1177/1049731507307807
- Kim, J. S., & Franklin, C. (2009). Solution-focused brief therapy in schools: A review of the literature. *Children and Youth Services Review*, 31, 464–470.
- Kim, J., Jordan, S. S., Franklin, C., & Froerer, A. (2019). Is Solution-Focused Brief Therapy Evidence-Based? An Update 10 Years Later. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 100(2), 127–138. DOI:10.1177/1044389419841688
- Macdonald, A. J. (2007). *Solution-focused therapy: Theory, research & practice*. Sage Publications.
- Metcalf, L., & Connie, E. (2009). *The art of solution focused therapy*. Springer.
- Nelson, T. S. (2018). *Solution-focused brief therapy with families*. Routledge.
- O'Connell, B. (2004). *Solution-focused stress counseling*. Sage Publications.

- Quick, E. K. (2007). *Doing what works in brief therapy: A strategic solution focused approach*. Academic Press.
- Ratner, H., George, E., & Iveson, C. (2012). *Solution focused brief therapy: 100 key points and techniques*. Routledge.
- Rhodes, J., & Jakes, S. (2002). *Using solution-focused therapy during a psychotic crisis: a case study*. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 9(2), 139–148. DOI:10.1002/cpp.329
- Sklare, G. B. (2010). *Okul danışmanları için çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma*. (D. M. Siyez, Çev.) Pegem Akademi Yayıncılık.
- Sommers-Flanagan, J. & Sommers-Flanagan R. (2012). *Counseling and psychotherapy theories in context and practice*. John Wiley & Sons.
- Washburn, Phil. (2022). Is Truth Relative?, *Journal of Constructivist Psychology*, 35(2), 432-447, DOI: 10.1080/10720537.2020.1727389
- Yarhouse, M. A. & Sells, J. N. (2017). *Family therapies: A comprehensive Christian appraisal*. IVP Academic.

Çalışma Psikolojisi Kuramı Bağlamında İnsana Yakışır İş Modeli

Zeynep Öznur Yazan^{a, b}, Furkan Kirazcı^c, Ayşenur Büyükgöze-Kavas^d

Özet

Çalışma Psikolojisi Kuramı, ekonomik açıdan sınırlı kaynaklara ve ayrımcılığa maruz kalan bireylerin çalışma ile ilgili deneyimlerini incelemek amacıyla geliştirilmiştir. Kuramın merkezinde İnsana Yakışır İş kavramı yer almaktadır ve bu işlere ulaşmayı etkileyen çeşitli bağlamsal ve psikolojik faktörlerin olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda mevcut araştırma, Çalışma Psikolojisi Kuramı temelinde önerilen İnsana Yakışır İş modelinin çalışan yetişkinler üzerinde test edilmesini amaçlamaktadır. Çalışmada 351 katılımcı Ekonomik Kısıtlılıklar Ölçeği, Yaşam Boyu Ötekileştirilme Ölçeği, Çalışma İradesi Ölçeği ve İnsana Yakışır İş Ölçeğini doldurmuşlardır. Verilerin analizinde path (yol) analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, ekonomik kısıtlılıklar ve ötekileştirilme çalışma iradesini ve insana yakışır işi negatif ve anlamlı bir şekilde yordarken, çalışma iradesi insana yakışır işi pozitif ve anlamlı bir şekilde yordamaktadır ve modeldeki tüm değişkeler insana yakışır işin %38'ini açıklamaktadır. Ayrıca çalışma iradesinin bağlamsal faktörler ile insana yakışır iş arasındaki aracı rolü anlamlı bulunmuştur. Son olarak sonuçlar alanyazın temelinde ele alınmış ve uygulamaya yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Çalışma psikolojisi kuramı
İnsana yakışır iş
Bağlamsal faktörler
Psikolojik faktörler

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 09.02.2022
Yayın Tarihi: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1070314

Decent Work Model in the Context of Psychology of Working Theory

Abstract

The Psychology of Working Theory was developed to examine the working experiences of people with limited economic resources who were discriminated in their lifetimes. The Decent Work term is situated in the theory's center and it is proposed that there are contextual and psychological factors affecting access to jobs that fit in the Decent Work. This study aims to test the Decent Work Model as suggested by the Psychology of Working Theory on working Turkish adults. In the study, 351 participants filled out the economic constraints scale, lifetime experiences of marginalization scale, work volition scale and decent work scale. For data analysis, the path analysis method was used. According to the analysis result, economic constraints and marginalization predicted work volition and decent work to be negative and significant, whereas work volition predicted decent work to be positive and significant, and %38 of the change in decent work is explained by other variables. Furthermore, the mediator role of work volition between contextual factors and decent work was found to be significant. Result were discussed on the basis of literature, and suggestions for practice were developed.

Keywords

Psychology of working theory
Decent work
Contextual factors
Psychological factors

About Article

Received: 09.02.2022
Published: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1070314

^a İletişim Yazarı: zeynepoznur.ergin@omu.edu.tr

^b Araştırma Görevlisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0002-5746-4469

^c Araştırma Görevlisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0002-8829-3615

^d Profesör Doktor, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0001-9072-7040

Giriş

Çalışma yaşamı, insan hayatının en önemli parçalarından biridir. Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD), insanların yılda ortalama 1687 saati işlerinde çalışarak geçirdiklerini vurgulamaktadır (OECD, 2021). Zamanın büyük bir kısmını kapsayan çalışma, bireylerin psikolojik sağlıkları üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir (Blustein, 2008). Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (2020) (International Labour Organization, ILO), vurguladığı gibi günümüzde yaşanan ekonomideki belirsizlikler, teknolojideki hızlı ilerlemeler, iş gücü piyasalarındaki dalgalanmalar ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler çalışanlar üzerinde psikolojik bir baskı oluşturmakta ve iş ve çalışma hayatı ile ilgili süreçler, bireylerin kendi kontrolleri dışında gerçekleşmeye başlamaktadır. Bu kapsamda geliştirilen Çalışma Psikolojisi Kuramı, ekonomik açıdan sınırlı kaynaklara sahip olan ve yaşamı boyunca ayrımcılığa veya ötekileştirilmeye maruz kalan bireylerin, çalışma deneyimlerini incelemek amacıyla oluşturulmuştur (Duffy, Blustein, Diemer ve Autin, 2016). Çalışma Psikolojisi Kuramının merkezinde ulaşılması hedeflenen "insana yakışır iş" (decent work) kavramı yer almakta (Autin ve Duffy, 2019; Douglass, Velez, Conlin, Duffy ve England, 2017; England, Duffy, Gensmer, Kim, Buyukgoze-Kavas ve Larson-Konar, 2020) ve böyle işlere sahip olmanın insanların temel bir hakkı olduğu belirtilmektedir (Blustein, 2006). Duffy ve diğerleri (2016)'ne göre, insana yakışır iş; duygusal veya fiziksel istismarın olmadığı güvenli bir çalışma ortamına, sağlık hizmetlerine erişime, yeterli düzeyde ücrette, iş dışında kendine ait bir zamana ve ailevi/ sosyal değerlerle uyumlu bir işe sahip olmak demektir. Bu özelliklere sahip bir işin, insanların hayatta kalma, sosyal ilişki kurma ve öz-belirleme ihtiyaçlarını karşılamasına yardımcı olduğu düşünülmektedir (Blustein, 2006, 2008; Duffy ve diğerleri, 2016). Ayrıca mevcut kuram, insanların kariyer kararlarını ve çalışma deneyimlerini şekillendirme süreçlerinde sosyo-kültürel faktörlerin rolünü göz ardı etmemekte (Kenny, Blustein, Gutowski ve Meerkins, 2018) ve insana yakışır bir işin elde edilmesinde çeşitli bağlamsal (ekonomik kısıtlılıklar, ötekileştirilme) ve psikolojik faktörlerin (çalışma iradesi, kariyer uyumu) önemini vurgulamaktadır. Bu noktada, bağlamsal faktörlerden ekonomik kısıtlılıklar ve ötekileştirilme birbirinden farklı ancak birbiriyle örtüşen yapılar olup, psikolojik faktörler aracılığıyla insana yakışır işi yordamaktadır (Autin, Shelton, Diaz Tapia, Garcia ve Cadenas, 2021; Douglass ve diğerleri, 2017).

İnsana Yakışır İşin Bağlamsal Yordayıcıları

Ekonomik kısıtlılıklar, kişinin içinde yetiştiği aileden başlayarak uzun süre devam eden, finansal kaynaklara erişiminin yeterli olmadığı koşulları ifade etmektedir (Autin ve diğerleri 2021; Duffy ve diğerleri, 2016). Araştırmalar özellikle erken çocukluk döneminde yoksulluğa maruz kalmanın olumsuz etkilerine dikkat çekmektedir (Cooper ve Crosnoe, 2007; Oh, Kim, Park, Mastergeorge ve Roggman 2022). Bunun nedeni ise erken yaşlarda deneyimlenen finansal engellerin, uyarıcı zenginliğinden ve gelişimi destekleyen eğitimsel fırsatlara erişimden yoksun olmayı beraberinde getirmesidir (Crosnoe ve Cooper, 2010; Duncan, Ziol-Guest ve Kalil, 2010). Örneğin, yoksul ailelerin çocuklarında daha düşük düzeyde hazırbulunuşluk, öğrenme ve dil becerileri gelişimi gözlenmekte ve ailelerin ekonomik streslerden dolayı çocuklarının ihtiyaçlarına yeterince karşılık veremedikleri belirtilmektedir (Oh ve diğerleri, 2022). Diğer taraftan, sosyoekonomik düzeyi yüksek olan aileler, çocuklarının bilişsel ve duygusal gelişimi için müzik, spor, dans gibi kültürel faaliyetlere erken yaşlarda yönlendirmekte ve iyi bir akademik yaşam elde etmeleri konusunda onları desteklemektedirler (Qi ve Wu, 2020). Bu nedenle, sosyoekonomik statünün dezavantajlı

konumu, kişinin eğitim hayatını şekillendirmektedir. Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Teşkilatı yayınladığı bir raporda, bireylerin lise eğitimini tamamlama olasılıklarının ailelerin sosyo ekonomik statüleri ile yakından ilişkili olduğuna dikkat çekmektedir (OECD, 2021a). Lise ve devamında yüksek eğitim derecelerinden mezun olmak, işgücü piyasalarının eğitim ve öğrenim açısından donanımlı birey taleplerine karşılık verebilmeyi ve nitelikli işlere erişimi arttırabilmektedir (Blustein, Kenny, Di Fabio ve Guichard, 2019). Bununla birlikte, ekonomik kısıtlılıkları deneyimlemek ilerleyen dönemlerde insana yakışır işlere ulaşmada engelleyici bir unsur olmaktadır (Duffy ve diğerleri, 2016).

Çalışma psikolojisi kuramına göre, insana yakışır işe erişimleri sınırlandıran bir diğer bağlamsal faktör ötekileştirilmedir. Bir kişinin veya grubun “toplum içerisindeki dezavantajlı konumunu ifade eden ötekileştirilme; cinsiyete, cinsel kimliğe, etnik kökene, göçmenlik statüsüne veya bir engele sahip olmaya dayalı olarak” gerçekleşebilir (Duffy ve diğerleri, 2016, s.132). Ötekileştirilen bir grupta yer almak, eğitim süreçleri açısından daha fazla engelle karşılaşmaya neden olmakta ve bu durum ilerleyen yıllarda işsizlik, düşük eğitim düzeyi ve kariyer kararı verebilme yeteneği ile sonuçlanabilmektedir (Albritton, Cureton, Byrd ve Storlie 2020). Bu bağlamda kariyer gelişimini sekteye uğratan ötekileştirilme, insana yakışır işlere erişimi de azaltmaktadır (Autin ve Duffy, 2019). Yapılan çalışmalarda farklı cinsel yönelime sahip bireylere yönelik (Allan, Tebbe, Bouchard ve Duffy, 2019; Douglass ve diğerleri, 2017), kadınlara yönelik (England ve diğerleri, 2020) veya farklı etnik kökenlere yönelik (Douglass, Autin, Büyükgoze-Kavas ve Gensmer, 2020) yapılan ayrımcılığın, bireylerin kariyer yaşantıları üzerinde kendi iradeleriyle seçim yapabilme duygularını azaltarak, insana yakışır işlerden uzaklaşmalarına yol açabildiğinin altı çizilmekte, özellikle bu bireylere yönelik olumsuz bir bakış açısının olduğu bir çalışma ortamında, iş yerinin güvenli bir ortam sağlamadığına ilişkin endişelerinin artabileceği ve bu durumun insana yakışır iş algısı üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olabileceği belirtilmektedir (Allan ve diğerleri, 2019).

İnsana Yakışır İşin Psikolojik Yordayıcıları

Ekonomik kısıtlılıklara ve ötekileştirilmeye daha fazla maruz kalan bireyler, genellikle kariyerlerinde azalan seçim duyguları ve uyum yetenekleri nedeniyle, insana yakışır işleri daha az elde etme eğilimindedirler (Autin ve diğerleri, 2021; Duffy ve diğerleri, 2016; England ve diğerleri, 2020). Kişinin çeşitli engellere rağmen kariyeri üzerindeki seçim duygusu çalışma iradesi ile açıklanmaktadır (Duffy, Diemer, Perry, Laurenzi ve Torrey, 2012). Çalışma Psikolojisi Kuramında insana yakışır işin psikolojik yordayıcılarından biri olarak kabul edilen çalışma iradesi, çevresel koşulların etkisiyle şekillenen bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Autin ve Duffy, 2019; Duffy ve diğerleri, 2016). Örneğin kişinin, ekonomik ve sosyal açıdan kaynaklara sahip olduğu bir çevrede yer alması, kariyer gelişimini destekleyen süreçlere (örneğin eğitimsel fırsatlar, staj imkanları gibi) erişimini kolaylaştırmaktadır ve bu durum bireylerin kariyer kararı verme süreçlerindeki seçim duygularını güçlendirmektedir (Kim vd., 2019). Ayrıca araştırmacılar (Duffy, Bott, Torrey ve Webster, 2013; Duffy, Autin ve Bott, 2015; Duffy, Douglass, Autin ve Allan, 2016) çalışma iradesinin örgütsel destek, çalışma öz-yeterliği, çalışmanın anlamı, iş doyumunu ve kontrol duygusu gibi kariyer süreçleriyle anlamlı ilişkiler gösterdiğini bulmuşlardır. Dolayısıyla, çalışma iradesinin kariyer yaşantıları üzerine olumlu etkisi, insana yakışır işlere erişimin artmasında önemli bir etkiye sahip olabilmektedir.

İnsana Yakışır İş'in psikolojik yordayıcılarından bir diğeri de çalışma hayatının getirdiği zorluklarla veya engellerle baş edebilme becerisi olarak tanımlanan kariyer uyumudur (Savickas ve Porfeli, 2012). Duffy ve diğerleri (2016) kariyer uyumunun hem doğrudan hem

de dolaylı olarak insana yakışır işi yordadığını ileri sürmektedirler. Buna karşın kariyer uyumunun rolünün İnsana Yakışır İş Modelinde daha sınırlı olduğunu ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Duffy, Kim, Allan ve Prieto, 2020). Bu çalışmalar, kariyer uyumu ile insana yakışır iş (Douglass ve diğerleri, 2017; Duffy vd., 2018; Duffy ve diğerleri, 2020), ekonomik kısıtlılıklar ile kariyer uyumu (Douglass ve diğerleri, 2017; Duffy ve diğerleri, 2018; Duffy ve diğerleri, 2019; England ve diğerleri, 2020), ötekileştirilme ile kariyer uyumu (Duffy ve diğerleri, 2018; Duffy ve diğerleri, 2019; Tokar ve Kaut, 2018) ve çalışma iradesi ile kariyer uyumu (Duffy ve diğerleri, 2018; Tokar ve Kaut, 2018) arasında anlamlı ilişkiler bulunmadır. Ayrıca bu çalışmalarda ilişkinin beklenen yönde anlamlı olmamasının kariyer uyumunun işe vuruk tanımındaki eksikliklerden kaynaklı olabileceği vurgulanmış ve kuramcılar son çalışmalarında (Duffy ve diğerleri, 2019; Duffy ve diğerleri, 2020) bu değişkenin modelde isteğe bağlı yer alabileceği veya kaldırılabilirliğini önermişlerdir. Buradan hareketle mevcut çalışmaya, kariyer uyumu değişkeninin dahil edilmemesine karar verilmiştir.

Önceki çalışmalar insana yakışır işin yordayıcılarını, Amerika'da yaşayan Latin kökenli bireyler (Autin ve diğerleri, 2021), farklı etnik kökene sahip çalışan yetişkinler (Duffy vd., 2020), kronik bir hastalığa sahip çalışanlar (Tokar ve Kaut, 2018), kadın çalışanlar (England ve diğerleri, 2020) ve gay, lezbiyen, biseksüel bireyler (Douglass ve diğerleri, 2017) açısından incelemişlerdir. Bununla birlikte çalışan Türk yetişkinlerde Çalışma Psikolojisi modelinin yordayıcılarının test edildiği bir çalışma bulunmamaktadır. Nüfusu 83 milyonu aşan Türkiye'de, istihdamda yer alan kişi sayısı, 29 milyon 652 bine ulaşmış olup [Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2021], istihdamın %29.6'sını kadınlar oluştururken, %66'sını erkekler oluşturmaktadır (OECD, 2021b) ve kadınların erkeklerden daha dezavantajlı bir konumda oldukları görülmektedir. Ayrıca Türkiye'nin yavaşlayan ekonomik büyüme hızı (OECD, 2022), birçok olumsuzluğu beraberinde getirmiş özellikle, iş gücü piyasaları, 2020 yılında giderek yükselen oranlarda yarı zamanlı (%11.3) ve geçici işlerde çalışma (%10,8) raporlarına yer vermişlerdir (OECD, 2021c; OECD, 2021d). Geçici, yarı zamanlı ve güvencesiz işlerde çalışma, geliri etkileyerek hanelerin fakirleşmesine neden olmaktadır ve Türkiye'de yoksulluk sınırı altında çalışan kişi sayısının 7.7 milyona ulaşması bu durumu doğrular niteliktedir (Türkiye Genel Hizmetler İşçileri Sendikası, 2021). Tüm bu dezavantajlı durumlar birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'de, çalışan yetişkinlerin insana yakışır işlere erişimlerinin oldukça sınırlı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, çalışan yetişkinlerden oluşan bir Türk örnekleminde ekonomik kısıtlılıkların ve ötekileştirilmenin hem doğrudan hem de çalışması iradesi yoluyla dolaylı olarak, insana yakışır işi yordaması beklenmektedir.

Yöntem

Çalışma Grubu

Mevcut çalışma kapsamında, hali hazırda bir işte çalışan 351 katılımcıdan (227 kadın, 124 erkek) veri toplanmıştır. Katılımcıların yaşları 20 ile 61 arasında değişmekte olup, yaş ortalamaları 32.75 ($SS = 8.91$) bulunmuştur. Katılımcılar eğitim düzeyleri açısından, ilkökul mezunu ($n = 4$, %1.1), ortaokul mezunu ($n = 2$, % 0.6), lise mezunu ($n = 15$, %4.3), yüksekokul mezunu ($n = 23$, %6.6), üniversite mezunu ($n = 236$, %67.2) ve yüksek lisans/ doktora ($n = 71$, %20.2) mezunu olarak sınıflandırılmıştır. Çalışma durumlarına göre ise kendilerini tam

zamanlı ($n = 286$, %81.5), yarı zamanlı ($n = 53$, %15.1), tam zamanlı kendi işinde ($n = 10$, %2.8) ve yarı zamanlı kendi işinde ($n = 2$, %0.2) çalışan olarak tanımlanmışlardır. Katılımcılar 50'den fazla meslek grubunu temsil etmekte ve en fazla yer alan meslekler öğretmen, ücretli öğretmen, psikolojik danışman, memur, akademisyen, psikolog, mühendis, tekniker, sosyal çalışmacı ve satış danışmanı olarak yer almaktadır. Katılımcıların aylık ortalama kazançları 400 ile 30.000 Türk lirası arasında değişmekte olup, ortalama kazançları 7486.29 ($SS = 4691.92$) Türk lirası bulunmuştur. Ayrıca katılımcılara "1 en az eğitilmiş, en düşük saygınlığa sahip, en az kazançlı işlere sahip kişiler" ile "10 en eğitilmiş, en yüksek saygınlığa sahip, en çok kazanan işlere sahip kişiler" arasında kendilerini sosyal statü açısından hangi seviyede gördükleri sorulmuş ve algılanan ortalama sosyal statü puanı 5.99 ($SS = 1.80$) olarak bulunmuştur.

Veri Toplama Araçları

Ekonomik Kısıtlılıklar Ölçeği (ESÖ). Duffy ve diğerleri (2019) tarafından geliştirilmiş, Haram, Buyukgoze-Kavas, Duffy ve Perez (2022) tarafından uyarlanmıştır. Toplamda 5 maddeden oluşan ölçek, "(1) kesinlikle katılmıyorum" ile "(7) kesinlikle katılıyorum" arasında yanıtlanmakta ve ters madde bulunmamaktadır. Ölçeğe ilişkin örnek madde "Hayatımın büyük bir kısmında maddi anlamda zorlandım" şeklindedir. Ölçeğin değerlendirilmesinde toplam puan elde edilmektedir. Orijinal ölçeğin iç güvenirlik katsayısı .94 iken (Duffy ve diğerleri, 2019), uyarlanan ölçekte .97 çıkmıştır (Haram ve diğerleri, 2022). Mevcut araştırmada ise güvenirlik katsayısı .94 bulunmuştur.

Yaşamboyu Ötekileştirilme Ölçeği (YBMÖ). Duffy ve diğerleri (2019) tarafından geliştirilmiş, Haram ve diğerleri (2022) tarafından uyarlanmıştır. Toplam 3 maddeden oluşan ölçek, "(1) kesinlikle katılmıyorum" ile "(7) kesinlikle katılıyorum" arasında yanıtlanmaktadır. Ölçeğe ilişkin örnek madde "Hayatım boyunca kendimi ötekileştirilmiş hissetmeme neden olan pek çok deneyimim oldu" şeklindedir. Ölçeğin değerlendirilmesinde toplam puan kullanılmaktadır. Orijinal ölçeğin iç güvenirlik katsayısı .94 iken (Duffy ve diğerleri, 2019) uyarlanan ölçekte .98 çıkmıştır (Haram ve diğerleri, 2022). Mevcut araştırmada ise iç güvenirlik katsayısı .95 olarak hesaplanmıştır.

Çalışma İradesi Ölçeği (ÇİÖ). Duffy ve diğerleri (2012) tarafından geliştirilmiş, Büyükgöze-Kavas ve Ünal (2019) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Toplamda 13 maddeden oluşan ölçek, "(1) kesinlikle katılmıyorum" ile "(7) kesinlikle katılıyorum" arasında 7'li likert tipinde yanıtlanmaktadır. 3., 5. 6. 7. 8. 10. 11. ve 13. maddeler ters puanlanmakta ve bir toplam puan elde edilmektedir. Ölçek irade, yapısal ve finansal engeller olmak üzere üç alt ölçekten oluşmaktadır. Mevcut çalışmada dört maddeden oluşan "İrade" alt ölçeği kullanılmıştır. Alt ölçeğe ilişkin örnek maddeler "Bugüne kadar istediğim işleri seçebildim" veya "İş seçimlerimde kontrolün tamamıyla bende olduğunu hissediyorum" şeklindedir. Orijinal ölçekte İrade alt ölçeğine ilişkin iç güvenirlik katsayısı .78 iken (Duffy ve diğerleri, 2012), uyarlanan ölçekte .75 bulunmuştur (Büyükgöze-Kavas ve Ünal, 2019). Mevcut çalışmada ise irade alt ölçeğine ilişkin iç güvenirlik katsayısı .85 bulunmuştur.

İnsana Yakıştır İş Ölçeği (İYİÖ). Duffy ve diğerleri (2017) tarafından geliştirilmiş, Büyükgöze-Kavas ve Autin (2019) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Toplamda 15 maddeden oluşan ölçek, "(1) kesinlikle katılmıyorum" ile "(7) kesinlikle katılıyorum" arasında 7'li likert tipinde yanıtlanmaktadır. 7., 8. 10. ve 11. maddeler ters puanlanmakta ve bir toplam puan elde edilmektedir. Ölçeğe ilişkin örnek maddeler "İş yerimdeki insanlarla olan etkileşimimde

kendimi fiziksel olarak güvende hissediyorum” veya “Yaptığım işin karşılığında hak ettiğim ücreti almıyorum” şeklindedir. Ölçek; fiziksel ve ilişkisel güvenli çalışma koşulları (FİGÇK), sağlık hizmetlerine erişim (SHE), yeterli ücret (YÜ), boş zaman (BZ), ailevi ve sosyal değerlerin uyumu (ASDU) şeklinde beş alt ölçekten oluşmaktadır. Orijinal ölçeğin bütünü için iç güvenilirlik katsayısı .86 olup, FİGÇK alt ölçeği için .79, SHE alt ölçeği için .97, YÜ alt ölçeği için .87, BZ alt ölçeği için .87 ve ASDU alt ölçeği için .97 bulunmuştur (Duffy ve diğerleri, 2017). Uyarlanan ölçeğin bütünü için iç güvenilirlik katsayısı .80 olup, alt ölçekler için güvenilirlik katsayısı sırasıyla .77, .83, .87, .85, .90 bulunmuştur (Büyüköze-Kavas ve Autin, 2019). Mevcut çalışmada ise ölçeğin bütününe ilişkin iç güvenilirlik katsayısı .86 olup, FİGÇK, SHE, YÜ, BZ ve ASDU alt ölçekleri için iç güvenilirlik katsayıları sırasıyla .89, .85, .83, .81 ve .93 bulunmuştur.

Kişisel bilgi formu. Araştırmacıların hazırladığı bu formda, katılımcılardan cinsiyet, yaş, çalışma durumu, şu anda çalıştıkları iş, mezun oldukları okul düzeyi, aylık kazançları ve algıladıkları sosyoekonomik düzey ile ilgili bilgiler istenmektedir.

Veri Toplama Süreci

Mevcut araştırma için öncelikle Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 22/10/2021 tarihli ve 2021-844 sayılı kararı ile veri toplama için gerekli etik izinler alınmıştır. Daha sonra veri toplama sürecinde, araştırmacı tarafından hazırlanan Bilgilendirilmiş Onam Formu gönüllü katılım gösteren kişilere verilmiş ve çalışmanın amacı ve süreç hakkında bilgilendirilmişlerdir. Veriler yüz yüze ve çevrimiçi ortamda toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizine geçmeden önce normallik varsayımları gözden geçirilmiştir. Bu kapsamda çarpıklık/basıklık değerleri ve uç değerler incelenmiştir. Tabacnick ve Fidell (2013) çarpıklık/basıklık değerlerinin +1.5 ile -1.5 arasında yer alması gerektiğini ifade etmektedirler. Veri setinde elde edilen değerlerin belirlenen aralıkta (ESÖ için çarpıklık değeri: .197, basıklık değeri: -1.025; YBÖÖ için çarpıklık değeri: .972, basıklık değeri: -.053; ÇİÖ için çarpıklık değeri: -.076, basıklık değeri: -1.020; İYİÖ için çarpıklık değeri: -.068, basıklık değeri: -.633) yer aldığı görülmüştür. Uç değerlerin incelenmesi için Mahalanobis uzaklığı ve standardize edilmiş z katsayılarına bakılmış ve uç değerlerin olmadığı tespit edilmiştir. Daha sonra modelde yer alan değişkenlere ilişkin yol katsayılarının incelenmesi amacıyla Yapısal Eşitlik Modeli altında yer alan Yol (Path) Analizi kullanılmıştır.

Değişkenler Maksimum Olabilirlik (Maximum Likelihood) yöntemiyle analiz edilmiştir. Modele ilişkin uyum değerlerinin belirlenmesinde Jackson, Gillaspı ve Purc-Stephenson (2009) Ki kare (χ^2), Normlaştırılmış χ^2 , Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI), Normlaştırılmamış Uyum İndeksi (NNFI), Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA) ve Standartlaştırılmış Ortalama Hataların Karekökü (SRMR) değerlerinin rapor edilmesini önermektedirler. Önerilen uyum indekslerinden, RMSEA değerinin .06'dan küçük, CFI ve NNFI değerlerinin .95'den büyük, SRMR değerinin ise .08'den küçük olmasının iyi uyumu gösterdiği, RMSEA değerinin .08 altında yer almasının kabul edilebilir olduğu, .10'nun üzerinde yer almasının ise kötü uyuma işaret ettiği belirtilmektedir (Browne ve Cudeck, 1993; Hu ve Bentler, 1999; Tabacnick ve Fidell, 2013). Ayrıca Kline (2019) Normlaştırılmış χ^2

değerinin 3'ün altında olmasını iyi uyum değeri olarak kabul etmektedir. Analizler SPSS 22 ve IBM AMOS 24 paket programları ile yapılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırmada yer alan değişkenlere ilişkin betimsel istatistiklere ve yol analizine ilişkin bulgulara sırasıyla yer verilmiştir.

Betimsel İstatistikler

Modelde yer alan değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler (ortalama, standart sapma) ve korelasyon katsayıları Tablo 1'de yer almaktadır. Korelasyon katsayısının hesaplanmasında Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon analizi kullanılmıştır.

Tablo 1. İnsana Yakışır İşin Yordayıcılarına İlişkin Betimsel İstatistikler ve Korelasyon

Katsayıları (N = 351)

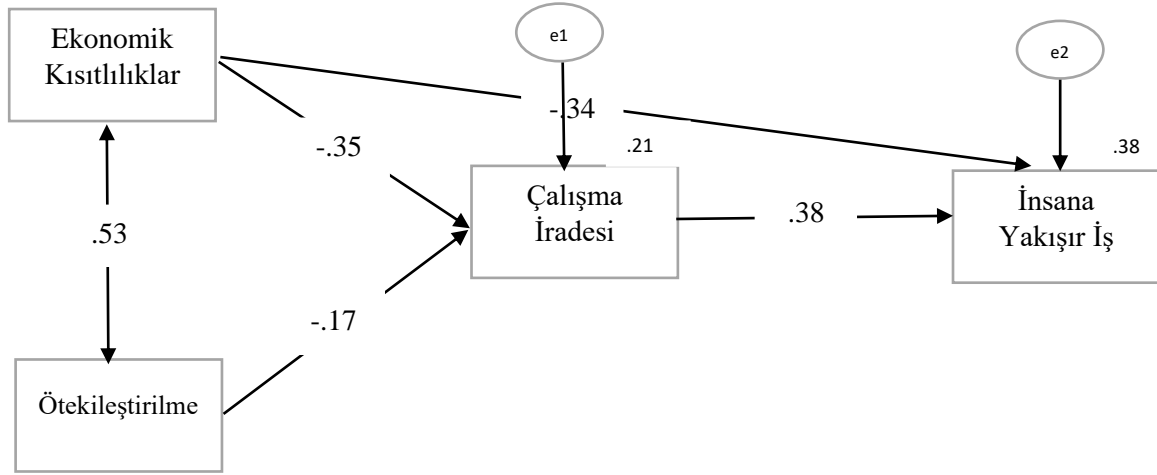
Değişkenler	1	2	3	4
1. İYİÖTP	1			
2.EKÖ	-.51**	1		
3.YBÖÖ	-.38**	.53**	1	
4.ÇİÖ	.53**	-.44**	-.36**	1
\bar{x}	66.00	17.55	7.74	17.00
SS	16.31	8.35	4.82	6.57

** $p < 0.01$, İYİÖTP: İnsana Yakışır İş Ölçeği Toplam Puan; EKÖ: Ekonomik Kısıtlılıklar Ölçeği; YBÖÖ: Yaşam Boyu Ötekileştirilme Ölçeği; ÇİAÖ: Çalışma İradesi Ölçeği; \bar{x} : Aritmetik Ortalama; SS: Standart Sapma

Tablo 1'e göre insana yakışır iş ölçeği toplam puanı (İYİÖTP) ile ESÖ arasında ($r = -.51, p < .01$) negatif yönde orta düzey bir ilişki olduğu; İYİÖTP ile YBÖÖ arasında ($r = -.38, p < .01$) negatif yönde düşük düzey ilişki olduğu, ESÖ ile ÇİÖ arasında ($r = -.44, p < .01$) negatif yönde orta düzey bir ilişki olduğu ve YBÖÖ ile ÇİÖ arasında ($r = -.36, p < .01$) negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca İYİÖTP ve ÇİÖ arasında ($r = .53, p < .01$) ve ESÖ ile YBÖÖ arasında ($r = .53, p < .01$) pozitif yönde orta düzey bir ilişki olduğu görülmektedir.

Model Testine İlişkin İstatistikler

İnsana Yakışır İş Modelinin yol analizi sonucunda elde edilen standardize edilmiş regresyon katsayıları Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1. Yapısal model: Standardize edilmiş katsayılar

Şekil 1’de yer alan modelin analiz sonucunda elde edilen uyum indeksleri, modelin iyi uyum değerlerine sahip olduğu göstermektedir, normlaştırılmış χ^2 değeri (2.90/1 = 2.90), CFI = .99, NNFI = .97, RMSEA = .07, %90 GA [.00, .17], SRMR = .02. Modele ilişkin standardize edilmiş regresyon katsayıları, kritik oranı ve anlamlılık düzeyleri Tablo 2’ de yer almaktadır.

Tablo 2. İnsana Yakışır İş Modeline İlişkin Yol Analizi Sonuçları

Doğrudan Yollar		β	SH	t	p	R ²
YBÖÖ	ES	.53	2.43	8.78	<.001	.38
YBÖ	Çİ	-.17	.08	-3.04	.002	
EK	Çİ	-.35	.04	-6.23	<.001	
Çİ	İYİ	.38	.12	8.09	<.001	
EK	İYİ	-.34	.09	-7.34	<.001	

R² = .378, YBÖÖ: Yaşam Boyu Ötekileştirilme; ES: Ekonomik Kısıtlılıklar; Çİ: Çalışma İradesi; İYİ: İnsana Yakışır İş; β : Standardize Edilmiş Regresyon Katsayısı; SH: Standart Hata; t: Kritik Oran; p: Anlamlılık Değeri, R²: Açıklanan Varyans

Tablo 2’ye göre yaşam boyu ötekileştirilme ($\beta = -.17, p = .002$) ve ekonomik kısıtlılıklar ($\beta = -.35, p < .001$) çalışma iradesini negatif ve anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Ayrıca çalışma iradesi insana yakışır işi pozitif ve anlamlı bir şekilde yordarken ($\beta = .38, p < .001$), ekonomik kısıtlılıklar insana yakışır işi negatif ve anlamlı bir şekilde ($\beta = -.34, p < .001$) yordamaktadır. Ayrıca ES ile YBÖÖ arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki ($\beta = .53, p < .001$) bulunmaktadır. Modele göre, ekonomik kısıtlılıklar ve yaşam boyu ötekileştirilme, çalışma iradesinin %21’ini açıklarken; ekonomik kısıtlılıklar, yaşam boyu ötekileştirilme ve çalışma iradesi birlikte insana yakışır işin %38’ini yordamaktadır.

Dolaylı Etkilere İlişkin İstatistikler

Ekonomik kısıtlılıklar ve yaşam boyu ötekileştirilmenin çalışma iradesi aracılığıyla insana yakışır iş üzerindeki etkisini incelemek amacıyla 1000 Önyüklemeli (Boostrapped) örneklem yöntemi kullanılmıştır. Boostrapp Güven Aralığı (GA) sıfırı içermediğinde dolaylı etki anlamlı kabul edilmektedir (Preacher ve Hayes, 2008). Analize ilişkin sonuçlar Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Dolaylı Etkiye Yönelik Analiz Sonuçları

Yordayıcı Değişkenler	Aracı Değişken	Ölçüt Değişken	Standardize Olmayan Etkiler		%90 GA Standardize Olmayan Dolaylı Etkiler	
			B	SH	Alt Sınır	Üst Sınır
EK	Çİ	İYİ	-.259	.052	-.346	-.178*
YBÖ	Çİ	İYİ	-.218	.087	-.372	-.085*

* $p < 0.01$, ES: Ekonomik Kısıtlılıklar, YBÖ: Yaşam Boyu Ötekileştirilme; İYİ: İnsana Yakışır İş; B: Standart Olmayan Regresyon Katsayısı; SH: Standart Hata, GA: Güven Aralığı.

Tablo 3'e göre çalışma iradesinin, ekonomik kısıtlılıklar ile insana yakışır iş arasındaki (%90 GA [-.346, -.178]) ve yaşam boyu ötekileştirilme ile insana yakışır iş arasındaki (%90 GA [-.372, -.085]) ilişkilere anlamlı bir şekilde aracılık ettiği görülmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Çalışma Psikolojisi Kuramı temelinde İnsana Yakışır İş'in bağlamsal ve psikolojik yordayıcılarının incelendiği mevcut araştırmada, ekonomik kısıtlılıklar, yaşam boyu ötekileştirilme, çalışma iradesi ve insana yakışır iş arasındaki ilişkiler incelenmiş ve değişkenler arasındaki doğrudan yollarla birlikte, çalışma iradesi aracılığıyla dolaylı yollar da ele alınmıştır. Bulgulara göre, yaşam boyu ötekileştirilme ve ekonomik kısıtlılıklar arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Aynı zamanda yaşam boyu ötekileştirilmenin çalışma iradesini; ekonomik kısıtlılıkların çalışma iradesi ve insana yakışır işi negatif ve anlamlı bir şekilde yordadığı; çalışma iradesinin ise insana yakışır işi pozitif ve anlamlı bir şekilde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca insana yakışır işteki değişimin %38'inin yordayıcı değişkenler tarafından açıklandığı ortaya konmuştur. Buna göre ekonomik kısıtlılıklar ve ötekileştirilmeyi daha az deneyimleyen ve çalışma iradesi düzeyi daha yüksek olan bireylerin, insana yakışır işleri elde etme durumlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmakta ve önceki bazı çalışmalar, mevcut araştırma bulgularıyla tutarlık göstermektedir (Douglass ve diğerleri, 2017; Duffy ve diğerleri, 2020; Duffy ve diğerleri, 2019; England ve diğerleri, 2020; Tokar ve Kaut, 2018). Yaşamı boyunca ekonomik kısıtlılıkları ve ötekileştirilmeyi daha az deneyimleyen bireyler, daha iyi okullarda daha iyi eğitimlere kolayca ulaşabilirler ve bu durum kaynaklara ve fırsatlara erişim bakımından daha fazla seçeneğe sahip olmalarına

yol açabilir. Ayrıca bağlamsal engellerle daha az karşılaşmanın, kariyer seçimlerinde daha özgür hissettirdiği ve mesleki konulara ilgiyi arttırarak (Kim, Duffy, Lee, Lee ve Lee, 2019), kariyer gelişimini desteklediği belirtilmektedir (Autin ve Duffy, 2019). Bu bağlamda bireylerin kendi kariyer yaşantıları üzerinde söz sahibi olmaları ve bağlamsal koşulların destekleyici rolü, insana yakışır işe erişimi de attırabilmektedir. Boylamsal bir çalışmada da (Duffy ve diğerleri, 2020) bireylerin insana yakışır iş algılarında, ekonomik kısıtlılıklar, ötekileştirme ve çalışma iradesi deneyimlerindeki değişimlerin etkili olduğu ortaya konmuştur.

Alanyazındaki birkaç çalışmada ekonomik kısıtlılıkların çalışma iradesi ve insana yakışır iş üzerindeki etkisi (Autin ve diğerleri, 2021), ekonomik kısıtlılıklar ile ötekileştirme arasındaki ilişki (Douglass ve diğerleri, 2017) ve çalışma iradesinin insana yakışır iş üzerindeki etkisi (Tokar ve Kaut, 2018) anlamlı bulunmamıştır. Autin ve diğerleri (2021) ekonomik kısıtlılıklar ve insana yakışır iş arasındaki doğrudan ilişkiye etki eden başka değişkenlerin olabileceğini ileri sürerken, Douglass ve diğerleri (2017) cinsel azınlık bir grupta yer alan bireylerin ekonomik kısıtlılıklar ve ötekileştirme deneyimleri arasında anlamlı bulunmayan ilişkiyi, bir kişinin böyle bir grupta yer alsa dahi kendini yüksek sosyal sınıfa ait hissedebileceği ve bu durumun insana yakışır iş algısını güçlendirebileceği görüşüyle açıklamaktadır. Tokar ve Kaut (2018) ise kronik bir hastalığa sahip kişilerden oluşan örneklem grubunda, ekonomik engellerin ve ayrımcılığın, çalışma iradesinin etkisini baskıladığını ve bu engelleri deneyimlemenin doğrudan insana yakışır iş ile daha güçlü bir ilişki gösterdiğini ileri sürmektedir. Ayrıca bu çalışmalarda bağlamsal engelleri (ekonomik engeller, ayrımcılık) ölçmek amacıyla kullanılan ölçme araçlarının ve örneklemelerin farklı olması, sonuçların farklılaşmasında etkili olmuş olabilir.

Araştırmanın diğer bir bulgusu, çalışma iradesinin ekonomik kısıtlılıklar ve ötekileştirme ile insana yakışır iş arasındaki ilişkileri açıklamada dolaylı rolünün anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Önceki çalışmalarda da ekonomik kısıtlılıklar ile insana yakışır iş arasındaki ilişkide (Duffy ve diğerleri, 2018; Duffy ve diğerleri, 2019; Douglass ve diğerleri, 2017; England ve diğerleri, 2020) ve ötekileştirilme ile insana yakışır iş arasındaki ilişkide (Autin ve diğerleri, 2021; Douglass ve diğerleri, 2017; Duffy ve diğerleri, 2018; England ve diğerleri, 2020) çalışma iradesinin aracılık rolü anlamlı bulunmuştur. Buna göre yaşam boyunca deneyimlenen ekonomik zorlukların veya ötekileştirmelerin insana yakışır iş üzerindeki olumsuz etkisi, bireyin mesleki süreçleri üzerinde hissettiği kontrol duygusu ile azalabilmektedir. Dezavantajlı birçok duruma rağmen kişinin kariyer yaşantılarının kendi kontrolünde şekillendiğini hissetmesi, çeşitli zorluklara karşı koruyucu bir faktör olarak işlev görebilir (Autin ve diğerleri, 2021) ve insana yakışır işlere ulaşma konusunda teşvik edici olabilir. Dahası, kendi kariyer kararlarını ve süreçlerini yönetebilen bireylerin, insana yakışır işi deneyimle olasılıklarının arttığı ve bu durumun bireylerin çalıştıkları işin anlamlı olduğuna dair duygularını güçlendirdiği belirtilmektedir (Allan ve diğerleri, 2019).

Bu çalışmanın sonuçları doğrultusunda bazı çıkarımlarda bulunulabilir. Kariyer danışmanları bir işin insana yakışır olarak kabul edilmesini, yeterli ücrete, güvenli çalışma koşullarına, dinlenmeye yetecek zamana sahip olması gibi çeşitli kriterler açısından değerlendirerek, bu kriterlerin karşılanıp karşılanmama durumuna göre gerekli adımların atılmasını sağlayabilirler. Bununla birlikte çalışan veya çalışmak isteyen bireylerin insana yakışır işlere erişimlerinin önündeki bağlamsal engellerin (ekonomik kısıtlılıklar, ötekileştirilme) fark edilmesi de önemlidir. Araştırma bulguları ekonomik engellerin, çalışma iradesini ve insana yakışır işlere erişimi azalttığını vurgulamaktadır.

Sınırlılıklar ve Öneriler

Araştırma bulgularına dayalı olarak bağlamsal koşullarının olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik müdahale çalışmaları yürütülmesinin faydalı olabileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda bireysel veya grup müdahalelerinde, çeşitli dezavantajlara sahip bireylerin, kariyer yaşamları üzerinde etkili olan güçlü yönlerini ortaya koymaları ve daha etkin kullanmaları sağlanabilir. Bu bağlamda insana yakışır iş üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olan “çalışma iradesi” güçlü yönlerden biri olarak değerlendirilebilir. Kariyer danışmanlarının, bireylerin kariyer kararlarında seçim özgürlüklerini arttırmaya yönelik girişimlerde bulunmaları, insana yakışır işlere ulaşmalarını da teşvik edebilir. Bununla birlikte toplum içerisinde daha adil bir iş anlayışının oluşması için çocukluk ve ergenlikten itibaren insana yakışır iş kavramının yaygınlaştırılmasına yönelik politika ve uygulamaların yürütülmesi sağlanabilir (Autin ve Duffy, 2019).

Mevcut araştırmanın sonuçları bazı sınırlılıklar dahilinde değerlendirilmelidir. Öncelikle Çalışma Psikolojisi Kuramı ötekileştirilmeyi, toplumda dezavantajlı konuma sahip bireylerin deneyimleri (Duffy ve diğerleri, 2016) olarak tanımlamaktadır. Mevcut araştırmanın örneklemini, öğretmen/ücretli öğretmen, memur, psikolojik danışman, akademisyen gibi mesleklere sahip kişiler oluşturmakta ve katılımcılar sosyal statü açısından kendilerini ortalamanın üstünde algılamaktadırlar. Bu durum ötekileştirilme ile ilgili deneyimlerin daha az temsil edilmesine yol açabileceği için sonraki çalışmalar, ötekileştirilmiş grupları da (cinsel azınlık, cinsiyet, emeklilik, düşük sosyal statüye sahip meslekler vb.) temsil edecek şekilde yürütülmelidir. Ayrıca mevcut araştırmanın örneklemini, “kolay ve ekonomik uygulama fırsatı sunan uygun örnekleme” yöntemiyle (Frankel, Wallen ve Hyun, 2011, s.99) belirlenmiştir. Sonraki çalışmalar, ötekileştirilmiş grupların da temsil edildiği farklı örnekleme yöntemlerini (örneğin amaçlı örnekleme) kullanabilirler.

Bunlara ek olarak mevcut çalışmada, cinsiyete, eğitim derecelerine ve çalışma durumlarına ilişkin alt grupların yeterli büyüklükte olmadığı ve homojen dağılım göstermediği belirlenmiştir. Bu nedenle sonraki çalışmalar, alt grupların homojen dağılım gösterme hususlarına dikkat ederek, bu gruplar arasında karşılaştırılmalı analizler yapabilirler. Örneğin kadın ve erkek çalışanlarda insana yakışır iş algısının ve yordayıcılarının nasıl farklılaştığı test edilerek, gruplar arası bir kıyaslama yapılabilir. Bununla birlikte önceki çalışmaların bulguları ve önerilerinden yola çıkarak mevcut araştırmaya “Kariyer Uyumu” değişkeni dahil edilmemiştir. Bu çalışmalarda uyumu ölçmek amacıyla genellikle Kariyer Uyumu Ölçeği (Rottinghaus, Day ve Borgen, 2005) kullanılmıştır. Ölçeğin maddeleri incelendiğinde “Kariyer hedeflerimi gerçekleştirmede önüme çıkabilecek engellerin üstesinden gelebilirim” veya “Kariyerimdeki başarıyı benim çabalarım belirleyecektir” (Kalafat, 2012) gibi olumlu ifadelerden oluştuğu görülmektedir. Olumlu ifadeler katılımcıların bu ifadelere yüksek puanlar verme eğiliminde olmalarına neden olabilir ve bu durum ölçeğin ayırt ediciliğini düşürerek modelde kariyer uyumu değişkenine ait yolların anlamlı çıkmaması üzerinde etkili olabilir. Bu nedenle araştırmacılar, kariyer uyumunun kapsamına ve mesleki süreçlerle ilişkisine dikkat ederek, farklı bir ölçme aracıyla bu yapıyı ölçebilir ve araştırmaya dahil edebilirler. Aynı zamanda Duffy ve diğerleri (2016) tarafından önerilen düzenleyici değişkenlerin de (eleştirel bilinç, sosyal destek, proaktif kişilik vb.) araştırmaya dahil edildiği bir model testi yapılabilir. Son olarak çalışmada veriler, zamanın sınırlı olması nedeniyle kesitsel toplanmıştır, değişkenler arasında neden sonuca ilişkin çıkarımlarda bulunmak amacıyla deneysel çalışmalar tasarlanabilir.

Kaynakça

- Allan, B. A., Tebbe, E. A., Bouchard, L. M., & Duffy, R. D. (2019). Access to decent and meaningful work in a sexual minority population. *Journal of Career Assessment, 27*(3), 408-421. DOI: 0.1177/1069072718758064
- Albritton, K., Cureton, J. L., Byrd, J. A., & Storlie, C. A. (2020). Exploring perceptions of the path to work/life success among middle school students of color. *Journal of Career Development, 47*(4), 440-453. DOI: 10.1177/0894845319832667
- Autin, K. L., Douglass, R. P., Duffy, R. D., England, J. W., & Allan, B. A. (2017). Subjective social status, work volition, and career adaptability: A longitudinal study. *Journal of Vocational Behavior, 99*, 1-10. DOI: 10.1016/j.jvb.2016.11.007
- Autin, K. L., & Duffy, R. D. (2019). The Psychology of Working: Framework and theory. In *International handbook of career guidance* (pp. 167-184). Switzerland: Springer.
- Autin, K. L., Shelton, A. J., Diaz Tapia, W. A., Garcia, R. G., & Cadenas, G. A. (2021). Testing Psychology of Working Theory among Spanish-speaking Latinx workers in the US. *Journal of Career Assessment, 29*(3), 379-395. DOI: 10.1177/1069072720976620
- Blustein, D. L. (2006). *The Psychology of Working: A new perspective for career development, counseling, and public policy*. London: Routledge.
- Blustein, D. L. (2008). The role of work in psychological health and well-being: A conceptual, historical, and public policy perspective. *American Psychologist, 63*, 228-240. DOI: 10.1037/0003-066X.63.4.228
- Blustein, D. L., Kenny, M. E., Di Fabio, A., & Guichard, J. (2019). Expanding the impact of the psychology of working: Engaging psychology in the struggle for decent work and human rights. *Journal of Career Assessment, 27*(1), 3-28. DOI: 10.1177/1069072718774002
- Browne, M. W., & Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. In K. A. Bollen & J. S. Long (Eds.). *Testing structural equation models* (pp. 136-162). Newbury Park: Sage.
- Büyükgöze-Kavas, A., & Ünal, Ş. (2019). Çalışma iradesi ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi, 2*(2), 194-214. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/kpdd/issue/51379/638160>
- Buyukgoze-Kavas, A. & Autin, K. L. (2019). Decent work in Turkey: Context, conceptualization, and assessment. *Journal of Vocational Behavior, 112*, 64-76. DOI: 10.1016/j.jvb.2019.01.006
- Cooper, C. E., & Crosnoe, R. (2007). The engagement in schooling of economically disadvantaged parents and children. *Youth & Society, 38*(3), 372-391. DOI: 10.1177/0044118X06289999
- Crosnoe, R., & Cooper, C. E. (2010). Economically disadvantaged children's transitions into elementary school: Linking family processes, school contexts, and educational policy. *American Educational Research Journal, 47*(2), 258-291. DOI: 10.3102/0002831209351564
- Douglass, R. P., Velez, B. L., Conlin, S. E., Duffy, R. D., & England, J. W. (2017). Examining the Psychology of Working Theory: Decent work among sexual minorities. *Journal of Counseling Psychology, 64*, 550. DOI: 10.1037/cou0000212
- Douglass, R. P., Autin, K. L., Buyukgoze-Kavas, A., & Gensmer, N. P. (2020). Proactive personality and decent work among racially and ethnically diverse working adults. *Journal of Career Assessment, 28*(3), 512-528. DOI: 10.1177/1069072719894571
- Duffy, R. D., Allan, B. A., England, J. W., Blustein, D. L., Autin, K. L., Douglass, R. P., ... & Santos, E. J. (2017). The development and initial validation of the Decent Work Scale. *Journal of counseling psychology, 64*(2), 206. DOI: 10.1037/cou0000191

- Duffy, R. D., Autin, K. L., & Bott, E. M. (2015). Work volition and job satisfaction: Examining the role of work meaning and person–environment fit. *The Career Development Quarterly*, 63(2), 126-140. DOI: 10.1002/cdq.12009
- Duffy, R. D., Blustein, D. L., Diemer, M. A., & Autin, K. L. (2016). The psychology of working theory. *Journal of counseling psychology*, 63(2), 127. DOI: 10.1037/cou0000140
- Duffy, R. D., Bott, E. M., Torrey, C. L., & Webster, G. W. (2013). Work volition as a critical moderator in the prediction of job satisfaction. *Journal of Career Assessment*, 21(1), 20-31. DOI: 10.1177/1069072712453831
- Duffy, R. D., Diemer, M. A., Perry, J. C., Laurenzi, C., & Torrey, C. L. (2012). The construction and initial validation of the Work Volition Scale. *Journal of Vocational Behavior*, 80, 400–411. DOI: 10.1016/j.jvb.2011.04.002
- Duffy, R. D., Douglass, R. P., Autin, K. L., & Allan, B. A. (2016). Examining predictors of work volition among undergraduate students. *Journal of Career Assessment*, 24(3), 441-459. DOI: 10.1177/1069072715599377
- Duffy, R. D., Gensmer, N., Allan, B. A., Kim, H. J., Douglass, R. P., England, J. W., ... & Blustein, D. L. (2019). Developing, validating, and testing improved measures within the Psychology of Working Theory. *Journal of Vocational Behavior*, 112, 199-215. DOI: 10.1016/j.jvb.2019.02.012
- Duffy, R. D., Kim, H. J., Allan, B. A., & Prieto, C. G. (2020). Predictors of decent work across time: Testing propositions from Psychology of Working Theory. *Journal of Vocational Behavior*, 123, 103507. DOI: 10.1016/j.jvb.2020.103507
- Duffy, R. D., Velez, B. L., England, J. W., Autin, K. L., Douglass, R. P., Allan, B. A., & Blustein, D. L. (2018). An examination of the Psychology of Working Theory with racially and ethnically diverse employed adults. *Journal of Counseling Psychology*, 65(3), 280. DOI: 10.1037/cou0000247
- Duncan, G. J., Ziol-Guest, K. M., & Kalil, A. (2010). Early-childhood poverty and adult attainment, behavior, and health. *Child Development*, 81(1), 306-325. DOI: 10.1111/j.1467-8624.2009.01396.x
- England, J. W., Duffy, R. D., Gensmer, N. P., Kim, H. J., Buyukgoze-Kavas, A., & Larson-Konar, D. M. (2020). Women attaining decent work: The important role of workplace climate in Psychology of Working Theory. *Journal of counseling psychology*, 67(2), 251. DOI: 10.1037/cou0000411
- Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD, 2021), Hours worked (indicator). Aralık 6, 2021, DOI: 10.1787/47be1c78-en adresinden ulaşıldı.
- Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD, 2021a), Education at a Glance 2021: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, DOI: 10.1787/b35a14e5-en.
- Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD, 2021b). Employment rate (indicator). Kasım 18, 2021, DOI: 10.1787/1de68a9b-en adresinden ulaşıldı.
- Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD, 2021c), Part-time employment rate (indicator). Kasım 18, 2021, DOI: 10.1787/f2ad596c-en adresinden ulaşıldı.
- Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD, 2021d), Temporary employment (indicator). Kasım 18, 2021, DOI: 10.1787/75589b8a-en adresinden ulaşıldı.
- Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD, 2022). OECD Economic outlook. Mart 16, 2023, DOI: 10.1787/f6da2159-en adresinden ulaşıldı.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. (2011). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-Hill Humanities/Social Sciences/Languages.
- Haram, K., Buyukgoze-Kavas, A., Duffy, R., & Perez, G. (2022). Testing a model of psychology of working theory with Turkish adults. (Hazırlık Aşamasında).

- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55. DOI: 10.1080/10705519909540118
- Jackson, D. L., Gillaspy, A., & Purc-Stephenson, R. (2009). Reporting practices in confirmatory factor analysis: an overview and some recommendations. *Psychological Methods*, 14(1), 6. DOI: 10.1037/a0014694
- Kalafat, T. (2012). Kariyer Geleceği Ölçeği (KARGEL): Türk örnekleme için psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(38), 169-179. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/tpdrd/issue/21458/229728>
- Kenny, M. E., Blustein, D. L., Gutowski, E., & Meerkins, T. (2018). Combatting marginalization and fostering critical consciousness for decent work. In *Interventions in Career Design and Education* (pp. 55-73). Switzerland: Springer.
- Kim, H. J., Duffy, R. D., Lee, S., Lee, J., & Lee, K. H. (2019). Application of the psychology of working theory with Korean emerging adults. *Journal of counseling psychology*, 66(6), 701. DOI: 10.1037/cou0000368
- Kline, R. B. (2019). *Yapısal eşitlik modellemesinin ilkeleri ve uygulaması* (S. Şen Ed.), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Oh, W., Kim, H. K., Park, S., Mastergeorge, A. M., & Roggman, L. (2022). Maternal and paternal insensitivity, adaptive engagement, and school readiness skills among economically disadvantaged children: A dynamic approach. *Early Childhood Research Quarterly*, 58, 220-230. DOI: 10.1016/j.ecresq.2021.09.003
- Qi, D., & Wu, Y. (2020). Family's social economic status and child educational outcomes in China: The mediating effects of parenting practices and children's learning attitudes. *Children and Youth Services Review*, 118, 105387. DOI: 10.1016/j.chidyouth.2020.105387
- Preacher, K. J. ve Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior Research Methods*, 40(3), 879-891. DOI: 10.3758/BRM.40.3.879
- Rottinghaus, P. J., Day, S. X., & Borgen, F. H. (2005). The Career Futures Inventory: A measure of career-related adaptability and optimism. *Journal of career assessment*, 13(1), 3-24. DOI: 10.1177/1069072704270271
- Savickas, M. L., Porfeli, E. J. (2012). Career Adapt-Abilities Scale: Construction, reliability, and measurement equivalence across 13 countries. *Journal of Vocational Behavior*, 80, 661-673. DOI: 10.1016/j.jvb.2012.01.011
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6 ed.), Boston: Pearson.
- Tokar, D. M., & Kaut, K. P. (2018). Predictors of decent work among workers with Chiari malformation: An empirical test of the Psychology of Working Theory. *Journal of Vocational Behavior*, 106, 126-137. DOI: 10.1016/j.jvb.2018.01.002
- Türkiye Genel Hizmetler İşçileri Sendikası (2021, Ocak 20). COVID-19 Sürecinde Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Raporu. Erişim adresi: <https://www.genel-is.org.tr/covid-19-surecinde-turkiyede-gelir-esitsizligi-ve-yoksulluk-raporu,2,45550>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2021, Kasım 16). *İşgücü istatistikleri, III. Çeyrek: Temmuz- Eylül, 2021*. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-III.-Ceyrek:-Temmuz---Eylul,-2021-37547>
- Uluslararası Çalışma Örgütü. (2020). *World Employment and Social Outlook: Trends 2020* (ISBN 978-92-2-031407-4).

Trajik Olaylar, Ölüm ve Yas: Tim Crouch'un *An Oak Tree* Oyunu^a

Kadriye BOZKURT^{b, c}, Meryem AYAN^d

Özet

Ölüm hayatın doğal akışını alt üst eden ve insanların yaşamlarını derinden etkileyen en zor ve en acı dolu gerçeklerden bir tanesi olarak karşımıza çıkar. Geçmişte olduğu gibi günümüz dünyası da beklenmedik olumsuz trajik olaylarla mücadele etmekte ve bu olaylar insanlar için en sevdiklerinin kaybına sebep olabilecek istenmedik sonuçlar doğurmaktadır. Ölümün insan hayatındaki evrenselliği ve insanlar tarafından istekli/isteksiz kabullenilişi merhum/e kişinin en yakınlarının hissettikleri acı ve kederin hafiflemesinde nispeten etkili olabilir. Toplu törenlerinin düzenlenmesi veya ölüm acısını paylaşmak için insanların bir araya gelmesi bireysel üzüntüyü sona erdirmek için yeterli olamamaktadır. Bu çalışmada seçili tiyatro oyunu *An Oak Tree* (2005) ile örneklendirildiği gibi ölüm insanların kalbine ve zihnine ağır ve elem dolu bir yük koyar. Çağdaş İngiliz tiyatrosunun en önde gelen oyun yazarlarından olan ve çok yönlülüğü ile bilinen Tim Crouch tarafından yazılan bu oyun trajik bir kaza sonrası ölümle gelen yıkıcı ve acı dolu yas sürecini gözler önüne serer. Çağdaş insanın gizli ve gözlerden uzak trajik durumunu ortaya koyan önemli bir oyun yazarı olarak Crouch, bu oyunda travma, suçluluk, utanç ve kaybetmenin acısı gibi ölüm ile ilişkili olan insana dair hisleri alışılmadık tiyatral yöntemler kullanarak ele alır. Bu çalışma ile trajik olaylar, ölüm ve yas tutma arasındaki zamansız ilişkiye değinilmesi amaçlanmıştır, ayrıca bu çalışma çağdaş insanın ölüm karşısındaki potansiyel tutumu ve tepkisini Crouch'un seçili oyunundaki karakterler vasıtasıyla ortaya koyacaktır.

Anahtar Kelimeler

Trajik olaylar
Ölüm
Yas
Tim Crouch

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 10.03.2022
Yayın Tarihi: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1084474

Tragic Events, Death and Mourning: Tim Crouch's *An Oak Tree*

Abstract

Death is one of the most challenging and sorrowful life facts that strikes people's lives and disrupts routine natural continuity of life. As it has happened in the past, today's world struggles with unexpected unfavourable tragic events, and they bring undesirable outcomes for people even the loss of their dearest ones. The universality of death and its un/willingly accepted existence in people's lives maybe slightly help in relieving the pain and grief of those who are closest to the deceased. The communal rites or people's togetherness to heal the pain of death cannot be enough to terminate the individual agonies. In the way that it is exemplified in this study with this selected play *An Oak Tree* (2005), death places heavy and painful burden for people's heart and mind. Written by one of the most sophisticated and prominent playwrights of the contemporary British theatre, Tim Crouch, this play portrays the disruptive and tristful period of mourning that follows a death after a tragic accident. Being a notable playwright to expose the hidden and invisible tragic status of contemporary people, Crouch reveals humane feelings related to death like trauma, guilt, shame, the pain of loss in this play with unfamiliar strategies of theatre. With this study the timeless relation between tragic events, death and mourning is aimed to be encapsulated, and this study will also deliver the potential responses and reactions of contemporary people in the face of death via the characters of Crouch's selected play.

Keywords

Tragic events
Death
Mourning
Tim Crouch

About Article

Received: 10.03.2022
Published: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1084474

^a This study is produced from Kadriye BOZKURT'S doctoral thesis entitled as "The Tragic Experience in Tim Crouch's Postdramatic Theatre" and this thesis is supported by The Scientific and Technological Research Council of Türkiye (TÜBİTAK).

^b Contact Author: kbozkurt78@hotmail.com

^c Asst. Prof. Kadriye BOZKURT, Bolu Abant İzzet BAYSAL University, Faculty of Science and Letters, Department of English Language and Literature, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5219-5629>.

^d Prof. Dr. Meryem AYAN, Manisa Celal BAYAR University, Faculty of Science and Letters, Department of English Language and Literature, ORCID:0000-0003-3138-1523.

Introduction

From the very beginning of human life, people have experienced the unescapable presence of death in their lives. Humankind cannot escape from death and inevitably face this reality. Though the death is considered from different perspectives related to the earthly relations such as the loss, the deprivation or annihilation, or related to religious belief such as salvation in afterlife or an endless life, one face of death brings sadness and sorrow for people. Just like the former times, contemporary world is also unfortunately surrounded by distressful and sorrowful events and people cannot get rid of the tragic fate created by their own hands or by the outer forces. As Hans-Thies Lehmann suggests, "it is remarkable that ancient tragedies already thematized suffering concretely, and even simply: as pain, separation, aging, the loss of a child, the fear of death and so on. It did not occur for the first time" (p. 46). Tragic events are still at work and affect people's lives deeply. As depicted by British playwright Tim Crouch in his plays, contemporary people struggle with the similar tragic issues and suffer from many different reasons that bring them sorrow, pain and death. In the play, *An Oak Tree* (2005), Crouch presents the narrative on tragic condition and death that follow a painful and pathetic mourning process for characters.

On Tragic, Death and Loss

Death creates tragic characters who agonize over the loss of their precious ones, and various emotions accompany this suffer like missing, regretting, guilt, desperation, rebellion or disbelief. Even if it is perceived as nothingness or salvation, death still leaves behind sadness and pain. This pain and sorrow of death are explained by Terry Eagleton in his following words, "at the core of human existence lies the monstrous trauma of death and the threat of eternal perdition. (...) What we call reality is just the set of shabby illusions which shield us from death" (2003: p. 215). Since death appears as the opposite of life, aliveness and exuberance, people suffer from it and feel anguished. The more they internalize death, the deeper they can feel its pain. As Aristotle declares and then Lehmann reminds us again, "nothing tragic can exist without 'heavy grief'" (2016: p. 45). Unfortunately, death is a part of human life, and the human sufferings and their losses always become the subject of human affairs. The great impacts of death in people's lives have been exemplified in literature especially in tragic writings. Thinking on the death and grief in literature, Professor Adrian Poole gives references from tragedy by underlining that "the origins of tragedy may be bound up with mourning rites for a dead hero or king" (2005: p. 41). In ancient Greek, the lamentations of women for the death of their brave warriors and then the collective burial and mourning rites for them took part in Homer's epic *Illiad* that was a significant source for many tragedies written in ancient Greece. As one of the oldest genres, tragedy depicted great sufferings, destructions, distress and tragic deaths of the noble heroes/heroines. In modern world, serious accidents, crimes, or natural catastrophes, sudden attacks or unfortunate lives of common people are included in the scope of modern tragedy by some parties in literary circles and Arthur Miller is one of those who suggests that the misfortunes of the ordinary modern men can be the subject of tragedy, so he puts into words his ideas in his essay "Tragedy and the Common Man" (1996). Similarly, Lehmann emphasises that "it has found different forms of expression at different times. However, modulated, tragic experience returns again and again" (2016: p. 411).

From its prototypes of tragedy in Ancient Greek to today's tragic writing, countless tragic stories have been issued and innumerable tragic heroes have been ruined because of several internal and external factors. Tragedy ends up with loss and grief, mostly it depicts the death of tragic hero and the final sorrow and grief of people. These tragic narratives on destruction and death sometimes appeared as an elegy to praise and commemorate the dead, sometimes they were written to convey the regrets for wrongdoings and apologies for the dead, sometimes they were written for the wishes for peace after death if the dead one did not have a restful world life, or they could be written for the nature of the death that separates the beloved ones; the families, the lovers or communities. Whatever the purposes of them were, the narratives on death mostly covered the collective and individual mourning process. For instance, Ajax and Oedipus had very controversial lives and after their deaths they were wished to rest in peace in their rites as collective activity (Poole, 2005: p. 41) or the star-crossed lovers of Shakespeare's *Romeo and Juliet* made everyone cry and feel regretful with their death. In such tragedies, public commemoration can be observed as the communal lamentation of people. Poole makes a distinction between the past narratives and modern ones concentrating on their treatment of the death and mourning. Poole puts forward modern tragedy's concern to "private, even secret, mourning" (p. 41) as the distinctive points. This approach can be associated with the notions of subjectivity and individuality that modernism has brought into people's lives. If the matter is the suffering and trauma of an individual, then it can be experienced in a "private, neglected, unnoticed" way (p. 42), unlike the collective public mourning in the past.

It is a fact that the cultural, ideological and religious atmosphere of the contemporary time is far from the time of grand tragedies especially in terms of the position of human beings in the world and in front of the Divine powers. Relatively, the strength and perseverance of earlier tragic heroes against death, the characterisation, the flow of action and the techniques of staging are organised around the human centred tragic narratives. Modern and postmodern tragic writings reshape their own tragic discourse by revealing the status of humankind who put themselves in the centre; so, their interactions, their cultures, their sorrows, their fragmented lives and dismantled identities and anything concerning human beings are involved in tragic writings. Tim Crouch's chosen play, *An Oak Tree* for this study reveals these tragic experiences of contemporary people and it conveys the darker, traumatic and self-questioning atmosphere of mourning after a death. David Lane emphasises this important point by asserting that "all Crouch's plays concern the art of representation and its deconstruction, and all of them have recognizable human stories at their heart" (2010: p. 28). The other play *An Oak Tree* unfolds the story of a father who loses his daughter in a car accident. Thematically, this play reveals depression, exposure, guilt, shame and the pain of loss and death. Each performance of this play features a new unprepared actor in the role of a father directed by Crouch who acts also as a hypnotist on stage. Also, in his other plays written for adult audiences *My Arm* (2003), *ENGLAND* (2007) and *The Author* (2009), Crouch uses his talent of writing and acting to expose the hidden and invisible tragic feelings of people. In these plays, Crouch explores many themes from cultural identity, child abuse, self-alienation, discrimination, violence, existentialism, death to traumas. Just like it appears in the plays of Crouch, people's lives can easily turn into a tragic stage that is surrounded by sudden attacks, violent crimes, deathful pandemics, or depressive minds. Considering

Crouch's plays, David Lane asserts that "all Crouch's plays concern the art of representation and its deconstruction, and all of them have recognizable human stories at their heart" (p. 28).

Mourning in *An Oak Tree*

An Oak Tree was premiered at the Traverse Theatre in 2005, and it was co-directed by Crouch, Karl James, and Andy Smith. With this play, Crouch puts the sadness of loss and the grief of death on stage by carrying the experiential theatre to its zenith. Crouch intersects his story on mourning and his interest of conceptual art and hypnotism in this play. Written in the form of two hands, *An Oak Tree* unfolds the grief of a father for the death of his daughter and the unexpected encounter of two main characters, the Father and the Hypnotist, in a hypnotism show in a pub. Crouch takes inspiration for this play from Michael Craig-Martin's work of art 'An Oak Tree 1973' and Émile Coué's book *Self Mastery through Conscious Autosuggestion* (1922) on hypnotism (Radosavljevic, 2013: p. 219). Then, these two main issues are combined with the theme of death like a trivet of the play. Attracting attention with its story and performance, the play won a Herald Angel award and OBIE award. Crouch presents familiar issues, death, to his audiences yet he displays an unusual play with unique experiences for each actor and each audience. Similar to unexpected coming of death to people's lives, the playwright Crouch wishes instant reflexes and reactions from his actors about the given situations, for that reason the actors are not allowed to see the text before the performance. Apparently, this play pulls the actor and the audience in performance simultaneously in order to provide necessary experience about death. As Stephanie Withers says, "the audience and actor together uncover the tragic after-effects of losing a child. A lost character played by a lost actor, both trying to find their way; the form complements the themes elegantly" (2015: par 1). The script limits the second actor only in terms of words, at that moment, the actor is free from representational limitations.

Crouch presents a kind of text labyrinth for his second actor; he is free to act within the text, but he cannot exceed the border of it. On the one hand, Crouch draws a frame for his play, on the other hand he leaves spaces for the actor and the audience to act and move freely. It is obvious that the second actor is not built in the conventional sense, so his performance on stage does not fit into the traditional acting methods. Crouch has certain expectations from his actors: "I didn't want an actor who would do acting –I think I got quite bored or tired or depressed about acting" (Radosavljevic, 2013: p. 220). In this play, any physical resemblance with the character is not required; any age, any sex, any height are fine for this character, though he is depicted with certain physical characteristics in the script. No early preparation, no memorization, no mimicry, no costume, or no design. The status of the second actor is also important to show the people's position in front of death; the second actor does not know the story beforehand, and she/he is given a script on stage, or he is given her/his word to say. That means she/he faces the theme of death in an instant without any preparation for it physically and mentally even if it occurs in fictional world. Father depicts the very moment it comes in the third scene. "Death. Death walked through into the lounge. He put his helmet on the piano stool, spoke to us silver. He then pronounced two concrete blocks in black and left them to hang inside my ribcage, pushing against my lungs" (Crouch, 2011: p. 81). In real life, there is no true time for the encounter with death since people never be prepared to it. The suddenness and unexpectedness of the death can be found even in the second actor's unrehearsed action to perform this play. The audience can see the second actor's endeavours

to perform the character while she/he is struggling for reading the script on stage and to act as it is instructed by Crouch through the wireless receiver. These words of Crouch liken the summary of his attempts and aim in this performance: "The second actor plays a character who is lost in their life. And that character is played by an actor who is 'lost' on the stage. The form supports the story: the story supports the form" (qtd. in Wright, 2015: par 3).

The heavy grief atmosphere in *An Oak Tree* is presented through the sorrows of three different characters, hypnotist, Father Andy and Mother Dawn. They are experiencing their sufferings differently and searching for some ways to cope with the loss of their beloved ones. Even the playwright Crouch himself confesses the burden of death saying, "If I lost one of my children, I would not be able to represent the world in the same way ever again" (Question and Answer, 2016: min 3.17). In *An Oak Tree*, it is possible to witness the dimensions of the sufferings from death and how collective or personal it is. Unlike the collective public mourning in the past, the sufferings and traumas of an individual are experienced in a "private, neglected, unnoticed" way (Poole 2005: p. 42) like a secret private mourning ceremony. Different reactions and responses to death from different characters and their struggle to overcome tragic and depressive effects of death show the individual effort/effortlessness during mourning process. For instance, Hypnotist is the culprit of a tragic accident that brings death to the girl and turns her family's life upside down. His guilty conscience and his sadness restrain him from performing his hypnosis shows. He turns into a mourner for the girl and then he encounters with her father. His mourning does not comprise the existence of a close bond with the dead one, the sorrow of the Hypnotist is mostly because of the outcome of his regret and guilt for the accident he has caused.

The mood of the Father after the death of his daughter gives the audience goosebumps since his deep suffering and mourning are accompanied by the rejection of the truth of his daughter's death. The closeness of the relationship determines the degree of the felling of grief. Even though there is no certain rule about grieving, how long it takes or to what extent it should be, the Father's condition reveals the abnormality about his mourning process. In his book *Mourning and Melancholia* (1917), Sigmund Freud talks about healthy mourning and pathological mourning, melancholia. In pathological mourning, the excessiveness in depression and sorrow prevents the natural operation of the mourning process (qtd. in Aslan, 2007, pp. 162-163). The abnormality in the Father's responses to death links his attitude with pathological mourning. The Father cannot accept the absence, and he makes up an escape mechanism to forget his unwilling deprivation. He believes that his daughter has been transformed into an oak tree nearby the road the accident happened. Father refuses to go the mortuary and he goes for a walk on the day of the funeral by saying, "I had no one to bury" (Crouch, 2011: p. 89). It seems that he loses his ability of judgement. As Catarina Love mentions, his condition shows "the confused mind of a grieving parent" (2017: p. 42). Standing between fact and fiction, Father tries to avoid feeling of the loss of her existence in the world.

Contrary to her husband, the mother Dawn lives the mourning in her heart by accepting all the realities about this tragic condition. She is very rational with her acts to get over this big sorrow, she tries to face the truth to be able to continue her life. She does her best to communicate with her husband to give up his imagination about his daughter, but it is in

vain. The illusion and imagination caused by pain blur the borders of real and fiction and open an abstract phenomenal world painted by different colours. The Father describes how they feel that very night of accident: "Our pulses raced in purple. We phoned the piano teacher in brown. (...) Dawn's knees gave way in white" (Crouch, 2011: pp. 80-81). Death leads this man's mind to free from the physical limits of time and he begins to generate his own dreamy and illusionistic perception towards incidents. His mental breakdown blocks rational thinking and logical interpretation. He lives in his illusionary world: "I looked at the tree. A tree by the road. I touched it. And from the hollows and the spaces, I scooped up the properties of Claire and changed the physical substance of the tree into my daughter" (Ibid). He embraces the tree on the roadside where the girl has died by supposing that miraculously his daughter has transformed into this tree. He says, "I came to the roadside. I needed a hug from my girl" (Ibid). He keeps believing in his illusion as it can be seen in his dialogue with hypnotist:

FATHER: No, it's not like that. I'm here because –I wanted to –I needed you to know.
It's good news.
Claire's fine.
HYPNOTIST: What do you mean?
FATHER: She's fine. I mean she's okay.
She's not okay.
I mean I found her.
I haven't found her.
I mean I know where she is
I don't know where she is.
Only
You have to help me.
I've done something.
Something impossible.
And I don't know what to do.
Something miraculous. (*An Oak Tree*, Scene 4)

Maybe the fear of the ending makes Father so depressed and rebellious to the fact. He does not want to accept the end of his daughter's physical existence. Raymond Williams argues that "however men die, (...) the experience is not only the physical dissolution and ending; it is also a change in the lives and relationships of others, for we know death as much in the experience of others as in our own experience and endings" (1966: pp. 80-81). The annihilator and devastating effects of death drag him in a hollow and depressive mode that contradicts the truth and logic. As Crouch reveals, "he [Father] finds her in absence, he finds her in conceptual absence, and he finds a more holy in a way than when she was alive as a girl" (Question and Answer, 2016: min 15.16). Father provides a new unbounded territory for his daughter to maintain her life in his imaginary world.

The detection about Crouch's play's 'germination in front of the audience' is significant to highlight both the textual and the performative sides of them, also the interaction between the living elements of theatre. The performance is unfolded altogether regarding the script of the playwright, instruction of the director, responses of the second actor, the reception of the audience and all other theatrical elements from music to the lighting. Both the audience

and the second actor in the play feel uncertain and lost between real and imagination, presence and absence, abstract and concrete. In this collaborative performance, the story is unfolded by the multi-layered representations. Firstly, Crouch and the second actor, Father, appear on stage in their real identities. In this second layer, a fictional future is created “in a pub a year from now” (2011, p. 60). In this pub, the hypnotist and Father encounter in the hypnosis show. Other fictional layer is created about the death of the girl and grief of the family with retrospection to the past. Crouch does not present these different layers in a linear narrative. These layers are so interwoven that both the actor and the audience hardly catch the incidents and be certain about whether they are real or fictional; whether they are a part of hypnosis show or a part of Father’s story. The Hypnotist takes over the roles of the mother and he endeavours the Father to turn back the real world:

FATHER: I’ve changed it into Claire.

HYPNOTIST: I say “Our girl is dead, love. She’s dead. I say “That is a tree, I am your wife, this is your daughter, that is a road. This is what matters. This. This is what we have to deal with. This. (*An Oak Tree*, Scene 7)

The deepest levels of the Father’s mind are engaged in with hypnotic technics and the final scene is presented as a trance scene in which these two characters hypnotise each other to wake up for real life with free future. It is like a passage from one hypnotic world created by the pain of death to another hypnotic world created by posthypnotic amnesia:

HYPNOTIST: When I say sleep, she lifts her hand up.

When I say sleep, you say goodbye.

FATHER: When I say sleep, everything stops

HYPNOTIST: When I say sleep, you’re free again.

FATHER: When I say sleep, you’re free. (*An Oak Tree*, Scene 8)

This hypnosis aims to provide a transformation from mourning to freedom for these two grieving characters. Shocked and weakened by the grief and sorrow of death, the characters of this play represent contemporary people who feel vulnerable, helpless, and agonized in the face of death. On its tragic figures who experience the depressive effects of death, this play shows irreparableness of the loss of beloved ones and toughness of overcoming the grief and guilt. Crouch with this play mesmerizes its participants and audiences in terms of its theme and theatricality. To explore the unpleasant side of death altogether on stage, any possibilities of theatre are used. Crouch drives apart his performance from the world with concrete, visible and touchable substances. The shared experience in the course of performance shows that this play is not acted on stage; it is lived on stage together.

Conclusion

The tragic events experienced by people cause some unpromised final farewells that are hard to believe and put up with. The unwilling separation after death leaves mourning people behind the dead/s. Mourning and grief are about people’s feelings, responses, and attitudes after the loss of dear ones, and they are the declarations of missing, love, respect and regard for the beloved dead one/s. Throughout the history people have experienced tragic events

and they know that the prevailing power of death is unescapable. They lamented over death, or they constructed massive structures as burials, or they organised communal mourning rites or as in the contemporary period more private rituals are carried out. As it is exemplified in the chosen play in this study, *An Oak Tree*; accidents, disasters, murders, treasons, or catastrophes have been still going on, yet contemporary people respond and react them more personally and privately. Crouch makes use of the idea of conceptual art and the power of hypnosis to enlarge his theatrical practices and to widen the vision and experience of performers and the audience, in this way the effects of death on contemporary people can be portrayed with different levels. The nature of death, and the sorrows and helplessness of human beings in front of death are put on the stage with experimental techniques like the inclusion of the unprepared second actor or the use of dematerialized theatricality. The characters in the play show that each of them lives the pain of death in different levels since they feel dissimilar devotion and commitment to the deceased and they are not equally strong to fight in this mourning process. In the cycle of life death comes all people's lives after many tragic events and it pulls them into grief and mourning for the depravity of the beloved one. Crouch constitutes this play as a reminder for the audience about the traditional communal rites for mourning since all the audience witness, share and experience the processes about death and mourning, and he also reveals the deepest private feelings of people they experience after death.

References

- Aslan, C. M. (2007). "“Mourning and Melancholia”: A Freudian metapsychological updating”, L. G. Fiorini, T. Bokanowski, S. Lewkowicz (Eds.), *On Freud's “Mourning and Melancholia”*, (pp. 162-179). London and New York: Routledge.
- Crouch, T. (2011). *Plays 1*. London: Oberon Books.
- Eagleton, T. (2003). *Sweet violence: The idea of the tragic*. USA: Blackwell Publishing Company.
- Lane, D. (2010). A dramaturg's perspective: Looking to the future of script development. *Studies in Theatre and Performance*, 30(1), 127-141.
- Lehmann, H. T. (2016). *Tragedy and dramatic theatre*. E Butler (Trans.), London: Routledge.
- Love, C. (2017). *Tim Crouch's an oak tree*. London: Routledge.
- Oxford Dictionaries. Retrieved from <https://en.oxforddictionaries.com/definition/tragedy>. 15.02.2018.
- Poole, A. (2005). *Tragedy: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Radosavljević, D. (2013). Relational new works: Authoring together. *Theatre-Making; Interplay between text and performance in the 21st century*, London: Palgrave Macmillan.
- Question and Answer. (2016). YouTube video, Retrieved from <http://youtube.be/ILvjoqfinY4>. 03.04.2020.
- Williams, R. (1966). *Modern tragedy*. London: Vintage Books.
- Withers, S. (2015). *An Oak Tree* (Tim Crouch). Retrieved from <https://threeweeksinburgh.com/article/ed2015-theatre-review-an-oak-tree-tim-crouch/>. 11.08.2019.
- Wright, S. (2015). Interview by Steve Wright, *Theatre/Interviews*. Retrieved from <https://www.bristol247.com/culture/theatre/interview-tim-crouch/>. 15.12.2019.

Belirsizliğe Tahammülsüzlüğün Akademisyenlerin Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisinde Psikolojik Sağlamlığın ve Yaşamdaki Anlam Arayışının Aracı Rolü

Muhammet Tortumlu^a, Kıvanç Uzun^{b, c}

Özet

Bu araştırmanın amacı belirsizliğe tahammülsüzlüğün akademisyenlerin yaşam doyumu üzerindeki etkisinde psikolojik sağlamlığın ve yaşamdaki anlam arayışının aracı rolünün incelenmesidir. Bu doğrultuda değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi için ilişkisel araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmacılar tarafından hazırlanan online form, çeşitli sosyal medya platformlarında paylaşarak, 257 akademisyene ulaşılmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 38.93'tür. Araştırmada veriler; demografik bilgi formu, Yaşam Doyumu Ölçeği, Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeğini (BTÖ-12), Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği ve Yaşamda Anlam Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Verilerin analizinde, betimsel istatistiklerin yanında değişkenler arasındaki ilişkinin saptanması için Pearson Korelasyon Katsayısı, Örtük Değişkenli Aracılı Yapısal Model ve Bootstrap Analizi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre belirsizliğe tahammülsüzlüğün akademisyenlerin yaşam doyumu üzerindeki etkisinde psikolojik sağlamlığın ve yaşamdaki anlam arayışının kısmi aracılık rolünün istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Akademisyen
Yaşam Doyumu
Belirsizliğe Tahammülsüzlük
Psikolojik Sağlamlık
Yaşamdaki Anlam Arayışı

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 28.03.2022
Yayın Tarihi: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1094787

The Mediator-Role of Search for Meaning in Life and Resilience in the Effect of Intolerance of Uncertainty on Academicians' Life-Satisfaction

Abstract

The aim of this study is to examine the mediating role of resilience and search for meaning in life in the effect of intolerance of uncertainty on the life satisfaction of academicians. To this end, the relational survey model was used to determine the relationships between the variables. The online form prepared by the researchers was shared on various social media platforms and 257 academicians were reached. The mean age of the participants is 38.93. The data in the study were collected by using the demographic information form, the Satisfaction with Life Scale, the Intolerance of Uncertainty Scale (IUS-12), the Brief Resilience Scale (BRS) and the Meaning in Life Questionnaire. In the analysis of the data, in addition to descriptive statistics, Pearson Correlation Coefficient, Mediated Structural Model with Implicit Variables and Bootstrap Analysis were used to determine the relationship between variables. According to the results of the research, it is seen that the partially mediation role of resilience and search for meaning in life in the effect of intolerance of uncertainty on the life satisfaction of academicians is statistically significant.

Keywords

Academician
Life Satisfaction
Intolerance of Uncertainty
Resilience
Search for Meaning in Life

About Article

Received: 28.03.2022
Published: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1094787

^a Öğr. Gör. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Tefenni Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, İnsan Kaynakları Yönetimi Programı, ORCID: 0000-0002-7245-1017

^b Öğr. Gör., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Kariyer Geliştirme Uygulama ve Araştırma Merkezi, ORCID: 0000-0002-6816-1789

^c İletişim Yazarı: kuzun@mehmetakif.edu.tr

Giriş

İnsanların sahip oldukları en temel ihtiyaçlarından birisi, güvenlik ihtiyacıdır. Güvende hissetmek, netlik ve öngörülebilirlikle gerçekleşebilir. İnsanlar bilmedikleri, güçlü tahminlerde bulunamadıkları ve net olarak tanımlayamadıkları her şeye şüpheyle yaklaşmaktadırlar. Diğer bir deyişle belirsizlik, güven duygusunu zedeleyen ve istenmeyen bir durum olarak tanımlanmaktadır. Nitekim Belirsizliği Azaltma Teorisi [Uncertainty Reduction Theory] (Berger ve Calabrese, 1975) de belirsizliği, insan zihninin istenmeyen bir durumu olarak ifade etmiş ve insan zihninin belirsizliği azaltmaya meyilli olduğunu vurgulamıştır (Turunç ve Turgut, 2017). Belirsizlik algısının 21. yüzyıl da giderek arttığını söylemek mümkündür. Günümüzde hızlı gelişen teknoloji yardımıyla dijitalleşen yaşam, çalışma yaşamını hızla değiştirdiği gibi bu değişime ayak uydurmayı da zorlaştırmaktadır. Zira sürekli değişim, gelişim için devamlı takibi ve güncel kalabilmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu süreç devamında çalışanların belirsizliğe karşı tahammülsüzlük algılarını tetikleyebilir. Buna ek olarak çalışanların mesleklerine ilişkin kıstas, şart ve süreçlerin sürekli değişimi de belirsizlik algılarını körükleyebilmektedir. Özellikle günümüzde yükseköğretim sisteminin temel aktörlerinden olan akademisyenler, teknoloji ve dijitalleşmenin getirdiği belirsizliğe ek olarak, öğretim üyeliği, doçentlik ve profesörlük kadrolarına ilk atama kıstaslarında sürekli değişikliklerin yaşanması, doktor öğretim üyeliği kadrosuna yeniden atanma kıstasında yapılan değişiklikler, 50-D araştırma görevlilerinin lisansüstü eğitimlerini bitirdikten sonra işsiz kalmaya yönelik korkuları, akademik teşvik ve doçentlik başvurularında kabul edilen makalelerin, yayınlanmış oldukları dergilerin statüsüyle ilgili Yüksek Öğretim Kurumu'nun ve üniversitelerin değerlendirme kıstaslarında meydana gelen değişiklikler, rektör atama kıstaslarında meydana gelen değişiklikler ve yeni gelen rektörün üniversite kadroları dışından olma olasılığı gibi gelişmeler sonucunda belirsizliklerle karşılaşmaktadırlar. Bu etkenler akademisyenlerde belirsizliğe karşı tahammülsüzlüğe neden olabilir. Yaşanabilecek muhtemel bir belirsizliğe tahammülsüzlük de devamında akademisyenlerin üretkenliklerini, yaşam kalitelerini ve mutluluklarını olumsuz yönde etkileyebilir. Nitekim yapılan birçok araştırmanın bulgusu, belirsizliğe tahammülsüzlüğün yaşam doyumunu ve mutluluğu olumsuz yönde etkilediğini göstermiştir (Çevik ve Yağmur, 2018; Geçgin ve Sahranç, 2017; Sarıçam, 2014; Şar, Işıklar ve Aydoğan, 2012). Diğer yandan alanyazında, akademisyenlerin sahip oldukları belirsizliğe tahammülsüzlük duygusunu tamponlayabilecek ve devamında yaşam doyumuna olan olumsuz etkisini azaltabilecek tutum ve davranışların neler olduğu açık değildir. Buradan hareketle bu çalışmada, belirsizliğe tahammülsüzlüğün yaşam doyumunu üzerindeki olumsuz etkisini kırabilecek olası önleyici ve koruyucu değişkenlerin tespit edilmesine çalışılmıştır.

En genel anlamıyla belirsizliğe tahammülsüzlük, bireyin belirsiz bir durumu, bir tehdit veya rahatsızlık kaynağı olarak yorumlama eğilimini ifade etmektedir (Campbell ve Tesser, 1983; Majid ve Pragasam, 1997; Stanley-Budner, 1962). Bireyler yenilik, karmaşıklık, çözümsüzlük, öngörülemezlik ve belirsizliği içerdiği düşünülen durumlara bir dizi bilişsel, duygusal ve davranışsal tepkilerle cevap vermektedirler (Bhushan ve Amal, 1986; McLain, 1993; Stanley-Budner, 1962). Bhushan ve Amal (1986), şu üç ayırt edici tepkinin belirsizliğe tahammülsüzlüğün belirtileri olduğunu öne sürmüşlerdir: [1] Bireyin belirsiz bir durumu katı bir şekilde siyah veya beyaz olarak algılama eğilimini gösteren bilişsel tepkiler. [2] Belirsiz bir duruma tepki olarak huzursuzluk, rahatsızlık, hoşlanmama, öfke ve kaygı ifadelerine atıfta bulunan duygusal tepkiler. [3] Belirsiz bir durumu reddetmeyi veya kaçınmayı gösteren davranışsal tepkiler. Diğer yandan yaşam doyumunu ise mutluluğun en temel belirleyicileri

arasında gösterilmektedir (Kılınç ve Uzun, 2020a; Tortumlu ve Uzun, 2022; Uzun ve Tortumlu, 2022). Yaşam doyumu, bilişsel süreçlerle açıklanabilen, bireyin tercih ettiği ölçütlere göre yaşam kalitesinin genel değerlendirmesidir (Diener ve Suh, 1997). Ancak belirsizliğe tahammülsüzlük, bireylerin yaşam kalitelerini baltalamaktadır. Alanyazında bireylerin sahip oldukları belirsizliğe tahammülsüzlük duygusunu azaltarak, yaşam doyumuna yönelik olumsuz etkisini kırabilecek tutum ve davranışların neler olduğu net değildir. Bu araştırmada, kuramsal arka planın ve alanyazındaki bulguların desteği ile bireylerin sahip oldukları psikolojik sağlamlığın ve yaşamdaki anlam arayışının, belirsizliğe tahammülsüzlüğün yaşam doyumunu üzerindeki olumsuz etkisini tamponlayabilecek olası aracı değişkenler olabileceği düşünülmüştür. Nitekim alanyazında, bireylerin olumlu özelliklerine zarar veren risk faktörlerinin etkisini tamamen kırmak veya azaltmak için bireylerin sahip oldukları pozitif güçlerden yararlanmanın etkili olduğunu ortaya koyan kanıtlar mevcuttur (Uzun ve Karataş, 2023).

Yapılan araştırmalar, psikolojik sağlamlığın bireylerin ruh sağlığı ve refahı üzerindeki hafifletici rolünün altını çizmiş (Arslan, 2016; Gooding, Hurst, Johnson ve Tarrier, 2012; Uzun ve Tortumlu, 2022) ve onun aracı rolüne odaklanmıştır (Karreman ve Vingerhoets, 2012; Shi, Wang, Bian ve Wang, 2015). Örneğin Rutter (2006), direnci yüksek olan bireylerin, zorluklara rağmen gelişimsel olarak daha iyi sonuçlar aldıklarını fark etmiştir. Arslan (2016) ise psikolojik kötü muamele ile çeşitli psikolojik/davranışsal zorluklar arasındaki ilişkide psikolojik sağlamlığın kısmi aracı rolü olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bazı araştırmalar, psikolojik sağlamlığın bireylerin yaşamdan duydukları memnuniyetle pozitif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Karreman ve Vingerhoets, 2012; Shi vd., 2015; Ülker-Tümlü ve Receptoğlu, 2013). Örneğin Bajaj ve Pande (2016), psikolojik sağlamlığın, bilinçli farkındalık ve gençlerin öznel iyi oluşu arasındaki ilişkiye kısmen aracılık ettiğini bildirmiştir. Belirsizliğe tahammülsüzlük, insanların belirsiz durumlarda endişe, stres ve kaygı duymasına neden olabilir (Carleton, Sharpe ve Asmundson, 2007). Diğer yandan yüksek psikolojik sağlamlık ise stres, depresyon ve anksiyete gibi negatif risk faktörlerini azaltmada kilit bir rol oynamaktadır (Kang, Kim ve Park, 2016; Kim, 2016). Bu bağlamda yüksek psikolojik sağlamlık ile belirsizliğe tahammülsüzlük arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür (Lee, 2019). Yüksek düzeyde belirsizlik, güvensizlik duygusunu tetikleyerek bireylerin fizyolojik ve psikolojik sağlıklarını olumsuz etkilemektedir (Morse, 2021). Nitekim Genelleştirilmiş Stres Güvensizliği Kuramına [Generalized Unsafety Theory of Stress] (Brosschot, Verkuil ve Thayer, 2017) göre yüksek düzeyde belirsizliğe tahammülsüzlük, bireylerin güvensizlik duygusunu artırmaktadır. Buradan hareketle belirsizliğe tahammülsüzlüğün, yeniliğe ve değişime başarılı bir şekilde uyum sağlama ve tüm bilinmeyenlerin itici olmadığına yönelik tutum, duygular, deneyim ve öğrenmeyle azaltılabileceği söylenebilir (Timmermans, 1994). Alanyazındaki tüm bu kanıtlar, psikolojik sağlamlığın, belirsizliğe tahammülsüzlük ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkide aracı bir role sahip olabileceğini göstermektedir.

Yaşamdaki anlam arayışı, kişinin varlığının ve varoluşunun doğasından kaynaklanan anlam ve bununla ilgili hissedilen önem olarak kavramsallaştırılmıştır (Kılınç ve Uzun, 2020b). Ayrıca yaşamın anlamını karakterize eden iki boyutun olduğu öne sürülmüştür; bunlardan birincisi yaşamda anlamın varlığı [yaşamın anlamlı olup olmadığına ilişkin öznel algı], ikincisi ise yaşamda anlam arayışıdır [yaşamın anlamını kavrama arzusu] (Steger, Frazier, Oishi ve Kaler, 2006). Yapılan çalışmalar, yaşamda anlamın varlığının, bireylerin iyi oluş sonuçlarıyla güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu göstermiştir (Alparslan, Yastıoğlu, Taş ve Özmen, 2022; Ho, Cheung ve Cheung 2010; Samman, 2007; Steger, Kashdan ve Oishi, 2008). Park, Park ve

Peterson'ın (2010) yapmış olduğu çalışmada da yaşamda anlam arayışının, yaşam doyumu ile ilişkili olduğu vurgulanmıştır. Hobfoll'un (2002) Kaynakların Korunması Teorisi bağlamında iyimserlik, umut, psikolojik sermaye ve diğer ilgili yapılar gibi bireysel farklılıklara yönelik değişkenlerin, bireylerin yaşamının taleplerine başarılı bir şekilde uyum sağlamasına yardımcı olduğu iddia edilmektedir. Yaşamda anlam arayışının, yaşamın olumlu yönlerini takdir etmeye yönelik psikolojik özelliklerden biri olduğu göz önüne alındığında, bu yapının daha yüksek düzeyde yaşam doyumuna yol açması muhtemel görünmektedir. Diğer yandan belirsizliğe tahammülsüzlüğün dış faktörlerden kaynaklandığı da bilinmektedir (Karataş ve Uzun, 2018; Uzun ve Karataş, 2020). Dışsal hedeflere aşırı endişe ile yaklaşan bireylerin yaşamdaki anlam duygularının azaldığı, buna karşın içsel hedeflere odaklananların ise yaşamda daha fazla anlam duygusuna sahip oldukları ifade edilmiştir (Zhang, Yan, Qiu ve Dai, 2018). Nitekim yaşamda anlamın önemli boyutlarından biri yaşamın anlamını kavrama arzusudur. Belirsizliğe karşı yüksek düzeyde tahammülsüz olan insanların, bilinmeyene karşı korku duymalarıyla kontrol ve öngörülebilirlik arzuları etkilenmektedir (Carleton, 2016; Park vd., 2010). Anlam aramak ile ilgili süreçler, yaşanan belirsizliğe karşı tahammülsüzlük boyutuna göre değişebilir. Zira anlam arayışı, öngörülebilirlikteki bozukluklardan etkilenebilir. Araştırmalar, belirsizliğe karşı yüksek düzeyde hoşgörüsüz olan kişilerin, belirsizliğe tahammülsüzlüğü düşük olanlara göre bilişsel tamamlanma ihtiyacının, düzeni tercih etmesinin ve kapalı fikirliliği destekleme olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Berenbaum, Bredemeier ve Thompson, 2008). Bu durum açık fikirliliğin bir meslek özelliği olarak kabul edildiği akademisyenlik için büyük bir risk faktörü olarak yorumlanabilir. Nitekim alanyazında yer alan tüm bu araştırmalar, belirsizliğe tahammülsüzlüğün yaşamdaki anlam arayışlarını baltalayabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda akademisyenlerin sahip oldukları belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyinin, yaşam doyumları üzerindeki yıkıcı etkisinde, yaşamdaki anlam arayışının aracılık edebileceği fikri güçlü bir ihtimaldir.

Tüm bireyler ve meslek grupları gibi akademisyenlerin de yaşadıkları belirsizliğe tahammülsüzlük karşısında yaşam doyumlarının zarar görmesi muhtemeldir. Ancak alanyazında bunu önleyebilmek için hangi değişkenlerden yararlanılabileceğine dair bulgular henüz tespit edilmemiştir. Bu problem durumuna cevap verebilecek araştırmaların varlığı, bu konuda yapılması planlanan çalışmaların sayısının artırması ve genel geçer sonuçların ortaya konması açısından oldukça önemlidir. Akademisyenlerin yaşadıkları belirsizliğe tahammülsüzlüğün, onların yaşam doyumları üzerindeki yıkıcı etkisini zayıflatabilecek değişkenlerin tespit edilmesiyle birlikte bu konuda yapılacak önleyici ve koruyucu çalışmaların önü açılacaktır. Böylece akademisyenlerin bilim üretmeleri, ders vermeleri ve sosyal sorumluluk projelerinde görev almaları konusundaki motivasyonlarına olumlu yönde katkı sunulabileceği düşünülmektedir. Yukarıda açıklanan teori ve bulgulardan hareketle bu araştırmanın amacı; belirsizliğe tahammülsüzlüğün, akademisyenlerin yaşam doyumları üzerindeki etkisinde psikolojik sağlamlığın ve yaşamdaki anlam arayışının aracı etkisini incelemektir. Bu kapsamda oluşturulan hipotezler ise şöyledir:

H₁: Belirsizliğe tahammülsüzlük ile yaşam doyumu değişkenleri negatif yönde anlamlı düzeyde ilişkilidir.

H₂: Belirsizliğe tahammülsüzlük değişkeni psikolojik sağlamlık ve yaşamda anlam arayışı değişkenleri ile negatif yönde anlamlı düzeyde ilişkilidir.

H₃: Psikolojik sağlamlık ve yaşamda anlam arayışı değişkenleri ile yaşam doyumu değişkeni pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişkilidir.

H₄: Belirsizliğe tahammülsüzlük ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide psikolojik sağlamlık ve yaşamda anlam arayışı değişkenlerinin aracı rolü bulunmaktadır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırmada, akademisyenlerin belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyleri ile yaşam doyumları arasındaki ilişkide psikolojik sağlamlığın ve yaşamdaki anlam arayışının aracı etkisinin incelenmesine yönelik olarak ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, nicel araştırma geleneği içerisinde yer alır, iki veya daha fazla değişken arasında birlikte değişimin olup olmadığını ve bu değişimin ne ölçüde olduğunu belirlemeyi hedefleyen bir araştırma modeli türüdür (Karasar, 2012). İlişkisel araştırma modellerinde tüm değişkenler bütüncül bir yaklaşımla analiz edilir. Bu noktadan hareketle, kuramsal temellere dayalı olarak oluşturulmuş olan modelde diğer değişkenlerin herhangi bir değişken üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini ortaya çıkarmak için, tahmini istatistiksel tekniklerden ve YEM (Yapısal Eşitlik Modeli) temelli yapısal model analizi türlerinden biri olan örtük değişkenli aracılı yapısal model uygulamaları tercih edilmiştir (Gürbüz, 2019).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, Türkiye’de çeşitli devlet ve vakıf üniversitelerinde çalışan 257 akademisyenden oluşmaktadır. Katılımcıların %62.60’ı ($n=161$) kadın, %37.40’ı ($n=96$) ise erkektir. Çalışma grubuna ait yaş ortalaması 38.93 ($SD=8.64$) olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların %64.20’si ($n=165$) devlet, %35.80’i ($n=92$) ise vakıf üniversitelerinde çalışmaktadır. Çalışma grubunun oluşturulmasında seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan uygun örnekleme kullanılmıştır. Uygun örnekleme yöntemi, araştırmacıların en erişilebilir yanıtlayıcılardan başlayarak ihtiyaç duydukları büyüklüğe ulaşana kadar örnekleme oluşturmalarınıdır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2016).

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verilerinin toplanması için akademisyenlere ilişkin kişisel bilgilerin elde edildiği demografik bilgi formu, Yaşam Doyumu Ölçeği, Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeğini (BTÖ-12), Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği ve Yaşamda Anlam Ölçeği’nin yaşamda anlamın aranması alt boyutu kullanılmıştır. Araştırma içerisinde kullanılan tüm veri toplama araçlarının fikri mülkiyet sahiplerinden e-posta aracılığıyla izin alınmıştır.

Demografik Bilgi Formu: Çalışma grubunda yer alan akademisyenlerin, kişisel bilgilerini almak amacıyla yazarlar tarafından cinsiyet, yaş ve çalışılan üniversite türü bilgilerinin sorulduğu bir demografik bilgi formu oluşturulmuştur.

Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ): YDÖ, Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türk Kültürüne uyarlanması Dağlı ve Baysal (2016) tarafından gerçekleştirilmiştir. Toplamda 5 maddeden oluşun ölçek, 5’li Likert tipi puanlamalıdır. Ölçekteki maddelerin puanlaması “[1] Hiç katılmıyorum” ile “[5] Tam olarak katılıyorum” aralığındadır. Ölçekten alınabilecek puan, 5 ila 25 arasında değişmektedir. YDÖ’de ters

puanlanan madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınan puanın yükselmesi, bireyin sahip olduğu yaşam doyumu düzeyinin de arttığını göstermektedir. Toplam varyansın %68.38'ini açıklayan ölçek tek boyutludur. YDÖ'nün iç tutarlık katsayısı ise .88'dir (Dağlı ve Baysal, 2016).

Mevcut araştırma içerisinde YDÖ'yü kullanabilmek için ilk olarak geçerliği ve güvenilirliği incelenmiştir. Ölçeğe ait yapı geçerliğinin incelenebilmesi için Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) kullanılmış ve YDÖ'nün model-veri uyumunun kabul edilen referans değer aralığında olduğu anlaşılmıştır ($\chi^2[n=251]=5.391$, $sd=5$, $p=.000$, $\chi^2/sd=1.078$, RMSEA=.028, SRMR=.018, CFI=.986). Ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesi adına ise Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı analizi yapılmıştır. Ölçeğe ait iç tutarlık katsayısının .90 olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen geçerlik ve güvenilirlik değerleri incelendiğinde YDÖ'nün alanyazında belirtilen referans değerlerine uygun olduğu ve bu araştırma kapsamında kullanılabilir seviyede geçerliğe (Kline, 2015) ve güvenilirliğe (Büyüköztürk, 2014) sahip olduğu ifade edilebilir.

Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği (BTÖ-12): Carleton, Norton ve Asmundson (2007) tarafından geliştirilmiş olan BTÖ-12, Sarıçam, Erguvan, Akın ve Akça (2014) tarafından Türk Kültürüne uyarlanmıştır. Toplamda 12 maddeden oluşan ölçek, 5'li Likert tipi puanlamalıdır. Ölçekte yer alan maddelerin puanlaması "[1] Bana hiç uygun değil" ile "[5] Bana tamamen uygun" arasında değişmektedir. BTÖ-12, "ileriye yönelik kaygı" (1., 2., 3., 4., 5., 6. ve 7. maddeler) ve "engelleyici kaygı" (8., 9., 10., 11. ve 12. maddeler) olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekten toplam bir belirsizliğe tahammülsüzlük puanı da alınabilmektedir. Ölçekte ters madde bulunmamakla birlikte BTÖ-12'den alınabilecek toplam puan, 12 ile 60 aralığındadır. Ölçekten alınan puanın yükselmesi, bireyin sahip olduğu belirsizliğe tahammülsüzlüğün de arttığını göstermektedir. Toplam varyansın %78.57'sini açıklayan BTÖ-12'ye ait genel iç tutarlık katsayısı ise .88'dir (Sarıçam vd., 2014).

Mevcut araştırma içerisinde BTÖ-12'yi kullanabilmek için ilk olarak geçerliği ve güvenilirliği incelenmiştir. Ölçeğe ait yapı geçerliğinin incelenebilmesi için DFA kullanılmış ve BTÖ-12'nin model-veri uyumunun kabul edilen referans değer aralığında olduğu anlaşılmıştır ($\chi^2[n=251]=258.157$, $sd=54$, $p=.000$, $\chi^2/sd=4.780$, RMSEA=.077, SRMR=.073, CFI=.906). Ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesi adına ise Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı analizi yapılmıştır. Ölçeğe ait genel iç tutarlık katsayısının .92 olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen geçerlik ve güvenilirlik değerleri incelendiğinde BTÖ-12'nin alanyazında belirtilen referans değerlerine uygun olduğu ve bu araştırma kapsamında kullanılabilir seviyede geçerliğe (Kline, 2015) ve güvenilirliğe (Büyüköztürk, 2014) sahip olduğu ifade edilebilir.

Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (KPSÖ): KPSÖ, Smith ve diğerleri (2008) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türk Kültürüne uyarlama çalışmaları ise Doğan (2015) tarafından gerçekleştirilmiştir. Toplamda 6 maddeden oluşan ölçek, 5'li Likert tipi puanlamalıdır. Ölçekte yer alan maddelerin puanlaması "[1] Hiç uygun değil" ile "[5] Tamamen uygun" arasında değişmektedir. KPSÖ'nün 2., 4. ve 6. maddeleri tersten puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek puan, 6 ile 30 aralığında değişmektedir. Ölçekten alınan puan yükseldikçe bireyin sahip olduğu psikolojik sağlamlık düzeyinin arttığı kabul edilmektedir. Toplam varyansın %54.66'sini açıklayan ölçek tek boyutludur. KPSÖ'nün iç tutarlık katsayısı ise .83'dür (Doğan, 2015).

Mevcut araştırma içerisinde KPSÖ'yü kullanabilmek için ilk olarak geçerliği ve güvenilirliği incelenmiştir. Ölçeğe ait yapı geçerliğinin incelenebilmesi için DFA kullanılmış ve KPSÖ'nün

model-veri uyumunun kabul edilen referans değer aralığında olduğu anlaşılmıştır ($\chi^2[n=251]=35.591$, $sd=9$, $p=.000$, $\chi^2/sd=3.954$, $RMSEA=.059$, $SRMR=.042$, $CFI=.900$). Ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesi adına ise Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı analizi yapılmıştır. Ölçeğe ait iç tutarlık katsayısının .83 olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen geçerlik ve güvenilirlik değerleri incelendiğinde KPSÖ'nün alanyazında belirtilen referans değerlerine uygun olduğu ve bu araştırma kapsamında kullanılabilir seviyede geçerliğe (Kline, 2015) ve güvenilirliğe (Büyüköztürk, 2014) sahip olduğu ifade edilebilir.

Yaşamda Anlam Ölçeği (YAÖ): YAÖ, Steger ve diğerleri (2006) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türk Kültürüne uyarlama çalışmaları ise Demirbaş (2010) tarafından gerçekleştirilmiştir. Toplamda 10 maddeden oluşan ölçek, 7'li Likert tipi puanlamalıdır. Ölçeğin 9. maddesi tersten puanlanmaktadır. Ölçekte yer alan maddelerin puanlanması "[1] Kesinlikle doğru değil" ile "[7] Kesinlikle doğru" aralığında değişmektedir. YAÖ, "yaşamda anlamın varlığı" (1., 4., 5., 6. ve 9. maddeler) ve "yaşamda anlamın aranması" (2., 3., 7., 8. ve 10. maddeler) olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. YAÖ'nün iki alt boyutu birbirinden farklı yapılardan oluşmaktadır ve bu nedenle YAÖ'nün alt boyutları iki farklı ölçek olarak da kullanılabilir. Bu çalışma kapsamında YAÖ'nün sadece yaşamda anlamın aranması alt boyutu kullanılmıştır. YAÖ'nün yaşamda anlamın aranması alt boyutundan alınan puan, 5 ile 35 aralığında değişmektedir. Yaşamda anlamın aranması alt boyutundan yüksek puan alınması, yaşamdaki anlam arayışının yoğun olduğu anlamına gelmektedir. YAÖ'nün yaşamda anlamın aranması alt boyutunun iç tutarlık katsayısı ise .88'dir (Demirbaş, 2010).

Mevcut araştırma içerisinde YAÖ'nün yaşamda anlamın aranması alt boyutunun kullanılabilmesi için ilk olarak geçerliği ve güvenilirliği incelenmiştir. Alt boyuta ait yapı geçerliğinin incelenmesi için DFA kullanılmış ve YAÖ'nün yaşamda anlamın aranması alt boyutunun model-veri uyumunun kabul edilen referans değer aralığında olduğu anlaşılmıştır ($\chi^2[n=251]=23.928$, $sd=5$, $p=.000$, $\chi^2/sd=4.785$, $RMSEA=.078$, $SRMR=.071$, $CFI=.949$). Alt boyutun güvenilirliğinin belirlenmesi adına ise Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı analizi yapılmıştır. YAÖ'nün yaşamda anlamın aranması alt boyutuna ait iç tutarlık katsayısının .93 olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen geçerlik ve güvenilirlik değerleri incelendiğinde YAÖ'nün yaşamda anlamın aranması alt boyutunun alanyazında belirtilen referans değerlerine uygun olduğu ve bu araştırma kapsamında kullanılabilir seviyede geçerliğe (Kline, 2015) ve güvenilirliğe (Büyüköztürk, 2014) sahip olduğu ifade edilebilir.

Verilerin Toplanması

Demografik bilgi formu ile beraber dört farklı ölçeğin yer aldığı uygulama formu, verilerin toplanabilmesi için Google Formlar uygulamasının yardımıyla online forma dönüştürülmüştür. Sonrasında ise oluşturulan bu online form Whatsapp, Instagram, Facebook vb. gibi Türkiye'de akademisyenlerce yaygın olarak kullanılan sosyal medya platformlarında paylaşılmıştır. Araştırma içeriği ve ölçeklerle ilgili gerekli açıklamalar online formun giriş kısmında verilmiştir. Bunun üzerine "Açıklamayı okudum. Çalışmanın amacını anladım. Bu çalışmaya katılmayı gönüllü olarak kabul ediyorum." ifadesini sanal ortamda kabul ettiğini belirten katılımcılar ile araştırma sürecine devam edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen ölçme araçları ile elde edilen verilerin çözümlenmesi SPSS 22.0 ve AMOS 21.0 paket programları kullanılarak bilgisayar ortamında gerçekleştirilmiş ve anlamlılık düzeyi olarak .05 alınmıştır. Toplanan verilerle istatistikî

çalışmaların yapılması için ilk olarak veriler SPSS 22.0 programına aktarılmıştır. Veriler online form aracılığıyla toplandığı için tüm değerlerin, beklendiği gibi olası sınırlar (ranj) içinde olduğu ve kayıp verinin bulunmadığı anlaşılmıştır.

Temel analizlere başlamadan önce YEM'in ön şartlarından olan örneklem büyüklüğü, uç değerler incelemesi, çoklu bağlantı problemi ve normallik varsayımlarının sağlanmış olması gerekmektedir (Ullman, 2013). YEM araştırmalarında, gözlem miktarının 250 ile 500 arasında olmasının yeterli olduğu ifade edilmektedir (Schumacker ve Lomax, 2016). Bu bağlamda araştırmacının ulaştığı 257 kişilik çalışma grubu, bu koşulun sağlandığını göstermektedir. Veri setinde bulunan uç değerleri belirlemek için tek değişkenli ve çok değişkenli uç değer analizleri yapılmıştır. İlk olarak, tek değişkenli uç değer analizi için Z testi gerçekleştirilmiştir. Örneklem büyüklüğü 100'ün üzerinde olduğu için Z puanı referans değeri -4.00 ile +4.00 arası olarak kabul edilmiştir (Mertler ve Vannatta, 2016). Belirlenmiş olan Z puanı aralığının dışındaki 4 veri seti araştırmanın dışında bırakılmıştır. İkinci olarak Mahalonobis uzaklık katsayısı testi ile çok değişkenli uç değer incelemesi yapılmış ve uç değer olduğu belirlenen 2 veri seti de yine araştırma kapsamının dışında bırakılmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2013). Analizlerin devamına, uç değer ifade etmeyen 251 veri seti ile devam edilmiştir.

Veri setindeki çoklu bağlantı problemini kontrol etmek için değişkenlerin arasındaki basit (ikili) korelasyonlar incelenmiştir. Yapılan pearson korelasyon katsayısı analizi sonrasında değişkenler arasındaki ikili korelasyon değerlerinin hepsinin referans değer olan .90'dan düşük olduğu anlaşılmıştır (Ullman, 2013). Böylece değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin olmadığı söylenebilir. Daha sonra çalışmada, çarpıklık (Skewness) ve basıklık (Kurtosis) katsayılarının normallik varsayımını sağlayıp sağlamadığı test edilmiştir. Her bir değişken için çarpıklık ve basıklık katsayılarının referans değer aralığı olan -1.00 ile +1.00 aralığında (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014) olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda veri setinin normallik varsayımını sağladığı söylenebilir.

Bu çalışmanın veri setinin, parametrik olan istatistiksel yöntemlere uygun olup olmadığına yönelik yapılan analizlerin sonucunda; veri setinin, YEM temelli yapısal model analizi türlerinden olan örtük değişkenli aracılı yapısal model uygulamalarına uygun olduğu ve ilgili analizlerin yapılabileceği anlaşılmıştır. Bu çalışmada YEM analizi, Kline'in (2015) önerdiği şekilde ölçüm modeli ve yapısal model olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Aracılı yapısal model analizine başlanmadan önce ilk olarak kullanılan ölçeklere doğrulayıcı faktör analizi uygulanmış ve ölçüm modelinin doğrulanıp doğrulanmadığı test edilmiştir. Kullanılan ölçeklere ait doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, yöntem bölümünde yer alan veri toplama araçları başlığı altında sunulmuştur. Bu çalışmada, çok değişkenli normalliğe sahip modellerin standardizasyonunda sıklıkla kullanılan bir yöntem olan en çok olabilirlik (maximum likelihood) yöntemi tercih edilmiştir.

Analiz sonucunda üretilen uyum iyiliği indeks (goodness of fit indices) değerlerine bakılarak, YEM uygulamasında test edilen modelin bir bütün olarak toplanan veriler tarafından desteklenip desteklenmediğine karar verilir (Meydan ve Şeşen, 2015). Bu konuda yapılan Monte-Carlo simülasyon çalışmalarına göre uyum iyiliği değerlerine ilişkin tartışmalar devam etmektedir. Güncel araştırmalar ve Monte-Carlo çalışmalarındaki sonuçlar dikkate alındığında ML (maximum likelihood) ve GLS (generalized least squares) hesaplama yöntemiyle yapılan YEM araştırmalarında geniş örneklem ($n > 250$) kullanıldığında χ^2 ve buna ait p değeri, χ^2/sd , RMSEA, SRMR ve CFI uyum iyiliği indekslerinin raporlanması

önerilmektedir (Gürbüz, 2019). Bu araştırmanın YEM analizlerinde kullanılacak olan uyum indeksleri ve bunların kabul edilebilir eşik değerleri Tablo-1’de verilmiştir.

Tablo 1. Yapısal Eşitlik Modelinde Kullanılan Uyum İyiliği İndeksi Değerleri

Uyum İndeksleri	İyi Uyum Değerleri	Kabul Edilebilir Değerler
χ^2 (CMIN)	$p > .05$ (anlamsız) olmalı	
χ^2/sd	< 3	$3 < (\chi^2/sd) < 5$
RMSEA	< .05	< .08
SRMR	< .05	< .08
CFI	> .95	> .90

Kaynak: (Gürbüz ve Şahin, 2018; Gürbüz, 2019; Meydan ve Şeşen, 2015).

Ayrıca bu çalışmada aracılığın anlamlı olup olmadığına ilişkin ek kanıt elde etmek için Bootstrap (5000) testi kullanılmıştır (Meydan ve Şeşen, 2015). Bootstrap yöntemi, Baron ve Kenny’in (1986) geleneksel yönteminden ve Sobel testinden daha güvenilir sonuçlar verdiği öne sürüldüğü için tercih edilmiştir (Gürbüz, 2019).

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu tarafından 15/03/2022 tarihinde yapılan 118 nolu toplantıda 33 nolu karar sayısı ile gerekçesi, amacı, yaklaşımı ve yöntemi açısından incelenmiş, kapsam ve uygulama açısından etik ilkelere ve insan haklarına uygun bulunmuştur.

Bulgular

Araştırmanın örtük değişkenli aracı yapısal modelinden elde edilen bulgular sunulmadan önce YEM’in ön şartlarının sağlandığını görmek için yapılan ön analizlerde, araştırmanın değişkenlerinin betimsel istatistikleri hesaplanmış ve pearson momentler çarpımı korelasyon analizi yöntemi kullanılarak değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Tablo-2’de araştırmanın değişkenlerine ait betimsel istatistikler sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişkenler	Ranj	Min.	Max.	\bar{x}	ss	Çarpıklık	Basıklık
Yaşam Doyumu	18.00	7.00	25.00	18.34	3.797	-.937	.819
Belirsizliğe	43.00	15.00	58.00	34.74	9.051	.285	-.146
Psikolojik Sağlık	19.00	11.00	30.00	22.93	3.675	-.740	.915
Yaşamda Anlam Arayışı	30.00	5.00	35.00	20.01	8.503	.138	-.996

Araştırma verilerinin, normallik varsayımını sağlayıp sağlamadığının anlaşılması için Tablo-2’deki çarpıklık ve basıklık katsayıları incelendiğinde; her bir değişken için çarpıklık ve basıklık katsayısının, referans değer olan -1.00 ile +1.00 aralığında (Çokluk vd., 2014) yer almakta olduğu görülmektedir. Bu bağlamda araştırmanın değişkenlerinin normallik sayılığını karşıladığı söylenebilir. Değişkenlerin birbiriyle olan ilişkisini gösteren korelasyon katsayıları ise Tablo-3’te verilmiştir.

Belirsizliğe Tahammülsüzlüğün Akademisyenlerin Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisinde Psikolojik Sağlamlığın ve Yaşamdaki Anlam Arayışının Aracı Rolü

Tablo 3. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon

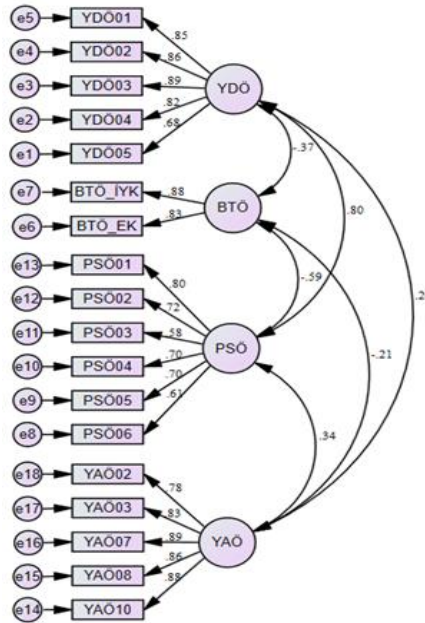
Değişkenler	Yaşam Doyumu	Belirsizliğe Tahammülsüzlük	Psikolojik Sağlamlık	Yaşamda Anlam
Yaşam Doyumu	1.00			
Belirsizliğe Tahammülsüzlük	-.305**	1.00		
Psikolojik Sağlamlık	.646**	-.526**	1.00	
Yaşamda Anlam Arayışı	.197**	-.183**	.316**	1.00

* $p < .05$, ** $p < .01$

Tablo-3'e bakıldığında, araştırmanın değişkenleri arasındaki ilişkilerin .183 ila .646 arasında değiştiği görülmektedir. Çoklu bağlantı sorunundan söz edilebilmesi için ilişkilerin, referans değeri olarak kabul edilen .90'dan büyük olmaması gerekmektedir (Ullman, 2013). Bu bağlamda kurgulanan modelin çoklu bağlantı sorunu oluşturacak düzeyde olmadığı söylenebilir.

Yapısal model analizlerinde, araştırmada yer alan gözlenen değişkenlerin kendi aralarında oluşturdukları ilişkiler oldukça önemlidir. Kurgulanan modelin hesaplanabilmesi ve doğrulanması için gözlenen değişkenlerin kendi aralarında doğrusal ilişkiler olmalıdır (Sayın ve Gelbal, 2016). Bu nedenlerle örtük değişkenli aracı yapısal model analizlerine başlanmadan önce analiz sürecinde kullanılacak olan değişkenler yardımıyla ölçüm modellerinin incelenmesi ve araştırmanın yapısal modeline ilişkin ölçüm modelinin analiz edilmesi gerekmektedir.

Bu araştırmada katılımcıların tutumları dört farklı ölçme aracı ile ölçülmüştür. Bu ölçme araçlarıyla ölçülmüş olan değişkenlerin, birbirleriyle olan ilişkilerini gösteren ölçüm modelinde, gizil ve gözlenen değişkenler arasında bulunan bütün yollar analiz edilmiştir. Bu araştırmanın ölçüm modeline ait yol diyagramı ve standardize edilmiş değerleri Şekil-1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Ölçüm modeli

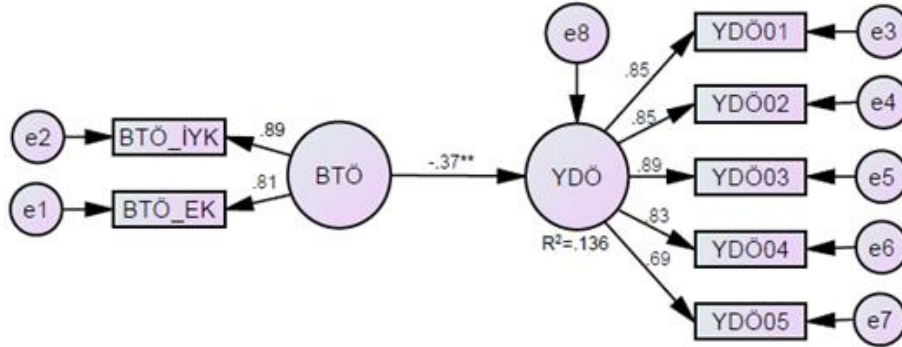
Araştırmanın hipotezleri ve yapısal modelleri analiz edilmeden önce yapısal modelde yer alacak olan tüm değişkenlerin içerisinde bulunduğu ölçüm modeli test edilmiştir. Araştırmanın verileri normal dağılım gösterdiği için Maximum Likelihood hesaplama yöntemi tercih edilerek kovaryans matrisleri oluşturulmuştur (Gürbüz ve Şahin, 2018). Daha sonra yaşam doyumu (YDÖ), belirsizliğe tahammülsüzlük (BTÖ), psikolojik sağlamlık (PSÖ) ve yaşamda anlam arayışı (YAÖ) değişkenlerinin oluşturduğu ölçüm modeli test edilmiştir. Analiz neticesinde ulaşılan uyum iyiliği indeks değerleri ($\chi^2[n=251]=459.297$, $sd=129$, $p=.000$, $\chi^2/sd=3.560$, $RMSEA=.066$, $SRMR=.054$, $CFI=.915$), ölçüm modelinin doğrulandığına işaret etmiştir. Modelin uyum iyiliği değerlerinin yeterli olmasından dolayı herhangi bir modifikasyon işlemi yapılmamıştır.

Ölçüm modelinin uyum iyiliği değerlerinin yeterli olmasından sonra yapısal modelin sınanmasında Baron ve Kenny'nin (1986) önerileri dikkate alınarak toplamda dört adımda sonuca gidilmiştir. Bunun için ilk adımda aracı değişkenler modele dahil edilmeden bağımsız değişkenin (belirsizliğe tahammülsüzlük) bağımlı değişkeni (yaşam doyumu) doğrudan yordayıp yordamadığı incelenmiştir. İkinci adımda ise bağımsız değişken ile aracı değişkenler (psikolojik sağlamlık ve yaşamda anlam arayışı) arasındaki ilişki incelenmiştir. Ardından üçüncü adımda, aracı değişkenler ile bağımlı değişken arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Dördüncü ve son adımda ise aracı değişkenler modele dahil edilmiş, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi tekrar incelenmiştir.

1.Adım

H₁: Belirsizliğe tahammülsüzlük ile yaşam doyumu değişkenleri negatif yönde anlamlı düzeyde ilişkilidir.

H₁ hipotezinin sınanması için belirsizliğe tahammülsüzlük ile yaşam doyumu gizil değişkenleri arasındaki yol incelenmiş ve sonuçlar Şekil-2'de verilmiştir.

Şekil 2. H₁ hipotezinin sınanması

İlk olarak H₁ (Belirsizliğe Tahammülsüzlük → Yaşam Doyumu) hipotezini test etmek amacıyla bağımsız değişken olan belirsizliğe tahammülsüzlüğün dışsal, bağımlı değişken olan yaşam doyumunun ise içsel değişken olduğu örtük değişkenli yapısal model test edilmiştir. YEM sonuçlarına göre belirsizliğe tahammülsüzlük ile yaşam doyumu arasında negatif yönde anlamlı düzeyde ilişki tespit edilmiştir ($\beta=-.37$, $p<.01$). Belirsizliğe tahammülsüzlük değişkeninin yaşam doyumu değişkenine orta düzeyde ($-.70<\beta<-.30$) doğrudan bir etkisi bulunmaktadır (Büyüköztürk, 2014). Ayrıca Şekil-2 incelendiğinde belirsizliğe tahammülsüzlük değişkeninin yaşam doyumu değişkenindeki toplam varyansın %13.60'lık

Belirsizliğe Tahammülsüzlüğün Akademisyenlerin Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisinde Psikolojik Sağlamlığın ve Yaşamdaki Anlam Arayışının Aracı Rolü

kısmını açıkladığı görülmektedir ($R^2=.136$, $p<.01$). Bu bağlamda kurgulanan bu öncü modelde belirsizliğe tahammülsüzlüğün yaşam doyumu üzerinde orta büyüklükte bir etki değerine ($.13<R^2<.26$) sahip olduğu söylenebilir (Cohen, 1988). Yapısal modelin birinci adımı için kurulan bu öncü modele ait uyum iyiliği değerlerinin alanyazında kabul edilmiş olan referans değerlerin içerisinde olması ($\chi^2[n=251]=22.238$, $sd=13$, $p=.000$, $\chi^2/sd=1.711$, $RMSEA=.053$, $SRMR=.043$, $CFI=.991$), modelin veri ile uyumlu ve kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Modelin uyum iyiliği değerlerinin yeterli olmasından dolayı herhangi bir modifikasyon işlemi yapılmamıştır. Bu durumda H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Yapısal modelin birinci adımına ilişkin yol katsayılarının anlamlılık değerleri ile regresyon katsayısı Tablo-4’de verilmiştir.

Tablo 4. Yapısal Modelin Birinci Adımı İçin Yol Katsayısı, t , R^2 ve Anlamlılık Değerleri

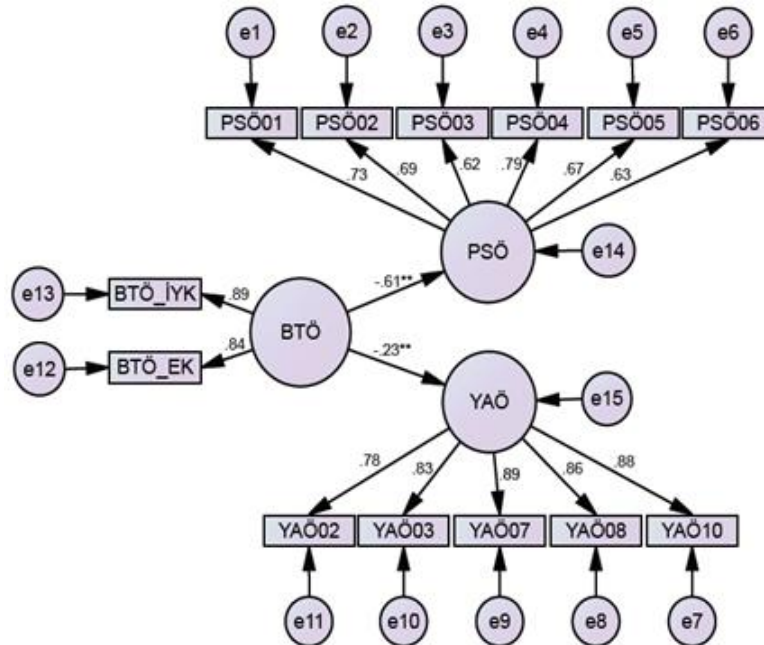
Yordayan	Yordanan	β	t	p	R^2
Belirsizliğe Tahammülsüzlük	→ Yaşam Doyumu	-.370	-5.228**	.000	.136

** $p<.01$

2.Adım

H₂: Belirsizliğe tahammülsüzlük değişkeni psikolojik sağlamlık ve yaşamda anlam arayışı değişkenleri ile negatif yönde anlamlı düzeyde ilişkilidir.

H_2 hipotezinin sınanması için belirsizliğe tahammülsüzlük ile psikolojik sağlamlık ve yaşamda anlam arayışı gizil değişkenleri arasındaki yol incelenmiş ve sonuçlar Şekil-3’te verilmiştir.

Şekil 3. H_2 hipotezinin sınanması

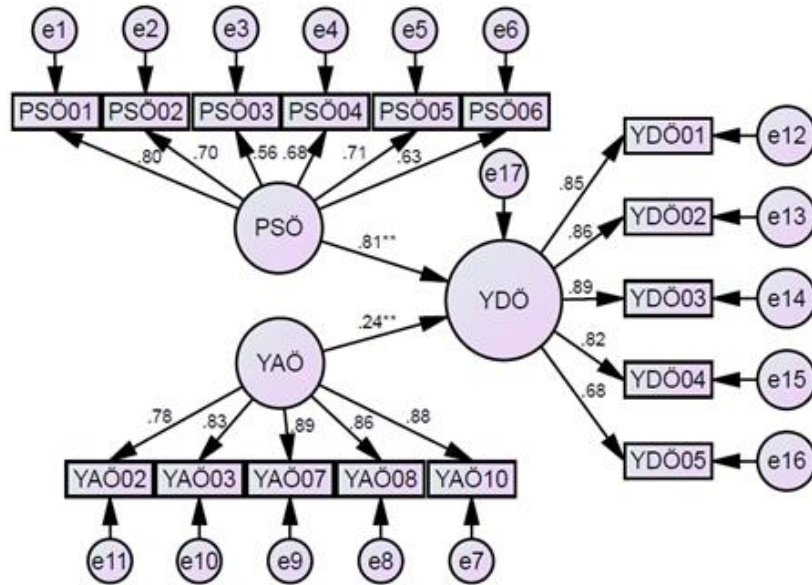
Yapısal modelin ikinci adımı olarak H_2 (Belirsizliğe Tahammülsüzlük → Psikolojik Sağlamlık, Belirsizliğe Tahammülsüzlük → Yaşamda Anlam Arayışı) hipotezini test etmek amacıyla

bağımsız değişken olan belirsizliğe tahammülsüzlüğün dışsal, aracı değişkenler olan psikolojik sağlamlık ve yaşamda anlam arayışının ise içsel değişkenler olduğu örtük değişkenli yapısal model test edilmiştir. YEM sonuçlarına göre belirsizliğe tahammülsüzlük ile psikolojik sağlamlık ($\beta=-.61, p<.01$) ve yaşamda anlam arayışı ($\beta=-.23, p<.01$) arasında negatif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca yapısal modelin ikinci adımı için kurulan bu öncü modelin uyum iyiliği değerlerinin alanyazında kabul edilmiş olan referans değerler içerisinde yer alması ($\chi^2[n=251]=237.895, sd=63, p=.000, \chi^2/sd=3.776, RMSEA=.067, SRMR=.054, CFI=.924$), modelin veri ile uyumlu ve kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Modelin uyum iyiliği değerlerinin yeterli olmasından dolayı herhangi bir modifikasyon işlemi yapılmamıştır. Bu durumda H_2 hipotezi kabul edilmiştir.

3.Adım

H_3 : Psikolojik sağlamlık ve yaşamda anlam arayışı değişkenleri ile yaşam doyumu değişkeni pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişkilidir.

H_3 hipotezinin sınanması için psikolojik sağlamlık ve yaşamda anlam arayışı ile yaşam doyumu gizil değişkenleri arasındaki yol incelenmiş ve sonuçlar Şekil-4’de verilmiştir.

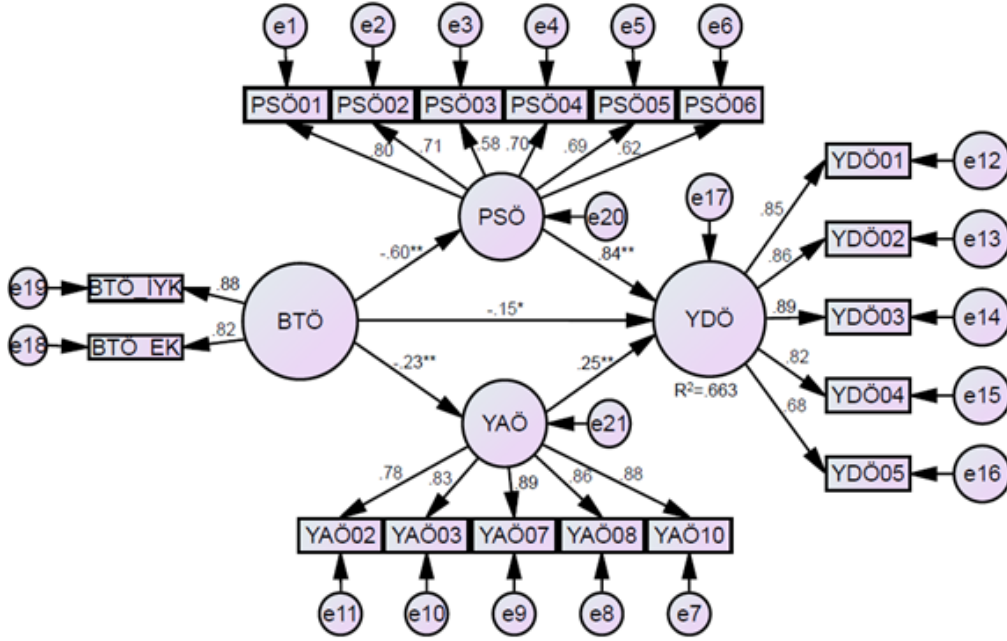
Şekil 4. H_3 hipotezinin sınanması

Yapısal modelin üçüncü adımı olarak H_3 (Psikolojik Sağlamlık → Yaşam Doyumu, Yaşamda Anlam Arayışı → Yaşam Doyumu) hipotezini test etmek amacıyla aracı değişkenler olan psikolojik sağlamlık ve yaşamda anlam arayışının dışsal, bağımlı değişken olan yaşam doyumunun ise içsel değişkenler olduğu örtük değişkenli yapısal model test edilmiştir. YEM sonuçlarına göre yaşam doyumu ile psikolojik sağlamlık ($\beta=.81, p<.01$) ve yaşamda anlam arayışı ($\beta=.24, p<.01$) değişkenleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca yapısal modelin üçüncü adımı için kurulan bu öncü modelin uyum iyiliği değerlerinin alanyazında kabul edilmiş olan referans değerler içerisinde yer alması ($\chi^2[n=251]=371.906, sd=102, p=.000, \chi^2/sd=3.646, RMSEA=.064, SRMR=.049, CFI=.913$), modelin veri ile uyumlu ve kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Modelin uyum iyiliği değerlerinin yeterli olmasından dolayı herhangi bir modifikasyon işlemi yapılmamıştır. Bu durumda H_3 hipotezi kabul edilmiştir.

4.Adım

H₄: Belirsizliğe tahammülsüzlük ile yaşam doymu arasındaki ilişkide psikolojik sağlamlık ve yaşamda anlam arayışı değişkenlerinin aracı rolü bulunmaktadır.

H₄ hipotezinin sınanması için belirsizliğe tahammülsüzlük ile yaşam doymu arasındaki ilişkide psikolojik sağlamlık ve yaşamda anlam arayışı gizil değişkenleri arasındaki yol incelenmiş ve sonuçlar Şekil-5'te verilmiştir.

Şekil 5. H₄ hipotezinin sınanması

Yapısal modelin dördüncü adımı olarak H₄ (Belirsizliğe Tahammülsüzlük → Psikolojik Sağlamlık ve Yaşamda Anlam Arayışı → Yaşam Doymu) hipotezini test etmek amacıyla bağımsız değişkenin belirsizliğe tahammülsüzlük, bağımlı değişkenin yaşam doymu ve aracı değişkenlerin psikolojik sağlamlık ve yaşamda anlam arayışı olduğu örtük değişkenli aracılı yapısal model test edilmiştir. YEM sonuçlarına göre aracı değişkenlerin modele dahil edilmesiyle belirsizliğe tahammülsüzlük değişkeninden yaşam doymu değişkenine giden yol, -.37'den -.15'e düşmüş ve anlamlı kalmaya devam etmiştir ($\beta = -.15$, $p < .05$). Aracı değişkenlerin modelin içerisine dahil edilmesinin ardından bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişki azalmasına rağmen anlamlı kalmaya devam ettiği için psikolojik sağlamlık ve yaşamda anlam arayışı değişkenlerinin yapısal modelde kısmi aracı rol üstlendikleri söylenebilir (Baron ve Kenny, 1986). Ayrıca Şekil-5 incelendiğinde belirsizliğe tahammülsüzlük, psikolojik sağlamlık ve yaşamda anlam arayışı puanlarının hep birlikte yaşam doymu puanlarındaki toplam varyansın %66.30'luk kısmını açıkladığı görülmektedir ($R^2 = .663$, $p < .01$). Bu bağlamda kurgulanan modeldeki tüm değişkenlerin yaşam doymu üzerinde büyük düzeyde bir etki değerine ($.26 < R^2$) sahip olduğu söylenebilir (Cohen, 1988). Yapısal model sonucunda ulaşılan uyum iyiliği değerlerinin alanyazında kabul edilen referans değerleri aralığında yer alması ($\chi^2[n=251]=632.336$, $sd=130$, $p=.000$, $\chi^2/sd=4.864$, $RMSEA=.078$, $SRMR=.073$, $CFI=.911$), modelin veri ile uyumlu ve kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Modelin uyum iyiliği değerlerinin yeterli olmasından dolayı herhangi bir modifikasyon işlemi yapılmamıştır. Bu durumda H₄ hipotezi kabul edilmiştir. Yapısal modelin dördüncü adımına

ilişkin yol katsayılarının anlamlılık değerleri ile toplam regresyon katsayısı Tablo-5'de verilmiştir.

Tablo 5. Yapısal Modelin Dördüncü Adımı İçin Yol Katsayısı, t , R^2 ve Anlamlılık Değerleri

Yordayan	Yordanan	β	t	p	R^2
Belirsizliğe Tahammülsüzlük	→ Yaşam Doyumu	-.15	-2.153*	.031	
Psikolojik Sağlamlık	→ Yaşam Doyumu	.84	10.176**	.000	.663
Yaşamda Anlam Arayışı	→ Yaşam Doyumu	.25	4.641**	.000	

* $p < .05$, ** $p < .01$

Belirsizliğe tahammülsüzlük ile yaşam doyumu değişkenleri arasındaki ilişkide psikolojik sağlamlık ve yaşamda anlam arayışı değişkenlerinin aracılık etkisinin anlamlı olup olmadığına ilişkin ek kanıt elde etmek için Bootstrap yönteminin kullanıldığı yol analizi yapılmıştır. Bootstrap analizinde 5000 yeniden örneklem seçeneği tercih edilmiştir. Bootstrap tekniği ile yapılan aracılık etki analizlerinde, araştırmamızın H_4 hipotezinin desteklenebilmesi için analiz neticesinde elde edilen %95 güven aralığındaki (GA) değerlerin, sıfır değerini içermemesi gerekmektedir (Gürbüz, 2019). Gerçekleştirilen Bootstrap işlemi sonucunda Bootstrap katsayısı ve %95 güven aralıkları alt ve üst sınırları hesaplanmış olup, sonuçlara Tablo-6'da yer verilmiştir.

Tablo 6. Yapısal Modele Ait Bootstrap Analiz Sonuçları

Yapısal Model			Bootstrap Analizi		
Dolaylı Etki			%95 GA		
Bağımsız Değişken	Aracı Değişkenler	Bağımlı Değişken	Katsayı	Alt Sınır	Üst Sınır
Belirsizliğe Tahammülsüzlük	→ Psikolojik Sağlamlık + Yaşamda Anlam Arayışı	→ Yaşam Doyumu	-.528	-.672	-.377

** $p < .01$

Tablo-6'daki Bootstrap sonuçları, belirsizliğe tahammülsüzlük ile yaşam doyumu değişkenleri arasındaki ilişkide psikolojik sağlamlık ve yaşamda anlam arayışı değişkenlerinin aracılık etkisinin anlamlı olduğunu bir kez daha kanıtlamıştır ($\beta = -.528$, %95 GA [-.672, -.377]); çünkü yüzdelerle elde edilen Bootstrap alt ve üst güven aralığı değerleri, sıfır değerlerini kapsamamaktadır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bireylerin kendi belirlediği ölçütlere göre yaşam kalitelerini değerlendirmeleri yaşam doyumunu ifade etmektedir. Kendi yaşamlarını değerlendiren bireylerde, mesleklerine yönelik yenilikler, ani gelişmeler, şartlar ve koşullar bu ölçütler arasında sayılabilir. Özellikle bu ölçütlerin öngörülemez oluşu, belirsizliğe tahammülsüzlüğün yaşam doyumuna etkisini muhtemel kılmaktadır. Nitekim yapılan birçok araştırmanın sonucu, belirsizliğe karşı tahammülsüzlüğünün yaşam doyumunu baltaladığını göstermiştir (Çevik ve Yağmur, 2018; Geçgin ve Sahranç, 2017; Sarıçam, 2014; Şar vd., 2012). Ancak bu konuda yapılan araştırmaların sonuçları, bu olumsuz etkiyi azaltabilecek veya ortadan kaldıracabilecek faktörlerin neler olduğunu net olarak tespit edememiştir. Bu araştırma ise kendinden önceki çalışmalardan farklı olarak, belirsizliğe tahammülsüzlüğün akademisyenlerin yaşam doyumuna olan etkisinde psikolojik sağlamlığın ve yaşamda anlam arayışının aracı rolünün olduğunu ortaya koymuştur.

Araştırmanın H₁ hipotezi ile ilişkili olan ilk bulgusunda, belirsizliğe tahammülsüzlüğün yaşam doyumunu olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Yani belirsizlik karşısında tahammül göstermeyen akademisyenlerin, yaşam doyumlarının buna bağlı zarar gördüğü anlaşılmıştır. Araştırmanın bu bulgusundan hareketle H₁ hipotezinin kabul edildiği söylenebilir. Bu bağlamda akademisyenlerin belirsizliğe karşı yaklaşımlarının, yaşam doyumları üzerinde belirleyici olduğu ifade edilebilir. Nitekim alanyazında yapılan diğer çalışmalarda da benzer sonuçların elde edildiği bilinmektedir (Çevik ve Yağmur, 2018; Geçgin ve Sahranç, 2017; Sarıçam, 2014; Şar vd., 2012).

Araştırmanın H₂ hipotezi ile ilişkili olan ikinci bulgusunda ise belirsizliğe tahammülsüzlüğün, psikolojik sağlamlık ve yaşamda anlam arayışı ile negatif yönde anlamlı ilişkiler içinde olduğu tespit edilmiştir. Zira belirsizliğe tahammülü olmayan bireyler belirsizliği stresli ve üzücü bulurlar, belirsizliğin olumsuz olduğuna ve bundan kaçınılması gerektiğine inanırlar ve belirsizliğe neden olan durumlarla mücadele etmekte güçlük çekebilirler (Buhr ve Dugas, 2009). Belirsizliğe tahammülsüzlük, güvensizlik duygusunu tetikleyerek kişileri hem psikolojik hem de fiziksel olarak olumsuz etkilemektedir (Morse, 2021). Yani geleceğin öngörülemez yönüne hoşgörü ile yaklaşmayan akademisyenlerin psikolojik olarak daha güçsüz ve dayanıksız olmaları muhtemeldir. Bu bağlamda belirsizliğe tahammülsüzlük ve psikolojik sağlamlık arasında ters yönlü karşılıklı bir ilişkinin olduğu açıktır. Örneğin Kılınç ve Uzun (2022), belirsizliğe tahammülsüzlüğün psikolojik danışmanların psikolojik sağlamlıklarını olumsuz yönde etkilediğini ifade etmişlerdir. Diğer bir açıdan bakıldığında ise psikolojik sağlamlık düzeyi yüksek olan bireylerin de belirsizliklerle mücadele etmede daha başarılı olacağı düşünülmektedir. Nitekim yapılan bir çalışmada, psikolojik sağlamlığın belirsizliğe tahammülsüzlüğü düşürdüğü tespit edilmiştir (Lee, 2019). Belirsizlik karşısında tahammülsüz olan bireyler, daha çok somut anlamlara odaklanmaktadır. Ancak anlam arayışı sürece yayılmış, soyut ve manevi bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Belirsizliğe tahammülsüz olan bireylerin, belirsizliğe hoşgörü ile yaklaşanlara göre daha düzen odaklı ve sabit fikirli oldukları bilinmektedir (Berenbaum vd., 2008). Anlam arayışı hem içsel hem de dışsal açıdan aksiyon ve bir arayış gerektirmektedir. Anlam arayışı, geleceğe yönelik başarı ve hedefler için enerji gerektirir. Belirsizliğe tahammülsüzlük bu enerjiyi tüketebilir ve bireylerin anlam arayışlarını olumsuz yönde etkileyebilir. Dolayısıyla akademisyenlerin geleceğe yönelik belirsizliğe tahammülsüzlüğü, anlam arayışlarını zedeleyebilir. Tüm bu bulgular ve tartışmalardan hareketle araştırmanın H₂ hipotezinin kabul edildiği ifade edilebilir.

Araştırmanın H₃ hipotezi ile ilişkili olan üçüncü bulgusu, psikolojik sağlık ve yaşamda anlam arayışının yaşam doyumunu pozitif yönde etkilediğidir. Psikolojik sağlık arttıkça mutluluk artmaktadır. Nitekim yapılan çalışmalar, bu bulguya benzer sonuçlar ortaya koymuştur (Gardner, 2020; Mayordomo, Viguer, Sales, Satorres ve Meléndez, 2016). Dayanıklılık, bireyleri yaşamlarındaki zorluklardan korur; bu da onların, iyi oluşun temel unsurları olan çevresel hakimiyet (environmental mastery), olumlu ilişkiler ve kendi kaderini tayin etme becerilerini geliştirmelerini sağlayabilir (Ryff, 2014). Diğer yandan yaşamın farkında, hisseden ve anlamlandırma çabasında olan bireyler ise daha iyimserdirler ve kendilerini gerçekleştirme yolunda daha ileride (Compton, Smith, Cornish ve Qualls, 1996) olmakla birlikte, daha yüksek öz-saygı, daha az depresyon ve kaygı yaşayan (Steger vd., 2006) ve daha az intihara meyilli kişiler (Harlow, Newcomb ve Bentler, 1986) olarak bilinmektedirler. Bu bağlamda psikolojik sağlamlığın ve yaşamda anlam arayışının, bireylerin yaşam doyumlarını olumlu yönde desteklediği ve H₃ hipotezinin kabul edildiği söylenebilir.

Akademisyenlerin atama kriterleri ve sürekli değişen iş süreçleri, belirsizlik algılarını tetiklemektedir. Bu durum, akademisyenlerin yaşam kalitelerinin ve üretkenliklerinin düşmesine yol açabilir (Karataş, Tagay ve Uzun, 2022). Belirsizliğin akademisyenler üzerinde sebep olduğu bu olumsuz etkiyi azaltabilecek veya tamamen ortadan kaldırmayı başarabilecek etkenlerin belirlenmesi oldukça önemlidir. Nitekim bu araştırmanın H₄ hipotezi ile ilişkili olan son bulgusunda, belirsizliğe tahammülsüzlüğün akademisyenlerin yaşam doyumuna olan etkisinde psikolojik sağlamlığın ve yaşamda anlam arayışının aracılık ettiği anlaşılmıştır. Psikolojik sağlık bireylerde, ailelerde, okullarda ve çalışma hayatında koruyucu bir faktör olarak hareket etmektedir ve hayatta başarılı olmak için belirleyici bir faktör olarak görülmektedir. Sonuç olarak psikolojik sağlık, akademisyenlerin hayatlarını daha iyi yönetmelerini sağlamada ve yaşam kalitelerini arttırmalarında kritik bir faktör olarak kullanılabilir. Daha yüksek dayanıklılık, olumsuz risk faktörleri olan stres, depresyon ve kaygıyı azaltmada kilit bir rol oynamaktadır (Kim, 2016). Dolayısıyla belirsizliğin, akademisyenlere yüklediği olumsuz algıyı kırmada psikolojik sağlık önemli bir işleve sahiptir. Diğer yandan yaşamda anlam arayışı da akademisyenlere mücadele ruhu kazandırabilir. Akademisyenler, mücadelelerini ve ıstıraplarını, bir anlam ve değer olarak görürlerse, acıya ve sıkıntıya katlanabilirler. Nitekim çağdaş pozitif psikologlar, yaşamdaki anlamın kötüyü iyileştirdiğini ve iyilik halini artırdığını öne sürmüşlerdir (Baumeister ve Vohs, 2002; Ryff ve Singer, 1998; Seligman, 2002). Tüm bu tartışmalardan hareketle belirsizliğe tahammülsüzlüğün, akademisyenlerin yaşam doyumları üzerindeki olumsuz etkisini kırabilmek için psikolojik sağlamlığın ve yaşamdaki anlam arayışının desteklenmesi gereken önemli aracı değişkenler olduğu ortaya konulmuştur. Bu bağlamda H₄ hipotezinin kabul edildiği söylenebilir.

Alanyazında belirsizliğe tahammülsüzlüğün yaşam doyumunu olumsuz yönde etkilediğine ilişkin araştırmalar mevcuttur. Ancak yapılan incelemelerde hem yerli hem yabancı alanyazında, bu etkide aracı olması muhtemel değişkenlere yönelik bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Özellikle akademisyen olarak çalışan bireylerin, yukarıda detaylı olarak açıklanan sebeplerden dolayı yaşam kalitelerini olumsuz yönde etkileyebilecek belirsizlik algılarının önüne geçmek için psikolojik sağlık ve yaşamda anlam arayışının aracılık edebileceğini ortaya koymak, araştırmanın özgün ve önemli bir açığı kapattığını göstermektedir. Geniş bir perspektiften bakıldığında, bu araştırmanın sonuçlarının, akademisyenler için uygulanabilir bir iyi oluş modeli ortaya koyduğu söylenebilir.

Sınırlılıklar ve Öneriler

Bu araştırma kapsamında elde edilen önemli sonuçlara rağmen, araştırmanın birkaç metodolojik sınırlılığı bulunmaktadır. İlk olarak, akademisyenlerin yaşam doyumlarını artıran ve azaltan değişkenlerin tespit edilmesine yönelik kurgulanan model nedensel bir ilişkiyi tespit edemeyen kesitsel bir yaklaşım kullanılarak yürütülmüştür. Boylamsal tasarımlar kullanılarak çalışmanın değişkenleri arasındaki ilişkilere yönelik önemli bilgiler elde edilebilir. Ayrıca bir diğer sınırlılık olarak, verilerin öz-bildirim yöntemi kullanılarak toplanması gösterilebilir. Bu konu kapsamında gelecekte yapılması planlanan araştırmalarda, değişkenler arasındaki ilişkinin araştırılması için çoklu tasarımlar kullanılabilir (nitel ve nicel, deneysel vb.). Ayrıca bu araştırmada Türkiye’de devlet ve vakıf üniversitelerinde çalışan, farklı unvanlara sahip akademisyenler hep birlikte incelenmiştir; bundan sonra planlanacak olan araştırmalarda aynı değişkenler devlet veya vakıf üniversitelerinde görev yapan akademisyenler üzerinde ayrı ayrı incelenip karşılaştırılabilir. Bu araştırmada kapsamında, akademisyenlerin yaşadıkları belirsizliğe tahammülsüzlük karşısında yaşam doyumlarının zarar gördüğü ve bunu önleyebilmek için psikolojik dayanıklılıklarının artırılmasından ve yaşamdaki anlam arayışlarının tazelenmesinden yararlanılabileceği tespit edilmiştir. Buradan hareketle Türkiye’de devlet ve vakıf üniversitelerinde akademisyen olarak çalışanların, hem yaşam doyumlarının artırılması hem de belirsizliğe tahammülsüzlükleriyle etkili bir şekilde baş edebilmeleri için psikolojik sağlamlıklarının ve yaşamdaki anlam arayışlarının desteklenmesi gerektiği söylenebilir. Bu bağlamda psikolojik sağlamlığın ve yaşamdaki anlam arayışının artırılmasına hizmet edebilecek ve içeriği bu yönde düzenlenmiş psikoeğitim programları geliştirilebilir. Üniversite yönetimlerinin planlamaları doğrultusunda bu programlar, akademisyenlere 6 ila 8 oturum arasında 12 ila 14 kişilik gruplar halinde uygulanabilir. Büyük gruplara ise psikolojik sağlamlık ve yaşamdaki anlam arayışı ile ilgili farkındalık seminerleri planlanarak kısa sürede yüzeysel bilgilendirmeler yapılabilir. Böylece akademisyenler içinde buldukları belirsizliklerle baş etme konusunda güçlendirilebilir ve bilim üretmeleri, ders vermeleri ve sosyal sorumluluk projelerinde görev almaları konusundaki motivasyonları artırılabilir. Diğer yandan araştırmacılar belirsizliğe tahammülsüzlüğün akademisyenlerin yaşam doyumunu üzerindeki yıkıcı etkilerini tamponlayabilecek diğer muhtemel aracı değişkenlerin tespit edilmesiyle ilgili araştırmalar yapmaya devam edebilir. Diğer yandan aynı değişkenler, akademisyenlerin unvanlarına (araştırma görevlisi, öğretim görevlisi, doktor öğretim üyesi, doçent ve profesör) göre de ayrı ayrı incelenebilir ve karşılaştırmalı sonuçlar elde edilebilir.

Kaynakça

- Alparslan, A. M., Yastioğlu, S., Taş, M. A., & Özmen, M. (2022). Yaşamın-işin anlam kaynakları ve iyi oluş ilişkisi üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(33), 14-33. DOI: 10.21076/vizyoner.947733
- Arslan, G. (2016). Psychological maltreatment, emotional and behavioral problems in adolescents: The mediating role of resilience and self-esteem. *Child Abuse & Neglect*, 52, 200-209. DOI: 10.1016/j.chiabu.2015.09.010
- Bajaj, B., & Pande, N. (2016). Mediating role of resilience in the impact of mindfulness on life satisfaction and affect as indices of subjective well-being. *Personality and Individual Differences*, 93, 63-67. DOI: 10.1016/j.paid.2015.09.005

- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182. DOI: 10.1037/0022-3514.51.6.1173
- Baumeister, R. F., & Vohs, K. D. (2002). The pursuit of meaningfulness in life. C. R. Snyder & S. J. Lopez (Ed.), *Handbook of positive psychology* içinde (ss. 608-618). New York: Oxford University Press.
- Berenbaum, H., Bredemeier, K., & Thompson, R. J. (2008). Intolerance of uncertainty: Exploring its dimensionality and associations with need for cognitive closure, psychopathology, and personality. *Journal of Anxiety Disorders*, 22(1), 117-125. DOI: 10.1016/j.janxdis.2007.01.004
- Berger, C. R., & Calabrese, R. J. (1975). Some explorations in initial interaction and beyond: Toward a developmental theory of interpersonal communication. *Human Communication Research*, 1(2), 99-112. DOI: 10.1111/j.1468-2958.1975.tb00258.x
- Bhushan, L. I., & Amal, S. B. (1986). A situational test of intolerance of ambiguity. *Psychologia: An International Journal of Psychology in the Orient*, 29(4), 254-261.
- Brosschot, J. F., Verkuil, B., & Thayer, J. F. (2017). Exposed to events that never happen: Generalized unsafety, the default stress response, and prolonged autonomic activity. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 74(Part-B), 287-296. DOI: 10.1016/j.neubiorev.2016.07.019
- Buhr, K., & Dugas, M. J. (2009). The role of fear of anxiety and intolerance of uncertainty in worry: An experimental manipulation. *Behaviour Research and Therapy*, 47(3), 215-223. DOI: 10.1016/j.brat.2008.12.004
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (19.Basım). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (21.Basım). Ankara: Pegem Akademi.
- Campbell, J. D., & Tesser, A. (1983). Motivational interpretations of hindsight bias: An individual difference analysis. *Journal of Personality*, 51(4), 605-620. DOI: 10.1111/j.1467-6494.1983.tb00868.x
- Carleton, R. N., Norton, M. A. P. J., & Asmundson, G. J. G. (2007). Fearing the unknown: A short version of the intolerance of uncertainty scale. *Journal of Anxiety Disorders*, 21(1), 105-117. DOI: 10.1016/j.janxdis.2006.03.014
- Carleton, R. N., Sharpe, D., & Asmundson, G. J. G. (2007). Anxiety sensitivity and intolerance of uncertainty: Requisites of the fundamental fears? *Behaviour Research and Therapy*, 45(10), 2307-2316. DOI: 10.1016/j.brat.2007.04.006
- Carleton, R. N. (2016). Fear of the unknown: One fear to rule them all? *Journal of Anxiety Disorders*, 41, 5-21. DOI: 10.1016/j.janxdis.2016.03.011
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2.Basım). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Compton, W. C., Smith, M. L., Cornish, K. A., & Qualls, D. L. (1996). Factor structure of mental health measures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(2), 406-413. DOI: 10.1037/0022-3514.71.2.406
- Çevik, S., & Yağmur, Y. (2018). Impact of intolerance of uncertainty on psychological well-being in pregnant women with or without miscarriage risk. *Perspectives in Psychiatric Care*, 54(3), 436-440. DOI: 10.1111/ppc.12297
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları* (3.Basım). Ankara: Pegem Akademi.
- Dağlı, A., & Baysal, N. (2016). Yaşam doyumu ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1250-1262. DOI: 10.17755/esosder.75955

- Demirbaş, N. (2010). *Yaşamda anlam ve yılmazlık* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Diener, E., & Suh, E. (1997). Measuring quality of life: Economic, social, and subjective indicators. *Social Indicators Research*, 40(1-2), 189-216. DOI: 10.1023/A:1006859511756
- Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75. DOI: 10.1207/s15327752jpa4901_13
- Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağlamlık ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness ve Well-Being*, 3(1), 93-102.
- Gardner, D. G. (2020). The importance of being resilient: Psychological well-being, job autonomy, and self-esteem of organization managers. *Personality and Individual Differences*, 155, 109731. DOI: 10.1016/j.paid.2019.109731
- Gooding, P. A., Hurst, A., Johnson, J., & Tarrrier, N. (2012). Psychological resilience in young and older adults. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 27(3), 262-270. DOI: 10.1002/gps.2712
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (5.Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Geçgin, F. M., & Sahranç, Ü. (2017). The relationships between intolerance of uncertainty and psychological well-being. *Sakarya University Journal of Education*, 7(4), 739-756. DOI: 10.19126/suje.383737
- Gürbüz, S. (2019). *AMOS ile yapısal eşitlik modellemesi* (1.Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Harlow, L. L., Newcomb, M. D., & Bentler, P. M. (1986). Depression, self-derogation, substance use, and suicide ideation: Lack of purpose in life as a mediational factor. *Journal of Clinical Psychology*, 42(1), 5-21. DOI: 10.1002/1097-4679(198601)42:1<5::AID-JCLP2270420102>3.0.CO;2-9
- Ho, M. Y., Cheung, F. M., & Cheung, S. F. (2010). The role of meaning in life and optimism in promoting well-being. *Personality and Individual Differences*, 48(5), 658-663. DOI: 10.1016/j.paid.2010.01.008
- Hobfoll, S. E. (2002). Social and psychological resources and adaptation. *Review of General Psychology*, 6(4), 307-324. DOI: 10.1037/1089-2680.6.4.307
- Kang, S. A., Kim, H. W., & Park, B. J. (2016). The moderating effect of resilience in relation between job seeking stress, socially prescribed perfectionism and depression of university students. *Korean Journal of Youth Studies*, 23(1), 77-98.
- Karreman, A., & Vingerhoets, A. J. J. M. (2012). Attachment and well-being: The mediating role of emotion regulation and resilience. *Personality and Individual Differences*, 53(7), 821-826. DOI: 10.1016/j.paid.2012.06.014
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi* (24.Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karataş, Z., & Uzun, K. (2018). Belirsizliğe tahammülsüzlüğün yordayıcısı olarak endişe ile ilgili olumlu ve olumsuz inançlar. *Kastamonu Education Journal*, 26(4), 1267-1276. DOI: 10.24106/kefdergi.434169
- Karataş, Z., Tagay, Ö., & Uzun, K. (2022). Kıskanç olmak mı olmamak mı? Akademik pencereden bir bakış. F. Savi-Çakar, M. Kılınç, C. Çiftçiabaşı & M. Karabal (Ed.), *6th International education and innovative sciences congress full text book* içinde (ss. 95-119). Adıyaman: IKSAD GLOBAL Publications.
- Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling* (4.Basım). New York: Guilford Publications.
- Kılınç, M., & Uzun, K. (2020a). Ergenlerin yaşam doyumlarının yordayıcıları olarak direkt ve dolaylı akran baskısı. *OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(28), 1241-1271. DOI: 10.26466/opus.748254

- Kılınç, M., & Uzun, K. (2020b). The predictor role of the search for meaning in life in the determination of high school students' lifelong learning tendencies. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 7(3), 89-100. DOI: 10.17220/ijpes.2020.03.009
- Kılınç, M., & Uzun, K. (2022). Belirsizliğe tahammülsüzlüğün psikolojik danışmanların psikolojik sağlamlıkları üzerindeki etkisinde psikolojik zihinliliğin aracı rolünün incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3), 2782-2835. DOI: 10.29299/kefad.1178241
- Kim, J. A. (2016). The effects of resilience on adjustment to college and career barriers of college students majoring in secretarial studies. *Journal of Secretarial Studies*, 25(1), 161-183.
- Lee, J.-S. (2019). Effect of resilience on intolerance of uncertainty in nursing university students. *Nursing Forum*, 54(1), 53-59.
- Majid, A., & Pragasam, J. (1997). Interactions of intolerance of ambiguity and of contingent liability on auditors' avoidance of litigation. *Psychological Reports*, 81(3), 935-944. DOI: 10.2466/pr0.1997.81.3.935
- Mayordomo, T., Viquer, P., Sales, A., Satorres, E., & Meléndez, J. C. (2016). Resilience and coping as predictors of well-being in adults. *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 150(7), 809-821. DOI: 10.1080/00223980.2016.1203276
- McLain, D. L. (1993). The MSTAT-I: A new measure of an individual's tolerance for ambiguity. *Educational and Psychological Measurement*, 53(1), 183-189. DOI: 10.1177/0013164493053001020
- Mertler, C. A., & Vannatta, R. A. (2016). *Advanced and multivariate statistical methods: Practical application and interpretation* (6.Basım). CA: Pyrczak Publishing.
- Meydan, C. H., & Şeşen, H. (2015). *Yapısal eşitlik modellemesi AMOS uygulamaları* (2.Basım). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Morse, J. L. (2021). *The effects of intolerance of uncertainty and meaning in life on psychological and physical health* (Unpublished doctoral dissertation). Colorado State University, Fort Collins, Colorado.
- Park, N., Park, M., & Peterson, C. (2010). When is the search for meaning related to life satisfaction? *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 2(1), 1-13. DOI: 10.1111/j.1758-0854.2009.01024.x
- Ryff, C. D. (2014). Psychological well-being revisited: Advances in the science and practice of eudaimonia. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 83(1), 10-28. DOI: 10.1159/000353263
- Ryff, C. D., & Singer, B. (1998). The contours of positive human health. *Psychological Inquiry*, 9(1), 1-28. DOI: 10.1207/s15327965pli0901_1
- Rutter, M. (2006). Implications of resilience concepts for scientific understanding. B. M. Lester, A. Masten & B. McEwen (Ed.), *Resilience in children* içinde (ss. 1-12). Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Samman, E. (2007). Psychological and subjective well-being: A proposal for internationally comparable indicators. *Oxford Development Studies*, 35(4), 459-486. DOI: 10.1080/13600810701701939
- Sarıçam, H. (2014). Belirsizliğe tahammülsüzlüğün mutluluğa etkisi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 1-12.
- Sarıçam, H., Erguvan, F. M., Akın, A., & Akça, M. Ş. (2014). Belirsizliğe tahammülsüzlük ölçeği (BTÖ-12) Türkçe formu: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Route Educational and Social Science Journal*, 1(3), 148-157.
- Sayın, A., & Gelbal, S. (2016). Yapısal eşitlik modellemesinde parametrelerin klasik test kuramı ve madde tepki kuramına göre sınırlandırılmasının uyum indekslerine etkisi. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 2(2), 57-71.
- Schumacker, R. E., & Lomax, R. G. (2016). *A beginner's guide to structural equation modeling* (4.Basım). New York, NY: Routledge.

- Seligman, M. E. P. (2002). *Authentic happiness*. New York: Free Press.
- Shi, M., Wang, X., Bian, Y., & Wang, L. (2015). The mediating role of resilience in the relationship between stress and life satisfaction among Chinese medical students: A cross-sectional study. *BMC Medical Education, 15*(1), 1-7. DOI: 10.1186/s12909-015-0297-2
- Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P., & Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: Assessing the ability to bounce back. *International Journal of Behavioral Medicine, 15*(3), 194-200. DOI: 10.1080/10705500802222972
- Stanley-Budner, N. Y. (1962). Intolerance of ambiguity as a personality variable. *Journal of Personality, 30*(1), 29-50. DOI: 10.1111/j.1467-6494.1962.tb02303.x
- Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S., & Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of Counseling Psychology, 53*(1), 80-93. DOI: 10.1037/0022-0167.53.1.80
- Steger, M. F., Kashdan, T. B., & Oishi, S. (2008). Being good by doing good: Daily eudaimonic activity and well-being. *Journal of Research in Personality, 42*(1), 22-42. DOI: 10.1016/j.jrp.2007.03.004
- Şar, A. H, Işıklar, A., & Aydoğan, İ. (2012). Atama bekleyen öğretmen adaylarının yaşam doyumunu yordayıcı değişkenlerin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1*(23), 257-271.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston, MA: Pearson.
- Timmermans, S. (1994). Dying of awareness: The theory of awareness contexts revisited. *Sociology of Health & Illness, 16*(3), 322-339. DOI: 10.1111/1467-9566.ep11348751
- Tortumlu, M., & Uzun, K. (2022). İşyeri zorbalığının çalışanların yaşam doyumunu üzerindeki etkisinde umut ve problem çözme becerisinin aracı rolünün incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 31*(1), 233-254. DOI: 10.35379/cusosbil.1061508
- Turunç, Ö., & Turgut, H. (2017). *Yönetim ve strateji 101 teori ve yaklaşım*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ullman, J. B. (2013). Structural equation modeling. B. G. Tabachnick & L. S. Fidell (Ed.), *Using multivariate statistics* içinde (ss. 681-785). Boston, MA: Pearson.
- Uzun, K., & Karataş, Z. (2020). Predictors of academic self efficacy: Intolerance of uncertainty, positive beliefs about worry and academic locus of control. *International Education Studies, 13*(6), 104-116. DOI: 10.5539/ies.v13n6p104
- Uzun, K., & Tortumlu, M. (2022). Mesleki tükenmişliğin sağlık çalışanlarının yaşam doyumunu üzerindeki etkisinde psikolojik sağlamlığın ve umudun aracı rolünün incelenmesi. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(20), 350-377. DOI: 10.20304/humanitas.1095389
- Uzun, K., & Karataş, Z. (2023). The examination of the mediator role of optimism, self-compassion, altruism and gratitude in the relationship between cognitive distortions and forgiveness of emerging adults. *Emerging Adulthood*. DOI: 10.1177/21676968231171200
- Ülker-Tümlü, G., & Receptoğlu, E. (2013). Üniversite akademik personelinin psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumunu arasındaki ilişki. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 3*(3), 205-213. DOI: 10.5961/jhes.2013.078
- Zhang, J., Yan, L., Qiu, H., & Dai, B. (2018). Social adaptation of Chinese left-behind children: Systematic review and meta-analysis. *Children and Youth Services Review, 95*, 308-315. DOI: 10.1016/j.childyouth.2018.11.012

Dijital Çağda Yaşlanma: Teknoloji Kullanımının Yerinde Yaşlanmaya Etkisi

Betül Tamkoç^{a, b}, Şeyma Karakaya^c, Hilal Kök^d

Özet

Yerinde yaşlanmanın sağlanmasında bireyin bağımsızlığı önemli rol oynamaktadır. Teknoloji, erişilebilirliği ve hareket özgürlüğünü sağlayarak günlük yaşam aktivitelerinin yerine getirilmesinde dışarıya bağımlılığı azaltmaktadır. Geronteknoloji de bu bağlamda ortaya çıkmış olup yaşlanma ile yetilerde meydana gelen kayıplara teknoloji aracılığıyla çözüm geliştirmeye çalışmaktadır. Geronteknoloji sayesinde yaşama katılan yılların bağımsız bir şekilde yaşanması kolaylaşmaktadır. Böylece hem yaşlıların mümkün olduğunca uzun süre kendi evlerinde yaşamaları sağlanmakta hem de kurum temelli bakım hizmetlerine duyulan talebin geciktirilmesi sayesinde yaşlı bakım maliyetleri azaltılmaktadır. Bu çalışmada teknoloji kullanımının yerinde yaşlanmaya etkisi değerlendirilmiş olup konuya ilişkin çıkarımlarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Yerinde Yaşlanma
Dijital Çağ
Teknoloji
Geronteknoloji

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 01.04.2022
Kabul Tarihi: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1097031

Aging in the Digital Age: The Effect of Technology Use on Aging in Place

Abstract

The independence of the individual plays an important role in ensuring aging in place. By providing accessibility and freedom of movement, technology reduces external dependency in the fulfillment of daily life activities. Gerontechnology has emerged in this context and is trying to develop solutions to the loss of abilities due to aging through technology. Thanks to Gerontechnology, it is easier to live independently of the years involved in life. Thus, it is ensured that the elderly live in their own homes as long as possible, and the elderly care costs are reduced by delaying the demand for institution-based care services. In this study, the effect of technology use on aging in situ was evaluated and inferences were made on the subject.

Keywords

Ageing in Place
Digital Age
Technology
Gerontechnology

About Article

Received: 01.04.2022
Accepted: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1097031

^a İletişim Yazarı: betultamkoc@gmail.com.

^b Aile ve Sosyal Hizmetler Uzmanı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ankara, Türkiye, ORCID: 0000-0001-5091-5813.

^c Sosyal Çalışmacı, Adalet Bakanlığı, Ankara, Türkiye, ORCID: 0000-0002-4091-4101.

^d Dr., Müfettiş, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ankara, Türkiye, ORCID: 0000-0002-5184-0320.

Giriş

Dünyanın hemen her yerinde doğuştan beklenen yaşam süresinin uzaması, doğum oranlarının azalması ve göçler sonucunda toplam nüfus içerisinde yaşlı nüfus oranı giderek daha hızlı bir şekilde artmaktadır. Günümüzde insanlar atalarına kıyasla çok daha uzun bir ömüre sahip olmaktadır. Bu durum ise dünya nüfusunun hızla yaşlanmasına neden olmaktadır. 2021 yılında yaşlı nüfusun dünya oranı ortalaması %9,6 olmuştur (TÜİK, 2022b). Nüfus projeksiyonlarına göre yaşlı nüfusta meydana gelen bu artışın hızla devam edeceği ve 2050 yılında 15,9'a ulaşacağı ön görülmektedir (United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2019). Bu durum 21. yüzyıla damgasını vuran nüfusun yaşlanması olgusunun gelecek zaman diliminde de önemini korumaya devam edeceğini göstermektedir.

Görece genç bir nüfusa sahip olsa da 2000'li yıllardan itibaren Türkiye de hızlı bir yaşlanma sürecine girmiştir (Tufan, 2001). Toplam nüfus içerisindeki yaşlı sayısı son beş yıl içerisinde %24 artarak 2021 yılında 8 milyon 245 bin 124 kişi olmuştur. Bu nüfus grubunun toplam nüfus içindeki oranı ise 2021 yılı itibarıyla %9,7'ye yükselmiştir (TÜİK, 2022a). 2017 yılında gerçekleştirilen Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları esas alınarak, mevcut eğilimlerin devam edeceği varsayımdan hareketle yapılan nüfus projeksiyonlarına göre yaşlı nüfusun oransal olarak ilerleyen yıllarda artmaya devam edeceği ve bu oranın 2080 yılında %25,6'ya ulaşarak nüfusun büyük bir kısmını kapsayacağı ön görülmektedir (TÜİK, 2018). Demografik yapıya ilişkin bu göstergeler salt istatistik olmayıp geleceğe ilişkin politikaları yönlendirecek birer rehber niteliği taşımaktadır. Bu nedenle uluslararası ve ulusal ölçekte yaşlılık konusunun önemli bir sosyal politika alanı olduğu açıktır. Bu durum temelde gelişim evrelerinden biri olan yaşlılık döneminin daha fazla önem kazanmasına ve alan yazında yaşlılık deneyimine odaklanan çalışmaların artmasına neden olmaktadır.

Demografik dönüşüme toplumsal yapıda meydana gelen değişimler de eşlik etmektedir. Bu anlamda en köklü değişiklik Sanayi Devrimi ile karşımıza çıkmıştır. Sanayi Devriminin bir çıktısı olan kentleşme sonucunda üretim süreçleri değişmiş ve buna bağlı olarak toplumun temel yapı taşı olan aile yapısında da ciddi değişiklikler meydana gelmiştir (Keskin, 2014, s. 162). Aile yapısındaki bu değişim bütün aile bireylerini etkilemiştir. Ancak yaşlılar bu değişimden olumsuz anlamda en çok etkilenen grubu oluşturmaktadır. Yaşlılık bireysel ve toplumsal sonuçları ile fırsatları ve dezavantajları barındıran bir olgudur. Bununla birlikte kronik hastalıklar, engellilik durumunun oluşması vb. sebepler yaşlılık dönemini zorlaştırmaktadır (Kim, Gollamudi, & Steinhubl, 2017, s. 25). Küçülen aileler eskiden otorite sembolü olan yaşlıların bu statülerini zamanla kaybetmelerine ve yalnızlaşmalarına neden olmuştur. Bu yalnızlık, yaşlılar tarafından öncesinde topluma katılım konusunda sorunlar yaşanmasına daha ilerleyen süreçte ise özellikle kronik hastalıklar, sağlık problemlerinin meydana gelmesi ile bakım sorunlarının yaşanmasına neden olmaktadır. Bu durumun sonucunda yaşlılık dönemi özel politikalar oluşturulması gereken zorlu bir gelişim evresi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumsal ve sosyal yapıda meydana bu gelen değişim, gereksinimlerin de değişmesine yol açmakta olup kamu kurumları ile kuruluşlarından taleplerin artmasına neden olmaktadır (Ün, 2020, s. 336). Özellikle geleneksel geniş ailenin yerini kentsel, modern hayatın bir getirisi olan çekirdek hatta tek kişilik ailelere bırakması sonucunda geleneksel olarak aile içerisinde karşılanan yaşlıların bakım ihtiyaçları aile bireyleri tarafından karşılanamamaktadır. Bu da kurum temelli bakım hizmetlerine duyulan ihtiyacın giderek artmasına neden olmaktadır.

Dünyanın hemen her yerinde yaşı nüfusun artması sonucunda kurum temelli bakım hizmetlerine göre daha maliyet etkin bir hizmet modeli olan ve yaşıların aktif bir şekilde yaşılanmasına katkı sağlayan bir yaklaşımlan yerinde yaşılanma ön plana  kmaya başılamıştır (Bilgin, Tamkoç, & Aydoğdu, 2021, s. 968).

Yaşıların sosyal  vreleriyle bağlarının devam etmesi ve onlarla iletişimde kalmaları, bağımsız bir şekilde yaşımlarına devam edebilmeleri için bir fırsat (Wiles, Leibing, Guberman, Reeve, & Allen, 2011, s. 364) olan yerinde yaşılanma kavramı çeşitli araştırmacılar tarafından tanımlanmıştır. Bu kavramı (Grimmer, Kay, Foot, & Pastakia, 2015) yaşıların uzun dönem bakım kuruluşlarına gitmeksizin mümkün olduğunca uzun bir süre kendi evlerinde yaşılamaya devam etme fırsatı; Horner & Boldy (2008) yaşıların mümkün olduğunca uzunca bir süre bağımsızlıklarının desteklenerek veya biraz yardım alarak ihtiyaçlarının karşılanması; (Kalınkara & Arpacı, 2013) ikamet adresinde herhangi bir değişiklik yapmaksızın yaşıların kendi evinde yaşıama durumu olarak tanımlamıştır. Yerinde yaşılanma kavramına ilişkin mevcut tanımların kapsam ve doğası hakkında genel bir bakış sunmak amacıyla yapılan bir araştırmada ise yerinde yaşılanma kavramı için yer, sosyal ağlar, destek, teknoloji ve kişisel özellikler olmak üzere beş ana tema belirlenmiştir (Pani-Harreman, Bours, Zander, Kempen, & van Duren, 2021). Söz konusu araştırmada da belirlendiği üzere yaşıların, sosyal  vreleri ile bağımsız bir şekilde toplumsal hayatın içerisinde var olmaya devam etmelerine ve yerinde yaşılanmalarına imkân tanıyan unsurlardan biri de teknolojidir.

Yerinde yaşılanmaya odaklanan erişilebilir iletişimi destekleyen teknolojiler yaşıların fiziksel ve ruhsal yönden tam bir iyilik hali içerisinde olmasına katkı sağlamaktadır (Ollevier, Aguiar, Palomino, & Simpelaere, 2020, s. 10). Teknoloji; yerinde yaşılanmayı kolaylaştırarak hem yaşıların toplumsal hayatın içerisinde, bağımsız bir şekilde, sosyal  vrelerinden koparılmadan hayatlarını idame ettirmelerini sağlamakta hem de yaşı bakım maliyetlerini azaltmaktadır. Ayrıca teknoloji evde erişilebilirliği ve hareket özgürlüğünü sağlayarak günlük yaşıam aktivitelerine de yardımcı olabilmektedir (Normie, 2011, s. 50).

Gerontoloji ve teknoloji kelimelerinin birleşimi sonucunda oluşan geronteknoloji kavramı bu bağlamda ortaya  kmıştır. Geronteknolojinin amacı başılangı ta yaşıların sorunlarının üzümünde teknolojiyi araçsal hale getirmek iken zamanla farklı uygulama alanlarında ya da yaşıam alanlarında önleyici ve destekleyici müdahaleler ile yaşılan topluma hizmet etmek olarak genişletilmiştir (Van Bronswijk , Brink, & Van der Vlies , 2011, s. 125). Beş temel hedefi  nleme ve ilişkilendirme, geliştirme ve tahmin, destek ve yardım, bakım desteği ve organizasyon ile araştırma olan geronteknolojinin günlük hayattaki uygulama alanları ise sağlık ve kendini gerçekleştirme, konut ve günlük yaşıam, mobilite ve ulaşım iletişim ve yönetim ile iş ve boş zaman aktiviteleridir (Dara-Abrams, 2008, s. 109).

Yerinde yaşılanmanın sağlanmasında bireyin bağımsızlığı büyük öneme sahiptir. Geronteknolojik araçlar; yaşın ilerlemesi ile birlikte yetilerde meydana gelen azalmanın telafisi, yaşıam kalitesinin artması, bağımsız bir yaşıam sürmesi ve yerinde yaşılanması için önemli bir rol oynamaktadır (Kalınkara, Başıbüyük, & Ay , 2016). Yaşıların daha sağlıklı ve bağımsız bir şekilde yaşıamlarına olanak sağlayan geronteknolojik ürünlerin yaşılar tarafından kullanılabilmesi durumunda onlara bakım verenler üzerindeki yükler de büyük  l de hafifletilmiş olacaktır. Bununla birlikte sosyal, ekonomik ve bakım yükü hususlarında aileler, topluluklar ve ülkeler üzerindeki yaşılanmayla ilgili ciddi sorunlar önemli  l de azaltılabilmektedir (Chen & Chan, 2014, s. 127).

Bu çalışma, teknoloji kullanımının aktif ve yerinde yaşlanmaya etkisini açığa çıkarmak amacıyla tasarlanmıştır. Çalışmada teknolojinin yerinde yaşlanmaya etkisi aktif yaşlanma yaklaşımı çerçevesinde ele alınmıştır. Bu kapsamda öncelikli olarak geronteknoloji ve yaşlılık döneminde geronteknoloji kullanımı konuları daha sonra teknolojinin aktif ve yerinde yaşlanmaya etkisi ele alınmıştır. Bu sayede teknoloji kullanımının yaşlıların bağımsız yaşamına etkileri betimlenmeye çalışılmıştır. Literatüre ilişkin değerlendirmelerin ardından bu bilgiler ışığında teknoloji kullanımının yerinde yaşlanmaya etkisine ilişkin çıkarımlarda bulunulmuştur.

1. Geronteknoloji

1990'lardan önce pek çok bilim dalı tarafından yaşlanma ve yaşlanan toplumların karşılaştıkları zorluklar üzerine dikkat çekilmeye başlanmıştır. Ancak yine de konunun çoğunlukla sosyal bilimler alanlarında ele alındığı görülmekteydi. O dönemki çalışmaların farklı disiplinlerden elde edilenlerin entegre edilmesine yönelik olup teknoloji bilimlerinin katılımının oldukça düşük ya da hiç olmadığı söylenebilir. Bundan dolayı 1988 yılında Eindhoven Teknoloji Üniversitesi, halihazırda yaşlanma çalışmaları yürüten disiplinlerle mühendislik bilimlerinin bütünleşmesinin amaçlayan geronteknoloji alanında araştırma ve eğitim programı başlatma girişimlerinde bulunmuştur. Mühendislik, sosyal ya da diğer disiplinler tarafından ihtiyaç duyulması sonucu geronteknolojinin ortaya çıktığı söylenebilir (Graafmans, 2017, s. 4). Aynı üniversite tarafından 1991 yılında gerçekleştirilen Geronteknoloji Konferansı ile geronteknolojinin kapsamı belirlenmiştir. Çalışmaların disiplinler arası iş birliğiyle etkililiğinin artırılması aynı zamanda hareket etme, iş ve ev yaşamı, sağlık, iletişim, boş zaman faaliyetleri gibi pek çok farklı açıdan yaşlıların yaşamına katkıda bulunulması amaçlanmıştır (Erebak, 2020, s. 817).

Geronteknoloji, yaşlılar için daha iyi ürün ve hizmetler geliştiren, teorik ilerleme sunan, yeni kavramları ve zorlukları açıklayan, sorunları analiz eden bir alandır (Bouma, 2012, s. 2). Bu alan yaşlıların yaşam kalitesini artırmayı amaçlamakla birlikte insan yaşamının tüm evrelerini içeren teknolojilerin tamamını kapsamaktadır. Bunu gerçekleştirmek için çevresel ve kişisel değişimleri hesaba katmakta ve hem teknoloji hem de gerontoloji alanlarından profesyonellerle disiplinler arası çalışmalar yürütmektedir (Bronswijk, Fozard, Kearns, Davison, & Tuan, 2008, s. 327).

Başarılı yaşlanma ve sosyal sürdürülebilirliği sağlama çabasıyla geniş bir teknoloji yelpazesine sahip olan geronteknolojinin hedefleri ise şu şekilde sıralanabilir: Güçlendirme ve memnuniyet: Yüksek düzeyde yaşam kalitesine ulaşmayı sağlayan teknolojiler. Önleme ve katılım: Bireyin işlevselliğini bozan (yaşlılık depresyonu, aşırı duyarlılığa neden olan yaşam tarzı ve çevresel faktörler, kazalar ile teknolojik müdahalelerle hafifletilebilecek diğer kısıtlayıcı unsurlar vb.) fiziksel ve davranışsal sorunları önleyen ya da geciktiren teknolojilerle ilgilidir. Telafi ve yerine koyma: Güç, algısal beceri fonksiyonları ya da bilişteki kayıpları telafi eden teknolojilerle ilgilidir. Bakım desteği ve organizasyonu: Kısıtlılığı olan bireylerin yararını sağlamak için gönüllü veya profesyonel bakım verenler tarafından kullanılan teknolojilerle ilgilidir. Örneğin fiziksel kısıtlılığı olanları kaldıran ya da hareket ettiren cihazlar, ilaç kullanımı yöneten ve izleyen makineler ya da fiziksel ve psikolojik işlevsellik hakkında bilgi sağlayan ekipmanlar (Bronswijk, ve diğerleri, 2009, s. 8-9). Geronteknoloji pek çok disiplinin bir araya gelerek disiplinler arası iş birliğiyle yürütülmekte olup bu hedefleri gerçekleştirebilmek için birçok uygulama alanında faaliyet göstermektedir.

Genel olarak geronteknolojinin uygulama alanlarına bakıldığında; yaşlılarda yaşla birlikte ortaya çıkan sakatlanmaların, eksilen kapasitenin, fiziksel ve bilişsel kayıpların telafisinin yapılması, destek araçlarının sağlanması, kişinin çevreye uyumu, yaşamsal davranışların izlenmesi, konfor ve güvenlikle ilgili düzenlemelerin yapılması, sağlıkla ilgili bakım veren uzmanların desteği gibi birçok uygulama alanında kullanımı karşımıza çıkmaktadır (Özgün Başibüyük & Özgür, 2019, s. 169).

2. Yaşlılık Döneminde Geronteknoloji Kullanımı

Yaşlanma, dölleme ile başlayan ve ömür boyu devam eden bir süreç (Parra ve diğerleri, 2014; s.353; Koşar, 1996, s.3) iken yaşlılık bir gelişim dönemini ifade etmektedir (Mahadevan, 1986). Bu dönemde yaşlılar sağlık, sosyal, bakım ve ekonomi alanlarında sorunlarla karşılaşabilmektedirler (Kök, 2022, s. 198). Karşılaşılan bu sorunların çözümünde teknoloji önemli bir yere sahiptir. Hızla gelişen teknolojinin insan yaşamının her anında ve her alanında dijital bir yaşam tarzı sunarak yerini korumaya devam edeceği aşikârdır. Önür ve Kalaman'ın (2016, s. 269-270) da bahsettiği gibi dünyada tüm toplumlar dijimodernizm olarak tabir edilen bir dönüşümün içerisinde. Bu yeni dönemde teknolojinin günlük yaşama hâkimiyeti giderek artmaktadır. Birtakım e-ortamlar, sanal ortamlardaki dijital objeler ve mobil iletişim gibi pek çok teknoloji ürünü kişilerin yaşamlarında önemli değişikliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu değişikliklerden payını alan nüfus gruplarından biri de yaşlılardır. Günlük hayatın merkezinde yer alan teknoloji, yaşlıların yaşamını iyileştirmede önemli bir araç olarak kullanılabilir. Teknolojik aletlerin, yaşlıların gereksinim ve özellikleri dikkate alınarak tasarlanması halinde yaşlılar ile teknolojinin bir araya getirilmesi daha kolaylaşabilmektedir. Özellikle artan yaş ile birlikte kronik hastalıklar, fonksiyon bozuklukları vb. sorunlarla mücadele etmek durumunda kalan yaşlılar günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmekte zorluklarla karşılaşmakta hatta dışarıdan bir yardıma ihtiyaç duyar hale gelebilmektedirler. Bu bağlamda geliştirilen ve disiplinler arası bir alan olan geronteknoloji bu sorunlarla mücadele konusunda önemli bir rol oynamaktadır.

Geronteknoloji; yardımcı ekipman ve teknolojik destekle, yaşlanmayla meydana gelen duyuşsal, algısal, kuvvet ve hareket kayıplarının telafi edilebileceğini savunmaktadır (Kalınkara, Zorlu, & Tezel, 2016). Bu bağlamda dışarıdan yardım almayı en aza indirmeyi (Harrington & Harrington, 2000, akt. Kalınkara, Başibüyük, & Ay, 2016, s. 5) sağlık, kendini gerçekleştirme, konut, günlük yaşam, mobilite, ulaşım, iletişim, eğlenme ve öğrenme gibi çeşitli yaşam alanlarında yaşlıların bağımsızlığını sürdürmelerini sağlamayı amaçlamaktadır (Fozard, 2005). Dara ve Abram (2008, s. 110) ise yaşlıların teknoloji kullanımını sağlık ve kendini gerçekleştirme, konut ve günlük yaşam, mobilite ve ulaşım, iletişim ve yönetim, iş ve boş zaman aktiviteleri olmak üzere 5 alanda sınıflandırmıştır. Bu sınıflamaya göre teknolojinin günlük hayattaki uygulama alanlarının amaçları şu şekilde özetlenebilir: **sağlık ve kendini gerçekleştirme**; bağımsızlığı sürdürmek ve fiziksel, bilişsel ve duygusal işlevleri desteklemek; **konut ve günlük yaşam**; bağımsız, güvenli ve rahat bir şekilde rutin görevleri gerçekleştirmek; **mobilité ve ulaşım**; hareket etme, bir yerlere gitme, araba ya da toplu taşıma aracılığıyla dolaşabilmek; **iletişim ve yönetim**; kişilerle bağlantı kurma ve sağlığı uzaktan izlemek; **iş ve boş zaman aktiviteleri**; öğrenme, yaratıcı ve rekreasyon faaliyetlerine katılım ile işe devam etmeyi desteklemek.

Yaşlıların günlük yaşamlarında teknolojik araçları kullanımı incelendiğinde dijital göçmenler diye tabir edilen ve bu çalışmada yaşlıları niteleyen grubun teknolojiyi genel olarak bilgi

edinmek amaçlı kullanmasına karşın son zamanlarda yaşlıların teknolojiyi eğlence, sohbet etme ve video oyun gibi amaçlarla kullandığı gözlenmiştir (Karabulut, 2015, s. 19).

Aile yapısındaki değişiklikler ve göç gibi faktörler yaşlı bakımı konusunu bir sorun haline getirmiştir. Geronteknolojik araçlar yerinde yaşlanma konusunda önemli bir rol oynayarak yaşlıların bakım hizmeti ihtiyacını en aza indirmektedir. Geronteknoloji, bakım ihtiyacını karşılamaya yardımcı olmanın yanı sıra yaşlıların günlük yaşamında temel ve enstrümantal aktivitelerini kolaylıkla sürdürebilmesi, iletişim ağlarını kullanabilmesi için geronteknolojik araçları kullanmaktadır (Kalınkara, Zorlu, & Tezel, 2016, s.17). Yaşlıların bakım konusunda bağımsızlaşmasına yardımcı olacak teknolojik araçlar, yerinde yaşlanmada belirgin bir role sahip olacaktır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaşlılar tarafından kullanılmasını kolaylaştıracak yöntemlerin geliştirilmesiyle aktif yaşlanmaya önemli bir katkı sunulacağı değerlendirilmektedir.

Yaşlıların teknoloji kabul ve kullanım davranışlarının başarılı yaşlanma üzerindeki etkilerini inceleyen bir araştırmada (Özsungur, 2018, s. 114); yaşlıların %38,4'ünün mobil internet kullanımı konusunda eğitim almak istedikleri, bu yaşlıların %22,9'unun mobil internet uygulamaları, %14,4'ünün akıllı telefonlar ve mobil internet uyumu, %13'ünün bankacılık işlemleri, %11,3'ünün internette alışveriş, %9,6'sının merak edilen bir konuda bilgi araştırmak, %7,6'sının rezervasyon (oteller, hizmetler), %0,8'inin ise sohbet odaları hakkında eğitim almak istedikleri ortaya konmuştur. Anlaşılacağı üzere yaşlıların teknoloji kullanım ihtiyaçları doğrultusunda eğitim almak istedikleri konular değişebilmektedir.

Kalınkara, Başbüyük ve Ay (2016, s. 10) tarafından yapılmış olan başka bir çalışmada ise yaşlıların %83'ünün uzaktan kumandalı cihazlar, %77.1'inin cep telefonu, %67'sinin elektrikli pişirme aletleri, %38.0'nun elektronik tansiyon aletini kullandıkları saptanmış olup yaşlıların en çok ev ve günlük yaşam teknolojisi, iletişim teknolojisi ve sağlık teknolojisi araçlarını kullandıkları; en az kullanılan araçların ise eğitim ve rekreasyon teknolojisi olduğu ortaya çıkmıştır.

Hangi alanda olursa olsun teknolojik araçların yaşlılarının toplumun içinde aktif bireyler olarak yer almalarına ve kendilerine yeter şekilde yaşamalarına katkı sağladığı inkar edilemez bir gerçektir. Bu konuda Özgün Başbüyük & Özgür (2019, s. 184) teknoloji kullanımının, yaşlıların içinde buldukları çevre üzerindeki kontrolü artırmalarına ve bakım gereksinimlerinin azalmasına katkı sağlamada önemli olduğunu ifade etmiştir. Bunun için teknolojik araçların karmaşık olmayan bir yapıya sahip olması, az sayıda ve basit eylemlerle kullanılabilmesi, gereksinimlere göre uyarlanabilir olması ve herkese hitap edebilmesi gerekmektedir vurgulanmıştır. Kalınkara, Başbüyük ve Ay (2016, s. 17) tarafından da yaşlıların yerinde yaşlanması, bağımsız ve kaliteli bir yaşam sürmelerinin önemine değinilmiş olup geronteknolojinin yaşlıların yaşamlarında daha fazla kullanılabilmesinin uygun eğitim programlarıyla sağlanabileceği belirtilmiştir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda, bağımsızlık, katılım, bakım, kendini gerçekleştirme ve itibar olmak üzere yaşlıların iyilik halini sağlamaya yönelik Yaşlılık İlkeleri kabul edilmiştir (ASPB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2014). Teknolojiyle birlikte yaşlılar için hayatı bağımsız sürdürme, güvenlik, hareket ve sosyal yaşama aktif katılma gibi pek çok olumlu gelişme yaşanmıştır (Ekici & Gümüş, 2016, s. 26). Ayrıca içinde bulunduğumuz hızla büyüyen dijitalleşme döneminde dijital teknolojiler, yaşlanan nüfusa yeni beceriler öğrenme, sosyal etkileşimi kolaylaştırma, bağımsızlığın korunması, sağlık ve sosyal bakım

hizmetlerinin sunumu ve yönetimi gibi konularda da yardımcı olabilmektedir (United Nations Economic Commission for Europe, 2021, s. 1). Ancak teknoloji kullanımının bütün katkılarına rağmen bu teknolojilere dünya genelindeki yaşlıların tümü erişememektedir. Bu durumun lkeindeki teknolojinin gelişimine, dolaylı olarak ülkenin ekonomik gelişmişlik seviyesine ve yaşam kalitesine bağlı olduğu söylenebilir. Yaşlıların teknoloji kullanımını etkileyen birçok etmen söz konusudur. Nitekim yaşlılık döneminde teknoloji kullanımı yaşanan coğrafyaya, ülkenin gelişmişlik düzeyine, kişinin refah seviyesine, cinsiyetine, ekonomik durumuna, içerisinde bulunduğu yaş döneminde, fiziksel ve bilişsel sağlık durumuna göre farklılık göstermektedir.

2019 yılı verilerine göre Avrupa Birliği lkelerinde temel ya da üstü dijital becerilere sahip olma oranı 45-64 yaş grubunda %55, 55-64 yaş grubunda %40, 65-74 yaş grubunda ise %24'tür. Diğer birçok UNECE ülkesinde yaş farkı daha da belirgindir. Ayrıca yaşlıların sahip olduğu dijital beceriler açısından ülkeler arasında da önemli farklılıklar vardır. 65-74 yaş arasındaki bireylerin temel ya da üstü dijital becerilere sahip olma oranı Norveç'te %51 ve İsviçre'de %57 iken bu oran Kuzey Makedonya'da %3, Türkiye'de ise %2'dir (United Nations Economic Commission for Europe, 2021, s. 9). Roupas ve diğerleri (2010, s. 121) Asya lkeleri gibi dijital teknolojinin gelişmiş olduğu ülkelerde yaşayan yaşlıların akıllı telefon kullanım oranının teknolojinin yeterince gelişmediği ülkelerde yaşayan yaşlılara göre daha yüksek olduğunu dile getirmektedir.

Yaşlılık döneminde teknoloji kullanımını etkileyen bir diğer ve önemli unsur da içerisinde bulunulan yaş dönemi'dir. Yaşlıların teknolojiyle bağlarına bakıldığında 70 yaşın bir dönüm noktası olduğu, 70 yaş ve üstündeki bireylerin, daha alt yaş grubunda olanlara kıyasla teknolojiye daha az ilgi gösterdikleri ve daha düşük gelir düzeyine sahip oldukları; yaşlı kadınlar ile yaşlı erkekler kıyaslandığında ise kadınların teknolojiye karşı ilgi ve güvenlerinin daha az olduğu ve refah düzeylerinin daha düşük olduğu belirtilmektedir. Bu durumun temel sebebinin ise erkeklerin, ev teknolojisi hakkında bilgi edinmede kadınlara göre daha fazla kaynak ve desteğe sahip olmaları gösterilmektedir (zkan & Puruuoğlu, 2010, s. 40).

Kişinin fiziksel ve bilişsel durumuna göre de yaşlılık döneminde teknoloji kullanımı değişkenlik göstermektedir. Bireyler yaşlanmaya bağlı olarak fiziksel ve bilişsel yeteneklerinin zayıflaması nedeniyle yeni teknolojik ürünlerin kullanımında zorluk yaşayabilmektedirler. Çünkü teknoloji hızla gelişmektedir ve bu yenilikler yaşlılar tarafından kolaylıkla takip edilememektedir. Örneğin yaşlılar televizyon, radyo gibi teknolojik ürünlere benzer olanlara daha kolay uyum sağlayabilmekte iken ATM, internet gibi ürünleri yaşamlarına almakta daha fazla zorluk yaşayabilmektedirler (Ekici & Gümüş, 2016, s. 27).

Yaşlanmanın etkisiyle doğal bir biçimde gelişen değişikliklerin yanında içinde bulunduğumuz bu dijital çağa ayak uydurma çabası pek çok yaşlıyı zorlayabilecektir. Günümüz yaşlılarının belirli bir yaşam tecrübesinden sonra teknolojiyle tanışma ve teknolojiyi kabul süreçlerinin teknolojik gelişmelerle neredeyse çocukluktan itibaren tanışan kuşak ile aynı olması beklenemez. Dolayısıyla genç kuşak ve yaşlı kuşağın bilgi ve iletişim teknolojileri ile ilişkisi farklılık göstermektedir. Bu fark literatürde "dijital yerliler" ve "dijital göçmenler" şeklinde nitelendirilen iki farklı grubun oluşmasına yol açmıştır. Dijital yerliler "Z kuşağı" olarak da tanımlanan ve teknoloji ile doğdukları andan itibaren ilişkisi olan

kuşağı ifade ederken dijital göçmenler ise analog dünyaya doğan ve sonrasında kendilerini gelişen yeni teknolojik dünyaya uyarlamaya çalışan kuşak olarak ifade edilmektedir (Gökçe Bilgiç, Duman, & Seferoğlu, 2011, s. 257). Dijital göçmenler olarak bilinen grup genel olarak 1980 öncesi dünyaya gelen ve dijital teknolojilere kendisini dijital yerlilere göre daha yabancı hisseden kişilerden oluşmaktadır (Karabulut, 2015, s. 19). Dijital göçmenler grubuna giren ve teknolojinin gelişimi ile birlikte daha önceden yabancı oldukları bir dünya ile tanışan yaşlıların teknolojiyi günlük yaşamlarına uyarlayabilmeleri için yeni beceriler kazanmaları gerekmiştir.

Yaşlı ve teknoloji ilişkisini incelerken yaşlıların teknolojiyi kabul edip hayatlarının bir parçası haline getirmelerinin önündeki engeller öncelikle tartışılması gereken konu olacaktır. Bu konuda; Görgün Baran, Koçak Kurt ve Serdar Tekeli'nin (2017, s.13) 60-74 yaş aralığı ile gerçekleştirdikleri bir çalışmada, yaşlıların bilgisayar ve internet kullanmama sebeplerinin %33 ile internete gerek duymamak, %12 ile ev dışında bir yerden internete bağlanamamak ve %12 ile bilgisayar kullanmayı bilmemek olduğu görülmektedir. Teknolojinin bu denli yer edindiği günlük hayatta yaşlıların internete gerek duymadıklarını belirtmeleri dikkat çekmektedir. Ayrıca tüm yaşlıların teknolojiye eşit erişim olanaklarına sahip olduğunu söylemek güçtür. Özellikle Covid-19 pandemisi dijital teknolojilere erişimin eşit olmadığını net bir şekilde göstermiştir. Dijital olarak dışlanma riski diğer nüfus gruplarına göre yaşlılarda daha yüksektir. Yaşlılar çoğunlukla çevrimiçi sağlanan mal ve hizmetlere erişimde zorluk yaşayabilmektedirler. Dijital dışlanma sosyal ve ekonomik katılım dâhil sağlıklı ve aktif yaşlanma için fırsatları azaltmaktadır (United Nations Economic Commission for Europe, 2021, s. 1). Bilgisayar ve teknolojik cihazların kullanımı konusunda bilgi ve beceri eksikliğinin de yaşlı ve teknoloji ilişkisinde belirleyici rol oynadığı ifade edilebilmektedir.

Yaşlıların görme bozukluğu gibi fiziksel rahatsızlıkları, teknoloji kullanma konusunda kendilerine güvenmemeleri, kendileriyle dalga geçilmesi endişesi gibi nedenler yaşlıların teknoloji kullanımına engel oluşturmaktadır (Görgün Baran, Koçak Kurt, & Serdar Tekeli, 2017). Ayrıca teknolojinin karmaşık olması, kullanıcı ihtiyaçlarına tam karşılık gelmemesi ve maliyetlerin yüksek oluşu da teknolojiyi kullanımını kısıtlamaktadır (Kalınkara, Başbüyük, & Ay , 2016, s. 4).

Doğumda beklenen yaşam süresinin uzaması sonucunda yaşlıların, artan bu yaşam yıllarını aktif ve bağımsız olarak idame ettirebilmelerinde teknoloji kolaylaştırıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde yaşlılar, teknolojiyi hem bir sosyalleşme hem de günlük yaşamlarını kolaylaştırmada bir araç olarak kullanabilmektedirler. İnternet üzerinden iletişim ve sosyal medya kullanımı yaşlıların akraba ve sosyal çevreleri ile etkileşimlerinde önemli rol oynarken Akyazı'nın (2018, s.607) da belirttiği gibi hastane randevusu alma, fatura ödeme, para transferi yapma, sinema tiyatro bileti alma gibi hayatı kolaylaştıran ve yaşlıya sosyalleşme imkânı tanıyan alanlarda da teknolojinin kullanımı öne çıkmaktadır.

İnternet okuryazarlığı alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde araştırmaların daha çok gençlere yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak yaşam koşullarının teknoloji ile birlikte hızlı bir dönüşüme uğraması ve demografik yapıdaki değişiklikler yaşlılar ile internet ve teknoloji ilişkisi yönündeki araştırma ihtiyacını gözler önüne sermektedir. Orta yaş grubunda olan ve yaşlıların internet ve sosyal medyaya yönelik görüşlerini inceleyen Tekedere ve Arpacı (2016, s. 388-389) yaşlıların internet üzerinden sosyal medya kullanımının arttığını vurgulayarak internet kullanmayı bilenlerin %70,5'inin araştırma ve bilgi öğrenme, %15,9'unun ise e-posta amaçlı kullandığını ifade etmektedir. Araştırmada teknolojiyi iletişim

amaçlı kullanım oranı %53,8 olarak ortaya konmuştur. Araştırmanın dikkat çeken yanlarından biri de interneti eğitim amaçlı kullanmada 65 yaş altı grubun oranı %51,1 iken, bu oran 65 yaş üstü grupta %24,6'ya düşmektedir. Bu sonuçlara göre yaşlılara medya okuryazarlığı eğitimi verilerek internet kullanımlarının kolaylaşması ve bilgiye erişimlerinin artırılması yönünde çalışmalara ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

TÜİK verilerine göre; 2020 yılında 16-74 yaş aralığındaki bireylerde internet kullanım oranı %79,0 iken bu oran 2021 yılında artış göstererek %82,6 olmuştur. İnternet kullanım oranı cinsiyete göre incelendiğinde; bu oranın erkeklerde %87,7 iken kadınlarda %77,5 olduğu görülmüştür. Yine 2020 yılında evden internete erişim imkânına sahip hane oranı %90,7 iken 2021 yılında bu oran %92,0 olmuştur. TÜİK verileri de internet kullanım oranının yıllar içinde arttığına işaret etmektedir. Buna paralel olarak internet kullanan 65-74 yaş grubundaki bireylerin oranının 2015 yılında %5,6 iken 2020 yılında %27,1'e yükselmesi dikkat çeken bir sonuçtur. Yaşlıların internet kullanımları ile cinsiyet ilişkisi incelendiğinde, erkeklerin kadınlardan daha fazla internet kullandığı görülmüştür. İnternet kullanan yaşlı erkeklerin oranı 2020 yılında %34,9 iken yaşlı kadınların oranı %20,4 olarak karşımıza çıkmaktadır (TÜİK, 2021). Görgün Baran, Koçak Kurt ve Serdar Tekeli'nin (2017, s.21) 60-74 yaş arasındaki bireylerin bilgisayar ve internet kullanım sıklığında cinsiyet ve yaş faktörünün anlamlı bir değişken olmadığı, internet kullanım amacının eğitim seviyesine göre değiştiği; e-posta alma-gönderme, internet bankacılığı, çevrimiçi randevu alma gibi konularda eğitim seviyesi yüksek yaşlıların internet kullanım yeteneklerinde belirgin fark olduğu ifade edilmiştir. İnternet ve bilgisayar kullanımı yaşlıların güçlenmesine, yaşam kalitelerinin artmasına, fiziksel ve mental zorluklarla baş etmelerine, bağımsız olmalarına yardımcı olarak hayattan daha fazla keyif almalarını sağlamaktadır (Shapira & Barak, Gal, 2007, s. 477). Yaşlıların kişisel bakım, sağlık, sosyalleşme, ev eksenli ve engel durumuna bağlı olarak ortaya çıkan ihtiyaçları teknoloji ile büyük ölçüde karşılanabilmektedir.

Teknolojik ilerlemeler her zaman devam edecektir ve pazarlama açısından hedef kitle arasında yer almaya başlayan yaşlıların bu gelişmelere uyum sağlaması oldukça önemlidir. Günümüzde yaşlılar da teknolojik ürünlerin pazarlanması konusunda önemli bir hedef grup haline gelmeye başlamıştır. Yaşlılar her ne kadar alım gücü düşük bir kesim olarak görülseler de yeni teknolojilerin tüketici kimliği yeniden şekillendirildiğinden pazarlama stratejileri açısından dikkat çekmeye başlamıştır (Gallegher, 2010, s. 27). Genel olarak yaşlılarda teknoloji kullanımını inceleyen çalışmalarda iki görüş ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri tüketimcilik diğeri ise dayanışma-yardımlaşmaya dayalı görüştür. Tüketimcilik görüşü yaşlıları kendine has satın alma davranışları olan, iyi anlaşılması gereken ve hızla büyümekte olan bir pazarın kitleleri olarak ele almaktadır. Dayanışma-yardımlaşma görüşünde idari boyutları etkilediği için sunulan hizmet yapısıyla bağlantılı olarak 20 yıldır etkililik göstermektedir (Özkan & Purutçuoğlu, 2010, s. 40). Yaşlıların teknoloji kullanımına ilişkin bakış açıları çeşitlense de teknoloji ürünlerinin geliştirilmesi ve pazarlanmasında çok aktörlü olarak çalışılması gerekmektedir. Aksi halde yaşlı nüfusa uygun olmayan ürünlerin tasarlanması söz konusu olabilecektir (Pruchno, 2019, s. 4). Yaşlı refahı alanında çalışan, onların tüketim alışkanlıklarını bilen kişiler hem yaşlıların teknolojiden aktif yararlanmalarına hem de bu alandaki maliyetlerin düşürülmesine katkı sunabilecektir.

3. Teknolojinin Aktif ve Yerinde Yaşlanmaya Etkisi

Bilim ve teknoloji alanlarında yaşanan gelişmeler, sağlık alanında kaydedilen ilerlemeler vb. faktörlerin etkisiyle doğumda beklenen yaşam süresi giderek artmaktadır. Ancak artan yaşam süresine kronik hastalıklar, ekonomik sorunlar, sosyal sorunlar, bakım sorunları eşlik etmektedir. Bu durum yaşlıların temel yaşam aktivitelerini yerine getirebilmek için dışardan bir yardıma ihtiyaç duymalarına neden olmaktadır. Yaşlıların bağımsızlığını ve yaşam kalitesini olumsuz etkileyen bu durum konuya ilişkin politika ve hizmetlerin hayata geçirilmesini gerektirmektedir.

Bu kapsamda hayata geçirilen aktif yaşlanma kavramı, temelde bir süreci ifade etmekte olup yaşlandıkça sağlık, katılım ve güvenliğin artırılması süreci olarak tanımlanmaktadır (United Nations Economic Commission for Europe, 2012, s. 1). Bu anlayış temelde yaşlılık süreci ile bireylerin yaşamdan kopmaya başlamalarını reddetmekte ve kişilerin yeni yaşam faaliyetleri ile aktif olmaya devam edebileceklerini savunmaktadır (Walker, 2002, s. 122). Aktif yaşlanmayı sağlamak amacıyla dünya genelinde çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Bunlardan biri de 2002 yılında Dünya Sağlık Örgütü tarafından yayınlanan Aktif Yaşlanma Politika Çerçevesidir. Söz konusu belge ile özellikle sağlık alanında ve sosyal alanlarda politikaların güçlendirilmesi ve yaşlıların bağımsız bir şekilde toplumsal alanda varlıklarını sürdürmesi amaçlanmaktadır (Tamkoç & Bilgin, 2020, s. 211).

Aktif yaşlanma kavramından dayanak alarak ortaya çıkan yerinde yaşlanma kavramı ise yaşlıların sosyal çevrelerinden kopmadan, kendi evlerinde, güvenli bir şekilde ve bağımsız yaşaması olarak tanımlanmaktadır (Ahn, Kwon, & Kang, 2017, s. 3). Yaşlılar yaşadıkları yerde kendilerine özgü bir rutin geliştirmektedirler. Bu durum fiziki çevrede kontrol sağlamlarına imkan tanımaktadırlar. Mekan ile bağları güçlü olan yaşlılar kontrolü daha iyi sağlamak ve pozitif bir kişilik geliştirmektedirler (Esendemir, 2016, s. 416). Tanıdık bir sosyal çevrede yaşamak yaşlıların yaşam doyumlarını arttırmaktadır (Kalınkara & Kapıkıran, 2017, s. 55; Kütmeç Yılmaz, 2020). Ayrıca yerinde yaşlanma yaşlıların benlik saygısını arttırmakta ve sağlık durumları üzerinde olumlu etkiye sahip olmaktadır (Farber, Shinkle, Lynott, Fox-Grage, & Harrell, 2011, s. 1).

Yapılan araştırmalar yaşlıların kendi sosyal çevrelerinde yaşamayı tercih ettiklerini göstermektedir. Huzurevinde yaşayan yaşlıların yerinde yaşlanmaya ilişkin görüşlerini öğrenmek amacıyla Burdur ve Eğirdir Huzurevlerindeki 73 huzurevi sakini ile gerçekleştirilen bir araştırmada katılımcıların yaşadıkları ortamdaki memnuniyet düzeylerinin yüksek olduğu ancak eş ve çocukları ile kendi mahallerinde yaşamaya özlem duydukları tespit edilmiştir (Öğüt, Öğüt Düzen, & Polat, 2017). Farklı bir araştırmada ise yaşlıların çoğunlukla komşuluk ilişkileri ile mahalle kültürünün olduğu çevrelerde yaşamak istedikleri bulgusu elde edilmiştir (Özmete & Dinç, 2020). Ancak insanlar yaşlandıkça çoğunlukla yaşa bağlı fiziksel ve sağlık ile ilgili problemler ile yüz yüze gelmektedirler (Normie, 2011, s. 46). Bu durum yaşlıların yaşamlarını olumsuz yönde etkilemekte ve günlük hayatın tekrar eden rutin aktivitelerini yerine getirirken bir başkasının desteğine ihtiyaç duymalarına neden olmaktadır. Bu durum yerinde yaşlanmayı zorlaştırmaktadır. Yaşlıların aktif bir şekilde, yerinde ve onurla yaşlanmalarını sağlamak için onların bireysel farklılıklarını dikkate alarak, bağımsızlıklarını koruyacak, kaliteli bir şekilde yaşlanmalarını sağlayacak hizmetlere ihtiyaç duyulmaktadır (Bilgin, Tamkoç, & Aydoğdu, 2021, s. 974).

Bu noktada aktif ve yerinde yaşlanma amaçlarına ulaşma konusunda teknoloji önemli rol oynamaktadır. Teknoloji kullanımı ile bir taraftan yaşlıların bağımsızlığı korunurken bir taraftan da bu bireylerin yerinde yaşlanması sağlanmaktadır. Teknoloji iletişim, ulaşım

kolaylığı, sosyalleşme açısından yaşlıların yaşamlarının daha iyi hale gelmesine katkı sunmakla birlikte özellikle temel bakım ve sosyal koruma ağlarıyla koordinasyon ve dayanışma kurulmasına olanak tanıyarak, acil ihtiyaçlarının karşılanmasını da kolaylaştırmaktadır (Roupa ve diğerleri, 2010, s. 122). Bu bağlamda 1990'lı yıllarda ortaya çıkan geronteknoloji, Hollanda'daki Eindhoven Teknoloji niversitesi'nden bir grup araştırmacı tarafından üretilmiştir. Araştırmacılar farklı disiplinlerde yaşlılık ile ilgili kaydedilen gelişmelerin tek çatı altında toplanmasını öngörerek gerontoloji ve teknoloji kelimelerini kullanarak geronteknoloji kelimesini literatüre kazandırmışlardır. Disiplinler arası bir araştırma alanı olan geronteknoloji ile teknolojinin yaşlıların yaşam kalitesini arttıracak Şekilde geliştirilmesi amaçlanmaktadır (Graafmans, 2017).

Geronteknoloji, yaşlıların ihtiyaçlarının çözümünde ve fiziksel, bilişsel yetilerde meydana gelen kayıpların telafisinde önemli rol oynamaktadır. Yapılan araştırmalar geronteknoloji sayesinde yaşlıların yaşam doyumları arttığını, dışa olan bağımlılıklarının azaldığını hatta bazı durumlarda tamamen ortadan kalktığını göstermektedir. Hong Kong'da gerçekleştirilen bir araştırmada bireylerin geronteknolojiyi ağırlıklı olarak ev içi faaliyetler ve sağlığın korunması için kullandığı, teknolojik ürünlerin kullanımının anksiyeteyi azalttığı tespit edilmiştir (Chen & Chan, 2014, s. 132). Kardiyovasküler rahatsızlığı olan ve vücudunda hayatta kalmasını sağlayacak bazı aletler taşıyan 48 kişi ile yapılan bir araştırmada ise hayatlarını idame ettirebilmek amaçıyla teknolojik bir ürün kullanan bireylerin yaşam kalitelerinin olumlu yönde etkilendiği tespit edilmiştir (Hazer & Ateşoğlu, 2017).

Sonuç ve Değerlendirme

Uzun ve sağlıklı bir ömür insanlığın bir zaferidir (WHO, 2002, s. 6). Ancak gerekli hizmet ve politikaların geliştirilememesi halinde bu durum sosyal bir sorun haline gelmektedir. Temelde insanlığın bir başarısı olan nüfusun yaşlanmasının bir sorun haline dönüşmemesi için nüfus yapısında meydana gelen değişimlerin iyi gözlemlenerek buna ilişkin politika ve hizmetlerin hayata geçirilmesi, artan yıllara yaşam katılması gerekmektedir.

Modernleşmenin beraberinde getirdiği teknolojik imknların kullanımının hayatın olağan akışına yayılması ve doğumda beklenen yaşam süresinin uzaması yaşlıyla teknolojiyi bir araya getirmiştir. Bununla birlikte bazı yaşlıların teknolojinin imknları konusunda yeterince bilgi ve bilinç seviyesine sahip olmadıkları da bir gerçektir. Teknolojik yeniliklerin daha çok gençlerin kullanımına yönelik olması, yaşlılar için özel tasarlanmaması, pazarlama stratejilerinin yaşlılara yönelik olmaması, yaşlıların teknolojik yeniliklere karşı duydukları kaygılar dijital çağda yaşlanma konusunda yaşlıların önündeki engellerden sayılabilmektedir (Independent Age, 2010, s. 5).

Bu engellerin aşılabilmesi için teknolojilerin yaşlıları da içerecek Şekilde tasarlanması ve kullanımı konusunda yaşlılara göre eğitim programları düzenlenmesi önemlidir. Bu noktada yaşlılara ulaşılarak teknoloji kullanımı ve talepleri doğrultusundaki eğitim desteğinin sunulmasını sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitim verecek kişiden, eğitim verilecek ortamın sağlanması, bu konuda yapılacak geri bildirimlerin raporlanarak yeni hizmet modellerinin geliştirilmesine kadar pek çok aşamada farklı paydaşların görev yapacağı bu modelde iş birliği ve ekip çalışmasının önemi büyüktür.

Yaşlı dostu tasarım, dijital hizmetlerin yaşlılara uygun olması, yaş ayrımcılığı içermeyen, etik ve yaşlı nüfusun çeşitliliğini benimseyen güvenli dijital ortamların sağlanması

gerekmektedir (United Nations Economic Comission for Europe, 2021, s. 1). Yaşlı ve teknoloji arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi, teknolojik cihazların yaşlının kolayca kullanabileceği ve taleplerini karşılayabilecek şekilde tasarlanması yaşlının dijital yeterlilik kazanmasına ve bunu sosyal yaşamına aktarmasına yardım edecektir. Bu durumun aktif yaşlanmaya ve uzun vadede yaşlının yerinde yaşlanmasına katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

Günümüzde bakım kuruluşlarının yerini hızlı bir biçimde evde bakım hizmetlerine bıraktığı görülmektedir. Yaşlı bakımında da yaşlının bulunduğu yerden ayrılmadan kendi yaşam alanında onurlu bir yaşam sürmesini destekleyecek teknolojik olanakların sunulması beklenmektedir. Yaşlıların buldukları ortandan kopmadan kendi yaşam alanlarında, bakım kuruluşlarında bakım hizmeti görmelerini geciktirecek veya engelleyecek imkanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sayede hem yaşlının mağduriyeti engellenecek hem de yerinde yaşlanması sağlanmış olacaktır.

Yaşlıların teknolojiyi kabul veya reddetme gerekçelerini inceleyen araştırmaların sonuçları dikkatle incelenerek bu sonuçlara göre yeni düzenlemeler yapılmalıdır. Teknolojiyi reddetme sebepleri üzerinde durularak bu konudaki endişe ve önyargılarını giderecek destekleyici çalışmalar yapılmalıdır. Teknolojinin sunduğu hizmetleri yaşlının talepleri ve hizmet beklentisini karşılama amacıyla kullanmak için yaşlılarla yapılacak araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Yaşlının katılım hakkı gözetilerek kendilerine sunulacak hizmetlerde söz sahibi olmaları hizmetlerden en yüksek faydanın sağlanmasına da katkı sunacaktır.

Kaynakça

- Ahn, M., Kwon, H. J., & Kang, J. (2017). Supporting Aging-in-Place Well: Findings From a Cluster Analysis of the Reasons for Aging-in-Place and Perceptions of Well-Being. *Journal of Applied Gerontology*, 39(1), 3-15. doi:10.1177/0733464817748779
- ASPB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2014, 11 13). *Birleşmiş Milletleri Yaşlı İlkeleri*. Retrieved from <https://eyh.aile.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/yasli-bakim-hizmetleri>
- Bilgin, Ö. F., Tamkoç, B., & Aydoğdu, Ö. (2021). Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Hizmetlerin Yerinde Yaşlanma Yaklaşımıyla Değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(53), 963- 977. doi:10.21560/spcd.vi.702917
- Bouma, H. (2012). Foundation and Goals of Gerontechnology. *Gerontechnology*, 11(1), 1-4. doi:10.4017/gt.2012.11.01.001.00
- Bronswijk, J. E., Bouma, H., Fozard, J. L., Kearns, W. D., Davison, G. C., & Tuan, P.-C. (2009). University of South Florida Scholar Commons Rehabilitation and Mental Health Counseling Defining Gerontechnology for R&D Purposes. *Rehabilitation and Mental Health Counseling Faculty Publications*, 31, 3-10.
- Bronswijk, J., Fozard, J. L., Kearns, W. D., Davison, G. C., & Tuan, P.-C. (2008). Implementing Gerontechnology. *Rehabilitation and Mental Health Counseling Faculty Publications*, 324-327.
- Chen, K., & Chan, A. H. (2014). Predictors of Gerontechnology Acceptance by Older Hong Kong Chinese. *Technovation*, 34(2), 126-135. doi:10.1016/j.technovation.2013.09.010
- Dara-Abrams, B. (2008). Toward a Model for Collaborative Gerontechnology: Connecting Elders and their Caregivers. *Sixth International Conference on Creating, Connecting and Collaborating through Computing* (pp. 109-114). IEEE. doi:10.1109/c5.2008.11
- Ekici, S. K., & Gümüş, Ö. (2016). Yaşlılıkta Teknolojinin Kullanımı. *Ege Tıp Dergisi*, 55, 26-30. doi:10.19161/etd.344199
- Erebak, S. (2020). Yaşlı Bireylere Verilen Bakım Hizmetinde Gereken İnsan Yetkinliklerinin Geronteknoloji Bağlamında Değişimi. Y. A., Kalay, F. (Ed.). *İktisadi ve İdari Bilimlerde Güncel Araştırmalar içinde* (816-833. ss.). Cennet: IVPE.
- Esendemir, Ş. (2016). Türkiye’de Yerinde Yaşlanma ve Mekan Gerontolojisinin Temel Parametreleri. *Sosyoloji Dergisi*, 411-429. doi:10.16917/iusosyoloji.284544
- Farber, N., Shinkle, D., Lynott, J., Fox-Grage, W., & Harrell, R. (2011). *Aging in Place: A State Survey of Livability Policies and Practices*. Washington: AARP Public Policy.
- Fozard, J. (2005). Impacts of Technology Interventions on Health and Self-Esteem. *Gerontechnology*, 4(2), 63-76.
- Gallegher, D. M. (2010). Communicating Across Four Generations: Are You Mixing, Missing or Marketing Your Message? *Journal of Integrated Marketing Communications*, 27-32. <https://studylib.net/doc/8321665/pdf---journal-of-integrated-marketing-communications> adresinden alındı
- Gökçe Bilgiç, H., Duman, D., & Seferoğlu, S. S. (2011). Dijital Yerlilerin Özellikleri ve Çevrimiçi Ortamların Tasarlanmasındaki Etkileri. *Akademik Bilişim*, 2, pp. 257-263. Malatya.
- Görgün Baran, A., Koçak Kurt, Ş., & Serdar Tekeli, E. (2017). Yaşlıların Dijital Teknolojileri Kullanım Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 1(45), 1-24.

- Graafmans, J. A. (2017). The History and Incubation of Gerontechnology . In S. Kwon , *Gerontechnology: Research, Practice, and Principles in the Field of Technology and Aging*. New York: Springer Publishing Company. doi:10.1891/9780826128898.0001
- Grimmer, K., Kay, D., Foot, J., & Pastakia, K. (2015). Consumer Views about Aging in Place. *Clinical Interventions in Aging, 10*, 1803-1811. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4639513/>
- Hazer, O., & Ateşoğlu, L. (2017). Yaşam Kalitesine Geronteknolojik Bakış. *The Journal of Academic Social Science Studies, 63*, 471-486. doi:http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7365
- Horner, B., & Boldy, D. (2008). The Benefit and Burden of "Ageing in Place" in an Aged Care Community. *Aust Health Rev., 32*(2), 356-365. doi:10.1071/ah080356
- Independent Age. (2010). *Older People, Technology and Community*. London: Calouste Gulbenkian Foundation. Retrieved 12 29, 2021, from https://www.cisco.com/c/dam/en_us/about/ac79/docs/wp/ps/Report.pdf; erişim tarihi:29.12.2021
- Kalınkara, V., & Kapıkıran, Ş. (2017). Yerinde Yaşlanma Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Psikometrik Özellikleri. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD), 10*(7), 54-66.
- Kalınkara, V., & Arpacı, F. (2013). Yerinde Yaşlanma. VII.Ulusal Yaşlılık Kongresi, (pp. 54-60). Karabük.
- Kalınkara, V., Başbüyük, G. Ö., & Ay, F. (2016). Yaşlıların Geronteknolojik Ürünleri Kabule Yönelik Tutumları. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD), 9*(2), 1-19.
- Kalınkara, V., Zorlu, T., & Tezel, H. (2016). Gero(n)teknoloji: Yaşlı ve teknoloji. In V. Kalınkara, *Yaşlılık:Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler-2* (pp. 509-540). Ankara: Nobel.
- Karabulut, B. (2015). Bilgi Toplumu Çağında Dijital Yerliler, Göçmenler ve Melezler. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(21), 11-23.
- Keskin, E. B. (2014). Kentleşme Sürecinde Ailenin Değişimi: Bursa'da Bir Alan Araştırması. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, 12*(Özel Sayı), 158-189.
- Kim, K.-i., Gollamudi, S. S., & Steinhubl, S. (2017). Digital Technology to Enable Aging in Place. *Experimental Gerontology, 88*, 25-31. doi:10.1016/j.exger.2016.11.013
- Koşar, N. (1996). *Sosyal Hizmetlerde Yaşlı Refah Alanı*. Ankara: Şafak .
- Kök, H. (2022). Alzheimer Hastaları ve Bakım Verenleri için Gündüz Bakım Hizmetleri. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi, 195-213*.
- Kütmeç Yılmaz, C. (2020). Yaşlı Bireylerde Yerinde Yaşlanma ile Başarılı Yaşlanma ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. *Sağlık ve Toplum, 20*(3), 38-48.
- Mahadevan, K. (1986). A System of Policy for Welfare of the Elderly Citizens. *Indian Journal of Social Work, 7*(2), 497-505.
- Normie, L. (2011). Technology for Ageing in Place. *IFA (International Federation on Ageing) Global ageing, 7*(2), 45-53.
- Normie, L. (2011). Technology for Ageing in Place. *IFA (International Federation on Ageing) Global Ageing, 7*(2), 45-53.
- Ollevier, A., Aguiar, G., Palomino, M., & Simpelaere, I. S. (2020). How Can Technology Support Ageing in Place in Healthy Older Adults? A Systematic Review. *Public Health Reviews, 4*(1), 1-12. doi:10.1186/s40985-020-00143-4
- Öğüt, S., Öğüt Düzen, K., & Polat, M. (2017). Huzurevlerinde Yaşayan Yaşlıların Yerinde Yaşlanma Konusundaki Duygu ve Düşünceleri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 4*(1), 522-526.

- Önür, N., & Kalaman, S. (2016). Dijital Gündelik Yaşam: Yeni Toplumsallıklar ve Dijital Yabancılaşma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*(35), 269-289. doi:10.16992/ASOS.11623
- Özgün Başlıbüyük, G., & Özgür, Ö. (2019). Geronteknoloji. In R. Bölüktaş, *Temel Gerontoloji* (pp. 159-189). İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Özkan, Y., & Purutçuoğlu, E. (2010). Yaşlılıkta Teknolojik Yeniliklerin Kabulünü Etkileyen Sosyalizasyon Süreci. *Aile ve Toplum*, 23(23), 37-46. doi:10.21560/spcd.14872
- Özmete, E., & Dinç, B. (2020). Yaşlıların "Göç" ve "Yerinde Yaşlanma" Bağlamında Kentsel Dönüşüm ile İlgili Değerlendirmeleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(46), 197-234. doi:10.21560/spcd.v20i54504.660460
- Özsungur, F. (2018). Yaşlıların Teknoloji Kabul ve Tutum Davranışlarının Başarılı Yaşlanma Üzerindeki Etkilerinin Analizi: Adana İli Örneği. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Aile ve Tüketici Bilimleri Anabilim Dalı.
- Pani-Harremman, K. E., Bours, G., Zander, I., Kempen, G., & van Duren, J. (2021). Definitions, Key Themes and Aspects of 'Ageing in Place': a Scoping Review. *Ageing & Society*, 41(9), 2026-2059. doi:10.1017/S0144686X20000094
- Parra, C., Silveria, P., Far, I., Daniel, F., Bruin, E., Cernuzzi, L., & Casati, F. (2014). Information Technology for Active Ageing: A Review of Theory and Practice. *Foundations and Trends in Human-Computer Interaction*, 7(4), 351-448.
- Pruchno, R. (2019). Technology and Aging: An Evolving Partnership. *The Gerontologist*, 59, 1-5. doi:10.1093/geront/gny153
- Roupa, Z., Nikas, M., Gerasimou, E., Zaferiri, V., Giasyrani, L., Kazitori, E., & Sotiropoulou, P. (2010). The Use of Technology by the Elderly. *Health Science Journal*, 4(2), 118-126.
- Shapira, & Barak, Gal. (2007). Promoting Older Adults' Well-Being Throug Internet Training and Use. *Mental Health*, 11(5), 477-484. doi:10.1080/13607860601086546
- Tamkoç, B., & Bilgin, Ö. F. (2020). Aktif Yaşlanma Bağlamında Yaş Dostu Kent Kavramı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, "Erişilebilirlik" Özel Sayısı, 2, 211-226. doi:10.21560/spcd.vi.816372
- Tufan, İ. (2001). Yaşlanan Düyada Bir Delikanlı: Türkiye. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 12(3), 27-49.
- TÜİK. (2013, Mart 20). *Türkiye İstatistik Bülteni Haber Bülteni*. Retrieved from İstatistiklerle Yaşlılar, 2012: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2012-13466#:~:text=2012%20y%C4%B1%C4%B1nda%2065%20ve%20daha%20yukar%C4%B1%20ya%C5%9Ftaki%20kad%C4%B1n%20n%C3%BCfusun%20%52,82%2C7'si%20evlidir.&text=2011%20y%C4%B1%C4%B1nda%20emekli%20ve%2>
- TÜİK. (2018, Şubat 21). *Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*. Retrieved from Nüfus Projeksiyonları, 2018-2080. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-Projek-siyonlari-2018-2080-30567>
- TÜİK. (2021, Ağustos 26). *Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*. Retrieved Mart 10, 2022, from Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması : [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437#:~:text=%C4%B0nternet%20kullan%C4%B1m%20oran%C4%B1%202021%20y%C4%B1%C4%B1nda,%77%2C5%20oldu%C4%9Fu%20g%C3%B6r%C3%BCld%C3%BC.&text=92%2C0%20oldu-](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437#:~:text=%C4%B0nternet%20kullan%C4%B1m%20oran%C4%B1%202021%20y%C4%B1%C4%B1nda,%77%2C5%20oldu%C4%9Fu%20g%C3%B6r%C3%BCld%C3%BC.&text=92%2C0%20oldu-)

- TÜİK. (2022a, Mart 18). *Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*. Retrieved from Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2021-45636>
- TÜİK. (2022b, Temmuz 6). *Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*. Retrieved from Dünya Nüfus Günü, 2022: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2022-45552>
- United Nations Economic Commission for Europe. (2021). *UNECE Policy Brief: Ageing in the Digital Era*. United Nations Economic Commission for Europe.
- United Nations Economic Commission for Europe. (2012). *UNECE Policy Brief on Ageing No. 13*. United Nations Economic Commission for Europe.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2019). *World Population Prospects 2019: Highlights*. United Nations.
- Ün, L. (2020). Kamu Hizmetinin Görülmesinde Vatandaş Katılımını Özendirici Bir Yöntem Ödüllendirme. *Premium e-Journal of Social Sciences (PEJOSS)*, 4(9), 335-345.
- Van Bronswijk, J., Brink, M., & Van der Vlies, R. (2011). The Gerontechnology Engineer. *Gerontechnology*, 10(3), 125-128.
- Walker, A. (2002). A Strategy for Active Ageing. *International Social Security Review*, 55(1), 121-139.
- WHO. (2002). *Active Ageing A Policy Framework*. World Health Organization. Retrieved from <https://apps.who.int/iris/handle/10665/67215>
- Wiles, J. L., Leibing, A., Guberman, N., Reeve, J., & Allen, R. E. (2011). The Meaning of "Aging in Place" to Older People. *The Gerontologist*, 52(3), 357-366.

Kültürel Sıkılık ve Dönüşümcü Liderliğin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma

Edip Örucü^{a, b}, Özgür Saç^c, İtr Hasırcı^d

Özet

Bu araştırmanın amacı, kültürel sıkılık ve dönüşümcü liderliğin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisini tespit etmektir. Bu amaç ile birlikte değişkenlerin arasındaki ilişkilerin yönünün ve düzeyinin de belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada Balıkesir ilinin Bandırma ilçesinde bulunan bir kamu iktisadi teşebbüsünde görev yapan işgörenler üzerinde kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenen 174 işgörene anket uygulanmıştır. Toplanan veriler frekans analizi, güvenilirlik analizi, normallik testi, korelasyon analizi ve regresyon analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen veriler bir paket program yardımıyla analiz edilmiştir. Analizler sonucunda; dönüşümcü liderliğin örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Kültürel sıkılığın ise örgütsel sessizlik üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında ele alınan üç değişkenin bir arada ele alınmamış olması, alan yazındaki boşluğu doldurmaya katkı sağlaması adına önem ve özgünlük arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler

Kültürel Sıkılık
Dönüşümcü Liderlik
Örgütsel Sessizlik
İşgören

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 07.04.2022

Yayın Tarihi: 24.06.2023

Doi: 10.18026/cbayarsos.1100206

A Research to Determine the Effect of Cultural Tightness and Transformational Leadership on Organizational Silence

Abstract

The purpose of this research is to determine the effect of cultural tightness and transformational leadership on organizational silence. It is aimed to determine the direction and level of the relations between the variables. In the research, a questionnaire was applied to 174 employees who were determined by convenience sampling method on employees working in a state economic enterprise in Bandırma district of Balıkesir province. The collected data were subjected to frequency, reliability, normality, correlation and regression analysis. The data were analyzed with a package program. As a result of the analysis; transformational leadership did not have a significant effect on organizational silence. It has been determined that cultural tightness has a significant effect on organizational silence. The fact that the variables discussed in the scope of the research were not considered together is important and original in terms of contributing to fill the gap in the literature.

Keywords

Cultural Tightness
Transformational Leadership
Organizational Silence
Employee

About Article

Received: 07.04.2022

Published: 24.06.2023

Doi: 10.18026/cbayarsos.1100206

^a Sorumlu Yazar: eorucu@bandirma.edu.tr

^b Prof. Dr., Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F., ORCID No: 0000-0002-3301-7496

^c Dr., Eti Maden İşletmeleri Genel Müdür Yardımcısı ve Yönetim Kurulu Üyesi, ORCID No: 0000-0001-7688-7398

^d İşletme Doktora Öğrencisi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi S.B.E., ORCID No: 0000-0002-5449-2640

Giriş

İşgörenler görev yaptıkları örgütte düşüncelerini özgür bir şekilde ifade edebildiklerinde, karar alma ve geri bildirim süreçlerine dâhil olduklarında hem etkili hem de verimli bir duruş sergileyeceklerdir (Pinder ve Harlos, 2011: 345). Daha inovatif ve değişime açık olabilmeleri için takım liderlerine de en az örgütün kendisi kadar önemli görevler düşmektedir. Liderler işgörenlerini hizmet, kalite gibi hususlarla motive edebilmeli ve örgüt içi faaliyetlere katılmaları için motivasyonlarını sağlamalıdır (Morrison ve Milliken, 2000). Bu sebeple örgütlerde işgörenlerin sessiz kalıp kalmama durumu liderlerinin yönetim tarzına bağlı olarak şekillenmektedir. İşgörenler örgüt içinde sessiz kaldıkları zaman iş ile ilgili fikirlerini dile getirmekten kaçınmaktadırlar. Bu durum beraberinde iş ve bilgi akışında problemlere, örgüt içi gelişim ve değişimde engellere sebep olmaktadır (Wang, Hsieh, Tsai ve Cheng, 2011). Değerleri, inançları ve öncelikleri farklı olan işgörenler, düşüncelerini açık bir şekilde ifade edemediklerinde örgüt içi uzlaşmacı bir ortam oluşamayacaktır (Bowen ve Blackmon, 2003: 1392). İşgörenlerin görüş ve düşüncelerini ifade edemedikleri ile ilgili bir kavram olarak görülen örgütsel sessizliğin nasıl azaltılabileceği sorusuna cevap aramak, bu araştırmanın önemini arttırmaktadır. Örgütlerde dönüşümcü liderlerin, işgörenlerin örgüt içi faaliyetlere aktif katılımları için onları teşvik edip etmediğini belirlemek önem arz etmektedir. Yönetim yapısının belirli koşullara göre değiştiği günümüz şartlarında işgörenlerin de sorumluluklarında artış gerçekleşecektir (Detert ve Burris, 2007). Kültürel sıkılık kavramı örgüt içi iletişim şekillerinden, güç ve yetkinin dağılımına kadar geniş bir alanda değerlendirilmektedir. Sıkılığın hâkim olduğu örgütlerde bilginin, gücün ve iletişimin dağılımı dikey şekilde gerçekleşirken, esnekliğin hâkim olduğu örgütlerde daha az biçimsel yapı, yatay iletişim, örgüt içi kararlara katılım, adalet ön planda tutulmaktadır (Wasti ve Fiş, 2010). Toplumsal kuralların ve normların baskın olduğu örgütlerde işgörenlerin davranışlarını çalışma arkadaşlarının ve yöneticilerinin kabul çerçevesinde şekillendirmeleri olasıdır. Bu durumun sebebi işgörenin örgütte takdir görme isteğinden kaynaklanmaktadır (Üstün, 2015). Esnek örgütlerde ise işgörenler, normlardan ziyade sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirebilme çabası taşımaktadırlar (Gelfand, Nishii ve Raver, 2006). Bu durumda beraberinde başarı, mutluluk ve bireysel tatmini getirmektedir. İlgili yazında bu üç değişken ile ilgili çalışmanın olmaması ve örgütsel sessizliği azaltacak öneriler sunulacak olması bu araştırmanın temel gerekçesini ortaya koymaktadır. Araştırma dört bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölümde kavramsal çerçeve çizilmiş, ikinci bölümde ilgili alanda yapılmış olan literatür çalışmaları ele alınmıştır, araştırmanın üçüncü bölümünü yöntem kısmı oluştururken dördüncü ve son bölümünde sonuç kısmına yer verilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Kültürel Sıkılık

Gelfand vd. (2006) tarafından ön plana çıkarılan kültürel sıkılık kavramı, bir topluluk içerisinde normların ve yaptırımların kapsamı ve önemi olarak tanımlanmaktadır. Gelfand vd. sıkılık kavramını ilk öne sürenin Pelto (1968) olduğunu belirtmekte ve kültür boyutlarından güç aralığının otoriteden, belirsizlikten kaçınmanın ise stresten nasıl etkilendiği üzerinde durmaktadır (Carpenter, 2000). Sıkı toplumlarda normlar açık bir şekilde belirlenmiştir. Olası küçük sapmalar genellikle anlayış ile karşılanmaktadır. Normlardan daha büyük sapmalar ise ağır yaptırımları içermektedir. Esnek toplumlarda ise normlar bulunmamakta, normlardan sapan davranışlara daha fazla tolerans gösterilmektedir (Martin ve Freeman, 2003). Sıkı toplumlarda kontrol ve denetim üst

düzeydedir. Ancak hem örgütsel hem de bireysel düzeyde farklılaşma oldukça azdır (Fock ve Mattila, 2012). Normlar en uygun davranışı tanımladığı için hem ortak deneyimler oldukça fazladır hem de kişiler arası benzerlikler yüksek seviyededir. Bu durum sıkı toplumlarda ortak yaşanmışlıkların ve örgüt içi baskıların ne denli yüksek olduğuna işaret etmektedir (Martin ve Freeman, 2003).

Bireyler hayatta kalabilmek için buldukları toplumdaki diğer bireylerle birbirlerine bağlı olmalı ve tüm aktiviteleri sorunsuz yerine getirebilmek adına çevreleriyle uyum stratejileri geliştirip, sıklık veya esnekliğe doğru yönelmektedirler (Chan, Gelfand, Triandis ve Tzeng, 1996). Bu durumda kültürel sıklığın öncülleri nüfus, aile, hukuk, medya vb. olarak görülmekte olup, ardılları ise değerler, inovatif davranışlar, hesap verme, dil, örgütün hayatta kalma süresi vb. şeklinde açıklanmaktadır (Gelfand vd., 2006). Örgütsel düzeyde sıklık ise örgüt çalışanlarının uyması gereken normların sayısı ve örgütün bu normlara karşı geliştirdiği yaptırımların neler olduğu ile ilgilidir (Wasti ve Fiş, 2010). Kültürel sıklığın yüksek olduğu örgütlerde, uyulması gereken normlar, düzen ve uyum istikrarı, üst düzey hiyerarşi, örgütün amaç ve hedeflerine uymayan çalışanlara ceza yaptırımı, değişime kapalı bir yapı bulunmaktadır (Kobayashi, 1998). Bu hususlar kültürel sıklığın fazla olduğu örgütlerde çalışan bireylerin davranışlarını, örgütün kuralları, yöneticileri ve iş arkadaşları tarafından şekillendirdiğini işaret etmektedir (Detert, Schroeder ve Mauriel, 2000: 858). Kültürel esnekliğin yüksek olduğu örgütlerde ise daha az kural, kurallardan sapmaya yönelik cezaların daha düşük olması, deneyime açıklık, yatay iletişim, merkezi olmayan yapı, kararlara katılımın genişliği, hesap verme mecburiyetinin azlığı, bireysel inisiyatif alabilme gibi hususlar ön plana çıkmaktadır (Gelfand vd., 2006). Belirtilen bu hususlardan yola çıkıldığında kültürel esnekliğin yüksek olduğu örgütlerde çalışan bireylerin davranışlarını toplumun kabul gördüğü şekilde değil bireysel fayda ve güven temelinde şekillendirdikleri söylenebilir (Üstün, 2015). Sıklık örgütlere hem fayda hem de zarar getirmektedir. Sıklığın yüksek olduğu örgütlerde hâkim olan istikrarlı ve daha az esneklik barındıran yapı olası değişimlere karşı da dirençlidir (Sorenson, 2002: 71). Yüksek sorumluluk ve yaptırımlar sebebiyle çalışanlar daha uyumludur. Bu husus olası sapkın davranışların da önüne geçmektedir (Ostroff ve Bowen, 2000: 210). Her ne kadar işe alım, seçme ve sosyalleşme aşamaları örgüt içi öngörülebilirliği ve kontrolü yükseltse de örgütlerin hızla değişen çevre şartlarına uyum sağlama yeteneklerinin de önüne geçmektedir (Gelfand vd., 2006: 35).

Dönüşümcü Liderlik

İlk kez Downton (1973) tarafından “İsyan Liderliği” kavramı ile anılan ve daha sonra Burns (1978) tarafından bir öncü teori olarak ön plana çıkarılan dönüşümcü liderler, kendisini takip edenlerin ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayan, ortak değerler altında bu bireyleri birleştiren kişiler olarak tanımlanmaktadır (Ölçer ve Kaya, 2021: 43). Dönüşümcü liderler, örgütlerde ortak değerleri inşaa eden, işgörenleri teşvik eden, güven ortamı içerisinde işlerini tamamlamaları için imkân tanıyan, ilham ve enerji kaynağı kişilerdir (Dinç, 2020: 111). Bu kavram dört bileşenden meydana gelmektedir. Bu bileşenlerden birincisi karizmadır. Karizma sahibi liderler, kendilerini takip eden bireyler üzerinde, yüksek etki bırakarak, hayranlık yaratıp, kişilere rol model olmaktadır (Bass, 1990). İkinci bileşen takipçilerini motive eden, vizyon sahibi olmaları için onlara cesaret veren ilham verici motivasyona sahip liderlerdir (Lee, 2014). Bu liderlerin en önemli özelliği yüksek derecede iletişim kurabilme yeteneğine sahip olmalarıdır (Anderson, 2017). Üçüncü bileşen olarak tasvir edilen

entelektüel uyuma sahip liderler ise takipçilerini araştırmaya sevk eden, problem çözme kabiliyetlerini arttıran ve daha inovatif düşünceleri için imkân tanıyan özelliğe sahiptirler (Krepia, Katsaragakis, Kaitelidou ve Prezerakos, 2018). Entelektüel uyuma sahip liderler her bilgiyi fırsata dönüştürerek, değerleri ve inançları yeniden değerlendirirler (Robbins ve Davidhizar, 2020). Dördüncü ve son bileşen ise takipçilerinin ihtiyaçlarıyla ilgilenen, onlara mentorluk ve koçluk imkânı tanıyan bireysel desteğe sahip liderlerdir (Fletcher, Friedman ve Piedimonte, 2019: 8). Bireysel destek sağlayan liderler, iletişim ve empati kabiliyeti yüksek olan, takipçilerinin içsel motivasyonlarını arttırmak için her türlü bireysel katkıyı sağlayan kişilerdir (Antonopoulo, Halkiopoulos, Barlou ve Beligiannis, 2021: 11).

Toplumun mimarı olarak nitelendirilen dönüşümcü liderler, farkındalığı arttırmakta ve çalışanların aidiyet duygularının yükselmesi için imkân tanımaktadırlar (Harrison, 2011: 98). Literatürde dönüşümcü liderlik kavramıyla ilgili yapılan tanımlar da bu ifadeleri doğrulamaktadır. Bu tanımlardan hareketle dönüşümcü liderlerin genel özellikleri, yeniliğe ve değişime açık olmaları, öğrenmeye açık olmaları, her koşulda fikirlerini savunmaları, kendilerine ait vizyona, misyona ve değerlere sahip olmaları, buldukları grupların üyelerini belirli amaçlar doğrultusunda örgütleyebilmeleri, bu gruplar üzerinde pozitif bir etki bırakabilmeleri, statükocu olmayıp daima daha iyisini istemeleri şeklinde açıklanabilir (Yetim ve Uğurluoğlu, 2021: 1130). Nihayetinde dönüşümcü liderlik kavramı karmaşık yapıdaki örgütlerde çalışan ve birbirlerine bağımlı çalışanların arasındaki etkileşimin de bir sonucu olarak görülmektedir (Rosenman, Vrablik, Broliar, Chipman ve Fernandez, 2019: 521).

Örgütsel Sessizlik

Örgütsel sessizlik işgörenlerin bilerek ve isteyerek örgüt içi sorunlara dâhil olmaması, düşüncelerini farklı sebeplerle dile getirmemesi hali olarak bilinmektedir (Dyne, Ang ve Botero, 2003: 1360). Dolayısıyla sessizlik yalnızca susmak olarak görülmemekte, olası bilginin önemini düşünerek onu saklamayı da gerektirmektedir (Kanbur, E., 2018: 390). Pinder ve Harlos sessizliği kabullenici, korunmacı ve korumacı sessizlik olmak üzere üç boyutta ele almıştır (Pinder ve Harlos, 2011: 347). Kabullenici sessizlik yaşayan bireyler birşeyleri değiştirmenin ve açıkça ifade etmenin anlamsız olduğunu düşünerek sessiz kalmaktadırlar. Korumacı sessizlik yaşayan bireyler, görev yaptıkları örgütte çalışanları ve örgütün çıkarlarını düşünerek düşüncelerini saklamaktadırlar (Perlow ve Repenning, 2009). Korunmacı sessizlik yaşayan bireyler ise düşüncelerini açık bir şekilde ifade etmenin sonuçlarından çekindikleri için susmayı tercih etmektedirler (Bowen ve Blackmon, 2003: 1395).

Morrison ve Milliken (2000) örgütsel sessizliği olumsuz geri bildirim korkusu ve yöneticilerin örtük inançlarına dayandırmıştır. Bu düşüncelerin temelinde üst düzey yöneticilerin astlarından olumsuz geribildirim alma korkusu ve işgörenlerin güvenilmez oldukları düşüncesi yatmaktadır (Düzgün, 2022: 299). Örgütsel sessizliğin hâkim olduğu ortamlarda örgüt içi sorunlardan söz etmek imkânsız hale gelmektedir. Zaman içerisinde işgörenler düşüncelerini dile getirmeyi bir tehlike olarak görmekte, yöneticiler de astlarından olumsuz geribildirim alma korkusuyla fikirlerini sunmamaktadırlar (Huang, Van de Vliert ve Van der Vegt, 2005: 470).

İşgörenlerin sessiz kalmasına sebep olan durumlar incelenmiş ve bu durumlara istinaden yeni teoriler geliştirilmiştir (Tangirala ve Ramanujam, 2008: 45). Bu teorilerden birincisi

Vroom tarafından geliştirilen, olumlu sonuçların yüksek olacağına inanılan, belirsizliklerin önüne geçileceğinin tahmin edildiği beklenti teorisidir. İkinci teori işgörenin çalıştığı örgütte düşüncelerini ifade ederken hangi davranışın kendisi için faydalı olacağını değerlendirip, bu durum hakkında kapsamlı analiz yapması olarak ifade edilen fayda maliyet analizi teorisidir (Panahi, Veiseh, Divkhar ve Kamari, 2012: 740). Sessizlik ile ilgili üçüncü teori Noelle ve Neumann tarafından geliştirilen, temelinde dışlanma korkusunun yattığı, örgütün gelişiminin önüne geçen, inovatif düşünceleri engelleyen sessizlik sarmalı teorisidir (Premeaux ve Bedeian, 2003: 1540). Bu teoriye göre işgören örgütte dışlanma korkusu yaşadığı zaman daha baskın tarafta yer almaya yönelmektedir. Böylece bir taraf konuşurken diğer taraf susmaya başlamakta ve tekrarlanan bu döngü sarmal sürecini oluşturmaktadır (Premeaux ve Bedeian, 2003: 1542). Örgütsel sessizlik, örgütlerde hem kurumsal hem de bireysel anlamda sorun teşkil etmekte olup, farklı bakış açılarının ve düşüncelerin ifade edilmesinin önüne geçmektedir. Dolayısıyla örgütlerde bağlılığı, iş tatminini, performansı, motivasyonu azaltmakta; stres, değersizlik gibi negatif duygu durumlarını arttırmaktadır (Milliken, Morrison ve Hewlin, 2003: 1466). Bu nedenle örgütlerde örgütsel sessizlik ile mücadele edebilmek için işgörenlerin iyi tanınması ve hangi hususlara değer verdiklerinin bilinmesi önem arz etmektedir (Çakır, Tanğ ve Gülay, 2021: 274).

Literatür Taraması

Araştırmanın bu kısmında literatür taraması yapılmış ve değişkenler arası ilişkiler ele alınmıştır. Yerli ve yabancı literatür incelendiğinde üç değişkenin bir arada olduğu çalışmaya rastlanmamıştır. Bu sebeple kültürel sıklık, dönüşümcü liderlik ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalara ve bu çalışmaların sonuçlarına yer verilmiştir.

Kültürel Sıklık ve Örgütsel Sessizlik İlişkisini Araştıran Çalışmalar

İlgili alanyazında iki değişken arasındaki ilişkiyi ele alan çalışma bulunmadığı için değişkenlerin en fazla ilişkilendirildiği araştırmalara örnekler verilmiştir.

Özeren ve arkadaşları 125 Türk ve İtalyan mermer endüstrisi çalışanları ile kültürel sıklık esnekliğin örgütsel inovasyon üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla bir çalışma gerçekleştirmiştir. Yapılan analizler kültürel sıklık-esnekliğin davranış ve süreç inovasyonunu olumlu etkilediğini ancak ürün-pazar inovasyonunu etkilemediğini göstermektedir (Özeren, Özmen ve Appolloni, 2013: 483). Wasti ve Fiş sıklık-esnekliğin kurumsal girişimciliğe etkisini ele aldığı çalışmada sıklık-esnekliğin girişimcilik ve yenilikçilik ile ilişkili olduğunu tespit etmiştir (Wasti ve Fiş, 2010: 20). Üstün ve Katlav bir sanayi kuruluşunun 444 çalışanı ile sıklık, örgütsel bağlılık ve örgütsel güven ilişkisini ele alan bir araştırma gerçekleştirmiştir. Analizlerin sonucunda sıklık ve örgütsel bağlılık ilişkisinde örgütsel güvenin aracılık rolünün olduğu belirlenmiştir (Üstün ve Katlav, 2019: 125). Şen psikolojik sermaye, iş performansı ve sinizm ilişkisinde kültüre sıklık-esnekliğin düzenleyici rolünü belirlemek için Ankara, İstanbul ve İzmir’de bulunan devlet ve vakıf üniversitelerinde, bakanlıklara bağlı kuruluşlarda görev yapan 393 çalışan ile bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırmanın neticesinde psikolojik sermaye arttıkça iş performansının da arttığı, sinizmin azaldığı ancak sıklık-esnekliğin bu ilişkide düzenleyici etkisinin olmadığı tespit edilmiştir (Şen, 2018: 99). Kara ve Kahraman Ankara ilinde bulunan kamu kurumlarında çalışan 212 kişi ile iletişim iklimi ve yenilikçi davranış ilişkisinde kültürel sıklığın aracılık rolünü belirlemek amacıyla bir çalışma gerçekleştirmiştir. Yapılan hiyerarşik

regresyon analizinin sonucunda iki değişken arasındaki ilişkide sıkılığın aracılık etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Örgütsel sessizliğin literatürde ilişkilendirildiği diğer değişkenler örgüt kültürü ve liderlik kavramıdır (Kara ve Kahraman, 2021: 25). Maryam ve Omid 'in bir gaz firmasının 230 işgöreni ile gerçekleştirdiği araştırmanın sonucunda paternalist liderliğin örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı etkisinin olduğu tespit edilmiştir (Maryam ve Omid, 2019: 200). Kim ve Ko Seoul'de bulunan üniversitelerde çalışan 421 profesör ile örgüt kültürünün örgütsel sessizlik üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla bir araştırma gerçekleştirmiştir. Yapılan analizlere göre profesörlerin yenilikçi kültürü benimsedikleri zaman örgütsel sessizliklerinin azaldığı belirlenmiştir (Kim ve Ko, 2021: 2158).

Dönüşümcü Liderlik ve Örgütsel Sessizlik İlişkisini Araştıran Çalışmalar

İlgili alanyazında iki değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalara örnekler verilmiştir.

Popoola 'nın Nijerya'da bulunan devlet üniversitelerinde çalışmakta olan 250 kütüphaneci ile gerçekleştirdiği araştırmada, dönüşümcü liderliğin (DL) örgütsel sessizlik (ÖS) üzerinde negatif ve anlamlı etkisinin olduğunu göstermektedir (Popoola, 2021: 85). Taşkiran İstanbul'da bulunan 5 yıldızlı otellerde çalışmakta olan 602 işgören ile liderlik tarzları ve örgütsel sessizlik ilişkisini ele alan bir çalışma gerçekleştirmiş olup, DL'nin bireysel sessizlik üzerinde negatif yönlü etkisinin olduğunu tespit etmiştir (Taşkiran, 2010). Wang ve arkadaşları 193 banka çalışanı ile gerçekleştirdiği araştırmada, dönüşümcü liderlik ile örgütsel sessizlik arasında negatif ve anlamlı ilişkilerin olduğuna işaret etmektedir. Bu sonuç, dönüşümcü liderliğin işgörenleri cesaretlendirdiğini ve dolayısıyla sessizliği azalttığını belirtmektedir (Wang vd., 2011: 357). Batmunkh İstanbul'da bulunan 2 kamu ve özel üniversitesinde görev yapan 112 akademisyen ile gerçekleştirdiği çalışmada, liderlik tarzları ile örgütsel sessizlik arasında anlamlı ilişkilerin olduğunu tespit etmiştir (Batmunkh, 2011). Erol ve Köroğlu Ankara'da bulunan 4 ve 5 yıldızlı otellerde çalışan 221 işgören ile liderlik tarzlarının sessizlik üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla bir çalışma gerçekleştirmiştir. Yapılan analizler iki değişken arasında negatif ve anlamlı ilişkilerin olduğunu göstermektedir (Erol ve Köroğlu, 2013: 44). Kılıç ve arkadaşları üç farklı sektörlerden seçilen toplam 242 çalışan ile dönüşümcü, etkileşimci ve tam serbesti tanıyan liderliğin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisini ele alan bir çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırma kapsamında yapılan analizler dönüşümcü liderliğin hâkim olduğu örgütlerin sessiz kalmadığını, etkileşimci ve tam serbesti liderlik tarzının olduğu örgütlerin ise sessizliği seçtiğini göstermektedir (Kılıç, Keklik ve Yıldız, 2014). Karabay ve Erbay'ın İstanbul'da bulunan lise ve ortaokullarda görev yapan 401 öğretmen ile liderlik tipleri ve örgütsel sessizlik ilişkisine dair gerçekleştirdiği çalışmasında, dönüşümcü ve sürdürümcü liderliğin örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı etkisinin olduğu belirlenmiştir. Ancak serbest bırakıcı liderliğin örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Okul yöneticilerinin örgütsel sessizlik konusundaki farkındalıklarının artırılması ve okul içi etkinliklere katılımı teşvik eden eğitim programlarının geliştirilmesinin de önemi vurgulanmıştır (Karabay ve Erbay, 2021: 80). Liderlik tarzları ile örgütsel sessizlik ilişkisini inceleyen bir diğer çalışma Erol ve Köroğlu'nun Ankara ilindeki 15 otelin 221 çalışanı gerçekleştirdiği araştırmada (DL) ile örgütsel sessizlik arasında negatif ve anlamlı ilişkilerin olduğu görülmüştür. Liderlik tarzlarının örgütsel sessizlik üzerindeki etkisini inceleyen bir diğer çalışma da Bildik tarafından banka, sağlık sektörü gibi alanlarda çalışan 1051 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda (DL)'nin örgütsel sessizlik üzerinde negatif yönlü etkisinin olduğu görülmüştür (Bildik, 2009).

Dönüşümcü Liderlik ve Kültürel Sıkılık İlişkisini Araştıran Çalışmalar

İlgili alanyazında iki değişken arasındaki ilişkiyi ele alan fazla çalışma bulunmadığı için değişkenlerin en fazla ilişkilendirildiği araştırmalara örnekler verilmiştir.

Aktaş ve arkadaşları telekomünikasyon, gıda üretimi ve finans sektörlerinden 759 firmanın 15.247 orta düzey yöneticisi ile kültürel sıkılık ve liderlik tipleri ilişkisine dair bir çalışma gerçekleştirmiştir. Yapılan analizlerin neticesinde kültürel sıkılık ile karizmatik liderlik arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür (Aktaş, Gelfand ve Hanges, 2016). Mittal karizmatik ve dönüşümcü liderlik ile kültürel sıkılık, bireysellik, kolektivizm arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Esnek ve bireysel kültürlerin karizmatik liderliğe yatkın olduğunu, kolektif ve sıkı kültürlerin dönüşümcü liderliğe yatkın olduğu tespit edilmiştir (Mittal, 2015: 27). Kılıç ve arkadaşları gıda sektöründeki bir aile işletmesinin 133 çalışanı ile paternalist ve dönüşümcü liderliğin işe adanmışlık üzerindeki etkisinde kültürel sıkılık-esnekliğin aracılık rolünü ele alan bir çalışma gerçekleştirmiştir. Yapılan analizlere göre paternalist ve (DL)'nin işe adanmışlık üzerindeki etkisinde kültürel sıkılık-esnekliğin aracılık rolünün olduğu belirlenmiştir (Kılıç, Toker, Karayel, Soyman, Nugraha ve Dewi, 2020: 97) Mahaputra mühendislikte çalışmakta olan 80 işgören ile dönüşümcü liderliğin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinde iş tatmininin rolünü belirlemek amacıyla bir çalışma gerçekleştirmiştir. Yapılan analizlerin neticesinde dönüşümcü liderliğin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinde iş tatmininin aracılık rolünün olduğu belirlenmiştir. Dönüşümcü liderliğin ilişkilendirildiği diğer değişkenler örgütsel vatandaşlık (övd) ve örgütsel adalet kavramlarıdır. Sürücü İstanbul'daki 2 tekstil fabrikasının 315 çalışanı ile bir araştırma gerçekleştirmiş, yapılan analizlerin neticesinde (DL) ve örgütsel adaletin övd üzerinde anlamlı etkisinin olduğunu tespit etmiştir (Sürücü, 2021: 435). Velarda ve arkadaşları Malezya'nın Kuala Lumpur eyaletinde görev yapan 476 okul müdür ile kültürel zekâ ve örgütsel sağlık ilişkisinde (DL)'nin aracılık etkisini inceleyen bir çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırma kapsamında yapılan analizlerin neticesinde kültürel zekâ ile örgütsel sağlık ilişkisinde dönüşümcü liderliğin aracılık etkisinin olduğu tespit edilmiştir (Velarda, Ghani, Adams ve Cheah, 2022: 171).

Yöntem

Araştırmanın Ölçekleri

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket formu kullanılmıştır. Anket çalışması için Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi 2021-8 toplantı numaralı ve 08.11.2021 tarihli karar ile etik kurul onayı alınmıştır. Anket çalışması Kasım-Aralık 2021 tarihlerinde kurumun personelleriyle yüz yüze şekilde yapılmıştır. Veri toplama süreci sonunda elde edilmiş olan 174 anket formu analiz edilmiştir.

Anket formu dört kısımdan oluşmaktadır. Formun ilk kısmında katılımcıların demografik özelliklerini belirleyebilmek için 7 tane soru sorulmuştur. Anket formunun ikinci kısmında, Kültürel Sıkılık ölçeği, üçüncü kısmında Dönüşümcü Liderlik ölçeği ve son kısımda ise Örgütsel Sessizlik ölçeği kullanılmıştır. Ölçekler 5'li Likert tipidir. Kültürel sıkılık, dönüşümcü liderlik ve örgütsel sessizlik ölçekleri için her madde 1-5 puan (1=kesinlikle katılmıyorum, 5= kesinlikle katılıyorum) arasında puanlandırılmaktadır. Çalışmada kullanılan ölçekler aşağıdaki gibi gösterilmiştir.

Kültürel Sıkılık Ölçeği: Araştırmadaki kültürel sıkılık değişkenini ölçmek için Gelfand ve arkadaşları (2011) tarafından geliştirilen 10 soruluk ölçekten yararlanılmıştır (Gelfand, Raver,

Nishii, Leslie, Lun, Lim, Duan, Almaliach, Ang, Arnadottir, Aycan, Boehnke, Boski, Cabecinhas, Chan, Chhokar, D'Amato, Ferrer, Fischlmayr, Fischer, Fülöp, Georgas, Kashima, Kashima, Kim, Lempereur, Marquez, Othman, Overlaet, Panagiotopoulou, Peltzer, Perez-Florizno, Ponomarenko, Realo, Schei, Schmitt, Smith, Soomro, Szabo, Taveesin, Toyama, Van de Vliert, Vohra, Ward ve Yamaguchi, 2011). Ölçeğin Türkçesi Wasti ve Fiş tarafından geliştirilmiştir (Wasti ve Fiş, 2010). Ölçek Türkçe çalışmalarda daha çok 6 soruya indirgenerek kullanılmıştır. Bu çalışmada da 6 sorudan oluşan Özeren'in çalışmasındaki ölçek kullanılmıştır (Özeren, 2011). Kara ve Kahraman çalışmasında da aynı ölçeklerden faydalanılmıştır (Kara ve Kahraman, 2021).

Dönüşümcü Liderlik Ölçeği: Araştırmadaki dönüşümcü liderlik değişkenini ölçmek için Bass tarafından geliştirilen 5 alt faktörlü ölçek kullanılmıştır (Bass, 1985). Ölçeğin Türkçe soruları için Rubacı tarafından hazırlanan çalışmadan yararlanılmıştır (Rubacı, 2018). Anket soruları 1-4 arası idealleştirilmiş etki-davranış alt boyutunu, 5-8 arası idealleştirilmiş etki-atfedilen alt boyutunu, 9-12 arası entelektüel uyarım alt boyutunu, 13-16 arası ilham verme alt boyutunu, 17-20 arası bireye önem verme alt boyutunu ölçen sorulardan oluşturmaktadır.

Örgütsel Sessizlik Ölçeği: Araştırmada örgütsel sessizlik değişkenini ölçmek için Knoll ve Dick tarafından geliştirilen Çavuşoğlu ve Köse tarafından Türkçe'ye uyarlanan çalışmalardan yararlanılmıştır (Knoll ve Dick, 2012; Çavuşoğlu ve Köse, 2019).

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

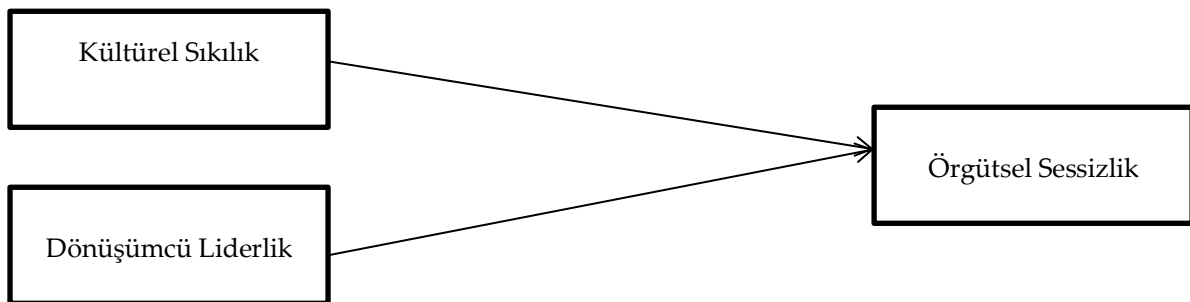
Bu araştırmanın evrenini Bandırma'da bulunan bir kamu iktisadi teşebbüsünün 250 çalışanı oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini 250 çalışandan 174 kişinin katılımıyla oluşturulmuştur. Çalışmada kolayda örnekleme teknikleri seçilmiştir. Araştırma için oluşturulmuş olan anket formu yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Form doldurulurken katılımcıların gönüllü katılımı sağlanmış ve çalışma hakkında gereken bilgiler katılımcılara sunulmuştur. Araştırmanın örneklemini evreni temsil yeteneğine sahip olduğu aşğıdaki formül ile tespit edilmiştir (Bartlett, Körtlik ve Higgins, 2001: 45).

$$n = \frac{384,16}{1 + \frac{384,16}{250}} = 151 \quad n_0 = \frac{1.96^2 \times 0.5^2}{0.05^2} = 384,1$$

Anket çalışmasını gerçekleştirmek için Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 2021-8 toplantı no ve 08.11.2021 tarihli 'etik kurul onayı' alınmıştır.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmanın modeli şekil 1'de belirtilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Çalışmada kullanılan hipotezler geliştirilirken “Sosyal Değişim Kuramı”ndan yararlanılmıştır. Sosyal Değişim Kuramı, Blau tarafından ortaya atılan bu kuram, sosyal değişimlerin önceden belirtilmemiş bazı sorumluluklar doğuracağı; bir kişinin başka bir kişiden iyilik gördüğünde ne zaman ve nasıl olacağı belirsiz olsa dahi gelecekte bu iyiliğin geri döneceği beklentisi içinde olacağı şeklinde ifade edilir (Blau, 1964). İnsan davranışının ekonomik modeline dayanan sosyal değişim kuramı, insanlar arasındaki etkileşimin, ödülleri en üst düzeye çıkarırken kayıpları da en az düzeye indirme isteği ile harekete geçtiğini savunur. Bu kuramın ortaya koyduğu temel düşüncesi lider ve üyelerin ödüllendirme beklentisinin (dikkate alınma, saygı görme vb) içerisinde sosyal ilişkilere dâhil olması ve bunları sürdürmekte olduğudur. Bu kuramı savunan yazarlara göre bireyler, gruplar ve örgütler ile istemiş oldukları sosyal sonuçlara erişebilmek için iş birliği yapabilmektedir. Bir sosyal mübadelenin sürdürülebilmesi için tarafların karşılıklı bağlılıkları büyük önem arz etmektedir. Sosyal mübadele başkalarıyla karşılıklı bağlılık ve dayanışma gerektirmektedir (Bolat, Bolat ve Seymen, 2009). Bu kuram ışığında oluşturulan araştırmanın hipotezleri aşağıda belirtilmiştir:

H₁: Kültürel sıklık ve dönüşümcü liderliğin örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1a}: Kültürel sıklık örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1b}: Dönüşümcü liderliğin örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Bulgular

Demografik Bulgular

Tablo 1. Demografik Bulgular

		Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	51	29.3
	Erkek	123	70.7
Yaş	21-24	19	10.9
	25-28	24	13.8
	29 yaş ve üzeri	131	75.3
Eğitim Durumu	Lise	61	35.0
	Önlisans	41	23.6
	Lisans	60	34.5
	Lisansüstü	12	6.9
Medeni Hâl	Evli	132	75.9
	Bekâr	42	24.1
Aylık Gelir Düzeyi	2501-3500 TL	8	4.6
	3001-4000 TL	31	17.8
	4001-5000 TL	44	25.3
	5000 TL ve üzeri	91	52.3

Kültürel Sıkılık ve Dönüşümcü Liderliğin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma

Kurumda Çalışma Süresi	0-3 yıl	32	18.4
	4-7 yıl	41	23.6
	8-11 yıl	57	32.8
	12-15 yıl	17	9.8
	16 yıl ve üzeri	27	15.5
Sektörde Çalışma Süresi	0-3 yıl	25	14.4
	4-7 yıl	39	22.4
	8-11 yıl	50	28.7
	12-15 yıl	28	16.1
	16 yıl ve üzeri	32	18.4
	Toplam	174	100

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan çalışanların 51'inin kadın (%29.3), 123'ünün erkek (%70.7) olduğu görülmüştür. Katılımcılarının çoğunluğunun 131 kişi ile 29 yaş ve üzeri (%75.3) olduğu, 61 kişinin eğitim durumunun (%35) lise mezunu olduğu, 132 çalışanın medeni halinin evli olduğu (%75.9), 57 çalışanın 8-11 yıldır (%32.8) bu kurumda görev yaptığı ve yine 50 çalışanın 8-11 yıl arası bu sektörde çalıştığı tespit edilmiştir.

Güvenilirlik Analizi Değerleri

Alfa 0 ile 1 arasında değerler almakta olup, 1'e yakın olduğu zaman ölçeğin güvenilirliğinde artış gerçekleşmektedir. Alpha katsayısı 0,40-0,60 arasında ise ölçek düşük güvenilir, 0,60-0,80 arasında ise oldukça güvenilir ve 0,80-1,00 arasında ise ölçek yüksek güvenilir olarak ifade edilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 160).

Tablo 2. Güvenilirlik Analizi Bulguları

Ölçek	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
KSE	0.711	6
DL	0.857	20
ÖS	0.857	20

Normallik Analizi Değerleri

Araştırmalara yönelik korelasyon ve regresyon analizleri vb. parametrik testlerin yapılabilmesi için veriler normal dağılımalıdır (Gürbüz ve Şahin, 2018: 217). Tabachnick ve Fidell'e göre, ölçek verileri için çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 aralığında olması halinde, verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Tablo 3'te verilen normallik testi ile çarpıklık ve basıklık değerlerinin bu aralıkta olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, veriler normal dağılım gösterdiği kabul edilmektedir. Bu nedenle parametrik analizler uygulanacaktır.

Tablo 3. Basıklık ve Çarpıklık Değerleri

	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
KSE	-,958	,542
DL	-,688	,545
ÖS	,260	-,566

Faktör Analizi Değerleri

Güvenilir faktörler çıkartabilmek için araştırmalarda en az 200 kişilik örnekleme ihtiyaç duyulmakta olup, daha iyi ve net sonuçlara ulaşabilmek adına büyük örneklem ile çalışmak uygun olacaktır (Büyüköztürk, 2002: 477; Kline, 1994; Child, 2006). Comrey, faktör analizi uygulanmak istenen örneklem sayısını 50 olduğunda çok zayıf, 100 olduğunda zayıf, 200 olduğunda orta, 300 olduğunda iyi, 500 ve üzeri olduğunda çok iyi olarak tanımlamaktadır (Comrey, 1988: 758). Örneklem sayısı 200'ün altında olduğu için faktör analizi yapılamamıştır (Gürbüz ve Şahin, 2018: 110; Örücü, Gizlier ve Onay, 2021: 77).

Tablo 4. KMO ve Bartlett's Testi (Kültürel Sıklık İçin)

KMO	,731
Yaklaşık Ki Kare Değeri	192,205
(df)	15
(Sig.)	,000

Kaiser-Meyer- Olkin değerinin 0,60'dan büyük ve Barlett's küresellik testinin anlamlı olması (,731, $p<0,001$) ölçeğin faktör analizi için uygun olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 5. KMO ve Bartlett's Testi (Dönüşümcü Liderlik İçin)

KMO	,910
Yaklaşık Ki Kare Değeri	1370,278
(df)	190
(Sig.)	,000

Kaiser-Meyer- Olkin değerinin 0,60'dan büyük ve Barlett's küresellik testinin anlamlı olması (,910, $p<0,001$) ölçeğin faktör analizi için uygun olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 6. KMO ve Bartlett's Testi (Örgütsel Sessizlik İçin)

KMO	,813
Yaklaşık Ki Kare Değeri	1013,192
(df)	190

Kültürel Sıkılık ve Dönüşümcü Liderliğin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma

(Sig.) ,000

Kaiser-Meyer- Olkin değerinin 0,60'dan büyük ve Barlett's küresellik testinin anlamlı olması (,813, $p < 0,001$) ölçeğin faktör analizi için uygun olduğuna işaret etmektedir.

Korelasyon Analizi Değerleri

Tablo 7'de kültürel sıkılık, dönüşümcü liderlik, örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiler çoklu korelasyon analiz yöntemiyle araştırılmıştır.

Tablo 7. Korelasyon Analizi Değerleri

	1	2	3
1.KSE	1		
2.DL	,282**	1	
3.ÖS	,191*	,104	1

N:174 $p^* < 0,05$, $p^{**} < 0,01$

Çoklu korelasyon analizinin neticesinde kültürel sıkılık ile dönüşümcü liderlik arasında anlamlı ($p < 0,01$) ve pozitif (0.282**) bir ilişki bulunmuştur. Kültürel sıkılık ile örgütsel sessizlik arasında anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmuştur ($p < 0,05$ ve 0.191*). Fakat örgütsel sessizlik ile dönüşümcü liderlik arasında ($p > 0,05$ ve ,104) anlamlı ilişki bulunmamaktadır.

Regresyon Analizi Değerleri

Kültürel sıkılık (KS) ve dönüşümcü liderliğin (DL) örgütsel sessizlik (ÖS) üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçları tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Regresyon Analizi Değerleri

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	St. Hata	β	t	p
(ÖS)	(KS)	,166	,074	,176	2,247	,026
	(DL)	,048	,069	,055	,700	,485
F= 3,491						
R ² = ,039						
Düzeltilmiş R ² = ,028						
Tahmini Std. Hata= ,60772						
Anova= ,033						

Tablo 8'deki Beta katsayıları incelendiğinde, örgütsel sessizliği açıklamada sadece kültürel sıkılık-esnekliğin ($\beta = ,176$ ve $p < 0,05$) anlamlı katkısının olduğu tespit edilmiştir. Dönüşümcü liderliğin ($\beta = ,055$ ve $p > 0,05$) ise örgütsel sessizliği açıklamada anlamlı katkısı bulunmamaktadır. Elde edilen sonuçlara göre H_{1a} hipotezi kabul edilmiştir. H_{1b} hipotezi ise reddedilmiştir. H₁ hipotezi ise kabul edilmiştir. R² değeri bağımlı değişkendeki değişimlerin

ne kadarının bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını göstermektedir. Bu nedenle örgütsel sessizlik değişkenindeki %3,9'luk değişimin kültürel sıklık değişkenine bağlı olduğu söylenebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırma kapsamında yapılan regresyon analizinin neticesinde kültürel sıklık-esnekliğin örgütsel sessizlik üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisinin olduğu görülmüştür. Elde edilen bu sonuç ile ilgili yerli ve yabancı literatürde benzer çalışma bulunmamaktadır. Bu durumda çalışmamız kültürel sıklık ve örgütsel sessizlik ilişkisini alan yazında ön plana çıkaran ilk çalışma olacağı için elde edilen netice ile ilgili anketin yapıldığı kuruma ve diğer uygulayıcılara tavsiyeler vermek mümkündür. Örgütlerde karşılaşılabilecek olumsuz neticeleri engellemek veya bu olumsuz neticeler ortaya çıktığında etkili stratejilerle durumu idame etmek yöneticilerin en büyük görevi olarak görülmektedir. Yöneticilerin işgörenlerine olan tutumu ve yöneticilik biçimleri bu durumda önem arz etmektedir. Örgütlerde sessizliğin yaygın hale gelmesi ve kollektifleşmesi istenmeyen bir durum olduğu için yöneticiler öncelikle kültürel değerlerini gözden geçirmeli ve olası örgütsel çıktıları yönetirken yaptıkları analizlerden faydalanmalıdır. Kültürel sıklığın yüksek olduğu örgütlerde örgütsel sessizliği azaltmak için düzenlemeler yapılmalı, katılımcı yönetim tarzı ile işgörenlerin fikirleri alınarak, karar alma süreçlerine dâhil olmaları için imkân tanınmalıdır. Regresyon analizinin bir diğer neticesi dönüşümcü liderliğin örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı yönündedir. Elde edilen bu sonuç ile ilgili literatürde genellikle çelişen çalışmalar bulunmaktadır (Yılmaz & Arcasoy, 2019; Lopez, 2016; Bolaji, 2015; Kılıç vd., 2014; Atar, 2018; Poppoola, 2021). Bolaji çalışmasında da iki değişken arasında negatif yönlü, anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (Bolaji, 2015: 128). Yılmaz ve Arcasoy tarafından İstanbul'da bulunan özel hastanelerde görev yapan sağlık çalışanlarına uygulanan çalışmada dönüşümcü liderlik ile örgütsel sessizlik arasında anlamlı ilişkilerin olduğu görülmüştür (Yılmaz ve Arcasoy, 2019: 2081). Lopez çalışmasında örgütsel sessizliği en aza indirmeyi amaçlayan bir kuruluşun, dönüşümcü liderlik temelli bir sistem oluşturması gerektiğini belirtmiştir (Lopez, 2016). Kılıç ve arkadaşları tarafından kamu, otomotiv ve sigorta sektöründe çalışan 242 kişi ile yapılan çalışmada dönüşümcü liderliğin hâkim olduğu kuruluşlarda örgütsel sessizliğin yaşanmadığı tespit edilmiştir (Kılıç vd., 2014: 247). Atar'ın Antalya'da bulunan 4 ve 5 yıldızlı otellerde çalışan 357 kişi ile gerçekleştirdiği çalışmada dönüşümcü liderliğin örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu belirlenmiştir (Atar, 2018). Poppoola Nijerya'da bulunan 240 kütüphane görevlisi ile yaptığı çalışmada iki değişken arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Poppoola, dönüşümcü liderlerin işgörenler arasında bilgi transferini sağlayabilmek için örgütte bir iletişim ortamı yaratarak, örgütsel sessizliği önleyebileceklerini ifade etmektedir (Poppoola, 2020: 84). Araştırma sonuçlarının geçmiş çalışmalarla çelişkili olmasının nedeni örneklem farklılığından kaynaklanıyor şeklinde düşünülebilir. Araştırma örnekleme konu olan işletme, bir iktisadi devlet teşekkülü olup, örgüt kültürü tipi olarak hiyerarşik ve pazar kültürü tipinin hâkim olduğu bir yapıdadır. Kurumda yöneticilerin kültüre uygun olarak dönüşümcü liderlik tarzını çok fazla tercih etmedikleri görülmektedir (Saç, 2020). Örnekleminizde dönüşümcü liderliğin çalışanlar tarafından düşük algılanmasına bağlı

olarak dönüşümcü liderlik ve örgütsel sessizlik ilişkisinin anlamlılık düzeyinin düşük olması durumu açıklanabilir.

Günümüzde işgörenler ve örgüt üzerinde toplum kurallarının, normların ve çevrenin hangi derecede etkiye sahip olduğu bilinmemektedir. İşgörenler için toplum tarafından beğenilmek, takdir görmek, çalışma arkadaşlarının ve yöneticilerinin kendileri hakkındaki düşünceleri önemli hale geldikçe davranışlarında da değişimler meydana gelmektedir. Bu nedenle davranışa yön verme gücüne sahip olan sıkılık boyutunun işletmeler tarafından yerinde kullanılabilir olması gerekmektedir. Ülkemiz ekonomisinde önemli bir konuma sahip olan, araştırmanın gerçekleştirildiği kamu iktisadi teşebbüsü, bor mineralleri ve türevlerini üreten, kamuya ait bir madencilik ve kimya devlet kurumudur. Bu kurumda esnekliğin artması ve dolayısıyla dönüşümcü liderlik faaliyetinin ön planda yer alması, örgüt içi sesliliğin, performansın ve güven ortamının da artmasına imkân tanıyacaktır. Ülke ekonomisi için önem arz eden kurumların örgütsel yapılarında kural ve kaidelerden uzaklaşılması hem bireysel hem de örgütsel özgünlüğü ortaya çıkartacaktır. Hem toplum tarafından hem de görev yaptığı örgüt tarafından sürekli kontrol altında tutulan işgörenlerin standart yöneticilik ve yönetim anlayışıyla yapılandırılmış iletişim kanallarından yararlandıkları, daha önce denenmiş yöntemlere önem verdikleri düşünüldüğünde günümüz rekabet ortamındaki olası gelişmelere uyum sağlamalarının güç olacağı da düşünülmektedir. Örgütlerde nitelikli iş gücünü sağlayan bir örgütsel yapıya, kültür ve yönetici desteğine ihtiyaç duyulduğu için paylaşılan bir örgüt kültürü yaratmak ve karar alma süreçlerine işgörenleri dâhil edip, farklılıkları, yenilikleri desteklemek özdenetime yönelmenin önemini arttırmaktadır. İşgörenlerini iyi motive eden, açık iletişimin hâkim olduğu, güvene dayalı örgütlerde, iyi yetişmiş insan gücünden faydalanılmaktadır. İşgörenin gelişimini destekleyen, bilgisini ve uzmanlık alanını anlamlı bulan, kısıtların ve yaptırımların az olduğu esnek örgütlerde yeniliklere yönelim, risk alma gibi faaliyetler etkili şekilde yerine getirilmektedir. İşgören bu durumda kendisini çalıştığı kurumun bir parçası olarak görecektir. Dolayısıyla bu düşünce işletmenin performansına olumlu katkı sağlayacaktır. Sıkılık-esnekliğin yönüne göre inovatif fikirler teşvik edilebileceği gibi, yeniliklere ve değişimlere karşı durağanlık yaşamak da olasıdır. Bu sebeple örgütlerin denge kurması önem teşkil etmekte, sıkılık-esnekliği örgüt kültürüne ve yönetim biçimine harmanlayarak, örgütsel çıktılara olumlu yansıtma gerekmektedir.

Araştırmanın gerçekleştiği kamu kuruluşunda yaşanan sıkılık neticesinde oluşan örgütsel sessizlik ile işgörenlerin verimliliklerinde, performanslarında ve aidiyet duygularında da düşüş görülmesi beklenmektedir. Yaşanan örgütsel sessizlik ile örgüt içi problemlere karşı işgörenlerde kayıtsızlık gibi ciddi sorunlar da baş gösterecektir. Kayıtsızlık hali ilerleyen zamanlarda işgörenlerde sorumlulukları ihmal etme, hata yapma ihtimalini de arttıracaktır. Araştırmanın neticesinde örgüt içinde sessizliği ve sıkılığı azaltmak, dönüşümcü liderlik davranışını geliştirmek için yöneticilere şu öneriler verilebilir;

-Yöneticiler örgüt ile ilgili kararlar alırken işgörenlerin düşüncelerini sormalı ve bu karar verme sürecine dâhil olmaları için onları teşvik etmelidir.

-İşgörenler örgüt ile ilgili problem yaşadıklarında bu problemleri ifade edebilmek için yöneticileri tarafından desteklenmelidir.

-Örgüt içi sesliliği özendirici bir kültür geliştirilmelidir.

-Örgüt içi sorunlar kendilerine ileildiğinde yöneticiler negatif geri bildirim yapmaktan uzak durmalıdır.

-İşgörenler, çalışma arkadaşlarının sorunlarına şikâyetçi bir tavırla yaklaşmamalı aksine sesliliği çözüm odaklı bir tavır olarak görmelidirler.

-Güç mesafesinin fazla olduğu örgütlerde, fikirlerin üretilmesi ve sunulması güç olduğu için işgörelere sessizliğin olumsuz sonuçları hakkında farkındalıklarını arttıracak eğitimler verilmelidir.

Çalışmamızda, gerçekleştirilen literatür taramasına da bağlı kalınarak, örgütsel sessizlik ile ilgili olabileceği düşünülen kültürel sıklık ve dönüşümcü liderlik değişkenlerine dair bilgiler verilmiştir. Örgütlerde işgörelerin karşılaşabilecekleri olaylara karşı sessizlik davranışı göstermesi örgütsel kültür içerisinde gelişen bir durumdur. Bu sebeple, çalışmamızın örnekleminin zaman ve maliyet kısıtı da göz önünde bulundurulduğunda yalnızca bir kurum olması uygun görülmüştür. Bu sebeple araştırmamızın birinci kısıtı yalnızca Bandırma ilçesinde bulunan bir kamu kurumunun çalışanları ile gerçekleştirilmiş olmasıdır. Çalışmanın sonuçları örneklem ile sınırlı olup, genellenemez. Araştırmanın ikinci kısıtı ise verilerin yalnızca anket tekniği ile toplanmasıdır. Gelecek araştırmalar için daha geniş bir örneklem ve daha farklı veri toplama teknikleri ile farklı sektörlerde çalışmaların gerçekleştirilmesi literatüre katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Aktaş, M., Gelfand, M. J. & Hanges, P. J. (2016). Cultural tightness-looseness and perceptions of effective leadership. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 47(2), 294-309. DOI: 10.1177/0022022115606802.
- Anderson, M. (2017). Transformational leadership in education: A review of existing literature. *International Social Science Review*, 93(1), 1-15.
- Antonopoulou, H., Halkiopoulos, C., Barlou, O., & Beligiannis, G. N. (2021). Transformational leadership and digital skills in higher education institutes: During the Covid-19 Pandemic. *Emerging Science Journal*, 5(1), 1-15.
- Atar, A. (2018). *Etkileşimci ve dönüşümcü liderliğin örgütsel sessizlik, örgütsel sinizm ve psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisi*. (Yayımlanmamış Doktor Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara). Erişim Adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Bass, B.M. (1990). From transactional to transformational leadership: Learning to share the vision. *Organizational Dynamics*, 18(3), 19-31. DOI: 10.1016/0090-2616(90)90061-S.
- Bartlett, J.E., Körtlik, J.W. & Higgins, C.C. (2001). *Organizational Research: Determining Appropriate Sample Size In Survey Research*. Information Technology, Learning and Performance Journal, 19(1), 43-50.
- Batmunkh, M. (2011). *Liderlik tarzları ile örgütsel bağlılık ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişki ve bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul). Erişim Adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Bildik, B. (2009). *Liderlik tarzları, örgütsel sessizlik ve örgütsel bağlılık ilişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli). Erişim Adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Bolat, O. İ., Bolat, T. & Seymen, O. A. (2009). *Güçlendirici lider davranışları ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkinin Sosyal Mücadele Kuramından hareketle incelenmesi*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(21), 215-239.
- Bowen, F. & Blackmon, K. (2003). Spirals of silence: the dynamic effects of diversity on organizational voice. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1393-1417. DOI: 10.1111/1467-6486.00385.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Eğitim Yönetimi Dergisi*, 32(32), 470-433.
- Carpenter, S. (2000). Effects of cultural tightness and collectivism on self-concept and causal attributions. *Cross-Cultural Research*, 34, 38-56.
- Chan, D.K.-S., Gelfand, M.J., Triandis, H.C. & Tzeng, O. (1996). Tightness-looseness revisited: Some preliminary analyses in Japan and the United States. *International Journal of Psychology*, 31(1), 1-12.
- Child, D. (2006). *The essentials of factor analysis*. London: Continuum Publisher.
- Comrey, A. L. (1988). Factor-analytic methods of scale development in personality and clinical psychology. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56(5), 754-761.

- Çakır, Ö., Tanğ, Y. & Gülay, E. (2021). Demografik değişkenler bağlamında çalışanların örgütsel sessizlik algılarının belirlenmesine yönelik bir meta analiz çalışması. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 21(2), 271-296.
- Detert, J. R., Schroeder, R. G. & Mauriel, J. J. (2000). A framework for linking culture and improvement initiatives in organizations. *Academy of Management Review*, 25(4), 850-863.
- Detert, J.R. & Burris, E.R. (2007). Leadership behavior and employee voice: Is the door really open? *Academy of Management Journal*, 50(4), 869-884.
- Dinç, B. (2020). Konfüçyüs' ün otantik ve dönüşümcü liderliği. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(Özel Sayı 2), 109-116.
- Düzgün, A. (2022). Turizm sektöründe duygusal zekâ ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişki: Antalya örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 296-310.
- Dyne, L. V., Ang, S. & Botero I. C. (2003). Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1359-1392.
- Erol, G. & Köroğlu, A. (2013). Liderlik Tarzları ve Örgütsel Sessizlik İlişkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *Journal of Travel and Hospitality Management*, 10(3), 45-64.
- Fletcher, K. A., Friedman, A., & Piedimonte, G. (2019). Transformational and transactional leadership in healthcare seen through the lens of pediatrics. *The Journal of Pediatrics*, 204, 7-9.
- Gelfand, M. J., Nishii, L. H. & Raver, J. L. (2006). On the nature and importance of cultural tightness and looseness. *Journal of Applied Psychology*, 91, 1225-1244.
- Gelfand MJ, Raver JL, Nishii L, Leslie LM, Lun J, Lim BC, Duan L, Almaliach A, Ang S, Arnadottir J, Aycan Z, Boehnke K, Boski P, Cabecinhas R, Chan D, Chhokar J, D'Amato A, Ferrer M, Fischlmayr IC, Fischer R, Fülöp M, Georgas J, Kashima ES, Kashima Y, Kim K, Lempereur A, Marquez P, Othman R, Overlaet B, Panagiotopoulou P, Peltzer K, Perez-Florizno LR, Ponomarenko L, Realo A, Schei V, Schmitt M, Smith PB, Soomro N, Szabo E, Taveesin N, Toyama M, Van de Vliert E, Vohra N, Ward C., & Yamaguchi S. (2011). Differences between tight and loose cultures: A 33-nation study. *Science*, 332(6033), 1100-1104. DOI: 10.1126/science.1197754.
- Harrison, J. L. (2011). Instructor transformational leadership and student outcomes. *Emerging Leadership Journeys*, 4(1), 82-136.
- Huang, X., Van de Vliert, E. & Van der Vegt, G. (2005). Breaking the silence culture: Stimulation of participation and employee opinion withholding cross-nationally. *Management and Organization Review*, 1(3), 459-482.
- Kanbur, E. (2018). Çalışanların olumsuz değerlendirilme korkusunun örgütsel sessizlik üzerine etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 382-402.
- Karabay, G. & Erbay, E. Ö. (2021). Liderlik tiplerinin öğretmenlerdeki örgütsel sessizlik üzerindeki yordayıcılığının incelenmesi. *Journal of Education for Life*, 35(1), 78-87. DOI: 10.33308/26674874.2021351244.
- Kılıç, R., Keklik, B. & Yıldız, H. (2014). Dönüştürücü, etkileşimci ve tam serbesti tanıyan liderlik tarzlarının örgütsel sessizlik üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi*, 21(2), 249-268.

- Kılıç, K. C., Toker, I. D., Karayel, D., Soyman, T. & Zengin, G. (2020). Paternalist ve dönüşümsel liderlik tarzlarının işe adanmışlık üzerindeki etkisinde, sıkılık-esneklik değişkeninin aracılık rolü. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(15), 2875-2911. DOI: 10.26466/opus.597712.
- Kim, J. & Ko, S. H. (2021). The effect of university organizational culture on organizational silence and faculty–student interaction. *Management Science Letters*, 11(2021), 2151-2162.
- Kline, P. (1994). *An easy guide to factor analysis*. England: Routledge Publisher.
- Krepia, V., Katsaragakis, S., Kaitelidou, D., & Prezerakos, P. (2018). Transformational leadership and its evolution in nursing. *Progress in Health Sciences*, 8(1), 189-194.
- Lee, M. (2014). Transformational leadership: Is it time for a recall? *International Journal of Management and Applied Research*, 1(1), 17-29.
- Li, C., Fock, H. & Mattila, A. S. (2012). The role of cultural tightness-looseness in the ethics of service recovery. *Journal of Global Marketing*. 25(1), 3-16.
- Lopez, C. (2016). *Creating a healthy organizational culture: Transformational leadership, organizational silence and small business*. (Masters Dissertation, California State University, California).
- Martin, K. & Freeman, R. E. (2003). Some problems with employee monitoring. *Journal of Business Ethics*, 43, 353-361.
- Maryam, A. Z. & Omid, K. (2019). The relationship between paternalistic leadership and employees' silence emphasizing on moderating role of organizational justice. *Human Resource Management In The Oil Industry*, 10(38), 189-212.
- Milliken, F., Morrison, E. & Hewlin, P. (2003). An exploratory study of employee silence: Issues that employees don't communicate upward and why. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1453 - 1476.
- Mittal, R. (2015). Charismatic and transformational leadership styles: A Cross-cultural perspective. *International Journal of Business and Management*, 10(3), 25-33. DOI: 10.5539/ijbm.v10n3p26
- Nughara, G. A. B. & Dewi, A. S. K. (2022). The role of job satisfaction mediating the effect of transformational leadership on organizational commitment at engineering company. *European Journal of Business and Management Research*, 7(2), 96-99. DOI: 10.24018/ejbmr.2022.7.2.134.
- Örücü, E., Gizlier, Ö. & Onay, G. (2021). İşgören sesliliğinin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 70-85. DOI: 10.18026/cbayarsos.690044
- Özeren, E. (2011). *Örgüt kültüründe yeni bir boyut olan sıkılık-esneklik ile örgütsel yenilikçilik ilişkisi: Türk ve İtalyan mermer sektöründe karşılaştırmalı bir araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir). Erişim Adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Özeren, E., Özmen, O. N. & Appolloni, A. (2013). The Relationship between Cultural Tightness–Looseness and Organizational Innovativeness: A

- Comparative Research into the Turkish and Italian Marble Industries. *Transition Studies Review*, 19, 475-492. DOI: 10.1007/s11300-013-0262-x
- Panahi, B., Veiseh, S., Divkhar, S. & Kamari, F. (2012). An empirical analysis on influencing factors on organizational silence and its relationship with employee's organizational commitment. *Management Science Letters*, 2, 735-744.
- Perlow, L. & Repenning, N. (2009). The dynamics of silencing conflict. *Research in Organizational Behavior*, 29, 195-223.
- Pinder, C. C. & Harlos, K. P. (2001). Employee silence: quiescence and acquiescence as responses to perceived injustice. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 20, 331-369.
- Popoola, S. O. (2021). The moderating effect of transformational leadership on relationship between organizational silence and knowledge transfer among librarians in federal universities in Southern Nigeria. *International Journal of Information Science and Management*, 19(2), 77-92. DOI: 20.1001.1.20088302.2021.19.2.6.4
- Premeaux, S. F. & Bedeian, A. G. (2003). Breaking the silence: the moderating effects of self-monitoring in predicting speaking up in the workplace. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1537-1562. DOI: 10.1111/14676486.00390
- Robbins, B., & Davidhizar, R. (2020). Transformational leadership in health care today. *The Health Care Manager*, 39(3), 117-121.
- Rosenman, E. D., Vrablik, M. C., Broliar, S. M., Chipman, A. K., & Fernandez, R. (2019). Targeted simulationbased leadership training for trauma team leaders. *Western Journal of Emergency Medicine*, 20(3), 520-526.
- Saç, Ö. (2019). *Liderlik tarzları ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki ve bu ilişkiye örgüt kültürünün aracılık etkisi: Bir kamu iktisadi teşekkülü ve bağlı işletmelerinde uygulama*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir). Erişim Adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Sakal, Ö. & Macit, R. (2018). Sıkılık-esneklik ve performans: Psikolojik güçlendirmenin aracı rolü. *Social Sciences Studies Journal*, 4(21), 3352-3362.
- Sorenson, J. B. (2002). The strength of corporate culture and reliability of firm performance. *Administrative Science Quarterly*, 47, 70-91.
- Sürücü, L. (2021). Transformational leadership, organizational justice and organizational citizenship behavior. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 13(25), 429-440. DOI: 10.20990/kilisiibfakademik.882644.
- Şen, C. (2018). *Psikolojik sermayenin iş performansı ve sinizm üzerindeki etkileri: Kültürel sıkılık-esnekliğin düzenleyici rolü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara). Erişim Adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Tangirala, S. & Ramanujam, R. (2008). Employee silence on critical work issues: The cross level effects of procedural justice climate. *Personnel Psychology*, 61(1), 37-68.
- Taşkıran, E. (2010). *Liderlik tarzının örgütsel sessizlik üzerindeki etkisinde örgütsel adaletin rolü ve bir araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul). Erişim Adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>

- Üstün, F. (2015). *Örgütlerde sıkılık-esneklik boyutunun örgütsel güven, kurumsal girişimcilik ve firma performansına etkisi: Türkiye'nin öncü sanayi işletmeleri üzerine bir araştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana). Erişim Adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Üstün, F. & Katlav, E. Ö. (2019). Örgütlerde sıkılık-esneklik kültür boyutunun örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinde örgütsel güvenin aracılık rolü. *Verimlilik Dergisi*, 1, 113-138.
- Wang, A. C., Hsieh, H. H.; Tsai, C. Y. & Cheng, B. S. (2011). Does value congruence lead to voice? Cooperative voice and cooperative silence under team and differentiated transformational leadership. *Management and Organization Review*, 8(2), 341-370.
- Wasti, S. A. & Fiş, A. M. (2010). Örgüt kültüründe sıkılık-esneklik. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*. 10(1-2), 11-33.
- Velarde, J. M., Ghani, M. F., Adams, D. & Cheah, J. H. (2022). Towards a healthy school climate: The mediating effect of transformational leadership on cultural intelligence and organisational health. *Educational Management Administration & Leadership*, 50(1), 163-184. DOI: 10.1177/1741143220937311.
- Yetim, B. & Uğurluoğlu, Ö. (2021). Sağlık sektöründe dönüşümcü liderlik ile ilgili yapılmış olan çalışmaların içerik analizi ile incelenmesi. *Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(4), 1126-1142.
- Yılmaz, S. & Arcasoy, G. G. (2019). Dönüşümcü liderlik ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişki. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(40), 2066-2087.

Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Endüstri 4.0 ve/veya Toplum 5.0 ile İlişkili Kavramlara Yönelik Farkındalıklarının Geliştirilmesi^a

Barış Çukurbaşı^{b,c}, Semih Gençay^d, Emre Baysal^e, Gülbin Kıyıcı^f

Özet

Araştırmada, meslek yüksekokulu öğrencilerinin Endüstri 4.0 ve/veya Toplum 5.0 ile ilişkili kavramlara yönelik farkındalıklarının geliştirilmesi amaçlanmıştır. 2021-2022 akademik yılı güz döneminde meslek yüksekokulu'nda öğrenim gören ve İşletmede Mesleki Eğitim dersini henüz almamış öğrencilerle 7 hafta süren etkinlik gerçekleştirilmiştir. Etkinlikler, öğrencilerin iş ortamlarına girmeden önce Toplum 5.0'a hazırlamaya yönelik 21. yüzyıl becerilerini geliştirici öğrenme faaliyetlerini içermiştir. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden tek grup öntest-sontest modeli kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını meslek yüksekokulunda öğrenim gören 125 öğrenci oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanmış farkındalık anketi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda öğrencilerin farkındalıklarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde arttığına ulaşılmıştır. Ayrıca sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler

Endüstri 4.0
Toplum 5.0
Meslek Yüksekokulu
Farkındalık
21. Yüzyıl Becerileri
Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 11.05.2022

Yayın Tarihi: 24.06.2023

Doi: 10.18026/cbayarsos.1115121

Developing Vocational School Students' Awareness of Concepts Related to Industry 4.0 and/or Society 5.0

Abstract

In the research, it was aimed to improve the awareness of vocational school students about the concepts related to Industry 4.0 and/or Society 5.0. In the fall semester of the 2021-2022 academic year, activities lasting 7 weeks were held with students who were studying at the vocational school and had not yet taken the "Vocational Training in Workplace" course. The activities included learning activities to develop 21st-century skills to prepare students for Society 5.0 before entering the workplace. The study was based on the single-group pretest-posttest model, one of the quantitative research methods. The participants of the research consisted of 125 students studying at a vocational school. An awareness questionnaire prepared by the researchers was used as a data collection tool. As a result of the research, it was found that the awareness of the students increased statistically significantly. In addition, there was no significant difference according to grade level.

Keywords

Industry 4.0
Society 5.0
Vocational School
Awareness
21st Century Skills

About Article

Received: 11.05.2022

Published: 24.06.2023

Doi: 10.18026/cbayarsos.1115121

^a Bu çalışma Manisa Celal Bayar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından 2020-102 proje numarası ile desteklenmiştir.

^b İletişim Yazarı: baris.cukurbasi@cbu.edu.tr

^c Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi/Türkiye. <https://orcid.org/0000-0002-2856-2676>

^d Öğr. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi/Türkiye. <https://orcid.org/0000-0002-2823-2300>

^e Öğr. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi/Türkiye. <https://orcid.org/0000-0002-0707-6759>

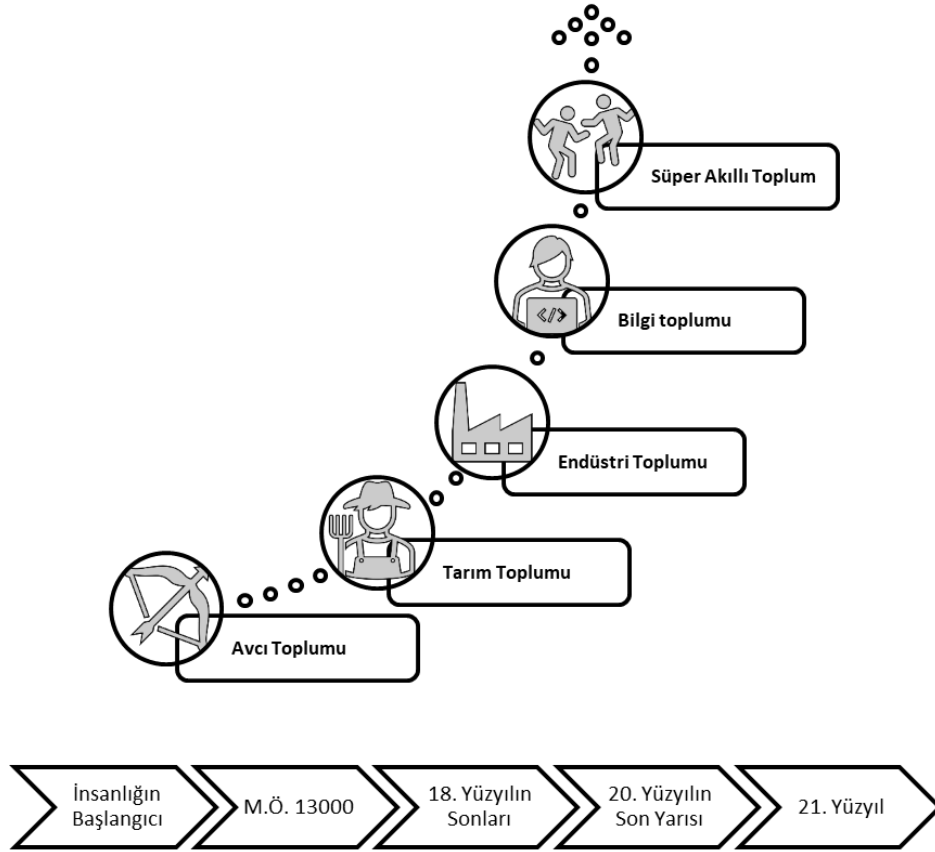
^f Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi/Türkiye. <https://orcid.org/0000-0002-5402-0117>

Giriş

Teknolojideki gelişmeler hayatın her kademesinde hem alanında etkili olmaktadır. Bu etki neticesinde eğitim, sağlık, iletişim ve diğer alanlara teknolojik gelişmeler dahil edilerek ilgili süreçler geliştirilmektedir. Bu süreç insanlığın ilk zamanlarından bu yana süregelmekte ve bazı durumlarda teknolojideki gelişmeler devrim niteliğinde etkilere neden olmaktadır. Bu etkilerle birlikte endüstri devrimleri ortaya çıkmıştır. Endüstri 1.0'dan başlayarak Endüstri 4.0'a kadar süreç devam etmiştir.

Endüstri 4.0; kaynaklar ve hizmetler gibi maddi olmayan varlıklar ile insanları bilgi ağlarıyla birbirine bağlayarak farklı sistem ve teknolojileri bütünleştirmiş (Pham., Kuo, Tseng, Tan, Tan, Ika ve Lin, 2019) ve böylelikle katma değer artışı gerçekleştiren bir bilgi toplumu yaratmıştır. Endüstri 4.0 teknolojileri, insanların daha sürdürülebilir ve sorumlu bir tüketim toplumuna dönüşmesini sağlamıştır (Schwab, 2016). Endüstri 4.0; fiziksel, dijital ve biyolojik unsurlar arasındaki etkileşim yoluyla gerçek ve sanal dünyaları bağlayan çeşitli teknolojik yenilikler içermesi (Acioli, Scavarda ve Reis, 2021) sayesinde akademik ve profesyonel alanlarda en popüler temalardan biri (Liao, Deschamps, de Loures ve Ramos, 2017; Frank, Dalenogare ve Ayala, 2019) haline gelmiştir. Bu teknolojiler; yaşama, çalışma ve iletişim biçimlerini yeniden biçimlendirmesi, şirketler açısından yeni iş modelleri keşfetme ve geliştirmeye olanak sunması, kazanılan beceri ve yetkinliklere yatırım yapma potansiyeli sağlaması bakımından önemlidir (Schwab, 2016; Hofmann ve Rüşch, 2017; Kersten, Schröder ve Indorf, 2017; Ward, Halliday, Uflewski ve Wong, 2018). Endüstri 4.0 çağında insanların bilgiye hızla ulaşması da kolaylaşmıştır (eğitim kurumlarının alt yapısında değişimler meydana getirerek (Veeramanickam ve Mohanapriya, 2016) önemli bir paradigma dönüşümüne yol açmıştır.

Toplum 5.0, sürdürülebilir kalkınmaya yönelik daha bir dijitalleşme kavramıdır ve Endüstri 4.0'ın sosyo-ekonomik zorluklarına bilimsel bir yanıt olarak geliştirilmiştir (Liao ve diğerlerinin, 2017; Skobelev, Petr ve Borovik, 2017; Salimova, Vukovic ve Guskova, 2020). İlk kez Bilim ve Teknoloji Temel Planında (2016) yeni bir kavram olarak ortaya atılan Toplum 5.0 (Deguchi, Hirai, Matsuoka, Nakano, Oshima, Tai ve Tani, 2020) ise dördüncü sanayi devriminin üzerine kurulmuştur. Endüstri 4.0'ın yeniliklerini farklı endüstrilere olduğu kadar sosyal hayata da entegre ederek çeşitli sosyal zorlukları çözebilen ve "süper akıllı toplum" olarak da nitelenen yeni bir topluma işaret etmektedir (Resim 1). Toplum 5.0, siber alan (sanal toplum) ile fiziksel alan (gerçek toplumun) arasında yüksek derecede bütünleşme sağlar. Nesnelerin interneti, yapay zeka, büyük veri, robot ve insansız hava araçları gibi teknolojilerin kullanımı yoluyla belirli çözümler sunularak; toplumun karşılaştığı zorlukların en aza indirilmesi, finansal alanlarda ilerleme kaydedilmesi ve bireylerin dinamik, keyifli ve daha sürdürülebilir bir yaşam sürebileceği toplumsal bir yapının yaratılması (Büyükbingöl, 2021) hedeflenmiştir.

Şekil 1. Toplum 5.0 İle Hedeflenen “Süper Akıllı Toplum” Gelişim Süreci
(Araştırmacılar Tarafından Hayarama’dan (2018) Türkçeye Uyarlanmıştır)

Endüstri 4.0 ile başlayan ve 2011 yılından bu yana yeni üretim biçimlerini ortaya çıkaran değişim dalgası neticesinde ortaya çıkan; bireylerin iş, yaşam ve vatandaşlık alanlarında başarılı olmalarını sağlayan beceri ve yetkinlikler seti olarak adlandırılan 21. yüzyıl becerileri (OECD, 2018); Toplum 5.0 ile gelişmekte olan zeki sistemler ile birlikte daha da önemli bir hale gelmiştir. Endüstri 4.0, insanlara ağırlıklı olarak bilgi toplama ve daha sonra tekrar insanlar tarafından analiz etme olanağı sunmuştur (Önday, 2018). Benzer şekilde Toplum 5.0’de ortaya çıkan zorlukların üstesinden gelebilmek ve diğer topluluklarla rekabet edebilmek için bireylerin; eleştirel düşünme, analiz etme ve yaratıcı düşünebilme gibi üst düzey düşünme becerileri sergileyerek sorunları çözebilmesi önem arz etmektedir (Anjani, 2019). Bu dönüşüm, öğrenciler gerçekleri ve fikirleri sentezlemek, genelleştirmek, açıklamak, hipotez oluşturmak veya sonuçlara veya yorumlara ulaşmak için birleştirdiğinde gerçekleşir. Bu süreç aracılığıyla bilgi ve fikirleri manipüle etmek, öğrencilerin problemleri çözmelerine ve yeni anlam ve anlayış bulmalarına olanak tanır. Öğrencilerin bilgi üreticisi olmalarına yardım etmede öğretmenin ana öğrenme görevi, onların daha üst düzey düşünmeye katılmalarını sağlayan etkinlikler veya ortamlar yaratmaktır.

Toplum 5.0’ın tüm bu potansiyellerine rağmen Toplum 5.0 ile ilgili olarak alan yazında henüz yeterince araştırma bulunmamaktadır. 12.04.2022 tarihi itibarıyla Web of Science’da Toplum 5.0 ile ilgili olarak 373 çalışma bulunmaktadır (Web of Science, 2022). Bu çalışmaların sadece 3 tanesi Türkiye adreslidir. Alan yazında Toplum 5.0 ile ilgili çok sayıda araştırma olmasına rağmen bu araştırmaların büyük kısmının deneysel bir faaliyet içermediği, kuramsal düzeyde araştırmalarla veya literatür taraması şeklinde Toplum 5.0’in ele alındığı

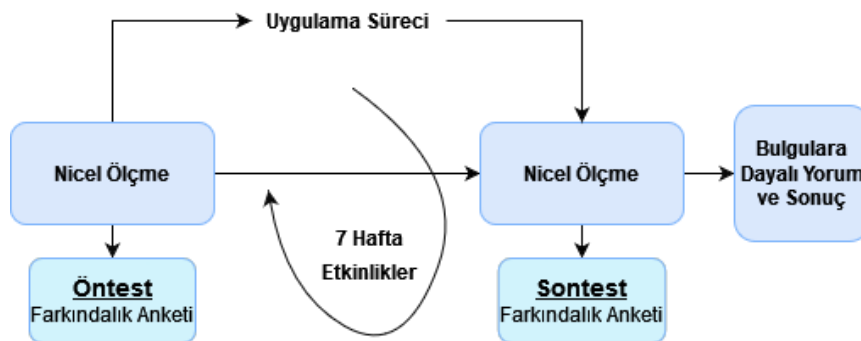
görülmüştür (Frost ve Bauer, 2018; Gladden, 2019; Önday, 2019; Shiroishi, Uchiyama ve Suzuki, 2019; Kocaman-Karaoğlu, Bal ve Çimşir, 2020; Saracel ve Aksoy 2020; Akın, Mayatürk-Akyol ve Sürgevil, 2021; Aki, 2021; Bağci, 2021; Arı, 2022). Öte yandan çok az sayıda deneysel çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar lisans öğrencilerine yönelik gerçekleştirilmiş olgubilim çalışması (Yaraş ve Kanatlı-Öztürk, 2022) ve ortaokul öğrencileri ile gerçekleştirilmiş teknoloji tabanlı öğrenme faaliyetleri (Rahmiwati, Festiyed ve Ratnawulan, 2022) şeklindedir. Bu deneysel çalışmalarda da olumlu sonuçlar elde edilmiş ve Toplum 5.0'in potansiyellerine yönelik tartışılmıştır. Dolayısıyla alan yazında Toplum 5.0 ile ilgili daha fazla deneysel çalışmaların yapılması gereksinimi bulunmaktadır. Özellikle endüstri ortamı için eleman yetiştiren meslek yüksekokulları ve mühendislik fakülteleri gibi mesleki eğitim kurumlarında öğrencilerin Toplum 5.0'a uygun nitelikte mezunlar olabilmeleri, iş ortamlarına kazandırılabilmesi ve potansiyellerinin gelişimi için bu durum önem arz etmektedir.

Günümüzde endüstriye, tekniker ve meslek elemanı gibi ara eleman yetiştiren kurumlardan biri Meslek Yüksekokullarıdır (MYO). MYO'larda Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) tarafından belirlenen standartlar çerçevesinde gerçekleştirilen en az dört dönemlik bir öğretim süreci ve bu öğretim süreci içerisinde yer alan staj ya da işletmede mesleki eğitim verilerek başarılı olan öğrenciler mezun edilmektedir. Ancak YÖK'ün standart öğretim planları Toplum 5.0'ın gerektirdiği koşulları tam olarak karşılayamamaktadır. Dolayısıyla öğrenciler Endüstri 4.0 ve/veya Toplum 5.0 ile ilişkili kavramlara yönelik farkındalıkları yeterli düzeyde olamamaktadır. Bu nedenle bir bilimsel alt yapı projesi içerisinde gerçekleştirilen araştırmada öğrenim süreçlerine ek olarak gerçekleştirilen etkinliklerle MYO öğrencilerinin Endüstri 4.0 ve/veya Toplum 5.0 ile ilişkili kavramlara yönelik farkındalıklarının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın amacına ulaşmak için aşağıdaki alt amaçlara yanıt aranmıştır:

- Gerçekleştirilen etkinlikler katılımcıların Endüstri 4.0 ve/veya Toplum 5.0 ile ilişkili kavramlara yönelik farkındalıklarında anlamlı farklılık oluşturmada mıdır?
- Gerçekleştirilen etkinlikler katılımcıların Endüstri 4.0 ve/veya Toplum 5.0 ile ilişkili kavramlara yönelik farkındalıklarında sınıf düzeylerine göre anlamlı farklılık oluşturmada mıdır?

Yöntem

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden deneysel desenlerden tek grup öntest-sontest modeli temel alınmıştır. Bu modelde gelişigüzel oluşturulan bir deney grubunda deneysel müdahale öncesinde ve sonrasında aynı ölçme aracı uygulanır ve öntest-sontest puanları arasındaki istatistiksel olarak anlamlı farklılık olup olmadığı incelenir (Özmen, 2014). Araştırmanın modeli Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Araştırma Modeli

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcılarını Manisa Celal Bayar Üniversitesi (MCBÜ) Manisa Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu'nda (MTMYO) öğrenim gören ve araştırmaya gönüllü olarak katılan öğrenciler oluşturmuştur. 2021-2022 akademik yılı güz döneminde MTMYO'da öğrenim gören ve işletmede mesleki eğitim dersini henüz almamış olan öğrencilere gerçekleştirilecek araştırma hakkında bilgi verilmiş ve araştırma gönüllü olarak katılabilecekleri iletilmiştir. Bu süreçte 132 öğrenciye araştırmaya gönüllü olarak katılmak istemiştir. Uygulama sürecine düzenli katılım göstermeyen ve uygulama sonrasındaki veri toplama sürecine katılmayan 7 öğrenci araştırma kapsamından çıkartılmıştır. 125 öğrenci ($n_{\text{Erkek}}=111$, $n_{\text{Kadın}}=14$) ile araştırma yürütülmüştür. Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Program	Öğrenim Türü		Sınıf Düzeyi	
	Birinci Öğretim	İkinci Öğretim	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf
Bilgisayar Programcılığı	27	Program yok	27	Program yok
Elektrik	3	Program yok	3	Program yok
Makine Resim ve Konstrüksiyonu	37	Program yok	37	Program yok
Mekatronik	36	22	0	58
Toplam	103	22	67	58

Uygulama Süreci

Araştırma kapsamında alan yazın taraması çerçevesinde katılımcıları Toplum 5.0'a uygun nitelikte mezunlar olabilmeleri, iş ortamlarına kazandırılabilmesi ve potansiyellerinin gelişimlerini sağlamak amacıyla araştırmacılar tarafından 7 etkinlik planlaması yapılmıştır. Katılımcıların belirlenmesinin ardından planlanan etkinlikler katılımcı özelliklerine göre tekrar düzenlenmiş ve son hali verilmiştir. Etkinliklere ilişkin bilgiler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Etkinlik Bilgileri

Etkinlik Adı	Açıklaması	Uygulama Şekli
Tanışma ve Oryantasyon Eğitimi	Projeye gönüllü olarak katılım gösteren öğrencilere proje ekibi ve çalışma ortamı tanıtılmış; projenin nasıl gerçekleştirileceği, neler yapmaları gerektiği ve genel diğer hususlar hakkında bilgiler verilmiştir.	<ul style="list-style-type: none"> • Yüz yüze • Uygulama ortamında • Uygulamalı
Çevrimiçi Tanınır Ol	Çevrimiçi özgeçmiş/biyografi sayfaları hazırlayarak, kişisel blog ve elektronik portfolyo aracılığıyla çalışmalarını internet üzerinden nasıl yayınlatabilecekleri uygulamalı olarak anlatılmıştır.	<ul style="list-style-type: none"> • Yüz yüze • Uygulama ortamında • Uygulamalı
Veri Bilimi – Veri Hazırlama ve Veri İşlemek	Veri ve bilgi kavramları açıklanmış. İş ortamlarında verilerin nasıl toplanabileceği ve elde edilen verilerin nasıl işleneceği uygulamalı olarak anlatılmıştır.	<ul style="list-style-type: none"> • Yüz yüze • Uygulama ortamında • Uygulamalı

Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Endüstri 4.0 ve/veya Toplum 5.0 ile İlişkili Kavramlara Yönelik Farkındalıklarının Geliştirilmesi

Endüstri’de Girişimcilik ve Liderlik - Teknogirişimci	Endüstri’de görev yapan iki yönetici tarafından girişimcilik ve liderlik konusundaki deneyimleri paylaşılmış, teknogirişimci kavramı açıklanmıştır.	<ul style="list-style-type: none">• Yüz yüze ve çevrimiçi• Seminer/söyleşi şeklinde• Sohbet havasında, soru-cevap şeklinde
Endüstri’de Verimlilik ve Sorumluluk	Endüstri’de görev yapan iki yönetici tarafından verimlilik ve sorumluluk konusundaki deneyimleri paylaşılmıştır.	<ul style="list-style-type: none">• Yüz yüze ve çevrimiçi• Seminer/söyleşi şeklinde• Sohbet havasında, soru-cevap şeklinde
Web 2.0 ile Toplum 5.0’a Hazırlık	Günümüzde yaygın olarak kullanılan internet teknolojileri (Web araçları) ile uygulamalı etkinlikler gerçekleştirilmiştir.	<ul style="list-style-type: none">• Yüz yüze• Uygulama ortamında• Uygulamalı
Bilgisayar gibi Düşünelim	Bilgisayarsız ortamda hesaplamalı (bilgişlemsel) düşünmenin nasıl gerçekleştiği, Scratch ortamının nasıl kullanıldığı, kağıt-kalem etkinlikleriyle hazırlanan kodların Scratch’ta nasıl uygulandığı ve branşlara göre ne tür faaliyetlerin gerçekleştirilebileceği uygulamalı olarak anlatılmıştır.	<ul style="list-style-type: none">• Yüz yüze• Uygulama ortamında• Uygulamalı

Tablo 2’de yer alan etkinliklere katılımcıların sağlıklı bir şekilde katılım gösterebilmesi için ders programlarındaki boşluklara göre bir etkinlik için dört farklı zaman dilimi belirlenmiştir. Katılımcılardan öncelikle kendileri için uygun olan zaman diliminde katılım göstermeleri istenmiş, ancak uygun olamadıkları zamanlarda diğer oturumlara katılabilecekleri belirtilmiştir. Sadece endüstri ortamındaki yöneticilerin katılım gösterdiği seminer/söyleşi tarzında gerçekleştirilen iki etkinlik birer oturumda gerçekleştirilmiştir. İkinci öğretimde kayıtlı ve ilgili zaman diliminde etkinliğe katılmayan katılımcıların da takip edebilmesi için bu iki etkinlik aynı zamanda Teams uygulaması ve Youtube platformu üzerinden canlı olarak yayınlanmıştır. Bu iki etkinlik için Manisa Organize Sanayi Bölgesinde ve MCBÜ TEKNOKENT bünyesinde hizmet veren firmaların üst düzey yöneticileri konuşmacı olarak yer almıştır.

İlk etkinlik öncesinde öntest verileri, son etkinlikten sonraki haftada ise sontest verileri toplanmıştır. Uygulamalı olarak gerçekleştirilen etkinliklerde bir veya iki araştırmacı eğitmen olarak yer almış, diğer araştırmacılar ise eğitmene yardımcı olmak üzere etkinliklerde hazır bulunmuştur. Uygulamalı gerçekleştirilen etkinlikler iki saat sürecek şekilde planlanmış ve uygulanmıştır. Etkinliklere ilişkin bazı fotoğraflar Resim 1’de verilmiştir.

Resim 1. Etkinliklere İlişkin Bazı Fotoğraflar

Veri Toplama Aracı

Katılımcıların Endüstri 4.0 ve/veya Toplum 5.0 ile ilişkili olduğu kavramlara yönelik farkındalıklarını belirlemek üzere araştırmacılar tarafından *Farkındalık Anketi* hazırlanmıştır. Konu ile ilgili yapılan alan yazın taraması çerçevesinde konu ile ilgili sıklıkla kullanılan ve proje etkinlikleri ile ilişkili olan kavramlar belirlemiş 27 maddelik madde havuzu oluşturulmuştur. Hazırlanan taslak anket formu için araştırılan konu çalışma alanına giren yedi bilim insanından uzman görüşü alınmıştır. Alınan uzman görüşleri neticesinde görüş birliği ve görüş ayrılığı olan maddeler incelenmiş, görüş ayrılığı olan maddeler için tekrar uzman görüşü alınarak maddelerin durumu ile ilgili son karar verilmiştir. Bu süreçte var olan yazım hataları da giderilmiştir. Bu aşamada madde havuzu 24 maddeye düşmüştür. Anketin

kapsam geçerliliğini belirlemek üzere alan uzmanı altı bilim insanından uzman görüşü alınmıştır. Alınan uzman görüşü ile gerekli düzenlemeler yapılarak 20 maddelik anket oluşturulmuştur. Ortaya çıkan anket mesleki eğitim almış 45 öğrenciye elektronik form olarak iletilmiştir. 45 öğrenciden 24'ü formu doldurarak pilot uygulama verilerini oluşturmuştur. Pilot uygulama aşamasında anket formunda herhangi bir değişiklik yapılmasına gerek olmamıştır. Anket formu 5'li Likert tipli (1- O kavramı hiç bilmiyorum, ..., 5- O kavramı çok iyi biliyorum) olacak şekilde 20 maddeden oluşmaktadır. Farkındalık anketi öntest ve sontest olarak iki kez uygulanmıştır. Proje kapsamında toplanan verilere göre Farkındalık anketinin Cronbach'a Alpha iç tutarlılık katsayısı 0,936 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Farkındalık Anketi ile elde edilen verilerin analizinde ilk olarak betimsel istatistik yapılmıştır. Bu bağlamda anket maddelerine verilen yanıtlar ortalama puanlar ile ifade edilmiştir. Farkındalık anketi verileri yorumlanırken (n-1)/n kuralı dikkate alınarak orta noktadaki (3. seçenek) seçenek için değerlendirme aralığı 2,61-3,41 olarak belirlenmiştir. Daha sonra istatistiksel olarak anlamlı farklılık olup olmadığını belirleyi hangi testin yapılacağına karar vermek üzere normallik varsayımlarının karşılanma durumu incelenmiştir. Öntest ve sontest verileri için yapılan analizlerde merkezi eğilim ölçülerinin birbirine yakın ve histogram grafiklerinin kabul edilebilir düzeyde normale yakın olduğu görülmüştür. Ayrıca güven aralığının -1,96 ile +1,96 aralığında ve 1'den küçük olduğuna ulaşılmıştır. Son olarak normallik testlerinden Kolmogorov-Smirnov testine bakıldığında öntest ve sontest verileri için $p < 0.05$ olduğu görülmüştür. Gerçekleştirilen normallik testi sonuçları Tablo 3.5'te verilmiştir. Dolayısıyla anket verilerinin normallik varsayımlarını karşıladığı kabul edilmiştir.

Tablo 3. Farkındalık Anketi Normallik Testi Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Öntest	0,59	125	,200	0,980	125	0,060
Sontest	0,79	125	,053	0,988	125	0,357

Nicel veri analizlerin yapılmasının ardından istatistiksel olarak anlamlı farklılık çıkan testler için etki büyüklüğü hesaplanmış ve yorumlanmıştır. Etki büyüklüğü için Cohen'in d değeri hesaplanmıştır. Cohen'in d değeri .10 ve altı için düşük, .30 ile .50 arası için orta ve .50 ve üstü için yüksek etki olduğu belirtilmiştir (Cohen, 1988).

Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliliği

Araştırmacılar sürecin her aşamasında öğrenciler ile yüz yüze ve çevrimiçi ortamlarda etkileşim sağlamıştır. Bu etkileşim sayesinde öğrencilerin veri toplama süreçlerinde daha samimi ve rahat olarak katılmışlardır. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen tüm süreç ve aşamalarda ihtiyaç duyulan her adımda uzman görüşleri alınmış ve alınan görüşler doğrultusunda çalışmaya yön verilmiştir. Verilerin analizi yapılırken araştırmacılar tarafından hiçbir yorum katılmamıştır. Bununla birlikte verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgu ve sonuçlar karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

Etik Kurallara Uygunluk

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 19.11.2020 tarih ve 2020/11 sayılı toplantısında gerçekleştirilen bilimsel alt yapı projesi etik yönden uygun bulunmuştur.

Bulgular

Araştırma ile MYO öğrencilerinin öğrenim süreçlerine ek olarak iki tanesi endüstri ile iş birliği şeklinde olan toplam yedi etkinlik gerçekleştirilmiş ve öğrencilerin Endüstri 4.0 ve/veya Toplum 5.0 ile ilişkili kavramlara yönelik farkındalıklarının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için gerçekleştirilen analizlere ilişkin bulgular bu bölümde verilmiştir. Gerçekleştirilen etkinliklerin öğrencilerin Endüstri 4.0 ve/veya Toplum 5.0 ile ilişkili kavramlara yönelik farkındalıklarında bir değişiklik meydana getirip getirmediğini incelemek üzere uygulama öncesi ve sonrasında bu kavramlara ilişkin sahip oldukları bilgi düzeyleri işaretlemeleri üzerine farkındalık anketi uygulanmıştır. Katılımcıların her bir maddeye verdiği yanıtların ortalaması hesaplanarak tablolaştırılmış ve Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Farkındalık Anketi Bulguları

Madde No	Kavramlar	\bar{X} Öntest	\bar{X} Sontest
1	Endüstri 4.0	2,21	3,39
2	Endüstri 5.0	1,97	3,40
3	21. Yüzyıl Becerileri	2,62	3,47
4	Nesnelerin İnterneti	2,56	3,39
5	Yapay Zekâ	3,02	3,52
6	Akıllı Robotlar	2,96	3,61
7	Üç Boyutlu Yazıcılar	2,98	3,72
8	Bulut Bilişim	2,46	3,64
9	Sanal Gerçeklik	3,2	3,68
10	Artırılmış Gerçeklik	2,58	3,37
11	Akıllı Üretim Teknolojileri	2,60	3,35
12	Gömülü Sistemler	2,05	3,20
13	Sensör Teknolojileri	2,55	3,44
14	Derin Öğrenme	2,07	3,25
15	İnsansız Sistemler	2,90	3,50
16	Giyilebilir Teknolojiler	2,72	3,44
17	Üç Boyutlu Sanal Ortamlar/Simülasyonlar	2,72	3,46
18	Endüstriyel İnternet	2,06	3,31
19	İleri Üretim Teknikleri	2,11	3,38
20	Teknolojik İnovasyon	2,03	3,24
Genel Ortalama		2,51	3,44

Tablo 4'te görüldüğü gibi öntest verilerinde kavramlara ilişkin farkındalık düzeylerinin orta düzey değer aralığında olduğu, sontest verilerinde ise tüm kavramlar için ortalamaların arttığı görülmüştür. Bununla birlikte 10 kavrama yönelik ortalamaların orta düzey değer aralığının üzerine çıktığına ulaşılmıştır. Dolayısıyla ortalama puanlara bakıldığında katılımcıların Endüstri 4.0 ve/veya Toplum 5.0 ile ilgili kavramlara yönelik farkındalıklarının uygulama öncesine göre arttığı yorumu yapılabilir.

Farkındalık anketinin öntest verileri ile sontest verileri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek üzere Paired Samples t Test uygulanmıştır. Bu aşamada ilk olarak sontest ve öntest puanları arasındaki farklardan oluşan verilerin normal dağılım özelliklerini taşıyıp taşımadığı kontrol edilmiştir. Merkezi eğilim ölçüleri birbirine yakın, histogram grafiği kabul edilebilir düzeyde ve güven aralığının uygun değer aralığında olması ve normallik testinin (Kolmogorov-Smirnov) $p>0.05$ olması nedeniyle normallik varsayımlarının karşılandığı kabul edilmiştir. Bu işlemin ardından gerçekleştirilen Paired Samples t Testine ilişkin bilgiler Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Paired Samples t Test Sonuçları

Ölçüm	N	\bar{X}	ss	sd	t	p	d
Öntest	125	50,18	17,33	124	-12,335	,000	1,1
Sontest	125	69,43	12,45				

Gerçekleştirilen etkinlikler neticesinde katılımcıların Endüstri 4.0 ve/veya Toplum 5.0 ile ilişkili kavramlara yönelik farkındalıkların deki değişimi incelemek üzere öntest ve sontest olarak uygulana farkındalık anketi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek üzere yapılan ilişkili örneklem için t testi sonucunda, öntest puan ortalaması ($\bar{X}_{\text{öntest}}=50,18$) ile sontest puan ortalaması ($\bar{X}_{\text{sontest}}=69,43$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu görülmüştür ($t_{124}=-12,335$, $p<0.01$). Test sonucunda hesaplanan etki büyüklüğü ($d=1,1$) bu farkın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu durum yapılan etkinliklerin katılımcıların Endüstri 4.0 ve/veya Toplum 5.0 ile ilişkili kavramlara yönelik farkındalıklarının artmasında istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Uygulama öncesinde ve uygulama sonrasında katılımcıların sınıf düzeylerine göre farkındalıklarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla Independent Samples t Test uygulanmıştır. Bu süreçte ilk olarak sınıf düzeylerine göre öntest ve sontest puanlarının normallik varsayımlarını karşılama durumları incelenmiştir. Bu kapsamda öntest ve sontest verileri için sınıf düzeylerine göre merkezi eğilim ölçülerinin birbirine yakın olduğu, histogram grafiklerinin kabul edilebilir düzeyde ve güven aralıklarının uygun değer aralığında olduğu görülmüştür. Ayrıca normallik testlerinin (Kolmogorov-Smirnov) $p>0.05$ olması ile normallik varsayımlarının karşılandığı kabul edilmiştir. Bu işlemlerin ardından gerçekleştirilen Independent Samples t Testine ilişkin bilgiler Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Independent Samples t Test Sonuçları

Ölçüm	Gruplar	N	\bar{X}	ss	sd	t	p	d
Öntest	Birinci Sınıf	68	47,16	18,52	123	-2,199	,030	0,394
	İkinci Sınıf	57	53,79	15,18				
Sontest	Birinci Sınıf	68	70,50	13,03	123	1,048	,297	0,188
	İkinci Sınıf	57	68,16	11,72				

Tablo 6’da görüldüğü gibi uygulama öncesinde katılımcıların Endüstri 4.0 ve/veya Toplum 5.0 ile ilişkili kavramlara yönelik farkındalıklarını sınıf düzeylerine göre incelemek için gerçekleştirilen Independent Samples t Testinde, birinci sınıf öğrencilerinin puanları ($\bar{X}_{\text{BirinciSınıf}}=47,16$) ile ikinci sınıf öğrencilerinin puanları ($\bar{X}_{\text{İkinciSınıf}}=53,79$) arasında ikinci sınıf puanları lehine istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu görülmüştür ($t_{123}=-2,199$, $p<0.01$). Dolayısıyla uygulama öncesinde ikinci sınıfta öğrenim gören katılımcıların Endüstri 4.0 ve/veya Toplum 5.0 ile ilişkili kavramlara yönelik farkındalıklarının birinci sınıf öğrencilerine göre daha anlamlı olduğu söylenebilir. Hesaplanan etki büyüğü bu etkinin orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

Uygulama sonrasında uygulama öncesine göre katılımcıların Endüstri 4.0 ve/veya Toplum 5.0 ile ilişkili kavramlara yönelik farkındalıklarını sınıf düzeylerine göre incelemek için gerçekleştirilen Independent Samples t Testinde, birinci sınıf öğrencilerinin puanları ($\bar{X}_{\text{BirinciSınıf}}=70,50$) ile ikinci sınıf öğrencilerinin puanları ($\bar{X}_{\text{İkinciSınıf}}=68,16$) arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı görülmüştür ($t_{123}=1,048$, $p>0.01$). Dolayısıyla uygulama sonrasında uygulama öncesine göre katılımcıların Endüstri 4.0 ve/veya Toplum 5.0 ile ilişkili kavramlara yönelik farkındalıklarının sınıf düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

MTMYO öğrenci için teknolojik alt yapı ortamının oluşturulmasına yönelik gerçekleştirilen bir bilimsel alt yapı projesi içerisinde gerçekleştirilen etkinlikler ile öğrencilerin Toplum 5.0’a yönelik farkındalıklarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Öğrencileri işgücüne hazırlamayı amaçlayan mesleki eğitim, günümüzün ve geleceğin iş dünyasının taleplerine duyarlı ve öngörülü olmalıdır (Pardjono, Suyanto, & Sofyan, 2017). Ayrıca sanayi kuruluşları, iş yerine adım atmadan önce bilgi ve beceri düzeyi yüksek teknik ve mesleki eğitim mezunlarına ihtiyaç duymaktadır (Salleh, Puteh, Hassan, & Sanusi, 2018). Bu noktada günün gerektirdiği bilgi ve becerilerin mesleki eğitim sürecine dahil edilmesi ve öğrencilere kazandırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Gerçekleştirilen araştırma ile katılımcıların Endüstri 4.0 ve/veya Toplum 5.0 ile ilişkili kavramlara yönelik farkındalıklarının uygulama öncesine göre uygulama sonunda istatistiksel olarak anlamlı düzeyde arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle uygulama öncesince orta düzey değer aralığında olan farkındalık ortalamaları uygulama sonrasında orta düzey değer aralığının üzerinde olmuştur. Dolayısıyla gerçekleştirilen etkinliklerin

öğrencilerin Endüstri 4.0 ve/veya Toplum 5.0 ile ilişkili kavramlara yönelik farkındalıklarının artmasında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte gerçekleştirilen etkinlikler neticesinde katılımcıların bu kavramlara yönelik farkındalıklarının sınıf düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığına ulaşılmıştır. Uygulama öncesinde ikinci sınıf düzeyi lehine olan anlamlı farklılığın uygulama sonunda anlamlı düzeyde olmadığı görülmüştür. Yaraş ve Kanatlı-Öztürk (2022) İnsan-teknoloji entegrasyonu ile Toplum 5.0, teknolojinin yaygınlığını arttırarak iş hayatı da dahil olmak üzere çok yönlü bir etkinin olması muhtemel olduğu belirtilmiştir. Katılımcıların farkındalıklarının artması ile bu çok muhtemel yönlü etkiye de olumlu yönde katkı sağlama potansiyeli ortaya çıkmıştır.

Alan yazında MYO öğrencilerinin Toplum 5.0'a uygun bireyler olarak iş ortamlarına kazandırılmalarına yönelik faaliyetlerin gerçekleştirildiği ve etkisinin araştırıldığı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bununla birlikte çok az sayıda MYO öğrencilerinin katılımcı olarak yer aldığı tarama araştırmaları mevcuttur. Özellikle endüstri ortamları için nitelikli ara eleman yetiştirmeye yönelik eğitim veren MYO'larda öğrencilerin günün gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatılması; geleceğin vizyonunun öğrencilere kazandırılması büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle benzer deneysel faaliyetlerin MYO öğrencileri ile gerçekleştirilmesi ve bilimsel çerçevede araştırılması, diğer araştırma bulguları ile karşılaştırılması önerilmektedir. Bununla birlikte gerçekleştirilen etkinliğinin kalıcı olup olmadığına ilişkin olarak etkinliklere katılan öğrencilerin mezuniyet sonrası iş ortamlarındaki çalışma deneyimlerine ilişkin araştırmaların yapılması da önerilmektedir.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu çalışma Manisa Celal Bayar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından 2020-102 proje numarası ile desteklenmiştir.

Kaynakça

- Acioli, C., Scavarda, A., & Reis, A. (2021). Applying Industry 4.0 technologies in the COVID-19 sustainable chains. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 70(5), 988-1016. DOI: 10.1108/IJPPM-03-2020-0137
- Akın, N., Mayatürk-Akyol, E., & Sürgevil, O. (2021). Akademik Yayınlar Işığında Toplum 5.0 Kavramına İlişkin Bir Değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(2), 577-593. DOI: 10.16951/atauniiib.792750
- Aki, Y. (2021). Japanese Higher Education: The Need for STEAM in Society 5.0, an Era of Societal and Technological Fusion. *Journal of Comparative and International Higher Education*, 13(1), 44-65. DOI: 10.32674/jcihe.v13i1.1980
- Anjani, S. (2019). *Mealui pendidikan persiapkan diri hadapi Society 5.0*. Retrieved from <https://www.kompasiana.com/serianjani/5cebf08faa3ccd3c0e630b44/melalui-pendidikan-persiapkan-diri-hadapi-society-5-0>
- Bagci, C. (2021). From the Internet of Things to the Objectification of the Human Being: Sociopolitical Construction of Technology and a Critique of Society 5.0. *Journal of Economy Culture and Society*, (64), 337-355. DOI: 10.26650/JECS2020
- Büyükbıngöl, A. (2021). *TOPLUM 5.0 a Doğru: Süper Akıllı Toplumun İnşası*. Astana Yayınları.

- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences (2 b.)*. New York: Lawrence Erlbaum Associates
- Deguchi A., Hirai, C., Matsuoka, H., Nakano, T., Oshima, K., Tai, M., & Tani, S. (2020). What is Society 5.0?. Hitachi-UTokyo Laboratory(H-UTokyo Lab.) (eds) *Society 5.0* içinde. Springer, Singapore. DOI: 10.1007/978-981-15-2989-4_1
- Frank, A. G., Dalenogare, L. S., & Ayala, N. F. (2019). Industry 4.0 technologies: Implementation patterns in manufacturing companies. *International Journal of Production Economics*, 210, 15-26. DOI: 10.1016/j.ijpe.2019.01.004
- Frost, L., & Bauer, M. (2018). European Trends in Standardization for Smart Cities and Society 5.0. *NEC Technical Journal*, 13(1), 58-63. Retrieved from <https://www.nec.com/en/global/techrep/journal/g18/n01/pdf/180112.pdf>
- Gladden, M. E. (2019). Who Will Be the Members of Society 5.0? Towards an Anthropology of Technologically Posthumanized Future Societies. *Social Sciences* 8(5), 1-39. DOI: 10.3390/socsci8050148
- Government of Japan. (2016). *Outline of the Fifth Science and Technology Basic Plan*. Provisional Translation. Retrieved from https://www8.cao.go.jp/cstp/english/basic/5thbasicplan_outline.pdf.
- Harayama, Y. (2018). Society 5.0: Aiming for a New Human-centered Society. *Hitachi Review*, 66(6), 8-13. Retrieved from https://www.hitachi.com/rev/archive/2017/r2017_06/pdf/p08-13_TRENDS.pdf
- Hofmann, E., & Rüşch, M. (2017). Industry 4.0 and the current status as well as future prospects on logistics. *Computers in Industry*, 89, 23-34. DOI: 10.1016/j.compind.2017.04.002
- Kersten, W., Schröder, M., & Indorf, M. (2017). Potentials of digitalization for supply chain risk management: An empirical analysis. Seiter, M., Grünert, L., & Berlin, S. (Eds), *Betriebswirtschaftliche Aspekte Von Industrie 4.0* içinde. Springer Gabler, Wiesbaden.
- Kocaman-Karaoğlu, A., Bal, K., & Çimşir, E. (2020). Toplum 5.0 Sürecinde Türkiye’de Eğitimde Dijital Dönüşüm. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 147-158. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/uad/issue/57871/815428>
- Liao, Y., Deschamps, F., de Loures, E. F. R., & Ramos, L. F. P. (2017). Past, present and future of Industry 4.0 - A systematic literature review and research agenda proposal. *International Journal of Production Research*, 55(12), 3609-3629. DOI: 10.1080/00207543.2017.1308576
- OECD. (2018). *The future of education and skills*. OECD Publishing. Retrieved from [https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20\(05.04.2018\).pdf](https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf)
- Önday, Ö. (2019). Japan’s society 5.0: Going beyond Industry 4.0. *Business and Economics Journal*, 10(2), 1-6. DOI: 10.4172/2151-6219.1000389
- Özmen, H. (2014). Deneysel Araştırma Yöntemi. M. Metin (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* içinde (s. 47-76). Ankara: Pegem Akademi.
- Pardjono, W., Suyanto, W., & Sofyan, H. (2017). *Vocational Education Development Framework in 21st Century*. Proceedings Of The International Conference On Technology And Vocational

- Teachers (ICTVT 2017), 102, 395-398. Retrieved from <https://www.atlantispress.com/article/25884548.pdf>
- Pham, T. T., Kuo, T. C., Tseng, M. L., Tan, R. R., Tan, K., Ika, D. S., & Lin, C. J. (2019). Industry 4.0 to accelerate the circular economy: A case study of electric scooter sharing. *Sustainability*, 11(23). DOI: 10.3390/su11236661
- Rahmiwati, S., Festiyed, F., & Ratnawulan, R. (2022). Development of student competencies in integrated science subjects class VIII based on cognitive technology in the era of society 5.0. *Linguistics and Culture Review*, 6(S3), 237-247. DOI: 10.21744/lingcure.v6nS3.2142
- Salimova, T., Vukovic, N., & Guskova, N. (2020). Towards sustainability through Industry 4.0 and Society 5.0. *International Review*, 3-4, 48-54. DOI: 10.5937/intrev2003048s
- Salleh, N. N., Puteh, S., Hassan, N. F., & Sanusi, A. M. (2018). Study on Issues of 21st Century Skills for Students of Technical and Vocational Education. *Advanced Science Letters*, 24(11), 8488-8491. DOI: 10.1166/asl.2018.12595
- Saracel, N., & Aksoy, İ. (2020). Toplum 5.0: süper Akıllı Toplum. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9(2), 26-34. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ssrj/issue/54392/723684>
- Schwab, K. (2016). *The fourth industrial revolution*. World Economic Forum, Geneva, Switzerland.
- Shiroishi, Y., Uchiyama K., & Suzuki, N. (2018). Society 5.0: For human security and well-being. *Computer*, 51(7), 91-95. DOI: 10.1109/MC.2018.3011041
- Skobelev, P.O., & Borovik, S. Yu (2017). On the Way From Industry 4.0 To Industry 5.0: from digital manufacturing to digital society. *International Scientific Journal "Industry 4.0,"* 2(6), 307-311. Retrieved from <https://stumejournals.com/journals/i4/2017/6/307/pdf>
- Veeramanickam, M.R.M., & Mohanapriya, M. (2016). IOT enabled Futurus Smart Campus with effective e-learning. i-Campus, *GSTF Journal of Engineering Technology*. 3(4), 81-87. DOI: 10.5176/2251-3701_3.4.164
- Ward, M., Halliday, S., Uflewski, O., & Wong, T. C. (2018). Three dimensions of maturity required to achieve future state, technology-enabled manufacturing supply chains. *Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers - Part B: Journal of Engineering Manufacture*, 232(4), 605-620. DOI: 10.1177/0954405417710045
- Yaraş, Z., & Kanatlı-Öztürk, F. (2022). Society 5.0 in Human Technology Integration: Digital Transformation in Educational Organizations. *International Journal of Progressive Education*, 18(1), 458-474. DOI: 10.29329/ijpe.2022.426.26

Hanehalkı Harcamalarının Gelir Memnuniyeti Üzerindeki Etkilerinin Belirlenmesi^a

Semin PAKSOY^{b,c}, Hande ŞAHİN^d

Özet

Hanehalkı tüketim harcamaları, günümüzde bir toplumun veya ülkenin en önemli refah göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle hanehalkı tüketim harcamalarına etki eden faktörlerin belirlenmesine yönelik çalışmalar, araştırmacıların ilgisini çeken başlıca konular arasında yer almaktadır. Tüketim talebinin oluşmasını belirleyen en önemli unsurlardan biri de gelirdir. Bu bağlamda hanehalkı gelir memnuniyeti, adaletli gelir dağılımının önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Dolayısı ile yapılan çalışmada, subjektif bir kavram olan hanehalkı gelir memnuniyetini etkileyen hanehalkı harcamaları ve bunların gelir memnuniyeti üzerindeki etkilerinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Analizde, klasik regresyon modellerinden daha esnek olduğu kabul edilen kantil regresyon yöntemi kullanılmaktadır. Çalışmanın veri setini, Türkiye İstatistik Kurumu'nun web sitesinde yayınlanan, 2003 - 2019 dönemine ait Hanehalkı Bütçe Anketleri yolu ile elde edilen, gruplandırılmış hanehalkı tüketim harcamaları oluşturmaktadır. Sonuç olarak, tüm değişkenlerin tüm kantillerde benzer ve monoton bir kalıpta hanehalkı gelir memnuniyetine katkı sağlıyor olup sadece eğitim hizmetlerinin hanehalkı gelir memnuniyeti üzerinde hiçbir etkisi bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler

Kantil regresyon
Gelir memnuniyeti
Hanehalkı harcamaları
Etki faktörleri

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 03.06.2022
Yayın Tarihi: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1125688

Determining the Effects of Household Expenditures on Income Satisfaction

Abstract

Household consumption expenditures are accepted as one of the most important welfare indicators of a society or country today. For this reason, determining factors, affecting household consumption expenditures are among the main topics that attract the attention of researchers. One of the most important factors determining the formation of consumption demand is income. In this context, household income satisfaction can be considered an important indicator of fair income distribution. It is therefore aimed to reveal the indicators and their effect of household expenditures on household income satisfaction, which is a subjective concept. The quantile regression method is used in the analysis. The data set consists of grouped household consumption expenditures obtained by the Household Budget Surveys for the period 2003-2019 published by the Turkish Statistical Institute. As a result, all variables, except education services contribute to household income satisfaction in a similar and monotonous pattern in all quantiles.

Keywords

Quantile regression
Income satisfaction
Household expenditures
Impact factors

About Article

Received: 03.06.2022
Published: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1125688

^a Bu çalışmanın ilk hali 15th International Congress of Social Sciences with Current Research – İstanbul Kongresi'nde özet bildiri olarak sunulmuştur

^b İletişim Yazarı: spaksoy@cu.edu.tr

^c Doç.Dr. Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000-0003-1693-0184.

^d Arş.Gör. Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000-0002-5420-1823.

Giriş

Tüketici, üretici ya da üretim faktörü olarak iktisadi hayatta yer alan bireylerin aldıkları her türlü karar, iktisadi hayatı etkilemektedir. Bireylerin tümü doğal tüketici konumundadır (Çalışkan, 2003). Tüketim harcamaları ise milli gelirin önemli bir unsuru olarak ekonominin büyüme ivmesini yakından ilgilendirmektedir. Öte yandan tüketim harcamalarının hanehalkı bütçesindeki oranı, bir ülkenin veya toplumun önemli bir refah göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Şener, 1998; Çalmaşur ve Kılıç, 2018). Bu nedenle, ekonomi yönetimi yapan kişilerin tüketicilerin davranış ve karar mekanizmalarını bilmeleri gerekmektedir.

Çok eski tarihlerden itibaren farklı tüketim teorilerinin tartışıldığı bilinmekle birlikte, günümüzde gelişmiş bilgisayar ve veri analizi teknikleri yardımıyla hanehalklarının davranışlarına ilişkin verilerin ayrıntılı analizleri yapılabilmektedir (Mankiw, 2010: 496). Teorik literatürde tüketicilerin gelirleri ile tüketim harcamaları arasındaki ilişkileri inceleyen bazı temel hipotezler yer almaktadır (Kargı, 2014). Bunların başında gelen Keynes'in (1936) Mutlak Gelir Hipotezi'ne göre tüketim harcamaları, cari gelirin bir fonksiyonudur ve böylece gelir arttıkça tüketim de artacak, ancak bu artış gelirdeki artıştan daha düşük olacaktır (Sivri ve Eryüzlü, 2010, s. 91). Ancak Duesenberry (1949) tarafından ortaya konulan Nispi Gelir Hipotezi, kısmen gelirden bağımsız olarak, dahil olunan sosyal grup içindeki pozisyonu korumak amacıyla yapılan harcamalara dikkat çekmektedir. Bu durumda, yüksek gelir gruplarında ortalama tüketim eğiliminden farklı olarak düşük gelir gruplarında, ortalama tüketim eğiliminin daha fazla olması beklenmektedir (Kargı, 2014).

Franco Modigliani ve Richard Brumberg tarafından 1954'te geliştirilen Yaşam Boyu Gelir Hipotezine göre, tüketim mevcut gelir düzeyine değil, tüm yaşam boyu kazançlara bağlıdır. Özellikle hızla büyüyen ekonomilerde, yaşam boyu kaynakların *artışı ile* genç bireylerin tüketiminin daha yüksek olması beklenmektedir. Mikro temelli bir analiz olarak kabul edilen bu hipotez, ortalama tüketim eğiliminin uzun dönemde sabit olması durumunu açıklayarak daha önce yapılmış olan tüketim ile ilgili çalışmaların eksikliklerini tamamlamayı amaçlamaktadır (Kesbiç ve Tandoğan, 2016, s. 25). Amerikalı iktisatçı Milton Friedman (1957) tarafından geliştirilen Sürekli Gelir Hipotezi, tüketicilerin ileriye dönük tüketim kararlarını yalnızca mevcut gelirlerine değil, aynı zamanda gelecekte almayı umdukları gelire de dayandığını ileri sürerek, tüketimin insanların beklentilerine bağlı olduğunu vurgulamaktadır (Mankiw, 2010, s. 516 -517). Dolayısı ile gelir, hanehalkı ihtiyaçlarının yanı sıra tüketim beklentilerinin karşılanması bağlamında öznel iyi oluşun ön göstergelerinden biri olarak ifade edilmektedir. Ancak yüksek gelir her zaman iyi oluşu ve memnuniyeti garanti etmemektedir. Yüksek gelir gruplarının yaptığı çok harcama kimi zaman öznel iyi oluş üzerinde olumlu etki bırakırken, kimi zaman da materyalizm ile öznel iyi oluş arasında güçlü ilişki görülmemektedir (Dittmar, Bond, Hurst, & Kasser, 2014). Diğer taraftan, yapılan harcamalar ile öznel iyi olma duygusu, gelir dışında daha pek çok faktörle ilişkilendirilmekte olup araştırmacılar tarafından çalışma konusu olarak daima tercih edilmiştir. Örneğin yapılan harcama alışkanlıkları sürdürüldüğünde, akran harcamaları ile kıyaslama yapıldığında, harcamaların demografik özellikler, din, örf ve adetler gibi konulara uyum sağladığı durumlarda öznel iyi oluşun (Joshanloo, 2018) yani memnuniyetin arttığı görülmüştür.

Tam ters perspektiften bakıldığında ise hanehalkı harcamalarını karşılayacak gelir sahibi olmak da kimi zaman gelir memnuniyetini garanti edememektedir. Zira tüketim beklentileri göreceli olarak değiştiğinden gelirin yetersiz kaldığı duygusu oluşabilmektedir. Dolayısı ile

hanehalkı harcamaları ile gelir memnuniyetinin oluşup oluşmadığı sorusunun cevabına genel olarak bakılması, bu noktada fayda sağlayabilecektir.

Tüketim harcamalarının gelir, gelir grubu, gelir artışı ve artış beklentisi ile ilişkileri araştırmacılar tarafından büyük ölçüde incelenmiş, ama görece olarak son yıllarda geliştirilen ve öznel iyi oluşun bir parçası olan gelir memnuniyeti endeksi ile ilişkisi ya da tüketim harcama kalemlerinin gelir memnuniyeti üzerinde nasıl bir etki oluşturduğuna yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle yapılan bu çalışmada hanehalkı ihtiyaçlarının karşılanması ile gelir memnuniyeti sağlanabilmekte midir sorusunun cevabı araştırılmak istenmiştir. 2003-2019 dönemine ait gruplandırılmış hanehalkı tüketim harcamaları ve gelir memnuniyeti veri seti üzerinde etkisi araştırılarak literatüre katkı sağlamaya çalışılmaktadır.

Literatür

Hanehalkı Tüketim Harcamaları ile İlgili Literatür

Literatürde hanehalkı tüketim harcamaları ile ilgili çalışmalar yeni olmayıp oldukça eski yıllara dayanmaktadır. Ernst Engel (1895), hanehalkı davranış denklemlerini iktisadi açıdan ilk defa analiz ederek gıda harcamaları ve gelir arasındaki ilişkiyi incelemiş ve hanehalkı geliri arttıkça gıdaya yapılan harcama azalırken, lüks mallara yapılan harcamaların ise arttığı sonucuna varmıştır. Engel yasası, gelir – gıda harcamaları arasındaki ilişkiyi daha net ortaya koymaktadır. Engel yasası, gelirinde artış olan tüketicilerin gıdaya ayırdıkları harcama yüzdesi sabit kalmamakla birlikte kişilerin gelir artışı yüzdesinden daha düşük artışa karşılık geldiğini ifade etmektedir. Bu çalışmayla aynı paralelde olan Houthakker (1952)'in çalışması da hanehalkı gelir artışıyla beraber zorunlu malların satın alınmasının azaldığını, lüks mal satın alınmasının ise arttığını belirtmiştir. Diğer bir deyişle, lüks mal esnekliğinin arttığını vurgulamıştır. Bu sebeple, Engel eğrileri farklı gelir düzeylerinde değişiklik gösterebilmektedir.

Tansel (1986), Türkiye’de hanehalkı harcama esneklik tahminlerini ilk yapan kişidir. Bu çalışmasında, 1978- 1979 yıllarına ait TÜİK hanehalkı harcama anketinden yararlanarak gelir ile harcama ilişkisi üzerinde durmuştur. Bu bilgiler ışığında, gıda ve konut gibi harcamalar zorunlu ihtiyaç, lokanta, ulaşım ve kültürel harcamalar ise lüks ihtiyaç grubu olarak ortaya çıkmıştır. Kasnakoğlu (1991) çalışmasında, 1987 yılı Türkiye’nin hanehalkı gelir ve tüketim harcamaları anketinin sonuçlarına dayanarak doğrusal, yarı logaritmik ve çift logaritmik fonksiyonlar yardımıyla harcama kalıplarını incelemiş ve değerlendirmiştir. Sonuç olarak, sigara haricindeki harcama gruplarının gelir esnekliklerinin harcama esnekliklerinden daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Miles (1997) çalışmasında, Birleşik Krallık’ın mikro verilerini kullanarak, gelir düzeyindeki belirsizliklerin tüketim harcamaları üzerinde olumsuz, hane büyüklüğünün ise olumlu etkisi olduğu sonucuna varmıştır.

Tarı ve Pehlivanoglu (2007) çalışmalarında, yapılan anket sonucu elde edilen yatay kesit verileriyle Engel Kanunu’nun geçerliliğini test etmeyi amaçlamışlardır. Bu nedenle Kocaeli ili seçilmiş ve burada yaşayan farklı gelire sahip olan tüketicilerin gelirleri ile farklı hizmet gruplarına yaptıkları harcamalar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmacılar, Kocaeli için zorunlu ya da lüks kabul edilebilecek hizmet gruplarını ve her bir harcama grubunu temsil eden fonksiyonel formu belirlemek için dokuz farklı fonksiyon kullanmıştır. Ulaşılan

sonuçlara göre, tüketici gelirlerine göre alt, orta ve üst gelir grubu ortaya çıkmış ve bu grupların tüketim harcamaları üzerinde durulmuştur.

Vural, Koç ve Vural (2010) çalışmasında Türkiye'ye ait 1998:2-2010:1 dönemine ait çeyrek dönemlik özel nihai tüketim harcamaları ile belirsizlik (GSYH büyümesinin varyansı) değişkenleri arasındaki ilişkiyi eş bütünleşme, Granger nedensellik testi ve etki tepki analizi ile incelenmiştir. Sonuç olarak, belirsizlik ve tüketim harcamaları arasında uzun dönemli bir nedensellik ilişkisi olduğunu saptamışlardır.

Tapsin ve Hepsag (2014), 2000-2012 yılları arasında EA-18(Euro bölgesi) ülkelerindeki hane halkı tüketim harcamalarını makro düzeyde araştırmıştır. Panel veri analizlerinin sonuçlarına göre, hanehalkı tüketim harcamalarının GSYİH ile güçlü ve pozitif bir şekilde bağlantılı olduğu görülmüştür.

Selim ve Kaya (2019) çalışmalarında, 2003-2014 yılları arasında çeşitli mal gruplarına yönelik hanehalkı harcama esnekliklerinin değişmelerini ve 2009 ekonomik krizinin esnekliklere nasıl etki ettiğini Engel eğrileri esneklik tahminleri yardımıyla yoksul, orta gelirli ve zengin gelir grupları için incelenmiştir. Sonuç olarak 2003'ten 2014'e doğru gıda ve konut gibi zorunlu malların harcama esnekliklerinde azalma, lüks malların harcama esnekliklerinin ise artma söz konusu olduğu gözlenmiştir.

Atgür (2020), 2006-2019 yılları arasında Türkiye'de kamu harcaması davranışları ile hanehalkı tüketim harcaması davranışları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, üçer aylık veriler kullanılmış olup öncelikle, yapısal kırılmasız ve yapısal kırılmalı birim kök test yöntemleri kullanılarak değişkenlere ait serilerin birim kök testleri yapılmıştır. Ardından, Johansen eşbütünleşme testi ve sonrasında hata düzeltme modeline dayalı Granger nedensellik test yöntemi uygulanmıştır; Türkiye'de 2006-2019 dönemi için kamu harcaması davranışlarının hanehalkı tüketim harcaması davranışları üzerinde hem kısa hem uzun dönemde etkili olduğu sonucunu ortaya koymuştur.

İpek ve Sekmen (2017) çalışmasında, Türkiye'de hanehalklarının tüketim davranışlarını etkileyen sosyoekonomik faktörlerin etkisi, TÜİK 2014 yılı hanehalkı bütçe anketi mikro veri seti kullanılarak eş zamanlı kantil regresyon modeli uygulanarak tahmin edilmiştir. Sonuç olarak hanehalkı tüketimi üzerindeki en önemli sosyoekonomik değişkenler; gelir, araba sahipliği, eğitim ve hane büyüklüğü olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmada yöntem olarak kantil regresyon analizi kullanılacaktır. O nedenle hanehalkı tüketimi ile ilgili detay bilgi elde etmek amacıyla kantil regresyon analizi kullanılan çalışmalara ayrı bir alt başlıkta yer verilmektedir.

Kantil Regresyon Analizi ile İlgili Literatür

Nguyen, Albrecht, Vroman ve Westbrook (2007) çalışmalarında, Vietnam'da kentsel ve kırsal hanelerin tüketim davranışlarındaki farklılıklarını 1993 ve 1998 yılları için kantil regresyon ayrıştırma tekniğini kullanarak analiz etmiştir. Çalışmada refah, kişi başına düşen hanehalkı reel değeri ile temsil edilmektedir. Araştırmada, ortalama eğitim düzeyinin tüm kantiller için tüketimi artırıcı etkiye sahip olduğu, etnik kimliğin ise hanehalkının tüketim üzerinde çok küçük bir etkisi olduğunu savunmuştur.

Bagarani, Forleo ve Zampino (2009), 2000 ve 2006 tüketim harcamaları anketi verileriyle İtalyan hanelerinin gıda tüketim harcamalarının farklı demografik özelliklerden nasıl etkilendiğini araştırmışlardır. Araştırmacılar gelir, yaş, hane halkı büyüklüğü ve eğitim gibi sosyoekonomik farklılıkların, gıda tüketimi üzerindeki etkisini kantil regresyon modeli kullanılarak tahmin etmişlerdir. Araştırmanın en önemli sonucu, yaşlı ve düşük eğitimli hane reislerinin daha yüksek gıda harcaması yapmasıdır.

Çağlayan ve Astar (2012), 2009 yılında Türkiye için hanehalkı bütçe anketlerinden yola çıkarak yaptıkları çalışmada, Türkiye hanehalkı tüketim harcamalarını kantil regresyon yöntemiyle kentsel ve kırsal alanlar için ayrı ayrı hesaplamışlardır. Çalışmalarında tüketim harcamalarının belirleyicilerini saptamak için yarı logaritmik bir model kullanmışlar ve modele harcanabilir gelirin nominal büyüklüğü olarak hane gelirini dahil etmişlerdir. Sonuç olarak, kentsel tahminlerde yaşın tüketim harcamalarını artırdığını, kırsal tahminlerde ise tüketim harcamalarını azalttığını göstermektedir. Ayrıca hem kır hem kent için kadınların tüketim harcamalarının erkeklerden fazla olduğu kanısına ulaşılmıştır.

Mignouna, Abdoulaye, Alena, Manyong, Dontsop, Ainembabazi ve Asiedu (2015) çalışmalarında, Gana ve Nijerya'nın yem yetiştirme bölgelerindeki hane halkı tüketim harcamalarının belirleyicileri üzerinde sıradan en küçük kareler ve kantil regresyon yöntemi kullanarak eğitim, yaş, hane büyüklüğü, çiftlik büyüklüğü ve asıl meslek gibi faktörlerin tüketim harcamalarının önemli belirleyicileri olduğunu ortaya koydu.

Zin ve Nabilah (2015) 1999, 2005 ve 2010 yılları için Malezyalı hanelerin tüketim davranışlarının belirleyicilerini sıradan en küçük kareler ve kantil regresyon yöntemi kullanarak yaş, cinsiyet, etnik köken, medeni durum, eğitim düzeyi, çalışma durumu ve hane büyüklüğü gibi sosyoekonomik değişkenler üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Kentsel kesimde tüketim harcamalarında eğitim düzeyinin pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu, kırsal kesimde ise tüketim harcamalarını belirleyen en önemli değişkenlerin hane halkı büyüklüğü ve aile reislerinin çalışma durumu olduğunu bulmuşlardır.

Agyire-Tettey vd. (2017) çalışmalarında, Gana'daki hanelerin 1998/99 ve 2012/13 dönemleri için tüketim davranışlarını koşulsuz nicel regresyon yöntemini kullanarak analiz etmişlerdir. Farklı kantillerdeki tüketim davranışlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılıklara neden olduğu, hane reisinin kadın olduğu hanelerde, tüketim harcamalarının hane reisinin erkek olduğu hanelere göre daha yüksek olduğu ve hanehalkı tüketiminin hane reisinin eğitim düzeyine bağlı olarak tüm kantillerde monoton olarak arttığı sonucuna varmıştır.

Materyal ve Metod

Materyal

Araştırmanın amacı, 2003-2019 yılları arasında hanehalkı harcamalarının gelir memnuniyeti üzerindeki etkilerini kantil regresyon yöntemi ile belirlemeye çalışmaktır. Çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) her yıl düzenli olarak uyguladığı, hanehalkı bütçe anketi ile elde edilen hanehalkı harcama grupları verileri ve gelir memnuniyeti anketi kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen verilerin analizleri için Stata 15.1 paket programı kullanılmıştır. Bahsi geçen hanehalkı tüketim harcamaları, 12 ana harcama grubu başlığı altında sınıflandırılmaktadır. Bu gruplar; alkollü içecekler-sigara ve tütün mamulleri, giyim ve ayakkabı, konut-su-elektrik-gaz

ve diğer yakıtlar, mobilya- ev aletleri ve ev bakım hizmetleri, sağlık, ulaştırma, haberleşme, kültür ve eğlence, eğitim, lokanta ve oteller, çeşitli mal ve hizmetler olup, Tablo 1’de gösterilmektedir.

2003- 2019 yılları arasında Türkiye'deki hanehalkı tüketim gruplarının, toplam tüketim harcamaları içindeki payları Tablo 1’de incelendiğinde, konut-kira harcamalarının 2003 yılında en büyük paya (%28,3) sahip olduğu; eğitim harcamalarının ise en düşük paya (%2) sahip olduğu görülmektedir. 2019 yılında en büyük harcama payı konut ve kira harcamaları (24,1) ve en düşük pay ise sağlık harcamaları ise (%2,2) oluşturmaktadır. Her iki yılda da en yüksek pay konut ve kira oluşturmaktadır. Fakat 2019 yılında bu oranın azaldığı gözlenmektedir. 2003 ve 2019 yılları karşılaştırıldığında; alkollü içecek-sigara tütün, mobilya ev aletleri, ulaşım, eğlence kültür, eğitim, lokanta oteller ve çeşitli mal ve hizmetler için yapılan harcamalarda artış gözlenirken, sağlık değişkeninin oranında bir değişim olmadığı ama diğer harcama türlerinde azalma olduğu görülmektedir. Özellikle konut-kira kalemindeki düşüş ve ulaştırma harcamasında artış miktarları dikkat çekicidir.

Kantil Regresyon

Regresyon analizi istatistik biliminin en önemli konularından biridir. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyerek bu ilişkiyi matematiksel bir model ile ortaya koyan bir analizdir. Regresyon analizinin bazı varsayımları bulunmaktadır. Parametrik regresyon modelleri normal dağılım varsayımını gerektirmektedir (Kurtoğlu ve Arslan, 2011).

Tablo 1. Harcama Türlerine Göre Hanehalkı Tüketim Harcamasının Dağılımı (%)

Hanehalkı Tüketim Harcamaları	2003	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Gıda ve alkolsüz içecekler	27,5	24,9	21,9	20,7	19,6	19,9	19,7	20,2	19,5	19,7	20,3	20,8
Alkollü içecekler-sigara-tütün	4,1	4,1	4,5	4,1	4,2	4,2	4,2	4,2	4,4	4,5	4,0	4,3
Giyim-ayakkabı	6,2	6,2	5,1	5,2	5,4	5,3	5,1	5,2	5,2	5,0	4,8	5
Konut-kira	28,3	25,9	27,1	25,8	25,8	25,0	24,8	26,0	25,2	24,7	23,7	24,1
Mobilya ve ev aletleri	5,7	6,8	6,3	6,4	6,7	6,6	6,8	6,1	6,3	6,3	6,5	6,4
Sağlık	2,2	2,2	2,1	1,9	1,8	2,1	2,1	2,0	2,0	2,2	2,2	2,2
Ulaştırma	9,8	12,6	15,1	17,2	17,2	17,4	17,8	17,0	18,1	18,7	18,3	16,5
Haberleşme	4,3	4,3	4,1	4,0	3,9	4,0	3,7	3,6	3,7	3,4	3,8	3,6
Eğlence ve kültür	2,2	2,5	2,8	2,7	3,2	3,1	3,0	2,9	2,8	2,7	2,9	3,1
Eğitim hizmetleri	2,0	1,9	2,0	2,0	2,3	2,4	2,4	2,2	2,3	2,3	2,3	2,5
Lokanta ve oteller	4,1	4,4	5,4	5,7	5,8	5,9	6,0	6,4	6,4	6,2	6,5	6,5
Çeşitli mal ve hizmetler	3,5	4,1	3,7	4,3	4,2	4,3	4,3	4,3	4,2	4,4	4,9	5,1

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Bütçe Anketleri

Özellikle hataların normal dağılım göstermediği ve aykırı değerler bulundurduğu durumlarda en küçük kareler (EKK) tahmin edicileri etkinlik özelliklerini kaybetmektedir. Böylece çıkan sonuçlar gerçeği yansıtmazlar. Bu durumlarda alternatif regresyon tekniklerine yönelmek en doğrusu olacaktır. Bu alternatif regresyon tekniklerinden birisi de kantil regresyondur (Altın ve Gündoğan, 2017). Kantil regresyon, kantillere bağlı regresyon

katsayılarının belirlenmesini sağlayan bir yöntemdir. Klasik regresyon analizinde olduğu gibi varsayımlara dayanmaz ve hata terimlerinin değişkenliğine izin verir. Ayrıca kantil regresyon da aşırı değerlerin varlığı durumlarında da sonuçlar etkinliğini kaybetmez (Çamurlu ve Erilli, 2019). Kantil regresyon analizi, verilerin aşırı değerlerinden etkilenmeyen ve parametrik analiz varsayımlarını sağlamayı gerektirmeyen bir yöntemdir.

Regresyon analizi, bir bağımlı değişken ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için kullanışlı, iyi bilinen bir istatistiksel yöntemdir. Bu, regresyon varsayımları karşılandığında iyi çalışır, ancak koşullar standart dışı olduğunda işe yaramaz. Bu varsayımlardan ikisi normallik varsayımı ve varyansların homojenliği varsayımdır. Bu iki önemli varsayım, bazı yaygın sosyal bilim verileri tarafından karşılanamayabilir. Örneğin, (koşullu) gelir dağılımları nadiren normaldir ve CEO'ların yıllık ücretlerinin dağılımı, değişen varyansın bir göstergesi olarak firma büyüklüğü ile artma eğilimindedir. Bazı durumlarda bu varsayımlar sağlanamayabilir, bu tür varsayımları esnettiği için kantil regresyonun yardımcı olabileceği yer burasıdır. Ek olarak, kantil regresyon, araştırmacıya, bağımlı değişkenin dağılımının (merkezi ve merkezi olmayan) konumu, ölçeği ve şekli üzerindeki bağımsız değişkenlerin etkisine dair klasik regresyon yoluyla elde edilemeyen bir görüş sunar (Hao ve Naiman, 2007).

Kantil regresyon modelleri, rasgele değişken Y'nin koşullu kantilinin, X regresörlerinde doğrusal olduğunu varsayar (Çağlayan ve Astar, 2012).

$$Y_i = X_i\beta_\theta + \varepsilon_{\theta i} \quad \text{with} \quad \text{Quant}_\theta(Y_i|X_i) = X_i\beta_\theta \quad (1)$$

Denklem 1 de; X_i , bağımsız değişkenlerin vektörü ve β_θ parametrelerin vektörüdür. $\text{Quant}_\theta(Y|X)$, X verilen Y'nin θ koşullu niceliğidir. Kantil parametrelerin tahmini, denklem 2'nin çözümü olarak gerçekleştirilir.

$$\min_{\beta \in \mathbb{R}^k} \{ \sum_{i: Y_i > X_i\beta} \theta |Y_i - X_i\beta_\theta| + \sum_{i: Y_i < X_i\beta} (1 - \theta) |Y_i - X_i\beta_\theta| \}. \quad (2)$$

Kantil regresyonda farklı kantillerde farklı sonuçlar elde edilmektedir. Bu durum bağımlı değişkenin koşullu dağılımının farklı noktalarındaki bağımsız değişkenlerdeki değişikliklere farklı tepki vermesi olarak yorumlanabilir. Literatürde genellikle kantil değerleri 0,25, 0,50 ve 0,75 olarak alındığı gözlenmiştir (Çamurlu ve Erilli, 2019). Bu çalışmada da farklı kantillerle analiz yapılarak değerlendirme yapılmaktadır. Bulgular alt bölümünde, farklı kantillerin regresyon modellerinde Tablo 2'de gösterilen kısaltmalardan yararlanılmaktadır.

Tablo 2. Kullanılan Değişkenler ve Kısaltmaları

Kısaltmalar	Değişkenler
	Bağımlı Değişken
HGM	Hanehalkı gelir memnuniyeti
Bağımsız Değişkenler	
GAİ	Gıda ve alkolsüz içecekler
AST	Alkollü içecekler-sigara-tütün

GA	Giyim-ayakkabı
KK	Konut-kira
MEA	Mobilya ve ev aletleri
S	Sağlık
U	Ulaştırma
H	Haberleşme
EK	Eğlence ve kültür
EH	Eğitim hizmetleri
LO	Lokanta ve oteller
ÇMH	Çeşitli mal ve hizmetler

Bulgular

Çalışmada öncelikle hanehalkı gelirinden memnuniyet ve hanehalkı harcamaları arasındaki ilişkiyi bulmak için EKK yöntemi ile analiz edilmiş, ancak EKK yönteminin varsayımlar sağlanamadığından elde edilen regresyon modeline güven duyulamayacağından, kantil regresyon modeline başvurulmuştur. Aşağıda Tablo 3’de klasik regresyon model sonuçları gösterilmektedir. EKK yöntemi ile kurulan regresyon modelinde, alkollü içecekler-sigara-tütün, haberleşme ve eğitim hizmetleri hariç tüm değişkenler ve sabit değer, %90, %95 ve %99 gibi farklı güven düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Klasik Regresyon Modeli Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t	p> t
Gıda ve alkolsüz içecekler	-6,90	1,60	-4,29	0,013**
Alkollü içecekler-sigara-tütün	3,68	1,85	1,99	0,118
Giyim-ayakkabı	5,70	1,65	-3,45	0,026**
Konut-kira	-10,27	1,72	-5,97	0,004**
Mobilya ve ev aletleri	-18,78	2,30	-8,14	0,001**
Sağlık	-21,07	3,17	-6,64	0,003**
Ulaştırma	-5,97	1,53	-3,90	0,018**
Haberleşme	2,88	1,75	1,64	0,177
Eğlence ve kültür	-8,79	1,95	-4,49	0,011**
Eğitim hizmetleri	1,08	2,27	0,47	0,660
Lokanta ve oteller	-6,82	1,77	-3,85	0,018**
Çeşitli mal ve hizmetler	-10,47	1,63	-6,42	0,003**
Sabit	843,80	161,09	5,24	0,006*

Pseudo R²= 0,9945

*, **, *** ifadeleri sırasıyla 0,10, 0,05 ve 0,01 anlam düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Regresyon denklemi,

$$\hat{y}=843,80-6,90 GA+3,68 AST+5,70 GA-10,27 KK-18,78 MEA-21,07S-5,97U+2,88H-8,79 EK+1,08 EH-6,82 LO-10,47 \text{ÇMH} \quad (3)$$

Diğer yandan elde edilen (3) numaralı regresyon denkleminin doğru kabul edilebilmesi için daha önce de değinildiği gibi hataların normal dağılıma sahip olması gerekmektedir. Aşağıda Tablo 4’de gösterildiği üzere hataların normal dağılıma sahip olmadığı Shapiro-Wilk testi ile test edilmiştir. Örneklem büyüklüğü 3-50 aralığında olduğu için Shapiro-Wilk testi tercih edilmektedir (Yavuz ve Aşık, 2017, s 142). Bu teste göre bazı sig değerleri $\alpha=0,05$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilmektedir. Dolayısı ile normallik varsayımı sağlanamamaktadır. Bu sebeple, çalışmada alternatif regresyon yöntemlerinden kantil regresyon modeli kullanılmaktadır.

Hanehalkı tüketim harcamalarının hanehalkı gelir memnuniyetini etkileyen faktörlerini belirlemek için yapılan tahmini kantil regresyonu (4) numaralı denklem ile ifade edilmektedir.

$$Quant_{\theta}(Y_i|X_i) = X_i\beta_{\theta} + \varepsilon_{\theta i} \quad (4)$$

Burada Y hanehalkı gelirinden memnuniyeti temsil ederken, X bağımsız değişkenlerin vektörüdür. θ , analiz edilen kantildir. Bu çalışmada 0,25, 0,40, 0,50, 0,60 ve 0,75 kantilleri kullanılarak analiz yapılmaktadır ve kantiller q25, q40, q50, q60, q75 şeklinde gösterilmektedir. Yukarıda Tablo 4’de belirtilen bağımsız değişkenlere bağlı olarak, hanehalkı gelir memnuniyetinin 0,25 kantil regresyon denklem katsayıları Tablo 5’de gösterilmektedir. Tüm değişkenler dahil edilerek tahmin edilen modelde, eğitim hizmetleri hariç diğer tüm değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Normallik Testi Sonuçları

Hanehalkı Tüketim Harcamaları	Shapiro-Wilk Statistic	Sig.
Gıda ve alkolsüz içecekler	,873	,025
Alkollü içecekler-sigara-tütün	,945	,380
Giyim-ayakkabı	,869	,021
Konut-kira	,951	,474
Mobilya ve ev aletleri	,957	,579
Sağlık	,911	,103
Ulaştırma	,895	,056
Haberleşme	,957	,568
Eğlence ve kültür	,955	,533
Eğitim hizmetleri	,916	,128
Lokanta ve oteller	,879	,030
Çeşitli mal ve hizmetler	,919	,142

Tablo 5’de görüldüğü üzere, gıda ve alkollü içecekler, sahip oldukları negatif katsayı ile hanehalkı gelir memnuniyetini 7,52 birim düşürmektedir. Konut ve kira gibi temel harcama kalemleri, gelir memnuniyetini 10,66 birim düşürmektedir. Haberleşme ise gelir memnuniyeti üzerinde pozitif katkı sağlayarak, 1,86 birim artışa neden olmaktadır. Yani 0,25 kantilinde sadece alkollü içecekler-sigara-tütün ve haberleşmenin gelir memnuniyet üzerinde pozitif etkisinin olduğu görülmektedir.

Tablo 5. q25 Kantil Regresyon Sonucu

Hanehalkı Tüketim Harcamaları	Katsayı	Standart Hata	t	p> t
Gıda ve alkolsüz içecekler	-7,52	0,30	-24,36	0,000***
Alkollü içecekler-sigara-tütün	2,43	0,35	6,85	0,002**

Hanehalkı Harcamalarının Gelir Memnuniyeti Üzerindeki Etkilerinin Belirlenmesi

Giyim-ayakkabı	-6,31	0,31	-19,89	0,000***
Konut-kira	-10,66	0,33	-32,29	0,000***
Mobilya ve ev aletleri	-19,71	0,44	-44,47	0,000***
Sağlık	-18,54	0,60	-30,44	0,000***
Ulaştırma	-6,44	0,29	-21,89	0,000***
Haberleşme	1,86	0,33	5,52	0,005**
Eğlence ve kültür	-9,14	0,37	-24,33	0,000***
Eğitim hizmetleri	-0,81	0,43	-1,87	0,134
Lokanta ve oteller	-7,36	0,34	-21,64	0,000***
Çeşitli mal ve hizmetler	-11,13	0,31	-35,50	0,000***
Sabit	898,94	30,93	29,06	0,000***

Pseudo R²=0,9615

*, **, *** ifadeleri sırasıyla 0,10, 0,05 ve 0,01 anlam düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Böylece hanehalkı gelir memnuniyeti modeli (5) numaralı denklemde gösterildiği gibi elde edilmektedir.

$$HGM_{0,25QR} = -7,52GA\dot{I} + 2,43AST - 6,31GA - 10,66KK - 19,71MEA - 18,54S - 6,44U + 1,86H - 9,14EK - 7,36LO - 11,13\dot{C}MH \quad (5)$$

Hanehalkı gelir memnuniyetinin 0,40 kantil regresyon denklem katsayıları Tablo 6'da gösterilmektedir. 0,40 kantilinde alkollü içecekler-sigara-tütün, giyim-ayakkabı, haberleşme ve eğitim hizmetleri memnuniyeti pozitif yönde etkilemektedir. Sadece haberleşme ve eğitim hizmetleri değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı değildir. Alkollü içecekler-sigara-tütün memnuniyeti 4,55 birim arttırmaktadır. Lokanta ve oteller, memnuniyeti 8,05 birim azaltmaktadır. Tablo 6'da gösterilen anlamlı değişkenlerin katsayıları dikkate alınarak, gelir memnuniyet modeli, (6) numaralı denklem ile gösterilmektedir.

Tablo 6. q40 Kantil Regresyon Sonucu

Hanehalkı Tüketim Harcamaları	Katsayı	Standart Hata	t	p> t
Gıda ve alkolsüz içecekler	-7,75	0,82	-9,35	0,001**
Alkollü içecekler-sigara-tütün	4,55	0,95	4,78	0,009*
Giyim-ayakkabı	-5,73	0,85	-6,73	0,003**
Konut-kira	-10,93	0,88	-12,33	0,000***
Mobilya ve ev aletleri	-20,00	1,18	-16,82	0,000***
Sağlık	-23,32	1,63	-14,27	0,000***
Ulaştırma	-6,67	0,79	-8,45	0,001**
Haberleşme	1,42	0,90	1,57	0,191
Eğlence ve kültür	-9,28	1,00	-9,21	0,001**
Eğitim hizmetleri	0,34	1,17	0,30	0,780
Lokanta ve oteller	-8,05	0,91	-8,83	0,001**
Çeşitli mal ve hizmetler	-10,93	0,84	-12,99	0,000***
Sabit	916,59	82,99	11,04	0,000***

Pseudo R²=0,9493

*, **, *** ifadeleri sırasıyla 0,10, 0,05 ve 0,01 anlam düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

$$HGM_{0,40QR} = -7,75GA\dot{I} + 4,55AST - 5,73GA - 10,93KK - 20,00MEA - 23,32S - 6,67U - 9,28EK - 8,05LO - 10,93\dot{C}MH \quad (6)$$

Hanehalkı gelir memnuniyetinin 0,50 kantil regresyon denklem katsayıları Tablo 7'de gösterilmektedir. 0,50 kantilinde alkollü içecekler-sigara-tütün, haberleşme ve eğitim

hizmetleri memnuniyeti pozitif yönde etkilemektedir. Haberleşme ve eğitim hizmetleri istatistiksel olarak anlamlı değildir. Alkollü içecekler-sigara-tütün, memnuniyeti 4,55 birim arttırmaktadır. Ulaşım, memnuniyeti -6,67 birim düşürmektedir. Tablo 7'den yararlanarak elde edilen gelir memnuniyet modeli, (7) numaralı denklem ile gösterilmektedir.

$$HGM_{0,50QR} = -7,75 GAİ + 4,55 AST - 5,73GA - 10,93KK - 20,00MEA - 23,32S - 6,67U - 9,28EK - 8,05LO - 10,93ÇMH \quad (7)$$

Tablo 7. q50 Kantil Regresyon Sonucu

Hanehalkı Tüketim Harcamaları	Katsayı	Standart Hata	t	p> t
Gıda ve alkolsüz içecekler	-7,75	0,81	-9,47	0,001**
Alkollü içecekler-sigara-tütün	4,55	0,94	4,84	0,008*
Giyim-ayakkabı	-5,73	0,84	-6,82	0,002**
Konut-kira	-10,93	0,87	-12,50	0,000***
Mobilya ve ev aletleri	-20,00	1,17	-17,05	0,000***
Sağlık	-23,32	1,61	-14,46	0,000***
Ulaştırma	-6,67	0,77	-8,56	0,001**
Haberleşme	1,42	0,89	1,59	0,187
Eğlence ve kültür	-9,28	0,99	-9,33	0,001**
Eğitim hizmetleri	0,34	1,15	0,30	0,778
Lokanta ve oteller	-8,05	0,90	-8,95	0,001**
Çeşitli mal ve hizmetler	-10,93	0,83	-13,17	0,000***
Sabit	916,59	81,88	11,19	0,000***
Pseudo R²=0,9426				

*, **, *** ifadeleri sırasıyla 0,10, 0,05 ve 0,01 anlam düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Hanehalkı gelir memnuniyetinin 0,60 kantil regresyon denklem katsayıları Tablo 8'de gösterilmektedir. 0,60 kantilinde alkollü içecekler-sigara-tütün ve haberleşme memnuniyeti pozitif yönde etkilemektedir. Eğitim hizmetleri istatistiksel olarak anlamlı değildir. Haberleşme, memnuniyeti 3,22 birim arttırmaktadır. Çeşitli mal ve hizmetler, memnuniyeti 9,45 birim azaltmaktadır. Anlamlı katsayılar ile kurulan q60 kantil regresyon modeli, (8) numaralı denklem ile gösterilmektedir.

Tablo 8. q60 Kantil Regresyon Sonucu

Hanehalkı Tüketim Harcamaları	Katsayı	Standart Hata	t	p> t
Gıda ve alkolsüz içecekler	-7,00	0,82	-8,45	0,001**
Alkollü içecekler-sigara-tütün	5,44	0,95	5,70	0,005***
Giyim-ayakkabı	-6,31	0,85	-7,41	0,002**
Konut-kira	-10,83	0,88	-12,23	0,000***
Mobilya ve ev aletleri	-20,39	1,18	-17,15	0,000***
Sağlık	-22,77	1,63	-13,94	0,000***
Ulaştırma	-6,23	0,79	-7,90	0,001**
Haberleşme	3,22	0,90	3,56	0,024**
Eğlence ve kültür	-7,54	1,00	-7,48	0,002**
Eğitim hizmetleri	-1,42	1,17	1,22	0,290
Lokanta ve oteller	-7,81	0,91	-8,56	0,001**
Çeşitli mal ve hizmetler	-9,45	0,84	-11,24	0,000***
Sabit	870,41	82,99	10,49	0,000***
Pseudo R²=0,9364				

*, **, *** ifadeleri sırasıyla 0,10, 0,05 ve 0,01 anlam düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Hanehalkı Harcamalarının Gelir Memnuniyeti Üzerindeki Etkilerinin Belirlenmesi

$$HGM_{0,60QR} = -7,00GA\dot{I} + 5,44AST - 6,31GA - 10,83KK - 20,39MEA - 22,77S - 6,23U + 3,2H - 7,54EK - 7,81LO - 9,45\dot{C}MH \quad (8)$$

Hanehalkı gelir memnuniyetinin 0,75 kantil regresyon denklem katsayıları Tablo 9’da gösterilmektedir. 0,75 kantilinde eğitim hizmetlerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu kantilde de sadece alkollü içecekler-sigara-tütün ve haberleşme değişkenlerinin gelir memnuniyetine etkisinin pozitif yönde olduğu gözlenmektedir. Eğitim hizmetleri istatistiksel olarak anlamlı değildir. Alkollü içecekler-sigara-tütün, memnuniyeti 5,18 birim arttırmaktadır, konut-kira, memnuniyeti 10,91 birim azaltmaktadır. Tablo 9’dan elde edilen anlamlı katsayılar ile kurulan q75 kantil regresyon modeli, (9) numaralı denklem ile gösterilmektedir.

Tablo 9. q75 Kantil Regresyon Sonucu

Hanehalkı Tüketim Harcamaları	Katsayı	Standart Hata	t	p> t
Gıda ve alkolsüz içecekler	-7,09	0,79	-8,95	0,001**
Alkollü içecekler-sigara-tütün	5,18	0,91	5,68	0,005**
Giyim-ayakkabı	-6,42	0,81	-7,90	0,001**
Konut-kira	-10,91	0,84	-12,90	0,000***
Mobilya ve ev aletleri	-20,35	1,13	-17,92	0,000***
Sağlık	-22,95	1,56	-14,71	0,000***
Ulaştırma	-6,32	0,75	-8,38	0,001**
Haberleşme	3,05	0,86	3,53	0,024**
Eğlence ve kültür	-7,60	0,96	-7,90	0,001**
Eğitim hizmetleri	1,66	1,12	1,48	0,212
Lokanta ve oteller	-7,92	0,87	-9,08	0,001**
Çeşitli mal ve hizmetler	-9,69	0,80	-12,07	0,000***
Sabit	879,37	79,26	11,09	0,000***
Pseudo R²=0,9471				

*, **, *** ifadeleri sırasıyla 0,10, 0,05 ve 0,01 anlam düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

$$HGM_{0,75QR} = -7,09GA\dot{I} + 5,18AST - 6,42GA - 10,91KK - 20,35MEA - 22,95S - 6,32U + 3,05H - 7,54EK - 7,92LO - 9,69\dot{C}MH \quad (9)$$

Tüm kantil regresyon modelleri ve bu modellerin hanehalkı gelir memnuniyetini açıklama gücü olan R² değerlerini karşılaştırmak üzere Tablo 10’dan yararlanılmaktadır. Tablo 10’da tüm kantiller için elde edilen regresyon modellerinde, istatistiksel olarak anlamlı olan bağımsız değişkenlerin katsayı değerlerine yer verilmektedir. Çalışmada elde edilen tüm kantil regresyon modellerinin R² değerlerinin %94-%96 aralığında olduğu diğer bir ifadeyle hanehalkı tüketim harcamalarının (bağımsız değişkenlerin) hanehalkı gelir memnuniyetini açıklama gücünün tüm modellerde birbirine yakın ve yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 10. Tüm Kantillerden Elde Edilen Modeller

Hanehalkı Tüketim Harcamaları	q25	q40	q50	q60	q75
Gıda ve alkolsüz içecekler	-7,52	-7,75	-7,75	-7,00	-7,09
Alkollü içecekler-sigara-tütün	2,43	4,55	4,55	5,44	5,18
Giyim-ayakkabı	-6,31	-5,73	-5,73	-6,31	-6,42
Konut-kira	-10,66	-10,93	-10,93	-10,83	-10,91

Mobilya ve ev aletleri	-19,71	-20,00	-20,00	-20,39	-20,35
Sağlık	-18,54	-23,32	-23,32	-22,77	-22,95
Ulaştırma	-6,44	-6,67	-6,67	-6,23	-6,32
Haberleşme	1,86	*	*	3,22	3,05
Eğlence ve kültür	-9,14	-9,28	-9,28	-7,54	-7,60
Eğitim hizmetleri	*	*	*	*	*
Lokanta ve oteller	-7,36	-8,05	-8,05	-7,81	-7,92
Çeşitli mal ve hizmetler	-11,13	-10,93	-10,93	-6,31	-9,69
R² Değerleri	0,9615	0,9493	0,9426	0,9364	0,9471

* İstatiksel olarak anlamsız olduğu için dikkate alınmamıştır.

Gıda ve alkolsüz içecekler değişkenine ait katsayıların -7,75 (q40 ve q50'de) ve -7,00 (q60'da) arasında değiştiği görülmüştür. Alkollü içecekler-sigara-tütün değişkenine ait katsayıların 2,43 (q25'de) ve 5,44 (q60'da) arasında değiştiği görülmüştür. Giyim-ayakkabı değişkenine ait katsayıların -6,42 (q75) ve -5,73 (q40) arasında değiştiği görülmüştür. Konut-kira değişkenine ait katsayıların -10,93 (q40 ve q50) ve -10,66 (q25) arasında değiştiği görülmüştür. Mobilya ve ev aletleri değişkenine ait katsayıların -20,39 (q60) ve -19,71 (q25) arasında değiştiği görülmüştür. Sağlık değişkenine ait katsayıların -23,32 (q40 ve q50) ve -18,54 (q25) arasında değiştiği görülmüştür. Ulaştırma değişkenine ait katsayıların ve -6,67 (q40 ve q50) ve -6,23 (q60) arasında değiştiği görülmüştür. Haberleşme değişkenine ait katsayıların 1,86 (q25) ve 3,22 (q60) arasında değiştiği görülmüştür. Eğlence ve kültür değişkenine ait katsayıların -9,25 (q40 ve q50) ve -7,54 (q60) arasında değiştiği görülmüştür. Eğitim hizmetleri değişkeni katsayıları, istatiksel olarak anlamlı olmadığı için dikkate alınmamıştır. Lokanta ve oteller değişkenine ait katsayıların -8,05 (q40 ve q50) ve 7,36 (q25) arasında değiştiği görülmüştür. Çeşitli mal ve hizmetler -11,13 (q25) ve -6,31 (q60 kantil) arasında değiştiği görülmüştür.

Tablo 10'dan genel olarak elde edilen bilgi, değişkenlerin tüm kantillerde benzer ve monoton bir kalıpta katkı sağlıyor olmasıdır. Tüm kantillerde alkollü içecekler-sigara-tütün ve haberleşme harcamaları hanehalkı gelir memnuniyetine pozitif katkı sağlamaktadır. Eğitim harcamalarını tüm kantillerde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Ancak hanehalkı harcamalarında önemli ve hatta elzem olan harcamalar arasında yer alan gıda, sağlık ve konut kirası gibi önemli kalemlerde yapılan harcamaların gelir memnuniyetini negatif etkilediği görülmektedir. Bu durum, hanehalkı gelirinin en temel harcamalar karşısında yetersiz kalmasından kaynaklandığının bir işaretidir. Özellikle mobilya ve ev eşyası ve sağlık harcamalarının negatif etkisi, tüm kantillerde yüksek çıkmaktadır. Alkollü içecekler -sigara -tütün gibi harcamaların anlamlı çıkması toplumun bu tür harcamalara çok önem verdiğine ve bu ürünlere bağımlılığın işaret etmektedir. Eğitim harcamaları, R²'nin yüksek olması (1'e yakın) model uyumunun iyi olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de TÜİK tarafından 2003'ten bu yana gerçekleştirilmekte olan "Yaşam Memnuniyeti Araştırmaları" için yapılmakta olan "Hanehalkı Bütçe Anketleri" hanelerin yaşam düzeyleri, sosyo-ekonomik yapıları ve tüketim alışkanlıkları hakkında bilgi veren en önemli kaynaklardan biridir. Ancak tüketim harcamaları ve tüketim beklentileri sübjektif kavramlar olup, kişiden kişiye ve hanehalkının beklentilerine göre büyük değişiklik içerebilmektedir.

Hanehalkının tüketim harcamalarını karşılama gücünü ölçen bir gösterge olarak “ gelir memnuniyeti” endeksi de hanehalkının öznel iyi oluşunun bir göstergesidir. Yapılan bu çalışmada hanehalkı gelirinin, hanehalkı tüketim harcamalarını karşılama açısından yeterli olup olmadığı, ya da başka bir ifadeyle hanehalkı gelir memnuniyetinin oluşup oluşmadığı araştırılmaktadır.

Çalışmada kullanılan kantil regresyon analizi sonucunda, hanehalkı tüketim harcama kalemlerini ifade eden tüm değişkenlerin, hesaplama yapılan tüm kantillerde (q25, q40, q50, q60 ve q75), ağırlıklı olarak benzer ve monoton bir kalıpta gelir memnuniyetine katkı sağladığı görülmektedir. Yani gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içecekler-sigara-tütün, giyim-ayakkabı, konut-kira, mobilya ve ev aletleri, sağlık, ulaştırma, eğlence ve kültür, lokanta ve oteller, çeşitli mal ve hizmetler bağımsız değişkenlerinin, bağımlı değişken olan hanehalkı gelir memnuniyeti üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Bu durum hanehalkının genel olarak bu harcamalar konusunda gelir memnuniyeti üzerinde olumlu ya da olumsuz fikre sahip olduğu sonucunu işaret etmektedir. Buna karşın, sadece eğitim hizmetlerine yönelik yapılan harcamalar, tüm kantillerde istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Bu durum, 2003 - 2004 eğitim öğretim yılından itibaren, devletin eğitime katkı politikasının bir parçası olarak, kitapları ücretsiz olarak dağıtmasından kaynaklandığını işaret etmektedir.

Tüm kantillerde gıda ve alkolsüz içecekler hanehalkı gelir memnuniyeti üzerinde [- 7,75;-7,00] aralığında yer alan katsayılarla, negatif yönde etkiye sahiptir. Bu değerlerin, giyim ve ayakkabıya yapılan harcamaların q60 ve q70 gibi büyük kantillerdeki negatif etkilerinden de daha büyük olduğu görülmektedir. Yani hanehalkı gelirinin, gıda, giyim ve ayakkabı gibi temel harcamalar açısından yetersiz kaldığı ve negatif yönde etki (memnuniyetsizlik) oluşturduğu görülmektedir. Benzer durum hanehalkı konut-kira harcamaları konusunda da ortaya çıkmakta olup, gıda ve giyim harcamalarından da fazla hoşnutsuzluk doğurduğu görülmektedir. Mobilya ve ev aletleri harcamalarının, tüm değişkenler içerisinde büyük hoşnutsuzluk kaynağını oluşturan kalemler arasında yer aldığı görülmektedir. Mobilya ve ev aletleri harcamalarının, hanehalkı gelir memnuniyetsizliğine [-20,39;-19,71] aralığında ve negatif etkide bulunduğu görülmektedir. Sağlık harcamalarının ise hanehalkı gelir memnuniyeti üzerinde [-23,32;-18,54] aralığında negatif yönde katkı yaptığı görülmektedir. Böylece sağlık harcama kalemi, hanehalkı harcama kalemleri içerisinde en büyük hoşnutsuzluğu yaratan harcama kalemi olarak tespit edilmiştir. Bu durum, sağlık harcamalarının artması ya da gelirin sağlık harcamasını karşılamada yetersiz kalması şeklinde yorumlanabilir.

Tüm bu değişkenlerden farklı olarak, alkollü içecekler-sigara-tütün harcamalarının, tüm kantiller için hanehalkı gelir memnuniyeti üzerinde [2,43;5,44] aralığında pozitif etkide bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, hanehalkı harcamalarında, genel olarak sigara ve tütün harcamalarına verilen öncelikten kaynaklanmasını işaret etmektedir. Dolaylı olarak ta hanehalkının bu maddelere olan toplumsal bağımlılığının derecesinin yüksek olduğunun bir işareti olarak değerlendirilebilir.

Analiz sonucu genel olarak değerlendirildiğinde, 2003-2019 döneminde, toplumun gıda ve konut gibi temel harcamalar dahil olmak üzere sağlık, ulaşım ve kültür gibi hanehalkına sosyal anlamda katma değer yaratacak harcamaların, hanehalkı gelir memnuniyeti üzerinde negatif etki oluşturduğunu ve gelirin yetersiz kaldığı görülmektedir. Ancak sadece iki

harcama kaleminin; haberleşme (q25, q60ve q75 kantillerinde) ve alkollü içecekler-sigara-tütün harcamalarının (tüm kantillerde) hoşnutsuzluk kaynağı oluşturmadığı görülmektedir. Elde edilen bu sonuç, Sürekli Gelir Hipotezi'nde belirtildiği gibi tüketimin insanların beklentilerine bağlı olduğunu desteklemektedir. Genel olarak; hanehalkının gerekli ve fayda sağlayacak harcama kalemlerine yönelmediği ve hanehalkı gelirin bu harcamalar açısından yetersiz kaldığı söylenebilir. Karar vericilerin bu noktada gerekli adımları atacak eğitim programlarına ve ortalama hanehalkı harcamalarına yönelik düzenlemelere önem vermesi gerekmektedir.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu çalışmanın ilk hali 15th International Congress of Social Sciences with Current Research – İstanbul Kongresi'nde sunulmuş ve özet bildiri olarak yayınlanmıştır.

Kaynakça

- Agyire-Tettey, F., Ackah, C. G., & Asuman, D. (2017). An unconditional quantile regression based decomposition of spatial welfare inequalities in Ghana. *The Journal of Development Studies*, 1-20.
- Altın Yavuz, A. & Gündoğan Işık, E. (2017). Kantil regresyon. *Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi*, 9(2), 137-146.
- Atgür, M. (2020). Türkiye'de kamu harcaması davranışı ve hanehalkı tüketim harcaması davranışı ilişkisi (2006-2019). *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41, 352-365.
- Bagarani, M., Forleo, M. & Zampino, S. (2009). *Households food expenditures behaviours and socioeconomic welfare in Italy: A microeconomic analysis*. 113. EAAE Seminar, Crete, Greece.
- Çağlayan, E. & Astar M. (2012). A microeconomic analysis of household consumption expenditure determinants for both rural and urban areas in Turkey. *American International Journal Of Contemporary Research*, 2(2), 27-34.
- Çalışkan Ş. (2003). *Kocaeli ilinde (kır-kent ayrımında) hanehalkı tüketim harcamalarının analizi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli).
- Çalmaşur, G. & Kılıç, A. (2018). Türkiye'de hanehalkı tüketim harcamalarının analizi. *Etü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 61-73.
- Çamurlu, S. & Erilli, N. A. (2019). Kantil regresyon analizinde bootstrap tahmini. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 35(2), 16-25.
- Dittmar, Bond, H. Hurst, M. & Kasser, T. (2014). The relationship between materialism and personal well-being: A meta-analysis. *Journal of Personality and Social Psychology* 107(5):879-924. doi:10.1037/a0037409
- Engel, E. (1895), *Die lebenskosten belgischer arbeiter-familien früher und jetzt* (German Edition), Germany: C. Heinrich.
- Hao, L., & Naiman, D. Q. (2007). *Quantile regression*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Houthakker, H. S. (1952). The econometrics of family budgets. *Journal of the Royal Statistical Society, Series A (General)*, 115(1), 1-28.
- İpek, E., & Sekmen, Ö. (2017). Effect of household heterogeneity on consumption expenditure: A simultaneous quantile regression analysis. *The Empirical Economics Letters*, 16(12), 1329-1336.
- Joshanloo, M. (2018). Income satisfaction is less predictive of life satisfaction in individuals who believe their lives have meaning or purpose: A 94-nation study. *Personality and Individual Differences*, 129(15), 92-92. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.03.018>

- Kargı, B. (2014). Türkiye ekonomisinde sürekli gelir hipotezine ilişkin kanıtlar: Zaman serileri analizi (2004-2012). *Akademik Bakış Dergisi*, 42, 304-340.
- Kasnakoğlu, Z. (1991). Regional consumption patterns and income elasticities in Turkey: 1987. *Journal of Economic Cooperation Among Islamic Countries*, 12, 111-116.
- Kurtoğlu, F. & Arslan, O. (2011). Quantile regresyon. *Ç.Ü Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 26(1), 35-42.
- Kesbiç, C. Y. & Tandoğan, A. (2016). Büyükşehir Manisa ili hanehalklarının tüketim harcamaları ve gelir-harcama analizi: Manisa ili tüketici profili. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(616), 23-38.
- Mankiw, N. G. (2010). *Makroekonomi (6.Baskı)(Çeviri Ed.: Ömer Çolak)*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Mignouna, D. B., Abdoulaye, T., Alena, A., Manyong, V. M., Dontsop, P. N., Ainembabazi, J. H., & Asiedu, R. (2015). A microeconomic analysis of household consumption expenditure determinants in yam-growing areas of Nigeria and Ghana. *Tropicultura*, 33(3): 226-237.
- Miles, D. (1997). A household level study of the determinants of incomes and consumption. *The Economic Journal*, 107, 1-25.
- Nguyen, B. T., Albrecht, J. W., Vroman, S. B., & Westbrook, M. D. (2007). A quantile regression decomposition of urban-rural inequality in Vietnam. *Journal of Development Economics*, 83(2), 466-490.
- Selim, R. & Kaya, G. (2019). Türkiye'de hanehalkı tüketim kalıplarında 2000'li yıllarda yaşanan değişimler ve ekonomik krizin etkisi. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 46, 61-89.
- Sivri, U. & Eryüzlü, H. (2010). Rasyonel beklentiler-yaşam boyu sürekli gelir hipotezinin testi". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (11), 90-99.
- Şener, O. (1998). *Kamu ekonomisi*.6. Baskı, İstanbul: Alkım Yayınları.
- Tansel, A. (1986). An engel curve analysis of household expenditure in Turkey 1978- 1979. *Metu Studies in Development*, 13, 239-257.
- Tapsin, G. & Hepsag, A. (2014). An analysis of household consumption expenditures in EA-18. *European Scientific Journal*, 10(16): 1-12.
- Tarı, R. & Pehlivanoğlu, F. (2007). Kocaeli ilinde tüketici davranışlarının gelir-harcama grupları ilişkisi açısından analizi (Tüketim harcamaları profili). *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 192-210.
- TÜİK (2002). Hanehalkı bütçe istatistikleri mikro veri seti 2002.
- TÜİK (2018). Hanehalkı bütçe istatistikleri mikro veri seti 2018.
- TÜİK (2019). Hanehalkı tüketim harcaması 2019. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Tuketim-Harcamasi>. (Erişim Tarihi: 15.03.2022)
- TÜİK (2020). Yaşam memnuniyeti araştırması. mikro veri seti, <https://www.tuik.gov.tr/media/microdata/pdf/yasam-memnuniyeti-arst.pdf>. (Erişim Tarihi: 15.03.2022)
- Vural, B. M., Koç, Ş. A. & Vural, K. (2010). Belirsizliğin özel tüketim harcamaları üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), 107-126.
- Yavuz, A. A. & Aşık, E. G. (2017). Kantil regresyon. *Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi*, 9(2), 138-146.
- Zin, W. Z. W. & Nabilah, S. F. (2015). Malaysian household consumption expenditure: Rural vs Urban, Department of Statistics. *Malaysia, MyStats 2015 Conference Papers*.

Denetçi Cinsiyeti ile Denetim Ücreti Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği

İlker Kıymetli Şen^{a, b}, Serkan Terzi^c

Özet

Bu çalışmanın amacı, denetçi cinsiyeti ile denetim ücreti arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu ilişkiyi tespit etmek için 2020 ve 2021 yıllarında Borsa İstanbul'da kote olan 434 şirketin verileri kullanılmıştır. Verilerin analizinde kullanılan değişkenler, literatürdeki çalışmalardan seçilmiştir.

Çalışmada denetçi cinsiyetinin denetim ücreti üzerinde etkisi olup olmadığının belirlenmesinde çoklu doğrusal regresyon yöntemi kullanılmış olup, denetçi cinsiyetinin denetim ücreti üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca şirketin aktif büyüklüğü ve denetçi cinsiyeti ile denetim ücreti arasında pozitif ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Cinsiyet
Denetim
Ücret

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 21.06.2022

Yayın Tarihi: 24.06.2023

Doi: 10.18026/cbayarsos.1133750

The Relationship Between Auditor's Gender and Audit Fee: Evidence from Turkey

Abstract

The purpose of this study is to examine the relationship between the auditor's gender and the audit fee. For this purpose, 434 companies traded in Borsa Istanbul between 2020-2021 were used in the study. The variables used in the study were selected from studies in the literature.

In the study, the multiple linear regression method was used to determine whether the auditor's gender has an impact on the audit fee. A significant relationship was found between the auditor's gender and the audit fee. In addition, a positive and significant relationship was found between the company's total assets and the auditor's gender and audit fees.

Keywords

Gender
Auditing
Fee

About Article

Received: 21.06.2022

Published: 24.06.2023

Doi: 10.18026/cbayarsos.1133750

^a ilksen@ticaret.edu.tr

^b Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, ORCID ID 0000-0001-6175-3397.

^c Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, ORCID ID 0000-0003-0151-8082.

Giriş

Muhasebe ve denetim alanında ortaya çıkan skandallar (Enron ve WorldCom vb.) denetim hizmetine olan güveni zedelemiştir (Ahmed vd., 2020). Bu güven zedelenmesine bağlı olarak dünyada çeşitli düzenleyici kuruluşlar tarafından yasal düzenlemeler (Sarbanes Oxley vb.) yapılmıştır. Buna bağlı olarak kurumsal yönetim uygulamalarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar da bulunmaktadır. Bu uygulamalar içinde liderlik rollerinde kadınların pozisyonunun geliştirilmesi yer almıştır (Nekhili vd., 2020; Gull vd., 2021).

Cinsiyet sosyalleşme teorisi, erkek ve kadınların çocuklukta ahlaki ilkelerde, psikolojik ve bilişsel farklılıklarını şekillendiren farklı rolleri, değerleri ve endişeleri öğrendiklerini ifade etmektedir (Ahmed ve Atif, 2021). Psikoloji, sosyoloji ve işletme disiplinindeki çok sayıda literatür çalışmasında, cinsiyetler arasındaki tutumlar, özellikler ve karar vermedeki farklılıklar incelenmektedir. Bu çalışmalarda, toplumsal cinsiyet açısından farklılıkların bulunduğu ve bunun da şirketlerin yararına olduğu ifade edilmektedir (Aldamen vd., 2018).

Geleneksel anlayışta, kadınların liderlik nitelikleri dahil olmak üzere yönetim ile ilgili bazı niteliklerinin eksik olduğu algısı nedeniyle kadınlara üst yönetimde yer verme konusunda daha az çaba gösterilmiştir (Powell ve Butterfield, 2002). Ancak bu durum kurumsal yönetim uygulamalarının iyileştirilmesine bağlı olarak değişim göstermiştir. Buna yönelik yasal düzenlemeler yapılarak üst yönetimde kadınların liderliği ön plana çıkarılmış ve bu da karar verme aşamalarında kadınların sürecin etkinliğini artırdığına yönelik bilimsel çalışmalar ile desteklenmiştir. Örneğin yapılan bilimsel çalışmalarda üst yönetimde kadınların yer almasının denetim kalitesi üzerinde olumlu etkileri olduğu (Li ve Shi, 2012; Ittonen vd., 2013; Harjoto vd., 2015; Hardies vd., 2016; Lai vd., 2017; Aldamen vd., 2018), finansal raporlamada yanlış sunumu azalttığı (Gupta vd., 2020), kurumsal performansı artırdığı (Terjesen vd., 2016), gözetim ve izleme faaliyetlerini artırdığı (Gull vd., 2018), borçlanma maliyetlerini azalttığı (Usman vd., 2019), denetim ücretini azalttığı (Alkebsee vd., 2021), denetimde gecikmeleri azalttığı (Gull vd., 2021) ve etik uygulamaları geliştirdiği (Nekhili vd., 2018) tespit edilmiştir.

Bilimsel çalışmaların yanında kadınların liderliği, politika yapıcılarının da ilgi alanına girmiştir. Bu kapsamda Avrupa Birliği'nde kadınların üst yönetimde yeterli temsil edilmediğine yönelik tartışmalar yapılmıştır (Mensi-Klarbach, 2014). Ayrıca araştırmalarda kadınların muhasebe ve denetim alanlarındaki tecrübelerinin etkisine ilişkin bulgular dikkat çekmektedir (Harjoto vd., 2015; Khlif ve Achek, 2017).

Denetim alanında mesleki muhakemede cinsiyetin etkileri, iki temel açıdan farklılaşabilmektedir. Bunlardan ilki, erkek ve kadınların riskten kaçınma davranışlarının farklılık göstermesidir. Kadınlar, erkeklere göre daha fazla riskten kaçınmaktadır (Ahmed ve Atif, 2021). Normal olarak kadın ve erkek denetçilerin aynı eğitimi aldıkları için benzer denetim yargılarına sahip olmaları beklenmektedir (Gold vd., 2009). Ancak Birnberg (2011), özellikle muhasebe ve denetim alanında cinsiyete bağlı olarak risk alma gibi durumlarda önemli farklılıkların olduğunu tespit etmiştir. Çok sayıda literatür çalışmasında (Krishnan ve Parson, 2008; Peni ve Vähämaa, 2010; Gul vd., 2011; Carter vd., 2017) kadınların erkeklere göre riskten daha fazla kaçındıkları tespit edilmiştir. İkinci temel farklılık ise, kadınların erkeklere göre daha kapsamlı ve ayrıntılı bilişsel bilgi kullanma eğiliminde olmalarıdır (Gold vd., 2009).

Khlif ve Achek (2017) yaptıkları çalışmada 64 adet yayınlanmış çalışma üzerinden toplumsal cinsiyetin muhasebe araştırmaları üzerindeki etkisini inceleyerek bu çalışmaların 3 ana grupta toplandığı tespit etmişlerdir. Bunlar şu şekilde sınıflandırılmıştır:

- a. Finansal raporlama (kazanç yönetimi, muhasebede muhafazakarlık, gönüllü açıklamalar),
- b. Denetim (denetim ücreti, denetçi görüşü, denetim raporunun geç açıklanması),
- c. Diğer çeşitli konular.

Ayrıca Khlif ve Achek (2017) yaptıkları çalışmada kadınların denetim kalitesi üzerindeki etkilerini şu şekilde sınıflandırmışlardır:

- a. Daha düşük anormal tahakkuklar ve denetim raporunun yayınlanmasındaki gecikmelerde azalma,
- b. Olumsuz denetim görüşü verme olasılığının daha yüksek olması (örneğin, işletmenin sürekliliği görüşü),
- c. Daha yüksek denetim ücreti.

Denetim açısından önemli bir durum olan etik uygulamalar açısından da toplumsal cinsiyet farklılığının etkisi bazı çalışmalarda tespit edilmiştir. Şöyle ki; bazı çalışmalarda kadınların erkeklere göre etik olmayan davranışlara veya uygulamalara daha duyarlı oldukları ifade edilmiştir (Bhuiyan vd., 2020). Benzer şekilde önceki çalışmaların bazılarında (Carter vd., 2017; Drogalas vd., 2021) kadınların erkeklere göre daha muhafazakar oldukları tespit edilmiştir.

Muhasebe ve denetim alanındaki araştırmacılar cinsiyetin; denetim kalitesi, denetim raporunun yayınlanmasındaki gecikme, denetim ücreti ve denetçinin risklere karşı tutumu üzerinde etkisi olduğunu ve bunların da denetim uygulamalarını etkileyebileceğini ifade etmektedir (Ittonen ve Peni, 2012; Hardies vd., 2015; Hardies vd., 2016).

Cinsiyetin denetim uygulamaları olan; denetimin planlanması, risk değerlendirmesi, kanıt toplanması ve bulguların değerlendirilerek rapor hazırlanması süreçleri üzerinde etkisi bulunmaktadır. Özellikle kadın ve erkek denetçi açısından planlama ve güven açısından davranış farklılıkları bulunmaktadır. Bu süreçlerde kadınların erkeklere göre daha şüpheli davranması söz konusu olmaktadır. Bu durumda denetim riskinin bir fonksiyonu olarak; denetim ücreti değişebilmekte, denetim raporunun geç yayınlanması söz konusu olabilmekte veya denetçi görüşü etkilenebilmektedir (Khlif ve Achek, 2017).

Denetimde yapısal riskin ve kontrol riskinin önemli bir etkeni olan iç kontrol sisteminin tanınması ve değerlendirilmesi sürecinde de kadınlar, erkeklere göre daha muhafazakar ve tutucu davranmaktadır (Parker vd., 2017). Hogan ve Wilkins (2008)'e göre denetim firmaları, iç kontrol eksiklikleri olan firmalar için denetim ücretini artırmaktadır. Bu nedenle, etkin bir iç kontrol sistemi, denetim faaliyetinin yürütülmesi için gereken denetim çabasının seviyesini azaltmakta ve denetim maliyetlerini düşürmektedir (Gull vd., 2021).

Denetimin yürütülmesinden önceki süreç olan sözleşme imzalanması aşamasında ve öncesinde önemli bir unsur da denetim ücretinin belirlenmesidir. Denetim ücreti, verilecek denetim hizmeti ile müşteri işletmenin taleplerinden etkilenmektedir (Gull vd., 2021). Önceki çalışmalarda (Whisenant vd., 2003; Defond ve Zhang, 2014; Zhang, 2018) denetim ücretinin denetim çalışmalarının bir fonksiyonu olduğu, ayrıca denetim kalitesinin de bir unsuru olduğu ifade edilmektedir.

Kadın denetçilerin, erkek denetçilere kıyasla daha yüksek düzeyde denetim güvencesi sağlamak yönünde motive oldukları, denetimin yürütülmesi sürecinde daha fazla şüpheli davrandıkları ifade edilmektedir. Bu nedenle de kadın denetçilerin erkek denetçilere göre

denetim ücretini daha fazla artırması beklenmektedir (Hao vd., 2022). Literatürde yer alan bazı çalışmalarda kadın denetçilerin denetim kalitesine olumlu katkı sağladığı ve kadın denetçilerle daha yüksek denetim ücreti arasında anlamlı ilişki bulunduğu tespit edilmiştir (Ittonen vd., 2013; Hardies vd., 2015).

Bu çalışmanın amacı; Türkiye’de hazırlanmış olan denetçi raporlarına imza atan denetçilerin cinsiyet farklılıklarının, denetçi raporlarında yayınlanmış olan denetim ücreti arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesidir.

Literatür Araştırması

Literatürde toplumsal cinsiyet farklılığının etkisi üzerine farklı alanlarda çalışmalar yapılmıştır. Denetim alanında ise denetçinin cinsiyetinin denetim kalitesi ve denetim ücretine olan etkisinin ölçülmesine yönelik birkaç çalışma bulunmaktadır.

Denetim literatüründe Li ve Shi (2012), Ittonen vd. (2013), Hardies vd. (2016) ve Pais ve Machado (2021) yaptıkları çalışmalarda denetim kalitesi ile denetçinin cinsiyeti arasında anlamlı ilişkiler tespit etmişlerdir. Buna karşın, Montenegro ve Bras (2015), Yang vd. (2019) ve Soepriyanto vd. (2020) yaptıkları çalışmalarda denetim kalitesi ile denetçinin cinsiyeti arasında anlamlı bir etki bulamamışlardır.

Bunların yanında denetçi cinsiyeti ile denetim ücreti arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar yapılmıştır (Li ve Shi, 2012; Ittonen ve Peni, 2012; Nan-wei vd., 2014). Ayrıca denetim ücretinin belirlenmesinde etkili olan denetim komitelerindeki üyelerin cinsiyetleri ile denetim ücreti arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Abbott vd. (2003), Goodwin-Stewart ve Kent (2006), Ittonen vd. (2010), Aldamen vd. (2018), Miglani ve Ahmed (2019) ve Sellami ve Cherif (2020) yaptıkları çalışmalarda denetim komitesindeki kadın üyeler ile denetim ücreti arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapılan bu çalışmalarda denetimi kadın denetçiler yaptığı zaman denetim ücretinin yükseldiği ifade edilmiştir. Bunun nedeni olarak denetim çalışmalarında ya da sürecinde kadınların riskten daha fazla kaçınması, daha fazla fiziksel ve/veya bilişsel çalışma yapmaları gösterilmiştir (Drogalas vd., 2021; Pais ve Machado, 2021). Buna karşın Yang vd. (2019)’nin çalışmasında kadın ve erkek denetçiler arasında risk algısı açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bunun yanında Aldamen vd. (2018) tarafından yapılan çalışmada kadın üyelerin, iletişimin etkinliğini ve iç kontrol sisteminin gözetimini artırdığı ifade edilmiştir.

Simon ve Francis (1988), 1979-1984 dönemine ilişkin 214 şirket üzerinde yaptıkları çalışmada denetçi değişiminin denetim ücretine etkisini incelemişlerdir. Çalışmada regresyon analizi kullanılmıştır. Yapılan çalışmada denetçi değişimi ile denetim ücreti arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Li ve Shi (2012) tarafından 2001-2008 dönemine ilişkin 8.543 gözlem üzerinde yapılan çalışmada denetçi cinsiyetinin denetim kalitesi ve denetim ücreti üzerine olan etkisi incelenmiştir. Çalışmada regresyon analizi kullanılmıştır. Yapılan çalışmada, kadın denetçilerin erkek denetçilerle kıyaslandığında hem denetim kalitesini hem de denetim ücretini artırdığı tespit edilmiştir.

Ittonen ve Peni (2012) 2007 dönemine ilişkin 1.210 şirket üzerinde yaptıkları çalışmada denetim sözleşmesini imzalayan denetçi cinsiyetinin denetim ücreti üzerine etkisi incelenmiştir. Çalışmada regresyon analizi kullanılmıştır. Yapılan çalışmada kadın

denetçilerle denetim ücreti arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Kadın denetçilerin daha yüksek denetim ücreti talep ettikleri belirlenmiştir.

Nan-wei vd. (2014), 2007-2010 dönemine ilişkin 6.658 gözlem üzerinde yaptıkları çalışmada kadın denetçilerin denetim ücreti üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmada regresyon analizi kullanılmıştır. Yapılan çalışmada, kadın denetçilerin erkek denetçilere göre daha yüksek denetim ücreti ile çalıştıkları belirlenmiştir.

Araştırma Tasarımı

Veri Seti ve Değişkenler

Türkiye’de denetim ücretleri, 31 Aralık 2021 tarihli denetçi raporları ve eklerinde kamuya paylaşılmaya başlanmıştır. Bu nedenle Borsa İstanbul’da 2020 ve 2021 yıllarında işlem gören 416 şirket çalışmaya dahil edilmiştir. Bu şirketlerden 101’i mali kuruluş olduğundan ve 67’sinin verilerinde eksiklik olduğundan (2020 ve 2021 yıllarından birinde işlem görmeme vb.) analizden çıkartılmıştır. Ayrıca 31 şirketin 2020 veya 2021 yıllarındaki denetim ücreti bilgilerine ulaşamadığından analizden çıkartılmıştır. Böylelikle çalışma 217 şirket verileri kullanılarak yapılmıştır. Çalışmaya ilişkin gözlem bilgileri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Örneklem Seçimi

	Şirketler	Gözlem
Borsa İstanbul’da kote şirket sayısı (2020-2021)	416	
Eksi: Mali kuruluşlar	(101)	
Eksi: Veri eksikliği veya verisine ulaşılamayanlar	(67)	
	248	496
Eksi: Denetim ücretini raporlamayanlar (2020-2021)	(31)	(62)
	217	434

Çalışmaya dahil edilen değişkenler, literatür araştırmasında yer alan çalışmalarda kullanılanlar arasından seçilmiştir. Denetçi cinsiyeti ile denetim ücreti arasındaki ilişkinin tespitinde kullanılan değişkenler ve açıklamaları Tablo 2’te sunulmuştur.

Tablo 2: Çalışmaya Dahil Edilen Değişkenler

	Simge	Açıklama
Bağımlı değişken		
Denetim ücreti	AFEE	Bağımsız denetim ücretinin doğal logaritması
Test değişkeni		
Denetçi cinsiyeti	GEND	Kukla değişken (1: Kadın, 0: Erkek)
Kontrol değişkenleri		
Şirket risk düzeyi	LEV	Toplam borçların toplam aktife oranı
Aktif karlılık oranı	ROA	Dönem net karının ortalama toplam aktife oranı
Şirket büyüklüğü	SIZE	Toplam aktifin doğal logaritması
İş karmaşıklığı	INVREC	Ticari alacak ve stokların toplam aktife oranı
Dönem zararı	LOSS	Kukla değişken (1: Zarar, 0: Kar)
Denetçi değişimi	CHAN	Kukla değişken (1: Değişim Var, 0: Yok)
Denetçi türü	BIG4	Kukla değişken (1: Dört Büyük, 0: Diğer)

Çalışmaya dahil edilen değişkenlere ilişkin bilgiler; şirketlerin denetçi raporları, Kamuyu Aydınlatma Platformu ve web sitelerinden elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenlerle ilgili tanımlayıcı istatistik bilgileri Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistik Bilgileri

Değişkenler	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. Sapma
AFEE	9,95	16,69	12,08	1,25
GEND	0	1	0,10	0,30
LEV	,01	1,11	0,54	0,25
ROA	-0,78	0,72	0,09	0,15
SIZE	15,43	26,59	20,72	1,96
INVREC	0,00	0,90	0,34	0,22
LOSS	0	1	0,19	0,40
CHAN	0	1	0,23	0,42
BIG4	0	1	0,51	0,50

Yöntem ve Hipotezler

Denetim ücreti, denetim faaliyetinin bir fonksiyonu olup, denetim riski ve denetim faaliyetlerinin kapsamından etkilenmektedir. Nitekim Loukil (2014) yaptığı çalışmada müşteri işletmenin faaliyetlerinin karmaşıklık düzeyinin denetim ücretini etkilediğini, faaliyetlerin karmaşıklık düzeyinin artmasına bağlı olarak denetçinin bu faaliyetleri denetleyebilmek için daha fazla çalışma yürütmesi ve ilave testler yapması gerektiğini ifade etmektedir. Bu nedenle müşteri işletmenin riski ve karmaşıklığı ile denetim ücreti arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır (Simon ve Francis, 1988). Bu hususlar kontrol değişkeni olarak çalışmaya dahil edilmiştir.

Bunların yanında literatürde denetçinin cinsiyeti ile denetim ücreti arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir (Li ve Shi, 2012; Ittonen ve Peni, 2012; Nan-wei vd., 2014). Bu nedenle aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H1: Denetçinin cinsiyeti ile denetim ücreti arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Çalışmanın hipotezini test etmek amacıyla aşağıda açıklanan çoklu doğrusal regresyon modeli kullanılmıştır.

$$AFEE = \beta_0 + \beta_1GEND + \beta_2LEV + \beta_3ROA + \beta_4SIZE + \beta_5INVTR + \beta_6LOSS + \beta_7CHAN + \beta_8BIG4 + \varepsilon,$$

Bulgular

Çalışmaya dahil edilen gözlemler içinde uç değer olup olmadığının tespiti için Cook's Distance (<1) değerleri esas alınmıştır. Ayrıca değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu olup olmadığının tespiti amacıyla da korelasyon katsayıları ve VIF değeri hesaplanmıştır. Korelasyon katsayısının %80'in altında (Tabachnick ve Fidell, 2007) ve VIF değerlerinin 10'un altında olduğu (Kıymetli Şen ve Hatunoğlu, 2019) tespit edilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Korelasyon Analizi

	AFEE	GEND	LEV	ROA	SIZE	INVTR	LOSS	CHAN	VIF
GEND	,211**								1,040
LEV	,268**	,065							1,919
ROA	-,059	,016	-,493**						1,896
SIZE	,793**	,114*	,353**	-,040					1,608
INVTR	-,058	-,027	,315**	-,001	-,020				1,273
LOSS	-,004	,096*	,323**	-,594**	-,012	-,157**			1,699
CHAN	-,041	,028	-,023	-,032	-,067	-,007	-,055		1,022
BIG4	,615**	,105*	,286**	-,078	,550**	-,029	,040	-,085	1,470

(*) %1 düzeyinde anlamlı

(**) %5 düzeyinde anlamlı

Tablo 4'e göre denetim ücreti ile denetçi cinsiyeti, şirket risk düzeyi ve şirket büyüklüğü arasında pozitif yönlü ve anlamlı korelasyon ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca denetçi cinsiyeti ile şirket büyüklüğü, dönem zararı ve şirketin denetiminin dört büyük denetim firmasından birinin yapıp yapmaması arasında da anlamlı ve pozitif korelasyon ilişkisi tespit edilmiştir.

Çalışmanın hipotezini test etmek amacıyla SPSS programı kullanılarak yapılan çoklu doğrusal regresyon analizinin sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

	Katsayı (β)	t-değeri	p-değeri
Test değişkeni			
GEND	0,118	4,283	(*)0,000
Kontrol değişkenleri			
LEV	-0,054	-1,455	0,146
ROA	-0,066	-1,786	0,075
SIZE	0,656	19,191	(*)0,000
INVREC	-0,024	-0,784	0,433
LOSS	-0,043	-1,222	0,222
CHAN	0,015	0,549	0,584
BIG4	0,255	7,793	(*)0,000
Sabit	3,281	7,707	(*)0,000
N	434		
F değeri	119,100		(*)0,000
R değeri	0,83		
R ² değeri	0,69		
Durbin-Watson	1,96		

(*) %1 düzeyinde anlamlı

Tablo 5'e göre denetim ücreti ile denetçi cinsiyeti arasında anlamlı ilişki tespit edildiğinden çalışmanın hipotezi kabul edilmiştir. Bu bulguya göre kadın denetçiler ile denetim ücreti arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır. Bu bulgu Li ve Shi (2012), Ittonen ve Peni (2012) ve Nan-wei vd. (2014)'nin bulguları ile uyumludur.

Bunun yanında denetim ücretinin bir belirleyicisi olarak da denetçi türü ve şirket büyüklüğü tespit edilmiştir. Bu bulguya göre müşteri işletmenin aktif büyüklüğünün artması ve denetimi dört büyük denetim firmasından birinin yapması durumunda denetim ücreti artmaktadır. Bu bulgu, Li ve Shi (2012), Ittonen ve Peni (2012) ve Nan-wei vd. (2014)'nin bulguları ile uyumludur.

Sonuç

Bu çalışmada, denetçi cinsiyeti ile denetim ücreti arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu ilişkinin açıklanması amacıyla Borsa İstanbul'da işlem gören şirketler, mali kuruluşlar ile verisine ulaşamayanlar hariç olmak üzere çalışmaya dahil edilmiştir. Türkiye'de denetim ücretleri, 31 Aralık 2021 tarihli denetçi raporu ve eklerinde ilk kez yayınlanmaya başlanmıştır. Bu nedenle daha uzun süreli verilere ulaşamamıştır. Bulguların yorumlanmasında bu kısıtın da değerlendirilmesi gerekmektedir.

Çalışmaya dahil edilen şirketlere ilişkin veriler, halka açık kaynaklardan temin edilmiştir. Halka açık kaynaklardan elde edilen değişkenler, çoklu doğrusal regresyon yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda denetim ücreti ile denetçi cinsiyeti arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Bu bulguya göre, denetçinin kadın olması denetim ücretini yükseltmektedir. Bu bulgunun literatürde yapılan çalışmalarla uyumlu olduğu görülmüştür. Bunun yanında denetim ücretinin belirleyici bir unsuru olarak, müşteri işletmenin aktif büyüklüğünün ve denetimi yapan firmanın dört büyük denetim firması olup olmasının etkili olduğu da tespit edilmiştir. Bunun anlamı ise şirketin aktif toplamı arttığı ölçüde veya denetimin dört büyük denetim firmasından biriyle yürütülmesi durumunda denetim şirketi tarafından verilen hizmete ilişkin denetim ücretleri de artmaktadır. Bu bulgunun da literatürde yer alan çalışmalarla uyumlu olduğu görülmüştür.

Denetçi cinsiyeti ile denetim ücreti arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik olarak yapılan bu çalışmada, denetim ücretlerinin kamuya ilk kez açıklanması nedeniyle 2020 ve 2021 yılları esas alınmıştır. Gelecek çalışmalarda veri dönemlerinin artırılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Abbott, L.J., Parker, S., Peters, G.F ve Raghunandan, K. (2003). The association between audit committee characteristics and audit fees. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 22(2), 17-32. DOI: 10.2308/aud.2003.22.2.17
- Ahmed, A. ve Atif, M. (2021). Board gender composition and debt financing. *International Journal of Finance and Economics*, 26(2), 3075-3092. DOI: 10.1002/ijfe.1951
- Ahmed, A., Atif, M. ve Gyapong, E. (2020). Boardroom gender diversity and CEO pay deviation: Australian evidence. *Accounting and Finance*, 61, 3135-3170. DOI: 10.1111/acfi.12696.
- Aldamen, H., Hollindale, J. ve Ziegelmayer, J.L. (2018), Female audit committee members and their influence on audit fees. *Accounting and Finance*, 58, 57–89. DOI: 10.1111/acfi.12248
- Alkebeese, R.H, Tian, G.L., Usman, M., Siddique, M.A ve Alhebry, A.A. (2021). Gender diversity in audit committees and audit fees: evidence from China. *Managerial Auditing Journal*, 36(1), 72-104. DOI: 10.1108/MAJ-06-2019-2326
- Bhuiyan, B.U., Rahman, A. ve Sultana, N. (2020). Female tainted directors, financial reporting quality and audit fees. *Journal of Contemporary Accounting and Economics*, 16, 1-18. DOI: 10.1016/j.jcae.2020.100189
- Birnberg, J.G. (2011). A proposed framework for behavioral accounting research. *Behavioral Research in Accounting*, 23(1), 1-43. DOI: 10.2308/bria.2011.23.1.1
- Carter, M. E., Franco, F. ve Gine, M. (2017). Executive gender pay gaps: The roles of female risk aversion and board representation. *Contemporary Accounting Research*, 34(2), 1232-1264. DOI: 10.1111/1911-3846.12286
- DeFond, M. ve Zhang, J. (2014). A review of archival auditing research. *Journal of Accounting and Economics*, 58(2-3), 275-326. DOI: 10.1016/j.jacceco.2014.09.002
- Dragolas, G., Nerantzidis, M., Mitskinis, D. ve Tampakoudis, I. (2021). The relationship between audit fees and audit committee characteristics: evidence from the Athens Stock Exchange. *International Journal of Disclosure and Governance*, 18, 24-41. DOI: 10.1057/s41310-020-00088-9
- Gold, A., Hunton, J.E. ve Gomaa, M.I. (2009). The impact of client and auditor gender on auditors' judgments. *Accounting Horizons*, 23(1), 1-18. DOI: 10.2308/acch.2009.23.1.1
- Goodwin-Stewart, J. ve Kent, P. (2006). Relation between external audit fees, audit committee characteristics and internal audit. *Accounting and Finance*, 46(3), 387-404. DOI: 10.1111/j.1467-629X.2006.00174.x
- Gull, A.A., Atif, M., Issa, A., Usman, M. ve Siddique, M.A. (2021). Female CEO succession and audit fees: evidence from China. *Managerial Auditing Journal*, 36(3), 485-509. DOI: 10.1108/MAJ-09-2020-2824
- Gull, A.A., Nekhili, M., Nagati, H. ve Chtioui, T. (2018). Beyond gender diversity: how specific attributes of female directors affect earnings management. *The British Accounting Review*, 50(3), 55-274. DOI: 10.1016/j.bar.2017.09.001

- Gul, F. A., Srinidhi, B. ve Ng, A. C. (2011). Does board gender diversity improve the informativeness of stock prices?. *Journal of Accounting and Economics*, 51(3), 314-338. DOI: 10.1016/j.jacceco.2011.01.005
- Gupta, V.K., Mortal, S., Chakrabarty, B., Guo, X. Ve Turban, D.B. (2020). CFO gender and financial statement irregularities. *Academy of Management Journal*, 63(3), 802-831. DOI: 10.5465/amj.2017.0713
- Hao, J., Pham, V. ve Guo, M. (2022). The gender effects of audit partners on audit outcomes: evidence of rule 3211 adoption. *Journal of Business Ethics*, 177(4), 275-304. DOI: 10.1007/s10551-020-04732-w
- Hardies, K., Breesch, D. ve Branson, J. (2015). The female audit fee premium. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 34(4), 171-195. DOI: 10.2308/ajpt-51079
- Hardies, K., Breesch, D. ve Branson, J. (2016). "Do (fe)male auditors impair audit quality? Evidence from going-concern opinions. *European Accounting Review*, 25(1), 7-34. DOI: 10.1080/09638180.2014.921445
- Harjoto, M.A., Laksmana, I. ve Lee, R. (2015). The impact of demographic characteristics of CEOs and directors on audit fees and audit delay. *Managerial Auditing Journal*, 30(8/9), 963-997. DOI: 10.1108/MAJ-01-2015-1147
- Hogan, C.E. ve Wilkins, M.S. (2008). Evidence on the audit risk model: do auditors increase audit fees in the presence of internal control deficiencies?. *Contemporary Accounting Research*, 25(1), 219-242. DOI: 10.1506/car.25.1.9
- Ittonen, K. ve Peni, E. (2012). Auditor's gender and audit fees. *International Journal of Auditing*, 16, 1-18. DOI: 10.1111/j.1099-1123.2011.00438.x
- Ittonen, K., Miettinen, J. ve Vähämaa, S. (2010). Does female representation on audit committees affect audit fees?. *Quarterly Journal of Finance and Accounting*, 49(3/4), 113-139.
- Ittonen, K., Vähämaa, E. ve Vähämaa, S. (2013). Female auditors and accruals quality. *Accounting Horizons*, 27(2), 205-228. DOI: 10.2308/acch-50400
- Kıymetli Şen, İ. ve Hatunoğlu, Z. (2019). Kurumsal sosyal sorumluluk raporlamasını etkileyen faktörler: Borsa İstanbul örneği. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, (58), 51-62.
- Khlif, H. ve Achek, I. (2017). Gender in accounting research: a review. *Managerial Auditing Journal*, 32(6), 627-655. DOI: 10.1108/MAJ-02-2016-1319
- Krishnan, G. V. ve Parsons, L. M. (2008). Getting to the bottom line: An exploration of gender and earnings quality. *Journal of Business Ethics*, 78(1-2), 65-76. DOI: 10.1007/s10551-006-9314-z
- Lai, K.M., Srinidhi, B., Gul, F.A. ve Tsui, J.S. (2017). Board gender diversity, auditor fees, and auditor choice. *Contemporary Accounting Research*, 34(3), 1681-1714. DOI: 10.1111/1911-3846.12313
- Li, W. ve Shi, D. (2012, October). *Audit quality, audit fees and gender*. 2012 International Conference on Information Management, Innovation Management and Industrial Engineering, 20-21 October 2012, Sanya, DOI: 10.1109/ICIII.2012.6339987

- Loukil, L. (2014). Audit committees and audit fees: an empirical study in large French listed companies, *JABM Journal of Accounting-Business and Management*, 21(2), 36-53.
- Mensi-Klarbach, H. (2014). Gender in top management research. *Management Research Review*, 37(6), 538-552. DOI: 10.1108/MRR-03-2013-0066
- Miglani, S. ve Ahmed, K. (2019). Gender diversity on audit committees and its impact on audit fees: evidence from India. *Accounting Research Journal*, 32(4), 568-586. DOI: 10.1108/ARJ-01-2018-0001
- Montenegro, T.M. ve Bras, F.A. (2015). Audit quality: does gender composition of audit firms matter?. *Spanish Journal of Finance and Accounting*, 44(3), 264-297. DOI: 10.1080/02102412.2015.1035578
- Nan-wei, H., Wen-si, O. ve Ning-jiao, D. (2014, August). *Research on auditors' gender and audit fees*. 2014 International Conference on Management Science & Engineering, 17-19 August 2014, Finland, DOI: 10.1109/ICMSE.2014.6930381
- Nekhili, M., Chakroun, H. ve Chtioui, T. (2018). Women's leadership and firm performance: family versus nonfamily firms. *Journal of Business Ethics*, 153(2), 291-316. DOI: 10.1007/s10551-016-3340-2
- Nekhili, M., Gull, A.A., Chtioui, T. ve Radhouane, I. (2020). Gender-diverse boards and audit fees: what difference does gender quota legislation make?. *Journal of Business Finance and Accounting*, 47 (1/2), 52-99. DOI: 10.1111/jbfa.12409
- Parker, R.J., Dao, M., Huang, H.W. ve Yan, Y.C. (2017). Disclosing material weakness in internal controls: does the gender of audit committee members matter?. *Asia-Pacific Journal of Accounting and Economics*, 24(3/4), 407-420. DOI: 10.1080/16081625.2015.1057190
- Pais, C. ve Machado, F. (2021, June). *The influence of auditor characteristics on audit quality*. 2021 16th Iberian Conference on Information Systems and Technologies, 23 – 26 June 2021, Portugal, DOI: 10.23919/CISTI52073.2021.9476493
- Peni, E. ve Vähämaa, S. (2010). Female executives and earnings management. *Managerial Finance*, 36(7), 629-645. DOI: 10.1108/03074351011050343
- Powell, G.N. ve Butterfield, D.A. (2002). Exploring the influence of decision makers' race and gender on actual promotions to top management. *Personnel Psychology*, 55(2), 397-428. DOI: 10.1111/j.1744-6570.2002.tb00115.x
- Sellami, Y.M. ve Cherif, I. (2020). Female audit committee directorship and audit fees. *Managerial Auditing Journal*, 35(3), 398-428. DOI: 10.1108/MAJ-12-2018-2121
- Simon, D.T. ve Francis, J.R. (1988). The effects of auditor change on audit fees: tests of price cutting and price recovery. *Accounting Review*, 63(2), 255-269.
- Soepriyanto, G., Krisky, P., Indra, Y. ve Zudana, A. (2020). Female audit partners and accruals quality: Evidence from Indonesia. *Journal of Accounting in Emerging Economies*, 10(2), 305-319. DOI: 10.1108/JAEE-03-2019-0054
- Tabachnick, B.G. ve Fidell, L.S. (2007). *Using multivariate statistics (fifth edition)*. USA. Pearson/ Allyn ve Bacon.

- Terjesen, S., Couto, E.B. ve Francisco, P.M. (2016). Does the presence of independent and female directors impact firm performance? A multi-country study of board diversity. *Journal of Management and Governance*, 20(3), 447-483. DOI: 10.1007/s10997-014-9307-8
- Usman, M., Farooq, M.U., Zhang, J., Makki, M.A.M. ve Sun, J. (2019). She-E-Os and the cost of debt: do female CEOs pay less for credit?. *The BE Journal of Economic Analysis and Policy*, 19(1), DOI: 10.1515/bejeap-2018-0177
- Whisenant, S., Sankaraguruswamy, S. ve Raghunandan, K. (2003). Evidence on the joint determination of audit and non-audit fees. *Journal of Accounting Research*, 41(4), 721-744. DOI: 10.1111/1475-679X.00121
- Yang, S., Liu, Y. ve Mai, Q. (2019). Is the quality of female auditors really better? Evidence based on the Chinese a-share market. *China Journal of Accounting Research*, 11, 325.350. DOI: 10.1016/j.cjar.2018.07.004
- Zhang, J.H. (2018). Accounting comparability, audit effort, and audit outcomes. *Contemporary Accounting Research*, 35(1), 245-276. DOI: 10.1111/1911-3846.12381

Takıyyüddîn Ahmed El-Makrîzî'nin "Es-Sülûk Li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk" Adlı Eserinde Eyyûbîler

Zafer Ümit Kolukısa^{a, b}, İlhan Erdem^c

Özet

Müslüman tarihçiliğinin yeni bir boyut kazandığı Memlükler döneminde yetişen müelliflerin başında gelen Makrîzî, ortaya koyduğu "*Es-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*" adlı eserinde, kendisinin de mukaddimesinde belirttiği gibi Mısır bölgesinde hüküm sürmüş olan Kürt, Türk ve Çerkes hükümdarlar ile onların döneminde cereyan eden olayları ve rivayetleri kronik tarih yazım sistemiyle ele almaktadır. Eser, hem Eyyûbî ve Memlükler tarihini inceleyenler hem de Suriye ve Mısır bölgesiyle ilgili çalışmalar yapan araştırmacılar açısından da önemli bir bilgi kaynağıdır. Çalışmamızın ana konusu olan Eyyûbîler kısmı; onların nesebi meselesi ve Selâhaddin Eyyûbî döneminden Turan Şah'ın ölümü üzerine karısı Şecerüddür'ün Emir İzzeddin Aybeg ile evlendiği zamana kadar olan dönemde yaşanan hadiseleri kapsamaktadır. Hadiseler yıl yıl nakledilirken, Haçlı Seferleri zamanında Eyyûbîlerin ve diğer idari unsurların Selâhaddin Eyyûbî döneminden başlayarak siyasi, sosyal ve iktisadi şartları detaylıca tasvir edilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Eyyûbîler
Selâhaddin Eyyûbî
Haçlı Seferleri
Kudüs'ün Fethi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 23.06.2022
Yayın Tarihi: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1134521

The Ayyubids in Taqî al-Dîn Ahmad al-Maqrîzî's Work Titled "Kitâb al-Sulûk li-Ma'rifat Duwal al-Mulûk"

Abstract

Makrîzî, who is one of the leading authors, who grew up in the Mamluks period when Muslim historiography gained a new dimension, as he stated in his preface, he deals with the Kurdish, Turkish and Circassian rulers who ruled in the Egyptian region and the events and narrations that took place during their period with the chronicle historiography system in his work titled "*Kitâb al-Sulûk li-Ma'rifat Duwal al-Mulûk*". The work is an important source of information both for those who study the history of the Ayyubids and Mamluks, and for researchers who work on the Syria and Egypt region. The Ayyubids part, which is the main subject of our study covers the issue of their ancestry and the events that took place in the period starting from the period of Saladin until the marriage of Shajar al-Durr with Emir Izz al-Din Aybak after the death of Turanshah. While the events are reported year by year, the political, social and economic conditions of the Ayyubids and other administrative elements during the Crusades, starting from the time of Saladin, are also described in detail.

Keywords

Ayyubids
Saladin
Crusades
Conquest of Jerusalem

About Article

Received: 23.06.2022
Published: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1134521

^a zukolukisa@ankara.edu.tr

^b Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-8047-2301.

^c Prof. Dr., Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı.

Giriş

M. 1171 yılında Selâhaddin Eyyûbî tarafından kurulan, M. 1250 yılında Melik Turan Şah'ın öldürülmesi ile tarih sahnesinden kaybolan Eyyûbîler, yetmiş dokuz yıl (Makrîzî'ye göre seksen bir yıl) süren kısa saltanat dönemlerinde Mısır, Şam, el-Cezire ve Yemen bölgelerine hakim oldular. Türk devlet geleneğine göre teşkilatlanmış Eyyûbî Devleti, Türk, Kürt ve Arap unsurlardan oluşmaktaydı. Eyyûbîler kurulduğunda bölgede bulunan Müslümanlar arasında birlik ve beraberlik bozulmuştu. Bununla beraber Papa önderliğinde kurulan Haçlı birliği Kudüs'ü fethetmiş ve İslâm dünyasını sürekli olarak tehdit etmekteydi.

Eyyûbîler saltanatları boyunca öncelikle kutsal kent Kudüs'ün Haçlılardan kurtarılması, onların geldikleri topraklara geri gönderilmesi ve dağılmış olan Müslüman birliğinin yeniden tesis edilmesi için çaba harcadılar. Bu sebeple III., IV., V., VI., ve VII. Haçlı Seferleri'ni bertaraf etmek zorunda kaldılar. Kuzey ve doğu bölgelerinde bulunan büyük-küçük devlet ya da emirliklerle hakimiyet mücadelesi verdiler. Saltanatlarının son döneminde de Doğu'dan gelen Moğol akınları ve onların önünden kaçan Harezmşah ve Türkmenlerin göç dalgaları ile meşgul oldular. Tüm bu hadiseler yaşanırken de kendi aralarında taht ve topraklar için kavga etmeyi ihmal etmediler.

Eyyûbîler dönemine ait yaşananlar birçok tarihçi tarafından ya görgü tanığı olarak ya da rivayet edilenlerden faydalanılarak kaleme alınmıştır. O dönemi kayıt altına alan tarihçilerden birisi de Makrîzî olmuştur. Arapça olarak kaleme aldığı "*Es-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-mülûk*" adlı eserinin "*Eyyûbîler*" kısmında dönemle ilgili siyasî tarihi, devlet teşkilatını ve sosyo-kültürel hayatı ayrıntılarıyla ele almaktadır. Genelde Eyyûbîler ile ilgili yapılan çalışmaların çoğunluğunu Selâhaddin Eyyûbî ile ilgili konular oluşturmaktadır. Selâhaddin Eyyûbî sonrası dönemle ilgili az sayıda çalışma bulunmaktadır. Eyyûbîler döneminin tamamını kapsamaması ve Selâhaddin Eyyûbî sonrası onu takip eden ardılları ile onların saltanatları hakkında değerli bilgiler ihtiva etmesi bakımından *es-Sülûk*, bu hanedanlık üzerinde inceleme yapmak veyahut bilgi sahibi olmak isteyen akademisyenler ve diğer okurlar için önemli bir me haz niteliği taşımaktadır. İlk olarak Arapça dilinde kaleme alınmış olan eserin Eyyûbîler bölümünün Fransızca ve İngilizce tercümeleri mevcut iken, tarafımdan doktora tez çalışması olarak Türkçeye tercümesi yapılmıştır. Bu makalede de doktora tez çalışmamızın konusunu oluşturan *es-Sülûk*'un birinci cildinde mevcut "*Eyyûbîler*" döneminde vuku bulan hadiselerin siyasi, sosyal ve iktisadi açıdan değerlendirilmesi yapılmıştır.

1. Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed El-Makrîzî ve Tarihçiliği

Eyyûbî Devleti'nin devamı olan Memlük Devleti (H. 648/M. 1250-H. 923/M. 1517), kuruluşundan on yıl sonra dünyaya korku salan ve bölge için en önemli bir tehdit haline gelen Moğolları H. 658 (M. 1260) yılında Aynicâlût Savaşı'nda mağlup ederek kötüye giden İslâm dünyasının kaderini değiştirmeyi başarmıştı. Yaklaşık üç yüzyıl boyunca diyarın önde gelen kentlerinden Mısır, Şam ve Hicaz'ı kontrolleri altında tutmayı başardılar ve bu süre zarfında elde ettikleri siyasi ve askeri başarıların yanında parlak bir ilmi faaliyetin de yaşanmasına öncülük ettiler. Memlük toprakları artık Moğol istilası, Haçlı Seferleri ve diğer etmenlerin sebep olduğu zulüm ve kargaşa ortamından kaçan çok sayıda değerli ilim adamı için sığınacakları ve ilmi faaliyetlerini devam ettirecekleri güvenli bir liman olmuştu (Yiğit, 2004, s. 90-97).

Abbâsîler döneminin ilim merkezi olan Bağdat yerini Memlûklerin başkenti Kahire'ye bırakıyordu. İslâm dünyasının hiçbir devrinde görülmeyen sayıda, birçok ilim alanında önemli alimler ve eserler ortaya çıktı. Diğer ilim dallarının yanı sıra tarih alanında da İbn Tağrıberdî, es-Sehâvî, İzzeddin b. Şeddâd, Ebu'l-Fida, Kalkaşendî, İbn Kesîr, İbn Arabşah, Aynî, İbn Haldûn ve birçok önemli ilim adamı bu dönemde yetişti (Yiğit, 1994, s. 36-37). Makrîzî de bu dönemde yaşamış önde gelen ilim adamları arasında yer almaktadır. İbn Haldûn ekolünden gelen ve onun öğrencisi olan Makrîzî, Ortaçağ'da yetişmiş Mısır tarihinin en seçkin tarihçilerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Ziyade, 1993, s. 226; Seyyid, 2003, s. 448-451).

Makrîzî H. 766 (M. 1364-65) yılında Kahire'de bulunan Burcuvân semtinde dünyaya gözlerini açmıştır. Ailesi günümüz Lübnan'ında Ba'lebek kentine bağlı Makârize semtinden göç etmiştir. Ahmed bin Ali, göç edilen Makârize semti dolayısıyla Makrîzî ünvanıyla tanınmıştır (Ziyade, 1993, s. 221-222; Seyyid, 2003, s. 448). Küçük yaşlardan itibaren aldığı eğitimler, gençlik yıllarından itibaren devlet kademelerinde ifa ettiği memuriyetler sayesinde edindiği tecrübeler Makrîzî'nin ilerleyen zamanlarda birçok eser vücuda getirmesini sağlamıştır. Makrîzî'yi önemli bir ilim adamı yapan özelliklerin başında; onun ilmi çalışmalarında konuyu en ince ayrıntısına kadar irdelemesi, alıntılarını ve gözlemlerini olduğu gibi aktarması gelmektedir. Mısır'ın önde gelen tarihçileri arasında yer alan ve bu alanda bir ekol yaratan Makrîzî, tarih alanının yanı sıra hadis, fıkıh vb. diğer ilim alanlarında da çalışmalar yapmış ve birbirinden değerli eserler vücuda getirmiştir. Bu eserlerin bazıları zamanla kaybolmuş, bazıları da günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir. "*El-Hıtatü'l-Makrîziyye*", "*İttiâzü'l-hunafâ bi-ahbâri'l-Fâtımîyyîn el-hulefâ*", "*El-Mukaffa'l-kebir*", "*İğâsetü'l-Ümme bi-Keşfi'l-ğumme*", "*el-Haber Ani'l-beşer*" ve "*Şüzûrü'l-Ukûd fi Zikri'n-Nukûd*" onun başlıca eserleri arasındadır (Günaltay, 1991, s. 352-357; Ziyade, 1993, s. 221-222; Seyyid, 2003, s. 449-450).

Müslüman tarihçiler Memlûkler döneminde diğer dönemlere nispeten standartların üstünde bir performans sergilerken, bu tarihçiler arasında Takiyüddin Ahmed el-Makrîzî'nin çalışmaları da dikkatleri üzerine çekmektedir. Çünkü o kişisel olarak tarihin amacını "*el-Haber ani'l-beşer*"de "*dünyada bir zamanlar neler olduğu hakkında bilgi vermek*" olarak tanımlamış ve çalışmalarını bu ideoloji üzerine gerçekleştirmiştir. Onun Mısır'da yeni bir tarih ekolü oluşturduğu ve kendisinden sonra gelen tarihçilere de örnek teşkil ettiği hem çağdaşları hem de günümüz ilim adamları tarafından kabul görmektedir. *Es-Sülûk*'u neşreden değerli Mısırlı akademisyen Prof. Muhammed Mustafa Ziyade, Makrîzî'nin döneminde bulunan Müslüman tarihçileri arasında en iyisi ve *es-Sülûk*'un de en kıymetli eserler arasında olduğunu değerlendirmektedir (Broadhurst, 1980, s. xvii.).

Faziletli ve dindar bir adam olan Makrîzî, genel olarak tarafsız ve güvenilir bir tarihçidir. Vuku bulan olayları tüm ayrıntıları ile cesurca dile getirmektedir. Her şeyi, olduğu gibi ve içten bir şekilde aktarmaktadır (Günaltay, 1991, s. 353). Çalışmalarında muhtesip, vali, hâcib, üstâdâr ve kadınlara yönelik yaptığı ağır tenkitler bu tür cesur davranışlarına örnek olarak verilebilir (Ayaz ve Düzenli, 2018, s. 31). Konuları, kaynağından araştırıp tetkik etmesinin yanı sıra gözlem yapmaya da önem vermiştir. Yeni çalışmalarında eski çalışmalarına atıflarda bulunmayı ihmal etmemiştir. Siyasî tarih yanında iktisat tarihi, kültürel ve sosyal tarihe dair çalışmaları ile tanınmıştır. Yaşadığı dönemde âdet olduğu üzere düşmanı olan Frenklere karşı biçimsel olarak eleştiriler yaparken, inancını ön plana koyan ön yargular ve dindarlıktan kaçınmıştır.

Makrîzî kronik tarih yazım sistemini takip etmiştir. Ki bu şekilde birbirini takip eden yıllık kısımlardan oluşan olaylar kronolojik olarak tarif edilmiştir. Her bir yıl: "Bu yılda.....," diye başlar ve bundan sonra olaylar "ve içinde (örneğin, aynı yılda)" diyen kelimelerle bu belirli olan yıl içerisinde birleştirilerek kaydedilmiştir. Bu özel kronolojik tarih yazımı Taberî (ö. H. 310/M. 923) tarafından geliştirilmişti. Onun tarih anlatımı dünyanın yaratılışıyla başlar ve H. 302 (M. 915) yılına kadar devam eder (Fayda, 2011, s. 92-94; Merçil, 2001, s. 745-752). İbnü'l-Esîr (ö. H. 630/M. 1233) ve Ebû'l Fidâ (ö. H. 732/M. 1331) gibi sonraki tarihçiler kendi zamanlarında olan olayları izah etmek suretiyle birbirini takip eden kronolojik yıllıkları devam ettirmiştir. Bu zaman sisteminin en büyük mahzuru gelişiminin kısıtlanması ve seçilen bölümlerin ve mevzuların eleştirel analizlerinin yapılamaması olmuştur (Broadhurst, 1980, s. xviii; Özaydın, 2020, s. 64-66).

2. Es-Sülûk Li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk

Es-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-mülûk'un Türkçe manasını genel olarak "Hükümdarların Ülkelerini Tanıma Usulleri" şeklinde verebiliriz. *Kitab es-Sülûk* dört cilt halinde kaleme alınmıştır. Eserin el yazması nüshaları İstanbul Yeni Cami, Ayasofya, Köprülü, Fatih kütüphaneleri, Londra British Museum Kütüphanesi, Oxford Üniversitesi Bodleian Kütüphanesi ve Paris Fransa Milli Kütüphanesi gibi dünyanın önde gelen tarihi kütüphanelerinde mevcut bulunmaktadır (Kanat, 1991, s. 22). Eser ilk olarak Quatremere ve Blochet tarafından Fransız diline tercüme edilmiştir. Quatremere ve Blochet'in tercümelerinden beri, Mısırlı alim Mustafa Ziyade'nin onların bilmediği, Makrîzî'nin kendi el yazısıyla yazmış olduğu mükemmel değerinde bir esere rast gelmesi büyük şans olmuştur. Müellifin kendi eliyle yazdığı bu yazma eser, 887 numaralı olarak İstanbul'daki Yeni Cami Kütüphanesi'nde mevcut bulunan eserdir. Ziyade'ye göre rast geldiği yazmalar orijinal dört ciltlik serinin ilk bölümüdür. Bu sebeple Quatremere ve Blochet tarafından tercüme edilen dönemi kapsamaktadır (M. 1309'a kadar uzanan onlar tarafından kullanılan yazmalar hariç). Orta dereceli bir açıklıkta nesih eliyle yazılmıştır ve birinci cilt M. 1304 yılında sona ermektedir. Ne Quatremere ne de Blochet farklılıkları kontrol etmek, sayfalardaki rutubet, soluklaşma ve yapışmaların sebep olduğu eksiklikleri gidermek, müstensihnin hatalarını ve yanılmalarını düzeltmek için bu yazma nüshalardan faydalanamamıştı. Ziyade, zamanla oluşan tahribatların sebep olduğu eksiklikleri gidermek ve anlaşmazlıkları çözmek için Yeni Cami metinleriyle karşılaştırma yapmak için 1726-28 numaralı Paris Fransız Milli Kütüphanesi'nde bulunan el yazması nüshaları kullanmıştır (Broadhurst, 1980, s. xxxii-xxxiii).

Es-Sülûk, Muhammed Mustafa Ziyâde ve Saîd Abdülfettâh Âşûr tarafından toplam dört cilt, on iki bölüm halinde derlenerek Kahire'de neşredilmiştir. Makrîzî, birinci ve ikinci ciltte kendisinden evvel cereyan eden hadiselerin şahidi olmamıştır. Fakat, üç ve dördüncü ciltte vuku bulan hadiselerin büyük bir çoğunun çağdaşı ve görgü tanığıdır (Kanat, 1991, s. 5). Makrîzî, *es-Sülûk* adlı çalışmasına kısa bir mukaddime girişiyle başlamaktadır. Müteakiben İslâmiyet öncesi toplumlar ve mensup oldukları dinleri hakkında özet bir bilgi verdikten sonra Eyyûbî saltanatına kadar süre gelen İslâm tarihinden de kısaca bahsetmektedir. Bu bölümde Hz. Peygamber, dört halife, Emeviler, Abbasiler, Büveyhoğulları ve Selçuklu Sultanlığı konu edilmektedir. Sonra da H. 568 (M. 1172) yılından itibaren ilk Eyyûbî sultanı Salâhaddin Eyyûbî'den başlayarak Mısır bölgesinde hüküm süren tüm Eyyûbî ve Memlük sultanlarının saltanat dönemlerini kronolojik olarak H. 844 (M. 1441) yılının sonuna kadar ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Ayrıca eser, Osmanlı Devleti, Karamanoğulları ve Germiyanogulları hakkında da az da olsa değerli bilgiler ihtiva etmektedir (Kanat, 1991, s. 5).

3. *Es-Sülûk Li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk'ta Eyyûbîler*

Es-Sülûk'te ilk ele alınan konu Eyyûbi ailesinin köken olarak hangi millete bağlı oldukları ve nereden geldikleri meselesi olmuştur. Günümüze kadar süregelen Eyyûbilerin nesebi meselesi hâlen bir çok tarihçi ve siyasetçi tarafından tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Onların Türk, Kürt ya da Arap oldukları konusundaki iddialar, iddia sahiplerinin ait oldukları topluma, buldukları konuma ve konuya hangi bakış açısıyla baktıklarına göre değişiklik göstermektedir (Şeşen, 2012, s. 18; Yakıt, 2019, s. 469-484; Gürbüz, 2012, s. 387-389; Oflaz, 2016, s. 37-60).

Makrîzî, Eyyûbî ailesinin Azerbaycan sınırında Arran ve Gürcistan'ın kesiştiği bölgede bulunan Duvîn kasabasında yaşayan Kürt Hezbanîye aşiretinin Revadiye kolundan geldiklerini kabul etmektedir. Bu iddiasının yanı sıra Yemen hakimi İsmail b. Tuğtekin b. Eyyûb'ün ataları Mervan'ın Ümeyyeoğulları (Emeviler) soyundan geldiğini iddia ettiğini ve amcası el-Melikü'l-Adil'in bu iddiayı reddettiğini not düşerek bir zihin karmaşasına neden olmaktadır. Burada asıl odaklanılması gereken ana fikir, Eyyûbî ailesinin nereden geldiği hususu değil, onların tüm İslâm topraklarını Haçlı ve Moğol musibetleri karşısında savunarak, maruz kalabilecekleri büyük zulümleri önlemeleri ve onları yok olmanın eşiğinden çekip çıkarmalarıdır (Şeşen, a.g.e., s. 18; İbn Kesîr, XIII, 2017, s. 88; İbn Vâsıl, 1960, s. 73; Aslantaş, 2003, s. 781-788).

Selâhaddin Eyyûbî'nin babası ve amcasının evvela Selçuklu emiri olan Bihruz el-Hâdim ve sonrasında Atabey İmâdüddin Zengî ile oğullarının himayesinde bulunmaları sayesinde, onun da Selçuklu Türk idari ve askeri teşkilat kültürünü alarak yetiştirdiği ve bunu da kendi devlet yönetimine aksettirdiği gün gibi aşikardır. Selâhaddin'den sonra gelenler de onun kurmuş olduğu bu ordu ve devlet teşkilatını ufak tefek değişimler hariç olduğu gibi devam ettirdiler. Tüm Türk-İslâm devletlerinde olduğu gibi onları farklı kılan "*Sultan*" ve "*Melik*" ünvanlarının yanı sıra diğer hakimiyet alametlerini de kullandılar. Devleti her zaman hanedanlık üyelerinin ortak malı olarak gördüler. Hak iddialarını ve idari taksimatları bu görüş doğrultusunda yaptılar (Şeşen, 1987, s. 203-427; Kuşçu, 2013, s. 186-425; Alptekin, 1990, s. 117-120).

Genç yaşta içinde bulunduğu zor şartlara rağmen eline geçen fırsatları doğru zamanda doğru yerde kullanarak büyük bir hanedanlık kurması Sultan Selâhaddin'in hem askeri hem de siyasi bir deha olduğunun ispatı olsa gerektir. Eyyûbî Devleti'nin kurulmasıyla bölgede olan bölünmüşlük ve Müslüman devlet adamlarının kendi arasında yaşadığı mücadelelerin azaldığı görülse de günümüzde bile hâlâ bu bölünmüşlük ve mücadelelerin devam ettiği görülmektedir. Her ne kadar Haçlılar ve Moğollar bölge halkına musallat olsalar da onların bölgedeki varlıkları Müslüman melik ve emirlerin ortak bir paydada buluşmalarını, kendi aralarında yaşadıkları çekişmeleri kısa bir sürede olsa ertelemelerini sağlamaktadır. (Keleş, 2022, s. 20-25; Şeşen, 1995, s. 233-235; Humpreys, 2007, s. 363-368).

Selâhaddin Eyyûbî döneminde uygulanan siyasetin temel gayesi; Haçlıların eline geçen tüm toprakların onlardan geri alınarak bu şirazedden çıkmış topluluğun geldikleri diyarlara geri gönderilmesi ve Müslümanların sünnî Abbasi Halifeliği'ne bağlı kalarak tek bir çatı altında birleştirilmesiydi. Lakin Eyyûbîlerin etraflarında mevcut bulunan Selçuklular, küçük çaplı emirlikler ve gayrimüslim toplulukların ihtirasları ve bölge üzerinde gütmüş oldukları

hakimiyet arzuları bu gayenin gerçekleştirilmesine engel olmaktadır (Şeşen, 1987, s. 69-72; Kuşçu, 2013, s. 75-79; Polat, 2015, 63; Merçil, 1990, s. 417-425).

Müslümanları bir arada tutma ülküsü ileri sürülerek Selâhaddin Eyyûbî de dâhil hüküm sürmüş tüm Eyyûbî sultanları Anadolu, Yemen ve diğer Müslüman hükümdarların hakimiyet sahasında bulunan topraklar üzerine seferler düzenlediler. Eyyûbîlerden öncede sonrada devam eden ve günümüze kadar da süregelen bu ülkü için yapılan seferlerin sonucu ise sebepsiz yere aynı dinden, aynı ırktan bazen de aynı aileden sayısız masum insanın öldüğü, geriye sağ kalanların ise açlık ve sefalet içinde bir yaşam sürdüğü ve hiçbir idealin başarıya ulaşamadığı gerçeğiyle karşı karşıya kalışımız olmuştur (Merçil, a.g.e., s. 417-425; Korkusuz, 2015, s. 6-8; Çakmak, 2015, s. 16-25; Doğan, 2016, s. 4-20; Alkan, 2016, s. 17-33).

Selâhaddin Eyyûbî'nin büyük bir lider ve büyük bir komutan olduğunu daha evvelden zikretmiştik. Lakin onun mahiyetinde bulunan devlet adamlarının alim ve sadakatli oldukları, görevlerini büyük bir mahirlikle yerine getirdikleri de göz önünde tutulmalıdır. Bu vesileyle Sultan'ın onlar olmadan tek başına başarılı olması farazi kalacaktır. Selâhaddin Eyyûbî'nin kurmuş olduğu devletin yönetim kademelerine doğru devlet adamlarını atayarak onlara hak ettiği saygıyı gösterdiğini görmekteyiz. Bu sayede devlet adamları arasında oluşabilecek iç çekişmeleri en aza indirgeyerek ülkede istikrar ve güven ortamını sağlayabildi. Liyakatli insanların devleti adilane bir şekilde yönetmeleri sayesinde halk huzur ve güven içinde yaşadı ve insanlar daha az suça karıştı. Ayrıca onun döneminde sebepsiz olarak devlet adamlarının sık sık görevden alındığına veyahut cezalandırıldığına, insanların açlıktan öldüğüne dair haberlere neredeyse hiç rastlanılmadı (Kolukısa, 2022, s. 21-145; Broadhurst, 1980, s. 35-100).

Sultan'ın ölümüne müteakip melikler arasında başlayan hakimiyet mücadelesi ve iç çatışmalar bir yandan devletin gücünü azaltırken diğer yandan da onun döneminde uygulanan siyasi gayeden uzaklaşılmasına sebep oldu (Holt, 2020, 108-116). Bunun yanı sıra doğru devlet adamlarının doğru devlet kademesinde bulunmaması ve onlara hak ettikleri değer verilmemesi ülkenin içinde bulunduğu durumu iyice çıkmaza soktu. Her ne zaman bir hükümdar ölse veya yönetime başka bir melik gelse genel olarak görevde olan eski devlet adamları ile anlaşamayarak onları görevden uzaklaştırdı ve hatta bazılarını infaz bile ettirdi. Devletin yönetimi için kişiler arasındaki bölünmüşlük, ihtiras ve çekişmeler bir yandan istikrarı ve ekonomiyi mahvederken diğer yandan devletin sonunu hazırladı. Şam meliki el-Melikü'l-Efdal'in veziri Ziyâeddin İbnü'l-Esir örneğinde olduğu gibi liyakatten ziyade yalan dolan ve entrika ile devlet kademesinde görev alan kişiler hem devleti hem de sultanı büyük bir felakete sürüklediler. Oysaki el-Efdal diğer meliklere kıyasla çok şanslıydı. Çünkü mahiyetinde Selâhaddin Eyyûbî'nin sırdaşı ve vezirliğini yapmış Kadı el-Fâzıl, İbn Şeddat ve el-İsfahânî gibi birçok önde gelen tecrübeli ve alim devlet adamı mevcut idi.

Devlet kademesinde yaşanan idari yönetim zafiyeti Eyyûbîlerin sahip oldukları topraklarda ekonominin çökmesine, huzur ve refah ortamının kaybolmasına sebep oldu. Halkın çoğu fakirleşirken azınlıkta olan bir kısım zenginleşti. Fakirler için kaçınılmaz son açlık ve sefaletti. Nil'in su basması çok az olduğunda veya tamamen hiç olmadığında çevresindeki kırsal alanların eksik sulanması ve gübrelenmesi sonucu büyük bir yiyecek sıkıntısı baş gösterirken, yaşanan çekirge istilasası da krizi iyice şiddetlendiriyordu. Bütün bu olanlara bir de savaşlar ve salgın hastalıklar eklenince durum iyice çıkmaza giriyordu (Kolukısa, 2022, s. 165; Broadhurst, 1980, s. xxv).

Makrîzî kısa bir zaman dilimi içerisinde iki yüz yirmi bin insanın öldüğü sırada Mısır'da olan korkunç bir kıtlığı tarif etmektedir (Kolukisa, a.g.t., s. 195; Broadhurst, a.g.e., s. 139). Onun tarifine göre; İnsanlar açlık yüzünden ilk başlarda toprak, gübre ve köpekleri yiyorlardı. Köpek bulamayan insanlar artık insan cesetlerini bir çırpıda yiyip bitiriyorlardı. Aileler bile ölmüş çocuklarını kızartarak onları yiyorlardı. Benzer davranışlara en çok daha iyi hanelerde rast geliniyordu (Kolukisa, a.g.t., s. 166; Broadhurst, a.g.e., s. 116). Çoğu kimse yiyecek için diğerlerini katlederken, sadece öldürülüp yenilmeleri maksadıyla çağırılan çok sayıda tabip ortadan kayboluyordu. Bu davranış artık öyle sıradan hale gelmişti ki insanların öğlen ve akşam yemekleri bu cesetlerden oluşuyordu ve artık bunu yapan kişiler kınanmıyordu (Kolukisa, a.g.t., s. 195-197; Broadhurst, a.g.e., s. 140; İbn Kesîr, XIII, 2017, s. 107).

Ticari emtialar o kadar azalıyordu ki zenginler bile satın alamıyordu. Yığınlarca cesedi gömmek için yeteri kadar mezar kazıyıcı bulunamıyordu. Mevcut olanlarda işin stresiyle yeterince derin kazamıyordu. Sonucunda ortalığa yayılan cesetlerin kötü kokusundan dolayı mezarlıklara yaklaşılamıyordu (Kolukisa, a.g.t., s. 166-167; Broadhurst, a.g.e., s. 117). Açlık ve sefalet yüzünden beş yüz kişilik köylerde sadece iki veya üç kişi kalıyordu. Mısır'dan Suriye ve daha verimli yerlere doğru göç etmek isteyen insanların da çoğu yolda hayatlarını kaybediyorlardı (Kolukisa, a.g.t., s. 197; Broadhurst, a.g.e., s. 139).

Diğer taraftan zenginler ise bolluk zamanında şaşalı hayatlarını sürdürmekteydiler. Makrîzî, Sultan el-Adil'in kızı Dayfe'nin Halep meliki el-Aziz'le evlendiği zaman, elli bin dinarlık bir çeyiz ve yüz deve mahfesi üzerindeki görevli bakire kızlarla beraber gelinin eşyalarını yeni evine taşımak için elli öküze ve beş yüz deveye ihtiyaç duyulduğunu rivayet etmektedir. Damat da geline kıymetli inciler, değerli taşlardan bir taç, beş adet altınla süslü kehribar kolye, yüz elli altın ve gümüş eşya, birçok giysi, sayısız hizmetçi ve köle vermekteydi (Kolukisa, a.g.t., s. 217; Broadhurst, a.g.e., s. 139; İbn Vâsıl, 1960, s. 213-214). Prenses ilk çocuğunu doğurduğunda on adedi altın ve gümüşten, diğerleri abanoz ve sandal ağacından beşikler ve zengin kıyafet parçalarının yanı sıra, iç içe geçmiş inciler, yakutlar ve safirden elbiseler hediye edilmekteydi (Kolukisa, a.g.t., s. 217; Broadhurst, a.g.e., s. 157).

Makrîzî'nin aktarımlarına göre günümüzde olduğu gibi Eyyübîlerin de fakirlik ve sefaletin artmasıyla halka yardım etmek için "*Devlet Sadaka Yardım Bürosu*" (Dîvânü'l Zekât) kurduğu görülmektedir. Örneğin; bu kurum sayesinde insanlara H. 592 (M. 1195/1196) yılında yıllık olarak elli iki bin dinarlık yardım yapıldığı dikkatleri çekmektedir (Kolukisa, a.g.t., s. 166; Broadhurst, a.g.e., s. 116). Yapılan yardımlar sayesinde Sultan'ın halka hoş gözükmesi ve sosyal devlet olmanın gereği mi yerine getirilmiştir? Yoksa insanları muhannete muhtaç bırakarak onları yardıma bağımlı hale getirme siyaseti mi güdülmüştür? Bu husus tamamen konuyla ilgilenen kişilerin takdirine bırakılmıştır.

Ayrıca halka yardım etmenin yanı sıra medrese, külliye, hastane, cami, hankâh, tekke ve zaviye gibi kurum ve kuruluşları idare etmek için vakıflar da kurulmaktaydı. Onlara tahsis edilen iktalar ve verilen bağışlar sayesinde kurumların kimseye muhtaç olmadan idameleri sağlanmaktaydı. Bugüne kadar varlığını sürdürebilmiş olan vakıf geleneğinin ortaçağda ortaya konulan en önemli ve en yararlı faaliyetlerden birisi olduğunu söyleyebiliriz (Kolukisa, a.g.t., s. 132, 164; Şeşen, 1987, s. 280; Kuşçu, 2013, s. 319, 364; Kozak, 1994, s. 14-15).

Ekonomik durumla ilgili üzerinde durulması gereken bir hususta hükümdarların mali durumlarıdır. Onların sefere çıkması ya da sahip oldukları toprakları ellerinde tutmaları, askeri dehalarının yanı sıra içerisinde buldukları ekonomik duruma da bağlı idi.

Hazinesinde yeteri kadar para bulunmayan hükümdarlar, çıkacakları sefer ya da yapacakları savunma için ihtiyaç duydukları asker ve parayı civarda bulunan devlet adamları ile zengin eşraftan talep etmektedir. İstedikleri desteği alabilmek için onlara vaatlerde bulunurken çeşitli tavizler de vermektedirler. Maaşların ödenmemesi, kendilerine vaat edilen iktalar, tavizler ve ganimetlerin verilmemesi durumunda bu kişiler ya isyan çıkarmakta ya taraf değiştirmekte ya da savaşı terk edilip gitmektedirler. Bu tür davranışlar alt kademedeki askerlerden ziyade üst kademde bulunan emir ve devlet adamları arasında yaygın olup, neredeyse adet haline gelmiştir. Bahsedilen bu hususlar hem Haçlı Seferleri hem de sultanların kendi aralarındaki mücadelelerinde açıkça görülmektedir (Kolukısa, a.g.t., s. 155, 161, 167, 187; Broadhurst, a.g.e., s. 108, 113, 117, 132; Kavas, 2022, s. 2-37; Kanat, 2019, s. 27; Yürekli, 2017, s. 264).

Göze çarpan bir diğer ekonomik husus ise saray ile hane halkının ihtiyaç ve harcama giderlerinin karşılanması için başvuru rutin dışı yöntemlerdir. Zaman zaman saray ile hane halkının maddi olarak desteklenmesi ve işlerinin görülmesi gayesiyle yapılan hizmetlerin ücretlerinin ödenebilmesi için gerekli olan meblağ esnaftan ölçüm ve ödeme yapılmadan gasp edilerek alınıyordu. Bu işlerden sorumlu bazı memurlar da saray eşrafına tahsis edilen miktarın bir bölümünü menfaatleri için kendi zimmetlerine geçiriyorlardı. Saraya ses çıkaramayan esnaf ise ürün fiyatlarını artırarak kayıplarını telafi etmeye çalışıyordu (Kolukısa, a.g.t., s. 166-169; Broadhurst, a.g.e., s. 117-118).

Yukarıdaki uygulamaya benzer olarak Müslüman bir devlet olan, aynı zamanda Abbasi Halifeliği'ne tabi bulunan Eyyûbîlerde ekonomide işler kötüye gitmeye başladığında Sultan'ın masasındaki tüm erzaklar ile Sultan'ın hane halkı erzaklarının masrafları bira ve şarap imalathanelerinin kiraya verilmesiyle karşılanıyordu. Bu sebeple tavizler verilerek onların ürettikleri ürünlerin tezgahlarda ve dükkanlarda sergilenmesine ve satılmasına izin veriliyordu (Kolukısa, a.g.t., s. 169; Broadhurst, a.g.e., s. 118). Hatta Ramazan ayında şarap yapmak, açıkta üzüm ve şarap küplerini alıp satmaktan uzak durarak saygı duymak adet olmasına rağmen bu mübarek ayda da şarap üretimi ve tüketimi açıktan yapılıyordu. Bazen de bu tür davranışların gözlerden uzakta yapılmasına göz yummak için, devletin merkezi Kahire'de bulunan meyhanelerin İskenderiye'ye taşınması emrediliyordu (Kolukısa, a.g.t., s. 171; Broadhurst, a.g.e., s. 120). Makrîzî, H. 577 Yılı (17 Mayıs 1181-6 Mayıs 1182) yılı hadiselerinden bahsederken Kahire'den taşınan meyhanelerle beraber İskenderiye'de bulunan şaraphane sayısının çoğaldığını ve bunlardan yaklaşık yüz yirmisinin tahrip edildiğini belirtmektedir (Kolukısa, a.g.t., s. 70; Broadhurst, a.g.e., s. 64). Anlatılan her iki olayda da devletlerin karşılaştıkları olumsuz ekonomik koşullarda sahip oldukları ilkelerden tavizler verdikleri ve gayriresmî ya da etîge aykırı eylemleri görmezden geldikleri sonucuna varmaktayız.

Eserde mevzu bahis yapılan Eyyûbîler döneminin idari ve ekonomik konularından sonra birazda sosyal ve kültürel olaylara bakmamız icap ederse, burada ilk dikkati çeken husus Makrîzî'nin defaten dile getirdiği Nil Nehri'nin taşkın zamanı su yolunun açıldığında kadın ve erkeklerin bir araya gelerek uygunsuz ve utanç verici hareketlerde bulunmalarıdır. İnsanların güpegündüz alenen bu tür bir ilişki içerisinde bulunması ve hiç kimsenin onları kınamaması oldukça hayret verici bir durumdur (Kolukısa, a.g.t., s. 172; Broadhurst, a.g.e., s. 121).

Müellif o dönemde yapılan şenliklerden bahsederken yılın belli bir zamanında nevrüz kutlamalarının yapıldığını anlatmaktadır. O zamanlarda insanların coşku içinde şenlikler

yaptığı, birbirilerine sular serpiştirdikleri ve yumurtalar attıkları bilgisi dışında ayrıntıya girmemektedir (Kolukisa, a.g.t., s. 172, 180; Broadhurst, a.g.e., s. 121, 125).

H. 592 yılı (6 Aralık 1195-24 Kasım 1196) hadiseleri anlatılırken bu zaman diliminde yaşanan sıra dışı bir olay dikkatimizi çekmektedir. Bu sıra dışı olay zamane sultanı el-Melikü'l-Azîz'in piramitlerin yıkılarak, onlardan çıkacak taşlarla Dimyat duvarlarının güçlendirilmesini emretmesiydi. Kaynakların anlatımına göre büyük bir insan kitlesinin bu iş için görevlendirilmesine rağmen, piramitten günde ancak bir veya iki taş parçası ayrılabiliyorlardı. Ayrılan taşlar büyük bir gürültüyle yere düşüyor ve kumlara gömülüyordu. Onları oldukları yerden taşımak için kırıp parçalamaya çalışıyorlardı. Bütün bunlar içinde son derece güç sarf ediyorlardı. Lakin sekiz ay süren bir çabadan sonra başarısız olup bu işi yapmaktan vazgeçmişlerdi (Kolukisa, a.g.t., s. 173; Broadhurst, a.g.e., s. 122; Can, 2013, s. 73).

Dönemin kaynakları durumun güçlüğünü; bir taş ustasına bin dinar karşılığı kopardığı taşı yerine koyup koyamayacağı sorulduğunda, onun da teklif edilen paranın fazlası verilse bile bunun imkansız olduğunu söylediği şekilde ifade etmektedirler (Bağdadî, 1998, s. 94-95). Görülüyor ki Eyyûbî döneminde piramitlere zarar vermek isteyen bu insanlar, kendilerinden binlerce yıl önce inşa edilen piramitlerin sadece sökümü karşısında bile çaresiz kalmaktadır. Günümüzde bile hâlâ Mısır piramitlerinin yapım teknolojisi, matematiksel hesaplamaları ve inşa süreci gizemini korurken, araştırma ve incelemelerin devam ettiğine şahitlik etmekteyiz.

Kahire'de yaşanan sıra dışı olaylardan bir tanesi de bir grup insanın geceleri alem yapıp rast geldikleri insanlara saldırması ve sonrasında da saldırıya uğrayan insanlarla ilgili ne yakınlarının ne de oranın mülki amirinin hiçbir soruşturma yapmayarak olanlara göz yummasıdır. Makrîzî buna benzer hadiselerin neredeyse her gece yaşandığını ve de halk tarafından artık olanların olağan karşılandığını ifade etmektedir. Hatta bir keresinde su kanalı kenarında altı kişinin bağlı olarak cesetlerinin bulunduğunu, olayla ilgili herhangi bir ifşa ve soruşturma işleminin yapılmadığını yazmaktadır (Kolukisa, a.g.t., s. 173; Broadhurst, a.g.e., s. 122). Evvelce bahsedilen insanların öldürülüp yenilmesi, mallarının gasp edilmesi de dahil bu tür vukuatların göz ardı edilmesi bizleri Eyyûbî hanedanlığı döneminde asayiş işlerinin (Şurta ve Hisbe Teşkilatı) nasıl sağlandığına ve yönetildiğine dair araştırma yapmaya teşvik etmektedir (Yılmaz, 2003; eş-Şeyzeri, 1993).

Makrîzî yukarıda anlatılanların tersine Eyyûbîlerde eski Müslüman devlet geleneklerinde mevcut bulunan Adalet Divanlarının (Mezâlim Meclisi) kurulduğunu defaten dile getirmektedir. Bilindiği gibi zulme veya haksızlığa uğrayan herkes bu divana rahatça başvurabiliyor, hükümdar dahil kim olursa olsun kendisini mağdur eden kişi ve kişiler hakkında şikayetini dile getirebiliyordu. Bu tür bir uygulamanın olduğu bir diyarda bazı kimselerin bir araya gelip sebepsiz yere insanlara zarar vermeleri sonucu yaşananlar karşısında ne yakınlarının ne de mülki idarenin kayıtsız kalması kanaatimizce imkan dahilinde gözükmemektedir. Sadece akıllara günümüzde de yaşanan gayriresmî yapılanmalardan dolayı o dönemin koşullarında insanların korkmuş olabileceği kuşkusunu akıllara getirmektedir (Kolukisa, a.g.t., s. 116, 172, 353; Broadhurst, a.g.e., s. 88, 121, 265; Kuşçu, 2009, s. 218-220; Akyüz, 2002, s. 210-234).

Astronomların güneş sistemi ve yıldızların hareketlerini inceleyip tahminlerde bulunması, Kahire'de kurulan Nilmetre sistemi, hükümdarların alimlerle bir araya gelip onlarla münazaralar yapmaları, tabiilerin teşhis ve tedavi yöntemleri, ayrıca Makrîzî'nin her yılın sonunda ölen bir çok alim kişiyi zikretmesi Eyyûbîler dönemindeki alimler ve ilmi faaliyetler

konusunda bizlere malumatlar vermektedir. Müellif, sultanların ilime ve alimlere düşkün olduklarını, onların sayesinde ilim ve edebiyatın yıldızının parladığını öne sürmektedir (Kolukısa, a.g.t., s. 114, 314; Broadhurst, a.g.e., s. 86, 229; Kaya, 2005, s. 52; Şeşen, 1995, 221-242). Mesala el-Melikü'l-Kâmil dönemini anlatırken; aralarında Tâceddin el-Urmevî, Kadı Efdalüddîn el-Hûnecî ve Kazasker eş-Şerîf Şemseddîn el-Urmevî'nin olduğu bir çok seçkin kişinin onun sarayına sık sık uğradığı, sultanın sarayında kalarak yanına yataklarının yapıldığı ve böylece gece boyunca muhabbet ettikleri, onlara bol ve cömert bir yaşam sağladığı aktarılmaktadır (Kolukısa, a.g.t., s. 114, 313-314; Broadhurst, a.g.e., s. 229-230).

Yukarıda bahsedilen Nilmetre sistemi Şii Fâtımî Halifeliği zamanında da kullanılmaktaydı. Eyyûbîler, bölgede yapılan tarıma hayat veren Nil Nehri'nin her hareketini bu muhteşem düzenle takip edebilmekteydiler. Nilmetre'de yaptıkları ölçüm sonucunda bir yandan sulamayı kontrol ederlerken diğer yandan elde edilecek tahmini ürün miktarını ve alınacak vergiyi hesap edebiliyorlardı (Kaya, 2005, s. 52-53; Öztürk, 2020, 134-138).

Buraya kadar üzerinde durduğumuz sosyal, kültürel ve iktisadi meseleler yaşanırken, Eyyûbîler bir yandan Ortadoğu'nun başına bela olan Frenklerle uğraşmakta diğer yandan topraklarına komşu olan müslim yada gayrimüslim emir ve hükümdarlarla bölge üzerinde üstünlük mücadelesi vermekteydiler. Eyyûbîlerin yüz yüze kaldıkları meselelere Sultan Selâhaddin'in ölümüne müteakiben meliklerin kendi içlerinde başlayan taht kavgaları da eklendi. Tüm bu yaşananlar yetmezmiş gibi artık devletin yıkılmaya yüz tuttuğu dönemde karşılıklı Doğu'dan akın akın gelen Moğollar ve onların önüne katıp sürüklediği Harezşahlar ve Türkmen aşiretleri sorunu ortaya çıktı.

Eyyûbîlerin genel kabul görmüş devlet politikası; Kudüs'ün Haçlılardan geri alınması, onların geldikleri topraklara geri gönderilmesi ve sünnî Abbasi Halifeliğinin gücünün tesis edilerek dağılmış olan Müslüman aleminin bir çatı altında toplanması idi. Makrîzî, Eyyûbîler ile ilgili dönemi anlatırken hadiselerin neredeyse büyük bir bölümünü onların en büyük gayeleri olan Frenklere karşı olan mücadeleleri oluşturmaktadır. Eyyûbîler hanedanlıkları boyunca Mısır, Suriye ve Kudüs bölgesinde III., IV., V., VI. ve VII. Haçlı Seferlerine karşı neredeyse diğer hiçbir Müslüman emir ve hükümdardan yardım almadan tek başlarına mücadele etmek durumunda kaldılar. Bazen onlara karşı saldırgan bazen de sulh yoluna giderek bu topraklardaki Müslüman hakimiyetini ve varlığını korumaya çalıştılar (Demirkent, 2004: 117-219; Şeşen, 2007; Polat, 2015, s. 3; Çekiç, 2020; Stevenson, 1907, s. 205-325; Humphreys, 2007, s. 359-378).

Bu dönemde Ortadoğu'daki Müslümanlar ile Frenkler arasında mevcut bulunan ilişkiyi irdeleyecek olursak; Eskiçağ ve Ortaçağ zamanlarında Ortadoğu'da olan olayların idrak edilmesinde olmazsa olmaz şart, onlara sıkıntı veren ve bugün de Avrupa'yı etkileyen sosyal, ekonomik ve politik sorunların öneminin anlaşılmasıdır. Ortadoğu ile Avrupa arasındaki ilişki antik çağlara kadar ulaşmasına rağmen, ciddi olarak Haçlı seferleriyle birlikte gelişmeye başlayarak günümüze kadar da süre gelmektedir Avrupa ile Asya arasında sürekli olarak değişen, ilk olarak Yunan ve Pers bölgeleri arasında iddia edilen sınırlar sürekli "*Doğu Sorunu*" olarak tarif edildi. Haçlı seferleri ve Haçlı karşıtı Müslüman seferleri bu sorunun ortaçağdaki belirtileri oldu (Broadhurst, 1980, s. xiii.).

Bütün bu yaşananlara rağmen yapılan seferler sonunda Haçlılar ve Müslümanlar arasında büyük bir etkileşim gerçekleşti. Frenkler, yabancı oldukları Doğu'dan önemli kazanımlar elde ettiler. Doğu'nun rahatına ve lüksüne alışmış olarak Avrupa'ya geri döndüklerinde, Suriye

kıyılarında yetişen şeker ile biber, zencefil, karanfil, sarısabır, zeytin, karpuz, şeftali, mısır, susam, keçiboynuzu ve pirincin enfes tatlarını kendi ülke insanlarıyla tanıştırdılar (Demirkent, 2002, s. 213). Kendilerini ve kadınlarını zarif yeni kürklü kumaşlar, kadifeler, satenler, ipekler ve Musul'dan tülbentler, Bağdat'tan gölgelikler, Şam'dan da Şam kumaşı ile süsleyip donattılar (Hasse, 2020, s. 240). Çıplak kalelerine perdeler, halılar ve divanlar getirdiler. Zarif giysilerini ve mobilyalarını kan kırmızı, lila ve mor gibi boylarla renklendirdiler. Frenkler boyamada, dekorasyonda ve diğer sanatsal alanlarda birçok şeyi Bizanslılardan ziyade İslâm'dan öğrendiler. On ikinci yüzyılın başlarında, Araplar ilk olarak Çin'de yapılan kâğıdı Sicilya'da tanıttılar (Hasse, 2020, s. 232; Sezgin, 2015, s. 177). Orada ve Palermo'da da süslü, sırmalı kumaşlar ve hilatler yapan Doğu'nun tiraz imalathanelerini taklit eden fabrikalar kurdular (Broadhurst, 1980, s. xxi).

Yine İtalyan denizciler Çin'de icat edilen pusulanın kullanımını, seyrüsefer için ilk alet kullanan Arap denizcilerinden öğrendiler (Demirkent, 2002, s. 217). Suriye'deki camın üretim teknikleri ve sırları H. 675/76 (M. 1277) yılında Antakya'nın Haçlı prensi VII. Bohemond tarafından Venedik'e satıldı (Çakmakçı, 2012, s. 112). Müslüman çömlekçiler seramik sanayisini Fransa ve İtalya'ya tanıttılar. Şövalyeler savaş sanatında çok şey öğrendiler. Bir şeyin altını kazarak onu yıkmayı, tünel kazmayı, Tatar yaylarının, mancınıkların, koç başlarının, zırh altındaki yorgansı örtü katmanların ve füze gibi kullanılan yanıcı maddelerin kullanımını Müslümanlardan öğrenildi (Sezgin, 2015, s. 91-138). Halihazırda askerî mimaride sağlam tekniklere sahip olmasına rağmen, Haçlılar kendi tek duvarlı eski iç kaleleri ve dış duvarları yerine birbirini takip eden daire şeklindeki hisarları iç içe olan kalelerle değiştirmeyi öğrendiler. Şimdiye kadar, sadece borular ve trompetlerden oluşan bandolarına kopuz ve kös eklediler. Mızrak oyunu oynamayı keşfettiler. Ayrıca Müslümanlardan armacılık ilmini kaptılar. Azur (lacivert) renk kavramı Arapçadan gelmektedir. Çift başlı kartal ve fleur de lys (zambak sembolü) Müslüman armacılığından geçirildi. Ayrıca askeri bilgilerin iletilmesi için posta güvercinlerinin kullanılması da Araplardan öğrenildi (Broadhurst, a.g.e., s. xx-xxv).

Haçlı Seferleri'nin belki de en önemli sonucu, Frenklerin Ortadoğu'da karşılaştıkları Müslümanların yeni fikir ve yöntemlerinden etkilenerek eski çağlardan beri sahip oldukları gelenekçi köklerinden kopmaya başlamalarıydı. Uzun süredir kaldıkları bu topraklarda kendi yaşam tarzlarından tamamen farklı olan bir ırk ve dinle karşı karşıya kalmaları onları ister istemez mukayese yapmaya zorladı. Elde ettikleri yenilikler sayesinde ortaya çıkan aydınlanma ve araştırma merakı, onların ileride müreffeh bir hayat yaşamalarını sağlayacak olan Rönesans'ın yolunun açılmasına sebep oldu. Ayrıca uzun süredir kaldıkları Müslüman topraklarında kendilerinden olmayanlarla yapmış oldukları evlilikler, girmiş oldukları sosyal ve ticari ilişkiler sayesinde Batı ile Doğu arasındaki keskin ayırım kaybolmaya başlarken, Frenkler ister istemez Doğu kültürüne ait kıyafetleri ve adetleri de kanıksamaya başladılar (Cahen, 2016, s. 326-330 Demirkent, 2002, s. 217).

Bunun yanı sıra Müslümanlar da Frenklerden etkilendi. Fakat onlardan çok az şeyler alabildiler. Yukarıda zikrettiğimiz gibi ortaçağda ilmi ve siyasi konularda Batı'ya kıyasla üstün bir konumda olan Ortadoğu Müslüman toplumları zamanla bu üstünlüklerini kaybettiler. Frenkler yaşadıkları Rönesans ve Reform hareketleriyle beraber yeni bir aydınlanma çağını başlattılar. Sonrasında da monarşiye ve oligarşiye karşı baş kaldırarak, belirli bir kişinin veya kişilerin hegemonyasını ortadan kaldıran yeni bir yönetim sistemi kurmayı başardılar. Bu sayede günümüzde müreffeh bir yaşam tarzına kavuştular. Ortadoğu'daki Müslümanlar ise Frenklere kıyasla Batı'da gerçekleşen bu yenilikçi akıma ayak

uydurmakta zorlandılar. O zamana ait alışkanlıklarının çoğunu ve aralarında süre gelen bitmek tükenmek bilmeyen kavgalarını da günümüze kadar getirmeyi başardılar. Şimdilerde bana göre kendilerini modern çağın gereği "*Batılı*" olarak isimlendirilen Frenkler, açıktan söylemeler de Ortadoğu'ya demokrasi ve insan haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle sürekli olarak ve de hiç tepki çekmeden müdahale etmektedirler. Kurdukları birlikteliğin adını da Haçlı Ordusu değil de "*Koalisyon Güçleri*" ya da "*Barış Gücü*" olarak ifade etmektedirler.

Es-Sülûk'te mevzu bahis olan hususlardan bir diğeri de daha evvel de bahsettiğimiz gibi Eyyûbîlerin saltanatları boyunca kendilerine komşu olan müslim ve gayrimüslim devletler, beylikler ve küçük siyasi teşekküller ile birbirlerine karşı üstünlük kurma ve daha fazla toprağa sahip olma mücadeleleri idi. Eyyûbîlerin sahip oldukları topraklarının kuzeyinde ve doğusunda Türkiye Selçukluları, Gürcüler, Ermeniler ve diğer küçük beyliklerden oluşan güçlü komşuları vardı. Başta Türkiye Selçukluları olmak üzere diğer siyasi teşekküller de Eyyûbîlerin içinde bulunduğu duruma göre bölgeye hakim olmak veyahut onlardan biraz da olsa toprak koparmak için sürekli olarak sınır bölgelerinde bulunan topraklara saldırdılar. Onları en çok zora sokan ise diğerlerine nazaran daha fazla güce sahip olan Türkiye Selçuklu Devleti idi. Eyyûbî topraklarının doğu ve kuzey bölgelerinin yönetimine atanan melikler ve onlara tabi olan beylikler sürekli olarak bu sorunla uğraştılar. Melikler ve beylerin Türkiye Selçuklularına karşı yetersiz kalmaları durumunda hem Mısır hem de Suriye'den ordular gönderildi. Diğer taraftan Haçlılara karşı Mısır ve Suriye topraklarında mücadele veren Eyyûbîlerin Doğu'dan talep ettikleri yardım ise Selçuklu-Eyyûbî mücadeleleri sebebiyle zaman zaman kesintiye uğradı. Eyyûbîler ve Selçuklular bir yandan çekişirken bir yandan da sınırlarına dayanan, huzurlarını kaçıran ve kendileri için bir tehdit oluşturan Ermeniler, Gürcüler ve Harezmsahlara karşı ittifak kurdular. Karşılıklı olarak kız alıp vererek aralarında akrabalık ilişkilerini geliştirmeye çalıştılar (Özbek, 1995; 2018).

Biraz da Eyyûbîlerin saltanat döneminin sonlarına doğru ortaya çıkan Moğol hadiselerinden de bahsetmek gerekirse, bu dönemde Haçlı musibeti kadar tehlikeli olan bir tehdit daha gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. XIII. yüzyıl başlarında Cengiz Han'ın Moğol kabilelerini birleştirerek ortaya çıkardığı Büyük Moğol İmparatorluğu, ilk olarak Orta Asya ve Çin'i kasıp kavurdu. Cengiz Han'ın ölümünün ardından yerine geçen ardılları genişlemeye devam ettiler. Çok sayıda hükümdar ve emirle beraber geniş kitleleri de yerlerinden ederek onları Batı'ya doğru göç etmeye zorladılar. Özellikle de sonraları Selçukluların dengesini bozdular. İleride Eyyûbîlerin paralı askerleri olacak ezeli düşmanları olan Harezmsahları topraklarından sürdüler. Makrîzî, Moğollarla ilgili detaylı bir bilgi vermez iken, onların bölgedeki faaliyetleri hakkında zaman zaman kısa anlatımlarda bulunmaktadır. Moğollara karşı önlem için Abbasi Halifesi'nin Eyyûbî sultanlarına ordu yetiştirmeleri için elçiler ve paralar gönderdiğinden, Musul meliki Bedreddin Lü'lü'nün Şam halkından onlara karşı mücadele etmek için paralar topladığından bahsetmektedir. Fakat genel intiba olarak Eyyûbî sultanlarının öncelikli olarak Frenklerle çarpıştıkları, onlarla mücadeleyi ikinci planda tuttıkları görülmektedir.

4. Sonuç

Genç ve dinamik bir hükümdar olan Selâhaddin Eyyûbî liderliğinde Türk, Kürt ve Arap unsurların Türk devlet geleneğine göre teşkilatlanarak vücuda getirdiği Eyyûbî Devleti, İslâm dünyasını tehdit eden Haçlı Birliği'ne karşı hem Müslümanları hem de sahip oldukları toprakları savunarak onları yok olmanın eşiğinden kurtardı. Onların ilk başlardaki gayeleri Haçlıları geldikleri topraklara geri göndermek ve dağılmış İslâm alemini bir araya toplamaktı. Selâhaddin Eyyûbî'nin Şii-Fâtımî Halifeliğini ortadan kaldırarak ve Kudüs'ü fethederek atmış

olduğu bu gayenin tohumları, ondan sonra gelen ardıllarının birbirileri ile çekişmesi, devletin kötü idare edilmesi, yaşanan ekonomik sıkıntılar, bitmek tükenmek bilmeyen Haçlı saldırıları ve bölgede bulunan diğer devletlerin müdahaleleri sebebiyle daha filizlenmeden çürümeye yüz tutmuştur. Makrîzî'de *es-Sülûk*'te ana fikir olarak; saltanatları boyunca Eyyûbî sultanlarının Selâhaddin'in muhteşem ünüyle yükseldiklerini, bununla beraber birbirlerini kırıp geçirdikleri bir entrika ve savaş karmaşası içerisinde gerileyip çöktüklerini ifade etmektedir.

Haçlı Seferleri'nin en temel gayelerinden biriside üç ilahi din için büyük bir öneme sahip olan Kutsal Kudüs kentinin hakimiyetinin ele geçirilmesi idi. Kudüs, ilk olarak Hz. Ömer tarafından H. 16 (M. 637) yılında fethedilerek Müslüman toprağı yapıldı. Bunu hazmedemeyen Hristiyanlar H. 492 (M. 1099) yılında oluşturdukları büyük bir Haçlı ordusu sayesinde kenti kendi himayeleri altına aldılar ve burada bir Haçlı Krallığı kurdular. Büyük komutan ve devlet adamı Selâhaddin Eyyûbî H. 583 (M. 1187) yılında Kudüs'ü fethetti ve onu Hristiyanların elinden çekip aldı. Kudüs, İngilizlerin H. 1336 (M. 1917) yılında kenti işgal etmesine kadar Müslümanların hâkimiyetinde kaldı. M. 1947 yılında İngilizlerin bölgeden çekilmesiyle kent H. 1367 (M. 1948) yılında kısmen Yahudi din devleti olan İsraililerin eline geçti. İsraililer yirmi yıl geçtikten sonra H. 1387 (M. 1967) yılında yasal olmayan yollarla Kudüs'ü tamamen işgal ettiler. Böylece; uğrunda koca bir kıtadan insanların yurtları ile sevdiklerini geride bırakıp akın akın geldiği, yıllardır sayısız kanlı savaşların yapıldığı, birçok insanın bu uğurda doğrudan veya dolaylı olarak can verdiği, birçok kişinin zulme uğradığı, tarif edilemez ıstırap ve çileler çektiği, belki de bu iki dini toplumu binlerce yıl refah içinde yaşatabilecek ve hesap edilemeyecek kadar hazinenin harcandığı bu kutsal topraklar için süregelen Hristiyan-Müslüman çekişmesinin galibi hiç de umulmadık bir şekilde Yahudiler oldu.

Söz Eyyûbîlere gelince, onların sonunu ne saltanatları boyunca sürekli olarak mücadele ettikleri Müslüman topraklarına bela olan en büyük ve en güçlü düşmanları Frenkler ne de bazen küs bazen barışık yaşadıkları kısaca çarpışık ilişkilerde buldukları Türkiye Selçukluları, Artukoğulları, Musul Atabeyliği, Ahlatşahlar, irili ufaklı Arap kabileleri ve ya diğer küçük beylikler getirebildi. Kaderin bir cilvesi ki onları tarih sahnesinden silen kendi elleriyle büyütüp besledikleri Türk asıllı azatlı köleleri olan Bahrî Memlûkleri oldu.

Kaynakça

- Akyüz, V. (2002). Müslüman Türk Devletlerinde Dîvân-ı Mezâlim Kurumu. *Türkler Ansiklopedisi*, 5, s. 210-234.
- Alptekin, C. (1990). Selçuklu Devletinin Askeri Teşkilatının Eyyûbî Devleti Askeri Teşkilatına Tesiri. *Belleten*, 54(209), 117-120.
- Aslantaş, Y. (2003). Memlûk Moğol Mücadelesi ve Orta Doğu Tarihine Etkileri. *Belleten*, 67(250), 781-800.
- Ayaz, F.Y. & Düzenli, A. (2018). Makrîzî (Ölümü H. 845/M. 1442) ve Mısır'da Eş'arîliğin Yayılmasına Dair Tespitleri. *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 25-39.
- Bağdadî, A. (1998). *el-İfâde ve'l-itibâr fi'l-Umûri'l-müşâhede ve Havâdisi'l mu'âyene bi-arzı Mısır*. Neş. Abdurrahman Abdullah eş-Şeyh. Mısır: Hey'etü'l Mısriyye el-Amme li'l-Kitab.
- Broadhurst, R.J.C. (1980). *History of The Ayyubid Sultans Of Egypt, (Translated From The Arabic Of al-Makrîzî With Introduction and Notes)*. Boston: Twayne Publishers.

- Cahen, C. (2016). *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*. Çev. Mustafa Daş. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Can, H. (2018). *Abdüllatîf El-Bağdâdî'nin El-İfâde Ve'l İ'tibâr Adlı Eserinin İçerik Analizi*. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslâm Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.
<https://acikerisim.dicle.edu.tr:8443/xmlui/handle/11468/4726>, Erişim Tarihi: 02.07.2021.
- Çakmak, M.A. (2015). İnanç Olgusunun ve Tarihi Olayların Türk Halkında Oluşturduğu İslâm Dünyası Algısı. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(1), 13-26.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsadergisi/issue/21494/230422>, Erişim Tarihi: 11.11.2021.
- Demirkent, I. (2002). Haçlı Seferleri Döneminde Yakındoğu Kültürünün Batı'ya Taşınması ve Bunun Avrupa Toplumuna Etkileri Üzerine. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, (12), 209-218.
- Doğan, S. (2016). Türkiye'nin Dönem Başkanlığı ve İslam İşbirliği Teşkilatı. İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi.
<https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-islam-isbirligi-teskilati-ve-turkiye-nin-donem-baskanligi.pdf>, Erişim Tarihi: 09.02.2021.
- Eş-Şeyzeri, A. (1993). *İslam Devletinde Hisbe Teşkilatı*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Fayda, M. (2011). Târîhu'l-Ümem Ve'l-Mülûk. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 40, 92-94.
- Günaltay, Ş. (1991). *İslâm Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler*. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Hasse, D.N. (2020). Alkohol'dan Ziffer'a (Alkolden Rakamlara)-Alman Dilinin Aynasında Avrupa'daki Arap Etkisi. Çev. Selâhattin Akti. *Kilitbahir*, (17), 224-248.
- Holt, P.M. (2020). *Haçlılar Çağı: 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakındoğu*. Çev. Özden Arıkan. İzmir: Isık Yayınları.
- Humphreys, R.S. (2007). XIII. Yüzyılda Eyyubiler, Memlûkler ve Latin Doğu. Çev. Mustafa Kılıç. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI(1), 359-378.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ. (2017). *Büyük İslâm Tarihi; el-Bidâye ve'n-Nihâye XIII*. Çev. Mehmet Keskin. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Vâsıl. (1960). *Muferricu'l Kurûb fi Ahbâri Benî Eyyûb III*. Nşr. Cemalüddîn es-Şeyyâl. Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesaikü'l-Kavmiyye.
- Kanat, C. (2019). Kârimî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ek-2, 26-28.
- Kavas, İ. (2022). *Ortaçağ Siyasetnameleri Üzerine Ekonomi Politik Bir Deneme*. Ankara: İKSAD Yayınevi.
- Kaya, M. (2005). Mikyâsü'n-Nîl. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30, 52-53.
- Keleş, M. R. (2022). Zengî ve Fâtımîlerin Eyyübîlerin Kuruluş Devri Askeri Teşkilatlanmasındaki Yeri. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, V(I), 20-28.
http://isamveri.org/pdfdrgr/G00532/2022_1/2022_1_KELESMR.pdf, Erişim Tarihi: 17.07.2022.
- Kolukisa, Z.Ü. (2022). Es-Sülûk Li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk Adlı Eserin I. Cildi (Eyyubiler Kısımının) Çevirisi ve Değerlendirilmesi. T.C. Ankara Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

- Korkusuz, M.H. (2015). Selâhaddin-i Eyyûbî'nin Nil'den Dicle'ye Uzanan Ortadoğu Barış Misyonu'na Yeniden Bakmak. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 1-10.
- Kozak, İ.E. (1994). Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf. Adapazarı: Sakarya Üniversitesi Matbaası.
- Kubat, A. (2020). *Eyyûbilerde Askerî Teşkilat*. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa.
http://tez2.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi, Erişim Tarihi: 07.03.2022.
- Kuşçu, A.D. (2009). Eyyûbîler'de Mezâlim Mahkemeleri ve Dârü'l-Adl. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (26), 207-229.
- Kuşçu, A.D. (2013). *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*. Ankara: TTK Yayınları.
- Makrîzî. (1956-1973). *Kitâbü's-Sülûk li-Ma'rifeti düveli'l-mülûk I-XII*. Nşr. Muhammed Mustafa Ziyâde-Saîd A. Âşûr. Kahire: Lecnetü't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr.
- Merçil, E. (1990). Sultan Selâhaddin Eyyûbî'nin Anadolu'daki Türk Devletleriyle Münasebetleri. *Belleten*, 54(209), 417-426.
- Merçil, E. (2001). MİCHAEL COOPERSON, Classical Arabic Biography, The Heirs of the Prophets in the Age of al-Me'mûn (Klâsik Arapça Biyografi, el-Me'mûn devrinde Peygamberin Vârisleri) Kitap Tanıtımı. *Belleten*, 65(243), 745-752.
- Oflaz, A. (2016). Eyyûbî Ailesinin İlk Dönem Tarihleri. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (7), 37-60.
- Özaydın, A. (2020). el-Muhtasar, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 31, 64-66.
- Özbek, S. (1995). *Türkiye Selçukluları-Eyyûbî İlişkileri (1175-1250)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- Özbek, S. (2018). *Selçuklu-Eyyûbî İlişkileri*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Öztürk, M. (2020). Abdüllatîf El-Bağdâdî'nin Kitâb El-İfâde ve'l-İ'tibâr İsimli Eserinde Gemiler, Nil Nehri ve Nilometre Hakkında Verdiği Bilgilere Dair. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*. (12), 117-142.
- Polat, Z. (2015). Selâhaddin Eyyûbî'nin Kuduş Haçlı Krallığıyla Yaptığı 581/1185 Yılı Antlaşması. *Journal of Islamic Jerusalem Studies*, 15, 47-68.
https://dergipark.org.tr/tr/pub/beytulmakdis/issue/28529/338470, Erişim Tarihi: 09.08.2022.
- Sezgin, F. (2015). *İslâm'da Bilim ve Teknik*. Çev. Abdurrahman Aliy. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Şeşen, R. (1987). *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*. İstanbul: Çağ Yayınları.
- Şeşen, R. (1995). *İbn Fazlan Seyahatnamesi*. İstanbul: Bedir Yayınları.
- Şeşen, R. (2007). *Selâhaddin'den Baybars'a Eyyûbîler-Memlûkler 1193-1260*, İstanbul: İSAR.
- Şeşen, R. (2010). Eyyûbîler Devrinde Tıp Eğitimi. *İslam Tetkikleri Dergisi*, 9(0), 243-268.
https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuislamtd/issue/1186/13953, Erişim Tarihi: 02.04.2022.
- Şeşen, R. (2012). *Eyyûbîler (1169-1260)*. İstanbul: İSAM Yayınları.

- Yakıt, İ. (2019). Salâhaddin Eyyûbi'nin Nesebi. *Belleten*, LXXXIII(297), 469- 484.
- Yıldız, G. (1998). Namık Kemal'in "Selâhaddin Eyyûbî" Biyografisi: Öncü Bir Pan-İslamist Metnin İnşasına Dair Bazı Gözlemler. *İlmi Araştırmalar*, 6, 271-287.
- Yılmaz, M. (2003). *İslam Şurta Teşkilatı (Ortaya çıkışı ve işleyişi)*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun.
- <http://tez2.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>, Erişim Tarihi: 17.01.2022.
- Yiğit, İ. (1994). Aynı'yi Yetiştiren Memlûkler Dönemi İlmî Hareketine Genel Bir Bakış. *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, (11-12), 26-45.
- Yiğit, İ. (2004). Memlûkler. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 29, 90-97.
- Yürekli, T. (2017). El-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb Hâkimiyetinde Harizmliler. *Journal of Turkish Studies*, 12(26), 255-265.
- Ziyade, M.M. (1993). El-Makrîzî ve Muâsıruhu (Makrîzî ve Çağdaşları). Çev. Cüneyt Kanat. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 8(1), 219-232.

Eğitimde Kalite Arayışları ve Akreditasyon: Muhasebe Eğitimi Üzerine Bir Çalışma^a

Şerife Yalın^{b, c}, Rabia Aktaş^d

Özet

Bu araştırma AACSB, ACBSP, IACBE ve EFMD tarafından akredite olan "muhasabe" ile ilgili lisans programları ve Türkiye'de akredite olmayan "muhasabe ve finans yönetimi" ile "işletme" lisans programları müfredatlarının dijital içerikli dersler bakımından incelenerek, dijitalleşme açısından programlarda muhasabe eğitiminin mevcut durumunu göstermek ve akreditasyonun program müfredatlarına etkisi hakkında fikir edinmek amacıyla yapılmıştır. Araştırma nitel araştırma modeli olup, doküman analizi tekniği ile programların müfredatları incelenerek veriler toplanmıştır. Sonuç olarak, akredite olmayan programlarda dijital içerikli derslerin genel oranının daha fazla olduğu fakat akredite programlarda, dijitalleşen dünyadaki iş yaşamında öneminin artacağı düşünülen dijital teknolojilerin etkisiyle muhasabe mesleğinin değişen görev tanımlamalarının gerektirdiği bilgi ve becerileri kazandırmaya yönelik; "İş Veri Analitiği", "Muhasebe Veri Analitiği", "Muhasebe Analitiği" gibi doğrudan muhasabe birimlerinin analitik ihtiyaçlarına cevap verebilecek öğrenme kazanımlarına sahip dijital içerikli derslerin akredite olmayan programlara göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Araştırma, muhasabe eğitimi akreditasyonunun dijital dönüşümde lisans program müfredatlarındaki etkisini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler

Muhasebe Eğitimi,
Akreditasyon,
Dijitalleşme,
Muhasebe Lisans Müfredatı

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 01.09.2022
Yayın Tarihi: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1169650

The Pursuit of Quality and Accreditation in Education: A Study on Accounting Education

Abstract

This research examines the curricula of "accounting"-related undergraduate programs accredited by AACSB, ACBSP, IACBE and EFMD and "accounting and financial management" and "business" undergraduate programs that are not accredited in Turkey in terms of courses with digital content and the current level of accounting education in the programs in terms of digitalization, it was made to show the status of the program and to get an idea about the effect of accreditation on the program curricula. The research is a qualitative research model and data were collected by examining the curricula of the programs with the document analysis technique. As a result, the general rate of digital content courses is higher in non-accredited programs but in accredited programs, with the effect of digital technologies which are thought to increase in importance in the digitalized world it is aimed to provide the knowledge and skills required by the changing job descriptions of the accounting profession; It has been determined that digital content courses such as "Business Data Analytics", "Accounting Data Analytics", "Accounting Analytics" with learning outcomes that can directly meet the analytical needs of accounting units are more than non-accredited programs. The research is important in terms of showing the effect of accreditation in accounting education in undergraduate program curricula in digital transformation.

Keywords

Accounting Education,
Accreditation,
Digitalization,
Accounting Undergraduate
Curriculum

About Article

Received: 01.09.2022
Published: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1169650

^a Bu makale Prof. Dr. Rabia Aktaş'ın danışmanlığında yazılan "Eğitimde Kalite Arayışları ve Akreditasyon: Muhasebe Eğitimi Üzerine Bir Çalışma" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^b İletişim Yazarı: serife45yalin@gmail.com

^c Şerife Yalın, ORCID numarası: 0000-0002-6679-390X

^d Prof. Dr. Rabia Aktaş, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ORCID numarası: 0000-0002-7006-5235

Giriş

Yükseköğretimde artan kalite beklentilerini karşılamak noktasında her geçen gün önemi artan akreditasyon, ilk olarak ABD’de ortaya çıkmış ve sonrasında diğer ülkelerde de uygulanmaya başlayarak yükseköğretimde önemli bir kalite güvence uygulaması olarak yaygınlaşmıştır. Akreditasyon, eğitim kurumunun gönüllülük esasına dayalı olarak dahil olduğu, kurum içi ve kurum dışı değerlendirilme süreçlerinden oluşan, akreditasyon kuruluşlarınca belirlenen standartların karşılandığının güvencesinin verildiği, yükseköğretim kurumları arasında hareketlilik ile iş birliğine imkân veren ve devamlılık arz eden bir süreçtir. Sürekli değişim içinde olan muhasebe mesleğinin günümüzde dijitalleşme ile birlikte yeni teknolojik uygulamalara kolay uyum sağlayabilecek ve çağın gerektirdiği becerileri kazanmış bireylere ihtiyacı olacaktır. Değişen dünyada var olacak akıllı sistemlerde farklılaşan mesleki uygulamalardan verim alabilmenin en önemli şartı, içinde bulunduğumuz yüzyılda geçerli bilgi ve becerileri kazandırabilecek kaliteli bir eğitimidir.

Muhasebe eğitiminde kalite, paydaşların beklentilerini karşılama düzeyi, mezunlarının sahip olması gereken bilgi ve becerilerinin yeterliliği, mesleki değerlerin kazandırılması gibi birçok faktöre göre değerlendirilebilir. Bu noktada muhasebe eğitiminde akreditasyon, belirli standartların eksiksiz uygulanarak nitelikli meslek elemanlarının yetiştirilmesine katkısı olan; eğitim kurumlarının birçok açıdan değerlendirilerek, kaliteli ve güncel eğitimin gerçekleştirilmesi, ilgili paydaşlara eğitim programının kalite güvencesinin verilmesini sağlamakla birlikte kalitenin sürdürülmesine olanak tanıyan önemli bir uygulamadır.

Muhasebe eğitiminin kalitesine etki eden unsurlardan biri olan program müfredatları; dünyada muhasebe program akreditasyonu veren AACSB, ACBSP, IACBE ile EFMD program akreditasyonunun standartları, ilkeleri ve kriterleri kapsamında değerlendirilen ortak konulardan biridir. Söz konusu akreditasyon standartları incelendiğinde, program müfredatlarında teknoloji vurgusu ve müfredatların güncelliğine dair ifadeler akreditasyon kuruluşlarınca dikkate alınan ortak konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitimin kalitesini belirleyen en önemli unsurlardan biri olan program müfredatlarının yaşanan teknolojik değişiklikleri de dikkate alınarak oluşturulması ve güncellenmesi büyük önem taşımaktadır. Yüksel ve Kayalı (2021), muhasebe müfredatlarının oluşturulması, değiştirilmesi veya içeriğinin belirlenmesinde dikkate alınacak unsurlarda, akreditasyon kuruluşları tarafından yayınlanan standartlara da değinmişlerdir.

Bu doğrultuda yapılan araştırma ile akredite olan ve akredite olmayan programlardaki müfredatların hem genel olarak dijital içerikli dersler bakımından hem de dijital dönüşümde muhasebe mesleğinin değişen mesleki rollerine yönelik olarak veri odaklı dijital içerikli dersler bakımından incelenerek, yükseköğretimde verilen muhasebe eğitiminin dijitalleşme açısından mevcut durumunu göstermek ve akreditasyonun program müfredatlarına etkisi hakkında fikir edinmek amaçlanmıştır. Bu noktada araştırma, muhasebe eğitiminde akreditasyonun daha iyi anlaşılması ve dijital dönüşümde muhasebe eğitimi akreditasyonunun lisans program müfredatlarındaki etkisini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Yükseköğretimde Akreditasyon ve Akreditasyon Süreci

Sözlük anlamı “denklik” olan akreditasyon; “bir yüksek öğretim kurumunun ya da yüksek öğretim kurumu tarafından uygulanmakta olan herhangi bir programın, ulusal ve/veya uluslararası düzeyde belirli performans standartlarına (kalite, verimlilik, etkinlik ve saire) sahip olduğunu ortaya koymayı amaçlayan ve böylece yüksek öğretime talepte bulunanlar ve aynı zamanda kamuoyu nezdinde güven tesis etmeye yönelik bir sistemdir” (<https://sozluk.gov.tr/>, Erişim tarihi: 03.05.2021; Aktan ve Gencel, 2010: 138).

Genel olarak yükseköğretimde akreditasyon süreci altı temel unsurdan oluşmaktadır. Bunlar (YÖK, 1999: 1.1,

https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/turkiyede_ogretmen_egitiminde_standartlar_ve_akreditasyon.pdf, Erişim Tarihi: 03.05.2021):

- a) Programlar hakkında yargıya varmada kullanılan bir standartlar kümesi
- b) Fakülte tarafından hazırlanan, kendilerinin standartları karşılamak üzere nasıl çalıştıklarını açıklayan ve standartları karşılamada ne kadar başarılı oldukları ile ilgili kendi değerlendirmelerini içeren bir öz değerlendirme
- c) Öz değerlendirme raporunun ve diğer belgelerin incelenmesi, tesislerin incelenmesi, derslerin gözlenmesi ve öğretim elemanları, öğrenciler, dekan ve ilgili diğer kişilerle görüşmelerin yapılması konularında eğitilmiş uzman meslektaşlardan oluşan bir ekip tarafından yapılan ziyaretler
- d) Ziyareti gerçekleştiren ekip tarafından hazırlanan, fakültenin akreditasyonla ilgili standartları ne ölçüde karşıladığı hakkındaki ekip değerlendirmelerini ve programların akreditasyon durumu hakkındaki önerilerini içeren bir rapor
- e) Ekibin raporunda önemli bir bilgiyi dikkate almaması ya da ziyaretin ardından ortaya önemli bir bilgi çıkması halinde, ziyaret edilen fakülte dekanı tarafından yazılan bir cevap
- f) Fakültenin ve ziyareti gerçekleştiren ekipten elde edilen kanıtlara dayalı olarak yetkili merciin verdiği karar

Muhasebe Eğitiminde Akreditasyon

Muhasebe eğitiminde akreditasyon, belirli standartların eksiksiz uygulanarak nitelikli meslek elemanlarının yetiştirilmesine katkısı olan; eğitim kurumlarının birçok açıdan değerlendirilerek, kaliteli ve güncel eğitimin gerçekleştirilmesi, ilgili paydaşlara eğitim programının kalite güvencesinin verilmesini sağlamakla birlikte kalitenin sürdürülmesine olanak tanıyan önemli bir uygulamadır.

Dünyada işletme ve muhasebe programlarını akredite eden birçok akreditasyon kurumu mevcut olup, araştırma kapsamındaki akreditasyon kuruluşları şunlardır:

- a. **AACSB International** (The Association to Advance Collegiate Schools of Business-İşletme Yüksekokullarını Geliştirme Derneği)
- b. **ACBSP** (The Accreditation Council for Business Schools and Program-İşletme Okulları ve Programları Akreditasyon Konseyi)

- c. **IACBE** (The International Accreditation Council for Business Education - Uluslararası İşletme Eğitimi Akreditasyon Konseyi)
- d. **EQUIS** (EFMD Quality Improvement System - EFMD Kalite İyileştirme Sistemi)

Akreditasyon kuruluşlarının standartlarında ve kriterlerinde farklılıklar olmasına rağmen, bu akreditasyon kuruluşlarınca akredite edilecek yükseköğretim kurumlarının genel olarak misyon, strateji, fakülte nitelikleri, eğitim süreçleri, müfredat gibi benzer konular bakımından değerlendirildiği görülmektedir.

Akreditasyon ve Muhasebe Müfredatlarında Teknoloji Vurgusu

Öğrenme ve öğretim süreçlerinde önemli bir yeri olan program müfredatları, muhasebe program akreditasyonu veren AACSB, ACBSP, IACBE ile EFMD Program Akreditasyonunun standartları, ilkeleri ve kriterleri kapsamında akredite olmak isteyen programlarda değerlendirilen ortak konulardan biridir.

AACSB (Association to Advance Collegiate Schools of Business)'nin 2018 yılında yayımladığı "**Muhasebe Akreditasyon Standardı A5**", muhasebe programlarının, bilgi teknolojisinin muhasebe ve işletmeye entegrasyonu ile ilgili bilgi ve becerilerin geliştirilmesine yönelik öğrenme deneyimlerini içerdiğini ifade etmektedir. Muhasebe lisans programlarının; bilgi sistemleri ve iş süreçleri, veri analitiği, ihtiyaç duyulan yeni becerilerin sürekli öğrenilmesi gerekliliğinin var olduğunun bilicinde olarak öğrenci ve öğretim üyeleri arasında teknoloji çevikliğinin geliştirilmesi gibi bileşenlerde, mevcut ve gelişmekte olan muhasebe ve iş uygulamalarının müfredatta bütünleştirilmesine değinilmiştir. Bu standarda göre, sıradan yazılım programları hariç her muhasebe dersinde kullanılan mevcut ve gelişmekte olan teknolojilerin bir listesinin belirtilen belge formatında sunulması istenmektedir (https://www.aacsb.edu/-/media/documents/accreditation/accounting/standards-and-tables/accounting2018standards_2021.pdf?rev=425fc1cf5bc54dc59997e1694250c3c3, Erişim Tarihi: 05.12.2021).

EFMD Program Akreditasyonu tarafından 2021 yılı yayımlanan "**Müfredat Tasarımı Standardı 2.2**", hedeflenen öğrenme çıktılarının açıklanması, müfredat tasarımının hedeflenen öğrenme çıktılarını başarması, uygulama ile bağlantıları; program hedefleri, öğrenci profilleri, müfredat yapısının açıklanması ve niteliği, uygulama dünyasının ihtiyaçlarının müfredata dahil edilmesi, müfredat tasarımının güncelliği ve yeniliği gibi müfredata ilişkin kriterleri içermektedir. Ayrıca kurumun yüksek kaliteli eğitim sunmasını belirten "**Pedagoji Standardı 3.2**" nin, yeniliklerin ve modern teknolojilerin uygun olarak kullanılması gibi kriterleri; "**Öğrencilerin Kişisel Gelişimi Standardı 3.3**" ün, programın öğrencilerin dijital ortamlarda iletişim ve iş birliğini destekleyici, analitik ve eleştirel sonuçlar çıkarma gibi konularda genel eğitim amaçlarına dair kriterleri ve "**Uygulama Dünyası ile Etkileşimler Standardı 3.5**" kapsamında belirtilen, müfredat ve modül tasarımında, programda kullanılan teknolojiler ve yazılımlar gibi konular açısından iş dünyasındaki bağlantılara ilişkin kriterleri de bulunmaktadır (https://efmdglobal.org/wp-content/uploads/EFMD_Global_Prog_Accred_Standards_and_Criteria.pdf, Erişim Tarihi: 05.12.2021).

ACBSP tarafından yayımlanan "**Eğitim ve İş Süreçleri Yönetimi Standardı 6**", programların yenilikçi olması ve esnek müfredat seçeneklerinin sunulması konularında desteklendiği;

finansal ve diğer bilgilerin yönetiminde teknolojinin kullanımı, kampüs içi ve dışı kaynakların güçlü bir müfredatı desteklemede yeterli olması gerektiğini belirtmektedir (https://cdn.ymaws.com/acbsp.org/resource/collection/0E6C17FF-C71B-46C7-9A69-2B5A815DB06E/ACBSP_Separate_Accounting_Standards_and_Criteria.pdf, Erişim Tarihi: 06.12.2021).

IACBE'nin muhasebe programları akreditasyonu için yayımladığı “**Bilgi Teknolojisi Becerileri İlkesi A4.6**” da mevcut ve gelişmekte olan işletme bilgi teknolojileriyle ilgili öğrenme fırsatlarının muhasebe programlarının müfredatına entegre edilmesi ile eğitimde mükemmelliğin sağlanacağı ifade edilmiştir. Standartta, muhasebe müfredatının güncellik ve uygunluğunun sağlanması, veri analizi ve yönetimine yönelik iş bilgi teknolojilerinin program müfredatına entegre edilmesi; müfredatların anlamlı ve güvenilir bilgi üretmek amacıyla veri oluşturma, veri madenciliği, veri analizi ve veri depolama gibi bilgi teknolojilerinin gerektirdiği becerileri geliştirmeye dair öğrenme fırsatlarını içermesi gibi değerlendirme kriterleri yer almaktadır (<https://iacbe.org/wp-content/uploads/2017/09/Accreditation-Principles-and-Criteria-Accounting.pdf>, Erişim Tarihi: 06.12.2021).

Literatür Özeti

Literatür incelendiğinde yurt dışında işletme ve muhasebe eğitimlerinde akreditasyona yönelik araştırmaların sayısının ve çeşitliliğinin ülkemize göre oldukça fazla olduğu görülmektedir.

Akreditasyonun yöneticiler ve öğretim üyeleri tarafından algılanan olası sonuçlarının araştırıldığı Elliott (2010) tarafından yapılan çalışmada, Kanada Üniversitesi İşletme Okulları'nın akreditasyon arayışında, akreditasyonun itibar artırmak ve rekabet avantajı sağlamaya yönelik güçlü bir pazarlama aracı olarak görülmesi gibi pazarlamaya dair itici güçlerin öncelikli olduğu tespit edilmiştir. Akreditasyon okulda ve merkezi yönetimde değişime yönelik bir kaldıraç olarak görülmüştür. Ayrıca itibarın artması, değişim için kaldıraç, yönetim verimliliği, araştırma ve kaliteye odaklanmanın artması ve program değişiklikleri gibi bağlamsal faktörlerin akreditasyonun itici güçleri, etkileri ve sonuçlarında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

AACSB işletme okulu akreditasyonun, CPA sınavı başarı oranları bakımından muhasebe eğitiminin kalitesi üzerindeki etkisinin araştırıldığı Morgan (2011) tarafından yapılan araştırmanın sonuçları, CPA sınavlarında başarı oranlarında daha büyük olumlu değişiklikler ile AACSB işletme okulu akreditasyonu arasında sistematik bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Zhao ve Ferran (2016) araştırmalarında, başlıca uluslararası işletme akreditasyon ajanslarını karşılaştırmışlardır. Akreditasyonun gerekli olduğuna vurgu yaparak; etkili bir yönetim süreci ile faydalarının maliyet ve potansiyel sakıncalarına göre daha baskın olabileceği, okullara küresel pazarda rekabetçi avantajlar yaratmaya çalıştıklarında değer katabileceğini ifade etmişlerdir. İşletme okullarının akredite olmak amacıyla üniversite yönetimi ve iş dünyasından destek almaları gerektiği ulaşılan sonuçlardandır. Ajansların kalitenin bir göstergesi olmasına rağmen her birinde kalite vurgusu ve seviyesinin değişebileceği gibi her okulun her akreditasyonu alamayacağını, bununla birlikte her birinin maliyetlerinde

farklılaşma olduğu ve okulların kendilerine uygun akreditasyonu seçmeleri gerektiğine değinmişlerdir.

Beem (2017) tarafından yapılan çalışmada, yöneticiler, öğretim üyeleri, personel ve öğrencilerden oluşan katılımcılarla yapılandırılmış, derinlemesine görüşmeler yapılarak İşletme Okulları ve Programları Akreditasyon Konseyi akreditasyonunun işletme eğitiminin kalitesi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma sonuçları, ACBSP akreditasyonunun akademik programların ve derslerin iyileştirilmesinde, öğrenci öğrenme çıktılarının değerlendirilmesinde ve öğrencilerin stajlarına yönelik geliştirilmiş fırsatlarının artmasında etkisi olduğunu göstermektedir.

MacKenzie, Scherer, Wilkinson ve Solomon (2019) çalışmalarında, AACSB uluslararası akreditasyonunun kalitesi ve değeri üzerine yapılan 2003 ile 2017 yılları arasında yayımlanan dergi makalelerinin sistematik incelemesini yapmışlardır. Araştırma bulgularından çalışmaların, AACSB uluslararası akreditasyonunun kalitesi ve değeri açısından olumlu ve destekleyici olduğu, çalışmaların çoğunun dış paydaşlar için akreditasyonun kalitesi ve değerinin kanıtını sağladığına ilişkin sonuçlara ulaşılmıştır.

Ülkemizde muhasebe eğitiminde akreditasyona yönelik çalışmalar az sayıda olmakla birlikte bu çalışmalar daha çok muhasebe eğitiminde akreditasyon sürecinin anlaşılmasına yöneliktir.

Türel ve Altıntaş (2018) araştırmalarında, AACSB akreditasyonu ve süreci anlatılmış; işletme ve muhasebe akreditasyon sürecinde okulların atmaları gereken adımlar, akreditasyon ile elde edilecek faydalar ile süreçte karşılaşılabilecek zorluklar anlatılmıştır.

Akreditasyon kavramı, dünyada işletme ve muhasebe alanlarında akreditasyon veren kurumlar ile akreditasyon süreçlerinin anlatıldığı Aslan, Yılmaz ve Kızıl (2018) tarafından yapılan araştırmada, muhasebe eğitiminde akreditasyonun önemi ve faydalarına değinilerek işletme ve muhasebe alanında akreditasyonun birçok paydaş açısından çeşitli avantaj ve faydalarının olmasının yanı sıra akreditasyon sürecinin üniversiteler için maliyetli, zaman alıcı ve fedakârlık gerektiren bir süreç olduğu belirtilmiştir. Bu açıdan birtakım maliyetlere katlanmayı, kaynakları kullanmayı, işgücü harcamayı ve çeşitli yatırımlar yapmayı gerektirdiği dolayısıyla akreditasyon sürecinin artı ve eksilerinin birlikte düşünülmesi gerektiği önerilmiştir.

Güney (2019) tarafından yapılan araştırmanın sonucunda, uygulanan muhasebe programlarında ortaya çıkan farklılığın akredite çalışmalarını zorlaştırdığı; dolayısıyla muhasebe eğitiminde akreditasyonun yapılabilmesi için ulusal akreditasyon standartlarının belirlenmesi, bu standartlara göre muhasebe eğitimi içinde bulunan dersler, derslerin içerikleri, öğretim elemanlarının özellikleri, öğrencilerin yeterlilikleri, yönetimin yapısı, idari personelin yeterlilik düzeyleri, fiziki alt yapı gibi niteliklerin sağlanması ve sonrasında da uluslararası standartların gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Muhasebe eğitiminde kalitenin artırılması için bir akredite kurumuna, akreditasyon standartlarına ve bu konudaki çalışmalara ihtiyaç olduğu; muhasebe eğitiminde kaliteyi artırmanın akreditasyon süreci ile sağlanacağı belirtilmiştir.

Literatürde muhasebe eğitiminin dijitalleşme açısından ele alındığı; dijital dönüşümünde muhasebe program müfredatlarına yönelik yapılan araştırmalardan bazıları aşağıda verilmiştir.

Coyne, Coyne ve Walker (2016) tarafından yapılan çalışmada, mevcut muhasebe bilgi sistemleri dersi eğitim modeli, teknolojideki değişiklikleri kapsayan bir modelle karşılaştırılarak, muhasebe bilgi sistemleri müfredatının revizyonuna dair önerilerde bulunulmuştur. Bu bakımdan mevcut ve önerilen tüm konuların listesine yer verilerek müfredat değişikliklerine dikkat çekilmiştir.

Zhan, Her, Hu ve Du (2018) veri analitiğinin lisans muhasebe müfredatına entegrasyonu için temel stratejiler, prosedürler, içerikler ve özel pedagojilerin tartışıldığı çalışmalarında, ABD'deki bir devlet üniversitesinde veri analitiği konularını mevcut muhasebe müfredatlarına dahil etmenin bütünleştirici süreci ve faaliyetleri örneklendirilmiştir.

Büyük Verinin etkisiyle ihtiyaç duyulan yetkinlikleri ve muhasebe müfredatındaki potansiyel eksiklikleri tespit etmek üzere Dewu ve Barghathi (2019) tarafından yapılan çalışmada, muhasebe profesörleri ve uygulayıcıları ile yapılan görüşmelerin yanı sıra muhasebe öğrencilerine ders notları, ders çalışmaları ve sınavlar şeklinde sağlanan öğrenme materyallerini incelemek için doküman analizi de kullanılmıştır. Araştırma sonucunda muhasebe müfredatının, öğrencileri Büyük Veri Analitiği ile ilgili olarak gerekli yeterliliklerle donatmak üzere yeterli olmadığı ve muhasebe mezunlarının yeteneklerini kısıtladığı tespit edilmiştir. Ayrıca bulgulara dayalı olarak muhasebe öğrencilerinin Büyük Veri analitiğini işleyebilmeleri için sahip olmaları gereken gerekli yetkinlikleri içeren bir çerçeve geliştirilmiştir.

Qasim ve Kharbat (2020) araştırmalarında, muhasebe ve denetim mesleklerinde önemlerinin artması nedeniyle blockchain teknolojisi, iş veri analitiği ve yapay zekayı muhasebe müfredatına entegre etmenin gerekliliğine dikkat çekmişler ve bunları yansıtacak şekilde müfredatın yeniden tasarlanması için entegre bir model önerisinde bulunmuşlardır.

Muhasebe analitiği alanında disiplinler arası bir müfredatın yapısının geliştirildiği Woodside, Augustine, Chambers ve Mendoza (2020) tarafından yapılan çalışma, AACSB akreditasyon gerekliliklerini, muhasebe programlarının müfredat incelemesini, muhasebe analitiği dersini endüstrinin gerektirdiği becerilerle uyumlu hale getirmek için temel beceri boşluklarını ele alan resmi bir müfredat haritasını, muhasebe veri becerileri matrisini ve profesyonel fırsatları içermektedir.

Wang (2021) çalışmasında, veri analitiği müfredatı geliştirirken karşılaşılan zorlukların ve deneyimlerin tartışılması amacıyla örnek olarak DePaul Üniversitesi'ndeki veri analitiği müfredatının geliştirilmesini ele almıştır. Bir veri analitiği programının yürütülmesinin zorlu bir süreç olduğu; derslerin geliştirilmesi ve revize edilmesi, hızla değişen doğası ve hazır materyal eksikliği nedeniyle rutin olarak verilen diğer derslerle karşılaştırıldığında çok zorlayıcı olabileceğinin yanı sıra teknoloji kaynaklarının da dikkate alındığında, dersin iş uygulamalarıyla ilgili olmasını sağlamanın da zaman alıcı olabileceği gibi noktalara değinilerek bu konuda yapılması gerekenlere dair önerilerde bulunulmuştur.

Ciğer, Kınay ve Angı (2018), büyük veriyi verimli ve etkin bir şekilde kullanabilecek veri analitiği becerilerine sahip nitelikli bir işgücüne ihtiyaç bulunduğu fakat yetişmiş akademisyen ve sınırlı öğretim kaynakları olmasının müfredatların yenilenmesinde engel olduğunu belirtmişler ve buna ilişkin önerilerde bulunmuşlardır.

Tekbaş (2018) çalışmasında, muhasebe meslek mensuplarının dijitalleşme ve teknolojik değişimlere kendilerini hazır hissettikleri, uyum sağlayabilecekleri ve verilen muhasebe ve yeterlilik eğitimlerinin gelecekte yaşanacak teknolojik gelişmelere uyumlu olmadığını tespit

etmiştir. Bu doğrultuda muhasebe mesleğini teknolojik gelişmeler ışığında geleceğe hazırlayacak yeni bir model olan mali mühendisliğin muhasebe meslek mensuplarınınca destekleneceği sonucuna ulaşılmıştır.

Amerika'daki AACSB tarafından akredite olan üniversitelerin muhasebe yüksek lisans programlarının incelendiği Ucoğlu (2020) tarafından yapılan araştırmada, muhasebeci ve denetçilere yeni beceriler kazandırmak için programlara eklenen dersler analiz edilmiş ve programların içeriğinde iş/veri analitiği, yönetim/muhasebe bilgi sistemleri, büyük veri, veri madenciliği ve benzer konularda birçok dersin bulunduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda, teknolojik gelişmelere hızlı uyum ve muhasebe mesleğinin dönüşüm sürecinin kısa sürede tamamlanabilmesi için üniversitelerin öncelikle lisansüstü, sonrasında lisans programlarına gerekli becerileri ve yetkinlikleri kazandıracak derslerin eklenerek müfredatların güncellenmesinin önemi vurgulanmıştır.

İşbil, Köroğlu ve Zaif (2021) çalışmalarında, Türkiye'de muhasebe eğitiminin verildiği 4 yıllık üniversite müfredatlarının XBRL konusunu kapsayıp kapsamadığını tespit etmek amacıyla 13 üniversitenin muhasebe öğretim programlarının ders içerikleri incelenmiştir. Çalışma sonucunda, programlardaki derslerin XBRL ile ilgili bilgileri içermediği tespit edilmiştir. Bu bakımdan giriş derslerinde XBRL ile ilgili kısa bilgilerin verilmesi, üst sınıf derslerinde ise XBRL'nin daha detaylı bir boyutta ele alınması şeklinde zorunlu derslerde XBRL'nin mevcut müfredata entegre edilebileceğine dair önerilerde bulunulmuştur.

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, verilerin toplanması ve analizine dair bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Araştırma nitel araştırma modeli olup, doküman analizi tekniği ile akredite olan ve akredite olmayan lisans programları müfredatları incelenerek veriler toplanmıştır. Dünyanın sosyal yönü ile ilgilenen nitel araştırmada, evrensel genellemelerden ziyade araştırma sonuçlarının sınırlandırılması ve farklı durumlara uyarlanabilen, tekrarlanabilen genellemelere ulaşılması amaçlanmaktadır. "Niçin, nasıl ve ne şekilde" gibi soyut sorulara cevap aranan nitel araştırmalarda; kişilerin kanaatleri, tecrübeleri, algıları ve duyguları gibi sübjektif veriler analiz edilmekte, olay ve olgulara ilişkin anlamlar oluşturma çabası söz konusudur (Baltacı, 2019: 382-383). Doküman analizi; anlam çıkarmak, araştırılan konu ile ilgili bir anlayış oluşturmak, ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektiren, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir (Corbin & Strauss, 2008'den aktaran Kıral, 2020: 173). Toplanan veriler içerik analizi yöntemine göre analiz edilmiştir. İçerik analizi, "sosyoloji, kriminoloji, psikoloji, eğitim, işletme, gazetecilik, sanat ve politik bilimler gibi çok çeşitli disiplinlerde kullanılmaktadır" (Bogdan ve Biklen, 2007'den aktaran Berg ve Lune, 2016: 345). Nitel veri analiz türleri içerisinde en çok tercih edilen yöntemlerden biri olan ve tümdengelimci bir yol takip edilen içerik analizi, ağırlıklı olarak yazılı ve görsel verilerin analizinde kullanılmaktadır (Silverman, 2001'den aktaran Özdemir, 2010: 335).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma kapsamında akredite olan muhasebe lisans programlarına ilişkin veri toplayabilmek amacıyla AACSB, ACBSP, IACBE ve EFMD (EQUIS) akreditasyon kurumlarının resmî web sitelerinden muhasebe programı akreditasyonuna sahip olan üniversitelere ulaşılmıştır. Bunlardan 189 üniversiteye AACSB, 106 üniversiteye ACBSP, 9 üniversiteye IACBE muhasebe program akreditasyonu; 4 üniversitenin ise muhasebe programının EFMD (EQUIS) tarafından program akreditasyonu verildiği tespit edilmiştir. Akredite muhasebe lisans programı bulunan toplam 308 üniversiteden bazı üniversitelerin web sayfalarında ders planı ya da katalogları bulunamadığı, bazı üniversitelerin web sayfalarına ulaşamadığı ve bir üniversitenin ise yüksek lisans muhasebe programı akredite edildiği (EFMD akredite programında) için verileri alınamamıştır. Üniversitelerin resmî web sitelerinde yer alan akademik kataloglar, ders planları ve ders bilgi paketleri incelenerek veri elde edilen okul sayısı: 202'dir. Bu üniversitelerde bulunan 193 adet "Muhasebe" lisans programının yanı sıra belirli alanlarda konsantrasyon gibi seçeneği programlar da çalışmaya dahil edilerek toplam 254 akredite programın (Muhasebe, Kurumsal Muhasebe, Muhasebe Bilgi Sistemleri, Muhasebe ve Finans, Muhasebe ve Analitik...vb. programlar) dersleri incelenmiştir.

Akredite olmayan lisans programlarına ilişkin veriler ülkemizdeki üniversitelerin lisans programlarından alınmıştır. Yükseköğretim Kurulu'nun Yükseköğretim Program Atlası'nda yapılan taramada ülkemizde 16 üniversitede muhasebe ile ilgili lisans programı bulunduğu görülmüştür. Bu programların 15 üniversitede "Muhasebe ve Finans Yönetimi", bir üniversitede ise "Muhasebe ve Denetim" olarak yer aldığı tespit edilmiştir. Bunlardan bir tanesi ACCA (Association of Chartered Certified Accountants- Fermanlı Ruhsatlı Muhasebeciler Birliği) akreditasyonu bulunduğu, iki üniversitenin de müfredatına ulaşamadığı için verileri alınamamıştır. Fakat, verilerini aldığımız muhasebe lisans programı sayısının az olması ve ülkemizde muhasebe eğitiminin lisans düzeyinde büyük ölçüde işletme bölümlerinde verilmesi (Aktaş ve Karğın, 2013: 69) göz önünde bulundurularak işletme programlarından da araştırmaya dahil edilmiştir. Bu doğrultuda, Yükseköğretim Kurulu'nun Yükseköğretim Program Atlası'nda yapılan tarama ile tespit edilen işletme programı bulunan 97 adet İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, eski ve yeni kurulan üniversiteler arasında veri seçimine yönelik dengeli dağılım elde edebilmek amacıyla, üniversitelerin kuruluş yıllarına göre dört gruba ayırıp, her bir grubun %25'i oranında işletme programı araştırmaya dahil edilmiştir. Dolayısıyla, üniversitelerin resmî web sitelerinin incelenmesi sonucunda, 13 tanesi "Muhasebe ve Finans Yönetimi" programı, 24 tanesi ise "İşletme" programı olmak üzere toplam 37 akredite olmayan programın dersleri incelenmiştir.

Araştırma kapsamına giren okulların lisans programları müfredatında ders içerikleri incelenerek dijital içerikli ve veri odaklı dijital içerikli dersler alınmıştır. Bazı programlarda, ders planlarında isim olarak belirtilmesine rağmen içeriğine ulaşamayan fakat isim olarak dijital içerikli olduğu düşünülen dersler de değerlendirilmeye alınmıştır.

Ders içeriklerinde yer alan şu kavramlara dikkat edilerek veri seçimi yapılmıştır:

- Yazılım - Analitik beceri - Veri tabanı - Veri madenciliği
- WRDS Wharton araştırma veri hizmeti - Temel veri analitiği araçları
- Bulut bilişim - Ağ yönetimi - Kelime işlemci - Veri analizi
- Görselleştirme - Simülasyon - Modelleme - Sanal
- İş bilgi sistemleri için Excel - EDP sistemleri - Bilgisayar programlama

- Elektronik tablolar - İleri Excel, analitik - Bilgi teknolojisi
- Ağlar, telekomünikasyon, güvenlik -Dijital - İnteraktif, uygulama geliştirme
- Veri sorgulama aracı (SQL) - Uygulama programı arabirimleri (API)
- IS geliştirme - Programlama, algoritma tasarımı - Ağların işletilmesi
- E-ticaret, çevrimiçi teknolojiler - Bilgisayar modelleme - Veri modelleme
- EDP kontrol sistemleri - İleri Excel - Bilgi teknolojileri
- Elektronik tablo, işletim sistemi - Bilgi sistemi - Bilgisayar ağları
- Web sitesi tasarımı -Veri iletişimi kavramları - Veri tabanı tasarımı
- Kullanıcı ara yüzü -Algoritma tasarımı - EDP tabanlı muhasebe sistemleri
- Veri analitiği - Bilgisayar programlama... gibi kavramlar

Bulgular

1. Akredite Olan ve Akredite Olmayan Programlardaki Dijital İçerikli Derslerin Analizi ve Bulgular

Araştırma kapsamında ilgili üniversitelerin akredite lisans program müfredatlarının incelenmesi sonucunda konu yoğunlukları açısından dijital içerikli ve dijital içerik kapsamında sayılabilecek toplam 975 adet ders, ülkemizdeki akredite olmayan programların müfredatlarının incelenmesi sonucunda ise dijital içerikli ve dijital içerik kapsamında sayılabilecek toplam 210 adet ders olduğu tespit edilmiştir. Bu dersler, araştırma sonucunun kolay yorumlanabilmesi amacıyla ağırlıklı olarak isimleri olmak üzere içeriklerindeki konu yoğunluğu da göz önünde bulundurularak gruplandırılmış ve oluşturulan 14 adet ders grubunda değerlendirilmiştir.

Ders gruplarında bulunan derslerin fazla olması nedeniyle tamamının bilgisinin sunulamaması nedeniyle aşağıda her bir grupta incelenen derslere dair örnekler verilmiştir.

- Muhasebe Bilgi Sistemleri Ders Grubu: Muhasebe Bilgi Sistemleri, Muhasebe Bilgi Sistemlerine Giriş, Muhasebe Bilgi Sistemi...vb. dersler
- Muhasebe Sistemleri Ders Grubu: Muhasebe Sistemleri, Muhasebe Sistemleri ve Kontrolleri, Muhasebe Sistemlerine Giriş...vb. dersler
- Muhasebe ve Veri Analitiği Ders Grubu: Muhasebede Veri Analitiği, Muhasebe Analitiği, Muhasebe Veri Analitiğine Giriş...vb. dersler
- Muhasebe ve Veri Analizi Ders Grubu: Muhasebeciler için Veri Analizi, Muhasebe Veri Analizi ve Görselleştirme, Muhasebe için Veri Analizi...vb. dersler
- Denetim Ders Grubu: Denetim Uygulaması, Gelişmiş Denetim Analitiği, Gelişmiş Denetim ve Analitik...vb.dersler
- Diğer Dijital İçerikli Muhasebe Alanı Ders Grubu: Stratejik Muhasebe Teknolojilerine Giriş, Muhasebe Teknolojisi, Muhasebe için Gelişmiş Uygulamalar...vb. dersler
- İş Analitiği Ders Grubu: İş Analitiği, Uygulamalı İş Analitiği, İş Analitiği: Veriye Dayalı Karar Verme...vb. dersler

- Veri Bilimi Ders Grubu: Veri Madenciliğine Giriş, Veri Analitiğine Giriş, Büyük Veri Analitiği...vb. dersler
- Bilgi Sistemleri Ders Grubu: Yönetim Bilgi Sistemleri, Yönetim Bilgi Sistemleri Teknolojisi, Bilgi Sistemleri...vb. dersler
- Elektronik Tablo Uygulamaları Ders Grubu: Elektronik Tablo Uygulamaları, Elektronik Tablolarla Veri Analizi, İleri Excel...vb. dersler
- Bilişim Sistemleri ve Bilgi Teknolojileri Ders Grubu: Bilişim Sistemleri ve Teknolojileri, Bilgisayarlar ve Uygulama Yazılımları, İşletmeler için Bilgisayar Becerileri...vb. dersler
- Analitik Ders Grubu: Analitiklere Giriş, Gelişmiş Uygulamalı Analitik ve Karar Analizi, Tahmine Dayalı Analitik...vb. dersler
- İstatistik Ders Grubu: Uygulamalı İstatistikler, İleri İş İstatistikleri, İstatistiksel Veri Analizi...vb. dersler
- Diğer Dijital İçerikli Dersler Grubu: Yapay Zeka Uygulamaları, Kripto Para ve Blokzincir Teknolojisi, Gelişmiş İş Sistemleri Geliştirme...vb. dersler

Bazı dersler hem içerik hem de isim açısından bakıldığında birden fazla gruba dahil edilebilme durumu mevcut olduğu için gruplandırmada ders adı ve içerik yoğunluğu dikkate alınmıştır. Örneğin; “Bilgi Teknolojisi ve Veri Uygulamaları” dersi hem “Bilişim Sistemleri ve Bilgi Teknolojileri” hem de “Veri Bilimi” grubuna dahil edilebilirdi. Fakat yapılan incelemede “Veri Bilimi” ders grubuna dahil edilmesi uygun bulunmuştur. Bununla birlikte içeriği bakımından benzer konuları olmasına rağmen “muhasebe sistemleri” ve “muhasebe bilgi sistemleri” ile ilgili dersler de içerik açısından tek bir grupta değerlendirmek yerine isim olarak farklılığı göz önünde bulundurularak ayrı gruplandırma yapılmıştır.

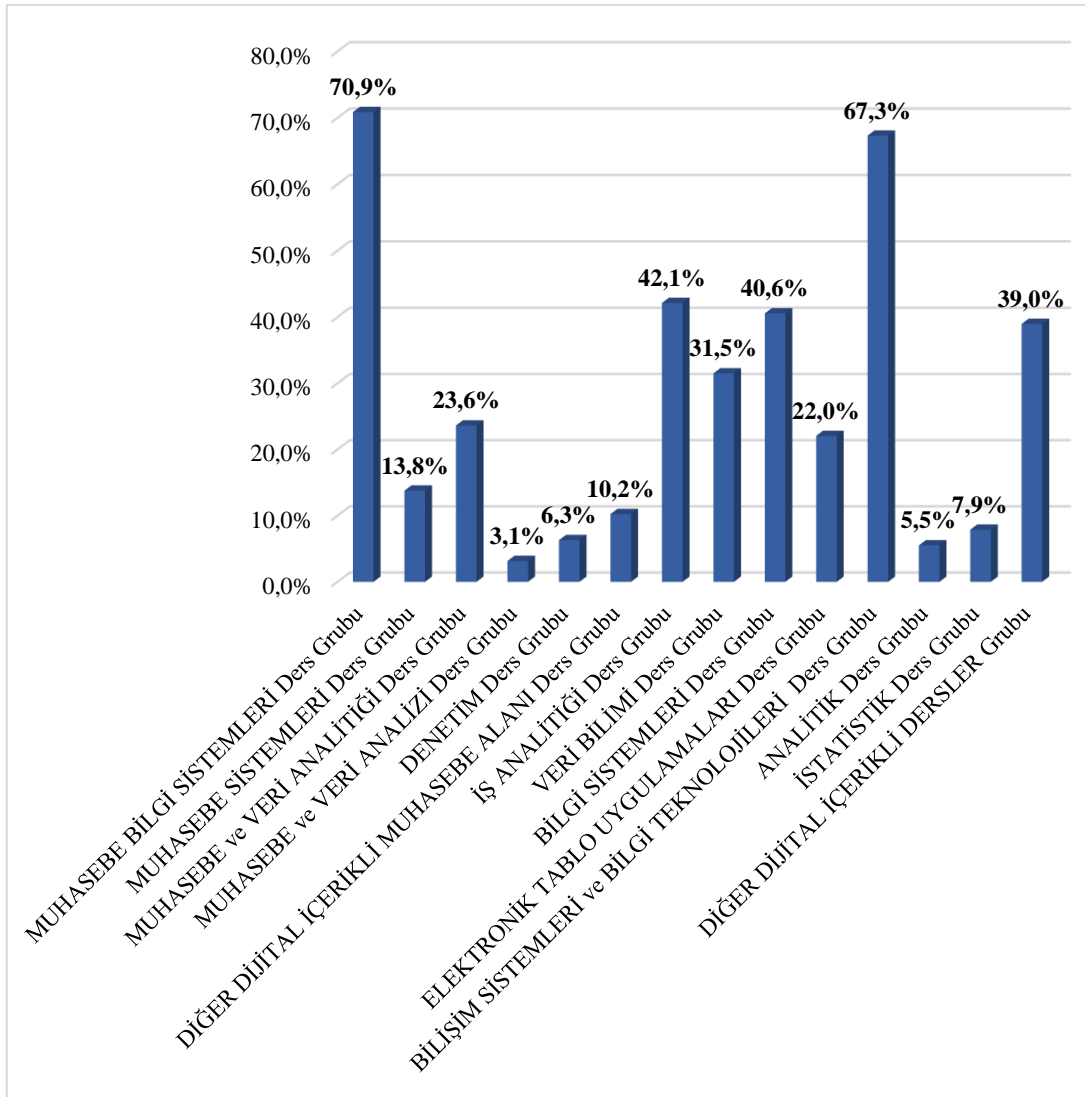
Akredite Programlarda Bulunan Dijital İçerikli Derslerin Analizi ve Bulgular

Akredite program müfredatlarında bulunan dijital içerikli derslerin grupları ve gruplara dahil edilen ders sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 1. Akredite Programlarda Bulunan Dijital İçerikli Derslerin Grupları ve Ders Sayıları

	Grup Adı	f
1.	MUHASEBE BİLGİ SİSTEMLERİ Ders Grubu	180
2.	MUHASEBE SİSTEMLERİ Ders Grubu	35
3.	MUHASEBE ve VERİ ANALİTİĞİ Ders Grubu	60
4.	MUHASEBE ve VERİ ANALİZİ Ders Grubu	8
5.	DENETİM Ders Grubu	16
6.	DİĞER DİJİTAL İÇERİKLİ MUHASEBE ALANI Ders Grubu	26
7.	İŞ ANALİTİĞİ Ders Grubu	107
8.	VERİ BİLİMİ Ders Grubu	80
9.	BİLGİ SİSTEMLERİ Ders Grubu	103

10. ELEKTRONİK TABLO UYGULAMALARI Ders Grubu	56
11. BİLİŞİM SİSTEMLERİ ve BİLGİ TEKNOLOJİLERİ Ders Grubu	171
12. ANALİTİK Ders Grubu	14
13. İSTATİSTİK Ders Grubu	20
14. DİĞER DİJİTAL İÇERİKLİ DERSLER Grubu	99
Toplam Ders Sayısı: 975	

Grafik 1. Akredite Programlardaki Dijital İçerikli Derslerin Dağılımı

Akredite 254 programda bulunan dijital içerikli 975 adet dersin programlardaki dağılım oranları Grafik 1’de gösterilmiştir. Programların %70,9’unda “Muhasebe Bilgi Sistemleri Ders Grubu” ile %13,8’inde “Muhasebe Sistemleri Ders Grubu”na ait olmak üzere toplam programların %84,7’sinde, muhasebe bilgi sistemi kavramları ve uygulamaları; muhasebe alanına dair bilgi teknolojileri, yazılımları, iş süreçleri, bilgisayar uygulamaları gibi benzer

İçeriklere sahip muhasebe bilgi sistemlerini kapsayan dersler tespit edilmiştir. Veri analitiği ve veri analizi konularına çeşitli derslerde de yer verilmesinin yanı sıra programların %23,6'sında "Muhasebe ve Veri Analitiği Ders Grubu", %3,1'inde de "Muhasebe ve Veri Analizi Ders Grubu"nu oluşturan doğrudan muhasebede veri analitiği ve veri analizine ilişkin bilgi ve becerileri kapsayan konu yoğunlukları olan dersler bulunmaktadır. Programlarda denetim ile ilgili dersler yaygın olarak görülmüştür. Fakat içeriklerine göre değerlendirildiğinde dijital içeriğe sahip olanların oluşturduğu "Denetim Ders Grubu"na ait derslerin programların %6,3'ünde yer aldığı görülmektedir. Bunların dışında, doğrudan muhasebe alanına özgü dijital içeriği bulunan çeşitli derslerin oluşturduğu "Diğer Dijital İçerikli Muhasebe Alanı Ders Grubu", programların %10,2'sinde yer almaktadır. Programların %67,3'ünde "Bilişim Sistemleri ve Bilgi Teknolojileri Ders Grubu", %40,6'sında "Bilgi Sistemleri Ders Grubu", %22'sinde ise "Elektronik Tablo Uygulamaları Ders Grubu"na ait derslerin bulunduğu tespit edilmiştir. İstatistik derslerinin de içeriklerindeki dijital konu yoğunluğuna dayalı olarak oluşturulan "İstatistik Ders Grubu" programların %7,9 'unda bulunmaktadır. Programların "İş Analitiği Ders Grubu" %42,1'inde, "Analitik Ders Grubu" %5,5'inde, "Veri Bilimi Ders Grubu" %31,5'inde, oluşturulan gruplara isim ve içerik olarak dahil edilemeyen fakat dijital içeriği bulunan çeşitli derslerin oluşturduğu "Diğer Dijital İçerikli Dersler Grubu"nun ise %39,0 'unda olduğu tespit edilmiştir.

Grafik 1'de en büyük oranın %70,9 ile "Muhasebe Bilgi Sistemleri Ders Grubu" na ait olduğu, en düşük oranın ise %3,1 ile "Muhasebe ve Veri Analizi Ders Grubu" na ait olduğu görülmektedir.

Akredite Olmayan Programlarda Bulunan Dijital İçerikli Derslerin Analizi ve Bulgular

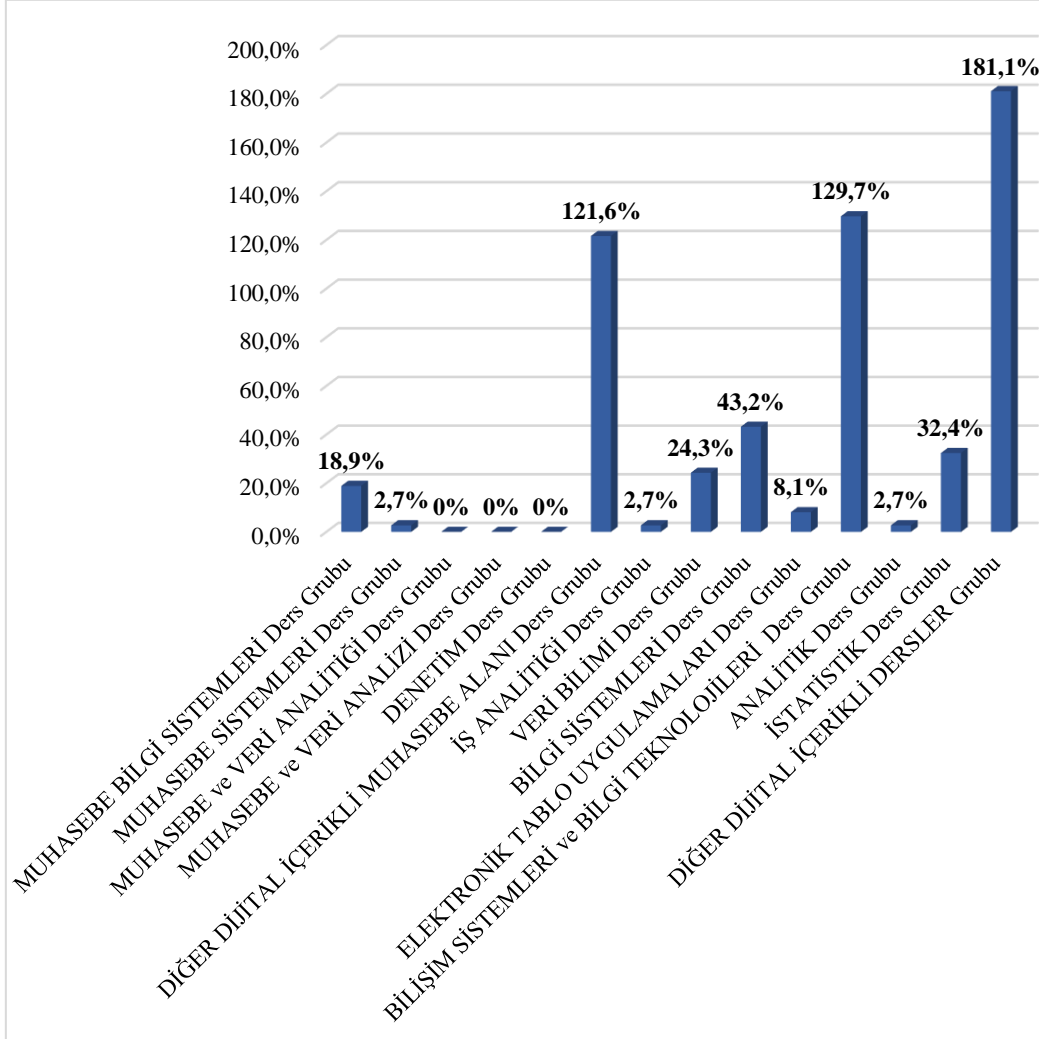
Akredite olmayan program müfredatlarında bulunan dijital içerikli derslerin grupları ve gruplara dahil edilen ders sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2. Akredite Olmayan Programlarda Bulunan Dijital İçerikli Derslerin Grupları ve Ders Sayıları

Grup Adı	f
1. MUHASEBE BİLGİ SİSTEMLERİ Ders Grubu	7
2. MUHASEBE SİSTEMLERİ Ders Grubu	1
3. MUHASEBE ve VERİ ANALİTİĞİ Ders Grubu	0
4. MUHASEBE ve VERİ ANALİZİ Ders Grubu	0
5. DENETİM Ders Grubu	0
6. DİĞER DİJİTAL İÇERİKLİ MUHASEBE ALANI Ders Grubu	45
7. İŞ ANALİTİĞİ Ders Grubu	1
8. VERİ BİLİMİ Ders Grubu	9
9. BİLGİ SİSTEMLERİ Ders Grubu	16
10. ELEKTRONİK TABLO UYGULAMALARI Ders Grubu	3
11. BİLİŞİM SİSTEMLERİ ve BİLGİ TEKNOLOJİLERİ Ders Grubu	48

12. ANALİTİK Ders Grubu	1
13. İSTATİSTİK Ders Grubu	12
14. DİĞER DİJİTAL İÇERİKLİ DERSLER Grubu	67

Toplam Ders Sayısı: 210

Grafik 2. Akredite Olmayan Programlardaki Dijital İçerikli Derslerin Dağılımı

Türkiye’de akredite olmayan, 13 tanesi muhasebe ve finans yönetimi programı ve 24 tanesi işletme programı olmak üzere toplam 37 adet lisans programında bulunan 210 adet dijital içerikli dersin programlarda bulunma oranları Grafik 2’de gösterilmiştir. Grafik 2’de görüldüğü üzere %181,1 oranı ile “Diğer Dijital İçerikli Dersler Grubu” başta olmak üzere, %129,7 oranında “Bilişim Sistemleri ve Bilgi Teknolojileri Ders Grubu” ve %121,6 oranında “Diğer Dijital İçerikli Muhasebe Alanı Ders Grubu”na ait dersler programlarda yaygın olarak bulunmaktadır. Araştırmaya dahil edilen akredite olmayan programlarda “Bilişim Sistemleri ve Bilgi Teknolojileri Ders Grubu” ile “Diğer Dijital İçerikli Muhasebe Alanı Ders Grubu” na dahil edilen derslerden birden fazla bulunması nedeniyle (örneğin; Bilgisayarlı Muhasebe I ve Bilgisayarlı Muhasebe II veya Temel Bilgi Teknolojileri I ve Temel Bilgi Teknolojileri II) bu iki

grubun oranları %129,7 ve %121,6 olarak %100'ün üzerinde bulunmuştur. Programların %18,9'unda "Muhasebe Bilgi Sistemleri Ders Grubu" ve %2,7'sinde "Muhasebe Sistemleri Ders Grubu" na ait olmak üzere toplam %21,6'sında benzer içerikleri olan muhasebe bilgi sistemlerine dair dersler tespit edilmiştir.

"Muhasebe ve Veri Analitiği Ders Grubu" ile "Muhasebe ve Veri Analizi Ders Grubu"nu oluşturan doğrudan muhasebede veri analitiği ve veri analizine ilişkin bilgi ve becerileri kapsayan konu yoğunlukları olan dersler akredite olmayan programlarda bulunmamaktadır. Buna karşın, muhasebe alanında veri analitiği ve veri analizine dair konulara çeşitli bazı derslerde kapsam olarak az da olsa yer verilmesi muhtemeldir. Veriye dayalı bilgi ve beceriler çeşitli derslerle de kazandırılıyor olsa da içeriğinde yoğun olarak veri analizi, veri görselleştirme, veri yönetimi, veri madenciliği gibi veri odaklı konuları olan derslerden oluşan "Veri Bilimi Ders Grubu" nun programların %24,3'ünde bulunduğu görülmektedir. Bunların dışında programların %8,1'inde "Elektronik Tablo Uygulamaları Ders Grubu" ile %2,7'sinde de "İş Analitiği Ders Grubu" ve "Analitik Ders Grubu"na ait derslerin olduğu belirlenmiştir. İş dünyasında etkin bilgi sistemleri ve teknolojilerine yönelik kavramlar, bunlara ait araçların etkileri ve kullanımı gibi bilgi sistemleri ile ilgili konulardan oluşan derslerin dahil edildiği "Bilgi Sistemleri Ders Grubu" nun programların %43,2'sinde olduğu tespit edilmiştir

Grafik 2'de en büyük oranın %181,1 ile "Diğer Dijital İçerikli Dersler Grubu"na ait olduğu; en düşük oranda ise %2,7 ile "İş Analitiği Ders Grubu", "Analitik Ders Grubu" ve "Muhasebe Sistemleri Ders Grubu" nun olduğu görülmektedir.

Akredite Olan ve Akredite Olmayan Programların Dijital İçerikli Dersler Bakımından Karşılaştırılması

Tablo 3. Akredite Olan ve Akredite Olmayan Programlarda Dijital İçerikli Ortalama Ders Sayıları

	Program Sayısı	Ders Sayısı	Programlarda Ortalama Ders Sayısı
Akredite Programlarda	254	975	3,84
Akredite Olmayan Programlarda	37	210	5,68

Tablo 3'te görüldüğü üzere, genel olarak akredite bir programın müfredatında ortalama 3 veya 4 adet dijital içerikli ders bulunurken, akredite olmayan bir programın müfredatında ortalama 5 veya 6 adet dijital içerikli ders bulunmaktadır.

Akredite olmayan programlarda bulunan dijital içerikli derslerin oranı akredite programlara göre daha fazla olup, ülkemizdeki programlarda verilen bilgi teknolojilerine yönelik temel giriş düzeyinde derslerin sayıca yeterli olduğu söylenilebilir. Fakat akredite programlarda bulunan derslerin oranının akredite olmayan programlara göre daha az olmasına karşın, bu

programlarda dijitalleşmeye yönelik daha üst düzey bilgi ve becerilere yönelik dersler (Muhasebe Veri Analitiği, Muhasebe Analitiği, Veri Madenciliği...vb.) olduğu tespit edilmiştir.

2. *Muhasebe Mesleğinin Dijital Dönüşümde Değişen Mesleki Rollerine Yönelik Olarak Akredite Olan ve Akredite Olmayan Programlardaki Veri Odaklı Dijital İçerikli Derslerin Analizi ve Bulgular*

Dijitalleşen dünyada muhasebe mesleğinin geleceği göz önünde bulundurulduğunda, iş süreçlerinin odağında veriye dayalı beceriler ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda akredite olan muhasebe lisans programları ve akredite olmayan muhasebe ve finans yönetimi ile işletme lisans programlarının müfredatlarında, muhasebe mezunlarının ihtiyacı olacağı düşünülen; doğrudan muhasebe alanına ve iş süreçlerine özgü veriye dayalı çeşitli beceriler kazandırmaya yönelik dijital içerikli derslerin neler olduğunu ve programlarda bulunma oranlarını tespit etmek amacıyla bir önceki bölümde yapılan dijital içerikli ders gruplarında yer alan derslerin içerikleri, konu yoğunlukları açısından aşağıdaki kavramlar göz önünde bulundurularak ilgili dersler tespit edilmiştir:

- Veri analitiği
- İş analitiği
- Veri ambarı
- Veri analizi
- Veri madenciliği
- Büyük veri
- Analitik çözüm stratejileri
- Veriye dayalı karar verme.....gibi kavramlar.

Araştırma kapsamında akredite olan 254 muhasebe lisans programında bulunan 975 dijital içerikli dersin 697 tanesi, akredite olmayan 13 tanesi muhasebe ve finans yönetimi programı ile 24 tanesi işletme programı olmak üzere toplam 37 adet lisans programında bulunan 210 adet dijital içerikli dersin ise 56 tanesinin veriye dayalı dijital beceriler kazandırmaya yönelik dersler olduğu tespit edilmiştir. Bu dersler de bir önceki bölümde olduğu gibi araştırma sonucunun kolay yorumlanabilmesi amacıyla ağırlıklı olarak isimleri olmak üzere içeriklerindeki konu yoğunluğu da göz önünde bulundurularak gruplandırılmış ve oluşturulan 13 adet ders grubunda değerlendirilmiştir.

Muhasebe Mesleğinin Dijital Dönüşümde Değişen Mesleki Rollerine Yönelik Olarak Akredite Programlarda Bulunan Veri Odaklı Dijital İçerikli Derslerin Analizi ve Bulgular

Akredite program müfredatlarında tespit edilen; doğrudan muhasebe alanı ve iş süreçlerine özgü veriye dayalı beceriler kazandırmaya yönelik dijital içerikli derslerin grupları ve gruplara dahil edilen ders sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

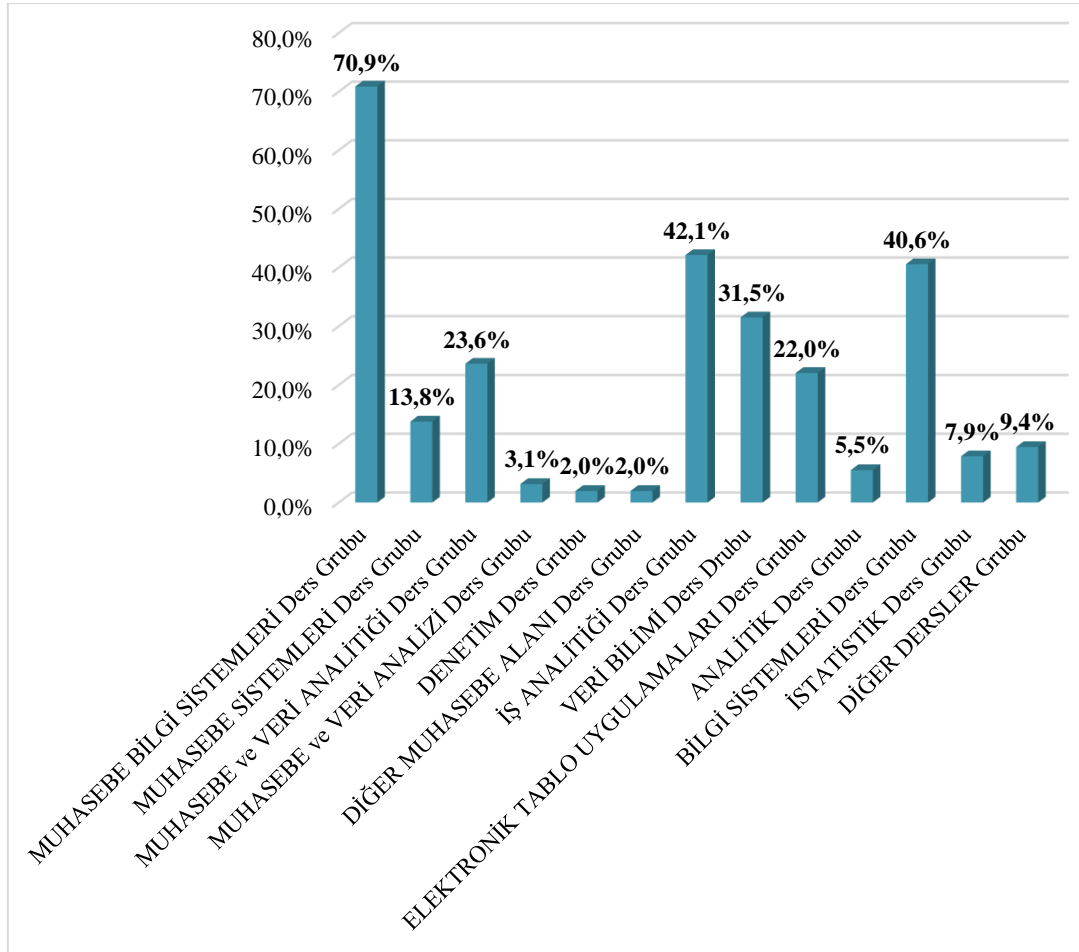
Tablo 4. Dijital Dönüşümde Değişen Mesleki Rollere Yönelik Akredite Programlarda Bulunan Veri Odaklı Dijital İçerikli Derslerin Grupları ve Ders Sayıları

	Ders Grubu Adı	f
1.	MUHASEBE BİLGİ SİSTEMLERİ Ders Grubu	180
2.	MUHASEBE SİSTEMLERİ Ders Grubu	35

3.	MUHASEBE ve VERİ ANALİTİĞİ Ders Grubu	60
4.	MUHASEBE ve VERİ ANALİZİ Ders Grubu	8
5.	DENETİM Ders Grubu	5
6.	DİĞER MUHASEBE ALANI Ders Grubu	5
7.	İŞ ANALİTİĞİ Ders Grubu	107
8.	VERİ BİLİMİ Ders Grubu	80
9.	ELEKTRONİK TABLO UYGULAMALARI Ders Grubu	56
10.	ANALİTİK Ders Grubu	14
11.	BİLGİ SİSTEMLERİ Ders Grubu	103
12.	İSTATİSTİK Ders Grubu	20
13.	DİĞER DERSLER Grubu	24

Toplam Ders Sayısı: 697

Tablo 4’de görüldüğü üzere, akredite olan 254 muhasebe lisans programında bulunan 975 dijital içerikli dersin 697 tanesinin veriye dayalı dijital becerilere yönelik dersler olduğu tespit edilmiştir.

Grafik 3. Akredite Programlardaki Dijital Dönüşümde Değişen Mesleki Rollere Yönelik Veri Odaklı Dijital İçerikli Derslerin Dağılımı

Grafik 3'te görüldüğü üzere akredite programların %70,9'unda "Muhasebe Bilgi Sistemleri Ders Grubu" ile %13,8'inde "Muhasebe Sistemleri Ders Grubu"na ait olmak üzere toplam %84,7'sinde muhasebe bilgi sistemi kavramları ve uygulamaları, muhasebe bilgi teknolojileri kullanımı, muhasebe bilgi ve verilerine dair benzer içerikli dersler olduğu tespit edilmiştir. Programların %23,6'sında "Muhasebe ve Veri Analitiği Ders Grubu"nu oluşturan, muhasebe alanına özgü veri analitiği kavramları, teknikleri ve teknolojileri gibi odak noktası doğrudan muhasebe alanında veri analitiği olan dersler ile %3,1'inde muhasebe veri analitiği ile içerik açısından benzer konuları da olan, odak noktası doğrudan muhasebe alanında veri analizi olan derslerden oluşan "Muhasebe ve Veri Analizi Ders Grubu" tespit edilmiştir. Programların %2,0'sinde ise büyük veri, veri analizi ve analitiği gibi konuları bulunan denetim ile ilgili dijital içerikli derslerden oluşan "Denetim Ders Grubu" tespit edilmiştir. Bunların dışında, doğrudan muhasebe alanına özgü veri odaklı dijital içeriği bulunan çeşitli derslerin oluşturduğu "Diğer Muhasebe Alanı Ders Grubu"nun programların %2,0'sinde; büyük veri, iş zekası, iş analitiği kavramları ve araçları, veri görselleştirme, veri tahmini, veri madenciliği, veriye dayalı kararlar gibi veri odaklı konuları kapsayan "İş Analitiği Ders Grubu"nun ise %42,1'inde ; bu dersler ile benzer veri analitiğine dair konuları olan "Analitik Ders Grubu" nun ise programların %5,5'inde tespit edildiği görülmektedir. Genel olarak veri analizi, veri görselleştirme, veri yönetimi ve veri madenciliği gibi veriye dayalı bilgi ve becerilere dair konulara yer verilen derslerden oluşan "Veri Bilimi Ders Grubu"nun programların %31,5'inde; "İstatistik Ders Grubu" %7,9'unda bulunurken muhasebe mesleğinin değişen mesleki rollerine yönelik olarak veriye dayalı becerileri kapsayan, oluşturulan ders gruplarının dışında çeşitli dijital içerikli derslerden oluşan "Diğer Dersler Grubu"nun ise %9,4'ünde bulunmaktadır.

Muhasebe mesleğinin değişen mesleki rollerine yönelik olarak veriye dayalı becerileri kapsayan dijital içerikli derslerin akredite programlarda bulunma oranlarının yer aldığı Grafik 3'te gösterildiği üzere en büyük oran %70,9 ile "Muhasebe Bilgi Sistemleri Ders Grubu"na aittir. "Denetim Ders Grubu" ve "Diğer Muhasebe Alanı Ders Grubu" %2,0 oranlarında programlarda en az dersi bulunan ders grupları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen akredite programlarda, dijitalleşen dünyada var olan ve yakın gelecekte iş yaşamında ağırlığının artacağı düşünülen dijital teknolojilerin etkisiyle muhasebe mesleğinin değişen görev tanımlamalarının gerektirdiği bilgi ve beceri kazandırmaya yönelik içeriği olan; "İş Veri Analitiği", "Muhasebe Veri Analitiği", "Muhasebe Analitiği" gibi doğrudan muhasebe birimlerinin analitik ihtiyaçlarına cevap verebilecek öğrenme kazanımlarına sahip veri odaklı dijital içerikli derslerin olduğu görülmektedir.

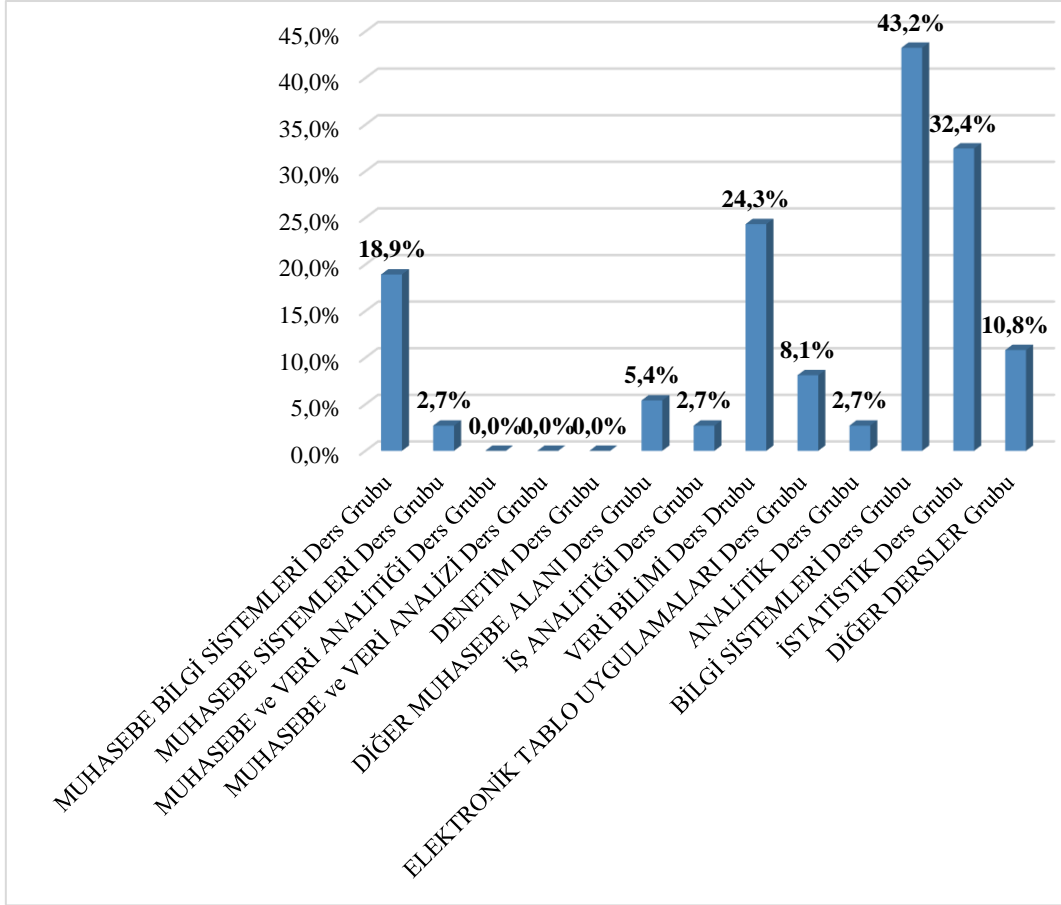
Muhasebe Mesleğinin Dijital Dönüşümde Değişen Mesleki Rollerine Yönelik Olarak Akredite Olmayan Programlarda Bulunan Veri Odaklı Dijital İçerikli Derslerin Analizi ve Bulgular

Akredite olmayan program müfredatlarında tespit edilen; doğrudan muhasebe alanı ve iş süreçlerine özgü veriye dayalı beceriler kazandırmaya yönelik dijital içerikli derslerin grupları ve gruplara dahil edilen ders sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 5. Dijital Dönüşümde Değişen Mesleki Rollere Yönelik Akredite Olmayan Programlarda Bulunan Veri Odaklı Dijital İçerikli Derslerin Grupları ve Ders Sayıları

	Ders Grubu Adı	f
1.	MUHASEBE BİLGİ SİSTEMLERİ Ders Grubu	7
2.	MUHASEBE SİSTEMLERİ Ders Grubu	1
3.	MUHASEBE ve VERİ ANALİTİĞİ Ders Grubu	0
4.	MUHASEBE ve VERİ ANALİZİ Ders Grubu	0
5.	DENETİM Ders Grubu	0
6.	DİĞER MUHASEBE ALANI Ders Grubu	2
7.	İŞ ANALİTİĞİ Ders Grubu	1
8.	VERİ BİLİMİ Ders Grubu	9
9.	ELEKTRONİK TABLO UYGULAMALARI Ders Grubu	3
10.	ANALİTİK Ders Grubu	1
11.	BİLGİ SİSTEMLERİ Ders Grubu	16
12.	İSTATİSTİK Ders Grubu	12
13.	DİĞER DERSLER Grubu	4
Toplam Ders Sayısı:		56

Tablo 5'te görüldüğü üzere, akredite olmayan 13 tanesi muhasebe ve finans yönetimi programı ile 24 tanesi işletme programı olmak üzere toplam 37 adet lisans programında bulunan 210 adet dijital içerikli dersin ise 56 tanesinin veriye dayalı dijital becerilere yönelik dersler olduğu tespit edilmiştir.

Grafik 4. Akredite Olmayan Programlardaki Dijital Dönüşümde Değişen Mesleki Rollere Yönelik Veri Odaklı Dijital İçerikli Derslerin Dağılımı

Grafik 4'te görüldüğü üzere akredite olmayan programların %18,9'unda "Muhasebe Bilgi Sistemleri Ders Grubu" ile %2,7'sinde "Muhasebe Sistemleri Ders Grubu"na ait olmak üzere toplam %21,6'sinde muhasebe bilgi sistemi kavramları ve uygulamaları, muhasebe bilgi teknolojileri kullanımı, muhasebe bilgi ve verilerine dair benzer içerikli dersler olduğu tespit edilmiştir. Bunların dışında, doğrudan muhasebe alanına özgü veri odaklı dijital içeriği bulunan çeşitli derslerin oluşturduğu "Diğer Muhasebe Alanı Ders Grubu"nun programların %5,4'ünde; büyük veri, iş zekası, iş analitiği kavramları ve araçları, veri görselleştirme, veri tahmini, veri madenciliği, veriye dayalı kararlar gibi veri odaklı konuları kapsayan "İş Analitiği Ders Grubu" ve bu dersler ile benzer veri analitiğine dair konuları olan derslerden oluşan "Analitik Ders Grubu" nun programların %2,7'sinde tespit edildiği görülmektedir. Genel olarak veri analizi, veri görselleştirme, veri yönetimi ve veri madenciliği gibi veriye dayalı bilgi ve becerilere dair konulara yer verilen derslerden oluşan "Veri Bilimi Ders Grubu"nun programların %24,3'ünde; "İstatistik Ders Grubu" %32,4'ünde bulunurken muhasebe mesleğinin değişen mesleki rollerine yönelik olarak veriye dayalı becerileri kapsayan, oluşturulan ders gruplarının dışında çeşitli dijital içerikli derslerden oluşan "Diğer Dersler Grubu"nun ise %10,8'inde bulunmaktadır. Akredite olmayan programlarda doğrudan muhasebe alanına özgü veri analitiği ve veri analizi odaklı dijital içerikli derslerden oluşan "Muhasebe ve Veri Analitiği Ders Grubu" ile "Muhasebe ve Veri Analizi Ders Grubu"nun yanı sıra büyük veri, veri analizi ve analitiği gibi konuları bulunan denetim ile ilgili dijital içerikli derslerden oluşan "Denetim Ders Grubu"na dahil edilebilecek derslere rastlanmamıştır.

Muhasebe mesleğinin değişen mesleki rollerine yönelik olarak veriye dayalı becerileri kapsayan dijital içerikli derslerin akredite olmayan programlarda bulunma oranlarının yer aldığı Grafik 4 'te gösterildiği üzere en büyük oran %43,2 ile "Bilgi Sistemleri Ders Grubu"na aittir. "Muhasebe Sistemleri Ders Grubu", "İş Analitiği Ders Grubu" ve "Analitik Ders Grubu" %2,7 oranlarıyla programlarda en az oranda bulunan ders gruplarıdır.

Araştırma kapsamında incelenen akredite olmayan programlarda "Muhasebe ve Veri Analitiği Ders Grubu" ile "Muhasebe ve Veri Analizi Ders Grubu"nu oluşturan doğrudan muhasebe alanına özgü veri analitiği ve veri analizi odaklı dijital içerikli dersler bulunmamaktadır. Buna karşın, muhasebe alanında veri analitiği ve veri analizine dair konulara çeşitli bazı derslerde kapsam olarak kısmen de olsa yer verilmesi muhtemeldir. "Denetim Ders Grubu"na da dahil edilebilecek veri odaklı dijital içerikli dersin akredite olmayan programlarda bulunmadığı görülmektedir.

Akredite Olan ve Akredite Olmayan Programların Dijital Dönüşümde Değişen Mesleki Rollere Yönelik Veri Odaklı Dijital İçerikli Dersler Bakımından Karşılaştırılması

Tablo 6: Akredite Olan ve Akredite Olmayan Programlarda Dijital Dönüşümde Değişen Mesleki Rollere Yönelik Veri Odaklı Dijital İçerikli Ortalama Ders Sayıları

	Program Sayısı	Ders Sayısı	Programlarda Ortalama Ders Sayısı
Akredite Programlarda	254	697	2,74
Akredite Olmayan Programlarda	37	56	1,51

Dijital dönüşümde muhasebe mesleğinin değişen mesleki rollerine yönelik olarak veriye dayalı becerileri kapsayan dijital içerikli dersler bakımından yapılan karşılaştırmada; Tablo 6'da görüldüğü üzere, genel olarak akredite bir programın müfredatında ortalama 2 veya 3 adet veri odaklı dijital içerikli ders bulunurken, akredite olmayan bir programın müfredatında ortalama 1 veya 2 adet veri odaklı dijital içerikli dersin bulunduğu tespit edilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Endüstri 4.0 olarak da ifade edilen dijital dönüşümün etkisiyle iş dünyasında gelişen ve gelişmeye devam eden teknolojiler, muhasebe meslek mensupları ile muhasebe meslek elemanlarının yeni bilgi, beceri ve yetkinliklere sahip olması gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. İş dünyasında muhasebe alanında bu ihtiyaçları karşılayabilecek nitelikli meslek elemanlarının yetiştirilmesi kaliteli muhasebe eğitimi ile mümkündür. Muhasebe eğitiminin kalitesinde; müfredatın güncelliği, öğretme ve öğrenme süreçleri, öğrenme ortamları ve

kullanılan teknolojiler, öğrenciler, öğretim elemanları, ölçme ve değerlendirme gibi birçok unsur etkilidir. Hem artan kalite beklentisinin karşılanması hem de mesleki ve teknolojik beceriler ile donatılmış, iş hayatına olabildiğince hazır mezunların yetiştirilmesinde akreditasyon önemli bir araç olup, eğitim kurumlarında kalitenin sağlanması ve sürdürülmesinde devamlılık arz etmektedir. Araştırma kapsamında ele alınan akreditasyon kuruluşlarının standartlarında ve kriterlerinde farklılıklar olmasına rağmen, bu akreditasyon kuruluşlarınca akredite edilecek yükseköğretim kurumlarının genel olarak misyon, strateji, fakülte nitelikleri, eğitim süreçleri, müfredat gibi benzer konular bakımından değerlendirildiği görülmektedir.

Araştırmada AACSB, ACBSP, IACBE ve EFMD tarafından akredite edilen “muhasebe” ile ilgili lisans programları ile Türkiye’de akredite olmayan “muhasebe ve finans yönetimi” ve “işletme” lisans programlarının müfredatları incelenip; genel olarak dijital içeriği bulunan derslerin yanı sıra dijital dönüşümün etkisiyle muhasebe mesleğinin değişen rollerine yönelik olarak veri odaklı dijital içerikli derslerin de programlarda bulunma oranı tespit edilmiştir.

Araştırma bulguları doğrultusunda;

- Akredite olmayan programlarda genel olarak dijital içerikli derslerin akredite olan programlara göre daha fazla verildiği, ülkemizdeki programlarda verilen bilgi teknolojilerine yönelik temel giriş düzeyinde derslerin sayıca yeterli olduğu fakat ders isimleri ve içeriklerindeki konu yoğunlukları göz önünde bulundurulduğunda, akredite olan programlarda dijitalleşmenin etkisiyle öneminin artacağı düşünülen yeni teknolojilere ve değişen iş süreçlerine dair daha üst düzey bilgi ve becerilere yönelik derslerin akredite olmayan programlara göre fazla olduğu görülmüştür.
- Akredite programlarda, dijitalleşen dünyada muhasebe mesleğinin değişen rollerine yönelik olarak iş yaşamında önemi artacağı düşünülen veriye dayalı çeşitli bilgi ve becerileri (veri analitiği, veri analizi, veriye dayalı karar verme gibi) kazandırmaya yönelik derslerin, akredite olmayan programlara oranla daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte veri odaklı dijital ders konularının kısmen de olsa farklı dersler içerisinde yer alması muhtemeldir.
- Araştırma kapsamında ele alınan akreditasyon kuruluşlarının akreditasyon standartları incelendiğinde; program müfredatlarında teknoloji vurgusu, öğretim süreçlerinde teknoloji kullanımı ve müfredatların güncelliği gibi kriterlerin olduğu görülmektedir. Bu durumun dijitalleşme ile farklılaşan iş süreçlerine yönelik dijital içerikli derslerin akredite programlarda bulunma oranını etkilediği düşünülmektedir.

Ülkemizde muhasebe eğitimi verilen akredite olmayan lisans programlarında, temel becerilerin edinilmesi açısından dijital içerikli derslerin yeterli olduğu fakat güncel teknolojiler ile farklılaşan iş süreçlerinde ihtiyaç duyulacak beceriler ve yetkinlikler açısından programların güncellenmesi gerektiği görülmektedir. Muhasebe eğitimlerinde müfredatlara ağ güvenliği, bilgi teknolojileri (IT) kontrolleri, ERP, kodlama dilleri, iş zekâsı ve stratejik kurumsal yönetim gibi yazılım ve uygulamalar (Kurnaz vd. 2020: 95); iş analitiği, veri madenciliği, büyük veri yönetimi gibi dersler (Uçoğlu, D. 2020:20) ile endüstri 4.0, yapay zekâ teknikleri konularının (Büyükarıkan, U. 2021:283) dahil edilmesi, dijital iş yaşamına nitelikli mezunlar yetiştirilmesinde önemli bir adımdır.

Dijital dönüşüm, çeşitli kaynaklardan hızlı bir şekilde verilerin elde edilmesi sonucu bu verilerin muhasebeciler ve muhasebe meslek elemanlarınca doğru bir şekilde analizi,

yorumlanması ve veriye dayalı karar verme becerilerinin edinilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle oluşacak muhasebe mesleğinin görev tanımlamalarındaki değişimler; muhasebe eğitiminin de müfredat, derslerde kullanılan teknolojiler, öğretim elemanlarının nitelikleri ve iş dünyası ile etkileşimler gibi birçok açıdan yeniden tasarlanması ihtiyacını doğurmuştur. Bu noktada akreditasyon ile yapılan iyileştirmeler, eğitim kurumlarını teşvik edecek süreçlerden biri olarak düşünülmektedir.

“Eğitimde akreditasyonun başlıca faydası; kurumun tüm prosedürlerini yazılı hale getirmesi, öğretim üyeleri ve öğrenciler için standartlar belirlemesi (öğrenme amaçları gibi), müfredatın güncel gelişmeler dikkate alınarak güncellenmesi ve bu sayede eksik ve zayıf yönlerin analiz edilerek bu konularda adımlar atılmasını sağlamaktır. Bir eğitim kurumu ancak bu şekilde misyonu ve vizyonu ile uyumlu bir şekilde yönetilebilir” (Türel ve Altıntaş, 2018: 1037). Müfredatlarda güncelliği yansıtabilmenin dışında da eğitim süreçlerinin birçok açıdan kalitesine etkisi düşünüldüğünde, diğer faktörlerde de kaliteyi yakalayabilmek ve sürdürülebilmek için günümüzde akreditasyonun önemli olduğu unutulmamalıdır.

Yurt dışında işletme ve muhasebe eğitimlerinde akreditasyona yönelik araştırmaların sayısının ve çeşitliliğinin ülkemize göre oldukça fazla olduğu görülmektedir. Ülkemizde muhasebe eğitiminde akreditasyona yönelik çalışmaların yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Bu bakımdan ülkemizde, akreditasyonun muhasebe eğitimine etkilerini gösterecek daha çok araştırmanın yapılması önerilmektedir.

Veri toplanan üniversitelerin küçük bir kısmında, web sayfalarında yer alan ders planları ile içeriklerinde seçmeli-zorunlu ders ayrımının olmamasından ötürü incelenmek istenen program sayısının azalmaması düşüncesiyle bu programların da araştırmaya dahil edilmesi, analizlerde derslerin seçmeli ve zorunlu ders ayrımı yapılmadan değerlendirilmesine neden olmuştur. Seçmeli-zorunlu derslerin ayrımına yer verilerek bir başka araştırma yapılabilir.

Araştırma kapsamında incelenen ders içeriklerinin, bazı üniversitelerde detaylı ve açıklayıcı bir şekilde bulunurken bazı üniversitelerde çok kısa olması nedeniyle araştırma, beyan edilen bu bilgiler ile sınırlıdır. Bu bakımdan gelecekte yapılacak araştırmalarda müfredatları destekleyici daha detaylı veriler elde edilebilmesi amacıyla «doküman analizi» tekniğinin yanı sıra dersleri veren öğretim üyeleri ve öğretim görevlileri ile görüşmeler yapılarak daha ayrıntılı verilere ulaşılabilir.

Kaynakça

- Aktan, C.C. ve Gencel, U. (2010). Yükseköğretimde Akreditasyon. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi (Online)*. 2(2): 137-155.
- Aktaş, R. ve Karğın, S. (2013). Muhasebe Eğitimi Yapan Yükseköğretim Kurumlarında Kurumsal Yönetim Derslerinin Durum Analizi. *Türk Ticaret Kanunu ve Kurumsal Yönetim Perspektifinde Muhasebe Eğitiminde Beklenen Dönüşümler XXXII. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu Kitabı* (ss. 62-80), Düzenleyen Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. Antalya. 24-28 Nisan 2013.
- Aslan, T., Yılmaz, E. ve Kızıl, C. (2018). Muhasebe Eğitiminde Uluslararası Akreditasyon: Çeşitleri, Kriterleri, Süreci ve Faydaları Üzerine Bir İnceleme. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(2): 1-18.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*. 5(2): 368-388.
- Beem, C. W. (2017). A Case of The Functional İmpact of Accreditation Council For Business School and Programs Accreditation on Business Education at a Suburban Philadelphia Community College. (Doctoral Dissertation). Delaware Valley University.
- Berg, B. L. ve Lune, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. (Çev. Dr. Emel Şentuna Akay). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Büyükarıkan, U. (2021). Teknolojik Gelişmelerin Muhasebe Mesleği Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (52): 269-288.
- Ciğer, A., Kınay, B. ve Angı G.G. (2018). Büyük Verinin Muhasebe Uygulamaları ve Muhasebe Eğitimi Üzerindeki Etkileri. *Muhasebe ve Denetime Bakış*. (53): 215-234.
- Coyne, J. G., Coyne, E. M. ve Walker, K. B. (2016). A Model to Update Accounting Curricula for Emerging Technologies. *Journal of Emerging Tecnologies in Accounting*. 13(1): 161-169.
- Dewu, K. ve Barghathi, Y. (2019). The Accounting Curriculum and The Emergence of Big Data. *Accounting and Management Information Systems*. 18(3): 417-442.
- Elliott, C. J. (2010). Understanding the Context, Impacts and Consequences of Accreditation on Canadian University Business Schools. (Doctoral Dissertation). Ottawa: Faculty of Education University of Ottawa.
- Güney, A. (2019). Akreditasyon Sürecinde Muhasebe Eğitimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 27 (2): 939 – 947.
- İşbil, N., Köroğlu A. G. N., Zaif, F. (2021). Digital Reporting in Accounting: XBRL and Integration to Accounting Department Curriculum. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*. 7(3): 188-202.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (15): 170-189.
- Kurnaz, E., Tekbaş, İ., Bozdoğan, T. ve Çetin O. (2020). Dijitalleşmeyle Birlikte Muhasebe Eğitiminin Muhasebe Meslek Mensupları Açısından Değerlendirilmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*: 22(özel sayı): 81-96.

- MacKenzie Jr, W. I., Scherer, R. F., Wilkinson, T. J. ve Solomon, N. A. (2019). A Systematic Review of AACSB International Accreditation Quality and Value Research. *Journal of Economic and Administrative Sciences*. 36(1): 1-15.
- Morgan, J. (2011). The Impact Of AACSB Business School Accreditation on Quality of Accounting Education as Measured by CPA Exam Success Rates. *Business Education Digest Foundation*. (18): 1-10.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(1): 323-343.
- Qasim, A. ve Kharbat F.F. (2020). Blockchain Technology, Business Data Analytics, and Artificial Intelligence: Use in the Accounting Profession and Ideas for Inclusion into the Accounting Curriculum. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*. 17(1): 107-117.
- Tekbaş, İ. (2018). Dijitalleşmenin Muhasebe Mesleğine ve Meslek Mensuplarına Etkileri Üzerine Bir Araştırma ve Yeni Bir Kavram Önerisi: Mali Mühendislik. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türel, A. ve Altıntaş, A. T. (2018). AACSB Akreditasyonunun Faydaları ve Akreditasyon Sürecinin Güçlükleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 11(6): 1031-1038.
- Uçoğlu, D. (2020). Yapay Zeka Teknolojisinin Muhasebe Mesleğine ve Eğitimine Etkileri. *Global Business Research Congress*. 1(4): 16-21.
- Wang, T. (2021). The Impact of Emerging Technologies on Accounting Curriculum and the Accounting Profession. *Pacific Accounting Review*. (<https://www.emerald.com/insight/0114-0582.htm>, Erişim Tarihi: 19,11,2021).
- Woodside, J. M., Augustine, F. K., Chambers, V. ve Mendoza, M. (2020). Integrative Learning and Interdisciplinary Information Systems Curriculum Development in Accounting Analytics. *Journal of Information Systems Education*. 31(2): 147-156.
- Yüksel, F. ve Kayalı, N. (2021). Muhasebe Eğitiminde Müfredatlarının Oluşturulması ve Değiştirilmesine Etki Eden Faktörler: Türkiye Yükseköğretim Kurumları Örneği. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*. 14 (1): 161-188.
- Zhan, J., Her, Y., Hu, T. ve Du, C. (2018). Integrating Data Analytics into the Undergraduate Accounting Curriculum. *Business Education Innovation Journal*. 10(2): 169-178.
- Zhao, J. ve Ferran, C. (2016). Business School Accreditation in the Changing Global Marketplace A Comparative Study of the Agencies and Their Competitive Strategies. *Journal of International Education in Business* 9(1): 52-69.
- <https://www.aacsb.edu/accreditation/standards/accounting> (Erişim Tarihi: 19.08.2021)
- https://www.aacsb.edu/-/media/aacsb/docs/accreditation/accounting/standards-and-tables/accounting2018standards_2021.ashx?la=en&hash=0F5C273E42BEF9236D7A7678F7ACC9CD22BE251B (Erişim Tarihi: 19.08.2021)
- https://cdn.ymaws.com/acbsp.org/resource/collection/0E6C17FF-C71B-46C7-9A69-2B5A815DB06E/ACBSP_Separate_Accounting_Standards_and_Criteria.pdf (Erişim Tarihi: 21.08.2021)

- <https://iacbe.org/wp-content/uploads/2017/09/Accreditation-Principles-and-Criteria-Accounting.pdf> (Erişim Tarihi:25.08.2021)
- https://efmdglobal.org/wp-content/uploads/EFMD_Global_Prog_Accred_Standards_and_Criteria.pdf (Erişim Tarihi: 17.08.2021)
- https://www.aacsb.edu/accreditation/accredited-schools?F_Accreditation=Business+%26+Accounting (Erişim Tarihi: 06.07.2021-07.08.2021)
- <https://acbspsearch.org/Home/Results> (Erişim Tarihi: 06.07.2021-07.08.2021)
- <https://iacbe.org/wp-content/uploads/2018/01/Accredited-Accounting-Programs-July-2020.pdf> (Erişim Tarihi: 06.07.2021-07.08.2021)
- <https://www.efmdglobal.org/accreditations/business-schools/efmd-accredited/efmd-accredited-programmes/> (Erişim Tarihi: 06.07.2021-07.08.2021)
- <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi:03.05.2021)
- https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/turkiyede_ogretmen_egitiminde_standartlar_ve_akreditasyon.pdf (Erişim Tarihi: 03.05.2021)
- <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10117> (Erişim Tarihi: 16.01.2022)
- <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10410> (Erişim Tarihi: 11.08.2022)
- <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=29010> (Erişim Tarihi: 11.08.2022)
- https://www.aacsb.edu/-/media/documents/accreditation/accounting/standards-and-tables/accounting2018standards_2021.pdf?rev=425fc1cf5bc54dc59997e1694250c3c3 (Erişim Tarihi: 05.12.2021)
- https://efmdglobal.org/wp-content/uploads/EFMD_Global_Prog_Accred_Standards_and_Criteria.pdf (Erişim Tarihi: 05.12.2021)
- https://cdn.ymaws.com/acbsp.org/resource/collection/0E6C17FF-C71B-46C7-9A69-2B5A815DB06E/ACBSP_Separate_Accounting_Standards_and_Criteria.pdf (Erişim Tarihi: 06.12.2021)
- <https://iacbe.org/wp-content/uploads/2017/09/Accreditation-Principles-and-Criteria-Accounting.pdf> (Erişim Tarihi: 06.12.2021)

Manisa Şer'iyye Sicillerinde Manzum Eserler

Ümran KARADENİZ^{a, b}, Kenan ERDOĞAN^c

Özet

Sicillât-ı şer'iyye, kadı sicilleri, mahkeme defterleri ve yaygın olarak şer'iyye sicilleri adıyla anılan defterler, kadı ya da naipler tarafından kaydedilen ilam, hüccet, vakfiye, berat ve ferman türünden belgeleri ihtiva etmektedir. Bu bakımdan şer'iyye sicillerinde bulunan belgeler genel anlamda Osmanlı hükümeti ya da devlet adamları tarafından kadılığa gönderilenler ile kadı ya da naipler tarafından düzenlenenler olarak iki kısma ayrılmaktadır. İhtiva ettiği belgeler açısından zengin konu çeşitliliğine sahip olan şer'iyye sicilleri, ekonomi, hukuk ve sosyal tarih alanında önemli kaynaklardır. Bunun yanında sicillerde, kadı, naip ya da katipler tarafından kaydedilmiş notlar ve şiirler de bulunmaktadır. Şiirler, yazarın kişinin kültür seviyesini ve ilgi alanını göstermenin ötesinde yazıldığı döneme dair malumat da verebilmektedir. Bu çalışmada, 18. yüzyılın ilk yarısına ait Manisa şer'iyye sicillerinde tespit edilen manzumeler ele alınacaktır. Manzumeleri yazan kadı ya da naipler hakkında malumat verildikten sonra manzum eserler, konunun daha iyi anlaşılması için günümüz Türkçesi ile açıklama ve serbest bir nesre çeviri usulüyle değerlendirilecektir. Bu anlamda Manisa'nın kültürel tarihine ilaveten Klasik Türk Edebiyatı alanına da katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Manisa
Şer'iyye Sicilleri
Şii
18. yüzyıl

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 31.12.2022
Yayın Tarihi: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1227663

Poetries in Manisa Court Registers

Abstract

Registers known as sicillât-ı şer'iyye, kadı registers, court registers and sharia registers, contain documents such as ilam, hüccet, vakfiye, berat and ferman recorded by qadi or naips. In this respect, the documents in the sharia registers are generally divided into two parts as those sent to the qadi by the Ottoman government or statesmen and those issued by the qadi or naips. Sharia registers, which have a rich variety of subjects in terms of the documents they contain, are important sources in the fields of economy, law and social history. In addition, there are also notes and poetries recorded by qadi, regent or clerks in the registers. Poetries can provide information about the period in which they were written, beyond showing the cultural level and area of interest of the person who wrote them. In this study, the poetries found in the Manisa sharia registers of the first half of the eighteenth century will be discussed. In this sense, it is aimed to contribute to the field of Classical Turkish Literature in addition to the cultural history of Manisa.

Keywords

Manisa
Court Registers
Poetry
18th century

About Article

Received: 31.12.2022
Published: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1227663

^a İletişim Yazarı: umran_kara@hotmail.com

^b Dr. Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, umran_kara@hotmail.com , ORCID Numarası: 0000-0003-4968-9876

^c Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kerdogan45@hotmail.com , ORCID Numarası: 0000-0002-6249-8030

Giriş

Osmanlı Devleti'nin askerî, siyasî, iktisadî, hukukî ve sosyal tarih alanlarında yapılan çalışmalar için önemli kaynak niteliği taşıyan şer'iyeye sicilleri, bilhassa şehir tarihi çalışmaları için vazgeçilmez eserlerdir. Bunun yanında ihtiva ettiği kayıtlar bakımından Osmanlı toplumunun edebî ve kültürel yönüne de ışık tutmaktadırlar (Çetin, 1987:60). Osmanlı idaresinde bulunan en küçük kaza birimine kadar her bölgede, belli bir usule göre düzenlenen bu defterler, i'lam, hüccet, berat ve ferman gibi muhtelif vesikaları içermektedir. Bu vesikalar arasında sefere ait emirler, bölgede görevli memurların azil, tayin veya nakil belgeleri, vergiler ve sancaktaki mukataaların tevcih beratlarının yanında kanun ve nizama ayıkırı davranışlarının duruşmaları, miras davaları, ölenlerin tereke kayıtları ile vakfiyeler gibi muhtelif kayıtlar bulunmaktadır. Bu bakımdan ait oldukları bölge için diğer Osmanlı arşiv belgeleriyle kıyaslanamayacak derecede zengin bir malzeme çeşitliliğine sahiptir (Akgündüz, 2009:21-22; Uğur, 2010:8-9; Uluçay, 1953:290-292; Tak, 2019:607).

Şer'iyeye sicillerinde, resmi belgelerin yanı sıra muhtelif not ve şiirler de yer almaktadır. Kadı, naip ya da katipler tarafından umumiyetle defterlerin cilt kapaklarının iç kısımlarına ya da ilk varaklarda bulunan boş yerlere kaydedilen bu notlar ve şiirler, kimi zaman da defterlerin orta kısımlarına kaydedilmiştir. Bu kayıtlar arasında doğum ve ölüm tarihleri, tayin ve atamalar ile tarihî olayların yanında yangın, sel, fırtına ve deprem gibi hadiselerle dair notlar da bulunmaktadır (Tak, 2019:607-608; Arıkan, 1990:101, 104-105; Ongan, 1958:X; Turan, 1976:225-226). Manzumeler ise genellikle göreve başlayan ya da görevden ayrılan kadı ya da naipler tarafından kaleme alınmış olup yazan kişinin kültür seviyesini ve hâlet-i rûhiyyesini yansıtmaktadırlar. Bu manzumeler, bazen tanınan şairlerin şiirlerinden parçalar olabildiği gibi kadı ya da naibin kendisi tarafından yazılmış, özgün eserler de olabilmektedir (Tak, 2019:608). Bu bakımdan şer'iyeye sicilleri üzerinde bu yönde yapılacak incelemeler, daha önce bilinmeyen şiirlerin gün yüzüne çıkmasını sağlayacağı gibi dönemin kadı ve naipleri hakkında da sınırlı olmakla birlikte bilgi edinilmesine imkan tanıyacaktır¹. Bu çalışmada, böyle bir gaye ile 18. yüzyılın ilk yarısına ait Manisa şer'iyeye sicilleri incelenmiştir.

Manisa şer'iyeye sicilleri, Batı Anadolu Tarihi araştırmalarında, en eski ve en zengin kaynaklardan biridir. Manisa sicillerinin araştırmacılar tarafından istifade edilebilir bir duruma getirilmesinde ise en büyük yükü Çağatay ULUÇAY'ın çektiğini belirtmek gerekmektedir² (Arıkan, 1990:99). Nitekim Manisa şer'iyeye sicillerindeki şiirler üzerinde çalışan ilk isim yine merhum Uluçay'dır. 1943 yılında Gediz dergisinde kaleme aldığı yazısında sicillerde rastladığı bir şiire yer veren Uluçay (Uluçay, 1943:6), 1949 yılında kaleme aldığı "*Manisa Kadıları ve Mahkemesi Teşkilatına Dair Notlar*" adlı çalışmasında da kadılar tarafından yazılmış şiirlere değinmiştir (Uluçay, 1949)³. Uluçay, bu çalışmaları ile ilk defa şer'iyeye sicillerinde yer alan manzumelere dikkat çekmiştir. Uluçay'dan sonra 1951'de Edip Ali BAKİ, "*Şeriye Sicillerine Göre Afyonkarahisar'da XVII, XVIII inci Asırlarda Meçhul Halk Tarihinden Yapraklar*" adlı çalışmasında Afyon sicillerinde kaydedilmiş olan şiirlere yer vermiştir (Baki, 1951). Yakın dönemde ise Alaaddin AKÖZ, Lârende kazasında görev yapmış bir kadı tarafından kaleme alınan şiiri, Lârende şer'iyeye sicilinde tespit ederek incelemiştir (Aköz, 2011). Son olarak bu konuda derleme mahiyetinde bir çalışma yapan Ekrem TAK, çalışmasını "*Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Şeriye Sicilleri: Mahkeme Sicillerinde Şiirler*" başlığı ile yayınlamıştır (Tak, 2019). Bunun yanında daha önce Manisa şer'iyeye sicilleri üzerine hazırlanan tez ve araştırmalarda da şiirlerin bir kısmı neşredilmiştir (Ocak, 1977:42-43; Uluçay, 1953:297-298). Bu bakımdan çalışmamızda daha önce yapılmış olan bu araştırma ve

incelemeler de tekrar değerlendirilmiş; bu suretle söz konusu dönemde Manisa şer'iyye sicillerinde tespit edilen şiirler, şairleri ile birlikte ele alınmıştır.

Şair Kadılar ve Naipler

Kadılar

Kadı, insanlar arasında meydana gelen sorun ve davaları şer'î hükümler ile çözümlenmek üzere yetkili makam tarafından tayin edilen kimsedir (Atar, 2001:66). Osmanlı'da kadılar, şer'î mahkemelerde yargı görevini ifa etmenin yanında çok geniş kapsamlı yetkileri de haizdir. Bu anlamda kadılar, bir mahkeme yargıcı olduğu gibi aynı zamanda bir belediye başkanı, emniyet amiri, mülki amir ve halkın her konuda başvurabileceği sosyal güvenlik makamıydı. Osmanlı kadılarının görevleri, görev süreleri ve aldıkları ücretler gibi hususlar hakkında malumat bulunmakla birlikte onların şahsi hatıra, mütalaa ve gözlemlerinden günümüze ulaşanları oldukça azdır (Ortaylı, 1994:11, Ortaylı, 2001:69-70; Akgündüz, 2009:16). Bu bakımdan Osmanlı kadılarının düşünce ve gözlemlerine dair malumat elde edebildiğimiz önemli kaynaklardan biri, şer'iyye sicilleridir. Sicillerde, kadılar tarafından kaydedilmiş notlar ve şiirler, kadınların duygu ve düşünce dünyası hakkında malumat edinmemize imkan sağlamaktadır.

Şer'iyye sicillerinde yer alan bu not ve şiirler, kimi zaman oldukça kısadır. Nitekim 6 Kasım 1717 tarihinde (Gurre-i Zilhicce sene 1129) Manisa kadılığı görevi son bulan Abdülhadi Efendi (Ekinci, 2018:2809), son yaprağı mühürledikten sonra yalnız "Bu kadarmış şehri- Mağnisâ'da âb u dânemiz" diye yazmıştır (BOA.MŞH.ŞSC.d.6597/81-82; Uluçay, 1949:33). Abdülhadi Efendi, 16 Aralık 1716'da (Gurre-i Muharrem 1129) Manisa kadısı olarak göreve başlamış (Ekinci, 2018:2809; BOA.MŞH.ŞSC.d.6597/2); kadılığı sırasında Manisa'da bir yangın vuku bulmuştur (Nisan 1717. BOA.MŞH.ŞSC.d.6597/43). Abdülhadi Efendi'den sonra Manisa kadılığına daha önce Kayseri kadısı olan Lagarizâde Ahmed Efendi getirilmiş; onun da görevi yaklaşık bir yıl sürmüştür (Ekinci, 2018:2809; BOA.MŞH.ŞSC.d.6597/82). Abdülhadi Efendi, yalnızca dokuz ay Manisa kadılığı görevinde bulunmuştur. Abdülhadi Efendi'nin görevden alınmasına neden olan durum hakkında malumat bulunmamakla birlikte yazdığı kısa nottan da anlaşıldığı üzere kendisinin de bu azli beklemediği ve hüznü bir kabulleniş halinde olduğu anlaşılmaktadır.

Manisa'da incelenen dönemde tespit edilen manzumelerden yalnızca biri, bir kadı tarafından yazılmıştır. Bahsi geçen kadı, 1751-1752 yılları arasında Manisa kadısı olan Müminzâde Ahmed Hasib Efendi'dir. Bursa'da dünyaya gelen Ahmed Hasib Efendi'nin doğum tarihi hakkında malumat bulunmamaktadır. Bursa'da başladığı ilim hayatını devrin tanınmış ulemasından aldığı derslerle devam ettirmiş; 1716-1717 tarihinde müderris olmaya hak kazanmıştır. İlk olarak Bursa'daki Esediyîye Medresesi'ne müderris olarak tayin edilen Ahmed Hasib Efendi, 1735 yılında Bosna kadısı olarak görevlendirilmiştir. İlerleyen dönemde sırasıyla Kayseri, Tokat, Bağdat ve Manisa kadılıklarında görev yapan Ahmed Hasib Efendi, Manisa'da kadılık müddetini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönmüş ve kısa bir süre sonra 1752'de vefat etmiştir. Çok iyi derecede Arapça ve Farsça bilen, edebiyat ve tarih bilgisi oldukça ileri olan Ahmed Hasib Efendi, manzum ve mensur eserler kaleme almıştır. Bunlar arasında en bilinenleri, Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân, Dergeh-nâme, Miyâhiyye ve Ravzatü'l-Küberâ'dır (İnan-Ekinci, 2014; Kut, 1989). Manisa kadılığından önce uzun süre Bağdat kadısı olarak görev yaptığı bilinen Ahmed Hasib Efendi'nin Bağdat kadısı olduğu dönemde de bazı manzumeler kaleme aldığı düşünülmektedir⁴ (BOA.C.ADL.92.5524; Sicil

205/ s.3, 33; BOA.TS.MA.d.6065; BOA.TS.MA.e.1182.27). Manisa şer'iyeye sicillerinde iki ayrı manzumesine rastlanan Ahmed Hasib Efendi'nin ilk manzumesini, kadılık görevine başladığında, pazardaki fiyatları belirlemesinden sonra yazdığı anlaşılmaktadır. Bahsi geçen manzumesi şöyledir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6623/s.72):

Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
De'b ü dîrîne üzre bâzârı
Yoklayıp şöyle buldum es'ârı

Belde a'yânı ittifâkı ile
Kıymeti oldu her şeyin cârî

Buldu erzâk-ı mü'min berekât
Merhamet kıldı hazret-i Bârî

Ahmed Hasib Efendi, manzumesinde pazarı yoklayıp fiyatları yani narhı belirlediğini ve bunu yaparken şehir âyânının da desteğini aldığını ve böylece her şeyin değerinin belirlendiğini ifade etmiştir. Osmanlı döneminde mal ve hizmet fiyatlarında devlet tarafından belirlenen üst sınır, narh olarak ifade edilmektedir. Taşralarda narh, kadı tarafından âyân ve eşrâfla görüşülerek belirlenip ardından yerleşim yerinin büyüklüğüne göre vali ve muhafız gibi bir vazifelinin onayı alınırdı (Kütükoğlu, 2006:390). Kadı Ahmed Hasib Efendi de kadılık görevine başladığı gibi bu anlamda pazarı kontrol etmiş ve fiyatları belirlemiştir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6623/s.76-77). Şair olması, bu hususu dahi manzume ile ifade etmesini sağlamıştır. Ahmed Hasib Efendi kadılık görevi sona erdiği zaman da bir manzume kaleme almıştır. Bu manzume ise şöyledir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6625/s.36-37):

Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün (fa'lün)
Hamdülillâh Hudâ-yı zi'l-in'âm
Kerem itdi Hasîbzâde temâm

Mansîb-ı sâdis idi Mağnisâ
Eylemişdim kabûle istiğnâ

Zabtını eyledi Hudâ tevfik
Her umûrumda avni oldu refik

Makdemimle zuhûr idüp hâlât
Tesmiye itdiler Ebü'l-Berekât

Bu ne lutf-ı amîm ü feyz ü sedâd
Görmedik böylesin demişdi ibâd

Hamdülillâh bu belde-i ra'nâ
Oldu sîr-âb-ı rızk u rahs u rehâ

Mütena'im olup sığâr u kibâr
Taşdı döküldü rızk-ile bâzâr

Nev-be-nev oldu halkı râhat-yâb

Oldu emn ü emân-ıla sîr-âb

Yanmadı nâr-ı zulm u gadre beşer
Anber ü ûd ile meğer micmer

Pek revâc üzre idi şer‘ullâh
Dest-i erbâb-ı örf olup kûtâh

Vaktimizde rezûl idi zaleme
Hiç ahâlisi düşmedi eleme

Kıldı hüsn-i sülûke Hakk tevîfik
Kıldı her bir murâdımı tahkîk

Kıldı tahbîb-i kalb-i ebrâra
Hayr-hâh oldular bu gam-hâra

Cümlesinden Hudâ ola râzî
Neye kâdir bu beldede kâzî

Hâsılı sevdi gâib u hâzır
Bu da tevîfik-i Hakk Teâlâ’dır

Nâibim dahi muhlis âdemdir
Her husûsa enîs ü mahremdir

O da tevîfik-i Hakk’a mazhardır
İstikâmetle nef’i ekserdir

Hubbi’l-mekîn eylemekle ‘afâf
Mağnisâ halkı eyleyüp insâf

Didiler böyle kâdî-i müşfik
Niçün olmaz inâyete lâyık

Hey meded hey meded ne derd-i derûn
Kasr-ı müddet bizi kılup dil-hûn

Zabtım on dört ay oldu gerçi temâm
Halka bir gün kadar gelüp eyyâm

Didiler kalsa bunda iki sene
Hak budur beldeye olur hasene

Çâremiz yok Hudâ muammer ide
Ne ise matlabı müyesser ide

Vakt-i memdûd pür-hûn ola maksûr
Hakk mükâfâtını ide mevfûr

Çünkü marzîleri değil halefin
Gadri şâmil o bâhir-i eşrefin

İkisinin de yâveri ola Hakk
Müntehâ-yı tarîke ola ehak

Her biri seyyid-i sahîh-neseb
Vâcibü'l-ihtirâm kân-ı edeb

Görmeye mesnedinde renc ü harec
Ola her biri kâdî-i mahrec

Müntehâ-yı tarîke vâsıl ola
İ'tilâ-yı merâma nâil ola

Yâ ilâhî bu belde-i ra'nâ
Taht-gâh-ı mülûk Mağnisâ

Olsun âfâtdan hemîşe masûn
Ola sükkânı dâimâ memnûn

Hakk emîn eyleye belâyâ[t]dan
Behre-yâb ola savb-ı devletden

Neb-be-nev adl-ile ola ma'mûr
Zulm-ile olmaya ebed makhûr

Gamdan âsûde olup a'yânı
Ola sükkânının nigehbânı

Ola hükkâmı gussadan âzâd
Bi'n-nebiyyi ve âlihi'l-emcâd

Harrerehû ez'afü'l-ibâd es-seyyid Ahmed Hasîb el-kâdî fi'l-mâzî el-arîf bi-Mü'minzâde. Gufira-lehû (Mühür)

Kadı Ahmed Hasib Efendi, Allah'a hamd ile başladığı şiirinde ismini *Hasîbzâde* olarak vermiştir. Mühür kısmında *Mü'minzâde* olarak tanındığını ifade eden kadı, şiirinde mahlas olarak *Hasîbzâde*'yi tercih etmiştir. Manzumenin başında, Allah'ın lütfuyla görevini tamamladığını söyleyen Ahmed Hasib Efendi, Manisa kadılığının altıncı memuriyeti olduğunu ve bu görevi kabul etmeye çekindiğini belirtmiştir. Şiirin devamında kendini öven şair, şehre gelişiyile bolluk ve bereketin arttığını, ahalinin "Bu ne bolluk, bereket ve ihsan! Böylesini görmedik" dediğini ve bu nedenle kendisine Ebu'l-Berekât (Bereket Babası) ismini verdiklerini ifade etmiştir. Manzumeye göre kadılığı döneminde bu güzel şehir, rızık ve

bolluğa doymuş; büyük-küçük herkes bol bol nimetlenmiş ve pazar rızıkla dolup taşmıştır. Bu dönemde Manisa halkı, yeni yeni rahat bulmuş ve kendini güvende hissetmiştir. Ayrıca şair, kadılığı döneminde halktan hiç kimsenin haksızlık ateşi ile yanmadığını belirtirken bu saptamasını şairane bir övgü ile daha da pekiştirerek eğer bu dönemde yanan biri varsa o da güzel koku vermesi maksadıyla ateşe atılan anber ve öd olduğunu ifade eder.

Ahmed Hasib Efendi, şiirinde *Pek revâc üzre idi şer'ullâh/Dest-i erbâb-ı örf olup kûtâh* dizeleriyle dönemde ehl-i örften ziyade şeriatin değerli olduğunu kaydetmiştir. Ehl-i örf, Osmanlı Devleti'nde sancak ve eyaletlerde kanunnâmelerin uygulanmasını sağlayan ve bu husustaki uygulamaları denetleyen ulema dışındaki görevlileri ifade etmektedir. 16. yüzyıl sonlarından itibaren halk, çeşitli isimler altında yeni vergiler toplamak isteyen ehl-i örf hakkındaki şikâyetlerini kitleler halinde Dîvân-ı Hümâyûn'a bildirmiştir. Bunun üzerine devlet, bölge kadılarına sık sık gönderdiği fermânlarla ehl-i şer'in, ehl-i örfün tesirinde kalmadan yapılan haksızlıkları önlemesini ve reâyâyı ehl-i örfün zulmünden korumasını istemiştir (İpşirli, 1994:520). Bu hususun Ahmed Hasib Efendi'nin şiirine de yansıdığı görülmektedir. Nitekim ardından daha önce zulümle rezil olan halkın kendi zamanında hiç eleme düşmediğini ifade etmiştir.

Doğru yolda, dürüst ve namuslu olmasını nasip eden Allah, kadı efendinin her bir dileğini kabul etmiştir. Hakk kendisini Manisa halkına sevdirmiş; onlar kadı efendinin dert ortağı olup iyiliğini istemişlerdir. Hepsinden Allah razı olsun diyerek Manisa halkına dua eden kadı efendi, böyle kendisini seven ve yardım eden bir ahali olmasa bu şehirde bir kadı'nın gücünün hiçbir şeye yetmeyeceğini belirtmiştir. Nihayet yüce Allah'ın yardımıyla, orada olan ve olmayan herkesin kendisini sevdiğini ifade etmiştir. Akabinde naibinden bahseden Ahmed Hasib Efendi, onun da samimi halis biri olduğunu belirterek her konuda dostu ve sırdaşı olduğunu kaydetmiştir. Naibin de Allah'ın yardımına mazhar olup *istikâmetle* faydasının çokluğundan bahsetmiştir. İstikâmet kelimesi, dürüstlük, doğruluk, adalet, itidal, sadakat ve dürüstçe yaşama anlamlarında kullanılmakta olup aynı zamanda Allah'a itaat edip Hz. Muhammed'in sünnetine uyma şeklinde de açıklanmaktadır (Çağrı-Çuludâğ, 2001:348). Bu anlamda doğru, dürüst ve adaletli davranan naibin çokça faydasının olduğu anlaşılmaktadır.

Naibinden bahsettikten sonra bu defa kadılık görevinden ayrılışının halk üzerindeki etkisini anlatan kadı efendi, dürüst ve namuslu olan Manisa halkının bi'l-mekîn olanı yani kadılık makamında bulunanı dolayısıyla kendisini sevdiklerini ifade etmiştir. Burada şairin bi'l-mekîn ifadesini bilhassa tercih ettiği ve "Bir makamın şerefi, o makamda oturandan gelir" anlamındaki Arapça "Şerefü'l-mekân bi'l-mekîn" sözüne işaret ettiği açıktır. Ardından Manisa halkının kendisine bu anlamda hakkını teslim ettiklerini ifade eden Ahmed Hasib Efendi, halkın kadılık görevinin sona ermesine karşı verdiği tepkiyi onların dilinde şöyle aktarmıştır: "Böyle şefkatli, merhametli bir kadıya neden itibar edilmiyor, neden padişahın lütfuna mazhar olmuyor; kadılık müddetinin kısıllığı, içimizi kan ağlattı; Allah'ım bu nasıl bir gönül yarası, sen yardım et". Bunun yanı sıra kadı efendi, kadılık müddetinin on dört ay sürdüğünü; ancak halkın kendisinin iki sene kalmasının Manisa'ya büyük yararı olacağını söylediğini belirtmiştir. Bundan sonra önce Manisa halkının kendisi için ettiği dualara yer vermiş akabinde kendisi Manisa şehri ve halkı için dilek ve temennide bulunup dua ederek şiirini tamamlamıştır.

Kadı ve naipler tarafından bizzat kaleme alınmış manzume ve notların yanında sicillerde, onlar için yazılmış olanlar da bulunmaktadır. Bu anlamda Manisa'da bir kadı için kaleme

alınmış uzun bir manzume dikkat çekmektedir. 21 Eylül 1732'de Filibe payesi ile Manisa kadısı olan Osman Efendi, yirmi yedi gün sonra vefat etmiştir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6609/1). Vefatı sonrasında kendisi için uzun bir manzume yazılmıştır. Uluçay, bahsi geçen kasidenin kadı Osman Efendi'ye değil, 1733 yılı Haziran'ında Manisa naipliğine tayin olunan Acemzâde Osman Efendi için yazıldığını ifade etmiştir (Uluçay, 1949:9). Bu duruma açıklık getirmek adına, şer'iyeye sicilleri takip edildiğinde Osman Efendi'nin Manisa kadısı olmasından kısa bir süre sonra yeni bir kadının tayin edildiği tespit edilmiştir. 20-29 Ekim 1732'de, daha önce Manisa'da kadılık görevini ifa etmiş olan Seyyid Abdullah Efendi'ye, Filibe payesiyle Manisa kadılığına tayin olduğu bildirilmiş ve Ocak 1733'te göreve başlaması istenmiştir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6610/1). Acemzâde Osman Efendi ise Seyyid Abdullah Efendi, göreve başladıktan yaklaşık altı ay sonra Manisa naibi olarak tayin olunmuştur (BOA.MŞH.ŞSC.d.6610/91). Bu bakımdan bahsi geçen manzumenin Eylül 1732'de Manisa'da kadılık görevini ifa etmeye başlayan Osman Efendi için kaleme alındığı açıktır. 189 numaralı Manisa sicilinin ilk sayfasında yer alan bu manzume şöyledir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6609/1):

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün
Sicillin sâhibi Osman Efendi göçdü ukbâyâ
Sezâdır lâne-sâz-ı adn ola Firdevs-i a'lâyâ

Fenânın bakmadı güzlârına fart-ı mahabbetten
Vücûdun sakladı ârâyîş-i bâğ-ı tecellâyâ

Kemâl-i zühdile vahdet-nişîn olmak idi hâli
Tecerrüd üzre idi her işi bu bezm-i dünyâyâ

Olup seccâde-pirâ-yı şer'at adlile ammâ
Yine kuş gibi uçdı âşiyân-ı arş-peymâyâ

Yigirmi yedi gün bast eyleyüp seccâde-i şer'i
Netîce virmedin suğrâ vü kübrâ vü kazâyâyâ

Düzüp dest-i kazâ seccâde-i ahkâm-ı şer'in
Sicill-i ömrüne temmet yazılmış gitti uhrâyâ

Eğerci saldı sâye Mağnisa'ya olmadı mümted
Olup maksûre-i cennetde sâhib-şer'a hem-sâye

Cinânda hûr ü gilmân ile lezzet-yâb-ı zevk olsun
Ve gûr-endâz ola tâvûs-ı kudsîlerle tûbâyâ

Salâh-ı hâline şâ[hi]d değil mi killet-i meksi
İcâbet etmeye ezyâf her a'lâ vü ednâyâ

Hudâ uçmaktan bir ravza kilsun merkad-ı pâkin
Ola şehber-küşâ-yı mağfiret ihsân-ı Meolâyâ

Hudâyâ canını kuşluk zamânı eyledi teslîm

Likâ şevkiyle aslâ bakmadı hengâm-ı ferdâya

*Hudâ rûh-ı revânın şâd ide gül-zâr-ı cennetde
Du'â etmek gerekdir öyle bir memdûh mollâya*

*Vefâtın gûş edenler fevtime târîh yazsunlar
Uçup Osmân Efendi gitdi hâlâ sahn-ı me'vâya*

İlk mısradaki sicil sahibi Kadı Osman Efendi'nin "ukbaya göçtü"ğü söylenerek başlanan bu manzume, on üç beyitten oluşmaktadır. Sonunda da "târih yazsunlar" denilerek bir tarih manzumesi olduğu belirtilir. Nitekim tarih satırı ebced ile hesaplandığında mücevher tarih ile 1145 tarihini vermektedir ki bu da Osman Efendi'nin vefat tarihi olan 1732 yılına tekabül etmektedir⁵. Kıta nazım şeklinin gazelden farkı, matla ve mahlas beyti bulunmamasıdır. Ancak bu manzumede matla beyti vardır. Bu yönüyle farklıdır. Mahlas beyti ise kıtada zaten olmaz. İki beyitten uzun kıtalara kıta-i kebire denir (Aksoy, 2022:504). Bu yönüyle bu manzume, tarih konulu bir kıta-i kebiredir. Kıtada en çok vurgulanan onun şeriat hükümlerini adaletle icra etmesi, yani kadılık görevidir. Bu metinde altı defa geçer. Ayrıca yirmi yedi gün görev yapması, zahidliği ve iyiliği, mücerretliği ve kuşluk vakti vefat etmesi de verilen bilgiler arasındadır.

Manzumenin muhtevasına gelince hemen tamamında Osman Efendi'nin hayatı ve ölümü çevresinde yazılmıştır. Şair ilk mısradaki, en son mısradaki söylenmesi gerekeni yani Osman Efendi'nin vefatını söyleyerek başlıyor. Kıtanın devamında Osman Efendi'nin sicil sahibi yani kadı olduğu ve öteki dünyaya gittiği, Firdevs cennetinde yuva kurmaya layık olduğu, Allah'a duyduğu aşırı muhabbetten (muhabbetullah) dolayı dünyanın fani gül bahçelerine bakmadığı, varlığını ilahi tecellinin süslediği cennet bağına sakladığı, zaten dünya meclisinde tam bir zahid olarak yalnız ve bekâr yaşadığı belirtilmiştir. Sonrasında şair, Osman Efendi'nin şeriatin süslü seccadesinde adaletle iş görürken bir kuş gibi arşı ölçen (etrafında dönen) yuvasına uçtuğunu, yirmi yedi gün şeriat seccadesini yayarak görev yaptığını nihayet bu süre zarfında büyük ya da küçük hiçbir düşünce/söylemini sonuçlandıramadığını, kaza elinin (ilahi takdirin) şeriat hükümlerinin seccadesini düzerek ömür siciline tamam yazdığını ve böylece ahirete gittiğini, her ne kadar Manisa'ya saldırdığı gölge uzun olmadıysa da cennette şeriat sahibi (Hz. Peygamber) ile aynı gölgeyi paylaşacağını söyleyerek ardından Osman Efendi'ye dualar etmiştir. Manzumenin sonundaki dua kısmı şöyle açıklanabilir: Cennette huri ve gılmanlarla tam lezzet bulsun, türbesinde kutsi tavuslarla Tuba'ya uçsun, onun (dünyada) az durması salihliğine şahid değil mi? Çünkü misafirler, aşağıdan ve yukarıdan herkesin davetine icabet etmezler. Allah temiz kabrini cennetten bir bahçe kılsın. Mevla'nın bağış ve iyiliğine kanat açsın. Kavuşma şevkiyle asla yarının derdine bakmadı (düşmedi) ve kuşluk zamanı canını Allah'a teslim etti. Huda ruhunu cennetin gül bahçesinde şad eylesin. Böylesi övgüye değer bir mollaya dua etmek gerektir. Vefatını duyanlar ölümüne "Uçup Osman Efendi gitdi hâlâ sahn-ı me'vâya" dizesini tarih yazsınlar.

İncelenen dönemde Manisa'da yazanı bilinmeyen bir diğer manzume ise 1710 yılında Manisa kadılığına ve naipliğine ait tevcih tezkirelerinin altında yer almaktadır. 28 Haziran 1710'da Manisa kadılığı, önceden Rumeli kazaskeri olan Mirza Mustafa Efendi'ye, Manisa niyabeti ise Hatvanizâde Mehmed Efendi'ye tevcih olunmuştur. Bahsi geçen manzume, göreve yeni başlamış bir kadının, görevini layığıyla yerine getirmesi yönündeki dua ve

temennisini andırmaktadır. Bu anlamda Mirza Mustafa Efendi tarafından yazılmış olması muhtemeldir. Manzume sicile şöyle kaydedilmiştir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6593/16; Uluçay, 1949:33):

*Yâ Rabb ilm-i şer'e muvâfık eyle
Tedbîri takdîre mutâbık eyle*

*Lutf u kereminden bana ver isti'dâd
Kapunda ubûdiyyete lâıyk eyle*

1710 yılında Manisa siciline kaydedilen bu manzumeyi günümüz Türkçesine şöyle çevirebiliriz: Ya Rabbi, şeriat ilmine uygun, münasip eyle. Tedbir ile takdiri birbirine uyumlu eyle. Lütuf ve cömertliğiyle bana (bu hususta) kabiliyet ver. Kapında kulluğa layık eyle.

Naipler

Naip, bir makamın sorumluluğunu asıl sahibinin yerine geçici bir müddet için yüklenen kimseyi ifade etmektedir. (Avcı, 2006:311). Osmanlı adlî teşkilatında kadı yardımcısı ve vekili olarak tanımlanan naipler, medrese eğitimi alarak bilhassa fıkıh alanında kendi kaza dairesindeki ihtilâfları çözebilecek seviyede tahsil görmüş ilmiye mensubu kimselerdi (İpşirli, 2006:312). Kadı, kaza dairesi dahilindeki her nahiyenin başına bir naip tayin ederdi. Naipler, kendi bölgeleri dahilinde kadı adına onun görevlerini görür, davalara bakar ve gerektiğinde keşfe çıkardı. (Ortaylı, 1994:44-45). Umumiyetle süresiz olarak tayin edilen naiplerin görev sürelerinin sona ermesi, naibi olduğu kadının azli ya da ölümüyle bağlantılı olabilirdi. Ancak bilgisizlikleri, yetersizlikleri ya da bir yolsuzluğa karışmaları gibi durumlarda da azledilirlerdi (İpşirli, 2006:312).

Naipler, vazifelerinin mahiyetlerine göre kadı naipleri, kaza naipleri, bâb naipleri, mevali naipleri ve ayak naipleri gibi farklı isimlerle anılırlardı (Uzunçarşılı, 1988:117). Osmanlı Devleti'nde büyük şehir kadılarının yardımcısı olan nâipler, bâb naibi olarak anılır ve bâb mahkemelerinde şehir kadısına vekâleten yardım eder, dava dinler ve karar verirdi (İpşirli, 1991:362). Manisa kadısı da merkez kaza ile merkez kazaya bağlı nahiyelere naip tayin etme hak ve salahiyetine haizdi (Uluçay, 1949:15).

Manisa'da bu dönemde dört naibin kaleminden çıkmış manzume tespit edilmiştir. Bu anlamda uzun manzumeler olmasa dahi şiire meyilleri ve istidadları olduğunu göstermeleri bakımından önemlidir. 18. yüzyılda Manisa'da görev yapmış naipler arasında manzume yazanlardan biri Mustafa Efendi'dir. Mustafa Efendi'ye naiplik görevi 27 Ekim 1726'da tevcih edilmiştir. Ancak yaklaşık iki ay sonunda 25 Aralık 1726'da naiplik görevi, Seyyid Abdülkerim'e verilmiştir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6603/s.184, 187). Mustafa Efendi'nin naipliğinin bu kadar kısa sürmesinin sebebi ile ilgili herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Bununla birlikte Mustafa Efendi'nin yazdığı manzumeden önceki belge, Mart 1727 tarihlidir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6603/s.180). Bu bakımdan sicilde Seyyid Abdülkerim Efendi'nin mührünü ve ismini taşıyan bir belge tespit edilmediğinden Mustafa Efendi'nin daha sonra naiplik görevine devam ettiği akla gelmektedir. Ancak bu düşünceyi destekleyen herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Mustafa Efendi'nin yazdığı şiir ise şöyledir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6603/s.180):

*Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün (fa'lün)
Kadem basarsa yine ber-safâ-yı Mağnisâ
Ten-i nizârım idem hâk-i pâ-yı Mağnisâ*

*Düşer miydi yere elden metâ'ı hurşîdin
Bulaydı zerrece hüsn ü behâ-yı Mağnisâ*

*Menâzil almağa müştâk müşteri zühre
Eger olaydı felekde revâ-yı Mağnisâ*

*Verir hayât-ı safâ mürde dil olur zinde
Mesîh gibi nefes-i cân-fezâ-yı Mağnisâ*

*Nesîm geşt-i cihân etdi bulmadı mislin
Bu rûzgârda yokdur hevâ-yı Mağnisâ*

*Serîr-i işrede her biri bir şeh-i âlem
Cihânı 'aynma almaz gedâ-yı Mağnisâ*

*Safâ vü zevkde ahâlisi şâd kâm olsun
Emîn ola gam u hemden kazâ-yı Mağnisâ*

Temme'r-rakam ceffe'l-kalem fi hâze'l-makâm harrerehû el-fakîr Mustafa el-müvellâ hilâfeten. Gufira-lehû (Mühür)

“Mağnisa” redifli bu yedi beyitlik manzume Manisa için yazılmış bir medhiyedir. Divan şairlerinden Nâbi, Birrî ve Seyyid Vehbi de Manisa şehrini öven Manisa redifli manzumeler kaleme almışlardır (Koyuncu, 2019:490-491; Bilkan, 2011:146-148; Erkul, 2000:162-164; Dikmen, 1991:516-517). Bu anlamda Naip Mustafa Efendi'nin bahsi geçen manzumelere bir nazire yazdığı söylenebilir. Nitekim Naip Mustafa Efendi'nin kaleme aldığı manzumenin vezni ile diğer şairlere ait Manisa redifli manzumelerin vezni aynıdır (Bilkan, 2011:146; Erkul, 2000:162; Dikmen, 1991:516). Mustafa Efendi'ye ait manzumenin beyitlerini şöylece günümüz Türkçesine çevirebiliriz: “Eğer yine bir Manisa eğlencesi (baharı) ayak basarsa (gelirse) bu zayıf vücudum Manisa'nın ayak toprağı olsun (bu zayıf vücudum Manisa'ya feda olsun). Güneş, Manisa'nın değer ve güzelliğinden zerre kadar istifade etseydi değeri böyle düşmezdi yahut durakları geçmeye can atan Müşteri (Jüpiter) ve Zühre (çoban yıldızı=çulpan, Venüs) felekte Manisa'ya layık/denk olsaydı, daha değerli olurlardı/bu durakları geçerlerdi. Gönle ferahlık veren Manisa, Mesih (Hz. İsa) gibi saf bir hayat verir ve ölü gönüller canlanır. Rüzgâr bu zamanda dünyayı dolaştı(ysa da) Manisa'nın havasının bir benzerini bul(a)madı. Manisa'nın dilencilerinin bile dünya gözüne görünmez, eğlence yerinde her biri dünyanın şahıdır. Manisa kazasının ahâlisi gam ve kederden uzak olsun, zevk ve safa ile mutlu olsun.

18. yüzyılın ilk yarısına ait Manisa sicillerinde tespit edilen bir diğer manzume ise Naip İbrahim Efendi tarafından yazılmıştır. Naiplik görevi kendisine 10 Nisan 1739'da tevcih edilmiştir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6613/s.116). Bunun yanında İbrahim Efendi'nin görev süresini tayin etmek mümkün olmamıştır. Ancak Mart 1741'de, Hafız Mehmed Efendi'nin naip olduğu anlaşılmaktadır (BOA.MŞH.ŞSC.d.6612/s.157). Bu bakımdan İbrahim Efendi'nin 1739-1741 yılları arasında naiplik yaptığı düşünülebilir. İbrahim Efendi'nin sicile kaydettiği manzume şöyledir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6613/s.61):

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün
Şarab-ı azl içmekden döner sanma beni sâkî
Değildir mansıb-ı dünyâ cihânda kimseye bâkî

Temme'l-kelâm fi hâze'l-makâm nemekahû el-abdu'l-fakîr ileyhi azze şanuhû İbrahim en-nâibu bi-medîne-i Mağnisâ el-mahmiyye. Gufira-lehû (Mühür)

İbrahim Efendi'nin bu beyti azl ve nasb gelgitinde yaşayan kadı ve naiplik gibi devlet görevlerinde bulunanlar tarafından söylenmiş çok anlamlı bir beyittir. Beyti günümüz Türkçesi'ne şöyle çevirebiliriz: Ey saki, başımın azil şarabından dolayı döndüğünü sanma. Çünkü dünya mansıbı cihanda kimseye baki değildir. Bu beyitin, bir sehl-i mümteni ile yani kolayca ve hikmetli söylenişiyile dilden dile dolaştığı söylenebilir. Zira aynı beyit farklı mahkemelerde görev yapan kadı ve naipler tarafından da sicillere kaydedilmiştir. 1745'te Adana kadısı ve 1782'de Afyonkarahisar kadısı görevden ayrılırken aynı dizelerle duygularını ifade etmiştir (Tak, 2019:615, 617; Taş, 1998:185; Baki, 1951:120). Şer'iyeye sicillerinde yer alan manzumelerin kimi zaman bilinen şiirlerden parçalar olabildiği daha önce ifade edilmişti. Burada kadı ya da naiplerin hafızalarında bulunan ya da yazılı bir kaynaktan uygun gördükleri şiirleri alıp sicillere kaydettiğini söylemek mümkündür. Bunun yanında kimi manzemelerin de kadı ya da naibin kendisi tarafından yazılmış, özgün eserler oldukları hususunda şüphe bulunmamaktadır.

Manisa'da 1745-1746 yılları arasında bir yıl naip olan Arabzâde Mustafa Efendi de bir manzume kaleme almıştır. Mustafa Efendi'den önce Tophaneli adıyla tanınan Abdülfettah b. Şeyh Mehmed Efendi, sonrasında ise Makbulzâde Süleyman Efendi naip olmuştur. Birer yıl süreyle hizmet eden bu naipler döneminde Manisa kadılığı görevini ise eski Anadolu Kazaskeri olan Halil Efendizâde Mehmed Said Efendi ifa etmiştir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6620/s.2, 41, 47; BOA.MŞH.ŞSC.d.6621/s.33, 65, 71). Arabzâde Msutafa Efendi naiplik görevinden ayrılırken sicile duygularını şu dizelerle aktarmıştır (BOA.MŞH.ŞSC.d.6621/s.33):

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün
Bi-hamdillâh ki hayr-ıla sukûkum irdi encâma
Ana sehv olmadı benden meğer kim eyleye hâma

Ola Hakk şâkir-i râzî bu şehrin cümle halkından
Safânuz gün-be-gün artsun dedik ber-hâs-ıla 'âma

Harrerehû el-fakîr Mustafa Arabzâde el-müvellâ-hilâfeten bi-medîne-i Mağnisâ el-mahmiyye. Gufira-lehû (Mühür)

Arabzâde Mustafa tarafından yazılan bu iki beyti günümüz Türkçesi ile şöylece ifade edebiliriz: Şükürler olsun ki belgem hayırla sona erdi. Kalem yanlış yaptıysa bilmiyorum ama benden ona bir sehiv ve hata olmadı. Bu şehrin bütün insanlarından Hak razı olsun, teşekkür ederim. Neticede bütün halka "safanız gün-be-gün artsın" dedik.

Sicillerde tespit edilen bir diğer manzume ise 1751-1752 yılları arasında Manisa naibi olan Abdullah Efendi tarafından yazılmıştır (BOA.MŞH.ŞSC.d.6625/s.35; Uluçay, 1953:298). Abdullah Efendi, Manisa kadısı Müminzâde Ahmed Hasib Efendi ile aynı dönemde görevde bulunmuştur. Kadı ve naip, görevden ayrılırken birer manzume yazmışlardır. Nitekim yukarıda, kadı Ahmed Hasib Efendi'nin manzumesinden bahsedilmiştir. Bunun yanında, naip Abdullah Efendi'nin yazdığı manzumeyi, Uluçay'dan aktaran Ekrem TAK, muhtemelen sehven söz konusu manzumenin kadı tarafından kaleme alındığını ifade

etmiştir (Tak, 2019:616). Abdullah Efendi'nin manzumesi şöyledir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6625/s.35):

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
Bâb-ı lutfundan cenâb-ı hâlık-ı hayru'l-beşer
Eylemiş fasl-ı kazâyâdan bu mikdârı kader

Mazhar-ı tevfik-i Rabbânî olup ahkâmda
Eyledim hatm-i sicill-i şer'e bu nazmı eser

Harrerehû el-fakîr ilâ rabbihî el-ganî el-kadîr azze şânühû Hacerîzâde Abdullah el-nâib bi-medîne-i Mağnisâ sâbıkâ. Gufira-lehû ve li-vâlideyhî (Mühür)

Naip Abdullah Efendi'nin yazmış olduğu manzumeyi günümüz Türkçesi ile şöyle ifade edebiliriz: İnsanların en hayırlısının yaratıcısı olan Cenab-ı Hakk, iyilik kapısından, yargı hususundaki görevim için bu kadar mikdarı/zamanı takdir eylemiş. Hükümlerde Cenab-ı Hakk'ın yardımına nail olup bu manzume ile şer'iyye sicilini bitirdim.

Tartışma ve Sonuç

Şer'iyye sicilleri, bilhassa şehir tarihi çalışmaları için önemli kaynaklar olmanın yanında Osmanlı toplumunun edebî ve kültürel yönüne ışık tutan kayıtlar da ihtiva etmektedir. Zengin bir malzeme çeşitliliğine sahip olan bu defterlerde, resmi belgelerin yanı sıra muhtelif not ve şiirler de yer almaktadır. Manzumeler genellikle göreve başlayan ya da görevden ayrılan kadı ya da naipler tarafından kaleme alınmıştır. Bu bakımdan şer'iyye sicilleri üzerinde bu yönde yapılacak incelemeler, daha önce bilinmeyen şiirlerin gün yüzüne çıkmasını sağlayacağı gibi dönemin kadı ve naipleri hakkında da sınırlı olmakla birlikte bilgi edinilmesine imkan tanıyacaktır. Bu çalışmada, böyle bir gaye ile 18. yüzyılın ilk yarısına ait Manisa şer'iyye sicilleri incelenmiştir. Neticede yedi ayrı manzume tespit edilmiştir. Bu manzumelerden birini bir kadı, dördünü ise farklı naipler kaleme almıştır. İki manzumenin ise şairi belirlenememiştir.

Manisa'da görev yapan kadı ya da naipler tarafından yazılan ya da onlar için yazılmış olan manzumeler incelendiğinde öncelikle yargı görevini icra eden bu kimselerin adil, salih ve buldukları makama layık oldukları anlaşılmaktadır. Umumiyetle manzumelerde bu husus dile getirilmekle birlikte halk ile ilişkilerinin de iyi yönde olduğu görülmektedir. Bu anlamda incelenen dönemde Manisa halkının şehirde görevli kadı ve naiplerden memnun olduğu söylenebilir. Bunun yanında Manisa'da görevlendirilmiş kadı ve naiplerin de Manisa şehrini ve halkını sevdikleri ve görevleri müddetince halkın olumlu tutum ve davranışlarıyla muhatap oldukları ifade edilebilir. Manzumelerde dikkati çeken bir diğer husus ise yargı makamında görevli olanların birbirleri ile iyi ilişki içinde olmalarıdır. Kadı Ahmed Hasib Efendi'nin yazdığı manzumede bilhassa naibini her konuda dostu ve sırdaşı olarak ifade etmesi, kadı ve naiplerin birbirleriyle iyi anlaşan, iyi birer dost ve sırdaş olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Her kadı ve naibinin benzer şekilde iyi anlaşmalarını söylemek mümkün değilse de en azından Ahmed Hasib Efendi ile naibi Abdullah Efendi'nin oldukça iyi anlaşmaları ve şehirde yargı görevini birlikte layıkıyla yerine getirdikleri açıktır.

Kadı Müminzâde Ahmed Hasib Efendi'nin Manisa şer'iyye siciline kaydetmiş olduğu manzume ise ayrı bir öneme sahiptir. Zira Ahmed Hasib Efendi'nin kaleme aldığı muhtelif eserler hakkında malumat sahibi olunmakla birlikte bu çalışmada daha önce rastlanmamış bir manzumesi ortaya çıkarılmıştır. Ahmed Hasib Efendi'nin daha önce kadı olarak

bulunduğu bölgelere ait sicillerde de benzer manzumelerinin bulunması muhtemeldir. Bu anlamda yapılacak çalışmalarda şer'iyye sicillerinin bilhassa incelenmesi gerektiği açıktır. Manzume yazan naipler arasında ise Mustafa Efendi, Manisa redifli manzumesi ile dikkat çekmektedir. Kendisinden önce Manisa redifli manzumeler kaleme almış başka divan şairleri olduğu da göz önüne alındığında Mustafa Efendi'nin bu manzumelere bir nazire yazdığı söylenebilir.

Sonuç olarak, 18. yüzyılın ilk yarısında Manisa'da görev yapmış kadı ve naiplerden bazısının şiir yazma konusunda istidadı olduğu ve kendilerini yazdıkları bu manzumelerle ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Şiirlerde esas olarak kadılık ya da naiplik görevinin iyi bir şekilde yerine getirilmesi yönündeki istek ve temenniler ile Manisa şehri ve halkına karşı duyulan muhabbet dikkati çekmektedir. Bunun yanında Manisa'da vazifelendirilmiş olmaktan şikayet eden kadı ya da naibe rastlanmamış olup en azından incelenen dönemde kadı ve naiplerin Manisa'da rahat bir yaşam sürmüş oldukları söylenebilir.

Kaynakça

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Meşihat Defterleri (BOA.MŞH.ŞSC.d.), nr.6593, 6597, 6603, 6609, 6610, 6612, 6613, 6620, 6621, 6625
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet-Adliye Tasnifi (BOA.C.ADL), nr. 92.5524
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (BOA.TS.MA.d.), nr.6065
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (BOA.TS.MA.e.), nr.1182.27
- AKGÜNDÜZ, Ahmet (2009). İslâm hukukunun Osmanlı Devleti'nde tatbikî: şer'iyye mahkemeleri ve şer'iyye sicilleri. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 14, 13-48.
- AKÖZ, Alaaddin (2011). Ma'zûl bir Osmanlı kadısının duyguları ya da bir kadı şiiri. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, III, 15-22.
- AKSOY, Hasan (2022). Kıta. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25, 504-505.
- ARIKAN, Zeki (1990). Manisa'nın 1 numaralı şer'iyye sicilindeki Osmanlı tarihi. *Osmanlı Araştırmaları*, X, 99-136.
- ATAR, Fahrettin (2001). Kâdı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24, 66-69.
- AVCI, Casim (2006). Nâib. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32, 311-312.
- BAKİ, Edip Ali (1951). *Şeriye sicillerine göre Afyonkarahisar'da xvü, xvüü inci asırlarda meçhul halk tarihinden yapraklar*, Afyon:Yeni Matbaa.
- BİLKAN, Ali Fuat (2011). *Nabi divânı*, 1, Ankara:Akçağ Yayınları.
- ÇETİN, Osman (1987). Bursa şer'î mahkeme sicillerinden notlar. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II/2, s. 59-71.
- DİKMEN, Hamit (1991). *Seyyid Vehbi ve divanı'nın karşılaştırmalı metni* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- EKİNCİ, R (Yay. Haz.). (2018). *Şeyhî Mehmed Efendi, Vekayiu'l-Fuzalâ, Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli*. 3, İstanbul:TYEKB Yayınları.

- ERKUL, Rasih (2000). *Manisalı Birrî Mehmed Dede hayatı, eserleri, edebî şahsiyeti ve dîvânı*, Manisa:Manisa Valiliği Yayını.
- İNAN, Göker-EKİNCİ, Ramazan (2014). HASİB, Mü'min-zâde Ahmed efendi. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Erişim Tarihi:06.11.2022, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hasib-muminzade-ahmed-efendi>)
- İPŞİRLİ, Mehmet (1991). Bab mahkemesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4, 362.
- İPŞİRLİ, Mehmet (1994). Ehl-i örf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 10, 519-520.
- İPŞİRLİ, Mehmet (2006). Nâib-Osmanlılarda. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32, 312-313.
- KOYUNCU, Fatih (2019). Divan şairlerinin gözüyle Manisa. *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan*, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- KUT, Günay (1989). Ahmed Hasib efendi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2, 87-88.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat (2006). Narh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32, 390-391.
- ORTAYLI, İlber (2021), *Hukuk ve idare adamı olarak osmanlı devletinde kadı*, İstanbul: Kronik Yayınları.
- ORTAYLI, İlber (2001), Osmanlı Devleti'nde kadı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24, 69-73.
- OCAK, Mehmet Masum (1977). *Manisa kadılığı 189 no'lu şer'îye sicili defterine göre Manisa'nın sosyal ve iktisadî durumu (1145/1732)*, (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- TAK, Ekrem (2019). Kültür tarihi kaynağı olarak şerîye sicilleri: mahkeme sicillerinde şiirler. *Vakıf İnsan Prof. Dr. Hikmet Özdemir Armağanı*, Ed. Ü. Aslan, H. Taş, İstanbul:Kriter Yayınevi, 607-623.
- TAŞ, Kenan Ziya (1998). Arşiv malzemesi olarak şerîye sicilleri ve taşra üniversitelerinde tarih araştırmaları. *I. Milli Arşiv Şurası, (Tebliğler-tartışmalar: 20-21 Nisan 1998 Ankara)*, Ankara:Başbakanlık Milli Arşiv Genel Müdürlüğü Yayınları, 175-186.
- TURAN, Şerafettin (1976). Şer'îye sicillerinin tarihî kaynak olarak önemi. *Studi Preottomani E Ottomani Atti del Convegno di Napoli, (24-26 Settembre 1974)*, Napoli: Istituto Universitario Orientale, 225-226.
- ULUÇAY, Çağatay (1953). Manisa şer'îye sicillerine dair bir araştırma. *Türkiyat Mecmuası*, X, 287-298.
- ULUÇAY, Çağatay (1943). Hamamî zadenin manisa şiiri. *Gediz*, 6 (63), 6.
- ÇAĞRICI, MUSTAFA- ULUDAĞ, SÜLEYMAN (2001). İstikamet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 23, 348-349.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988). *Osmanlı devletinin ilmiye teşkilatı*. Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Açıklamalar

1. Osmanlı kadıları hakkında günümüze ulaşan şahsî hâtıra ve gözlem gibi malzeme hemen yok denecek kadar azdır (Ortaylı, 2001:69). Bu bakımdan şer'iyeye sicillerinde yer alan notlar ve şiirler, kaleme alan kadı ve naipler hakkında az da olsa sağladıkları bilgiler bakımından oldukça kıymetlidirler (Aköz, 2011:15-22; Tak, 2019:607-623).

2. Manisa şer'iyeye sicilleri, şer'î mahkemelerin kapatılmasından sonra Muradiye Camii'ne konulmuştur. 1938 yılında Manisa savcılığında aldığı izin sonrasında Çağatay ULUÇAY, bu belgelerin tasnifi ve ciltlenmesi üzerinde büyük çaba harcamıştır. Nihayet siciller, 1946 yılında istifade edilebilir bir arşiv haline getirilmiştir (Uluçay, 1953:286-287).

3. Çağatay ULUÇAY, "Manisa Kadıları ve Mahkemesi Teşkilatına Dair Notlar" adlı çalışmasını, 1949 yılında tamamlamış ve Türk Tarih Kurumu'na teslim etmiştir. Ancak eser, hala yayınlanmamıştır. Bahsi geçen eser, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nin Telif Eserler kısmında muhafaza edilmektedir. Kurum ile yaptığımız görüşme sonrasında, eserin kısa zamanda yayın hayatına geçirilmesinin planlandığı öğrenilmiştir.

4. Bağdad kadısı Müminzâde Seyyid Ahmed Hasib Efendi'ye 11 Nisan 1751'de Manisa kadılığı tevcih olunmuş ve 26 Mayıs 1751'de Manisa kadılığı görevine başlamıştır. (C.ADL.92.5524; Sicil 205/ s.3, 33). Müminzâde Seyyid Ahmed Hasib Efendi uzun süre Bağdad kadısı olarak görev yapmıştır. 1747 yılında vefat eden Bağdad valisi Hasan Paşazâde Ahmed Paşa'nın muhalledatından İstanbul'a nakledilen mücevheratın müfredat defterinde, Ahmed Hasib Efendi'nin imzası bulunmaktadır (TS.MA.d.6065). Bunun yanında Bağdat valisinin vefatının manzum olarak kaydedildiği bir belgede bu imza bulunmaktadır (TS.MA.e.1182.27). Bu manzumeyi kimin kaleme aldığı bilinmemekle birlikte o sırada Bağdat kadısı olan Ahmed Hasib Efendi tarafından yazılmış olması muhtemeldir. Şiirde vezin ve anlam bakımından birtakım aksaklıklar olduğu görülmektedir. Dörtlük şeklinde ve hece vezniyle yazılmış olan şiir şöyledir:

Ömrüm tamâm oldu ey gâzi hünkârım
Öksüz kaldı Bağdad bil pâdişâhım
Bunca demdir eyledim düşmâna ilgâr
Mâtemdedir Bağdâd bil pâdişâhım

Niçe zamân eyledim hıfz [u] hurâset
Yakdı ecel şerbeti derûnum gâyet
Tûğlarım kethüdâma eyle inâyet
Hicrândadır Bağdâd bil pâdişâhım

Almış idim uryânî zarb destime
Rüstem-i Zâl olsa gelmezdi üstüme
Sülaymân kethüdâyı oturdun postuma
Düşmân gâlibdir bil pâdişâhım

Gelmedi bu cihâna benim akrânım
Şu fânîde kaldı hezâr nişânım
Yedi iklim dört kûşede söylendi nâmım
Arslanlarım garîb kaldı bil pâdişâhım

Bağdâd ellerine düşdü bir figân
Geldi ecel ne çâre bulmadım dermân
Boş komaz yerimi kethüdâ Süleymân
İhsân eyle tûğlarım vir pâdişâhım

Nâr-ı firâkım ile yanıyor Bağdâd
Burc-ı evliyâdır vatanım serhâd
Bin yüz altmış Şevvâl'de eyledim vefât
Yazanın bağı yanıkdır bil pâdişâhım

5. Manzumenin tarih satırının ebced ile hesaplamasındaki katkılarında dolayı Doç Dr. Ramazan EKİNCİ'ye teşekkür ederim.

Ortaöğretim Görsel Sanatlar Dersinde Dijital Çizim Programları Kullanımının Öğrencilerin Çevresel Tutum ve Yaratıcılıklarına Etkisi ^a

Oğuz Dilmaç^{b, c}, Pınar Karabacak^d

Özet

Bu araştırma görsel sanatlar dersini alan ortaöğretim 10. Sınıf öğrencilerinin temel tasarım ilke ve elemanları ünitesindeki uygulamalarını dijital çizim programları kullanarak gerçekleştirmelerinin çevresel algı ve yaratıcılıklarına olan etkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak öğrencilerin görüşlerini derinlemesine araştırabilme imkânı sağlanmıştır. Araştırmada çalışma grubunu, Menemen ilçesine bağlı Halide Gencer Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde, 2021-2022 bahar yarıyılında 10. Sınıfta öğrenim gören ve Görsel Sanatlar dersini alan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada 12 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış, analizleri yapılmıştır. Lise düzeyi görsel sanatlar dersi alan bir grup öğrenci üzerinde yapılan araştırmada öğrencilere uygulama yapabilecekleri basit düzeyde dijital çizim programları kullanılmış, bu sayede öğrenmiş oldukları temel tasarım bilgilerini uygulamaları sağlanmıştır. Bu araştırma sonucu elde edilen bulgular ışığında; öğrencilerin çevresel duyarlılıklarının arttığı ve yaratıcı düşünme becerilerine olumlu etkileri olduğunu ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler

Sanat Eğitimi
Geri Dönüşüm
Sürdürülebilirlik
Yaratıcılık

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 01.01.2023
Yayın Tarihi: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1227901

The Effect of Using Digital Drawing Programs in Secondary Education Visual Arts Class on Students' Environmental Attitudes and Creativity

Abstract

This study was carried out in order to determine the effect of the implementation of the basic design principles and elements of the secondary school 10th grade students taking the visual arts course using digital drawing programs on their environmental perception and creativity. By using the qualitative research method, the students were given the opportunity to investigate their views in depth. The study group in the research consists of students studying in the 10th grade and taking the Visual Arts course in the spring semester of 2021-2022 at Halide Gencer Vocational and Technical Anatolian High School in the district of Menemen. In the research, a semi-structured interview form consisting of 12 questions was used and analyzed. In the light of the findings obtained as a result of this research; They stated that the environmental sensitivity of the students increased, and it had positive effects on their creative thinking skills.

Keywords

Art Education
Recycling
Sustainability
Creative

About Article

Received: 01.01.2023
Published: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1227901

^a Bu çalışma birinci yazarın danışmanlığındaki ikinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^b İletişim Yazarı: oguz.dilmac@ikcu.edu.tr

^c Prof. Dr. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, 0000-0002-6778-6912

^d Görsel Sanatlar Öğretmeni, Halide Gencer Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Menemen-İzmir 0000-0003-0285-7369

Giriş

Çağımızın en büyük sorunlarından olan çevre kirliliği aşırı tüketim, kontrolsüz gelişen sanayileşme ve hızlıca artan dünya nüfusunun etkisiyle büyük boyutlara ulaşmıştır. İnsan ve çevre arasında vazgeçilemez boyutta bir etkileşim bulunmaktadır. Bu etkileşim insanoğlunun varlığını sağlamaktadır. Bu etkileşimin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusunda birtakım çabaların gösterilmesi gerekmektedir. Bu etkileşim sürecine zarar veren de çevreyi koruyan ve geliştiren de insandır. Çağdaş çevre bilinci insanlara, sağlıklı ve yaşanabilir bir ortamda yaşamayı insanların en temel haklarından biri olarak görmektedir. Büyük oranda insanoğlunun neden olduğu çevre sorunlarının ortaya çıkardığı bireysel ve toplumsal sorunlar, doğal olarak çözümlenebilmesi için çevre eğitimi kavramının da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çevre eğitimi ile toplumlar bireyleri çevre konusunda bilinçlendirerek, çeşitli uygulamalarla sorunların çözümüne aktif katılmalarının sağlanmasını amaçlanmaktadır. Çevre eğitimi ile çevresel konulara duyarlı, sorumlu çevre davranışı gösteren duyarlı insanlar yetiştirilebilir. İnsanların çevre ve çevre sorunları hakkında bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi insanoğlunun geleceği için son derece hayati bir konudur. Çevre bilincinin öğrencilere kazandırılması, tüm insanlığa temiz ve yaşanabilir dünya bırakmanın en büyük adımlarındandır. Öğrencilerin çevre kavramlarına yönelik farkındalıklarının ve ilgilerinin olumlu çevresel davranışlar kazanmalarına yardımcı olacağı söylenebilir (Ötün, Artun, Temur & Tozlu, 2017, s. 513).

Sanat eğitimi, fikirleri ve duyguları ifade etmek ve sanatın farklı kodlarını yorumlamak için sanatsal düşünceyi geliştirmeyi amaçladığı bilinmektedir (Douglas & Coessens, 2012; Michael & Eisner, 1973). Ayrıca bireyin bütünsel oluşumuna olanak sağlayan duygu, duygu ve tutumların ifadesidir (Donnelly & Maguire, 2021). İlk olarak sanat eğitimi, resim, dans, tiyatro, müzik veya heykel gibi sanatsal ve yaratıcı etkinliklerdeki bağlantı olarak tanımlanırken günümüzde teknolojik imkanlar sayesinde dijital sanat türlerinin de bu tanımlamaya dahil edildiği görülmektedir. Günümüzde teknoloji artık sanatsal üretimde kullanılmaya başlanılan bir araç olarak karşımıza çıkmasının yanı sıra dijital görüntü, dijital heykel, net sanat gibi çeşitli dijital sanat türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sanat yaratıcılığı, bireyin kendisini ifade etmeyi geliştirdiğinden, müfredatın önemli bir parçasıdır. Ayrıca sanat süreci bireyin kendini ifade etmesini, bağımsızlığını, esnek düşünmesini, eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini kazanmasını, sosyal etkileşimlerini ve genel olarak iyi olma halini destekler (Sponem & Lambert, 2016). Sanatın dijital yolla aktarılması gibi farklı yaratım süreçlerini teşvik eden müfredatlar öğrencilerin sosyal sorunları anlama, empati kurma ve başka bir bakış açısıyla görmenin yanı sıra iletişim kurmalarına da olanak tanıyacaktır (Cowan, 2007; Michael, 2019). Bu bağlamda, sanat eğitiminde gerçekleştirilen teknolojik uygulamalar öğrencilerin sanal ve gerçek dünya ortamlarının hibrit bir şekilde kullanılması öğretmenler ve öğrenciler için yenidir. Hem sınıflarda artırılmış gerçeklik gibi öğretim materyalleri kullanılarak sağlanan güncel öğretim yöntemleri hem de günlük teknolojik dili takip edebilmeleri açısından çeşitli faydalar sağlar (Haroutounian, 2017; Fleischmann, 2021). Ayrıca yeni teknolojiler, gelişmekte olan teknolojinin ve çevrimiçi hizmetlerin en sık kullanıcısı olan 21. yüzyıl öğrencilerinin hayatlarına köklü değişiklikler getirmektedir (Bassey, & Akpan, 2020).

Eğitimde teknolojinin kullanımının öğrencilerin kendilerine olan öz güvenlerini artırdığı, içinde buldukları dünyayı daha iyi kavrayabildikleri gibi sonuçlara ulaşan çeşitli araştırmaların (Agranovich, Amirova, Ageyeva, Lebedeva, Aldibekova & Uaidullakzyzy, 2019;

Dilmaç, 2020; Dilmaç ve Dilmaç, 2022; Sabirli & Coklar, 2020) yanı sıra öğrencilerin yaratıcılığı artırmaya olan etkilerini belirleyebilmek için de çok sayıda araştırma yapılmıştır (Andersen, 2014; Bereczki & Kárpáti, 2021; Lee & Chen, 2015). İlk çabalar arasında radyo ve televizyon (Valkenburg & Beentjes, 1997) ve LOGO programlama (Clements, 1986) gibi dijital medyanın bireylerin yaratıcılığını nasıl etkileyebileceğini test etmeye odaklanan çalışmalar vardı. Daha sonra, sohbet sistemleri (Ziegler, Diehl & Zijlstra, 2000) ve bilgisayar destekli öğretim (Kerr & Murthy, 2004) gibi daha geniş bir etkileşimli teknoloji yelpazesini kapsayan araştırma alanı hızla büyüdü. Son 10 yılda mobil cihazlar (Tsai, Jou, Wang, & Huang, 2017), dijital oyunlar (Blanco-Herrera, 2019) gibi uç teknolojiler ve sanal gerçeklik (Yang, Lin, Cheng, Yang, Ren, & Huang, 2018) daha fazla dikkat çekmiştir. Dijital teknolojiler sanat eğitiminde yaratıcı bir kaynak ve yaratıcılığa rehberlik eden bir araçtır, öğrenciye uyarıcılarını doğrudan deneyimleme imkanı sunar ve öğrenmeye önemli bir değer kazandırır (Elwell, 2020). Piksel sanatı, 3B modelleme, vektör sanatı ve fraktal sanat, tasarım ve üretim sürecinde dijital teknolojinin uygulandığı bazı örneklerdir (Serkova, 2020). Benzer şekilde, dijital teknolojinin kullanımı, öğrenme ve öğretme sürecinde görsel düşünme gibi yeterliliklerin kazanılmasını etkiler. Görsel düşünme, fikirleri hızlı ve sezgisel bir şekilde keşfetme, üretme, geliştirme, manipüle etme, ilişkilendirme ve paylaşma yeteneğimizdir. Görsel düşünme, dünyayı duylara dayalı olarak kavramanın farklı yollarını sunar (Penketh, 2020).

Bu düşünce doğrultusunda bu araştırmanın amacı, görsel sanatlar dersini alan ortaöğretim 10. Sınıf öğrencilerinin temel tasarım ilke ve elemanları ünitesindeki konuları dijital çizim programları (SketchBook, 3D modelleme v.s) kullanarak gerçekleştirdikleri çalışmaların çevresel algı ve yaratıcılıklarına olan etkisini belirlemektir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, lise öğrencilerinin Görsel Sanatlar dersinde tasarım uygulamaları ünitesi çerçevesinde uygulamalarını dijital ortamda yapmalarının çevresel tutumlarına ve yaratıcılıklarına olan etkisine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma insanların oluşturdukları anlamları kavramayla ve insanların dünyayı, dünyada meydana gelen olayları nasıl algıladıkları ve nasıl deneyimler edindikleri ile ilgilenir (Merriam, 2013). Daha derinlemesine görüşlerin elde edilebilmesi için var olan durum ayrıntıları ile betimlenmeye çalışılmış, olayla ilgili öğrenci görüşlerinin alınmış olan bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni ile yürütülmüştür. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturularak yüz yüze görüşmeler ile elde edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmada çalışma grubunu, İzmir ili Menemen ilçesine bağlı Halide Gencer Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde, 2021-2022 bahar yarıyılında 10. Sınıfta öğrenim gören ve Görsel Sanatlar dersini alan öğrenciler oluşturmaktadır. Dolayısıyla amaçlı örneklem kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda, çalışılan kişi sayısı az olduğundan bu kişilerin görüşleri derinlemesine araştırabilmiştir. Bu nedenle, araştırmacılar amaçlı örneklemeyi tercih ederler (Creswell, 2009). Bu çalışmada katılımcıların araştırmanın amacına uygun olarak seçilmesi için amaçlı örneklem yöntemlerinden olan ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme yoluyla, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan kişiler çalışmaya dahil edilir. (Yıldırım &

Şimşek, 2011). Bundan dolayı bu çalışmada, görsel sanatlar dersinden aldıkları puanlar bakımından farklı dereceye sahip olanlar (50) içinde araştırmaya gönüllü katılacağı ön görülen öğrenciler arasından 20 kişi ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Öğrenciler ile yapılacak dersin içeriği, belirlenen süre için detaylı ders planı hazırlanmıştır ve plan doğrultusunda dersler işlenmiştir. Araştırmaya katılım için öğrencilere ve ailelerine gönüllü onam formu dağıtılmış veliler ve öğrencilerin rızaları alınarak doldurulmuştur.

Araştırmaya Grubunun demografik özellikleri tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Grubunun Demografik Özellikleri

Öğrencilerin alanları	Sınıf	Öğrenci Sayısı	Kadın	Erkek
Halkla İlişkiler ve Organizasyon Alanı	10	20	13	7

Araştırmanın Süreci

a. Bu araştırma 2020-2021 eğitim-öğretim yılında tasarlanmıştır. Araştırmada izlenecek yollar, işlenecek konular, problemlerin olası çözümleri, yararlanılacak kaynaklar, öğrencilerin belirlenmesi, kullanılacak ölçme araçları vb. gibi hazırlıklar 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz döneminde yapılmıştır.

b. Araştırmada kullanılmak üzere uygulama çalışmasının yapılması ve verilerin toplanabilmesi için Milli Eğitim kanallarından gerekli izinler alınmak üzere başvurular yapılmış ve resmi izin onayları alınmıştır.

c. Araştırmada çalışma süresi haftada iki saatlik derslerle, Tasarım ilke ve elemanları ünite konularında bilgilendirilerek öğrenme süreçlerini planlama etkinlikleri gerçekleştirilmiştir.

d. Öğrencilerden ilgileri doğrultusunda uygulama süresi boyunca birlikte çalışmak istedikleri diğer öğrencilerden oluşacak grupları meydana getirmeleri istenmiştir. Öğrenciler kendilerine müdahale edilmeksizin 3’er veya 4’er kişiden oluşan küçük gruplar oluşturmuşlardır. Öğrencilerden cep telefonlarına SketchBook ve 3D Modelleme isimli ücretsiz programları indirmeleri istenmiştir.

e. İndirdikleri dijital çizim programlarını kullanarak tasarım ilke ve elemanları çerçevesinde çevresel faktörleri, günlük hayatta rutin kullandıkları objeleri yeniden nasıl tasarlayıp kullanıma sunabilecekleri konusunda çizimler yapmaları istenmiştir. Sınıf içinde beyin fırtınası tekniği uygulanarak olumsuz çevresel faktörler ve tüketim konusu tartışılmıştır. Tartışma esnasında çok yaratıcı fikirler ortaya konulmuş hatta öğrencilerin birbirlerinin fikirlerine katkıda buldukları tespit edilmiştir. Ayrıca öğrenciler programları tanımaya çalışırken sınıf ortamından çıkılarak açık havada dersler işlenmiş, bu sayede öğrencilerin çevreye daha kolay adapte olmaları sağlanmıştır.

f. Oluşturulan grupların konuları belirlenerek öncelikle dijital çizim program uygulamalarını nasıl kullanacakları, tasarımlarını nasıl hayata geçirebilecekleri hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca çalışmalarını gerçekleştirirken örnekler oluşması ve fikirlerine destek olması açısından yararlı olabileceği düşünülen kısa sanat ve tasarım içerikli belgeseller izletilmiş üzerine tartışmaları sağlanmıştır.

g. Grupların konuları belirlenip netleştirildikten sonra, projelerin planlanması ve hazırlanmasına yönelik kullanacakları program üzerinde projelerini nasıl hayata geçirebilecekleri, malzeme tanımı program özellikleri bilgileri verilmiştir. Elde edilen

görsellerden yola çıkarak tasarım öğelerini dijital çizim programları kullanarak kendilerine özgü tasarımlar gerçekleştirmelerine ve elde edilen bilgilerin deneysel süreç sonunda sınıf içinde sunumunun yapılacağı bilgisi verilmiştir. Öğrenciler kendi grupları içinde çalışmalara başlamış kullanacakları malzemelerin tamamını atıklardan oluşturma kararı almışlardır. Çevrelerine yakın yerlerde atıklar toplamış ve çalışmalarının aşamalarını fotoğraf ve video ile kayıt altına almışlardır. Derledikleri fotoğraf, video ve program üzerinde tasarladıkları çalışma görsellerinden oluşan PowerPoint sunumunu sınıfta arkadaşlarına da kendilerini tanıtarak sunmuşlardır. Böylece süreç boyunca çevrelerinde şahit oldukları kirliliği, fazla tüketim sonucu gözlemledikleri olumsuzlukların kendilerini nasıl etkilediklerini de ifade edebilme fırsatı bulmuşlardır.

h. Araştırmada öğrencilerin öğrenme ortamında dijital çizim programları kullanmalarının yaratıcı düşünme becerileri üzerinde etkisi de incelenmiştir. Bu nedenle tasarım çalışmalarında farklı ve özgün düşünebilmeleri için uygun bir eğitim ortamı oluşturulmaya çalışılmıştır. Öğrencilerin çalışmalarına destek olması açısından okul civarında yürüyüşler düzenlenmiş çalışmalarına malzeme oluşturacak atık malzeme toplanmıştır. Bu sayede öğrencilerde yaşadıkları yakın çevrede çok fazla estetikten uzak mekân ve çevresel atık olduğunu fark etmeleri sağlanmıştır.

i. Araştırma sürecinde elde ettikleri bilgiler örgütlemelerine ve sunmalarına imkân sağlamıştır. Ayrıca araştırmada, öğrencilerin edindikleri bilgi ve beceri ile bilgiyi kendi kendine anlamlandırabilmeleri, kontrol etmeleri, öğrenme sorumluluğu almaları ve öğrendikleri üzerine yeni tasarımlar düşünebilmelerine dikkat edilmiştir.

j. Uygulamanın başında oluşturulan çalışma grupları, ortaya koydukları tasarımlarını belirtilen tarihte sınıfta paylaşmışlardır. Öğrenciler sunum süresince power point, poster sunumlarını kullanmışlar, sunum bittikten sonra arkadaşlarına eleştirilerde bulunmuşlardır.

k. Çalışılan uygulamada, birçok özgün tasarım ortaya çıkacağı ve bu tasarımları, diğer tüm kademe öğrencilerinin de inceleyebilmeleri için Halide Gencer Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi koridorlarında sergilenmiştir.

l. Derslerin işlendiği süre boyunca güdüleme, dikkat çekme, gözden geçirme, değerlendirme, tekrar, ara özet, son özet gibi etkinliklere de yer verilmiş, fakat yıllık ve ünite planları daha önceden hazırlanarak bu doğrultuda dersler yürütülmüştür. Öğrencilerin öğrenme süreci ile ilgili kararlara katılmayacak ve sürece ilişkin görüşleri, bilgiyi nasıl yapılandırdıkları dikkate alınmamıştır.

m. Bu süreçlerin sonunda on altıncı haftada gönüllü öğrencilerle yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Araştırmada veriler bu yarı yapılandırılmış görüşme formlarıyla elde edilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada niel veri toplama araçlarından olan Yarı Yapılandırılmış Görüşme formları kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler: Bu görüşme tekniğini kullanmanın temel gayesi genellikle öne sürülen bir hipotezi denemek değil: tersine diğer insanların tecrübelerini ve bu tecrübeleri edinirken hangi yollarla anlamlandırdıklarını ortaya çıkarmaktır (Türnüklü, 2000, s.544).

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Görüşme tekniği kullanmanın temel amacı genellikle bir hipotezi test etmek değil: bunun aksine diğer insanların deneyimlerini ve bu deneyimleri nasıl anlamlandırdıklarını anlamaya çalışmaktır (Türnüklü, 2000). Bu nedenle yarı yapılandırılmış görüşme formları lise

öğrencilerinin süreç içinde yaşadıkları deneyimleri daha derinlemesine analiz edebilmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. İlgili literatür taranarak hazırlanan sorular iki alan uzmanına ve bir Türkçe dil uzmanı görüşü doğrultusunda düzeltmeler yapılarak 12 sorudan oluşan forma son şekli verilmiştir (Artut, 2010; Aykaç, 2010; Uzun ve Sağlam, 2006; Yücel ve Özkan, 2014).

Görüşmeye gönüllü olarak katılan öğrencilere araştırmanın amacı ve süreç hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Katılımcıların görüşme için uygun oldukları zamanı bildirmeleri istenmiştir. Katılımcılara araştırma sürecinde sorular hakkında görüşlerini bildirirken hangi yolla kayıt altına alınmasını istedikleri de sorularak istekleri doğrultusunda kayıt altına alınmıştır. Kayıt alınmasını istemeyenler ise yazılı olarak cevaplandırmışlardır. Görüşmeler önceden belirlenen sürelerde, öğrencilerin kendilerini rahat hissedebilecekleri ve fikirlerini çekinmeden açıklayabilecekleri bir ortamda, araştırmacı tarafından yüz yüze yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılarak, nitel veri analiz yöntemlerinden içerik analizi yapılarak analizleri gerçekleştirilmiştir. İçerik analizinde veri kodlaması yapılarak, elde edilen veriler kategoriler altında sınıflandırılıp ve anlamlı hale getirilmiştir. İçerik analizi; sözlü, yazılı ve kullanılan diğer materyallerin nesnel ve sistematik bir biçimde incelenmesine imkân veren bilimsel bir yaklaşımdır (Tavşancıl ve Aslan, 2001). Verileri tanımlama ve verilerin içinde saklı bilgileri su yüzüne çıkarmayı amaçlayan içerik analizinde verilerin kodlanması, kodların ve temaların düzenlenmesi, temaların bulunması, bulguların açıklanması ve yorumlanması olarak belirlenen dört basamakta veri analizi yapılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Veriler toplanırken ve analiz edilirken etik açıdan her bir öğrenciye Ö1, Ö2, Ö3... şeklinde bir kod verilmiştir. Elde edilen veriler birbirinden bağımsız iki uzman tarafından analizleri yapılarak, elde edilen benzerlikler ve farklılıklar incelenerek sonuçlara ulaşılmıştır. Görüşleri derinlemesine inceleyebilmek adına bazı öğrenci görüşleri bulgular ve tartışma kısmında alıntı yapılarak sunulmuştur. Yapılan çalışmada elde edilen bulguların yorumlanma aşamasında iki uzmanın da görüşleri alınarak çalışmanın güvenilirliği sağlanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen nitel veriler birbirinden bağımsız iki uzman tarafından analize tabi tutularak, elde edilen benzer ve farklı hususlar incelenerek bir sonuca ulaştırılmıştır. Uzmanların yapmış oldukları analizlerin tutarlılığını belirlemek için Miles ve Huberman'ın (1994, s. 4) önerdiği güvenilirlik formülü [$\text{Güvenirlik} = \frac{\text{Görüş Birliği}}{\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}}$] kullanılmış, hesaplama sonucunda güvenilirliğin tespiti yapılmıştır. Güvenirlik hesaplarının %70'in üzerinde çıkması, araştırma için güvenilir kabul edilmektedir (Miles ve Huberman, 1984). Buradan elde edilen sonuçlar ışığında araştırmanın güvenilirliği hakkında yorumlama yapılmıştır.

Bulgular

Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilen bulgular bu kısımda içerik analizi yapılarak çözümlenmiş ve tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 2. Görsel Sanatlar Dersinde Tasarım İlke ve Elemanları Ünitesinde Dijital Çizim Programları Kullanılmasının, Geleneksel Malzemelerden (Kâğıt, Kalem, Silgi Vb.) Farklılıklarına Ait Görüşler

Kategoriler	f	Kodlar
Evet	3	Daha kaliteli sanatsal çalışmalar yapabilmemizi sağladı. (Ö1- Ö2- Ö14-Ö9)
	6	Program kullanımı maliyeti azalttı, zamandan ve paradan tasarruf ettirdi. (Ö3-Ö4-Ö5-Ö8- Ö12- Ö13)
	5	Çizim yapmak çok daha kolay hale geldi. (Ö2- Ö6- Ö8- Ö11- Ö13)
	1	Dijital programlar çağa daha uygun. (Ö6)

Tablo 2' de öğrencilerin geneli yapılan uygulamanın faydalı olduğu görüşündedirler. Öğrenciler yapılan çalışmaların ve işlenen konuların geleneksel yöntemlere oranla dijital uygulamalar sayesinde daha kaliteli ve tasarruflu olduğu görüşündedirler. Ö2 farklı teknikle derslerin işlenmesiyle yapılan işlerin daha kolaylıkla ilerlediği, çizimlerinde kalite elde ettiğine değinmiştir. Ö6 geleneksel yöntemlere göre çizimlerin daha kolay ve çağa uygun olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin yöneltilen sorulara karşılık ifadeleri aşağıdaki şekildedir:

Ö2. Dijital çizim günümüzde birçok öğrencinin sahip olduğu telefonlar aracılığı ile yapılabildiği için işlerimizi çok daha kolaylaştırıp, çizimlerimizde çok daha iyi bir kalite elde etmemizi sağlamaktadır.

Ö9. Kalem ve silgi tükenebilir işlevini yitirebilir kullandıkça fakat tablet arızalanma aldığı sürece istediğim kadar çizim yapabilirim kâğıt gibi boyanın elimle dağılması duruşması gibi ihtimaller ortadan kalkıyor.

Öğrenci 2'nin ifadelerinden yola çıkarak öğrencilerin geleneksel yöntemlere göre daha kolay ve kaliteli çalışmalar ortaya koyabildikleri görüşü savunulabilmektedir.

Ö4. Biz gençlerin dijital ortamda fazla vakit geçirdiğimiz düşünülduğünde dijital çizim izler için daha güzel oldu. Ayrıca günümüzde her şeyin olduğu gibi çizim malzemelerinin de fiyatları oldukça arttığı için daha tasarruflu oldu.

Öğrenci 4'ün de ifade ettiği gibi günümüz ekonomik koşulları düşünülduğünde dijital uygulamaların kullanımının maliyeti oldukça düşürdüğü söylenebilir. Öğrencilerin genelinin sosyoekonomik durumları göz önünde bulundurulduğunda kullanılan yöntemin geleneksel malzeme kullanılmasına oranla çok daha cazip hale geldiği gözlenmiştir.

Tablo 3. Dijital Çizim Programlarını Kullanırken Herhangi Bir Zorlukla Karşılaşıp Karşılaşmadığı İle İlgili Görüşler

Kategoriler	f	Kodlar
Sorunlar	5	Herhangi bir olumsuzlukla karşılaşmadım. (Ö1-Ö2-Ö6-Ö8-Ö9)
	2	İstenilen düzeyde çalışmaların gerçekleştirilememesi (Ö11-Ö12)
	7	Programın kullanımı ile ilgili tecrübesizlikler oldu fakat daha sonra çok kolay geldi (Ö3-Ö4-Ö5-Ö7-Ö10-Ö13-Ö14)

Tablo 3' de Görsel Sanatlar dersi içinde dijital çizim programları kullanırken öğrencilerin herhangi bir zorlukla karşılaşp karşılaşmadığına ilişkin görüşlere yer verilmiştir. Yapılan çalışmada 5 öğrenci herhangi 1 olumsuz durumla karşılaşmadıklarını ifade etmişlerdir. 2 öğrenci ise çalışmalarının istenilen düzeyde gerçekleşmediğini belirtmişlerdir. Ö4, Ö5, Ö10 tasarımlarını oluşturmaya başladıklarında programı anlamaya çalışırken zorlandıklarını belirtmişler fakat daha sonra eğlenceli ve zevkli çalışmalar yaptıklarını belirtmişlerdir. Genel olarak bakıldığında öğrencilerin program hakkındaki tecrübesizlikleri olumsuz bir durum olarak ifade etmelerine neden olmuştur. Sonuçlar göstermektedir ki öğrencilerin büyük bir çoğunluğu başlarda tereddüt ettiklerini fakat sonra herhangi bir olumsuzlukla karşılaşmadıklarını düşüncesini paylaşmışlardır. Öğrencilerin ifadelerine göre alıntılar şu şekildedir:

Ö7. Tabii ki hayatımızdaki bazı zorluklar gibi çizim programlarında da zorluklarla karşılaşabiliyoruz. Bu işe başladığım zaman çok zor yapamam diye düşündüm fakat sonrasında gün geçtikçe çok sevdim.

Ö14. Dijital çizim programı olarak CS 6 programı tercih etmiştim ve tasarıma çok merak sardım. Karşılaştığım zorluklar tabii ki oldu ve çözümlerine internet aracılığı ile göz gezdirerek çözüme ulaştım.

Ö9. İlk 2-3 ay alışması gerçekten güç, el ve göz ayrı yerde çalıştığı için alışana ve öğrenene kadar kalem boya hakimiyeti çok zor ama alışınca normalleşiyor.

Öğrencilerin görüşünde de bahsettiği gibi uygulamanın alışma sürecinde birtakım aksaklıklar görülebilmektedir. Fakat alışma süreci tamamlandıktan sonra öğrencilerin birçoğu programın kolay olduğunu söylemektedirler. Ö9' un belirttiği üzere el ve göz koordinasyonunda aksaklıklar yaşanabilmektedir. Fakat kısa süre sonra öğrenciler bu duruma alışabilir işler kolaylıkla çalışmalarını yapabilmişlerdir. Ö7'nin bahsettiği üzere öğrenciler programa karşı ön yargılı yaklaşmışlardır. Doğal olarak daha önce kullanmadıkları için yapamayacakları düşüncesi içindedirler. Ders işleyişinin sıradanlığın dışına çıktığını gördüklerinde daha eğlenceli ne kolay olduğunu fark etmişlerdir. Ö14'ün de karşılaştığı sorun aynı şekilde program içeriğini öğrenme sürecinde gerçekleşmiştir fakat öğrenci karşılaştığı zorlukları internet üzerinden araştırarak çözüme ulaştırmıştır.

Ö11. Dijital programlarla çizim yapmak kolay fakat renklendirme kısmında çalışmalarım istenilen düzeyde olmadı. Onun dışında karşılaştığım bir sorun yok.

Ö12. Evet bazen yaptığımız tasarımlar silinebiliyor ve tekrar yapmak istediğimde istenilen düzeyde çalışmalar ortaya çıkmayabiliyor. Biraz zor bunun dışında başka bir sorun yaşamadım.

Öğrencilerin çalışmalarında en büyük paya sahip olan durum yapamayacakları şeklinde ön yargılı yaklaşımları olduğu gözlenmiştir programların içeriklerini çözüm dediklerinde bu kaygıların özellikle sürecinin sonlarında tamamen ortadan kalktığı, hatta keyifli ve kaliteli bir öğrenme süreci geçirdikleri kullandıkları ifadelerden anlaşılmaktadır.

Tablo 4. Dijital Çizim Programlarının Görsel Sanatlar Dersi İçin Uygunluğu Ve Süreçte Geliştirilmesi Düşünülen Konular Hakkındaki Görüşler

Kategoriler	f	Kodlar
Uygunluk, Süreçte	14	Uygun. (Ö1-Ö2-Ö3-Ö4-Ö5-Ö6-Ö7-Ö8-Ö9-Ö10-Ö11-Ö12-Ö13-Ö14)
Geliştirilmesi	0	Uygun değil.

Düşünülen Konular	2	Uygulamaların kullanım kolaylığı ve yazılım hataları geliştirilmeli. (Ö5-Ö7)
-------------------	---	--

Tablo 4'te kullanılan dijital programlarının Görsel Sanatlar dersi için uygunluğu ve süreçte geliştirilmesi düşünülen konular hakkındaki görüşlere yer verilmiştir. Buna göre öğrencilerin dersin işleyişinde dijital çizim programlarını tercih ettikleri ortaya çıkmıştır denilebilir. Sonuçlara göre öğrencilerin nerdeyse tamamı dijital programların kullanımının Görsel Sanatlar dersi için kullanımının uygunluğu hakkında aynı görüşte oldukları görülmüştür. 2 öğrenci uygun olarak belirtmiş olmalarına rağmen programların kullanımında yaşadığı kullanım kolaylığı ve yazılım hataları üzerinde durmuş zaman zaman programlarda hata verdiğini belirtmişlerdir. Yalnızca 1 öğrenci görsel sanatlar dersi için uygun olmayacağı görüşündedir. Görsel Sanatlar dersinde dijital programların kullanımına ilişkin bazı öğrenci görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ö3. Kesinlikle uygun. Çünkü bu sayede çalışmalarımızı evde, parkta ya da başka mekanlarda rahatlıkla kullanabiliyor, çalışmalarımızı mekân kısıtlaması olmadan tamamlayabiliyoruz.

Ö7. Bence her insanın çizim programları ile iç içe olması gerekli. Sadece günlük derslerde değil diğer tüm derslerde dijital programların kullanılması uygulanması gerek. Çünkü çağın gerekliliği.

Ö13. Aslında hiç bilmediğim yeni programlar gördüm bu derste. Fakat gün geçtikçe daha çok bilgi sahibi oldum ve bunları yaparken hiç kâğıt kalem gibi malzemeler kullanıp israf etmediğim için çok sevdim.

Öğrenci görüşlerinden de anlaşılacağı üzere öğrenciler zaman ve mekan kısıtlaması olmadan özgürce çalışmalarını yapabildikleri bir alan bulmuşlar ve bundan memnun olduklarını belirtmişlerdir. Buradan yola çıkarak günümüz gençlerinin yanlarından ayırmadıkları cihazları günün herhangi bir saati istedikleri mekanlarda tasarım süreçlerini sürdürebildikleri sonucu çıkarılabilmektedir. Öğrenciler sadece süreç içerisinde indirilen programların zaman zaman hata vermesi veya program içerilerinin kısıtlı olması sebebiyle zorluk yaşamışlardır.

Ö9. Bence gayet uygun zaten halihazırda birçok öğrencinin elinde olan telefon ve bilgisayarını kullanarak yaratıcılığımızı resme dökmemiz de katkısı olur ve çabuk tükenen aletlere de para harcamaya gerek kalmaz.

Ö5. Program kullanımını kesinlikle destekliyorum fakat uygulamaların geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Tablo 5. Dijital Çizim Programlarının Çevre Kirliliğine İlişkin Olumlu Veya Olumsuz Görülen Etkilerine İlişkin Görüşler

Kategoriler	f	Kodlar
Olumlu	13	Kesinlikle olumlu etkileri var. (Ö1-Ö2-Ö3-Ö5-Ö6-Ö7-Ö8- Ö9-Ö10-Ö11-Ö12-Ö13-Ö14)
Olumsuz	0	Olumsuz etkileri var. (-)
Etkileri ve Nedenleri	9	Gereksiz atık oluşumunu engelliyor. (Ö1-Ö2-Ö3-Ö5-Ö6-Ö7- Ö12-Ö13-Ö14)
	5	Maddi olarak ve zaman anlamında israfa neden olmuyor. (Ö3-Ö7-Ö8-Ö10-Ö13)

Tablo 5'te araştırmaya katılan öğrencilerin görüşlerinin kodlara göre dağılımı incelendiğinde öğrencilerin tamamı dijital çizim uygulamaları kullanımının çevreye olumlu etkileri olduğu

görüşündedirler. Bu görüşler doğrultusunda aşağıda öğrencilerin belirttikleri düşüncelere yer verilmiştir.

Ö2. Kesinlikle olumlu etkileri vardır. Dijital çizim programları kâğıt ve benzeri şeyler kullanımını engellediği için atık oluşumuna da engel olmaktadır.

Ö3. Olumlu etkisi vardır. Fırça, boya ve tuval gibi çeşitli malzemelerle çalışmak elbette daha zevkli ve güzel ama olaya çevreye katkısı olarak baktığımızda teknolojik ortamda işlerimizi halletmek daha doğru. Çünkü boya, tuval gibi malzemelerde kullanıldıktan sonra doğaya bırakılabilmektedir.

Ö13. Atıklar topladığımız bir projede dijital programların birçok yararlı etkisini görmüş oldum. Daha tasarruflu olmayı öğrendik kâğıt, kalem ve benzeri şeyler kullanmadan da çalışmalar yapılabileceğini gördük.

Öğrencilerin belirtmiş oldukları görüşlerden de anlaşılacağı üzere; Görsel Sanatlar dersi işleyişinde dijital çizim programları kullanmaları öğrencilerin çevrelerinde oluşan kirliliğe dikkat çekmiştir. Ö9' un da bahsettiği üzere silgi, kalem ve kâğıt atıklarının oluşturduğu kirliliğe engel olduğu için çevre kirliliğine ilişkin olumlu etkisi olduğu görüşündedirler. Öğrencilerle ders işleyişi sırasında okul bahçesinde tasarımlarını yapmanın yanı sıra atık toplama etkinlikleri düzenlenmiş çalışmalar proje haline getirilmiştir. Sadece okul civarından topladıkları metal kapaklardan oluşan atıklardan, kullanım dışı bir sehpayı geri dönüştürerek yeniden kullanılabilir hale getirmişler. Yaptıkları çalışmayı İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi "Doğa Dönüşüm Döngü" Proje Sergisi'nde de sergileme imkânı bulmuşlardır. Çalışmalar yürütülürken öğrenciler çevrelerindeki atıklardan fazlasıyla etkilenmiş bu sayede olumlu çevre bilinci geliştirilmesi sağlanmak istenmiştir.

Tablo 6. Uygulanan Bu Eğitim Sürecinden Sonra Okulda Veya Buldukları Mahallelerinde Çevre Temizliği Gibi Faaliyetlere Gönüllü Katılmak İsteyip İstemedikleri Hakkındaki Görüşler

Kategoriler	f	Kodlar
Çevre Temizliği	14	İsterim. (Ö1-Ö2-Ö3-Ö4-Ö5-Ö6-Ö7-Ö8-Ö9-Ö10-Ö11-Ö12-Ö13-Ö14)
Faaliyetlerine	1	İsterim. Zaten katılıyorum. (Ö3)
Gönüllü Katılım	2	Evet istiyorum. Aldığım eğitimden sonra daha çok istiyorum. (Ö6-Ö9)
	1	İstemiyorum. Çünkü zarar göreceğimi düşünüyorum. (Ö14)

Tablo 6'da öğrencilerin uygulanan bu eğitim sürecinden sonra okulda veya buldukları çevrede temizlik faaliyetlerine gönüllü olarak katılmak isteyip istemedikleri görüşleri alınmıştır. Öğrencilerin tamamı gönüllü olarak çevre temizliği faaliyetlerine katılmak istediklerini söylemişlerdir 1 kısmı bu eğitim sonrasında farkındalıklarının arttığını özellikle çevreye karşı daha duyarlı hale geldiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin uygulama esnasında küçük gruplar oluşturarak çalışmalarını sağlandığı için işbirlikli öğrenme, sınıf ortamında veya sosyal alanda ortak bir amaç doğrultusunda birbirlerinin öğrenmelerine yardımcı oldukları görülmüştür ve bu sayede özgüvenlerinde de artış sağlanmaya çalışılmıştır. Öğrenci görüşlerinin bazıları aşağıda verilmiştir;

Ö2. Evet isterim çünkü yaşamımız ve dünyadaki tüm canlıların hayatı, temiz bir çevre için çabalamalıyız. Çöpler tüm canlıların hayatına gün geçtikçe maalesef son vermekte.

Ö3. Projelerin dışında da ailemle, arkadaşlarımla kamusal alanda ya da deniz kenarı, yol kenarı gibi, binamızın bahçesi gibi çeşitli ortamlarda atık toplamıştım var. Bu yüzden böyle etkinliklere pek de uzak sayılmam. Çevreye katkı sağlayabilmek de haliyle beni çok daha mutlu eder.

Ö3'ün ifadelerinde bahsettiği gibi öğrencilerimiz fırsat buldukça çevreye katkı sağlayabilmekten mutluluk duymaktadırlar.

Ö9. Tabii ki gönüllü olmak isterim özellikle bu eğitim sürecinden sonra çevreyi temiz tutmanın önemini daha net anladım.

Ö13. Evet katılmak isterim. Çünkü çevremi yani bulunduğum alanın temiz olmasını isterim sadece kendi açımdan değil yaşayan tüm canlılar için bu gibi etkinliklere katılmayı çok isterim.

Öğrencilere uygulanan görüşme formunda yöneltilen "Uygulanan bu eğitim sürecinden sonra okulunuzda veya bulunduğunuz mahallenizde çevre temizliği gibi faaliyetlere gönüllü katılmak ister misiniz?" sorusuna öğrencilerin neredeyse tamamı olumlu yanıt vermiştir. Olumlu görüşlerin yanında sadece Ö14'ün olumsuz görüşü aşağıda verilmiştir.

Ö14. Okulda ve mahallede gönüllü olmak istemem çünkü zarar vereceklerini düşünüyorum. Çünkü çevremde bu gibi çalışmaların değer görmediği düşünüyordum.

Öğrencini ifadesinde belirttiği üzere yaşadığı çevrede karşılaştığı olumsuz tepkiler neticesinde böyle bir önyargı oluşmuş olabileceği düşünülebilir.

Tablo 7. Tasarım Eğitiminde Teknolojiyi Kullanmanın Öğrencileri Çevre Konusunda Daha Duyarlı Yapıp Yapmadığına İlişkin Görüşler

Kategoriler	f	Kodlar
Öğrencilerin eğitimde kullanımının duyarlılığı kazanmalarına etkisi	13	Gerçekleştirilen uygulamaların çevre duyarlılığına olumlu etkisi vardır. (Ö1-Ö2-Ö3-Ö5-Ö6-Ö7-Ö8-Ö9-Ö10-Ö11-Ö12-Ö13-Ö14)
	1	Gerçekleştirilen uygulamaların çevre duyarlılığına olumlu etkisi olduğunu düşünmüyorum. (Ö4)

Tablo 7 incelendiğinde öğrencilerin büyük bir kısmı Tasarım eğitiminde teknolojiyi kullanmanın çevre konusunda kendilerini daha duyarlı yaptığı görüşünü savundukları görülmektedir. Bu maddeye ilişkin öğrenci görüşlerinin birkaçı aşağıda verilmiştir.

Ö3. Tasarımlar için kullandığımız teknolojik aletler her ne kadar radyasyon kaynağı da olsa plastik, kâğıt ve cam gibi atıkların çıkmasından çok daha iyi olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden Çevre duyarlılığı konusunda daha bilinçli hareket ediyorum.

Ö9. Evet çünkü kâğıt üzerinde yapılan resme kıyasla daha temiz bir çalışma ortamı sağlanmış oluyor. Atık çıkmıyor yapılan hata sebebiyle kâğıt değiştirmek zorunda kalınmıyor bu da daha bilinçli olmamızı sağlıyor.

Çevreci bir kimlikle sanat anlayışı benimseyen sanatçılardan örnekler öğrencilerin çalışmalarına kılavuz niteliği görmesi açısından uygulama sırasında paylaşılmıştır. Bu sanatçılardan biri olan Lynne Hull çalışmalarında doğayı yeniden kazanmaya dönük önermeler gizlidir. Vahşi yaşam alanlarında yaptığı küçük iyileştirmelerde estetik kaygı kadar işlevselliği de ön planda tutmuştur. "Sanatçı "Lightning Raptor Roost" adlı çalışmasında göçmen kuşların konaklayabilmesi güvenli yer oluşturmuştur. Bu çalışma sonrasında yapılan bir dizi araştırmada şahinlerin, baykuş ve kartalların buralarda yuva yaptığı kanıtlanmıştır" (Aydın ve Zümrüt, 2013, s. 63). Temel olarak sanatçılar; bireylerin doğaya olumsuz etkilerine

karşı bir duruş sergileyerek, çalışmalarında doğanın saflığını bozmamaya özen göstermişlerdir.

Ö8. Evet daha çok duyarlı olduğumuzu düşünüyorum. Çünkü tasarım eğitiminde teknolojiyi kullanmadan önce çevreye bitkilere zarar verip kirlettiğimizi düşünmüyordum.

Ö13. Evet kesinlikle duyarlılığı arttırdığımı düşünüyorum. Çünkü teknolojide yeni yeni programlar ve uygulamalar varken kâğıt, kalem gibi malzemeler kullanmadan, israf etmeden çalışmalarımı tek tıkla halledebiliyorum. Bu yüzden çevreye zarar verilmediği düşüncesi de beni rahatlatıyor.

Yukarıda bu maddeye ilişkin öğrenci görüşlerine bakıldığında tasarım eğitiminde teknolojinin ve yanı sıra çizim programları kullanmanın öğrenciler üzerinde çevre bilinci oluşmasında, çevre kirliliği hakkında daha duyarlı bireyler haline gelmeleri konusunda olumlu etkileri olduğu, öğrencilerin daha bilinçli düşünmeye başladıkları görülmektedir. İçinde buldukları eğitim ortamı ve ailelerinin sosyoekonomik durumları da göz önünde bulundurulduğunda çalışmalarının başında öğrenciler konunun sadece maddi olarak artıları üzerinde durmuşlar. Daha az maliyetli olacağından memnuniyetlerini dile getirmişlerdir. Fakat gün geçtikçe ve öğrenme sürecinde buldukları çevrede karşılaştıkları atıklar öğrencileri fazlasıyla etkilemiş. Oluşan bu kirliliğin bir parçası haline gelmiyor oluşlarından dolayı memnuniyetlerini dile getirmişlerdir. Verilen öğrenci cevapları incelendiğinde bu araştırmada uygulanan yöntemlerin öğrenciler üzerinde olumlu bir etkiye neden olduğu ileri sürülebilir.

Tablo 8. Tasarım Yapma Sürecinde Dijital Çizim Programlarını Kullanmanın Daha Yaratıcı Olmaya Yardımcı Olup Olmadığına İlişkin Görüşler

Kategoriler	f	Kodlar
Dijital Çizim Programlarının Yaratıcılığa Etkisi	4	Farklı ve çok yönlü düşünme becerisi kazandırma (Ö1-Ö4-Ö7-Ö10)
	5	Birden fazla tekniği aynı anda ve seri kullanabilme (Ö2-Ö5-Ö6-Ö11-Ö13)
	4	Sınırsız erişilebilirlik ile yaratıcı ve farklı görüşler ortaya çıkarma. (Ö7-Ö8-Ö9-Ö14)
	1	Düşünmüyorum. (Ö12)

Tablo 8’de öğrencilerin çoğunluğu olumlu görüş belirtirken yalnızca Ö12 olumsuz fikir belirtmiştir. Öğrencinin ifadesine göre; sınırsız erişilebilirlik imkânı öğrencilerde yaratıcı olmaktan ziyade kopya edebilecekleri çalışmalara da ulaşabilecekleri anlamına gelmektedir.

Ö3. İnternet veya sosyal mecralar gerçekten çok geniş. Yapılabilecek şeylerin asla sınırı yok ve fikirler çok fazla. Bu yüzden teknik olarak hayal gücümün daha da uçsuz bucaksız olduğunu hissedebiliyorum.

Ö3’ün ifade ettiği üzere internet üzerinden çok fazla bilgi ve görsele erişebildikleri için öğrencilerin vizyonu gelişmekte olduğunu söyleyebiliriz. Çok fazla seçenek gördüklerinde çok yönlü düşünebildikleri söylenebilir. Öğrenci fazla seçenek gördüğünde neler yapabileceği konusunda sınırlarını zorlamaya başlamaktadır. Neler yapılabildiğini gördükçe ifade edebildiği düşüncelerinde de artış gözlenebilmektedir. Aşağıda Ö7 ve Ö9’un ifadelerine yer verilmiştir. Bahsi geçen ifadelerden de anlaşılacağı gibi öğrenciler yaptıkları çalışmalarda gösterdikleri çabanın da artış gösterdiğini belirtmişlerdir. Ö9’un ifadelerinde ise değişik çalışmalardan ilham aldığını görmekteyiz.

Ö7. *Evet bu tasarımları yaparken aslında çevremizdekilere olumlu mesajlar da gönderebiliyoruz. Bu işe daha yoğun bir çaba göstererek yaratıcı olmamız, yaratıcı düşünmemiz daha üst seviyede mümkün olabilir.*

Ö9. *Evet düşünüyorum. Çünkü istediğim çizim tarzında çizmeme yardımcı oluyor. Ayrıca diğer eserlerden de ilham alabiliyorum.*

Tablo 9. Teknolojiyi Kullanmanın, Tasarımlar Gerçekleştirilirken Karşılaşılan Problemlere Çözüm Yolu Bulmakta Yardımcı Olup Olmadığına İlişkin Öğrenci Görüşleri

Kategoriler	f	Kodlar
Tasarım Aşamalarında Yaşanılan Sorunlara Etkisi	5	Tasarım sürecinde maddi olanaksızlıklara yardımcı olma. (Ö2-Ö5-Ö9-Ö11-Ö12)
	3	Daha yaratıcı düşünmeye sevk etme, sınırsız örnek sağlama (Ö7-Ö8-Ö10)
	6	Harcanan zaman ve çevre kirliliğine neden olduğunu kavramayı sağlama (Ö1-Ö3-Ö4-Ö6-Ö13-Ö14)

Tablo 9'da öğrencilerin vermiş oldukları cevaplar kodlar bazında incelendiğinde dağılımın birbirlerine çok yakın oldukları görülmektedir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu teknolojiyi kullanmanın tasarım sürecindeki maddi olanaksızlıklara çözüm olduğunu ve bu süreçte harcanan zamandan tasarruf ettiklerini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda Görsel Sanatlar dersinde teknolojiyi kullanmanın çevre kirliliğine de neden olmadığı görüşündedirler.

Ö9. Tasarım sürecinde yaşadığı sorunlardan biri olan, yapılan hatanın telafisi noktasında dijital programlardan ne şekilde yararlandığına dikkat çekmiştir. Ö13 ise dijital çizim programlarındaki çeşitliliğin malzeme temini noktasında sorunlarına çözüm bulabildiği konusuna değinmiştir. Bu maddeye ilişkin öğrenci görüşlerinden birkaç örnek aşağıda verilmiştir.

Ö9. *Evet sorunlarıma çözüm oldu. Mesela kâğıt üstünde resim yaparken küçük bir hata bile yapsam eski haline getirmek neredeyse imkânsız oluyordu. Fakat dijital programlarda 2 tuşla her hatamı geri alabiliyorum.*

Ö13. *Birçok seçenek var ve birbirinden değişik fırçalar renkler kullandım. En iyisi de kalem ve silgi ararken uygulamadan hemen silgiye ya da fırçaya ulaşabilir olmak. Demek istediğim daha hızlı ve kullanılır olması birçok sorunumu çözmeme sağladı.*

Bu iki öğrencinin görüşleri incelendiğinde tasarım sürecinde en büyük aksaklığın hatanın düzeltilmesi noktasında yaşandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu sorunlarına çözüm bulabilmeleri öğrencileri hem zamanı daha verimli kullanabilmeleri hem de fazladan atık oluşturmadıkları için rahatlattığı düşünülebilir. Yaşadıkları sorunların çözüme ulaşması neticesinde öğrenciler ruhsal anlamda rahat hissedeceğinden daha özgür ve yaratıcı düşünmelerine de olanak sağladığı düşünülebilir.

Ö14. *Tasarım yaparken karşılaştığım bazı problemlerin çözümlerine internet sayesinde çözüm buldum. Tasarım sürecinde teknoloji kullanımının zamanı verimli kullanmak açısından çok faydalı olduğunu düşünüyorum dolayısıyla zamandan tasarruf ettim bu sayede çevreye de zarar vermemiş oldum.*

Ö3. *Kesinlikle çözüm yolu oldu oldu. Atık projemiz kapsamında taslak oluştururken teknolojik uygulamaları daha iyi kullanmaya başladım, aynı zamanda daha yaratıcı düşünebildiğimi*

düşünüyorum. Atık toplamak için mahalleleri gezmek özgüvenimi arttırdı. Dolayısıyla çevre kirliliğine ne kadar sebep olduğumuzu anlamamızı sağladı.

Ö14 ve Ö3'ün ifadeleri dikkate alındığında çalışma sürecinde teknolojiyi kullanmalarının özellikle zamanı verimli kullanmakta fayda sağladığına dikkat çekmektedirler. Özellikle Ö3 atıklardan geri dönüşüm çalışmaları sürecinde dijital çizim programından yararlandığı, daha yaratıcı fikirler de ortaya çıkarabildiği görüşünde olduğu gözlenmiştir. Öğrencilerin mekân sınırlaması olmadan çalışabiliyor oluşu onların özgüvenlerini ve kendilerini ifade edebilme becerilerinde de olumlu sonuçlar ortaya çıkardığı görülmektedir.

Tablo 10. Teknoloji Kullanarak Çalışmalar Yapmanın Özgünlük ve Özgürlük Anlamında Bir Farklılık Yarattı mı? Sorusuna İlişkin Görüşler

Kategoriler	f	Kodlar
Özgür Çalışma ve Özgün Tasarımlar Oluşturma Üzerindeki Etkisi	6	Mekân zorunluluğunu ortadan aldırarak özgür çalışma ortamı sağlama. (Ö3-Ö10-Ö11-Ö12-Ö13-Ö15)
	7	Özgür düşünebilme becerisi ile özgün çalışmalar ortaya koyabilme. (Ö1-Ö2-Ö4-Ö6-Ö7-Ö9-Ö14)
	2	Örneklem çeşitliliği fırsatı sağlama sonucu profesyonel çalışmalar ortaya çıkarma. (Ö5-Ö8)
	3	Malzeme ve teknik çeşitliliği tanıma olanağı sağlama. (Ö5-Ö8)

Öğrencilerle tasarım eğitimi süresince okul dışında yapılan etkinliklerle öğrencilere mekân zorunluluğu olmadan özgür çalışma ortamı sağlanmıştır. Bu sayede öğrenciler daha özgür düşünce becerisi kazandıkları ve zaman ve mekân sınırlaması olmadan da çalışılabileceği kanaatine varmışlardır. Tablo 10'daki kategoriler dikkate alınarak değerlendirilen öğrenci görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ö9. Evet her yerde istediğim kalemi, tuvali, kâğıdı bulamıyorum. Fakat dijital ortam bu özgürlüğü ve istediğim malzemeyi temin edebilmemi sağlıyor.

Ö9'un ifade ettiği üzere dijital çizim programları öğrencilere malzeme ve teknik çeşitliliği tanıma olanağı sağlamış bu sayede öğrenciler kendilerini daha net ifade edebilmişlerdir. Öğrenciler yaptıkları çalışmalar esnasında kullandıkları programlar ve internet ortamında örneklem çeşitliliği fırsatı yakalamışlar ve daha profesyonel nitelikte çalışmalar ortaya koymuşlardır.

Ö13. Özgürlük sadece zaman ve mekân açısından sağlıyor. Ama özgünlük olarak herkesin kendi açısından daha farklı düşünceler edinebildiğini düşünüyorum. Herkes kafasında canlandırdığı düşünceleri kendine özgü ve daha özgün ifade edebildiklerini düşünüyorum.

Öğrenciler özgürlük noktasında sadece zaman ve mekân kısıtlamasının olmaması noktasında değerlendirmişlerdir. Sonuç olarak tüm öğrencilerin görüşleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde gözlemlerimiz zaman ve mekân kısıtlamasını olmaması öğrencileri daha özgür düşünmeye sevk etmiş, dolayısıyla daha özgün çalışmalar ortaya koymalarına zemin oluşturmuştur. Aynı zamanda tasarımlarını yaparken dijital programların zengin malzeme içeriklerini tanıma olanağı da sağladığını belirtmişlerdir.

Tablo 11. Dijital Çizim Programlarının Kullanan Öğrencilerin Derse Karşı Olan İlgisi Üzerine İlişkin Görüşler

Kategoriler	f	Kodlar
-------------	---	--------

Görsel Sanatlar	5	Derse karşı olumlu tutum geliştirme. (Ö4-Ö8-Ö9-Ö12-Ö13)
Dersine Karşı İlgi Üzerine Etkisi	8	Ders içeriğine ve yeniliklere karşı ilgi/merak uyandırma. (Ö1-Ö3-Ö5-Ö6-Ö7-Ö9-Ö11-Ö14)
	2	Yeni özellikler ve tekniklerin çokluğunun kazandırdığı deneyim. (Ö2-Ö10)

Tablo 11’de öğrencilerin Görsel Sanatlar dersinde dijital çizim programları kullanmaları sonucunda derse karşı olan ilgilerinde olumlu ya da olumsuz değişiklik gözlenip gözlenmediği değerlendirilmiştir. Görsel Sanatlar dersi öğrenciler için maliyet konusunda biraz zorlayabilecek bir disiplin olarak değerlendirilmektedir. Çalışmanın yapıldığı okulun bölgesel olarak ekonomik durumları değerlendirildiğinde, öğrencilerin düşük gelirli aile çocukları olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yapılacak çalışmaların düşük maliyetli olması birinci önceliktedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde yapılan uygulama hem öğrencileri hem de velileri ziyadesiyle memnun etmiştir. Öğrenciler tasarımlarını yaparken dersin içeriğine ve uygulanan yeniliklere karşı daha hevesli meraklı şekilde katılım sağlamışlar ve farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ö2. Kesinlikle ilgi uyandırdığımı düşünüyorum. Birçoğumuz için yeni bir uygulama daha önce hiç böyle ders işlememiştik. Ayrıca birçok seçeneği olması daha fazla çizim yapabilmemizi sağlıyor.

Ö3. Katılıyorum. Çünkü görsel sanalar ana göre fazlasıyla zahmetli ve bir o kadar masraflı bir ders. Uygulamalar sayesinde sınırsız malzeme değiştirip farklı projeler çıkarmak benim bu derse ilgimi arttıran etkenlerden biri.

Öğrencilerin ifadelerinden de anlaşılacağı gibi dijital programların sağladığı olanaklar öğrencilerin derse karşı ilgisini daha da arttırmış, yapabilecekleri çalışmalar noktasında daha da merak uyandırmıştır. Uygulamalardaki seçeneklerin çokluğu yeni deneyimler kazanmalarını sağlamıştır.

Tablo 12. Dijital Çizim Programları Kullanmanın Estetik ve Tasarım Becerilerinize Olumlu Yönde Bir Etkilerine Yönelik Görüşler

Kategoriler	f	Kodlar
	7	Yaratıcı ve estetik düşünce becerisi kazandırma (Ö2-Ö4-Ö5-Ö6-Ö9-Ö11-Ö12)
Estetik ve Tasarım Becerisi Üzerine Etkisi	3	Seçici eleştirel bakabilme becerisi (Ö1-Ö3-Ö7)
	5	Alternatif malzemelerden yararlanma ve geri dönüştürebilme. (Ö5-Ö8-Ö10-Ö13-Ö14)

Öğrenciler Çalışmaları boyunca yeni tasarımlar üretme yoluna gitmişlerdir. Öğrendikleri bilgileri kendi alan derslerine de yansıtarak farklı dijital tasarımlar ortaya koymuşlardır. Yaptıkları tasarımları farklı derslere entegre ederek değişik projeler ortaya koymuşlar kurumsal kimlik oluşturmuşlardır. Bunun sonucunda yapılan yıl sonu etkinliklerinde çalışmalarını markalaştırarak ürünleri ile birlikte sunmuşlardır. Bunun yanında öğrenciler topladıkları atıklardan ortaya koydukları çalışmalarını da sergileme fırsatı bulmuşlardır. Bu bağlamda öğrencilerden bazılarının görüşlerinden örnekler aşağıda verilmiştir.

Ö1. Aldığımız eğitim sayesinde daha önce farklı değerlendirdiğimiz ürünlere daha seçici bakabiliyorum. Estetik algımın ve beğenilerimin değiştiğini hissediyorum.

Ö3. Kesinlikle etkisi var. Daha seçici ve eleştirel bakabiliyorum. Kusurlar daha da gözüme çarpıyor. Kolay beğenemiyorum.

Ö1 ve Ö3 ün örnek görüşleri de gösteriyor ki öğrenciler dijital programları kullanmaya başladıktan sonra güzellik anlayışları ve beğenileri üzerinde olumlu gelişmeler gözlenmiştir. Öğrencilerin birçoğu bu durumdan memnuniyetlerini dile getirmişlerdir. Aşağıda verilen Ö5 ve Ö8 'in görüşlerini de inceleyecek olursak ifadelerden öğrencilerin çevresel tutumları geri dönüştürülebilirlik anlamındaki üretim odaklı düşünme becerisi kazandıkları da görülmektedir.

Ö5. Bizlere yaratıcı ve estetik düşünce becerisi kazandırmanın yanı sıra nesnelere farklı bakabilmeyi de öğrettiğini düşünüyorum. Örneğin bir eşyayı geri dönüştürme fikrini daha önceden düşünemezken şimdilerde eski eşyaları nasıl tekrar ve farklı şekilde kullanabilir hale getiririm diye düşünüyorum.

Ö8. Daha önce hiç dijital programda çizim yapmamıştım artık yapabiliyorum ve bazı malzemeleri nasıl farklı şekillerde kullanabilirim fikri oluşuyor değerlendirebiliyorum.

Ö5'in ifade ettiği gibi öğrencilerin fikirleri yaratıcı ve estetik düşünme becerisi kazanmanın yanı sıra tüketim değil üretim odaklı olma yönünde değişiklik göstermiştir. Kullanım ömrü bitmiş bir eşyayı yenileme veya farklı bir amaçla tekrar kullanabilmek adına yaratıcı geri dönüşüm fikirleri geliştirmeye başlamışlardır.

Tablo 13. Görsel Sanatlar Öğretmeninin Kullandığı Yöntem ve Tekniklerin Tasarım Üretme Sürecinize Yönelik Etkileri Hakkında Görüşler

Kategoriler	f	Kodlar
Kullanılan Yöntem ve Tekniğin Tasarım Üretme Üzerine Etkisi	6	Atık malzemelerden yararlanma ve gündelik hayata kazandırma (Ö3-Ö10-Ö11-Ö12-Ö13-Ö15)
	7	Yapılan çalışmaları yorumlama ve fikir üretme yönünden geliştirme (Ö1-Ö2-Ö4-Ö7-Ö8-Ö9-Ö14)
	2	Tasarımsal düşünme becerisi kazandırma (Ö5-Ö6)

Tablo 13'te görsel sanatlar öğretmenin dersi içinde kullandığı yöntem ve tekniklerin öğrencilerin tasarım üretme sürecine ne gibi etkileri olduğu irdelenmiştir. Bahsi geçen süreçte ders içinde ve dışında öğrencilerle çalışmalar yapılmış online ortamda sürekli olarak etkileşim içinde olunmuştur. Öğrenciler yapacakları çalışmalar için 3 veya 4 kişilik gruplar oluşturarak projeler hazırlamışlardır. Bu sayede işbirlikli öğrenme ortamları oluşmuş, aynı zamanda yapacakları çalışmalar için araştırma ve veri toplama çalışmaları yapmışlardır. Yapacakları tasarımlar için sahada materyal toplamışlar ve bu sayede öğrenme sürecini okul dışına taşımışlardır. Konuya ilişkin öğrenci görüşlerinden örnekler aşağıda verilmiştir.

Ö6. Öğretmenimizle sürekli etkileşimde olabilmemiz WhatsApp grubu üzerinden her zaman ulaşılabilir olmamız teknolojinin nasıl ders için kullanılabilir olduğunu gösterdi. Ders öğretmenimizin de derste teknoloji temelli ders işleme derse daha ilgili olmamızı ve tasarımlarımızda nasıl daha yaratıcı olabiliriz onu gösterdi.

Öğrenci görüşlerinden yola çıkarak ders içinde sadece anlatım veya gösterip yaptırma tekniğinden ziyade teknolojik olanakları da derste kullanarak öğrencilerin çok çeşitli teknik ve tasarımlarla tanışmasını sağlamanın öğrenciler üzerinde olumlu etkisi olduğu düşünülebilmektedir. Derste kullanılan materyal ve teknik çeşitliliğinin, öğrencilerin güdülenmesinde artış sağladığı da söylenebilir. Ö6'nın da ifade ettiği gibi derste teknolojinin

kullanılması öğrencilerin derse olan ilgisini arttırmış yaratıcı fikirler ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Ö15. Görsel Sanatlar öğretmenimizin dersi bu kadar farklı ve ilgi çekici işlemesi bizim ufkumuzu da genişletti. Birdenbire neler yapabiliriz onu düşünmeye başladık. Sahada yaptığımız gezilerde çevreye verdiğimiz zararı gözlerimizle görmüş olduk. Ayrıca atık malzemelerden de nasıl sanatsal çalışmalar yapılabilir nasıl farkındalık oluşturulur görmemizi sağladı. Artık var olan eşyaları nasıl geri kazandırabilirim bunu düşünür hale geldim.

Öğrencilerin görüşlerinden de anlaşılacağı üzere öğrenciler tüketim değil üretim odaklı düşünmeye başlamışlardır. Farkında olmadan atık objeler nasıl estetik figürler oluşturulabilir bunu tasarlama yoluna gitmişlerdir. Bu noktada karşılaşılan en büyük sorun maddi imkansızlıklar ve yapılması planlanan çalışmaların yetkililer tarafından desteklenmemesi olmuştur. Karşılaşılan sorunlarla ilgili görüşler sonuç tartışma başlığı altında belirtilmiştir.

Ö2. Ders işlerken uygulanan yöntem ve teknikler sayesinde çok fazla resim tekniğini keşfetme şansı yakaladık. Ayrıca çok da kolay kavradığımızı düşünüyorum. Bu kadar kısa zamanda öğrenebilmiş olmamız yapılan çalışmalar üzerinde fikir üretme ve yapılan çalışmaları yorumlama yapabilmemizi sağladı.

Ö9. Evet tasarım üretme sürecim üzerinde birçok etkisi oldu. En önemlisi ise daha estetik orantılı ve gerçekçi çizimler yapabildiğimi görmek, yapılan çalışmalar üzerinde fikir üretebilmek beni tasarımlarım noktasında daha eleştirel düşünmeye yöneltti. Aynı zamanda çizimlerim ne kadar iyi olmaya başladıysa o kadar mutlu ve istekli olduğumu gördüm.

Ö2 ve Ö9'un örnek görüşleri incelendiğinde öğrencilerin eleştirel bakabilme ve tasarım yorumlama becerilerinin arttığı gözlemlenmiştir. Öğrenciler ne kadar fazla örnek çalışma ne kadar fazla kaliteli tasarım çeşidi ile karşılaşarsa beğeni düzeyleri o kadar artmaktadır. Dolayısıyla bu durum öğrencilerin karşılaştıkları çalışmalarını yorumlama ve fikir üretme yönünden gelişmelerini sağlayacaktır.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırma lise düzeyindeki görsel sanatlar eğitimi alan öğrencilerin dijital uygulamalar ve teknoloji kullanarak gerçekleştirdikleri sanatsal uygulamalarının, çevre duyarlılıkları ve yaratıcılıklarına etkisine ilişkin görüşlerini belirleyebilmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. .

Öğrenciler, özellikle de belirtilen yaş grubundaki gençler, dijital anlamda elektronik cihazların kullanımına daha çok meyillidirler. Gençlerin bu yönelimlerini olumlu anlamda kullanmak aynı zaman da çevresel tutumlarında olumlu etkileri olabileceği düşüncesi ile yola çıkmıştır. Sonuçlar ve öğrencilerle yapılan görüşmeler sonucunda gözlemlenmiştir ki Görsel Sanatlar dersi için gerekli olan araç gereç ve gerekli diğer malzemelere ihtiyaç duyulmadan da çalışmalar yapılabilir. Öğrenciler hali hazırda fazlaca zaman geçirdikleri cihazları bu sayede daha faydalı programlar yüklemek suretiyle faydalı bir amaç için kullanmaya başlamışlardır. Çalışmaları boyunca fotoğraflar çekmişler, araştırmalarını yapmışlar ve yükledikleri dijital çizim programları ile çok daha yaratıcı çalışmalar tasarlayabilmişlerdir. Bu sonuçlar Turaç, Çalışkan ve Gülnar'ın (2017) medya araçlarının tam öğrenme modeliyle birlikte kullanılmasının olumlu olduğu sonucuna ulaşan araştırmaları ve Lee'nin (2015) mobil uygulamalara dayalı öğrenmenin öğrencilerin öğrenmesi açısından daha faydalı olduğu sonucunu ortaya koyan araştırma sonuçları tarafından da desteklenmektedir. Ötün vd. (2017) ile Erdem, Meriç ve Meriç (2019) ve Çelik (2020) tarafından yapılan araştırmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Öte yandan, çevre eğitimi kavramlarına yönelik farkındalıkla

doğrudan ilgili olmasa da farkındalıkla benzer bir kategoride değerlendirilebilecek olan çevreye duyarlılık noktasında Mert (2006) tarafından yapılan çalışmada da benzer bir sonuca ulaşılmıştır.

Erden'in (2017); Kuşaklar arası farklılıkların öğrenme stilleri ile olan ilişkisine yönelik yapılan yazın taraması sonucu ortaya koyduğu büyük resim; farklı kuşakların farklı öğrenme stillerini tercih etmeleri sebebi ile eğitim metotlarının çeşitlendirilmesini sonucuna varmıştır. Bu çalışma da göstermiştir ki bu nesil için detaylı yönlendirmelerin, geri bildirimlerin, desteğin, eğitim materyalinin ilgi çekici görseller ve simülasyonlar ile sağlanması, ders kitapları okutma ve yazılı ödevler yaptırma yerine takım çalışmalarının özendirilmesi alternatif öğretim teknikleri tercih edilebilir.

Çalışmalarını tasarıma dönüştürmek için temel tasarım dersleri işlendiği aşamada sadece cep telefonlarını kullanmak başta yetersiz geleceği düşüncesi baş göstermiş, öğrencilerde tedirginliğe neden olmuştur. Sürecin ilerleyen aşamalarında çalışma yaparken kâğıt kalem boya malzemeleri vs. materyalleri kullanmaya gerek olmadan çalışmak zevkli ve tasarruflu olduğu için daha cazip gelmiştir. Eğitim ortamlarında sanatsal çalışmalar yapılırken dijital uygulamaların da kullanılabilmesi düşüncesi yaygınlaşacağı düşünülmektedir. Buna karşın teknoloji genel olarak yaratıcılığı artırabilse de dikkatli kullanılmalıdır. Teknoloji her ne kadar yaratıcılık yönlerini artırsa da bazı araştırmalarda akıcılık veya esnekliğe fayda sağlamadığını gösterdiği belirlenmiştir (Liu vd. 2022). Bu nedenle, teknolojiyi yaratıcı eğitime entegre ederken, teknolojinin türü, alanı ve istenen başarı önceden dikkate alınmalıdır. Ayrıca, teknolojinin geleneksel öğretimin yerini alacak şekilde kullanılması tavsiye edilmemektedir; teknolojinin pratikte geleneksel öğretimin yerini almaktan ziyade tamamlayıcı olduğunda çok daha etkili olduğu bulunmuştur (Smetana & Bell, 2012).

Yapılan çalışmalar boyunca öğrenciler hem farklı çalışmalar, tasarımlar ve fikirlerle tanışmışlar hem de ne kadar kısa zamanda neler yapılabilir konusunda bilinçlenmişlerdir. Fakat öğrencilerin tasarım anlamında ortaya koydukları fikirleri gerçekleştirebilmeleri için hem zaman hem de maliyet açısından desteklenmeleri gerekmektedir. Yapılan çalışmada öğrenciler Görsel Sanatlar dersinde dijital çizim programları kullanarak çevreye ne kadar az zarar verdiklerinin farkına varmışlar aynı zamanda tasarım üretme sürecinde çizim programlarının işleri ne denli kolaylaştırdığını görmüşlerdir. Diğer yandan çevreye verilen zararı en aza indirebilmek adına atık toplama çalışmaları yapmışlar geri dönüşüm projeleri ve tasarım çalışmaları yapmışlardır.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu araştırma 2022 yılında İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel Sanat Eğitimi Anasanat dalı Sanat ve Tasarım Programında Pınar Karabacak tarafından Prof.Dr. Oğuz Dilmaç danışmanlığında Yüksek Lisans Tezi olarak sunulmuştur.

Kaynakça

- Agranovich, Y., Amirova, A., Ageyeva, L., Lebedeva, L., Aldibekova, S., & Uaidullakzy, E. (2019). The Formation of self-organizational skills of student's academic activity on the basis of 'time management' technology. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (ijET)*, 14(22), pp. 95–110. DOI:10.3991/ijet.v14i22.11755
- Andersen, L. (2014). Visual-spatial ability: Important in STEM, ignored in gifted education. *Roeper Review*, 36, 114–121. DOI:10.1080/02783193.2014.884198

- Artut, K. (2010). *Güzel sanatlar eğitiminde özel öğretim yöntemleri, sanat eğitiminde özel öğretim yöntemlerine giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Aydın, İ. ve Zümrüt, Y. (2013). Doğa ve sanat ekseninde farklı yaklaşımlar, *Anadolu Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 4, 53-65. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/merisnefd/issue/33016/316297> adresinden 29.07.2022 tarihinde erişilmiştir
- Aykaç, V. (2010). *Güzel sanatlar eğitiminde özel öğretim yöntemleri, sanat eğitiminde aktif öğrenmeye dayalı proje destekli çoklu zekanın kullanılması*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bassey, A. B., & Akpan, R. W. (2020). State-of-the-art in teaching of fine and applied arts in colleges of education in Nigeria. *African Educational Research Journal*, 9(3): 648-654. DOI: 10.30918/AERJ.93.20.001
- Blanco-Herrera, J. A. (2017). Mining creativity: Video Game Creativity Learning Effects, (Master Thesis), (. Available from ProQuest Dissertations and Theses database (UMI No. 10258370).
- Bereczki, E. O., & Kárpáti, A. (2021). Technology-enhanced creativity: A multiple case study of digital technology-integration expert teachers' beliefs and practices. *Thinking Skills and Creativity*, 39(100), 791. DOI:10.1016/j.tsc.2021.100791
- Clements, D. H. (1986). Effects of Logo and CAI environments on cognition and creativity. *Journal of Educational Psychology*, 78(4), 309–318. DOI: 10.1037/0022-0663.78.4.309
- Cowan, D.A. (2007). Artistic undertones of humanistic leadership education. *J. Manag. Education*. 31, 156–180. DOI: 10.1177/10525629052850
- Creswell, J. W. (2009). *Research design, qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (Third Edition). California: SAGE Publications.
- Çelik, Z.(2011). İlköğretim müfredatında ambalaj atıklarının geri dönüşümü eğitiminin yeri ve ilköğretim kurumlarındaki geri dönüşüm uygulamalarının araştırılması (İstanbul il örneği). (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Çevre Mühendisliği Programı, İstanbul.
- Dilmaç, O., & Dilmaç, S. (2022). Tasarım eğitiminde uzaktan eğitim sürecinde gerçekleştirilen akran değerlendirmesinin akademik başarıya ve kalıcılığa etkisi. *Sanat Vizyon*, 28(48), 43-50. DOI: 10.54614/ArtVis.2022.1034113
- Dilmaç, S. (2020). Students' opinions about the distance education to art and design courses in the pandemic process. *World Journal of Education*, 10(3), 113-126. DOI:10.5430/wje.v10n3p113
- Donnelly, R. & Maguire, T. (2021). Building digital capacity for higher education teachers: Recognising professional development through national peer triad digital badge ecosystem. *Eur. J. Open Distance E-Learn*. 23, 1–19. DOI: 10.2478/eurodl-2020-0007
- Douglas, A. & Coessens, K. (2012). Experiential knowledge and improvisation: Variations on movement, motion, emotion. *Art Des. Commun. High. Educ.* 10, 179–198. DOI: 10.1386/adch.10.2.179_1
- Erden, S. N. (2017). Yeni nesillere yeni öğretim yöntemleri: Z kuşağının öğrenme stilleri ve yükseköğrenim için öneriler. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(12), 249-257. DOI:10.23929/javs.329
- Erdem, M., Meriç, E. & Meriç, A. (2019). Evaluation of environmental awareness of primary school students in terms of various variables. *Journal of STEAM Education*, 2(1), 21-38. DOI:10.38089/ekvad.2022.102
- Elwell, J.S. (2020). *Religion and the digital arts*. Schöningh: Brill Res.
- Fleischmann, K. (2021). Hands-on versus virtual: Reshaping the design classroom with blended learning. *Arts Humanit. High. Educ.* 20, 87–112. DOI: 10.1177/1474022220906393
- Haroutounian, J. (2017). Artistic ways of knowing in gifted education: Encouraging every student to think like an artist. *Roeper Rev.* 39, 44–58. DOI:10.1080/02783193.2016.1247397
- Kerr, D. S., & Murthy, U. S. (2004). Divergent and convergent idea generation in teams: A comparison of computer-mediated and face-to-face communication. *Group Decision and Negotiation*, 13(4), 381–399. DOI:10.1023/B:GRUP.0000042960.38411.52
- Lee, M. K. (2015). Effects of mobile phone-based app learning compared to computer-based web learning on nursing students: pilot randomized controlled trial. *Healthcare Informatics Research*, 21(2), 125-133. DOI:10.4258/hir.2015.21.2.125
- Lee, M. R., & Chen, T. T. (2015). Digital creativity: Research themes and framework. *Computers in Human Behavior*, 42, 12–19. DOI:10.1016/j.chb.2014.04.001
- Liu, M., Pang, W., & Guo, J. (2022). A Meta-analysis of the Effect of Multimedia Technology on Creative Performance. *Educ Inf Technol* 27, 8603–8630. DOI:10.1007/s10639-022-10981-1

- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research* (Second edition). San Francisco: Jossey-Bass.
- Mert, M., (2006), *Lise öğrencilerinin çevre eğitimi ve katı atıklar konusundaki bilinç düzeylerinin saptanması*, (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara
- Michael, M.K. (2019). Repositioning artistic practices: A sociomaterial view. *Stud. Contin. Educ.* 41, 277–292. DOI: 10.1080/0158037X.2018.1473357
- Michael, J.A. & Eisner, E.W. (1973). Educating artistic vision. *Art Education*. 26, 28
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook* (2nd ed.), Sage Publication.
- Ötün, Y., Artun, H., Temur, A. & Tozlu, İ. (2017). Environmental education concepts awareness scale for secondary school students: a validity and reliability study. *Journal of Yüzüncü Yıl University Faculty of Education*, 14(1), 511-528. DOI:org/10.23891/efdyyu.2017.20
- Penketh, C. (2020). Towards a vital pedagogy: Learning from anti-ableist practice in art education. *Int. J. Educ. Art.* 16, 13–27. DOI: 10.1386/eta_00014_1
- Sabirli, Z.E., & Çoklar, A.N., (2020). The effect of educational digital games on education, motivation and attitudes of elementary school students against course access. *World Journal on Educational Technology: Current Issues*. 12(4), 326 -338. DOI:10.18844/wjet.v12i4.5142
- Serkova, V. (2020). The digital reality: Artistic choice .IOP Conf. Ser. Mater. Sci. Eng., 940, 012154. DOI: 10.1088/1757-899X/940/1/012154
- Smetana, L. K., & Bell, R. L. (2012). Computer simulations to support science instruction and learning: A critical review of the literature. *International Journal of Science Education*, 34(9), 1337–1370. DOI:10.1080/09500693.2011.605182
- Sponem, S. & Lambert, C. (2016). Exploring differences in budget characteristics, roles and satisfaction: A configurational approach. *Manag. Account. Res.* 30, 47–61. DOI:10.1016/j.mar.2015.11.003
- Tavsancil E, & Aslan E (2001). *İçerik analizi ve uygulama örnekleri*. İpsilon Yayıncılık.
- Tsai, H., Jou, M., Wang, J., & Huang, C. (2017). An empirical study on the incorporation of APP and progressive reasoning teaching materials for improving technical creativity amongst students in the subject of automatic control. *Computers in Human Behavior*, 75, 997–1007. DOI:10.1016/j.chb.2016.10.031
- Turaç, N., Caliskan, N., & Gulnar, E. (2017). Comparison of mastery learning model and WhatsApp assisted learning in teaching psychomotor skills: A triangulation study *Journal of Human Sciences*, 14(3), 2601--2615. DOI: [10.14687/jhs.v14i3.4769](https://doi.org/10.14687/jhs.v14i3.4769)
- Türnüklü, A. (2000). Eğitim bilim araştırmalarında etkin olarak kullanılacak nitel bir araştırma tekniği: görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24(24), 543-559. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/issue/10372/126941> adresinden 20.08.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Uzun, N., & Sağlam, N., (2006). Ortaöğretim öğrencileri için çevresel tutum ölçeği geliştirme ve geçerliliği, *H.O. Eğitim Fakültesi Dergisi (H.U. Journal of Education)*. 30. 240-250. <https://toad.halileksi.net/sites/default/files/pdf/cevresel-tutum-olcegi-toad.pdf> adresinden 04.06.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Valkenburg, P. M., & Beentjes, J. W. J. (1997). Children's creative imagination in response to radio and television stories. *Journal of Communication*, 47(2), 21–38. DOI:10.1111/j.1460-2466.1997.tb02704.x
- Yang, X., Lin, L., Cheng, P.-Y., Yang, X., Ren, Y., & Huang, Y.-M. (2018). Examining creativity through a virtual reality support system. *Educational Technology Research and Development*, 66(5), 1231–1254. DOI: 10.1007/s11423-018-9604-z
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2003). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yücel, Ö. E. ve Özkan, M. (2014). Ortaokul öğrencilerine yönelik Çevresel Tutum Ölçeği geliştirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(1), 27-48. DOI:10.19171/uuefd.37221
- Ziegler, R., Diehl, M., & Zijlstra, G. (2000). Idea production in nominal and virtual groups: Does computer-mediated communication improve group brainstorming? *Group Processes & Intergroup Relations*, 3(2), 141–158. DOI: [10.1177/1368430200032003](https://doi.org/10.1177/1368430200032003)

Fransa'da İki Dillilerin Türkçe Derslerinde Kültürel İçerik Olarak SOKÜM'den ve Folklordan Yararlanılması

Bahadır Gülden^{a, b}

Özet

Bu araştırmanın amacı Fransa'da iki dilli öğrencilerin Türkçe derslerinde öğretmenlerin kültürel içerik olarak hangi halk bilimi unsurlarından ve somut olmayan kültürel miras unsurlarından yararlandıklarını tespit etmektir. Bu çerçevede halk bilimi kadroları listesi uzman görüşleri alınarak sadeleştirilmiş ve listeye son hâli verilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Listesindeki Alanları, Karma (Doğal ve Kültürel) Miraslar ve Doğal Miras alanları listelerindeki alanlar öğretmenlerin görüşlerine sunulmuş derslerde kullanılan unsurların belirtilmesi istenmiştir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden betimleyici fenomenoloji yöntemi kullanılmıştır. Yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilen veriler betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Elde edilen veriler "UNESCO Türkiye'nin Dünya Mirası Listeleri" ve "Halk Bilimi Kadroları Listesi" doğrultusunda analiz edilmiştir. Araştırma verilerinin iç tutarlılığının artırılması için görüşme formu Fransa'da en az bir yıllık mesleki tecrübeye sahip öğretmenlere uygulanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre öğretmenler halk bilimi kadroları listesindeki sözlü gelenekler başta olmak üzere diğer kültür sahalarından hedef kitlenin ve kazanımlara uygun olan kültürel içeriklerden yararlandığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Halk bilimi
Türkçe Öğretimi
İki Dillilik
SOKÜM

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 02.01.2023
Yayın Tarihi: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1228102

Utilizing ICT and Folklore as Cultural Content in Turkish Lessons of Bilingual Students in France

Abstract

The aim of this research is to determine which folklore elements and intangible cultural heritage elements the teachers use as cultural content in the Turkish lessons of bilingual students in France. In this framework, the list of folklore cadres was simplified by taking expert opinions and the list was finalized. In addition, the areas in Turkey's UNESCO World Heritage List, Mixed (Natural and Cultural) Heritage and Natural Heritage Sites lists were presented to the teachers' opinions and they were asked to specify the elements used in the lessons. In the research, the descriptive phenomenology method, one of the qualitative research designs, was used. The data obtained through the structured interview form were analyzed with the descriptive analysis technique. The data obtained were analyzed in line with the "UNESCO Turkey's World Heritage Lists" and the "List of Folklore Staffs". In order to increase the internal consistency of the research data, the interview form was applied to teachers with at least one year of professional experience in France. According to the results of the research, it was determined that the cultural contents suitable for the target audience and achievements from other cultural fields, especially oral traditions in the list of teachers' folklore staff, were used.

Keywords

Culture
Turkish Teaching
Bilingualism
ICH

About Article

Received: 02.01.2023
Published: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1228102

^a İletişim Yazarı: bahadirgulden@hotmail.com

^b Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi/Türkçe Eğitimi ABD, 0000-0003-1917-8813.

Giriş

Dilbilimci ve ruhbilimciler, iki dillilikte her zaman için dillerden birinin ana dili olduğunu, bunun çocuğun bilinçaltına indiğini belirtmektedirler (Aksan, 1998, s. 26). Bugün yurt dışında üçüncü nesle ulaşan Türkler de ana dilleri olan Türkçeyi yaşadıkları toplumun diliyle birlikte öğrenmek zorunda olan iki dilliler denilen bir topluluğu oluşturur (Demir, 2010, s. 916). İki dilli çocukların, ikinci dili iyi bir şekilde öğrenebilmesi için ilk önce ana dillerinde belirli bir düşünme temelini oluşturmaları gerekmektedir (Sarıkaya, 2008, s. 51). Çünkü bireylerin ana dilini edinmedeki ve kullanmadaki becerinin ikinci dilin edinimine ve kullanımındaki etkinliğine doğrudan etkisi bulunmaktadır. Yani ana dili eğitimindeki yetersizlikler Avrupa dillerinin öğrenilmesini de güçleştirmektedir (Ulutak, 2007). Bu sonuç Güzel'in (2010, s. 73) Almanya'daki iki dilli Türk öğrencilerin göreceği dil eğitiminde de ortaya çıkmış, iki dilli ve iki kültürlü olan Türk çocuklarının birinci sınıftan itibaren Türkçe ve Almanca öğretiminin eş zamanlı olarak yürütülmesi gerektiği bilimsel gerekçelere dayandırılarak ifade edilmiştir. Bu nedendir ki yurt dışında yaşayan iki dilli çocukların Türkçeyi öğrenmeleri sadece Türk diline ve kültürüne hâkim olup ana vatanlarıyla olan bağlarını canlı kılmalarına imkân sağlamakla kalmaz, bununla beraber yaşadıkları ülkenin dilini öğrenmeye ana dilleri aracılığıyla zemin hazırlanmasına ve yaşadıkları çevreye uyum sürecine bu vesileyle katkı sağlanmış olur. Türkçe öğretiminin iki dilli çocuklar için yukarıda değinilen hususiyetlerinden ötürü önemi bulunurken bu sürecin (Türkçe öğretimi) başarılı bir şekilde sürdürülmesi içinse öğretim programından ders kitabına, öğretmenden öğrenciye, öğretim yöntem ve tekniklerinden öğrenme ortamlarına pek çok unsurun niteliklerinin makul düzeyde olması gerekir. Bahsi edilen bu unsurların bir dil öğretimi dersi olarak niteliklerinin irdelenebileceği ölçütlerden biri de "kültür" kavramıdır. Çünkü "kültür" ile "dil" kavramları birbirinin ediniminde doğrudan etkiye sahip iki kavramdır. Kültür, öğrenilen, dilde saklanıp korunan, eğitimle yeni kuşaklara aktarılıp aşılana bir muhtevadır (Güvenç, 1997, s. 55). Ayrıca "kültür" kavramı çok geniş bir anlam havuzuna sahiptir. Örneğin A. Kroeber ve C. Kluchhohn tarafından 1952 yılında yayımlanan "Culture" adlı kitapta kültürün 164 farklı tanımına değinilmiştir (Aktaran Engin, 1990, s. 166). Kültür kavramı aynı zamanda ciddi biçimde göreceli bir kavramdır. Hangi unsurun kültürel olduğu ya da olmadığı da fikir birliği sağlanamayacak kadar görecelilik arz etmekte ve herkesçe standart bir listede fikir birliğine varılamamaktadır. Kültürün bu zor tanımlanabilen ve görecelilik arz eden yapısını Meriç şu şekilde ifade eder: "Dünyada kültürden daha kaypak mefhum tanımıyorum. Tahlil edemezsiniz, çünkü unsurları sonsuz. Tasvir edemezsiniz, çünkü bir yerde durmaz. Mânâsını kelimelerle belirtmeğe kalkıştınız mı, elinizle havayı tutmuş gibi olursunuz. Bakarsınız ki her yerde hava var, ama avuçlarınız bomboş" (1986, s. 9). Geçmişten günümüze iki dilli bireylerin Türkçe öğrenme süreçlerinde kültüre biçilen role Türkiye ve Fransa arasında yapılan ELCO ve EILE anlaşmalarında farklı anlamların yüklenmesi de araştırmayı bu yönüyle daha önemli hâle getirmektedir.

Bu araştırmada Fransa'da iki dilli öğrencilere Türkçe öğreten öğretmenlerin dil öğretiminde kültürel içerik olarak halk biliminden ve UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras listelerinden yararlanmalarına ilişkin tespitler yapılması hedeflenmiştir.

EILE Anlaşması Çerçevesinde Yabancı Dil Kapsamında Okutulan Türkçe Derslerinin Genel Hususları

Fransa'da Türkçe öğretim süreci 1978 yılında ülkeler arası anlaşmalarla ELCO (Enseignement des langues et cultures d'origine- Dillerin ve menşee kültürlerin öğretimi) Anlaşması

çerçevesinde başlamıştır. Fransa’da tarihi sıralamaya göre 1973’te Portekiz ile 1974’te İtalya ve Tunus ile 1975’te Fas ve İspanya ile 1977’de Yugoslavya ile 1978’de Türkiye ile ve son olarak da 1981’de Cezayir ile karşılıklı anlaşmalar çerçevesinde Fransız ilkokullarında, yukarıda adı geçen ülkeler tarafından gönderilen öğretmenler aracılığıyla göçmen çocuklarına yönelik ana dili eğitimleri başlamıştır (Akıncı, 2007). ELCO (l’Enseignement Langue et Culture d’origine Köken Dili ve Kültürü Eğitimi) sisteminin Fransız mercilerince çeşitli açılardan eleştirilmesine bağlı olarak 2016 yılında ELCO Anlaşması sonlandırılarak EILE (Enseignement Internationaux de Langues Étrangères) (Uluslararası Yabancı Dil Öğretimleri) süreci başlamıştır. İki ülke arasında Uluslararası Yabancı Dil Öğretimleri (EILE) çerçevesinde Fransa’da Türkçe Öğretimine Dair İşbirliği Anlaşmasının Onaylanarak yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 2021). “2016 öğretim yılının başlangıcından bu yana, uluslararası yabancı dil kurslarının (EILE) bir parçası olarak Arapça, İtalyanca, Portekizce ve Türkçe olmak üzere dört dilin öğrenimi sunulmaktadır (Ministeré de L’education Nationale, 2022). Fransa’daki Türkçe dersleri ELCO sürecindeyken “Türkçe ve Türk Kültürü” adı altında ana dil dersi olarak verilirken EILE ile birlikte yabancı diller kapsamında sadece Türk kökenli öğrencilerin değil, gönüllü olan her öğrencinin katılabildiği bir kapsama alınmıştır. Bununla birlikte dersin süresi ELCO sisteminde 3 saat iken EILE’de 1,5 saate düşürülmüş ve Diller İçin Avrupa Ortak Çerçeve Metni’nin (CEFR, 2021) A1 düzeyiyle sınırlandırılmıştır. Ayrıca dersin amacı ELCO kapsamındayken Türkçenin ve Türk kültürünün öğretilmesini hedeflerken EILE kapsamındaki derslerde “kültür” kavramı çıkarılmıştır. Bu nedenle Fransa’daki Türkçe öğretim sürecinde içerik olarak kültürün çeşitli açılardan irdelenmesi önemli bir hâle gelmiştir.

EILE Sisteminin Temel Hususları

Yapılan yeni anlaşmaya göre Türkçe dersleri yabancı dil kapsamında, seçmeli ders olarak ilkokul 2-5. sınıf (CE-1 ve CM-2 sınıf) seviyesinde ve A-1 düzeyinde verilmektedir. Türkçe dersleri zorunlu derslere ek olarak, okul saatleri dışında haftalık bir buçuk (1,5) saat seçmeli dersler şeklinde düzenlenir. Türkçe öğretim programı taraflarca ortaklaşa geliştirilir. Program, Diller İçin Avrupa Ortak Çerçeve Metni’ne dayanmaktadır. Öğretmenler faaliyetleri öğrencilerin seviyelerine göre uyarlarlar (Resmi Gazete, 2021).

EILE öğretmenleri, Türkçeyi yabancı dil olarak öğretmek üzere gerekli pedagojik ve dil becerilerine sahiptirler. Dil becerileri bakımından, bu öğretmenler en az Diller İçin Avrupa Ortak Çerçeve Metni’nin B2 düzeyine eşit sertifikalı Fransızca dil seviyesine sahip olmaları gerekmektedir (Resmi Gazete, 2021).

CEFR ve Dil Öğretiminde Kültürden Yararlanılması

CEFR (2021) çerçevesinde oluşturulduğu belirtilen EILE Anlaşması kapsamındaki Türkçe derslerinde kültürün yerinin ve kullanımının daha somutlaştırılması için CEFR’nin kültürle ilgili hükümlerini irdelemek, EILE’yi daha anlaşılır kılacaktır.

Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçeve metnine dil öğretiminde kültür açısından bakıldığında aşağıda verilen örneklerden hareketle dil öğretiminin kültürle desteklendiğini söylemek mümkündür. Örneğin, Avrupa Konseyi’nin Dil Politikasına İlişkin Amaçları başlığında “üye ülkeler arasında geniş kapsamda birlik sağlamak” ve bu amacı “kültürel alanda ortak adımlarla” gerçekleştirme görevinin üstlenildiği belirtilir (CEFR, 2021, s. 12). Buna ek olarak Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından hazırlanan Tavsiye Kararları R(82) 18’in önsözünde belirtilen üç temel ilkeye yer verilmiş, bu ilkelerin ilki doğrudan

kültürel çeşitliliği savunmaktadır: “Avrupa'daki dil ve kültür çeşitliliği, korunması ve geliştirilmesi gereken ortak ve değerli bir hazinedir; bu dil ve kültür çeşitliliğinin, bir engel olmaktan çıkıp, karşılıklı anlaşmayı sağlayabilecek zenginleştirici bir kaynak haline getirilmesi, eğitim alanında çok çaba gerektirir” (CEFR, 2021, s. 12). Öte yandan CEFR'de (2021, s. 12) genel önlemler başlığı altında “Diğer ülkelerdeki bireylerin yaşam tarzlarını, düşünce yapılarını ve kültürel miraslarını daha iyi ve derinlemesine anlayabilmeyi sağlama”nın önemine de vurgu yapılmaktadır. Özellikle bu hüküm CEFR (2021) kapsamında yürütülen EILE derslerinde kültürel miras öğelerinden yararlanmasını destekleyici bir hüküm olarak ortaya çıkmakta, böylelikle Türkçe derslerinde SOKÜM ve halk bilimi unsurlarından yararlanmanın hem CEFR'nin hedeflerine hem de CEFR çerçevesinde planlanan EILE derslerine katkı sağlanacağı anlamına gelmektedir. CEFR'deki Modern Diller Alanındaki Politik Hedefler başlığı altında onaylanan hedeflerden “Çokdilli ve çokkültürlü Avrupa'nın gereksinimlerini karşılamak için, Avrupalıların dilsel ve kültürel sınırları aşarak birbirleriyle bildirişim kurabilmelerini artırmak” hedefi de doğrudan dil öğretiminde kültürden ve kültürel çeşitlilikten yararlanmayı telkin eden hedeflerden birisidir (CEFR, 2021, s. 13).

İki Dillilerin Dil Öğrenme Sürecinde Kültürden Yararlanmanın Önemi

Dil öğretiminde kültür(ler)den yararlanılması, bu unsurlara öğrenme-öğretme faaliyetlerinde içerik olarak yer verilmesi hem pek çok kuram tarafından desteklenen hem de öğrenme performansını pek çok açıdan destekleyen bir durumdur. Dilin sosyokültürel perspektiflerinin ortaya çıkışı, sosyal pratiklerin repertuarlarında yer alan kavramlarıyla simgelenir, ikinci dil edinimi ve kullanımı alanında teorisyenler ve uygulayıcılar için güçlü ve yeni bir yönelime işaret eder (Miller, 2004, s. 113). Dil ediniminin kültürel boyutuyla ilgili birçok müfredat kılavuzunu bilgilendiren, kültürler arası etkili olmanın dilsel ve iletişimsel olarak yetkin olmakla ilgili olduğu konusunda üstü kapalı bir anlayış vardır (Sercombe & Young, 2011, s. 532). Kültürel ürünlerle çalışmanın amacı, öğrencilerin hedef kültürden uygun materyaller kullanarak dil akıcılığı geliştirmelerine yardımcı olmak ve gerçeği gözlemleyerek ve betimleyerek bu nesnelere kendi kültürlerindeki diğer nesnelere karşılaştırmalarına olanak sağlamaktır. Bu faaliyetlerin önemli bir yönü, bir dil becerisine odaklanmalarıdır” (Tomalin & Stempleski, 1994, s. 39). Bu nedenle iki dillilere dil öğretmeyi hedefleyen öğretmenlerin her iki dilin kültüründen de yararlanmaları hem bir gereklilikken hem de dil öğretimi için iki dillilik elverişli kültürel bir öğrenme zemini oluşturmaktadır. “Kültürü okuma, yazma, konuşma, dinleme gibi beşinci bir beceri olarak öğretmenin yollarını aramak yerine, öğrencilerin bu dillerde tam olarak iletişimsel olarak yetkin olmalarını istiyorsak, öğrettiğimiz dillerin kültürel boyutlarını keşfetmemiz gerekir” (Kramsch, 1991, s. 218). İki dilli bireylerin dil eğitim süreçlerinde kültürden yararlanılması kültürden yararlanılması ise daha girift bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Örneğin Garcia (2009, s. 18), bu durumu bir bisikletin dengeli iki tekerleğine benzeterek açıklar. İki dilli eğitimde dil uygulamalarını destekleyen dil ideolojileri, çocuğun dillerinin her birini ayrı ve bütün olarak ele alır ve iki dili birbirine bağlı özerk sistemler olarak görülür. Dolayısıyla iki dillilerin dil öğretim süreçlerinde bir yandan ana dilin hem de ikinci dilin özerk sistemler olarak görülerek işlenmesi söz konusuysa bir yandan da iki dilin ve kültürün birbirini destekleyici bir senteze kavuşturulması gerekir.

Fransa'daki iki dilli öğrenciler üzerinden ana dil ve ikinci dil kavramları ele alındığında her öğrencinin ana dilinin Türkçe olduğu yönünde bir genelleme yapmak doğru olmayacaktır. Öğrencilerin anne ya da babalarının Fransız olmasına ya da Türk ebeveynlerin bulunduğu şartlar itibarıyla Türkçeye yeterince hâkim olamamasına bağlı olarak çocukların ana dili

olarak Fransızcanın daha ön plana çıkması da söz konusudur. Üstelik her öğrencinin bulunduğu çevrenin koşullarındaki farklılıklara bağlı olarak ana dile (Türkçeye) maruz kalma durumu da değişkenlik göstermektedir. Bu nedenle iki dillilere Türkçe öğretilme sürecinin hem ana dil hem de ikinci dil olarak çift yönlü bir şekilde ele alınması ve içerik oluşturulması gerekmektedir. Avrupa’da ana ve ikinci diller arasındaki söz konusu karmaşıklıklar göz önünde bulundurularak çeşitli öğretim modelleri ortaya koyulmuştur. Örneğin “İçerik ve diller bütünleştirilmiş öğrenme modelinde” (Content and language integrated learning-CLIL) içerik ve dilin bütünleştirilerek öğrenilmesi esasına dayanan bir anlayış benimsenmiş, Avrupa’nın iki dilli eğitime yönelik giderek daha fazla kabul gören yaklaşımı hakkında üretilen oldukça büyük literatüre kapsamlı, güncel ve eleştirel bir yaklaşım sunulmaktadır (Pérez-Cañado, 2012). “Öğrencilerin tüm gelecekleri için büyük önem taşıyan konular, özel ilgi duydukları konular ve hem okul müfredatı içinde hem de dışında meşgul oldukları faaliyetler hakkında yeni bir dilde konuşmalarını ve yazmaları amaçlanmıştır. Böylelikle onların ne söylemek istedikleri ve nasıl söyleyecekleri konusunda düşünmeye teşvik edilmesine ve kişisel katılımları aracılığıyla dili öğrenmelerine yardımcı olunur” (Coyle, 2006, s. 4). İkinci dil bağlamlarında öğretim modellerinden olan Bilişsel Akademik Dil Öğrenme Yaklaşımı’nda (CALLA) ise öğrencilerin mevcut şemaları her öğretim dizisinde etkinleştirilir ve yeni bilgiler ile önceki kültürel bilgiler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar doğrudan karşılaştırılır (O’Malley & Chamot, 1995, s. 192). Bu da iki dilin kültürleri arasında karşılaştırmalar aracılığıyla dil becerilerinin ve bilişsel süreçlerin daha da aktifleştirildiği bir süreci beraberinde getirir. Öğrenciler, böylelikle dil öğrenme süreçlerinde kültürleri bir uygulama sahası olarak kullanmış olur.

Hangi öğrenme modeli ya da öğretim yöntemleri benimsenirse benimsensin öğrenme süreçlerinin başarısında ve öğrenmenin kalıcılığındaki temel faktör, öğrenme faaliyetlerinin uygulayıcısı ve tasarlayıcı rolündeki öğretmendir. “İletişim, öğretimin her düzeyinde ikinci dil öğretimi için düzenleyici ilke haline gelmiştir. İlkokul veya ortaokul yabancı dil öğretmenin temel görevi, dil ediniminin doğal olarak gerçekleşebileceği, anlam odaklı bir iletişim ortamı yaratmaktır. Bu iklim, dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerinin yapay olarak ayrılmadığı, ancak anlamlı bir toplam deneyimle bütünleştirildiği bütüncül bir dil yaklaşımını yansıtır” (Curtain & Pesola, 1994, s. 141). “Daldırma gibi içerik tabanlı sınıf ortamlarında, iletişimin gerçekleştiği bağlam iyi oluşturulmuştur. Bağlam, tüm verilenleriyle birlikte okulun olağan günü ve olağan müfredatıdır. Dil bir öğretim aracı haline gelir ve bilgi alışverişi sağlanır. Bununla birlikte, çoğu FLES ve FLEX sınıfında, ezbere vurgu yapmaktan kaçınmak için, iletişim için bir bağlam oluşturulmalı ve bunu yaratan kişi öğretmen olmalıdır” (Curtain & Pesola, 1994, s. 99).

Tomalin ve Stempleski, (1994, s. 7-8) Sellye’ye (1988) dayandırarak dil öğretiminde kültürden yararlanmanın yedi hedefini şu şekilde belirtmişlerdir:

- a. Öğrencilerin, tüm insanların kültürel olarak şartlandırılmış davranışlar sergiledikleri gerçeğine dair bir anlayış geliştirmelerine yardımcı olmak.
- b. Öğrencilerin yaş, cinsiyet, sosyal sınıf ve ikamet yeri gibi sosyal değişkenlerin insanların konuşma ve davranış biçimlerini etkilediğine dair bir anlayış geliştirmelerine yardımcı olmak.
- c. Öğrencilerin hedef kültürdeki yaygın durumlardaki geleneksel davranışların daha fazla farkına varmalarına yardımcı olmak.

- ç. Öğrencilerin hedef dildeki sözcük ve deyimlerin kültürel çağrışımlarına ilişkin farkındalıklarını artırmalarına yardımcı olmak.
- d. Öğrencilerin, destekleyici kanıtlar açısından hedef kültür hakkındaki genellemeleri değerlendirme ve iyileştirme becerisini geliştirmelerine yardımcı olmak.
- e. Öğrencilerin hedef kültürle ilgili bilgileri bulmak ve organize etmek için gerekli becerileri geliştirmelerine yardımcı olmak.
- f. Öğrencilerde hedef kültür hakkında entelektüel merak uyandırmak ve bu kültürün insanlarına karşı empatiyi teşvik etmek.

Araştırma konusuna bu çerçeveden bakıldığında Fransa'nın da çok fazla azınlığın yaşadığı bir ülke olmasına bağlı olarak çok kültürlü bir yapısı vardır. Yakın geçmişte bakıldığında Fransa'da ELCO Anlaşması kapsamında yürütülen "Türkçe ve Türk Kültürü" derslerinin 2021 yılından itibaren EILE Anlaşması çerçevesinde "Uluslararası Yabancı Dil Dersleri" kapsamında yürütülmeye başlanmış ve sistemde önemli değişikliklerin yaşanması, Fransa'da Türkçe öğretim sürecine yönelik kültür merkezli veriler elde etmeyi önemli hâle getirmiştir.

Avrupa'da Türklerin en yoğun miktarda yaşadığı ikinci ülke konumundaki bir ülkede Türk kültürünün kuşaklara eğitim yoluyla aktarımını daha işlevsel hale getirmeye çalışmasıyla da önemlidir. Bu derslerin azami ölçüde işlevsel boyutta işlenmesi ve yeni kuşakların öz kültürlerini bu dersler aracılığıyla tanıyarak içselleştirmesi ve dil öğretim sürecinde içerik olarak yararlanılması, Türkçe dil becerilerinin geliştirilmesi kadar iki dilliliğin tabiatından ötürü Fransızca ve diğer dillerin gelişimini de destekleyecektir.

Yurt Dışındaki Türk Çocukları için Türkçe ve Türk Kültürü Dersi Öğretim Programı'nda Türkçe öğretiminin amacı; "Türk çocuklarının Türk dilini ve kültürünü tanımaları, benimsemeleri, geliştirmeleri, Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda millî duygularını pekiştirmeleri ve yaşadıkları ülkeye uyum sağlayarak etkili toplumsal ilişkiler içine girmeleri" şeklinde belirtilmiştir (MEB, 2009). Öğretim programının adından ve içeriğinde yer verilen tanımdan da anlaşılacağı üzere dil öğretim işi ilk olarak "kültür" ile bağdaştırılan ve aynı zamanda da "kültür edinimi" sürecidir. Bu nedenledir ki dil öğretim sürecinin kültürel nitelik ve nicelik açısından irdelenmesi ve onların kültürel işlevselliğini artırıcı önerilerde bulunulması dil öğretim sürecinin başarıya ulaşmasında başat faktördür.

Halk Bilimi ve Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri

Halk bilimi masallar, fıkralar, atasözleri, bilmeceler, şiirler, sayısmacalar gibi sözlü geleneklere ek olarak halk sanatı, giyim-kuşam, halk dansları, halk tiyatrosu, halk inancı, halk hekimliği, halk müziği, halk fıkraları, halk mimarisi gibi hayata dair neredeyse her alana ait unsurları inceleyen bir bilim dalıdır. "Tarih öncesinden beri insanlığın biriktirerek günümüze ulaştırdığı bu kültür mirasını belirlemek, incelemek, onun gelişmesine katkıda bulunmak ve bunlardan sonuçlar çıkararak diğer sosyal bilimlere birtakım veriler sunmak da halk biliminin en önemli amaçları arasındadır (Yılar, 2021, s. 18). Halk biliminin yaşamın pek çok alanına dair ortaya koyduğu geniş inceleme sahası kültür kavramı açısından da adeta bir envanter oluşturmaktadır. Somut olmayan kültürel miras kavramı ise toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar- anlamına gelir (SOKÜM Enstitüsü, 2022). Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO) 17 Ekim 2003 tarihinde Paris'te düzenlenen 32. Genel

Konferansında, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesini kabul etmiştir. Türkiye 19 Ocak 2006 tarihli ve 5448 sayılı Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Uygun Bulunduğuna Dair Kanunla bu sürece dâhil olmuş ve 27 Mart 2006 tarihinde resmen taraf olmuştur (KTB, 2022).

Somut Olmayan Kültürel Miras alanları ise aşağıdaki beş başlıkta belirir:

- a. Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar
- b. Gösteri sanatları
- c. Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler
- d. Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar
- e. El sanatları geleneği (SOKÜM Sözleşmesi, 2022).

Sözleşmede geçen “Koruma” terimi, somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini güvence altına alma anlamına gelir. Bunun içinse örgün ve yaygın eğitim yoluyla kuşaktan kuşağa aktarmanın sağlanması da Sözleşmeye taraf ülkelerin sorumluluğu altında bulunmaktadır (SOKÜM Sözleşmesi, 2022). “Bu sözleşme metinleri, somut olmayan kültürel miras alanında topluluk, grup ve bireylerin kültür aktarıcılığındaki rol ve sorumluluğuna işaret etmekte ve bu kültürlerin kültür endüstrisi alanına taşınmasının önemini vurgulamaktadır” (Oğuz, 2007, s. 31). Türkiye’nin (UNESCO, 2022) “Dünya Mirası Listesi başlığı altında 19 kültürel unsuru bulunurken “Türkiye’nin UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesindeki Alanları”, “Karma (Doğal ve Kültürel) Miraslar” ve “Doğal Miras” başlıkları altında 84 ayrı unsuru bulunmaktadır. Oğuz (2013) Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi’nin yukarıda belirtilen beş başlığı “Halk Bilimi Kadroları” listesinde detaylandırarak hangi halk bilimi sahasının hangi unsurlarla ilişkili olduğunu detaylandırmıştır.

Bu bilgiler ışığında araştırmanın temel sorusunun “Fransa’daki iki dilli Türk çocuklarının Türkçeyi öğrenmelerinde Türk kültürü unsurlarından nicelik ve nitelik olarak nasıl yararlanılmaktadır?” sorusu olduğu söylenebilir. Bu soru çerçevesinde yanıt aranacak alt problemler ise şunlardır:

1. Öğretmenlerin SOKÜM hakkındaki algı ve tutumları nasıldır?
2. Fransa’da yabancı dil kapsamındaki Türkçe dersini yürüten öğretmenler, hedef kazanımları edindirmek için hangi halk bilimi unsurlarından yararlanmaktadır?
3. Fransa’da yabancı dil kapsamındaki Türkçe dersini yürüten öğretmenler, hedef kazanımları edindirmek için hangi SOKÜM unsurlarından yararlanmaktadır?

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Fransa’da yaşayan iki dilli öğrencilere EILE Anlaşması kapsamında verilen Yabancı dil olarak Türkçe derslerinde öğretmenlerin yararlandığı halk bilimi kadrolarındaki (Oğuz, 2013) kültürel unsurların ve UNESCO’nun Dünya Miras Listesi’ndeki (2022) kültürel mekânların tespit edilmesidir. Bu nedenle araştırmanın kültürel ölçütünü UNESCO tarafından tescillenmiş Dünya Mirası listeleri ve halk bilimi kadroları listesi oluşturmaktadır. Söz konusu araştırmada veriler elde etmek için halk bilimi kadrolarından (Oğuz, 2013, s. 156-164) ve Dünya Mirası Listeleri’nden (UNESCO, 2022) oluşturulan görüşme

formu öğretmenlere uygulanarak Türkçe derslerinde yararlandıkları SOKÜM unsurlarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Elde edilen verilerin ışığında ise Fransa'daki Türkçe öğretim sürecine yönelik tümevarımsal bir yaklaşımla bütüncül yargılara varılması hedeflenmektedir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Fransa'da yaşayan iki dilli öğrencilere EILE Anlaşması çerçevesinde yabancı dil kapsamında verilen Türkçe derslerinde öğretmenlerin yararlandığı halk bilimi kadrolarındaki kültürel unsurların ve UNESCO'nun Dünya Miras Listesi'ndeki kültürel mekânların tespit edilmesinin amaçlandığı bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden betimleyici fenomenoloji kullanılmıştır. Betimleyici çalışmalarda araştırmacı çalışılan fenomeni kendi yorumundan ziyade katılımcıların açıklamalarıyla ele almaktadır (Kıral, 2020). Kültürel unsur ve kültürel mekân fenomenleriyle ilgili öğretmenlerin deneyimleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırma kapsamında hedeflenen verilerin toplanması için amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örneklemede araştırmacı tarafından hazırlanan ya da dikkate alınan bir ölçüt bulunmaktadır (Patton, 2002). 17 Ekim 2022 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ilgili araştırmanın yapılması için araştırma izni verilmiştir. Bu doğrultuda Fransa'daki T.C. Paris, Bordo, Liyon ve Strazburg Eğitim Ataşeliklerine bağlı olarak Türkçe öğretmenliği görevini aktif olarak yürüten öğretmenlere ulaşılmıştır. Ataşeliklerden alınan verilere göre Ekim 2022 itibarıyla aktif görevde bulunan ve Fransa'da 1-5 yıllık Türkçe öğretmenliği tecrübesine sahip Paris bölgesinde 28, Bordo bölgesinde 12, Strazburg bölgesinde 23 ve Liyon bölgesinde 30 öğretmen görev yapmaktadır. Söz konusu öğretmenlerin tamamına ulaşılmış olup gönüllülük esasına bağlı olarak görüşme formu 29 öğretmen tarafından doldurulmuştur.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmanın verileri katılımcıların düşüncelerini rahat ifade etmesi ve zaman, mekân uygunluğu dikkate alınarak dijital veri toplama yöntemiyle "Google Form" aracılığıyla toplanmıştır. Görüşme sorularının önceden belirlenip standartlaştırıldığı görüşmelerde cevap seçenekleri bellidir (Kuş, 2012). Görüşme formunda halk bilimi kadrolarındaki kültürel unsurlar ve UNESCO'nun Dünya Miras Listesi'ndeki kültürel mekânlar konularını içeren kavramlara dair sorular bulunmaktadır. Araştırmacı, görüşme sorularını hazırlarken soruların anlaşılabilirliğine, çok boyutlu olmaması ve yönlendirici olmamasına dikkat etmiştir. Bu sebeple formun amacına uygun, anlaşılır ve uygulanabilir olma olmama durumlarını kontrol etmek amacıyla alan uzman görüşü alınmıştır. Pilot uygulamanın ardından sorun olmadığı anlaşılabilir veri toplama sürecine geçilmiştir.

Verilerin Analizi

"Google Form" aracılığıyla toplanan veriler betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Betimsel analiz, önceden belirlenmiş temalar doğrultusunda özetlenip yorumlanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Elde edilen veriler, "Dünya Mirası Listeleri" ve "Halk Bilimi Kadroları Listesi" doğrultusunda analiz edilmiştir. Excel ortamına aktarılan verilerin

analizinde güvenilirliğin belirlenmesi için kodlayıcılar arası tutarlılık hesaplanmıştır. Araştırmacı ile yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında çalışmaları olan alan uzmanı birbirlerinden bağımsız olarak her katılımcıya ait görüşme dökümü formunu değerlendirmiştir. Güvenirliğin belirlenmesi amacıyla uyuşum yüzdesi formülü kullanılmıştır. Uyuşum yüzdesi “Güvenirlik = Görüş birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100” formülü kullanılarak hesaplanmıştır (Miles & Huberman, 1994). Uyuşum yüzdesi oranı %70’in üzerinde olmasının ardından raporlama aşamasına geçilmiştir.

Bulgular

Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Görüşülen öğretmenlerin neredeyse tamamı (%96,5) “somut olmayan kültürel miras” hakkında bilgilerinin olduğunu dile getirmişlerdir. Öğretmenler somut olmayan kültürel miras teriminin kendilerinde çağrıştırdıklarını ise çeşitli örneklerle ve tanımlarla açıklamışlardır:

Tablo 1. “Somut Olmayan Kültürel Miras” Teriminin Öğretmenlerde Çağrıştırdığı Kavramlar ve Düşünceler

Ö-1: Kültür ile taşınan alışkanlık, bilgi ve beceriler
Ö-2: Yaşayarak değil, tasarlayarak...
Ö-3: Karagöz, Meddahlık, Türk kahvesi, Hıdırellez vs.
Ö-4: Mit, efsane, destan, masal, halk hikâyeleri vb. sözlü edebiyat türleri
Ö-5: Destanlar, efsaneler, atasözleri, fıkralar, deyimler, atasözleri vb.
Ö-6: Karagöz, Nevruz, Türk kahvesi, Bahar Bayramı
Ö-7: Gelenek ve görenekler
Ö-8: Gelenek, görenek ve ananeler
Ö-9: Mevlana, sema, karagöz, meddahlık, semah vb.
Ö-10: Atasözleri, maniler, destanlar, deyimler, ağıtlar, türküler,
Ö-11: Mitler, masallar, deyimler, atasözleri...
Ö-12: Nazar boncuğu, nevrüz kutlamaları, âşıklık geleneği, Hacivat- Karagöz, keşkek, Türk kahve sunumu vs.
Ö-13: Aktarılan bilgi, görgü, gelenekler, düğünler, askerlik, maniler, el sanatları, orta oyunları, Hacivat-Karagöz

Fransa'da İki Dillilerin Türkçe Derslerinde Kültürel İçerik Olarak SOKÜM'den ve Folklorlardan Yararlanılması

Ö-14: Atasözleri, halk hikâyeleri, destanlar...

Ö-15: Karagöz Hacivat, meddah, sözlü edebiyat, halk oyunları, gelenek ve görenekler, âşık edebiyatı

Ö-16: Gelenekler, yazılı metinler, atasözleri, el sanatları gibi

Ö-17: Kültürel ritüeller, sanatlar (Ebru vs.)

Ö-18: Elle tutulamayan, somut bir unsur olmasa da soyut olarak ya da sözel olarak var olmuş kültürel unsurlar

Ö-19: Farkında olmadığımız kültürel hazinelerimiz

Ö-20: Türk kahvesi, karagöz, meddahlık, mangala

Ö-21: Toplumun içinde taşıdığı ve gelecek nesillere yaparak ve yaşayarak aktarılması Karagöz-Hacivat, Nasreddin Hoca ve diğer kültürel öğeler

Ö-22: Bir toplumun günlük yaşam aktiviteleri sonucu, çeşitli alanlardaki deneyimlerinin nesilden nesile aktarılmasıyla oluşmuş ve topluma has özelliklere dönüşmüş olan belirleyici öğeler olarak tanımlayabilirim.

Ö-23: Ritüeller, festivaller, bazı yiyecek ve içecekler...

Ö-24: Toplumların tarihsel süreci içerisinde kendiliğinden gelişen ve kalıcılık özelliği olan gelenek, görenek ve yazılı olmayan bazı kuralları çağrıştırıyor.

Ö-25: Türk kültürünün tüm sosyolojik kodları kültürel mirastır.

Ö-26: Toplumumuza ait adetlerimiz, kutlamalarımız

Ö-27: Gelenek ve görenekler

Yapılan değerlendirmelere bakıldığında halk biliminin ve SOKÜM'ün pek çok unsurundan örnekler sunulmuştur. Bazı öğretmenler (Ö-4, Ö-5, Ö-10, Ö-11, Ö-13, Ö-14, Ö-15, Ö-16) SOKÜM'ü sözlü- yazılı edebî geleneklerle bağdaştırarak tarif etmiştir. Verilen bu örnekler öğretmenlerin hem edebî tür olarak hem de söz varlığı unsurlarından deyim ve atasözleri ile SOKÜM'ün yakın ilişkili olarak algılandığını ve Türkçe öğretim sürecinde yararlanılabilir içerikler taşıdığını düşündüklerini göstermektedir.

Bazı öğretmenler ise SOKÜM'ün (Ö-1, Ö-13, Ö-22) işlevlerine veya kavramsal yönüne (Ö-18, Ö-24, Ö-25) değinmiştir. SOKÜM'ün kültürlerle nesillere aktarılan ve beceriye dayalı bir olgu olduğunu düşünmektedir.

Öğretmenlerin tanımlamaları SOKÜM'ün bir başka kültür sahası olan toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenlerle ilgilidir. Öğretmenler (Ö-12, Ö-20, Ö-23 bu sahaya yönelik olarak gelenekler, görenekler, ananeler, keşkek ve Türk kahvesi gibi ritüellere ve kutlamalara

yönelik gastronomi öğeleri ile SOKÜM'ü ilişkilendirmiştir. Nevruz, Sema, semah, düğün gibi kutlama, anma ve ritüellerle SOKÜM'ü açıklayan öğretmenler de (Ö-12, Ö-13, Ö-23, Ö-26) bulunmaktadır. Öğretmenler, gösteri sanatları ile ilgili unsurlarla SOKÜM'ü açıklarken Karagöz (8) ve meddahlık geleneği (4) ile ilişkilendirmişlerdir.

İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Halk bilimi kadroları sözlü gelenekler ve anlatımlar; gösteri sanatları; toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler; doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar ve el sanatları geleneği olmak üzere beş alt başlıktan oluşmaktadır. Öğretmenlerin Türkçe öğretim sürecinde dil öğretimini desteklemek için halk bilimi kadrolarındaki unsurların hangilerinden yararlandıkları yüzde ve frekanslarıyla birlikte Tablo 2, 3, 4, 5 ve 6'da alt kültür başlıklarına göre gösterilmiştir.

Tablo 2. Öğretmenlerin Sözlü Gelenekler ve Anlatımlar Alanından Yararlandığı Kültürel

Unsurlar		
Sözlü Gelenekler ve Anlatımlar	f	%
Deyimler	26	89,70%
Atasözleri	26	89,70%
Tekerlemeler	26	89,70%
Selamlaşma Sözleri	25	86,35%
Bilmeceler	25	86,25%
Masallar	24	82,80%
Hikâyeler	24	82,80%
Fıkralar	22	75,90%
Sözlü Anlatımın Yardımcı Unsurları (Jestler – Mimikler)	20	69,00%
Şiir	19	65,55%
Türküler	19	65,55%
Mani	15	51,75%
Ninniler	12	41,40%
Efsaneler	9	31,05%
Destanlar	8	27,60%
Mitler	6	20,70%
Yemin Sözleri	2	6,90%

Tablo 2 incelendiğinde öğretmenlerin en sık yararlandığı sözlü gelenekler ve anlatımlar unsurları deyimler, atasözleri gibi söz varlığı unsurlarıyla birlikte tekerlemeler, selamlaşma ifadeleri, bilmeceler, masallar, hikâyeler, fıkralar, jest ve mimiklerdir. Bu unsurları sırasıyla şiirler, türküler, maniler, ninniler, efsaneler, destanlar, mitler ve yemin sözleri takip etmiştir.

Öğretmenlerin gösteri sanatları kültür sahasındaki kültürel unsurlarından halk müziği, halk oyunları ve halk tiyatrosuna yönelik unsurları tercih etmektedirler. Bu kültür sahalarına yönelik tercih edilen kültürel unsurlar Tablo 3'te gösterilmiştir:

Tablo 3. Öğretmenlerin Gösteri Sanatları Alanından Yararlandığı Kültürel Unsurlar

Gösteri Sanatları	f	%
1. Halk Müziği	17	58,65%
Halk Çalgıları (Vurmalı - Üflemeli - Tezeneli - Yaylı Halk Çalgıları- Diğer)	9	31,05%
2. Halk Oyunları		
Halay	16	55,20%
Zeybek	14	48,30%
Horon	14	48,30%
Bar	4	13,80%
3. Halk Tiyatrosu		
Karagöz	23	79,35%
Kukla	10	34,50%
Ortaoyunu	7	24,15%
Pantomim	5	17,25%
Meddah	5	17,25%

Gösteri sanatları sahasında tercih edilen kültürel unsurlara genel olarak göz atıldığında hem öğrencilerin ilgisini çekebilecek hem de hedef kazanımlarla bağdaştırılabilecek unsurların tercih edildiği görülmektedir. En fazla tercih edilen unsur halk tiyatrosu geleneklerinden Karagöz'dür. Karagöz'ü halk müziğine yönelik çeşitli kültürel unsurlar ve halay, zeybek, horon halk oyunu türleri takip etmiştir. Öğretmenler, halk müziği kültür sahasından halk çalgılarını ve halk tiyatrosu geleneklerinden kukla, orta oyunu, pantomim ve meddahlık gösterilerinden de da kültürel içerik olarak yararlanmaktadır.

Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler kültür sahası törenler, kutlamalar ve ritüelleri; halk hukuku ve halk sporları alt kültür sahalarından oluşmaktadır. Öğretmenler söz konusu üç kültür sahasının çeşitli unsurlarından yararlanmaktadır.

Tablo 4. Öğretmenlerin Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şöenler Alanından Yararlandığı Kültürel Unsurlar

Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şöenler		
1. Törenler, Kutlamalar ve Ritüelleri		
1a. Geçiş Törenleri	f	%
Düğün	11	37,95%
Nişan	6	20,70%
Sünnet	3	10,35%
Diş Hediği	2	6,90%
1b. Kutlamalar		
Bayramlar	25	86,25%
Anma Günleri	21	72,45%
Özel Günler	16	55,20%
Festivaller	12	41,40%
Ziyaret Yerleri	10	34,50%
Yıl Dönümleri	9	31,05%
Nazar	6	20,70%
Kandiller	3	10,35%
Panayırlar	2	6,90%
2. Halk Hukuku		
Gelenek	21	72,45%
Görenek	19	65,55%
Yardımsverlik	19	65,55%
Konuk Ağırılama	15	51,75%

3. Halk Sporları

Çocuk Oyunları ve Oyuncakları	23	79,35%
Güreş	5	17,25%
Cirit	3	10,35%
Okçuluk	3	10,35%
Bilek Güreşi	2	6,90%

Tablo 4'e göre öğretmenlerin bu kültür sahasında en çok yararlandığı kültürel unsurlar bayramlardır. Bayramları çocuk oyunları ve oyuncaklarıdır. Öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu bu unsurlara ek olarak çeşitli gelenek ve görenekleri, çeşitli anma ve özel günleri içerik olarak derslerinde kullanmaktadır. Ayrıca yardımseverlik ve konuk ağırlama gibi halk hukukuna yönelik gelenekler çeşitli bağlamlarda derslerde yer almaktadır.

Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar kültür sahası 15 ayrı alt başlıktan oluşan geniş bir kültür sahasıdır. Öğretmenlerin bu kültür sahasında halk mimarisi, halk mutfağı ve halk haberleşme teknikleri olmak üzere üç kültür sahasındaki unsurlardan yararlandığı Tablo 5'te görülmektedir:

Tablo 5. Öğretmenlerin Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar Alanından Yararlandığı Kültürel Unsurlar

Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar		
Halk Mimarisi	f	%
İbadethaneler	7	24,15%
Çeşmeler	6	20,70%
Fırınlara ve Diğer Ekmek Pişirme Yerleri	2	6,90%
Halk Mutfacı	19	65,55%
Halk Haberleşme Teknikleri (Haberci/Ulak- Hayvan Kullanımı- Simgeli Eşya- Mektup- Diğer)	15	51,75%

Tablo 5'e göre halk mimarisine yönelik en sık yararlanılan yerler ibadethaneler, çeşmeler ve fırın vb. ekmek pişirme yerleridir. Halk mutfağına yönelik somut olarak yemeklerden, araç-gereçlerden veya kutsal-törenselleşmiş yemeklerden örneklere yer verilmemiştir. Halk haberleşme tekniklerinden ise özellikle mektup ve hayvan kullanımı gibi unsurlar öğrencilerce tercih edilen kültürel içerikler arasındadır.

El sanatları geleneği “geleneksel meslekler” ve “giyim-kuşam ve süslenme” olmak üzere iki alt kültür sahasından oluşmaktadır. Öğretmenlerin bu geleneğe yönelik tercih ettiği kültürel içerikler Tablo 6’da gösterilmiştir:

Tablo 6. Öğretmenlerin El Sanatları Geleneği Alanından Yararlandığı Kültürel Unsurlar

El Sanatları Geleneği		
1. Geleneksel Meslekler	f	%
Ebruculuk	14	48,30%
Minyatür	8	27,60%
Hattatlık	5	17,25%
Marangozluk ve Oymacılık	3	10,35%
Dokumacılık	3	10,35%
Nakkaşlık	3	10,35%
Demircilik	1	3,45%
2. Giyim- Kuşam ve Süslenme		
Gelinlik ve Diğer Törenselle Kadın Kıyafetleri	4	13,80%

Öğretmenler bu kültür sahasında ağırlıklı olarak geleneksel mesleklere yönelmiştir. Söz konusu mesleklerde kültürel içerik olarak Ebru sanatı ve ebruculuk mesleği işlenmiştir. Bu mesleği minyatür, hattatlık, marangozluk ve oymacılık, dokumacılık ve demircilik meslekleri takip etmiştir. Giyim-kuşam ve süslenme ile ilgili olarak tercih edilen tek kültürel içerik ise kadınların törenselle kıyafetlerine yöneliktir.

Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Fransa’da EILE Anlaşması kapsamında iki dilli öğrenciler için okutulan Türkçe derslerinde öğretmenlere UNESCO Dünya Mirası Listesindeki Alanları, Dünya Mirası Geçici Listesindeki Alanları, Karma (Doğal ve Kültürel) Miraslar ve Doğal Miras listelerinde yer alan unsurlar sunularak derslerde hangi unsurlardan yararlandıklarını belirtmeleri istenmiştir. Bahsi edilen listelerde yararlanılan unsurlarla bu unsurların frekans ve yüzde değerleri Tablo 7, 8, 9 ve 10’da sunulmuştur.

Tablo 7. Öğretmenlerin Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Listesindeki Alanları'ndan Tercih Ettiği Kültürel Unsurlar

Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Listesindeki Alanları	f	%
İstanbul'un Tarihi Alanları (İstanbul) 1985	18	62,10%
Göreme Millî Parkı ve Kapadokya (Nevşehir) 1985 (Karma Miras Alanı)	17	58,65%
Efes (İzmir) 2015	14	48,30%
Göbekli Tepe (Şanlıurfa) 2018	14	48,30%
Nemrut Dağı (Adıyaman) 1987	11	37,95%
Hieropolis-Pamukkale (Denizli) 1988 (Karma Miras Alanı)	11	37,95%
Truva Arkeolojik Alanı (Çanakkale) 1998	9	31,05%
Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi (Edirne) 2011	9	31,05%
Safranbolu Şehri (Karabük) 1994	7	24,15%
Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu (Bursa) 2014	7	24,15%
Hattuşa: Hitit Başkenti (Çorum) 1986	5	17,25%
Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Sivas) 1985	3	10,35%
Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı (Diyarbakır) 2015	3	10,35%
Çatalhöyük Neolitik Alanı (Konya) 2012	2	6,90%
Anı Arkeolojik Alanı (Kars) 2016	1	3,45%
Arslanteppe Höyüğü (Malatya) 2021	1	3,45%

Tablo 7'ye göre öğretmenlerin UNESCO Dünya Mirası Listesindeki Alanları'ndan tercih ettiği kültürel unsurların başında İstanbul ve İstanbul'un tarihi alanları gelmektedir. Bu unsuru takiben Göreme Millî Parkı ve Kapadokya (Nevşehir), Efes (İzmir), Göbekli Tepe (Şanlıurfa), Nemrut Dağı (Adıyaman), Hieropolis-Pamukkale (Denizli), Truva Arkeolojik Alanı (Çanakkale), Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi (Edirne), Safranbolu Şehri (Karabük), Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu (Bursa), Hattuşa: Hitit Başkenti (Çorum) ardışık yoğunlukta tercih edilen unsurlardır. Öğretmenler düşük oranda da olsa Divriği Ulu

Camii ve Darüşşifası (Sivas), Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı (Diyarbakır), Çatalhöyük Neolitik Alanı (Konya), Ani Arkeolojik Alanı (Kars) ve Arslantepe Höyüğü'ne de (Malatya) yer vermektedir. Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı (İzmir) ve Aphrodisias (Aydın) kültürel alanları ise öğretmenlerce tercih edilmemiştir.

Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesindeki Alanları'nda 77 adet kültürel unsur bulunmaktadır. Öğretmenler, bu unsurların 50'sinden çeşitli frekanslarda yararlandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 8. Öğretmenlerin Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesindeki Alanları'ndan Tercih Ettiği Kültürel Unsurlar

Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesindeki Alanları	f	%
Urartu ve Osmanlı Eski Yerleşimi Ahlat Mezar Taşları (Bitlis) 2000	19	65,55%
Alahan Manastırı (Mersin) 2000	18	62,10%
Harran ve Şanlıurfa (Şanlıurfa) 2000	12	41,40%
İshakpaşa Sarayı (Ağrı) 2000	12	41,40%
Sümela Manastırı (Trabzon) 2000	12	41,40%
Çanakkale ve Gelibolu 1. Dünya Savaşı Alanları (Çanakkale) 2014	12	41,40%
Mardin Kültürel Peyzajı (Mardin) 2000	8	27,60%
Zeugma Arkeolojik Alanı (Gaziantep) 2012	7	24,15%
Alanya (Antalya) 2000	6	20,70%
Aspendos Antik Kenti Tiyatrosu ve Su Kemerleri (Antalya) 2015	6	20,70%
Karain Mağarası (Antalya) 1994	5	17,25%
Likya Uygarlığı Antik Kentleri (Antalya ve Muğla) 2009	3	10,35%
İzmit (Bursa) 2014	3	10,35%
Uzunköprü (Edirne) 2015	3	10,35%
Beypazarı Tarihi Kenti (Ankara) 2020	3	10,35%
Hacı Bektaş Veli Külliyesi (Nevşehir) 2012	2	6,90%
Anadolu Selçuklu Medreseleri (Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum, Kırşehir) 2014	2	6,90%
Akdamar Kilisesi (Van) 2015	2	6,90%
Bodrum Kalesi (Muğla) 2016	2	6,90%

Fransa'da İki Dillilerin Türkçe Derslerinde Kültürel İçerik Olarak SOKÜM'den ve Folklorlardan Yararlanılması

Sultan II. Beyazıd Han Külliyesi (Edirne) 2016	2	6,90%
Assos Arkeolojik Alanı (Çanakkale) 2017	2	6,90%
Anadolu'daki Ahşap Çatılı ve Ahşap Taşıyıcılı Camiiler (Konya-Eşrefoğlu Camii, Kastamonu-Mahmut Bey Camii, Eskişehir-Sivrihisar Camii, Afyon-Afyon Ulu Camii, Ankara-Arslanhane Camii) 2018	2	6,90%
Mardin Midyat Çevresi (Tur Abdin) Geç Antik ve Orta Çağ Kilise-Manastırları (Mardin) 2021	2	6,90%
İzmir Tarihi Liman Şehri (İzmir) 2020	2	6,90%
Konya Selçuklu Başkenti (Konya) 2000	1	3,45%
Selçuklu Kervansarayları Denizli-Doğubayazıt Güzergâhı 2000	1	3,45%
Perge Arkeolojik Alanı (Antalya) 2009	1	3,45%
Sagalassos Arkeolojik Alanı (Burdur) 2009	1	3,45%
Eşrefoğlu Camii (Konya) 2011	1	3,45%
Gordion (Ankara) 2012	1	3,45%
Korykos Antik Kenti (Mersin) 2014	1	3,45%
Kültepe - Kanesh Arkeolojik Alanı (Kayseri) 2014	1	3,45%
Eflatun Pınar: Hitit Kaya Anıtı (Konya) 2014	1	3,45%
Mahmutbey Camii (Kastamonu) 2014	1	3,45%
Ahi Evran Türbesi (Kırşehir) 2014	1	3,45%
Vespasianus - Titus Tüneli (Hatay) 2014	1	3,45%
Eshab-ı Kehf Külliyesi (İslami-Osmanlı Sosyal Kompleksi) (Kahramanmaraş) 2015	1	3,45%
Mudurnu Tarihi Ahi Kenti: Ahiliğin Tanıkları (Bolu) 2015	1	3,45%
Dağlık Frigya (Eskişehir, Kütahya, Afyon) 2015	1	3,45%
İsmail Fakirullah Türbesi ve Işık Kırılma Mekanizması (Siirt) 2015	1	3,45%
Yıldız Sarayı Kompleksi (İstanbul) 2015	1	3,45%
Hacı Bayram Camii ve Çevresindeki Tarihi Alanlar (Ankara) 2016	1	3,45%

Malabadi Köprüsü (Diyarbakır) 2016	1	3,45%
Tuşpa/Van Kalesi, Van Tarihi Kenti ve Höyüğü(Van) 2016	1	3,45%
Yivli Minare Camii (Antalya) 2016	1	3,45%
Ayvalık Endüstriyel Peyzajı (Balıkesir) 2017	1	3,45%
İvriz Kültürel Peyzajı (Konya) 2017	1	3,45%
Priene Arkeolojik Alanı (Aydın) 2018	1	3,45%
Sarıkaya Roma Hamamı (Yozgat) 2018	1	3,45%
Harput Tarihi Kenti (Elazığ) 2018	1	3,45%

Tablo 8'e göre en yoğun tercih edilen on kültür miras alanı ardışık olarak şunlardır: Urartu ve Osmanlı Eski Yerleşimi Ahlat Mezar Taşları (Bitlis) 2000, Alahan Manastırı (Mersin) 2000, Harran ve Şanlıurfa (Şanlıurfa) 2000, İshakpaşa Sarayı (Ağrı) 2000, Sümela Manastırı (Trabzon) 2000, Çanakkale ve Gelibolu 1. Dünya Savaşı Alanları (Çanakkale) 2014, Mardin Kültürel Peyzajı (Mardin) 2000, Zeugma Arkeolojik Alanı (Gaziantep) 2012, Alanya (Antalya) 2000, Aspendos Antik Kenti Tiyatrosu ve Su Kemerleri (Antalya) 2015. Öğretmenler değişik frekans aralıklarına bağlı olarak 50 farklı kültür miras alanından yararlanmaktadır. Bunların 26'sı 1 frekans değerine sahipken, 9 kültür miras alanı 2 frekans değerine sahiptir.

Tablo 9. Öğretmenlerin Karma (Doğal ve Kültürel) Miraslardan Tercih Ettiği Kültürel Unsurlar

Karma (Doğal ve Kültürel) Miraslar:	f	%
Kekova (Antalya) 2000	2	6,90%
Güllük Dağı-Termessos Milli Parkı (Antalya) 2000	1	3,45%
Harşena Dağı ve Pontus Kralları Kaya Mezarları (Amasya) 2015	0	0,00%
Kemaliye Tarihi Kenti (Erzincan) 2021	0	0,00%

Tablo 9'da Öğretmenlerin Karma (Doğal ve Kültürel) Miraslardan tercih ettiği kültürel unsurlar Karma (Doğal ve Kültürel) Miras alanlarından Kekova ve Güllük Dağı-Termessos Milli Parkı alanlarından dil öğretiminde yararlandıklarını belirtmiştir. Bunların frekans dağılımı ise kısıtlı olup toplamda iki öğretmen bu unsurlara derslerinde yer verdiğini belirtmişlerdir.

Tablo 10. Öğretmenlerin Doğal Miras Alanlarından Tercih Ettiği Kültürel Unsurlar

Doğal Miras:	f	%
Tuz Gölü Özel Doğa Koruma Alanı (Ankara-Konya-Aksaray) 2013	12	41,40%
Kızılırmak Deltası Kuş Cenneti (Samsun) 2016	3	10,35%
Balıca Mağarası Tabiat Parkı (Tokat) 2019	1	3,45%

Tablo 10'da öğretmenlerin Doğal Miras alanlarından tercih ettiği kültürel unsurlara ait bulgulara yer verilmiştir. Buna göre öğretmenlerin yaklaşık % 42'si Tuz Gölü Özel Doğa Koruma Alanı'ndan dil öğrenme- öğretim süreçlerinde içerik olarak yararlanmaktadır. Ayrıca üç öğretmen (%10,35) Kızılırmak Deltası Kuş Cenneti'nden, bir öğretmen de Balıca Mağarası Tabiat Parkı'ndan kültürel içerik olarak dil öğretim faaliyetlerinde yararlanmaktadır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Fransa'da iki dilli öğrencilerin Türkçe derslerini yürüten öğretmenlerin halk bilimi unsurları ve Somut Olmayan Kültürel Miras listeleri çerçevesinde dil öğretiminde kültürden yararlanma durumlarının ele alındığı bu çalışmada ilgili problemlere bağlı olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Araştırmanın birinci alt problemi olan öğretmenlerin somut olmayan kültürel miras terimine yönelik düşünceleri ve tutumları hakkında şu değerlendirmelerde bulunulabilir: Görüşülen öğretmenlerin tamamı somut olmayan kültürel miras terimini belirli yönleriyle hâkimdir çünkü her öğretmen SOKÜM'ün belirli alanlarından veya tescilli unsurlarından somut örnekler verebilmiştir. Ayrıca SOKÜM'ün işlev ve amaçlarına dair bilgiler paylaşmış, terim olarak manasına ve sınırlarına yönelik nesnel bilgiler sunabilmişlerdir. Tablo 7, 8, 9 ve 10'daki verilere bakıldığında da öğretmenlerin SOKÜM listelerindeki unsurlardan yararlandıklarına dair veriler de SOKÜM terimine yönelik yapılan açıklamaları desteklemekte ve öğretmenlerin SOKÜM'e belirli oranda hâkim olarak olumlu bir yaklaşım taşıdıklarını göstermektedir.

Araştırmanın ikinci alt probleminde Fransa'da yabancı dil kapsamındaki Türkçe dersini yürüten öğretmenlerin, hedef kazanımları edindirmek için hangi halk bilimi unsurlarından yararlandığının tespit edilmesi hedeflenmiştir. Halk bilimi kadroları beş ayrı başlıktan oluşmaktadır. Türkçe ders içeriğiyle doğrudan ilişkili olmasına bağlı olarak en çok yararlanılan kültür sahası sözlü gelenekler ve anlatımlardır. Öğretmenler bu kültür sahasındaki unsurların çoğunun edebî tür olmasına bağlı olarak yaygın olarak tercih ettikleri düşünülebilir. Tercih edilen türlere dikkat edildiğinde hedef kitlenin bilişsel ve duyuşsal gelişimsel özelliklerinin, ilgi ve ihtiyaçların göz önünde bulundurulduğu söylenebilir. Öğretmenler tekerleme, bilmece, fıkra ve şiir gibi hacimce kısa türleri ve masal, hikâye, efsane, destan gibi öğrencilere hitap edecek türleri tercih etmektedir. Aynı zamanda A1 düzeyinde verilen bu derslerin hedef kazanımlarına uygun olarak selamlaşma ifadeleri, sözlü anlatımın yardımcı unsurları olan jestler ve mimiklere de derslerde yer verilmektedir. Yararlanılan unsurlardan bir diğeri ise deyim, atasözü gibi söz varlığı unsurlarıdır.

Öğretmenler, gösteri sanatları kültür sahasındaki unsurlardan halk müziği, halk oyunları ve halk tiyatrosuna yönelik kültürel unsurları içerik olarak derslerinde kullandıklarını belirtmişlerdir. Halk müziğinde yaygın olarak halk çalgılarından yararlandığı dikkat çekmektedir. Öğretmenler halay, zeybek, horon ve bar gibi halk danslarına da derslerinde önemli oranda yer vermektedir. Halk tiyatrosu unsurları da öğretmenlerin yoğun olarak yararlandıkları unsurlar arasında yer almaktadır. Karagöz başta olmak üzere kukla, orta oyunu, pandomim ve meddahlık yararlanılan kültürel unsurlar arasındadır. Oransal olarak bir değerlendirme yapılırsa Karagöz geleneği neredeyse her beş öğretmenin dördünün tercih ettiği bir unsur olarak ön plana çıkarken orta oyunu, pandomim ve meddahlıktan daha az oranda yararlanılmaktadır.

Öğretmenler toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler alanından dinî, millî veya ananevi özel gün ve kutlamalar etrafında çeşitli unsurlardan yararlanmaktadır. Bunların başında ise düğünler, bayramlar, anma günleri, özel günler ve festivaller ön plana çıkmaktadır. Halk hukukuna yönelik olarak ise öğretmenlerin ağırlıklı olarak geleneklerden, göreneklerden, yardımseverlik ve konuk ağırlamaya yönelik kültürel içeriklerden yararlandıkları tespit edilmiştir. Yararlanılan unsurlara bakıldığında halk hukuku öğelerinin çoğundan ders amaç ve seviyesi doğrultusunda yer verildiğini söylemek mümkündür.

Halk sporları alanında öğretmenlerin ağırlıklı olarak (%79,35) çocuk oyunları ve oyuncaklarına yer verdiği tespit edilmiştir. Güreş, cirit, okçuluk ve bilek güreşi sporları ise belirli oranlarda öğretmenler tarafından tercih edilmektedir.

Öğretmenler, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar alanından yararlandığı kültürel unsurlar halk mimarisi sahasından ibadethaneler, çeşmeler, fırınlar ve diğer ekmek pişirme yerlerine yönelik unsurlardan yararlandıklarını belirtmişlerdir. Halk mutfağı sahasından doğrudan kültürel unsur örneklerine yer verilmese de öğretmenlerin %65,55'i halk mutfağı ile ilişkili unsurlardan derslerde yararlandıklarını ifade etmişlerdir. Halk haberleşme teknikleri sahası unsurlarından ise öğretmenlerin %51,75'i yararlanmaktadır. Özellikle mektup ve hayvan kullanımı (güvercin) unsurları ön plana çıkmaktadır.

Öğretmenler, el sanatları geleneği sahasında ebruculuk (%48,30), minyatür (%27,60), hattatlık (%17,25), marangozluk ve oymacılık (%10,35), dokumacılık (%10,35), nakkaşlık (10,35) ve demircilik (%3,45) mesleklerinden yararlandıklarını ifade etmişlerdir. Giyim kuşam ve süslenme ile ilgili olarak ise gelinlik ve diğer törensel kıyafetlerine (%13,80) ders içeriği olarak yer verildiği ifade edilmiştir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan öğretmenlerin hedef kazanımları edindirmek için hangi SOKÜM unsurlarından yararlandığı ile ilgili olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Öğretmenler Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Listesindeki Alanları listesinde yer alan 19 unsurdan 15'ine derslerinde yer verdiklerini ifade etmişlerdir. En sık yararlanılan alan "İstanbul'un Tarihi Alanları (İstanbul) 1985" (%62,10), Göreme Millî Parkı ve Kapadokya (Nevşehir) 1985 (%58,65), Efes (İzmir) 2015 (%48,30), Göbekli Tepe (Şanlıurfa) 2018 (%48,30), Nemrut Dağı (Adıyaman) 1987 (%37,95), Hieropolis-Pamukkale (Denizli) 1988 (Karma Miras Alanı) (%37,95), Truva Arkeolojik Alanı (Çanakkale) 1998 (%31,05), Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi (Edirne) 2011 (%31,05), Safranbolu Şehri (Karabük) 1994 (%24,15), Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu (Bursa) 2014 (%24,15), Hattuşa: Hitit Başkenti (Çorum) 1986 (%17,25), Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Sivas) 1985 (%10,35), Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı (Diyarbakır) 2015 (%10,35), Çatalhöyük

Neolitik Alanı (Konya) 2012 (%6,90), Ani Arkeolojik Alanı (Kars) 2016 (%3,45), Arslantepe Höyüğü (Malatya) 2021 (%3,45) alanlarıdır. İstanbul'un Tarihî Alanları gibi yoğun olarak faydalanılan unsurlara dikkat edildiğinde öğretmenlerin hem ilgi çekici hem de bilinmesinin faydalı olacağı tarihî, kültürel ve doğal nitelikleriyle ön plana çıkmış alanları öncelendiği söylenebilir.

Öğretmenler, Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesindeki Alanları'ndan tercih ettiği kültürel unsurların çeşitliliği de oldukça fazladır. Söz konusu listedeki unsurların 50'sinden en az bir öğretmen yararlandığını ifade etmektedir.

Öğretmenler, Karma (Doğal ve Kültürel) Miras alanlarından Kekova (Antalya) 2000 (%6,90) ve Güllük Dağı-Termessos Milli Parkı (Antalya) 2000 (%3,45) alanlarından yararlanmışlardır. Doğal Miras Alanlarından Tuz Gölü Özel Doğa Koruma Alanı'ndan (Ankara-Konya-Aksaray) 2013 (%41,40), Kızılırmak Deltası Kuş Cenneti alanından (Samsun) 2016 (%10,35), Ballica Mağarası Tabiat Parkı'ndan (Tokat) 2019 (%3,45) yararlanmaktadır.

Halk bilimi kadroları ve SOKÜM unsurları çerçevesinde genel bir değerlendirme yapılacak olursa öğretmenler, özellikle öğrenci ilgi ve ihtiyacını göz önünde bulundurarak ders içeriklerinde kültürel unsur tercihlerinde bulunmuşlardır. Buna ek olarak içerikte yer verilen unsurların hem kültür aktarımı açısından önemli mekânlardan ve unsurlardan oluştuğu, dil öğretiminde bir yandan kültürden yararlanma amaçlanırken öte yandan da öğrencilerin Türk kültürüne dair genel geçer unsurlar ve evrensel nitelikteki mekânlar hakkında bilgi sahibi olmasının hedeflendiği söylenebilir.

Araştırmanın alt problemleri ve bu problemlerin sonuçları doğrultusunda şu önerilerde bulunulabilir:

Somut Olmayan Kültürel Miras'ın amaçları, unsurları ve dil öğretiminde yararlanılabile potansiyeli öğretmenlere tanıtılmalı ve SOKÜM'den daha fazla yararlanmaları sağlanmalıdır. Böylelikle öğretmenlerin hâlihazırda SOKÜM'den dil öğretim süreçlerinde yararlanmaları daha da desteklenmiş olacaktır.

Halk bilimi kadroları unsurlarının kültürel içerik olarak kullanılması ile ilgili olarak şu önerilerde bulunulabilir: Sözlü gelenekler ve anlatımlar kültür sahasındaki pek çok unsur öğretmenler tarafından ders içeriklerinde kullanılmaktadır. Buna ek olarak sözlü tarih unsurlarından da yararlanılmasının faydalı olabileceği söylenebilir. Gösteri sanatları kültür sahasındaki halk tiyatrosu unsurlarının dil öğretim süreçlerine çok elverişli olduğu ve öğretmenlerin yaratıcılığına bağlı olarak çeşitli şekillerden kullanılabileceği söylenebilir. Oransal olarak bakıldığında orta oyunu, pandomim, meddahlık geleneklerinden yararlanılma durumu görece düşük seviyelerdedir. Bu unsurlar öğretmenlerin ders anlatımlarında ya da öğrencilerin canlandırmalarında daha fazla kullanılarak derslerin kültürel işlevselliği artırılabilir. Halk müziği kültür sahasında halk çalgılarına ek olarak öğretmenlerin Âşıklık geleneği ve türkü türlerinden de yararlanılabileceği söylenebilir. Böylelikle öğrencilerin halk şiirine ve geleneklerine ilgi duymaları teşvik edilebilir.

Halk bilimi kadrolarındaki kültürel unsurlar ilgili ders temalarına göre kelime öğretimine yönelik kavram haritaları oluşturulabilir ve söz varlığının zenginleşmesine yönelik çalışmalar yapılabilir, kelime kartları hazırlanabilir.

Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler alanında yer alan halk sporu unsurlarından her ne kadar yararlanılıyor olsa da oransal olarak bakıldığında çoğu öğretmenin bu unsurlardan

yararlanmadığı görülmektedir. Özellikle öğrencileri spora teşvik etmek, sporun ilgi çekiciliğinden yararlanmak ve sporun ötesinde bu unsurların kültürel ve tarihî yönlerini tanıtabilmek için derslerde daha fazla yer alması önerilebilir. El sanatları geleneği alanında pek çok unsurdan yararlanılmaktadır. Buna ek olarak dokumacılık, işlemecilik, bakırcılık geleneksel meslekleri ve giyim, kuşam, süslenmeye yönelik bebek, çocuk ve erkek giyimine yönelik unsurlardan da yararlanılarak derslerin kültürel içeriği daha da zenginleştirilebilir.

UNESCO Dünya Mirası Listesindeki Alanları, Dünya Mirası Geçici Listesindeki Alanları, Karma (Doğal ve Kültürel) Miraslar ve Doğal Miras listelerinde yer alan unsurlarla ilgili olarak ise şu önerilerde bulunulabilir: CEFR'nin ilkeleri doğrultusunda şekillendirilen EILE sistemindeki Türkçe derslerinde SOKÜM unsurlarından yararlanılması hem Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin korunma ilkesine katkı sağlayacak hem de CEFR'nin çok dillilik ve çok kültürlülük ilkelerini destekleyecektir. Buna ek olarak dil öğretiminin evrensel kültürel unsurlarla desteklenmesi de söz konusu olacaktır.

Öğretmenler, öğrencileri dil öğrenme süreçlerinde somut olmayan kültürel miras unsurlarından hareketle etkileşime sokabilecek etkinlikler planlayabilir. Örneğin, geleneksel el sanatları, yemek yapma, müzik dinleme ve dans etme etkinlikleri gibi etkinlikler ilgili temalardan hareketle düzenlenerek dil becerilerine yönelik uygun faaliyet zemini oluşturulabilir. Böylelikle öğrencilerin hem öz kültürlerini tanımaları hem yaparak yaşayarak öğrenecekleri bir öğrenme ortamına kavuşmaları hem de dil öğrenimine yönelik ilgi ve motivasyon düzeylerinin artırılması sağlanabilir. Öğrencilerin tanımlarına fırsat yaratılan SOKÜM ve halk bilimi unsurlarından hareketle ilgi alanlarının harekete geçirilmesi mümkün olabilir. Örneğin müzikle ilgilenen bir öğrenci Türk müziğine bu yolla odaklanabilir ve konuşma ve yazma becerilerini geliştirmek için müziği daha ilgi çekici bir anlatma alanı olarak görebilir. Diğer yandan ise öğrencinin SOKÜM ve halk bilimi unsurlarından hareketle öz kültürünü öğrenmesine imkân sağlanması söz konusu olabilir.

Öğretmenlerin SOKÜM'e daha fazla hakim olması ve kültürel içerik olarak bu unsurları öğrenme süreçlerine entegre edebilmesi için hizmet içi eğitimler verilmeli ve SOKÜM unsurlarının derslerde kullanımı hem Türk hem de Fransız mercilerince teşvik edilmelidir.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu çalışma, TÜBİTAK'ın 2219-Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı desteği ile hazırlanmıştır. Sağladıkları desteklerden ötürü TÜBİTAK'a ve Proje Danışmanım Prof. Dr. Mehmet Ali Akıncı'ya teşekkür ederim.

Kaynakça

- Akıncı, M. A. (2007). Fransa'da Türkçe Ana Dili Eğitimi ve İki Dilli Türk Çocuklarının Dil Becerileri. *II. Avrupa Türk Dili Bilgi Şöleni*, 1-22.
- Aksan, D. (1998). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim* (3. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- CEFR. (2021). *Diller için Avrupa Ortak Basvuru Metni: Öğrenme, Öğretme ve Değerlendirme (Tamamlayıcı Cilt)*. Ankara: Pozitif Matbaa.
- Coyle, D. (2006). Content and language integrated learning: Motivating learners and teachers. *Scottish Languages Review*, 13(5), 1-18.

- Curtain, H., & Pesola, C. A. (1994). Language, culture, and curriculum interact: creating an environment for communication. H. Curtain (Eds.), & C. A. Pesola (Eds.), *Languages and children making the match* in (s. 97-146). Longman.
- Demir, T. (2010). Yurt dışındaki Türk çocukları için Türkçe ve Türk kültürü Dersi Öğretim Programı kapsamındaki Türkçe dersi kazanımlarının değerlendirilmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(3), 913-938.
- Engin, İ. (1990). Süpürge Zanaatçısı örneğinde iki kültürel süreç: kültürlenme ve kültürlenme. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 33(1-2), 165-169.
- Garcia, O. (2009). *Bilingual education in the 21st century*. Wiley Blackwell.
- Güvenç, B. (1997). *Kültürün ABC'si*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Güzel, A. (200). *İki dilli Türk çocuklarına Türkçe öğretimi* (2. Baskı). Ankara: Öncü Kitap.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(15), 170-189.
- Kramsch, C. (1991). Culture in language learning: a view from the United States. K. D. Bot (Eds.), R. B. Ginsberg (Eds.), & C. Kramsch (Eds.), *Foreign language research in cross-cultural perspective* içinde (s. 217-240). John Benjamin Publishing Company.
- KTB. (2022, 11 12). *Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü*. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Hakkında: <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-50837/somut-olmayan-kulturel-mirasin-korunmasi-sozlesmesi-hakkinda.html>
- Kuş, E. (2012). *Nitel-nitel araştırma teknikleri*. Anı Yayıncılık.
- MEB. (2009). *Yurt dışındaki Türk çocukları için Türkçe ve Türk kültürü dersi öğretim programı (1-10. sınıflar)*. MEB Yayınları.
- Meriç, C. (1986). *Kültürden irfana*. İnsan Yayınları.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *An expanded sourcebook: qualitative data analysis*. Thousand Oaks: Sage.
- Miller, J. (2004). Social languages and schooling: the uptake of sociocultural perspectives in school. M. R. Hawkins (Eds.) *Language learning and teacher education a sociocultural approach* içinde (s. 113-146). Multilingual Matters.
- Ministère de L'education Nationale. (2022, November). *Enseignements internationaux de langues étrangères (Eile)*. Sclolarité de l'élève: Retrieved from <https://eduscol.education.fr/612/l-ecole-elementaire>
- Oğuz, M. Ö. (2007). Folklor ve kültürel mekân. *Millî Folklor*, 19(76), 30-32.
- Oğuz, M. Ö. (2013). *Somut olmayan kültürel miras nedir?* Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- O'Malley, J. M., & Chamot, A. U. (1995). *Learning strategies in second language acquisition*. Cambridge University Press.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Pérez-Cañado, M. L. (2012). CLIL research in Europe: past, present, and future. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 15(3), 315-341. DOI:10.1080/13670050.2011.630064
- Resmi Gazete. (2021, February). *20 Şubat 2021 Tarihli ve 31401 Sayılı Resmî Gazete*. Milletlerarası Andlaşma: Retrieved from <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/02/20210220.pdf>
- Sarıkaya, H. S. (2008). *Belçika Flaman bölgesi temel eğitim okulları I-VI. sınıflarındaki kültür sanat etkinliklerinin Türk kökenli çocuklar açısından incelenmesi (Anvers ili Örneği)*. (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Sercombe, P., & Young, T. (2011). Culture and cognition in the study of intercultural communication. V. Cook, & B. Bassetti (Eds.), *Language and bilingual cognition* içinde (s. 529-542). Psychology Press.
- SOKÜM Enstitüsü. (2022, December). *Somut Olmayan Kültürel Miras Enstitüsü*. SOKÜM Nedir?: Retrieved from <http://www.sokumenstususu.org.tr/AltMenu/12/SOK%C3%99CM-Nedir>
- SOKÜM Sözleşmesi. (2022, December). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*: <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-50543/somut-olmayan-kulturel-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html>
- Tomalin, B., & Stempleski, S. (1994). *Cultural Awareness*. Oxford University Press.
- Ulutak, N. (2007). *Avrupa'da Türkçe İkinci Dil Öğretimi Araştırması (Proje No: 050734)*. Anadolu Üniversitesi Yayınları (No: 1719).
- UNESCO. (2022, December). *UNESCO Türkiye Millî Komisyonu*. UNESCO Dünya Mirası Listesi: Retrieved from <https://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-Listesi>
- Yılar, Ö. (2021). *Halk bilimi ve eğitim*. Pegem Akademi. DOI:10.14527/97899449191
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Türkiye’de Hayat ve Emeklilik Şirketlerinin Finansal Performansını Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analiziyle İncelenmesi

Abdullah Çağlar İzci ^{a,b}, Ömer Köse^c

Özet

Bu çalışmada Türk sigortacılık sektöründe faaliyet gösteren hayat ve emeklilik şirketlerinin finansal performansını etkileyen firmaya özgü faktörlerin ve COVID-19 krizinin hayat ve emeklilik şirketlerine etkisinin panel veri analiziyle araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada 24 şirkete ait 2009-2020 dönemini kapsayan 12 yıllık finansal veriler kullanılmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak aktif karlılık oranı kullanılmıştır. Buna ilaveten, şirket büyüklüğü, kaldırma oranı, konservasyon oranı, şirket sermayesi, yatırım karlılığı, hasar prim oranı, likidite düzeyi ve şirket yaşı ve COVID-19 krizi gibi değişkenler ise bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Sabit etkiler panel veri analizi bulguları şirket büyüklüğü, şirket sermayesi, yatırım karlılığı, şirket yaşı ve COVID-19 krizi gibi değişkenlerin örnekleme yer alan hayat ve emeklilik şirketlerinin finansal performansını açıklamada anlamlı değişkenler olduklarını göstermektedir. Ayrıca, şirket yaşı ile finansal performans arasında U şeklinde doğrusal olmayan bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Hayat ve emeklilik
Sigorta şirketleri
Finansal performans
Panel veri analizi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 11.01.2023
Yayın Tarihi: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1232653

Investigation of Factors Influencing the Financial Performance of Life and Pension Companies in Turkey by Panel Data Analysis

Abstract

In this study, it is aimed to investigate the firm-specific factors and the COVID-19 crisis that affect the financial performance of life and pension companies operating in the Turkish insurance sector with panel data analysis. For this purpose, 12 years of financial data covering the period 2009-2020 belonging to 24 companies are employed in the study. The return on assets ratio is employed as the dependent variable in the study. In addition, the variables such as company size, leverage ratio, retention rate, company capital, return on investment, loss ratio, liquidity level and company age and COVID-19 crisis are utilized as independent variables. The findings of the fixed effects panel data analysis demonstrate that variables such as company size, company capital, return on investment, company age and the COVID-19 crisis are significant variables in explaining the financial performance of life and pension companies in the sample. In addition, a U-shaped nonlinear association is found between company age and financial performance.

Keywords

Life and pension
Insurance companies
Financial performance
Panel data analysis

About Article

Received: 11.01.2023
Published: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1232653

^a İletişim Yazarı: caclarizci@cumhuriyet.edu.tr

^b Arş. Gör. Abdullah Çağlar İZCİ, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Zara Veysel Dursun Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Sigortacılık ve Risk Yönetimi Bölümü, Ahmet Başyurt, Zara/Sivas, caclarizci@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3106-8342

^c Arş. Gör. Ömer KÖSE, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, Yenişehir Mahallesi, Merkez/Sivas omerkose@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4855-2659

Giriş

Sigorta kavramının örnekleri geçmişten günümüze farklı şekillerde kendini göstermiştir. Hem bireylerin hem işletmelerin yaşamları süresince kendilerini ortaya çıkabilecek birtakım risklere karşı koruma düşüncesi insanları ve kurumları bu riskleri ortadan kaldırmaya yönelik yöntemler bulmaya itmiştir. Söz konusu bu riskler maddi, manevi veya insanların hayatlarına yönelik risklerdir. Bu risklerden korunma düşüncesi sigorta kavramını ortaya çıkarmıştır. En basit olarak sigorta kavramını birey veya kuruluşların gelecekte ortaya çıkması olası tehlikelere karşı kendilerini güvence altına almak amacıyla belirli bir ücret yani prim ödeyerek riskleri sigorta şirketlerine transfer etmesi ve bu tehlikelerin meydana gelmesi halinde ortaya çıkacak zararın sigorta şirketleri tarafından tazmin edilmesi olarak tanımlayabiliriz (Kaya ve Kaya, 2015, s.94). Toplumda yarattığı güven duygusunun yanı sıra finansal piyasalarda yatırımcı olarak fon transferine aracılık eden sigorta şirketleri ekonominin büyümesine ve kalkınmasına önemli katkılar sağlarlar.

Fakat son yıllarda yaşanan küreselleşme ve krizler ile sigortanın ekonomik işlevinin sosyal işlevinden daha önemli bir hal aldığı görülmektedir. Özellikle gelişmiş ülke ekonomileri incelendiğinde sigorta sektörünün finansal sistemin kilit oyuncularından birisi olduğu görülmüştür. Sigorta şirketleri tarafından toplanan primler ile ülke ekonomileri içerisinde büyük fonlar yaratılmakta bu fonların yatırımlara yönlendirilmesi ile ekonomik kalkınmaya büyük faydalar sağlanmaktadır. Toplanan bu primler ile sermaye piyasalarında sağlanan gelişme ve derinlik ekonomide istikrarlı bir gelişmeyi beraberinde getirmektedir (Işık, 2021, s.46). Ayrıca bunlara ek olarak sigorta sektörünün kaynakların dağılımında etkinlik sağlaması, işlem maliyetlerini düşürmesi, likidite kaynağı olması ve istihdam olanaklarını artırması gibi fonksiyonları finansal sistem içerisinde oldukça önemli bir konumda olduğunu göstermektedir (Pjanic vd., 2018, s.334).

Yukarıda belirttiğimiz bu işlevleri nedeniyle sigorta şirketlerinin performansını etkileyen faktörlerin belirlenmesi ekonomik birimler açısından oldukça önemlidir. Sigorta şirketlerinin performanslarının yüksek olması sigorta sektörünün kalkınmasını sağlayacaktır. Belirli bir büyüklüğe ve başarıya ulaşmış sigorta sektörü ise ülke ekonomilerinde kalkınmaya katkıda bulunacaktır. Bu çalışmada Türk sigorta sektöründe faaliyette bulunan hayat ve emeklilik şirketlerinin finansal performansı etkileyen faktörlerin panel veri yöntemi ile tespit edilmesi amaçlanmıştır. Literatürdeki önceki çalışmalar incelendiğinde çalışmaların çoğunlukla hayat dışı sigorta şirketlerine odaklandığı görülmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada Türk sigortacılık sektöründe faaliyet gösteren hayat ve emeklilik şirketlerinin finansal performansı üzerinde etkili olan faktörlerin panel veri regresyon analizi ile araştırılması amaçlanmıştır.

Çalışmanın önceki literatüre katkıları aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- a) Bu çalışma kapsamında şirket yaşı ile finansal performans arasındaki doğrusal olmayan ilişki ilk kez modellenmiştir.
- b) COVID-19’un hayat ve emeklilik şirketlerinin finansal performans üzerindeki etkisi ilk kez araştırılmıştır.
- c) Çalışmada metodolojik olarak içsellik sorununu çözmek için firmaya özgü tüm değişkenler bir yıl geciktirilmiştir.
- d) Çalışmanın bulguları doğrultusunda sektörde yer alan tüm paydaşlar daha doğru ve sağlıklı kararlar alarak şirket karlılığını, şirket performansını ve şirket değerini arttıracak stratejiler geliştirebilirler.

Türkiye’de Hayat ve Emeklilik Sigorta Sektörünün Genel Görünümü

Türkiye’de Hayat ve Emeklilik Sigorta Sektörünün Genel Görünümü Ülkemiz sigortacılık sektöründe 2020 yılında 63 sigorta, reasürans ve emeklilik şirketi faaliyet göstermektedir. Bunların 15’i hayat ve emeklilik 6’sı hayat alanında faaliyet göstermektedir. 2020 yılında Türk sigorta sektöründe toplam 82,6 milyar TL prim üretimi gerçekleştirilmiştir. Bunun 14,4 milyar TL’si hayat grubu sigorta branşlarında gerçekleşmiştir. Prim üretimi içerisinde hayat branşının payı %17,5 olarak gerçekleşmiştir. Ülkemizde 2020 yıl sonu itibariyle sigorta, reasürans ve emeklilik şirketlerinde istihdam edilen personel sayısı 19.705 kişidir. Bunların 8.184 tanesi hayat ve emeklilik sigorta şirketlerinde çalışmaktadır. 2020 yılında hayat sigorta şirketleri 4,2 milyar TL tazminat ödemesi gerçekleştirmiştir (T.C. Sigortacılık Ve Özel Emeklilik Düzenleme Ve Denetleme Kurumu Sigortacılık Ve Özel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor, 2020).

Literatür Taraması

Aşağıda tablo 1’de literatürde sigorta sektöründe performans üzerine panel veri yöntemi ile yapılan bazı çalışmalara yer verilmiştir.

Tablo.1 Sigorta Sektöründe Performans Üzerine Panel Veri Yöntemi ile Yapılan Örnek Çalışmalar.

Yazarlar	Örneklem	Yöntem	Sonuç
Adams ve Buckle (2003)	Bermuda sigorta sektöründe faaliyet gösteren şirketler	Panel Veri Analizi	Analiz sonuçları yüksek kaldıraç ve düşük likiditeye sahip şirketlerin, düşük kaldıraçlı ve yüksek likiditeli şirketlerden daha iyi performansla sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca analiz sonuçlarına göre yüklenim riski ile performansın pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir.
Kozak (2011)	Polonya sigorta sektöründe faaliyette bulunan 25 hayat dışı sigorta şirketi	Panel Veri Analizi	Çalışma sonuçları kasko sigortalarının payının azalması ve diğer sigorta türlerinin payının artmasının sigorta şirketlerinin karlılığı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca şirketlerin brüt primlerini artırıp toplam işletme giderlerini azaltması ile karlılık ve maliyet verimliliğinin artacağı tespit edilmiştir. Buna ilaveten çalışma sonuçlarına göre GSYİH artışı ile sektördeki yabancı sermayeli şirketlerin pazar payının artmasının hayat dışı sigorta şirketlerinin karlılığını olumlu yönde etkilediği görülmektedir.
Akotey vd. (2013)	Gana sigorta sektöründe faaliyette bulunan 10 hayat sigorta şirketi	Panel Veri Analizi	Çalışma bulguları brüt yazılan primlerin sigorta şirketlerinin satış karlılığı ile pozitif bir ilişkiye sahipken yatırım gelirleri ile arasındaki ilişkinin negatif olduğunu göstermiştir. Toplam hasar, kaldıraç oranı ve yönetim harcamaları değişkenlerinin yatırım faaliyetlerinin karlılığını olumlu olarak etkilediği sonucu tespit edilmiştir.
Burca and Batrinca (2014)	Romanya’da faaliyet gösteren 21 sigorta şirketi	Panel Veri Analizi	Analiz sonuçları Romanya sigorta sektöründe finansal performansın belirleyicilerinin şirket büyüklüğü, sigorta kaldıraç oranı, brüt yazılan

Türkiye’de Hayat ve Emeklilik Şirketlerinin Finansal Performansını Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analiziyle İncelenmesi

			primlerdeki artış, hasar/prim oranı ve konservasyon oranı değişkenlerinin olduğunu göstermiştir.
Lee (2014)	Tayvan’da faaliyet gösteren mal – sorumluluk sigortası şirketleri	Panel Veri Analizi	Çalışma sonuçları sigortalama riski, reasürans kullanımı, yatırım gelirleri ve girdi maliyeti gibi değişkenlerin karlılık üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.
Kaya (2015)	Türkiye’de faaliyette bulunan 24 hayat dışı sigorta şirketi	Panel Veri Analizi	Çalışma sonuçları hayat dışı sigorta şirketlerinin karlılığını etkileyen firmaya özgü faktörlerin şirket büyüklüğü, şirket yaşı, hasar oranı, prim artış oranı ve cari oran olduğunu göstermiştir.
Kaya ve Kaya (2015)	Türkiye’de faaliyette bulunan 17 hayat sigorta şirketi	Panel Veri Analizi	Çalışma sonucunda şirket yaşı ve brüt yazılan primler kriterlerinin aktif karlılık üzerinde istatistiki açıdan anlamlı ve olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilirken cari oran, firma büyüklüğü ve sigorta kaldıraç oranının aktif karlılık üzerinde anlamlı ve olumsuz bir etkisi olduğu görülmüştür.
Zainudin vd. (2018)	8 Asya ülkesinde (Çin, Hong Kong, Tayvan, Singapur, Japonya, Güney Kore, Tayland ve Malezya) faaliyet gösteren 21 hayat sigortası şirketi	Panel Veri Analizi	Panel veri analiz sonuçlarına göre şirket büyüklüğü, sermaye hacmi ve yüklenim riskinin karlılık üzerinde önemli derecede etkili olduğu tespit edilmiştir. Primlerdeki büyüme, somut varlıklar ile likiditenin ise daha önemsiz göstergeler olduğu tespit edilmiştir.
Pjanic vd. (2018)	Sırbistan’da faaliyet gösteren hayat dışı sigorta şirketleri	Panel Veri Analizi	Çalışma sonuçları hayat dışı sigorta şirketlerinin karlılığı üzerinde en önemli etkiye sahip değişkenlerin primlerdeki artış, borç oranı, işletme maliyetleri ve karın toplam gelirler içerisindeki payı olduğunu göstermiştir.
Erdemir (2019)	Türkiye’de sigorta sektöründe faaliyette bulunan 30 hayat dışı sigorta şirketi	Panel Veri Analizi	Çalışma sonucunda karlılığın özkaynak karlılığı, sermaye oranı, cari oran, kaldıraç oranı ve prim üretim oranı ile önemli ölçüde etkili olduğu tespit edilmiştir.
Özen ve Çankal (2020)	Türk sigorta sektöründe faaliyette bulunan 21 hayat dışı sigorta şirketi	Panel Veri Analizi	Çalışma sonucunda karlılık ile yatırım getirisi, büyüklük, şirket yaşı, faiz oranı, likidite oranı ve GSYİH arasında olumlu yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Olumsuz yönde ilişki tespit edilen değişkenler ise hasar prim oranı, prim büyüme oranı, sermaye yeterlilik oranı ve kaldıraç oranı olmuştur.
Çelik ve Öngel (2021)	Türkiye’de hayat dışı sigorta sektöründe faaliyette gösteren 30 sigorta şirketi	Panel Veri Analizi	Yapılan analiz neticesinde karlılığın belirlenmesinde firmaya özgü değişkenlerin makroekonomik değişkenlere göre daha etkin olduğu görülmüştür. Ayrıca sigorta şirketlerinin karlılığı üzerinde döviz kuru, sermaye piyasaları ve ekonomik büyümenin istatistiki açıdan anlamlı bir etkisi tespit edilmemiştir. Enflasyon riskinin karlılık üzerinde artırıcı etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Işık (2021)	Türkiye’de sigorta sektöründe faaliyette bulunan yerli ve yabancı hayat dışı sigorta şirketleri	Panel Veri Analizi	Analiz neticesinde yerli sigorta şirketlerinin karlılığını belirleyen faktörlerin toplam varlıklardaki büyüme, konservasyon oranı, borsaya kote olup olmama durumu ve borç oranı olduğu görülmüştür. Yabancı sermayeli şirketler için ise karlılığı etkileyen faktörler sırasıyla şirket büyüklüğü, borç oranı, yüklenim riski, konservasyon oranı, borsada işlem görme durumu ve firma yaşı olarak tespit edilmiştir. Ayrıca GSYİH büyümesi ve enflasyon oranı gibi değişkenlerin yerli ve yabancı hayat dışı sigorta şirketlerinin karlılığı üzerinde önemli bir etkisi olmadığı görülmüştür.
-------------	---	--------------------	---

Metodoloji

Çalışmanın bu bölümünde Türk sigortacılık sektöründe faaliyet gösteren hayat ve emeklilik şirketlerinin finansal performansı üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesine yönelik gerçekleştirilen analizlere ve bu analizler sonucunda elde edilen sonuçlara yer verilmektedir.

Veri Seti ve Özet İstatistikler

Çalışmada hayat ve emeklilik şirketlerinin finansal performansını etkileyen firmaya özgü faktörlerin belirlenmesi amaçlandığından analiz için gerekli firmaya özgü finansal veriler Türkiye Sigorta Birliği ve Hazine ve Maliye Bakanlığı web sayfalarından derlenmiştir. Çalışmada 24 hayat ve emeklilik şirketinin 2009-2020 dönemine ilişkin finansal verilerden oluşan bir örneklem kullanılmıştır. Finansal performans modeline dahil edilen tüm değişkenlere ilişkin açıklayıcı bilgiler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişken	Hesaplama	Simge	Beklenen Etki
Bağımlı Değişken			
Aktif Karlılığı	Net Kar/Toplam Aktifler	KTA	
Bağımsız Değişkenler			
Kısa Vadeli Borçlar	Kısa Vadeli Borçların Toplam Aktiflere Oranı	KVBO	-
Şirket Büyüklüğü	Toplam Aktiflerin Doğal Logaritması	ŞB	-/+
Konservasyon Oranı	Net Alınan Primlerin Brüt Alınan Primlere Oranı	KO	-/+
Şirket Sermayesi	Özkayaların Toplam Aktiflere Oranı	ÖKA	-/+
Yatırım Karlılığı	Yatırım Karının Toplam Aktiflere Oranı	YMK	+
Hasar Prim Oranı	Ödenmiş ve Muallak Hasarların Kazanılmış Primlere Oranı	HPO	-
Likidite Düzeyi	Cari Aktiflerin Toplam Aktiflere Oranı	LD	-
Şirket Yaşı	Şirketin sektöründe faaliyette bulunduğu yıl sayısı	ŞY	+
Covid_19 Krizi	Covid_19 Krizi Kukla Değişkeni	C-19	-

Tablo 3’te finansal performans modelinde kullanılan tüm değişkenlerle ilgili özet istatistikler (Aritmetik Ortalama, Ortanca, Standart Sapma, Minimum Değer ve Maksimum Değer) sunulmuştur. Tablo 3’te rapor edilen özet istatistikler incelendiğinde, KTA değişkeninin -

Türkiye’de Hayat ve Emeklilik Şirketlerinin Finansal Performansını Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analiziyle İncelenmesi

%1.85 ile %17 arasında değerler aldığı ve ortalamasının ise yaklaşık -%1 olduğu gözlenmiştir. Bu sonuç analiz döneminde hayat ve emeklilik şirketlerinin aktif karlılık rasyosunun negatif olduğunu ve aktiflerin yönetiminde sorunlar yaşadığını ortaya koymaktadır. KVBO değişkeninin ortalaması yaklaşık olarak %27’dir. Bu sonuç sektör aktiflerinin finansmanında kullanılan kısa vadeli borç oranının %23 olduğunu ortaya koymaktadır. ŞB değişkeninin ortalaması yaklaşık 8.91’dir. Bu değişkenin 6.56 ile 10.56 arasında değerler alması sektörde büyüklük açısından şirketler arasında önemli farklılıklar olduğu şeklinde yorumlanabilir. Buna ilaveten, KO, ÖKA, YMK, HPO, LD ve ŞY değişkenlerinin yaklaşık ortalama değerleri sırasıyla %100, %17, %2, %67, %394, 2.24’tür.

Tablo 3. Özet İstatistikler

	Ortalama	Ortanca	SS	Minimum	Maksimum	Gözlem
KTA	-.0121	.01	.1424564	-1.85	.17	258
KVBO	.2722	.12	.2913032	.02	.95	258
ŞB	8.9145	9.025	.845659	6.56	10.56	258
KO	1.001	.945	1.69926	-.28	25.47	258
ÖKA	.1743	.12	.158992	.01	.89	258
YMK	.0193	.01	.0304268	-.22	.13	258
HPO	.6723	.385	1.055797	-1.61	9.46	258
LD	3.9360	2.605	3.397874	.47	16.21	258
ŞY	2.2360	2.3	.7335871	0	3.4	236

Ekonometrik Spesifikasyon

Bu çalışmada amaç Türk sigortacılık sektöründe faaliyette bulunan 24 hayat-emeklilik sigorta şirketinin finansal performansı üzerinde etkili olan sigorta düzeyinde değişkenleri incelemektir. Sigorta şirketinin finansal performansı ile sigortacılığa özgü değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek için önerilen regresyon modeli şu şekildedir:

$$(KTA)_{it} = \alpha_0 + \sum_{j=1}^8 (FÖFD)_{it-1} \beta_j + \sum_{j=1}^{12-1} (Yıl\ Kukla\ Değişkenleri)_t \lambda_t + \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

1 no’lu denklemde i alt indisi şirketleri (i=1,...,24) ve t alt indisi ise zaman dönemini (t=2009, 2010,...,2020) temsil etmektedir. $(KTA)_{it}$ Değişkeni modelin bağımlı (finansal performans) değişkeni olup net karın toplam aktiflere oranlanması ile ölçülmüştür. $(FÖFD)_{it-1}$ şirket büyüklüğü, kaldıraç oranı, konservasyon oranı, şirket sermayesi, yatırım karlılığı, hasar prim oranı, likidite düzeyi ve şirket yaşı olmak üzere sekiz değişkenden oluşan gecikmeli firmaya özgü finansal değişkenler vektörüdür. $(Yıl\ Kukla\ Değişkenleri)_t$ 1 ya da 0 değerini alan değişkenlerdir. μ_i şirketlerin gözlenemeyen sabit etkilerini temsil etmektedir. ε_{it} ise modelin tesadüfi hata terimidir. 1 no’lu denklemdeki α_0 , β_j ve λ_t ise tahmin edilecek katsayılarıdır.

Korelasyon Matrisi

1 no’lu denklemde yer alan bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantının önemli bir sorun olup olmadığını araştırmak için Spearman korelasyon ve VIF analizi yapılmıştır. Bağımsız değişken çiftleri arasında hesaplanan korelasyon katsayıları Tablo 4’te rapor edilmiştir. Tablo 4’te rapor edilen bulgulara dayalı olarak korelasyon matrisindeki en yüksek korelasyon katsayısının %56 olduğu ifade edilebilir. Bu sonuç bağımsız değişkenler açısından çoklu doğrusal bağlantının önemli bir sorun olmadığını göstermektedir. Ayrıca bağımsız değişkenler için hesaplanan VIF katsayılarının 1.10 ile 2.50 arasında değer alması da bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantının olmadığına işaret etmekte ve korelasyon analizi sonuçlarını desteklemektedir.

Tablo 4. Bağımsız Değişkenlere İlişkin Spearman Korelasyon Katsayıları

	KVBO	ŞB	KO	ÖKA	YMK	HPO	LD	ŞY	VIF
KVBO	1.000								1.89
ŞB	-0.170*	1.000							2.50
KO	-0.009	0.131*	1.000						1.10
ÖKA	0.459*	-0.686*	0.020	1.000					2.07
YMK	0.373*	-0.351*	0.127*	0.561*	1.000				1.26
HPO	0.171*	-0.184*	0.052*	0.141*	0.224*	1.000			1.34
LD	-0.591*	-0.314*	-0.063*	0.136*	0.086*	-0.062*	1.000		1.58
ŞY	0.215*	0.269*	0.013	-0.156*	0.155*	0.308*	-0.158*	1.000	2.06

Not:*simgesi korelasyon katsayısının %1 önem düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tahmin Sonuçları

Tablo 5'te finansal performans modelinin tahmin sonuçları rapor edilmiştir. Tahmin sonuçlarını yorumuna geçmeden önce Tablo 5'in alt kısmında görüldüğü üzere Hausman test istatistiği katsayı tahmininde sabit etkiler panel tahmincisinin en uygun tahminci olduğunu onaylamaktadır. Sabit etkiler modeli çerçevesinde hata sürecine ilişkin olarak Wooldridge istatistiği hata terimleri arasında otokorelasyon olduğunu, Modified Wald testi ise hataların varyansının değiştiğini göstermektedir. Dolayısıyla, modelin katsayılarının tahmin edilmesinde hem otokorelasyonu hem de değişen varyansı dikkate alan sabit etkiler panel veri tahmincisi kullanılmıştır. Modelin R^2 değeri modele dahil edilen bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimin %23.44'ünü açıkladığını göstermektedir. Modelin anlamlılığını test eden F testi için hesaplanan istatistiğin 18.53 olması modelin bir bütün olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 5 şirketlerin KVBO ile KTA arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ancak bu ilişki herhangi bir önem seviyesinde anlamlı bulunamamıştır. ŞB değişkeninin KTA üzerindeki etkisi pozitif ve %1 önem seviyesinde anlamlıdır. Ölçek ekonomisi teorisini destekleyen bu sonuç göstermektedir ki şirketler büyüdükçe karlılık düzeyleri artmaktadır. Tahmin sonuçlarına göre KO ile KTA değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Benzer şekilde HPO ile LD değişkenlerinin KTA değişkeni üzerindeki etkileri de anlamlı değildir. Tablo 5'te ÖKA için tahmin sonucu incelendiğinde banka sermayesi ile karlılık performansı arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu sonuç daha fazla özkaynağa sahip şirketlerin daha az karlı olduklarına işaret etmektedir. YMK ile KTA arasında gözlemlenen pozitif ve anlamlı ilişki yatırım karlılığı daha yüksek olan şirketlerin daha karlı oldukları anlamına gelir.

Tablo 5'te rapor edilen sonuçlar ŞY değişkeninin %10 önem seviyesinde negatif ve anlamlı olduğunu bununla beraber ŞY² değişkeninin ise benzer şekilde %10 önem seviyesinde pozitif ve anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu sonuç şirket yaşı ile finansal performans arasında U şeklinde doğrusal olmayan bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla belirli bir noktaya kadar şirket yaşının artması finansal performansı azaltmakta buna karşın bu noktadan sonra şirket performansını arttırmaktadır.

Tablo 5'te rapor edilen sonuçlar COVID-19 kriz kukla değişkeni açısından değerlendirildiğinde, bu değişkenin tahmin edilmiş katsayısının negatif ve anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuç sektördeki şirketlerin karlılığının COVID-19 krizinden olumsuz yönde etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 5. KTA Modeli

	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık değeri
L.KVBO	0.0522	0.0455	1.15	0.263
L.ŞB	0.200***	0.0581	3.44	0.002
L.KO	0.00303	0.00210	1.44	0.163
L.ÖKA	-0.408***	0.112	-3.63	0.001
L.YMK	3.799***	0.843	4.51	0.000
L.HPO	0.00764	0.00683	1.12	0.275
L.LD	0.00290	0.00332	0.88	0.390
L.ŞY	-0.242*	0.133	-1.82	0.082
L.ŞY ²	0.107*	0.0580863	1.84	0.079
COVID-19	-0.4016805***	0.1266887	-3.17	0.004
Sabit terim	-1.688198***	.5012042	-3.37	0.003
N	236			
Grupiçi R ²	0.2344			
F-istatistiği	18.53***			
Hausman	69.43***			
Wooldridge	7.091**			
Modified Wald	2064.98***			

Notlar: Hausman testinde ho: tesadüfi etkiler tahmincisi sabit etkiler tahmincisine göre daha uygun tahmincidir. Wooldridge testinde ho: otokorelasyon yoktur. Modified Wald testinde ho: değişen varyans yoktur. F testinde Ho: model anlamsızdır. Regresyon eşitliğine yıl kukla değişkenleri dahil edilmiş ancak bu değişkenlere ilişkin katsayılar rapor edilmemiştir. “L” gecikme operatörüdür. * $p < 0.1$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

Sonuç

Bu çalışmanın amacı Türk sigortacılık sektöründe faaliyet gösteren hayat ve emeklilik şirketlerinin finansal performansını üzerinde etkili olan firmaya özgü faktörlerin panel veri analizi yardımı ile belirlenmesidir. Bu amaçla çalışmada sektörde faaliyette bulunan 24 şirkete ait 2009-2020 dönemini kapsayan 12 yıllık finansal veriler kullanılmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak literatürde sıklıkla kullanılan aktif karlılık oranı tercih edilmiştir. Ayrıca, çalışmanın bağımsız değişkenleri ise sırasıyla şirket büyüklüğü, kaldıraç oranı, konservasyon oranı, şirket sermayesi, yatırım karlılığı, hasar prim oranı, likidite düzeyi ve şirket yaşı ve COVID-19 kriz kukla değişkenidir. Bu değişkenler önceki literatürdeki çalışmalar doğrultusunda belirlenmiştir. Ancak analizlerde bahsi geçen firmalara özgü değişkenler bir yıl geciktirilmiştir. Değişkenlerin bir yıl geciktirilmesindeki amaç değişkenler arasındaki muhtemel içsellik sorununu minimize etmektedir.

Sabit etkiler panel veri analizi sonuçları şirket büyüklüğü, şirket sermayesi, yatırım karlılığı, şirket yaşı ve COVID-19 krizi gibi değişkenlerin örnekleme yer alan hayat ve emeklilik şirketlerinin finansal performansını açıklamada anlamlı değişkenler olduklarını göstermektedir. Daha açık bir ifadeyle şirket büyüklüğü ile yatırım karlılığı değişkenleri ile finansal performans arasında pozitif bununla beraber şirket sermayesi ve COVID-19 krizi ile finansal performans arasında ise negatif bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca, şirket yaşı ile finansal performans arasında U şeklinde doğrusal olmayan bir ilişki tespit edilmiştir.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar şirket yöneticilerinin yanı sıra sektördeki diğer tüm paydaşlar açısından önem taşımaktadır.

Elde edilen çalışma sonuçları şirket yöneticileri için ileriye dönük strateji belirleme açısından yararlı olabilecektir. Ayrıca yine sonuçlarının şirket müşterilerine, hisse senedi yatırımcılarına ve sektörün diğer paydaşlarına verecekleri kararlarda etkili olabileceği düşünülmektedir. Diğer çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmanın da bazı kısıtları vardır. Çalışmanın ilk kısıtı çalışmanın sadece hayat ve emeklilik şirketlerini kapsamasıdır. Dolayısıyla sonuçlar hayat dışı sigorta şirketleri için genelleştirilemez. Çalışmanın diğer kısıtı analiz dönemi olarak değerlendirilebilir. İleriki çalışmalarda farklı değişkenler ve analiz yöntemleri kullanılarak çalışma genişletilebilir. Ayrıca şirketlerin mülkiyet yapısı da dikkate alınarak çalışma tekrarlanabilir ve araştırma konusuna derinlik kazandırılabilir.

Kaynakça

- Adams, M., & Buckle, M. (2003). The determinants of corporate financial performance in the Bermuda insurance market. *Applied Financial Economics*, 13(2), 133-143.
- Akotey, J. O., Sackey, F. G., Amoah, L., & Manso, R. F. (2013). The financial performance of life insurance companies in Ghana. *The Journal of Risk Finance*.
- Burca, A. M., & Batrinca, G. (2014). The determinants of financial performance in the Romanian insurance market. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 4(1), 299-308.
- Çelik, G. G., & Öngel, V. Türk sigortacılık sektöründe karlılık ve karlılığın belirleyenlerinin ampirik analizi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 181-195.
- Işık, Ö. (2021). Analysing the Determinants of Profitability of Domestic and Foreign Non-Life insurers in Turkey. *International Journal of Insurance and Finance*, 1(1), 45-55.
- Karadağ Erdemir, Ö. (2019). Selection of Financial Performance Determinants for Non-Life Insurance Companies Using Panel Data Analysis. *Journal of Accounting & Finance*, (82).
- Kozak, S. (2011). Determinants of profitability of non-life insurance companies in Poland during integration with the European financial system. *Electronic Journal of Polish Agricultural Universities*, 14(1), 1-9.
- Lee, C. Y. (2014). The effects of firm specific factors and macroeconomics on profitability of property-liability insurance industry in Taiwan. *Asian Economic and Financial Review*, 4(5), 681-691.
- Öner Kaya, E. (2015). The effects of firm-specific factors on the profitability of non-life insurance companies in Turkey. *International Journal of Financial Studies*, 3(4), 510-529.
- Öner Kaya, Emine., & Kaya, Bekir. (2015). Türkiye'de Hayat Sigortası Şirketlerinin Finansal Performansını Belirleyen Firmaya Özgü Faktörler: Panel Veri Analizi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7(12), 93-111.
- Özen, A., & Çankal, E. (2020). Determinants of Non-Life Insurer Profitability in Turkey. *Journal of Graduate School of Social Sciences*, 24(4).
- Pjanić, M., Milenković, N., Kalaš, B., & Mirović, V. (2018). Profitability determinants of non-life insurance companies in Serbia. *Ekonomika preduzeća*, 66(5-6), 333-345.

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurulu, Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor, 2019

Zainudin, R., Mahdzan, N. S. A., & Leong, E. S. (2018). Firm-specific internal determinants of profitability performance: An exploratory study of selected life insurance firms in Asia. *Journal of Asia Business Studies*.

Huzur'u Mana-yı Muhalifinden Okumak

Ruhi İNAN^{a, b}

Özet

Saadeti bir "turfa meyveye" benzeten Tanpınar, mutluluğun geçici bir haz olduğuna vurgu yapmak gayesindedir. Hakikaten de mutluluk, arayışın gölgesinde kalan hatta onunla cezbe gelen mütemadi anların bütünü gibidir. Bu anlar bazen maddi bir hazı ifade ederken bir taraftan da manevi içsel bir serüveni de anlatır. Huzur Romanı huzuru, toplamda yirmi dört saati bir dizi belirsizliklerin/endişelerin gölgesinde anlatır. Her ne kadar anlatılanlar ironik bir biçimde huzur gibi görünse de durum bir iç huzursuzluğunun dışa vurumudur. Mutlak saadet yoktur; sadece endişeler ve belirsizliklerin zorunlu istikamet olarak yönlendirdiği huzurun tercih edilmesi vardır. Çalışmada romandaki kurgu; kişilerin birbirleriyle olan münasebeti; dönem, mekân perspektifi, endişeler, korkular ve belirsizlikler üzerinden "huzur" kavramı mana-yı muhalifinden irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler

Huzur Romanı
Ahmet Hamdi Tanpınar
Huzursuzluk

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 01.02.2023
Yayın Tarihi: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1246127

Reading *Huzur* from Its Oppositional Meaning

Abstract

Tanpınar, who likens happiness to a "fresh fruit", aims to emphasize that happiness is a temporary pleasure. Indeed, happiness is like a whole series of moments that are overshadowed by the pursuit and even attracted by it. While these moments sometimes express a material pleasure, they also tell a spiritual inner adventure. The novel, *Huzur* tells about peace in the shadow of a series of uncertainties/anxieties for twenty-four hours in total. Although the stories seem to describe peace in an ironic way, what is actually told is an expression of inner restlessness. There is no absolute bliss; there is only the preference for peace guided by anxiety and uncertainty. In the study; the fiction of the novel, the relationship of persons with each other, the period, the perspective of space, worries, fears and uncertainties of the characters, and the concept of peace will be examined through unrest.

Keywords

Huzur
Ahmet Hamdi Tanpınar
Unrest

About Article

Received: 01.02.2023
Published: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1246127

^a ruhiinan@balikesir.edu.tr

^b Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Dinkçiler Mah., Altteytlül/ Balıkesir.
ORCID 0000-0003-4377-0999.

Giriş

Mümtaz, "Tıpkı Nuran gibi, iki âlemin, iki aşkın ortasındayım. Demek ki bir tamlik değilim! Acaba hepimiz böyle miyiz?" soru cümlesiyle yaşadığı ikileme ya da açmaza atıf yapar (Tanpınar. 2020: 226). Bahsi geçen tam olamama hali, roman boyunca kurmaca kişileri imtihan eden bir figür olarak kullanılır. Bu mesele; bekleme, sahip olma, kaybetme üçgeninde bir döngüye dönüşerek; ev, eş, sevgili, ebeveyn, zenginlik, makam, evlat, olaylar ve saire gibi çeşitli kisvelerle kurgunun içinde örtük olarak seyeran eder. Bundan mütevellit Mümtaz, "kendi içinin saadeti"ni bir türlü bulamaz (Tanpınar, 2020, s.109). Moran, Mümtaz'a örtük biçimde tesir eden bu dip dalgayı üç başlığa indirger; İhsan'ın hastalığı, Nuran'ın ayrılığı, savaş tehlikesi. Bu üç şey Mümtaz'ın saadetinin önündeki engellerdir (Moran, 2003,s.271).

Huzursuzluk, romandaki daha çok sahip olunan/olunmak istenen şeyi kaybetme/yakalama korkusuyla/endişesiyle birlikte verilir. Dolayısıyla değerlendirmede tedirgin edici saiklerle birlikte huzuru veren şeyleri de birlikte düşünmek gerekir. Tanpınar bunu hususiyetle yapar çünkü olmayan/eksik olan şey üzerinden aranan şeyin kıymeti daha kolay tebarüz eder. Genel olarak romanda aşağıdaki başlıklar çerçevesinden huzursuzluğa bakmak gerekir:

Tablo 1. Huzursuzluk ve Figüratif Unsurlar.

Huzursuzluk	Figüratif Unsurlar
Şahıslardan kaynaklı	Mümtaz- Fahir, Yaşar, Fatma, Adile Hanım Nuran – Suat, Mümtaz, Fatma, Fahir, Yaşar İhsan –Mümtaz Suat- Nuran, Mümtaz
Mekânlar, Eşya ve Nesnelere kaynaklı	İç mekânlar, dış mekânlar, mekânlardaki nesnelere; yağmur, masa sandalye, garson, gramafon, sokaklar,
Kararsızlık ve endişelerden kaynaklı	İç konuşmalardaki kararsızlık, iki kişilikli olma, ne istediğini bilememe, korkular vs Gelecek kaygısı, sahip olamama hali, kaybetme, zamanın önlenemez akışı vs
Çatışma kaynaklı	Gelenek, geçmiş, estetik değerler, geleneği temsil eden kişiler,

Şahıslarla ilgili huzursuzluk hali

Huzur'da şahısların birbirileri ile olan münasebetlerinde cereyan eden huzursuzluk hali belli aralıklarla tekrar eder. Böylelikle roman kişilerinin saadet ve huzur arasındaki tercihleri de belirginleşir ve sınanır. Bu münasebetler insani ilişkiler yoluyla aktarılır ve bunlar; kıskançlık, rakip görme, çocuk olma, sahiplenme gibi unsurların tazyikiyle şiddetlenir ya da hafifler. Roman başkişisinin Mümtaz olması ve olayların onun hayatıyla irtibatlı bir biçimde aktarılmasından ötürü öncelikle bu münasebete, Mümtaz'ın hayatındaki en mühim kişi olan Nuran üzerinden bakmak gerekir.

Mümtaz'ın Huzursuzluğu

Başlangıçta Mümtaz, Nuran'ın varlığından dolayı oldukça mesuttur. Mümtaz ile Nuran'ın aşkının anlatıldığı kısımda çoğunlukla aralarındaki bu saadet tafsilatıyla verilir. Bahsedilen saadet; zaman, mekân, insanların da dâhil olduğu bir ortam şeklinde tasavvur edilir. Mümtaz bu durumu “ *bir insanın hayatı bazen bir sanat eseri kadar güzel olabiliyor.*” (s. 119) şeklinde tarif eder. Bunula birlikte bölümün son sayfalarında olumsuz gidişattan kaynaklı olarak her şey aksine döner. İki farklı duygunun aynı kişiler ve benzer duygu ve mekânlar üzerinden aktarılması iki unsurun birbiriyle tanımlanması bakımından ilgi çekicidir. Başlangıçta Nuran'la birlikte tüm âlem huzur ve mutluluk vericiyken “bir tel kopar bütün ahenk bozulur” ve her şey tersine döner.

Nuran'ın yanında olduğu zamanlar bile Mümtaz, vesvesesinin girdabındadır. Hâlbuki o an, en mutlu olduğu zaman dilimidir. Mümtaz, her şey iyi giderken birden bire *ayağımın dibinden bir uçurum açılmış gibi birdenbire irkilir.*” hisseder kendisini (Tanpınar, 2020, s. 142). Mümtaz'ın mütemadiyen huzursuzluğa kapı aralaması kahramanına Tanpınar'dan geçer; çünkü o da “eşikteki adam” olma psikolojisiyle yaşar. Mümtaz'ın hayatı Tanpınar'da olduğu gibi sadece kendisinin değildir. Ona göre kendimizin olmayan bir hayat, bizi mutlak surette huzursuz kılacaktır.

Mümtaz, Yaşar'la olan münasebetinde de sıkıntılar yaşar: Hatta asıl darbeyi Yaşar'dan yer. Yaşar, Mümtaz'ı küçük kızının ıstıraplarının kaynağı olarak gösterir. Nitekim romanda Yaşar, kendine mahsus hayatıyla, ilaçlarıyla biricik dünyasında yaşamakta olan bir insandır aynı zamanda huysuz, soğuk biri olduğu ifade edilir. Onun bu küçük dünyasının olması Mümtaz'a kin beslemesine ve az da olsa Nuran'ı kıskanmasına mani değildir. Kaplan'a göre bu yönüyle Yaşar, romanda Suat karakterinin işlevini pekâlâ yerine getirebilir hatta onu atıl vaziyete bile bırakabilir (Kaplan, 1962, s. 7).

İşte o zaman günün Mümtaz üzerinde o kadar tesir yapan hadisesi oldu. Yaşar, çocukla meşgul olacağı yerde ona dönerek çok yavaş, adeta yılan ışığma benziyen bir sesle “Bırakın şu çocuğu, dedi. Yaptığınız yeter... Öldürecek misiniz?”(Tanpınar, 2020, s. 229).

Mümtaz yolda yürürken bu durumu sorgular, Suat ve Yaşar ile ilgili düşüncelerini ifade etmekten çekinmez. Düşüncelerinin her birinde olumsuzluk hakimdir bunun sebebi de Yaşar'dır ve onun Nuran'a olan takıntısı Mümtaz'ı rahatsız etmektedir. Suat'ı da bu sebepten sevmemektedir.

“Mümtaz başı açık yürüyordu. Ömründe bu cinsten bir ıstırap duymamıştı. Sanki her şeyden öğreniyordu. Her şey onun için mânasızdı. Her şeyde Suat'ın kirli eli, Yaşar'ın o taptaze harem ağası yüzünü çerçeveleyen beyaz saçları vardı. Demek böyleydi. Bir insan yirmi dört saatte değişebilir, iki kişiye, iki zavallıya birden düşman olabilirdi. Sevilmeyen bir kiracı, hiç istenmeyen bir misafir gibi iki kişi, hayatınıza taşınabilirler, oradan, sade mevcudiyetleriyle, sade güneş altında nefes almaları, gezinmeleri, duygu ve düşünce benzerlerini anlatırken aynı kelimeleri kullanmalarıyla sizi zehirliyebilirdi” (Tanpınar, 2020, s. 239-240).

Mümtaz'ın, huzurlu olduğu zamanlarda dahi huzursuzluğunun müsebbibi olan Suat ve Yaşar Bey'in varlığı arka planda buna eşlik eder. Bu durum, Mümtaz'ın ilişkilerini sorgulamasına sebep olur. Hatta Tefik Bey'de de böyle bir hal vardır. Aslında belli bir dönemde yetişen ve olumsuzluklar içinde büyüyen nesil için iyi gidişin devamında mutlaka

bir kötü gidişin olacağı düşüncesi daima mevcuttur. Mesela, Tevfik Bey alacağı ilaçları düşünürken unuttuğu ilaçlardan kaynaklı yine bir olumsuz beklenti içine girer ve “Allah vere de bir mânâsızlık çıkmasa...” (Tanpınar, 2020, s.170) şeklinde bir cümle ile psikolojisini tanımlamaya çalışır. Metaforik bağlamda Tevfik Bey, küçük zevk düşkünlüğünü çehresinde tamamlayan Tanzimat'tır ve onun rehavetiyle yaşar; Yaşar ise aşağılık kompleksleri, garip idealizmi ve huzursuzluklarından ötürü II. Meşrutiyeti teşbih edilir. Bu yaklaşım Koç'a göre Tanpınar'ın insan ve devir arasında kurduğu derin bağlantılara benzer. (Koç, 2019, s. 221)

“Tevfik Bey'in oğlu Yaşar Bey birkaç yıldan beri yakalandığını sandığı şifasız kalp hastalığı içinden ve onun müsaadesi nispetinde babasına gülüyordu. Tevfik Bey küçük bir hüsnüniyetle işe başlayıp küçük zevk düşkünlüğünde çehresini tamamlayan Tanzimat'tı. Onun rahatlığı, kayıtsızlığı, çalınmış neşesiyle yaşıyordu. Yaşar Bey daha ziyade İkinci Meşrutiyet'ti, onun huzursuzlukları ile doluydu. Garip idealizmleri, küçük aşağılık duyguları ve onların yerini bir dalganın yerini bir başkasının alışı gibi dolduran silkinişleri, hülâsa en coşkun heyecanla hiç kımıldanmaya imkân bırakmayacak bir yeis arasında gidiş gelişleri vardır” (Tanpınar, 2020, s.166).

Mümtaz, içinde bulunduğu huzurlu vakitleri, Nuran'a borçlu olmasının yanı sıra huzursuzluklarının sebebi olarak da onu görmektedir. Bu ikircikli duruma rağmen ona göre huzurlu bir hayata sahip olmasının en makul yolu Nuran'dan geçmektedir. Evde kavuşmayı beklerken an be an yaşadıklarından bahseden Mümtaz, bu konuda endişelere gark olmaktan kendisini alamaz. Zira bu onda karakterdir ve bu onda istidada dönüşmüştür.

“Bu yüzden Mümtaz'ın günleri iki oda ile bir holün arasında tek başına beklemekle geçiyordu. Nuran çok defa ya vaktinde gelemez, gelse bile bu geliş kısa bir uğrayıştan ibaret kalırdı. Ve Mümtaz onu kaçırmamak için bazen bütün gün, bazen de Nuran'ın gelmesi ihtimali olmayan saatler hariç, üç dört gün üst üste evinde beklerdi...Bu hakiki bir azaptı. Nuran'ın vaat ettiği saate kadar çalışmak, bir şeylerle oyalanmak kabildi. Fakat kararlaştırılan saat yaklaştıkça beklemek denen şey, insanın o kapı eşliğinde, zilde ve saatte parça parça ve sadece helecan yaşayışı başlardı. Mümtaz bu saatleri bir nevi baş ağrısı duymadan, kapalı bir odada yaşamının verdiği o acayip üzüntüyü asabında hissetmeden hatırlayamazdı” (Tanpınar, 2020, s. 325).

Mümtaz'ın gayesi sevgilisinin belirttiği saatte veya günde yanında olabilmesidir. Nuran bir birey olarak hem kızıyla hem de Mümtazla farklı sebeplerden ötürü sık sık birlikte olma imkânına sahip değildir. Bu süreç hem Mümtaz'ı hem de Nuran'ı ruhen yormaktadır. Bilhassa Mümtaz'ın Nuran'ı evde beklediği vakitlerde o oldukça karamsar ve şüphecidir. Nuran'ın vaat edilen zamanda eve gelmemesiyle birlikte arayış içine giren Mümtaz, bu durum sebebiyle oluşan rahatsızlığını ve endişelerini dile getirir. Huzura kavuşma dileği gerçekleşecek olan her ne kadar Nuran olsa da bu süreç içinde kalp ve zihinsel olarak bedel ödemek zorunda kalan yine kendisidir. Tanpınar, roman boyunca başta Mümtaz olmak üzere kahramanlarını huzursuzlukla yüzleştirmekte ve imtihan etmektedir.

“Çok defa Nuran'ın gelişi bu üzüntülere nihayet verirdi. Fakat gelmediği günler, geceyi, onu görmeden geçirmek azabıyla korkunç olurdu. Mümtaz böyle zamanlarda sevgilisinin evine koşar, onu evde bulamazsa, Tevfik Bey'le, annesiyle biraz konuşur, beklemeye çalışırdı. Bazen de, herşeye küskün, evinde kalırdı” (Tanpınar, 2020, s. 327-328).

Tevfik Bey'in laf arasında “hele Suat'ın metresi olacak” ifadesi üzerine Mümtaz, bahsi geçen kadının Nuran olduğunu zannederek adeta çileden çıkar. Onu huzursuz kılan kıskançlık duygusu bu vakitten sonra ona arkadaş olur.

“Bu havadisten sonra Mümtaz’ın eve gitmesi çok güçtü. O yalnızlık, sükût, ümitsizlik hissi, içinde zehirli bıçaklar gibi çalışan hiddet ve kin... Bunları o kadar iyi tanıyordu ki... Acele acele, Beyoğlu’na doğru yürüdü. İki de bir duruyor; demin işittiği cümleyi kendi kendine tekrarlıyordu: -Galiba Suat Bey’in metresi olacak” (Tanpınar, 2020, s. 327-328).

Mümtaz, romanda yaşanan her olayın ardından durumu en ince ayrıntısına kadar düşünür ve düşünürken de kendisini kötü düşüncelerin ağına teslim eder. Duyduğu sözlerden sonra Nuran ve Suat arasında gelişen olayları düşünmeye başlar ve geçmişe döner. Huzursuzluğun nedeni görünürde Nuran olsa da çoğu zaman hakiki sebep Mümtaz’ın kendisidir. Şahin’in ifadesiyle: “ Saadetin peşinde koştuğumuz için mustarip oluruz. Çünkü saadet başkalarının elindedir. Herkes elinde kendisinin görmediği fakat içinde yanı başındakinin kendi çehresini emsalsiz bir masal gibi seyrettiği sihirli bir ayna tutar” (Şahin, 2007, s. 1452).

Romanın ilerleyen sayfalarında Mümtaz ile Nuran arasında artık bir cenaze girer. Bu sebeple Nuran’ın Mümtaz’la saadeti yakalama arzusu imkânsız hale gelir. O güne kadar huzur için bir ihtimal olsa da Suat’ın ölümüyle birlikte Mümtaz’ı tüm ihtimallerin ortadan kalktığı huzursuz zamanlar beklemektedir.

“Ne yapalım Mümtaz; kader istemiyor! Aramızda bir ölü var. Bundan sonra beni bekleme artık! Her şey bitmiştir.” diyordu. Mümtaz mektubu alınca Bursa’ya koşmuştu. Orada kendisinden evvel gelen Fahir’le karşılaştı. Buna rağmen, Nuran’la uzun uzun konuştular. Genç kadın aşkı artık lüzumsuz ve gülünç buluyordu. “Sana karşı her zamanki gibi dostum. Fakat aşktan ve saadetten, evlilikten bahsetme! Gördüğüm şey, beni hepsinden öğrendirdi.”

-Peki, benim ne kabahatim var?..

Nuran:

-Anlamıyorsun! Seni kabahatli bulmuyorum. Fakat saadetimiz mümkün değil artık, diyorum.

Böylece hiç ummadıkları şekilde birbirinden ayrıldılar. (Tanpınar, 2020, s. 349-350).

Mümtaz Nuran’la bir ayrılık yaşadktan sonra İstanbul Mümtaz için masal mağaralarına dönüşür. O, adım adım adeta Nuran’ı takip eder, hayatını bu kaybediş üzerine kurgular; fakat onun aradığı yerde eski Nuran artık yoktur. Tesadüfen karşılaşmalarında ise Nuran, dostluğuna cevap veremez gibi yapar; şaşkın ve asabî, bazen delice kıskanç, bazen ölesiye hayran bir ruh hâleti içinde genç kadını rahatsız eder. (Tanpınar, 2020, s. 349-350).

Nuran'ın Huzursuzluğu

Romanda Nuran’ın gayesi saadeti yakalamaktır fakat kendi geçmişi ve yaşadıkları onu istemediği bir şeyi yani huzuru tercih etmek zorunda bırakmıştır. Mümtaz’a da “*bu şartlar altında huzuru tercih etmek zorunda kaldım*” der. Dolayısıyla huzur ve saadet iki farklı kavram olarak ortaya çıkar. Bu sebeple de Nuran’ın hayatındaki tüm meselelere, durumlara bu iki kelime açısından bakmak gerekir: Saadet ve huzur.

“Derin geceye ve asıl Boğaz’a giriyorlardı. Biraz sonra Vaniköyü’nde olacıklardı. Burada iskelenin çıma kütüğü üstünde oturarak konuştukları günü hatırladı. Hayat güzeldi, fakat yaz bitiyordu. Bu yaz ömürlerinin incisi, biricik mevsimi. Ne olurdu o da Mümtaz gibi, İhsan gibi hayata

güvenebilseydi. Fakat hayata güvenmiyordu. O, hayat karşısında zayıftı. Bu zaaf yüzünden birgün Mümtaz'ı kendisine o kadar lâzım olan, kendisine o kadar muhtaç olan Mümtaz'ı kaybedebilirdi. Çünkü kendisini iyi tanıyordu. O bir düşünceye, bir fikre, bir aşka kendisini tam veremiyordu. Eve girer girmez annesinin biraz çatık yüzü, Fatma'nın dargın hâlleri ona herşeyi unutturuyordu. Onun hayatı parça parça idi" (Tanpınar, 2020, s. 208).

"Sözlerinin beyhude olduğunu biliyordu. Mümtaz da onlardandı. Bu talihiydi. Herkes biçare bir kadının omuzlarına yükleniyordu .Daha dün Fahir'den bir mektup almıştı. "Sensiz yaşamak çok güç... İster misin her şeyin üstünden geçelim. Kendimize yeni bir hayat yapalım. Çocuğumuzun etrafında!" Bu muhakkak Adile'in inışı olacaktı. Kim bilir Fahir'in kıskançlık damarlarını nasıl kudurtmuştu" (Tanpınar, 2020, s. 231).

Nuran'ı, birkaç değişken üzerinden değerlendirmek gerekir. Mümtaz bu değişkenlerin ilkidir; çünkü son zamanında hayata tutunduğu ya da "saadet mi huzuru mu?" sorgulamasını yaptığı kişi Mümtaz'dır. Ondan önce Fahri, dayıoğlu Yaşar, kızı Fatma, takıntılı bir biçimde kendisini tutkun olan Suat hatta bu kişilerin çevresinde bulunup etki alanı içerisinde olan Adile gibi kişiler de ona olumsuz tesir eden değişkenlerdendir. Bu değişkenler arasında Nuran, bir anlamda genel Türk kadını profilinin bir anlamda sembolüdür. Onun da sosyal hayatla bağı benzer bir tenasüple ilintilidir; mutluluğun değil huzurun kapısını çalmak zorunluluğunu yaşar; çünkü kendi ihtiyarıyla saadet olarak seçeceği kişi, aynı zamanda huzursuzluğun da anahtarı olacaktır.

Nuran, Mümtaz'ın, Suat'ın, Fahir'in ve kendi kızının arasındaki bir yerde; eşikedir. Türk kadınına yüklenen geleneksel, sosyal ve ailevi sorumluluklardan Nuran'ın bıktığı gözlemlenir. Bununla birlikte bu sorumlulukları bertaraf etmeye çalışsa da bunlardan kurtulamaz; çünkü yine başladığı yere geri dönmek zorunda kalır. Mümtaz ve Nuran aşkı hızlı bir kıvılcımla başlamış ve bu aşkın süreli mutluluğu her iki karakteri de tadımlık masalsı bir âleme taşımıştır. Nuran'ın önünde; Mümtaz'lı ya da Mümtaz'sız iki hayat vardır; fakat iki yolun sonunda da hedeflenen saadet maalesef olmayacaktır. Son tahlilde Nuran, huzuru için Fahri'ye döneceğini söylese de geride bıraktığı saadetidir lakin huzuru da mütemadi değildir. Romanda Mümtaz, örtülü biçimde bütün huzursuzluğun kaynağı gibidir. Çünkü Mümtaz, kişisel tercihleri, bireysel hareket etmesi ve seçkin zevklerden oluşan yaşama biçimiyle etrafındakileri huzursuz edecek keyfiyette sahip itibari bir kişiliktir. Bu tür bir yaşama biçimi, yaşadığı sosyal yapı içinde mümkün değildir. Çünkü bu sosyolojik yapının dinamikleri farklı kolektif bağlarla örülü saikler üzerinden teşekkül ettirilmiştir.

Tablo 2. Nuran'ın Huzur ve Huzursuzluk Tablosu

Nuran'ı mutlu/huzurlu kılan ilişkiler	Nuran'ı huzursuz eden ilişkiler
Mümtaz	Suat-Mümtaz
Musiki- Mümtaz	Fatma- Mümtaz
İstanbul-Mümtaz	Fahri- Mümtaz
	Yaşar- Mümtaz
	Emma- Fahir

Suat'ın Huzursuzluğu

Suat ile iglili psikolojik bir tahlil yapan Mümtaz, onun acınacak bir adam olmadığını düşünür. Düştüğü durum itibariyle Suat, nefret edilebilir ya da tam tersi sevilebilir bir adam olabilir. Romanda ilk fırsatta Nuran'a duyduğu ümitsiz aşkı, adeta onun yaşadığını belki felsefi ifadeyle "ölmeden öldüğünü" ifade etmekten çekinmez. Kendisi için işlerin yolunda gitmeyeceğini düşününce de "benim olmayan senin de olamaz" düşüncesiyle Nuran ve Mümtaz'a adeta ceza vermiştir ve bu kararında da başarılı olmuştur.

"Suat yorulmuş gibi köşeye oturdu. Rakı kadehini sıkı sıkıya elinde tutuyordu. Mümtaz sadece ona bakıyordu. "Acayip bir gece geçiriyoruz..." Suat'a eskisi gibi kızmıyordu; mustarip olduğu belliydi. Fakat ona tam acıyamıyordu da. Suat'ın hüviyetinde acıma duygularını reddeden bir taraf vardı. Suat çok sevilebilir, veya ondan nefret edilirdi. Fakat ona acınmazdı. Huzursuzluğu insan kalbini ona kapamıştı. Şimdi bile sofada elektrik ışığı altında, herkese ve hepsine karşı yabancı, bir muamma gibi ayrı duruyordu" (Tanpınar, 2020, s. 306-307).

"Mümtaz ilk defa söze karıştı:

-İyi ama, niçin benim yazmamı istiyorsun da kendin yazmıyorsun?..

-Gayet basit. Sen hikâyecisin. Yazmaktan hoşlanıyorsun. Rollerimiz ayrı. Ben sadece yaşıyorum!

-Ben yaşamıyor muyum? Bu suali Mümtaz en yumuşak sesiyle, yoksa öldüm mü? der gibi sormuştu.

-Hayır yaşamıyorsun; yani benim gibi değil. Sen bir noktaya çekilmiş orada yaşıyorsun. Geniş ve parlak hayallerin var. Zamana hükmedeceğim diyorsun. Kendine yarayacak hiçbir şeyi kaybetmemek için çirpınıyorsun" (Tanpınar, 2020, s. 309-310).

Suatla Mümtaz'ın konuşmaları esnasında Suat, Nuran karşısında duyduğu aczi oldukça açık ve kati bir şekilde Mümtaz'a anlatır. Onun huzursuzluğunun sebebi, Nuran'a olan aşkına karşılık bulamamasıdır. Nuran'ın ancak kendisinin hücrelerine kadar girince ona olan bu aşkı anlayabileceğine inanır.

"Mümtaz hep ayrı çocuk sesiyle sordu:

-Sen inanmıyor musun?

-Hayır, yavrucuğum inanmıyorum: Bu saadetten mahrumum. İnansaydım mesele değişirdi. Bilseydim ki vardır, insanlarla hiçbir davam kalmazdı. Yalnız onunla kavga ederdim. Her an bir yerde yakalar, bana hesap vermeğe mecbur ederdim. Ve zannedirdim ki bana hesap vermeğe mecbur olurdu. Gel, derdim gel, yarattığın mahluklardan birisinin derisine bir an gir. Benim her gün yaptığımı yap. Bir tanesinin hayatım yirmi dört saat yaşa! Pek bedbahtına gitmene lüzum yok. Sen ki yaratıcısın, bilmemen, anlamaman kabil olmaz. Onun için herhangi birinin derisine gir. Ve kendi yalanını bir an bizimle beraber yaşa; bizim gibi yaşa. Yirmi dört saat bu bataklıkta küçük susuzlukların kurbağası ol!" (Tanpınar, 2020, s. 311).

Suat, Batı ve Doğu arasında kalmış bir tiptir. Moderniteye kendini kaptırmış olan Suat, vicdanını değiştiremediği için daima huzursuzluğu yaşar. Suatın vicdanı Doğulu; akli Batılıdır. Romanda metaforik olarak Batı'yı temsil eder ve Suat da metaforik olarak Nuran'a

(Batı'ya) aşık biridir. Bu yönüyle Nuran, Yahya Kemal'in Mehlika Sultan'ına benzer. Suat, hep birlikte masa etrafında buldukları gece Mümtaz'la sohbetleri sırasında kendinden bahsederken Suat'ın ne kadar talihsiz bir hayatı olduğunu içinden geçirmektedir. Mümtaza göre onun bu huzursuz hali, vicdanını kendisine kapamış olmasıyla ilgilidir. *"Şimdi bile sofada elektrik ışığı altında, herkese ve hepsine karşı yabancı, bir muamma gibi ayrı duruyordu."* (Tanpınar, 2020, s. 231). Suat, ayrıca değer kabul edilen her şeyi yıkar; Mümtaz'ın istihzalı gülüşü karşısında Suat ona kızar ve hür olmak için içindeki Allah'ı öldürdüğünü, bu şekilde özgür ve huzurlu olacağını, böyle bir hayat tasavvur ettiğini ifade eder. İhsan bu irade beyanını cevapsız bırakmaz; *"içindeki Allah'ı öldürdüm demekle bunun mümkün olmaz"* der.

"Çünkü içinde, öldürdüğün Allah var. Sen kendi hayatını yaşamıyorsun artık. Sen bu halinle sadece bir mezar, bir tabut gibi bir şeysin. Korkunç, zalim bir ölümü taşıyorsun. Hangi hürriyet? Evet ben de biliyorum, o -olmazsa, her şey mübahtır- sananlar oldu. Onun boşalttığı yeri, insanlığa parçalıyanlar oldu. Tanrı insanı ben de biliyorum. Ne oldu? Sadece sefaletlerimizle basbaşa kaldık. İnsanın tâlihi yine aynı talih. Aynı imkânsızlıklar içindesin. Aynı ıstıraplar içindesin. Hakikatte bir şafak diye baktığın şey bir yangındır... Hayır, sen Allah düşüncesini içinde azdırmakla ondan kurtulamazsın. Hiçbir yara kurcalamakla iyileşmez. Bir müddet durdu. -Fakat, bilir misin Suat; ne güzel bir ilahiyatçı olurdu? Çünkü yaptığın tersine çevrilmiş bir teolojidir" (Tanpınar, 2020, s. 312).

Roman boyunca Suat, Mümtaz ve Nuran'ın en büyük huzursuzluk kaynağı olmayı başarmıştır. Suat yeninin kapısını sonuna kadar açan bununla birlikte bu haliyle onu var eden maziyle ilgili ne varsa; gelenek, Tanrı inancı, musiki geleneksel hiyerarşik saygılar gibi her şeyi sorgulamadan reddeden biridir. Orhanoglu Suat'ın bu durumu için; O, istasyona daima geç gelen okuduklarıyla rahat bulamayan biridir. İnsanlık, o kadar kendine geç kalmıştır ki Suat, bu geç kalan insanı temsil eder. Nihilizmin kıyısında her şeyi reddeden hatta insanlığın bütün ümitlerini reddeden bir noktaya ulaşır. Burası, hiçliktir" (Orhanoglu, 2014). Kırımlı'ya göre marazî bir mizaca sahip olan Suat'ın ıstırapının kaynağını çoğunlukla metafizik ile ilgili meseleler oluşturur. Suat, meselelere marazî ve kayıtsız bir mizaçla bakar. Onda kötümserlik temayülü vardır. İhsan, Suat çıktıktan sonra, onun çektiği türden azapları bütün dünyanın bir asır evvel yaşayıp bitirmiştir. Hegel'in, Nietzsche'nin, Marx'ın gelip geçmiş, Dostoyevski bu azabı Suat'tan seksen sene evvel çekmiştir. Hatta kendileri için yeni olan şey Anadolu'nun bir köyündeki insanların meseleleridir ve kendisi fertle değil cemaatle meşgul olmaktadır. (Kırımlı, 2006, s. 355).

Aşağıda Suat'ın mutlu/huzurlu ve huzursuz olduğu şeyler gösterildi. Görülüyor ki Suat bencil biridir ve kendi çıkarını düşündüğü şeylerde mutlu olmakla birlikte bunu da tam olarak beceremediği anlaşılmaktadır. Suat kendiyile barışık olmayan biridir. Bu yönüyle bulunduğu mekânda mutsuzluğun temel kaynağıdır.

Tablo 3. Suat'ın Huzur ve Huzursuzluk Tablosu

Suat'ı mutlu/huzurlu kılan unsurlar	Suat'ı huzursuz kılan unsurlar
Nuran'a olan takıntılı aşkı	Eşi
	Çocuğu
	Mümtaz
	Yaşar

Tanrının varlığı

Gelenekler

Maziye ait her şey

Fahir'in Huzursuzluğu

Fahir, Nuran'ı mutsuz kıldığı gibi kendisini de en sonunda mutsuz kılar. Günlük ve nefsi hesaplar peşinde koşan Fahir, Emma ile olan bağlantısı sebebiyle Nuran ile olan ilişkisini bitirmiştir. Bununla birlikte kızı Fatma ile de çok ilgilenmez. Emma romanda onun heva ve hevesini temsil eder ve bu durum ilelebed devam etmez. Romanda Emma ile münasebetine bakarak Fahir'in huzursuzluk panoramasını çıkarmak mümkün olur. Kendi mutluluğunda her yanı bir bahar ülkesi gören Fahir, sahip olduğu şeylerden bir müddet sonra usanmaktadır. Emma ile Fahir'in ilişkisi aşağıdaki metinde şu şekilde geçer.

"Emma, erkek ruhunu anlayan kadın dikkatiyle ve bir anne şefkatiyle -çünkü her erkek biraz çocuktur ve iradeye muhtaçtır- diye devam etti. Bu sabah kültürfiziğini de unuttun! Köstence'de plajda bu kültürfiziğe ilk başladıkları zamanlarda Fahir'i ne bu ses, ne de bu ısrar bu kadar rahatsız ediyordu. O zaman şahsına gösterdiği bu alâka onu çıldırtıyor, bu hesaplı ve iradî arkadaşlıkta imkânsız lezzetler buluyordu.

-Peki, ben de yiyeyim!

Böylece hiç olmazsa onun konuşmasını önleyecekti. Kendisinin de farkına vardığı garip bir ısrarla başını listeye gömmüş, Emma'nın dişlerini, sağlam vücudunu, erkek kudretlerine meydan okuyan geniş göğsünü, bir zamanlar kendisini hazdan, şimdi sabırsızlıktan ve hatta hiddetten çıldırtan bütün bu birinci sınıf zevk makinesi teferruatını görmemeğe çalışıyordu." (Tanpınar, 2020, s. 104-105)

Fahir, mutsuz olduğunu düşündüğü evreyi ve kişileri unutmak ve kendine göre rahat hayat bir yaşamak istemektedir. Emma'nın amacı ise Fahir sayesinde konforlu ve lüks bir hayat sürmektir. Romanda bu ikilinin beraberliği aslında bir çıkar birlikteliğinden ibarettir. Emma Fahir'den sonra gideceği durağı hesap ederken; Fahir'in aklının köşesinde az da olsa Nuran'a yer ayırır. İlk başlarda onu rahatsız etmeyen bu küçük ilgi sonraları büyüyerek onu Nuran limanına sürükleyecektir. Emma'nın davranışları ona belli bir müddetten sonra sıkıcı gelmiş ve Emma'dan ayrılma yollarını düşünmeye başlamıştır. Emma'nın kendisini terk etmemesi ile ilgili kaygıları vardır; bu ihtimale karşı kendince ufak hesaplar yapmaktadır. İlerleyen süreçte o da Nuran gibi bir müddet sonra görece daha güvenli bir limana; alışkanlıklarına gitmeyi ister ve huzuru tercih etmek zorunda kalır. Çünkü kimsenin yanında Nuran'ın yanında olduğu kadar rahat değildir. Emma da Fahir'de yaşadığı mutsuzluk ve huzursuzluğu başka bir kişiye giderek dönüştürmeye çalışır.

Fahir'in Emma'dan hevesini alıp, gönlü geçince garip bir şekilde aklının bir köşesinde olan Nuran yeniden filzilenmeye başlar. Romanda Fahir'deki bu dönüşüm şöyle anlatılır: *"Nuran'ı hiçbir zaman bu kadar güzel bulmamıştı. Bu ne boşandıkları ayların bıkkınlığı içinden gördüğü Nuran'dı ne de on senenin arkasından beyaz bir hayal gibi görünen nişanlıydı. Bu ayrı, hiç tanımadığı, büsbütün yabancı olduğu bir kadındı. On sene yanında yaşadığı hâlde farkına varmadığı kadındı." (Tanpınar, 2020, s. 106-107).*

Daha önce Nuran'dan bu şekilde büyülenmeyen Fahir, büyük bir hata yaptığını düşünür ve kendisini bu hatası yüzünden affetmez. Evli olduğu yıllarda da ona ne ilgi göstermiş ne de aşkla yaklaşmıştır. İskelede karşılaştıkları bir sahnede Fahir'in yanında Emma, Nuran'ın yanında ise ikisinin de müşterek varlığı; kızları yani Fatma vardır. Nuran, Fahir ve Emma ile karşılaştığında oldukça soğukkanlı davranmaya çalışmıştır. Fahir ise bu karşılaşmada kızına yeterince sıcak davranmadığını düşünür. Bu da onda büyük bir huzursuzluğa ve yaptıklarını sorgulamasına sebep olur. Mesele şöyledir:

“On sene yanında yaşadığı halde farkına varmadığı kadındı.

-O kadar şaşırırım ki... Fatma ile doğru dürüst konuşmadım... Tıpkı bir başkasının çocuğu gibi muamele ettim.- Fakat hakikaten bunun için mi çocuğuna o kadar soğuk davranmıştı, yoksa Emma yanında olduğu, onu gücendirmekten çekindiği için mi? -O kadar zayıfım ki, her alçaklığı yapabilirim...-

Başını kaldırdı. Emma'nın içinden geçenleri adeta ezberden okuyan gözleriyle karşılaştı. Genç kadın: -Biliyorsun Fahir, istersen barış, ben seni hiçbir zaman çocuğundan ayırmak istemem... Ve bu kararın kat'iliğini göstermek için Emma, iş üstünde bir umumi grev ilan eder gibi, çatalını tabağın kenarına bıraktı. Yüzü baştan aşağı feragat, insan hislerine hürmet kesildi. Bütün ömrünce yalnız kendisine acımaktan gelen bir itiyatla çehresi değişmiş, alt üst olmuştu.” (Tanpınar, 2020, s. 106-107).

Tablo 4. Fahir'in Huzur ve Huzursuzluk Tablosu

Fahir'i mutlu/huzurlu kılan şeyler	Fahiri huzursuz kılan şeyler
Nuran'a olan aşkı/alışkanlığı	Emma
	Kızı Fatma
	Elde edemediği her şey
	Maziye ait alışkanlıklar

Tevfik Bey'in Huzursuzluğu

Tevfik Bey, romandaki ifadesiyle “destebaşı yaratılanlardandır”. Yetmiş dört yaşında, sesi oldukça güzel ve geniş, akşamları içen, genç ve şuh kadınların arkadaşlığından hoşlanan, bazen semt kayıkçılarıyla kılıç avına çıkan, kendine göre teamül ve rutinleri olan zevk ehli bir adamdır. Bu yönüyle Tevfik Bey mutsuz bir adam değildir; fakat etafında onun hakkında bazı olumsuz fikirler vardır. Karısıyla olan münasebeti ile ilgili, oğlu ile ilgili tavrı, yeğeni Nuran ile ilgili düşünceleri hepsi onu romanda hem güzide bir yere konulan hem de bazı şeylerin teşekkülünde mühim bir rolü olan biri olarak anılmasına sebep olur. Onun huzursuzlukları elit huzursuzluklardandır. Romanda her yaşama şeklinin kendine münhasır bir huzursuzluk mevzusu bulunduğu ortaya konulur. Tevfik Bey seçkin bir adamdır ve o yaşam şekline göre de huzursuzlukları ve mutlu olma şekli mevcuttur.

“Hiç karısına bu kadar bağlı olan adam o anlatılan kepezelikleri yapar mı?- diye düşünüyorlardı. Birincilere göre Tevfik Bey, karısına hayatında hiçbir zulmü esirgememiş bir ifritti. İkincilere göre bir

dedikodu mağdurundan başka bir şey değildi. Hakikatte ise Tevfik Bey, kendisine oğul diye Yaşar'ın ruh sakatlıklarını hediye eden ve o kadar sene kıskanç, alıngan, kibirli, yaptığı iyilikleri bin misliyle ödetmek için fedakar ve mütehammil karısını bir gün bile sevmemişti. Ölümüne de, bu senelerce süren beraber hayata rağmen ancak herhangi bir insan kadar acımişti. Ruhu için yaptığı hayırları, onu kendisinden uzakta, hiç dönülmeyecek bir yerde bilmenin verdiği ruh emniyeti içinde yapıyordu” (Tanpınar, 2020, s. 242).

Tevfik Bey, sakin, hayatından memnun; fakat bazen geçmişi düşünerek huzur bulsa da umumiyetle eskiyi özleyen biridir. Tanzimat dönemi gibi ufak sürprizlerle kendini mutlu edebilen ve bunlarla huzur bulabilmenin kolay olduğunu düşünen biridir. Romanda Tevfik Bey çoğunlukla oğlu Yaşar üzerinden anlatılır. Onu tanımlamak aslında bir anlamda Yaşar'ın aksi karakterini okumak gibidir. Dolayısıyla Yaşar'ı besleyen huzursuzluklar, Tevfik Bey'i beslemez ama dolaylı olarak da olsa Yaşar'ın huzursuzlukları Tevfik Bey'i de huzursuz eder. Yaşar Bey'in ve Tevfik Bey'in çoğunlukla aynı sahnelerde yer alması böyle bir zıtlığın doğmasına müsaade etmiştir, diyebiliriz. Çünkü Tanpınar, iki farklı yapıda olan insanla birlikte masada hem huzuru hem de huzursuzluğu ele almak ister gibidir. Suat, karakterinin yaptıklarıyla hemen hemen örtüşen Yaşar Bey, onun kadar olmasa da Nuran ve Mümtaz'ı huzursuz etmeyi başarabilmektedir. Tevfik Bey aşağıdaki çizelgede görüleceği üzere istidatlı ve zevkleri olan yaşamayı seven biri ve onu mutsuz kılan şey sadece kendi iktidarı dışında hayatına dâhil olan şeyler olarak görülebilir.

Tablo 5. Tevfik Bey'in Huzur ve Huzursuzluk Tablosu

Tevfik Bey'i huzurlu kılan şeyler	Tevfik Bey'i huzursuz kılan şeyler
Nuran	Oğlu Yaşar
Rakı sofrası hazırlamak	Karısının ölümü
Musiki	
Mazi	
Zeybek oynamak	
Yemek ve sofraya zevki	
Kendine ait zevklerine düşkünlüğü	
Balığa çıkmak	
Hovardalık	
Kadınlarla sohbet	

Yaşar Bey'in Huzursuzluğu

Tevfik Bey'in oğlu Yaşar Bey için en büyük mesele, şifası bir türlü bulunamayan ve birkaç yıldır yakalandığını zannettiği kalp hastalığıdır. Hastalıktan arta kalan zamanlarında ancak yüzünün güldüğü ifade edilerek hastalığın onun hayatını nasıl değiştirdiği belirtilir. *“Tevfik Bey küçük bir hüsnüniyetle işe başlayıp küçük zevk düşkünlüğünde çehresini tamamlayan*

Tanzimat'tı. Onun rahatlığı, kayıtsızlığı, çalınmış neşesiyle yaşıyordu. Yaşar Bey daha ziyade İkinci Meşrutiyet'ti, onun huzursuzlukları ile doluydu. Garip idealizmleri, küçük aşağılık duyguları ve onların yerini bir dalganın yerini bir başkasının alışı gibi dolduran silkinişleri, hülâsa en coşkun heyecanla hiç kımıldanmaya imkân bırakmayacak bir yeis arasında gidiş gelişleri vardır." (Tanpınar, 2020: 166).

Nuran; annesinden dayısı Tefvik Bey ve onun oğlu Yaşar'a kadar uzanan marazi sevgiden kendine de pay çıkarır. Ona göre bu kalıtsal bir meseledir ve kendisi de bundan ötürü bula bula Fahir'i bulmuştur. Yaşar'ı bu hale getiren şey de bu marazi sevginin ta kendisidir. Yaşar, "en coşkun heyecanla hiç kımıldanmaya imkan bırakmayacak bir yeis arasında gidiş gelişleri" olan biridir. ... "Bu acayip bünyeden ilk gelen işaretle hasta hali, yorgunluk ve herşeyden nefret, her şeyden soğuma başlardı. Bütün ömrünce, ara sıra Huriye Hanım'a dövdürdüğü sinameki ile, kışın öksürük çok sıkıştırdığı zaman kendi eliyle mangalda kaynatıp içtiği haolıcandan başka ilaç namına bir şey bilmeyen, aspirini tango cinsinden bir bidat addeden babasıyla, aşağı yukarı ilmin son verimleriyle yaşayan oğlu arasında latife hiç eksilmezdi" (Tanpınar, 2020, s. 166-167).

Yaşar dümenine sahip olunamayan bir gemiye benzetilir romanda. Özetle Yaşar vücudu gözünün önünde olan adamdır. İş gücü vücudunu gözlemlemektir. Obsesyonik bir durum olan bu hal, onun bütün hayat konforunu da alıp götürmüştür. Tanpınar, "Yaşar Bey hakikatte muasır ilmin ticaret fikri ile bütün insanlık için el ele vererek hazırladıkları bir kompleksti." (Tanpınar, 2003: 208) şeklinde tanımlar. "İşte Yaşar Bey bu tek başına çalışmaları tek bir hedefe götürmeğe gayret eden adam, imkânsızla uğraşmağa mahkum edilmiş bir nevi başvekildi. Gayretinde bir tek yardımcısı vardı: ilaçlar." (Tanpınar, 2020, s. 169).

Tablo 6. Yaşar'ın Huzur ve Huzursuzluk Tablosu

Yaşar'ı mutlu/huzurlu kılan şeyler	Yaşar'ı huzursuz kılan şeyler
Nuran	İlaçlar
	Kalp hastalığı
	Babası Tefvik Bey

Mekândan Kaynaklanan Huzursuzluk

İstanbul'un sonbaharda en emsalsiz günlerini yaşadığını söyleyen İhsan, Nuran'a dönerek "siz Mümtaz'a bakmayın o sonbaharda kış yağmurunu düşünerek üzülür... Bilir misiniz bütün bunlara sebep nedir? Mümtaz'a muhabbetle bakarak güldü. -Çok örtünmesi... Ben çocukluğunda hep ona nasihat ederdim, Mümtaz çok örtünme... Çok örtünenler çok hülya kurarlar. (Tanpınar, 2020, s. 256) der. Mümtaz'ı çocukluğundan itibaren tanıyan İhsan, onun bu şekilde bardağın boş tarafını gören tedirgin halini, riski sevmeyen ve endişeli bir ruh yapısına sahip olmasıyla ilgisi olduğuna inanır. İhsan, Mümtaz'ın hava sıcak bile olsa örtünmeyi seven yapısını ironize ederek olumsuzlayıcı yapısını ima etmeye çalışır.

Romanda mekânlar ile ilgili bakış açısının Mümtaz'ın ruh haliyle doğrudan bağlantısı vardır. Suat ile karşılaşma, İhsan'ın hastalığı, Suat'ın kötü bakışları, özellikle Nuran'ın ondan ayrılması gibi değişkenler Mümtaz'ın girdiği mekânlara da farklı bakmasına sebep olur. Romanın başında Nuran'ın varlığıyla gezdiği ve mutlu olduğu noktalar, yalnız gittiğinde ne

kadar olumsuz bir görüntüyle anlatılır. Orada artık dilenciler, mutsuz insanlar, harabe evler ve Mümtaz'ı huzursuz eden insanlar bulunmaktadır. Hatta kendisini basit sokağa ait bir şeymiş gibi hisseder ve etrafına bakar:

“O zaman Mümtaz etrafına dikkat etti: Yol, güneşin altında harap evleri, açık kapıları, dışarıya sarkmış cumbaları, çamaşır serili balkonlarıyla harap ve bitmiyecek korkusunu verecek kadar uzun, bembeyaz, aydınlıkla adeta derisi soyulmuş gibi uzanıyordu. Şurada burada, kaldırım kenarlarında bitmiş otlar vardı. Bir kedi, alçak bir bahçe duvarından sıçradı ve sanki bu işareti bekleyen bir kereste fabrikası, testeresini işletmeğe başladı. -Hasta bir yol...- diye düşündü; bu manasız bir düşünce idi. Fakat işte zihnine eklemişti. -Hasta bir yol...-, bir nevi cüzzama yakalanmış, onun tarafından iki yana sıralanmış evlerin duvarına kadar yer yer oyulan bir yol” (Tanpınar, 2020, s. 29).

Böyle durumlarda güneş dahi Mümtaz'ı bir zaman sonra rahatsız eder.

“Mümtaz,Garip bir tikslenme içindeydi. Bu güneş gözlerine batıyor; paylaşamadığı bu neşe onu rahatsız ediyordu. Çok karanlık, çok siyah, sessiz bir yer istiyordu. Tıpkı annesinin mezarı gibi bir yer. Kuytu bir cami duvarının kenarında, güneşin girmediği, o billur sazların insan talihiyle alay etmediği, arıların hayattan ve güneşten sarhoş, vızıldamadıkları, çocukların güneşte kırılmış ayna gibi insana batan berrak çılgınlıklarla gülüp konuşmadıkları bir yer.” (Tanpınar, 2020, s. 25)

“Mümtaz Suatla birlikte karanlıkta yürürken nefes almakta güçlük çeker. Kendisini yorgun hisseder. Emirgan'ın o rutubetli gecesini şöyle anlatır:“ Sonbahar gecesi Emirgan sırtlarını o imkânsız yalnızlık vehmiyle kaplamıştı. Karşı kıymın fenerleri bu yalnızlık içinde ümitsiz imdat işaretlerine benziyorlardı. Suat karanlıkta önüne bakamıyormuş gibi sağa sola çarpa çarpa yürüyordu. Yokuşun ortasına kadar böyle yürüdüler” (Tanpınar, 2020, s. 314).

Mümtaz, Macide'nin ona akşam olmadan eve gelme ikazına uyararak sokak sokak gezer, gezerken de binbir mesele hakkında içinden konuşur; Nuran'dan, Suat'tan bahseder yer yer onlara kendileri gibi cevaplar verir. Tüm bunlar olurken sokaklardaki hayat da onun gözlerinden aktarılır. Bazen olduğu gibi bir kabul edişi, bazen karamsarlık cümlelerini bu anlatımlarda görmek mümkündür.

“Kapının önünde, başka bir ihtiyar kadın, keskin bir Rumeli şivesiyle, fakat çok yavaş sesle dileniyordu. Onun da küçük, çocuk elleri kadar küçük elleri vardı. “Pörsümüş yüzünde gözleri, dağ kenarlarındaki pınarlara benziyor.” Mümtaz kadına para verirken bu gözlerin içine bakmak istedi. Fakat hiçbir şey göremedi; o kadar sert ve acıyla örtülmüşlerdi ki. Sonra tesbihçinin önünde durdu; çocukluğunun Binbir Gece'yi hatırlatan ramazan sergilerinin bu son ve ufalmış hatırası, içinden geldiği âlemi birkaç tesbihle iki üç misvaka indirmiş, küçük bir dolapta satıyordu. Nuran'la geçen ağustosta bu adamdan iki tesbih almışlar ve onunla konuşmuşlardı. Bu sefer de iki tesbih aldı; fakat tesbihleri Suat'ın birdenbire uzanan ellerinden adeta güçlkle kurtardı. “Uyanık iken rüya görüyorum...”(Tanpınar, 2020, s. 365).

Mümtaz, Suat'ı muhatap yaptığı iç konuşmalarına sokakta yürürken devam eder. Suat'ın kendini asması onda hem Suat'a acıma hem de kendisinde ona karşı vicdani bir mesuliyet hissi oluşturmuştur. Bu onun için çok can sıkıcı bir şeydir ve üzerinden bu hali bir türlü atamaz. Sokakta gördüğü hamal ve onun ailesi hakkındaki kanaatler, savaşın onlar üzerinde oluşturduğu yaşama biçimi, bunların sonuçları/endişeleri vs her şey bu konuşmalarda birbirine karışır.

“Hayır, Suat onu beğenmemişti. Fikirlerinin mesuliyetini kabul ediyordu. Ama hammalın karısı ve çocukları buna razı mıydılar? Düşüncesi tekrar şehrin çukur ve havasız yerlerinde, bulaşık suları akan sokaklardaki kerpiç evlerde dolaştı. -Onların torunları daha rahat ve mesut olsunlar, diye...- Fakat kadın razı değildi. Sabahleyin Bitpazarı'ndaki dükkânın vitrininde gördüğü ucuz, gelinlik esvabını giymiş, karşısında -gönderme!- diye yalvarıyordu. -Gönderme! diyordu. O da giderse çoluk çocuk biz ne yaparız? Bize kim bakar?- Ve ucuz mezar yerinden almış gelinlik elbisesi sırtında, karşısında ağlıyordu. Gelirken Sirkeci'de garın etrafında daha elbiselerini giymemiş yeni silah altına alınanları görmüştü. Yanlarında küçük nişanlılar, çocuklarını ellerinden tutmuş kadınlar, ağlaya ağlaya gidiyorlardı.” (Tanpınar, 2020, s. 276).

Mazi, Mümtaz için onu var eden, geleceğini inşa eden bir mefhumdur. Romanda bu bakış açısı hem insanlar üzerinden -ihvan gibi- hem de mekânlar üzerinden yapılır. Mekânlar Mümtaz için bu inşa halinin bir neticesi iken son zamanlarda bu yerler bir bir onun üzerine gelmektedir. Mekânlar kütleli görünümünden daha çok onun ruh dünyasını ifşa eden göstergeler gibi verilmeye çalışılır:

“Bizim semt...- diye düşündü. Bütün çocukluğu bu cadde ile etrafındaki sokaklardan ona doğru geliyordu. -Bir mahallesi, bir evi, itiyatları, dostları olmak, onlarla beraber yaşamak ve onların içinde ölmek...- Kendisine gelecek günleri için hazırladığı bu hayat çerçevesi bir türlü içine yerleşmedi” (Tanpınar, 2020, s. 309).

Eczaneden ilaç aldıktan sonra gördüğü manzaralar onun bakış açısını ortaya koyar:

“Ev fakir ve eskiydi. -Kışın ne yaparlar? Nasıl ısınırlar?- diye düşünme düşünme uzaklaştı. -Ne yaparlar? Nasıl ısınırlar?..- Bu sual hiç olmazsa bu anda garipti. Bu Ağustos sonu sabahı bütün sokaklar bir fırın ağzı gibi insanı kapıyor, çığnıyor, yutuyor, sonra kendisinden bir sonrakine geçiriyordu.... Kim bilir, belki de kitap hiç bitmeyecekti. Bu düşüncenin azabı ile sokaktan sokağa giriyor, köşebaşındaki bakkallarla, kahvecilerle konuşuyordu. Evinde bulduğu tek hastabakıcı, -Kocam hasta, onun için izin aldım, işsiz değilim. Onu hastahaneye yatırdıktan sonra vazifeme döneceğim-demmişti. Kadının yüzü bir harabe benzeyordu” (Tanpınar, 2020, s. 14).

Mümtaz endişeli olduğunu da belirterek son günlerinde bu tedirgin halini üzerinden silkip atmak ister. Zira ertesi gün Nuran'la görüşecektir ama durumlar çok da umutlu değildir. İşte bu ruh hali etrafındakileri aşağıdaki gibi görmesine sebep olur:

“Mümtaz kendisini bu son günlerin endişesinden uzak, Çengelköyü'nde veya Boğaz'ın herhangi bir köşesinde görmeği ne kadar isterdi. Ne kadar isterdi ki, ayaklarının altında bozuk bir yol, başının üstünde Kuleli'nin ağaçları, o gölgelerin karanlık suda kendilerine mahsus bir alem kurdukları yerde bulunsun, biraz ileride fabrika bekçisiyle konuşsun, sonra yavaş yavaş Vaniköyü'nden Kandilli'ye doğru yürüsün ve tam yokuşun üstünde bir taşta otursun, denizi seyretsin, geceyi büyük ve siyah bir gül gibi koklasın. Nuran'la yarınki buluşmalarını düşünsün” (Tanpınar, 2020, s. 292).

Kararsızlık ve Endişelerden Kaynaklı Huzursuzluk

Mümtaz'ı elbette Tanpınar'dan ayrı düşünmemek lazımdır Kaplan'a göre. Bu eser bir şairin romanıdır (Kaplan, 1962, s. 2). Tanpınar'ın benzer huzursuzluklarını bu metinde sıklıkla görmek mümkün fakat en mühim olanı endişe ve kararsızlıktır. Mümtaz kendisine göre dost ve düşman tanımını, sevdiği ve sevildiği veçheden bakarak yapar. Fakat bu durum Suat'ı, Fahri'yi, Yaşar'ı daha bilmem kimleri de karşısına almak demektir; hatta en kötüsü de bu onun için büyük huzursuzluk demektir. .

"Garip bir şekilde rahatsızdı. Düne kadar sadece sevdiği insanlar vardı. Bugün ise mantar gibi bir gecede biten bir yağın düşman etrafını sarmıştı. Bütün hesaplarını kapattığını sandığı Fahir tekrar meydana çıkmıştı. Konya'da iki çocuk babası Suat, bir hastahane köşesinden hayatını zehirlemek için, öksürük, balgam ve pıhtılaşmış kan arasından destan gibi mektuplar yazıyordu. Çocuğu olmasını istediği, öyle bağlandığı Fatma, onu mustarip etmek, sevmeyişini herkese göstermek, kendisinin bir kurban, bir öksüz olduğunu anlatmak için bütün bir dram hazırlamıştı. Hem de üç defa provasını yaptıktan sonra kuyunun kenarına düşmüştü. Nihayet sonar Yaşar, o ak saçlı budala, o anadan doğma bunak ona hiç yere düşmandı. Kim bilir, daha kimler, neler çıkacaktı? Asıl hazin tarafı kendisinin de içinde bu düşmanlıklara karşılık veren bir tarafın yavaş yavaş doğmasıydı. O zamana kadar, hatta babasını öldüren Rum palikaryasına bile düşman olmamıştı... Fakat şimdi onda da kin başlayacaktı. Bunu, içinde kabaran hiddetten anlıyordu" (Tanpınar, 2020, s. 235-236).

Nuran'ın kızı Fatma, annesinin babasıyla barışmasını ister. Böyle olunca da Fatma konuyla ilgili bazı beklentilere girer; hatta Mümtaz'ın varlığından sürekli rahatsız olur, bunu belli eder ve huysuzluklar yapar.

Yalnız kalmak romandaki bütün kişilerin ortak korkusu ve huzursuzluk sebebidir. Mümtaz'ın evlilik hayalleri, İhsan'ın Mümtaz ile ilgili endişesi, Nuran'ın Fatma ve kendisiyle ilgili yalnızlığı, Yaşar'ın, Suat'ın arayışları ve isteklerinin temel kaynağı yalnız kalmak korkusudur. Mümtaz bunu şu şekilde ifade eder:

"O vakit ayrılığın dünyası başlardı; her şeyi kendisine yabancı bulan, kendisini sonsuz bir gurbette duyan insanın, belkemiği yalnızlıktan ürperen, kadınsız erkeğin dünyası. Bir yağın iç parçalayıcı yokluktan ibaret bir dünya idi bu. Hep böyle oluyor, çoktan beri iç içe odalarda yaşıyor gibi, birinden öbürüne geçiyordu." (Tanpınar, 2020, s. 75)

"Mümtaz'ı sadece mutsuzluktaki yalnızlık değil saadetini paylaşamamadaki yalnızlığı da mesele haline getirir. "Bütün bu insanlar dostlarıydı. Tıpkı bu kahve, bu ağlar, bu duvara dayalı direkler, biraz ilerideki cami, çeşme gibi, hepsi dostuydular. Hatta şu iskelede her sabah kendisini bekleyen ve buraya kadar peşinden gelen, belki de ta yukarıya kadar onunla çıkacak olan siyah kıvrıcık tüylü köpek yavrusu da dostuydu. Fakat bugün Mümtaz sevincinde yalnızdı ve bu hep böyle olacaktı. Yarın ıstıraplarında yalnız kalacak. Bütün tanıdıkları, dostları için bir muamma, bir meçhul yahut hayatın kenarına fırlanmış bir rakam olacak, öbürsü gün öldüğü zaman da aynı şekilde yalnız ölecekti." (Tanpınar, 2020, s. 143-144).

Huzur romanında başta Mümtaz olmak üzere Nuran ve diğer kahramanlar saadet denizinde yüzerlerken burada boğulmaktan korkmaktadırlar. Dolayısıyla bu durum yaşayacakları saadeti de olumsuz hale evirmektedir. Mümtaz, Nuran'la mutlu bir ilişki sürdürdüğü anlarda, beraber geçirdikleri yaz akşamlarında, özellikle son yaz akşamlarında sürekli bir huzursuzluk içerisinde. Bunun sebebi Nuran'ın elbet bir gün gidecek olması ve ondan sonraki hayatın nasıl devam edeceğinin korkusudur. Mümtaz'a bu korku Kırmılı'ya göre çocukluğundan tevarüs etmiştir: "Mümtaz'ın iç benliğini yapan bu korku, o daha çocukken, S... 'den göç etmek zorunda kaldıkları akşam yola çıkmadan önce yere serilen bir örtü üzerinde bir şeyler yiyecekleri sırada, babasının vurulup gözleri önünde can vermesi, yine gözleri önünde ve annesinin çığıkları arasında alelacele bahçeye defnedilerek oradan adeta kaçmak zorunda bırakılmalarıyla oluşmuştur. Bu sahneler Mümtaz'ın hiç unutmayacağı sahnelerdir" (Kırmılı, 2006, s. 345).

Macide, çocuğunu kaybetme acısıyla perişan olduğu dönemlerde onun en büyük destekçisi İhsan'dır. İhsan da her ne kadar Macide gibi üzgün olsa da tevekkül etmesi acıyı daha da azaltmıştır. Mümtaz'ın ifadesiyle, İhsan'ın iman gücüne ve isyan etmeyeşine şahit olmamızı sağlamıştır. Mümtaz, her ikisi için de kaygılanır.

"Felaketi Kastamonu'da telgrafla haber aldım. Derhal geldim. Çocuğu ayrı yerde, Macide'yi ayrı yerde buldum. Herkes Macide ile meşguldü. Büyük yengem deli gibiydi. İhsan kendisinin gölgesiydi. O yazı hiç unutmuyacağım. İhsan'ın hayata imanı olmasa, Macide şimdi ne olurdu?" (Tanpınar, 2020, s. 20)

Mümtaz ailesiyle birlikte babasının ölümüyle buldukları şehirden göç eder. Bu tecrübe onun şahsi hayatında önemli bir sarsıntı meydana getirmiştir. Mesela göç esnasında bir genç kızla yaşadığı deneyim Mümtaz'da suçluluğa ve korkuya neden olur. *"Babasının ölümüyle yeni baştan ve çözülmez bir şekilde birleşti. İçinde büyük bir günah işlemiş duygusu vardı"* (Tanpınar, 2020, s. 31). Bu suçluluk duygusu, babasının ölümünden kendisini sorumlu tutmaya kadar giden bir travmaya dönüşür. *"Belki de o anda sormuş olsalar, babamın ölümüne ben sebep oldum, derdi"* (Tanpınar, 2020, s. 32).

Belirsizlikler de her insanda olduğu gibi Mümtaz'da da önemli bir korku ve endişe kaynağıdır. *"Ne olacaktı? Bunu bilmiyordu. İstanbul'a gidecekti; fakat kimin yanına? Nasıl karşılayacaklardı? Annesini, babasını bir daha görmeyecekti. Fakat bu acıya şimdi tek başına kalmış insanın biçareliği de karışıyordu. İçinde müthiş bir ağlamak arzusu vardı. Bununla beraber ağlamak istemiyordu. Bu güneşin ortasında, bu her tesadüf ettikleri insanın adeta bir şarkı murıldanır gibi geçtiği yolda, bu berrak denizin karşısında ağlamak, kendisine olmayacak bir şey gibi geliyordu. Nihayet ağlamak, biraz da etrafındaki insanları kendisine acındırmak olacaktı. O insanlar çoktan kendisinden bıkmış olmalıydılar. Kaç gündür, evde acayip baş sallamaları, kendisini arkasından takip ettiğini sandığı, adeta omuzunda yakıcı bir şey gibi duyduğu uzun bakışlar hissediyordu. Bir yük olduğunu sanıyor ve talihi kızıyor. Onun için ağlamamalıydı. Fakat bir talihi, garip, herkesinkinden çok başka bir talihi olduğu da muhakkaktı"* (Tanpınar, 2020, s. 40).

Roman boyunca özellikle Mümtaz'da bir dip dalga gibi savaş korkusu içten içe varlığını sürdürmektedir. Mümtaz'ın kiracısı ve sokaktaki insanlar savaş tehlikesini hissettiklerinde işlerini bu telaş ve endişe içinde devam ettirmektedirler.

Nuran, eski kocası Fahir'le birleşir ve hayatına mutlu olmasa da huzur bulacağı tevehhümüyle hayatına kaldığı yerden devam eder. Romanda İclal, çoğu zaman Muazzez'le birlikte her yerde olup bitenden haberleri olan karakterler olarak karşımıza çıkmaktadırlar ve bu kötü haberi veren de İclal olmuştur. Huzursuzluğun taşıyıcısı olan İclal, romanda başkalarının huzursuzluğundan beslenen bir tip olarak görünür.

Mümtaz, İclal'le karşılaşmalarında ondan alacağı haberle huzursuz olacağını önceden tahmin etmektedir. Tanpınar, ilk zamanlardan itibaren İclal'i haberci ve olup biteni yetiştiren kimliği ile okura tanıtmıştır. Bunun nedenini Mümtaz'a roman sonunda bu huzursuz edici haberi verecek olan kişinin İclal olmasına bağlamalıdır. Mümtaz, bu kaygı ve endişe içinde İclal'e doğru yol almaktadır.

Mümtaz, Nuran ile ilgili münasebetinde kararsızlık halini hep yaşar. Kimi zaman buluşmaya gittiğinde Nuran'ı orada bulup bulamama konusunda, onun tepkilerini kestirememek konusunda endişeleri vardır ve bu da onda kararsızlık halinin alevlenmesine ve bu durumun yani kararsızlığın davranışa dönüşmesine sebep olur.

“Küçük yol, meydanın ve etrafın her yaz kendiliğinden peydahladığı bütün kokuların dar koridoru idi. Her yaz bu dar yolu mevsim onlarla zaptederdi. Daha kapının önünde deminki isteği söndü. Ne görecekti, sanki? Bir yığın eski ve bildiği şeylerdi bunlar. Üstelik içi rahat değildi, kafası ikiye, hatta üçe bölünmüştü” (Tanpınar, 2020, s. 50).

Bazen iç konuşmalarla zihindeki bu ikilem daha netleştirilir. O, belli zamanlarda kendisinin ifadesiyle “hem Sezar’dır hem de kayıkçısı”dır. Mümtaz’da “eşikteki adam” psikolojisi roman boyunca devam eder; çünkü o hayatında net cevaplar arayan ve şüpheli şeyleri sevmeyen biridir. Risk onun için intihardır; fakat roman boyunca intihar şekli, onun imtihanı olur. Aşağıdaki diyalog bunlardan biridir:

“Düşüncesinin bu noktasında birdenbire durdu. Bu adamlarla ne diye alay ediyorum? Sanki benim azaplarını onların bir yığın kaçış imkânlarıyla dolu hayatlarından daha mı iyi?” Fakat hakikaten düşündüğü gibi bu kaçış var mıydı? Bu kitapların ve benzerlerinin anlattığı imkân bolluğu içinde mi yaşıyorlardı? Böyle olsa bile kendisi kaçmıyor muydu? Sadece bu dükkânda bu saatte oturması bir kaçış değil miydi? Gittikçe ağırlığını arttıran sıkıntıların arasında bu saati çalmak istediği, onu İhsan’dan ve etrafındakilerden göz göre göre çaldığı muhakkaktı” (Tanpınar, 202, s. 56).

Gelecek kaygısı Nuran’da da açık bir şekilde görülmektedir. Fatma’nın durumu, Suat, Mümtaz, çevresindeki diğer insanlar tüm bu değişkenler Nuran’ı düşündürür ve alacağı kararlar noktasında onu ikilemde bırakır.

“Bunu genç kadının gözlerine bakarak söylemişti. Fakat Nuran yalnız etrafla ve biraz da kendisiyle meşguldü. Beş gündür kafasında bir yığın kararlar vermiş, kâh evini ve hayatını can sıkıcı bulmuş, genç adamın daveti için sabırsızlanmış, kâh çocuğunun kendi yatağının yanı başında duran karyolasına bakarak, dışarıdan gelecek hiçbir şeyin kendi sükûnetini bozamayacağını sanmıştı. Fakat işte, üç saat süren bir didişmeden sonra gelmişti. Bu bir zaaf mıydı? Yoksa tabii bir hakkı kullanmak mı? Bunu bilmiyordu. Yalnız, bütün ömrüyle bu kayığa yıkıldığını, orada külçelendiğini biliyordu” (Tanpınar, 2020, s. 131).

Bu tedirginliğin başka bir örneği, Nuran’ın dilenci çocukla karşılaşma anıdır. Çocuk ona Allah sevgiline bağışlasın” dediğinde “acaba herkes ne yaptığımı yüzümden okuyor mu?” sorusunu kendisine sorar. Bu sürekli bir teyakkuz halidir.

“İskelede küçük bir kız çocuğu, yüzü gözü çamur içinde, yanına yaklaştı. Üzerinde çok kirli ve yırtık bir basma entari vardı. Elini, karıştırılan yemeğin üzerinde kuruyan bir kaşık gibi uzattı. “Allah sevgilini bağışlasın!” diye para istedi. Nuran çantasını açarken, “Acaba yüzümden herkes ne yaptığımı okuyor mu?” diye düşündü. Ağlayacak gibiydi. Çocukluk ve genç kızlık yıllarında yapmadığı bir şeyi yapıyordu. “Dönsem mi?” diye gişenin önünde dolaştı. Fakat aşk bilinmeyenin sihriyle onu davet ediyordu. “Yeni Debussy’ler aldım. Behemehâl gelin...” Telefonda böyle söylemişti. Debussy’yi Wagner’i sevmek ve Mahur Beste’yi yaşamak, bu bizim talihimizdi” (Tanpınar, 2020, s. 149).

Çatışmalardan Kaynaklı Huzursuzluk

Huzur romanına çatışmalar bağlamında bakıldığında İhsan ve onun erafında teşekkül etmiş olan bir hayat anlayışı, muhalifi olan bir yaşama biçimiyle karşılaştırılması söz konusudur. Mümtaz, maziye temsil eder, İhsan’ın bakış açısıyla hayata bakar. Bu yönüyle İhsan da geleneği temsil eder. Bu temsiliyet, roman boyunca Mümtaz’ın yakasına yapışan bir kene gibidir. Öğrendiklerini hayatla yüzleştiren Mümtaz, hem Nuran’la hem Suat’la hem de

gerçek hayatla çatışmalar yaşar. Nuran'ın temsil ettiği yaşama biçimi de Nuran'a saadet getirmez. O da geleneksel usullere göre evlenmiştir ve onun tasavvur ettiği hayat hiç de içinde bulunduğu reel hayatla aynı değildir. O sebeple bir noktadan sonra bu hayatı bırakıp saadeti temsil edecek olan Mümtaz'a yönelir fakat maalessef geçmişi yine onu rahat bırakmaz. Çünkü Nuran'ın hayatını bir şekilde değiştiren etkileyen çoklu değişkenler orada da onun peşini bırakmamıştır. Bunlar; kızı Fatma, takıntılı aşkı Suat, Mümtaz, Yaşar ve etrafındaki diğer insanlar. Sonunda bütün bunlardan sıyrılıp yeni hayatını da bir kenara bırakarak kendi ifadesiyle "huzuru" tercih eder. Bu tercihi de ona mutluluk getirmez.

Kavramlarla ilgili de roman kişileri sorgulama yapar. Mesela ölmek belli bir seremoniyle olmalıdır. Toplumsal beklenti, gelenekler de ölümün geleneksel ve alışılmış usuller doğrultusunda olmasını gerekli kılar. İhsan'ın kendi ölümüyle ilgili monologları bu çatışmayı anlatan açık beyanlardır.

"O zaman ne doktora, ne eczacıya, ne ilaca, ne de herhangi bir şefkate ihtiyaç olmadan insanlar birbirlerine sokularak, birbirlerini kucaklayarak, birbirlerinin içine geçerek, birbirleriyle en hususi taraflarını paylaşarak ölürlerd. Fakat evinde, yatağında, kendine mahsus ölümle ölmek, bu muayyen kaideleri olan bir şeydi. Hafız, papaz, doktor, Kur'an sesi, eczacı havanı, gözyaşı, takdis edilmiş su, çan sesi... Ancak bunlarla ölüm tamamlanabilirdi. Bu insan kafasının tabiatın nizamına eklediği bir şeydi. İnsanların arasında bu iş böyle olurdu" (Tanpınar, 2020, s. 289).

Belli bir saatten sonra mesela gece yatısına gidilmez; bunu yapmak bir huzursuzluk nedenidir Mümtaz için:

"Sekizden sonra gece yatısına gidilir mi? -İnsanın parası olunca sekizden sonra da gider. Hizmetçi daha fazla konuşursa uykusu dağılmaktan korkar gibi cümlesini bitirmeden kapıyı kapatt" (Tanpınar, 2020, s. 291).

Eskiye sadece bozulacak bir şey gibi düşünmemeli; mazi, yeniyi kurmak için gerekli bir çıkış noktasıdır; fakat bunu yaparken yerine bir şey koymadan yıkmak daha yıkıcıdır. Bu bir ıstırap sebebidir. Huzur'da bu serzeniş de yer bulur. *"Bu insanlara yeni hayat şekilleri hazırlamadan evvel, onlara hayata tahammül etmek kudretini veren eskilerini bozmak neye yarar. "(Tanpınar, 2020, s. 172). Şıçrayabilmek ve ufuk değiştirmek için bile bir yere basmak gerekir. Çünkü bu kimliği her millet, mazisinden alır. (Tanpınar, 2020, s. 155)*

Nef'î'yi, Galip'i, Bâkî'yi, Nedim'i, Naili'yi, Dede'yi İtrî'yi Mümtaz'a aşıl原因 İhsan aslında Mümtaz'ın hangi paradigmaya göre yetiştirildiğini de belirlemiştir. Bu durum yaşadığı çevre ile münasebetini de tayin eder. Bazen bu yetiştirilme tarzı onda çatışmalara neden olur. Yaşadığı ve beklentiye girdiği hayat biçimi evleneceği kişinin de belirlenmesinde önemli bir faktördür. Nuran ile anlaşabilmesi aslında bu bakış açısından kaynaklıdır. Mümtaz etrafındaki olaylara yetiştirildiği bu nazarla bakar. Müzik, mimari, davranış, kadın erkek münasebeti, medeniyet anlayışı vs gibi değişkenler onu topluma bakışında etkilidir. Bu sebeple de çevresini zaman zaman eleştirir, tespitler yapar. Karşılaştığı durumlar onu mutsuz kılar. Hâlihazırdaki toplumsal yapı onun mutlu olmasını engellemektedir. .

"Kapının önüne çıktığı zaman sokağı adeta çok uzun bir ayrılıştan sonra görüyormuş gibi seyretti. Evin karşısındaki camiın kapısında bir çocuk, gözleri alçak duvardan sarkan incir dallarında, elindeki sicim parçasıyla oynuyordu. Belki de biraz sonra bu incirin vadedilmiş lezzetlerine doğru yapacağı hücumu düşünüyordu. -Ve tıpkı yirmi sene evvel benim oturduğum ve düşündüğüm gibi... Fakat o

zaman cami böyle değildi...- Büyük bir kederle düşüncesini tamamladı: -Ne de mahalle..." (Tanpınar, 2020, s. 11)

Nuran'la İstanbul'da belli mekânları ziyaret ederlerken Galata Mevlevihanesi'nde aralarındaki bakış açısı benzerliğini ortaya koyan aşağıdaki ifadeler çarpıcıdır. "Mümtaz silkindi. Dördüncü selamda idiler. Şeyh Galib şimdi neredeyse abasının göğsüne yakın bir yerini tutarak ayine katılacaktı. Onun da Şems-i Tebrizi'nin güneşinde, ebedi aşk ocağında bir an için küll olması lazımdı! Son çılgınlarda Nuran Mümtaz'ı omuzlarından yakalılarak -beraber ölelim- diye yalvardı." (Tanpınar, 2020, s. 217).

Devam etmesi gereken bu türkü maalesef kesintiye uğramıştır. Mümtaz için bu durum, huzursuzluk verici bir şeydir. Çünkü ona göre çocukları, bu türküyü söyleyerek oyunlar oynayarak büyümelidir. Evet her şey değişebilir hatta insanın iradesi bile fakat bu türküler hayata damagasını vuran şeylerdir ve bunlar değişmemelidir.

"Devam etmesi lazım gelen, işte bu türküdür. Çocuklarımızın bu türküyü söyleyerek, bu oyunu oynuyarak büyümesi; ne Hekimoğlu Ali Paşa'nın kendisi, ne konağı, hatta ne de mahallesi. Her şey değişebilir, hatta kendi irademizle değiştiririz. Değişmiyecek olan, hayata şekil veren, ona bizim damgamızı basan şeylerdir.- İhsan, bunları ne kadar güzel anlardı. Bir gün, -Her ninnide milyonlarca çocuk başı ve rüyası vardır!- demişti. Fakat İhsan hasta idi, Nuran, onunla dargındı ve gördüğü gazete manşetleri gergin vaziyetten bahsediyorlardı. Sabahtan beri düşünmemeğe, zihninin bir tarafına atmağa çalıştığı şeylerin hücumu altında idi. Zavallı çocuklar, bir barut fıçısının üzerinde oynuyorlardı. Fakat türkü, eski türkü idi; demek barut fıçısı üzerinde de hayat devam ediyordu." (Tanpınar, 2020, s. 13).

Sonuç

Türk toplumunda toplumsal yapı itibariyle kast sistemine benzer bir yapı mevcut değildir. Bununla birlikte Tanpınar'a göre bu toplumu şekillendiren farklı hayat şekilleri bulunmaktadır. Bu hayat şekilleri bir estetik düzeyi, beğeni ufkunu, hayata bakış farklılığını ve erkek kadın arasındaki münasebetleri belirler. Farklı bir hayat şekline sahip birinin diğerini beğenmemesi ve toplumsal yapının bu tür bir homejen yapıda olması hem beklentileri değiştirmekte hem de insani münasebetleri olumsuzlaştırmaktadır. Dolayısıyla romanda toplumsal yapı birebir mutsuzluğun sebeplerinden biri olarak gösterilir. Yazar bu durumu farklı katmanlardaki insanların diğerleri hakkındaki kanaatlerini kurgu içine yedirerek göstermektedir.

Mümtaz bu hayat şekilleri arasında İhsan'ın onu yetiştirmesine bağlı olarak daha üst seviyede bir yaşama biçimine sahiptir. Mümtaz sevdiği kadını değerlendirirken bile bu beğeni kıstaslarına göre değerlendirme yapar. Bu durum onda bir ikilemi ve huzursuzluğu beraberinde getirmektedir.

Nuran üzerinden düşünüldüğünde özellikle Suat'ın intiharı onun peşini bırakmaz. "Ne yapalım Mümtaz; kader istemiyor! Aramızda bir ölü var. Bundan sonra beni bekleme artık! Her şey bitmiştir." der. Araya giren bu ölü metaforik olarak aslında değersizmiş gibi görünen şeylerin, yokluklarında varlıklarını hissettirdiği anlamına gelir. İnsani münasebetleri bitiren bu tür yokluklar bütün ikili münasebetlerde ortaya çıkmaktadır.

Nuranla ilgisi olmasa bile Mümtaz, söylenen dedikokdulara kulak kabartarak bunları bir şekilde Nuran'la ilintili hale getirir bu da onun hayatını daha çekilmez yapar. Bu obsesif bir

tavırdır. Romanda bu anlamda reel bir huzursuzluk sebebi olan kıskançlık, huzursuzluğun seviyesini yükselten onu takıntılı vaziyete getiren bir araç olarak kullanılır.

Suat metaforik olarak iki kültür arasında kalmışları temsil eder ve bu girdap onun sonunu getirir. Tanpınar'ın Suat tipini ihdas etmesi, Mümtaz'ın farklı bir versiyonunun nasıl bir tecrübe yaşayacağını ortaya koymak içindir. Moderniteyi bu şekilde anlayan insan mutlu olabilir mi? sorusunun de cevabını da bu şekilde vermiş olur. Şeklen Batılı olmak da insanı mutlu etmiyor; kendini hırs ve isteklerinin seylabına bırakmak da insanı mutlu kılmıyor. İnsan etrafını dikkate alarak yaşamalıdır fakat tek başına bu da Mümtaz misalinde olduğu gibi kurtuluşa/saadete ermenin yolu değildir. Kısacası yazar, dünya saadetin mekanı değildir mesajını roman kişileri üzerinden söyler. Dünya huzurun kısa aralıklarla cereyan ettiği müteselsil oluşumlardan ibarettir. Yani huzursuzluk dip dalgası tüm hayat şekillerinin içinde kendini hissettirecektir.

Romandaki huzur ve huzursuzluk kavramları hayat şekillerine göre tasnif edilir. Tevfik Bey'in huzursuzlukları ya da mutsuzlukları ile Mümtaz'ın, Yaşar'ın, Nuran'ın mutsuzluk ve huzursuzlukları aynı değildir. Aynı hayat içerisinde yaşadıkları halde aynı sorunlarla mustarip değillerdir. Bu durum roman kişilerinin farklı değişken temeller üzerinden yetiştirilmelerinden kaynaklıdır.

Adile Hanım, diğer yardımcı kişilere nispeten romanda açık bir şekilde aktarılan karakterlerin başında gelmektedir. Algül'ün ifadesiyle romanda yardımcı kahramanlar arasında yer alan Adile Hanım, unutulmuş olmaktan korkar (Algül, 2019: 217). Diğer roman kahramanları, iç hesaplaşmalar ve amaçlar noktasında hep değişime uğramakta bu da onların bir türlü huzuru yakalayamamasına sebep olmaktadır. Adile Hanım, basit hayatında etrafındaki insanların beraberlikleri ve yaşantısına yorum yapmayı seven ve bu ikili ilişkilerde en büyük yardımcı yani ara bulucu olmayı amaçlayan biridir. Bu amaç belki de onu hayata bağlayan en büyük etkendir.

Romandaki huzuru ve huzursuzluğu ifade eden kelime sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 7. Romandaki Huzur ve Huzursuzluk Tablosu

Huzur		Huzursuzluk	
Huzur	14	Huzursuzluk	2
Gülümsemek	26	Ağlamak	79
Sevinç	25	Üzüntü	28
Sevgi	65	Nefret	4
Güzellik	15	Çirkinlik	-
Kahkaha	12	Sinir	15
Saadet	65	Sefalet	16

Ferah	30	Sıkıntı	26
Aşk	117	Şüphe	58
Tebessüm	52	Endişe	16
Aydınlık	48	Karanlık	37
Güneş(li)	101	Bulutlu	2
Işık	88	Korku	140
Bahar	51	Kış	27
Mesut	60	Ayrılık	6
Çiçek	43	Hasta	174
Nuran	626	Kaçış	10
Sihir	9	Uzaklaşmak	28
Sulh-Barış	13	Ölüm	149
Hoş(lanmak)	64	Harp	44
Sonsuzluk	6	İhtilal	12
		Sarhoş	18
		Yağmur	31
		Fırtına	12
		Şaşırmak	68
		Karanlık	37
		Yalnızlık	15
		Keder	17
		Karışık	21
		Harap	22
		Depresyon	1
		Sarhoşluk	5
		Tükenme	10

Acı	95
Suat	255
Istırap	50
Hüzün	14
Mustarip	19
Harp	44
Vehim	16

Romanda huzur 14 defa; huzursuzluk 2 defa kullanılmıştır. Bununla birlikte roman boyunca dolaylı da olsa bu iki kelimenin anlam hâlelerinde olan kelimeler bu iki durumu da pekiştirir. (Gülümsemek, sevinç, ağlamak, üzüntü, nefret, kahkaha, sinir, sefalet, aşk tebessüm, aydınlık güneş, ışık). Roman "saadet ya da huzur kelimeleri birbirini tamamlayan ya da yakın anlamlı kelimeler mi?" sorusuna da cevap verir keyfiyettir. Bu sorunun cevabı yukarıda ifade edilen kullanım farklılığı dikkate alındığında birbirinden uzaklaşır. Metinde geçen huzurla ilintili kelimelerin toplamı 1530'u bulurken; huzursuzluğu ifade eden kelimelerin toplamı 1623'tür. Burada dikkati çeken husus, yazar bu kelimelerden daha çok bu kelimelerin anlam halesi içinde olan kelimelerle bir tasavvur meydan getiriyor olmasıdır. Yani huzurun ve huzursuzluğun ya da saadetin dolaylı olarak çerçevesi çizilmektedir. Ayrıca romanda huzuru tarif eden kelime sayısı ile (21) huzursuzluğu tarif eden kelime sayısı (40) arasında yarı yarıya fark olduğu görülür. Bu da huzursuzluk için her şey ifade edilebilecekken huzurun kolay elde edilemeyeceğini gösterir. Ayrıca romanda, mutlak saadetin olmadığı vurgulanır ve onun olmadığı yerde huzur tercih edilebilir neticesi çıkabilir. Her huzurlu yerde saadet bulunmaz; lakin saadetin olduğu her yer huzurludur demek mümkündür.

Huzur Romanı'nda saadetin göstergesi musiki de ayrı olarak ele alınmalıdır. Çünkü teknik yapıya da yedirilen musiki, farklı ton ve notalardaki hayat şekillerinin anlatılması ile mecazen bestekârına göre her yaşam şekli saadeti, huzuru ya da huzursuzluğu hissettirebilir denmektedir.

Nesneler, ortam izlenimleri, özlemler, korkular, noksanlıklar vs gibi unsurlar da kısmen işlenmiş mutsuzluk duraklarıdır. Bu unsurlar iyi sanatkârın eline geçmiş sesler gibi güzel bir şekilde işlenirse güzel hayat örnekleri ortaya çıkabilir.

Kaynakça

- Algül, A. (2019). *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur Romanında Biten Korkular*. Turkish Academic Research Review,4(1), 207-220.
- Çonoğlu, S. (2013). *Mekânlaşmış Kültürün Millet Hayatındaki Yeri Ve Huzur Romanının Başkışisi: İstanbul: Türk Dili Dergisi*, s. 21-31.
- Enginün, İ. (2019). *Ahmet Hamdi Tanpınar*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (1982). *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (1962) "Bir Şairin Romanı, "Huzur", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 31 Aralık.
- Kırımlı, B. (2006). *Bir "Aşk" Romanı: Huzur Veya "Ben Neyim Ve Bu Hâl Neyin Nesi?"*, Türklük Bilimi. Araştırmaları, (19), s. 343-362.
- Koç, M. (2019). "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Romanlarında Babalar ve Ödipal Krizlerin Eşiğindeki Oğullar Üzerine Bir Yorum Denemesi", MUTAD, VI (2): s. 203-229
- Moran, B. (2003). *Bir Huzursuzluğun Romanı: Huzur, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Naci, F. (2002). "Huzur", *Bir Gül Bu Karanlıklarda*, Haz: Abdullah Uçman, Handan İnci, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Okay, M. O. (2010). "Bir Hülya Adamının Romanı: Ahmet Hamdi Tanpınar", (Vol. 434). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Orhanoğlu, H. (2014). *Huzur Romanındaki Kahramanlarda Değişme ve Dönüşme Ritüelleri*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Şahin, S. (2008). *Sanatçının Huzurlu Bir Adam Olarak Portresi Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur Romanı*. Uluslararası Asya ve Kuzay Afrika Çalışmaları Kongresi, III. Cilt, Ankara, s. 1441-1462.
- Tanpınar, A. H. (2020). *Huzur*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (1970). *Huzur: Ahmet Hamdi Tanpınar* (Vol. 2). Independents.
- Tanpınar, A. H. (2000). *Beş Şehir*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tural, S. (2010). "Huzur Romanında Nihilist Bir Karakter: Suad", Turkish Studies: International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic,5, 1488-99.
- Yavuz, H. (2016). "Atılmış Hayat Parçaları: Tanpınar'ın Huzur Romanında Hafıza ve Mekân İlişkisi", Monograf, (5), s.69-84.
- Alıcı, Y.(2018). *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Roman Ve Öykülerinde Bedensel Ve Ruhsal Hastalıklar Üzerine Bir İnceleme*, Erzurum: Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler EnstitüsüYayınlanmamış Y. Lisans Tezi.
- <https://nesliasim.tr.gg/HUZUR--k1--AHMET-HAMD%26%23304%3B-TAMPINAR--k2-.htm>
- <http://www.tanpinarmerkezi.com/>

Fonksiyonel Veri Analizi: Bilim Haritalama Tekniği ile Bir İnceleme^a

Burcu Kocarı Gacar^{b,c}, İstem Köymen Keser^d

Özet

Ramsey ve Dalzell (1991) tarafından tanımlanmış olan fonksiyonel veri kavramı ayrı noktalarda gözlenen nicel verilerin fonksiyonel veriler haline dönüştürülerek verilerdeki yapının ve ilişkilerin özellikle görsel yaklaşımlardan yararlanılarak çok daha rahat yorumlanmasına yardımcı olan fonksiyonel veri analizi alanının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bilim haritalama tekniği, fonksiyonel veri analizi gibi ilgilenilen bir çalışma alanının literatürdeki gelişimini göz önüne seren keşifsel bir araştırmadır. Böylece yıllar boyutunda yayın türü, yayıncı, yazar, menşei, atıf ve referans bilgisi ve anahtar kelimeleri gibi odak noktaları birlikte sergilenmektedir. Bu çalışmada Web of Science (WoS) veri tabanı örneği ele alınmaktadır. WoS' da yer alan istatistiksel yöntem çalışmalarında fonksiyonel veri analizi ile ilişkili olan 6494 yayın bilim haritalama tekniği ile incelenmiştir. Fonksiyonel veri kavramının ilk ortaya çıktığı zamandan günümüze kadar olan zaman aralığı (1991-2022) dikkate alınmıştır. Son 32 yıllık süreçte fonksiyonel veri ile bağlantılı olarak kullanılan çeşitli analiz yöntemlerinin geliştirildiği görülmüştür. Özellikle 2018 yılı itibari ile makine öğrenmesi tekniklerinin fonksiyonel veriye uygulanmasının literatürde incelenmekte olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca denetimli makine öğrenmesi yöntemlerinden biri olan karar ağaçları da fonksiyonel veri ile ilişkilendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Fonksiyonel Veri
Bilimsel Haritalama
WoS Veri Tabanı

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 06.02.2023
Yayın Tarihi: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1248419

Functional Data Analysis: A Review with Science Mapping Technique

Abstract

The concept of functional data, defined by Ramsey and Dalzell (1991), has led to the emergence of the field of functional data analysis, which helps to interpret the structure and relations in the data much more easily, especially by using visual approaches, by transforming the quantitative data observed at discrete points into functional data. The science mapping technique is exploratory research that reveals the development of a field of interest, such as functional data analysis, in the literature. Thus, focal points such as publication type, publisher, author, origin, citation and reference information and keywords can be displayed together over the years. In this study, the Web of Science (WoS) database example is discussed. In the statistical method studies in WoS, 6494 publications related to functional data analysis were examined with the science mapping technique. In the last 32 years, it has been seen that various analysis methods used in connection with functional data have been developed. It has been determined that the application of machine learning techniques to functional data is being examined in the literature, especially as of 2018. In addition, decision trees, one of the supervised machine learning methods, are associated with functional data.

Keywords

Functional Data
Science Mapping
WoS Database

About Article

Received: 06.02.2023
Published: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1248419

^a Bu çalışma Burcu Kocarı Gacar'ın Doç. Dr. İstem Köymen Keser danışmanlığında hazırlanmakta olan doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

^b İletişim Yazarı: burcu.kocarigacar@deu.edu.tr

^c Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-5944-4456

^d Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-2123-188X

Giriş

Çok sayıda bilimsel çalışmanın konuya ilgi duyan araştırmacılar tarafından okunması olası olmayabilir. Bu çalışmalar arasında klasik olarak değerlendirilenler olabileceği gibi henüz atıf almamış çalışmalar da bulunabilir. Mevcut bilgi birikimi karşısında akılcı seçimler yapabilmek için yayınların istatistiksel olarak incelendiği bibliyometrik değerlendirmelere başvurmak gerekir. En kısa yoldan en çok ayrıntıya ulaşmayı sağlayan teknik, bibliyometrik analizdir. Bibliyometrik analiz bilimsel çalışmaların geleceği hakkında bilimsel iletişime ışık tutmaktadır. Geleneksel bibliyometrik incelemeler artık günümüzde yerini görsel bilim haritalama tekniğini kullanan yazılımlara bırakmaktadır. Bu teknik ile araştırmacıların konu hakkındaki tüm yayınları okuyabilmesi mümkün değilken yazılımlar aracılığıyla ilgili konunun literatür derlemesini sunan görsel etkili çalışmalar elde edilebilmektedir.

Bilim haritalama yapan çeşitli yazılımlar bulunmaktadır. Bu çalışmada kullanımı en kolay yazılımlardan biri olan ve kolaylıkla indirilebilen VOSviewer (Visualization of Similarities/Benzerliklerin görselleştirilmesi, www.vosviewer.com) yazılımı kullanılmaktadır. Bilim haritalama tekniği görsel haritalama (visual mapping) tekniğini kullanan bir yaklaşımdır. Gözlemleri benzerliklerine göre kümeleyerek kümeleri de farklı renklerle birbirinden ayıran bir sınıflandırma çalışmasıdır. Görsel analizler analitik olarak muhakeme edebilme ve karar verme (decision making) süreci ile sonuçlanmaktadır. Görselleştirmelerin yorumu genel olarak şu şekilde yapılmaktadır: düğümlerin (dairelerin) ve etiketlerinin büyüklüğü oluşma sayısını, renk kümeleri, kaç renk olduğu ise kaç sınıfa ayrıldığını göstermektedir. Düğümler arasındaki yakınlık benzerliği ve ilişkiyi, uzaklık ise farklılığı ortaya koymaktadır. (van Eck & Waltman, 2010; Khalil & Crawford, 2015; Kurutkan & Orhan, 2018).

Fonksiyonel veri analizi konusunu bibliyometrik ya da bilim haritalama tekniği ile inceleyen bir çalışmaya literatürde rastlanmamıştır. Bu araştırma fonksiyonel veri analizi konusunda araştırma yapmak isteyen araştırmacılar için bahsedilen boşluğu doldurmak amacı ile yapılmıştır. Fonksiyonel veri analizi terimi ilk kez Ramsay ve Dalzell (1991) tarafından kullanılmış, ardından birçok çalışmada yer almıştır. Bu sebeple bu çalışma kapsamında analize 1991'den günümüze yer alan yayınlar (makale, bildiri, kitap bölümü) dahil edilmiştir. Bilim dünyası tarafından kabul gören temel kaynaklardan biri Web of Science uluslararası veri tabanı olduğu için buradaki çalışmalar derlenmiştir.

Dizinde "fonksiyonel veri" veya "fonksiyonel veri analizi (FVA)" sözcük dizimi ile tarama yapılmıştır. Yayının topiği (başlık, özet, anahtar kelimeler) içerisinde bu sözcükler geçiyorsa filtrelenmiştir. Literatürde fonksiyonel verilerin kullanıldığı çok sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Elde edilen yaklaşık 4 yüz bin çalışmadan istatistiksel yöntemler ile ilgili olanları tekrar filtrelenmiştir. Nihai olarak 6494 yayına ulaşılmıştır. Bu yayınlar gözlem birimi olarak kabul edilmiş ve künyelerinde bulunan bilgiler (yayın adı, yazar adı, yayın yılı, yayıncı, ülke, atıf ilişkisi ve atıf sayısı, kaynakça, vb.) veri olarak derlenmiştir. Bu çalışma bir literatür araştırması niteliğinde olup literatür bilgisi bilim haritalama incelemesi kapsamında analiz sonuçları içerisinde sunulmaktadır. Analiz sonucunda yanıt beklenen araştırma soruları ise aşağıda verilmiştir.

- Fonksiyonel veri analizi konusunun yıllara göre yayın sayıları nasıl değişmektedir?
- Fonksiyonel veri analizi konusunun yayın içerikleri nelerden oluşmaktadır?

- Fonksiyonel veri analizi konusunda yayın yapan araştırmacıların üniversitelerinin dağılımı nasıl olmaktadır?
- Fonksiyonel veri analizi konusuna sağladıkları katkı bakımından ülkelerin durumu nedir?
- Fonksiyonel veri analizi konusunda hangi yazarlar daha fazla katkı sağlamış, hangileri daha fazla atıf almıştır?
- Fonksiyonel veri analizi konusunda yayınlar hangi yayıncılar (dergi) tarafından yayınlanmaktadır?

Fonksiyonel Veri Analizi

İstatistiksel analiz yöntemleri ilgilenilen örnekteki gözlemlerden toplanan verileri analiz ederek ilgili popülasyon hakkında tahminlerde bulunmayı hedefler. Bir doğru ya da düzlem üzerindeki noktalar için gözlenen yoğunluklar ortaya çıktığında artık gözlenen noktalardan değil, gözlenen eğrilerden veya gözlenen fonksiyonlardan bahsetmek daha uygun olmaktadır. Gözlem noktalarının sayısı arttıkça, gerçekte kesikli olarak gözlenen verilerin arka planda bulunan sürekli reel bir fonksiyondan örneklendiği varsayılabilir. Buradan hareketle eğrisel veriye “fonksiyonel veri” adı verilmektedir. Böylece yeni bir veri anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşıma göre gözlemler, çeşitli fonksiyonlardan oluşmaktadır (Ramsey, 1982; Keser, 2007). Başka bir ifadeyle, veriler mevcut bir fonksiyondan üretilmektedir. Veriler artık bu fonksiyonların etkisini yansıtmaktadır. O halde fonksiyonel veri, tek bir gözlem olmamakla birlikte sürekli bir ortamda birlikte ele alındığında tek bir eğri olarak düşünülmesi gereken bir ölçümler grubu olarak nitelendirilebilir. Fonksiyonel veri eğrisinin niteliği ile ilgili daha az varsayıma ve kısıta ihtiyaç duyulur. Bu durum fonksiyonel veri ile veri analizi felsefesinin varsayımsal kurallarındaki köklü değişikliği ifade etmektedir (Henderson; 2006). Bahsedilen sürekli ortamla genellikle zaman olarak karşılaşılmakta, ayrıca uzaysal konum, frekans ve ağırlık gibi başka sürekli boyutlar da söz konusu olabilmektedir. Hatta birden fazla ortamı beraber içerecek şekilde çok boyutlu özellikler de gösterebilmektedir (Levitin vd., 2007). Bu durumda fonksiyonel veri olarak yüzeyler ile ilgilenilir. Büyük miktardaki veriyi tarama, toplama ve depolama kapasitesiyle ilgili ilerlemelerin eşliğinde uygulamalı istatistikle ilgilenen çoğu alanda fonksiyonel veriler ölçülerek kaydedilebilmektedir. Diğer bir ifadeyle büyük veri setleri fonksiyonel veri formunda elde edilebilmektedir.

Fonksiyonel Verilerin Modellenmesi

Ham verilere fonksiyonel dönüşüm yapılmadan kimi zaman klasik çok değişkenli istatistiksel yöntemler uygulanabilse de bu yöntemler fonksiyonların içerebileceği zengin bilgileri ortaya çıkarma konusunda yetersiz kalabilmektedir. FVA yöntemleri fonksiyonların içerdeği bilgileri ve bu fonksiyonların çeşitli mertebelerden türevlerinde bulunan ek bilgileri ortaya koyabilen yöntemlerdir (Levitin vd., 2007; Ramsay vd., 2009). Başka bir ifadeyle FVA yöntemleri fonksiyonel veri yapılarının incelenmesi amacıyla fonksiyonları girdi olarak alan veri analiz yöntemleridir.

Çok değişkenli istatistiksel tekniklerin hemen hemen tümünün fonksiyonel karşılığı geliştirilmiştir. Ham halde bulunan veri işlenebilmek için öncelikle fonksiyonel veriye dönüşümü sağlanır. Bu işlem, interpolasyon veya baz fonksiyon (basis function) yaklaşımları ve ardından çeşitli tahmin yöntemlerini içeren bir dönüştürme sürecini kapsayabilir. Bu süreçte veri de ölçüm hatası bulunmamtaysa interpolasyon yöntemiyle; ölçüm hatası bulunmamtaysa çeşitli baz fonksiyonlardan veriye uygun olanının kullanılmasıyla veri düzgünleştirme işlemi uygulanarak fonksiyonel dönüşüm sağlanır. Bundan sonra orijinal

veriler arkada bırakılıp yeni elde edilen fonksiyonel veri eğrileriyle analize devam edilir. İlgili veri analiz yöntemine de “fonksiyonel veri analizi” ifadesi eklenir. Klasik istatistiksel analizlere denk olarak açıklayıcı ve kestirici modelleme fonksiyonel analizinde de yer almaktadır. Özetlemek gerekirse FVA çok değişkenli analizle birlikte düzgünleştirmeyi, pürüzlü ceza yöntemi gibi parametrik olmayan regresyon yöntemlerini kullanmayı gerektirebilen ve Hilbert uzayları gibi uzaylarda gerçekleşen bir fonksiyonel analizler bütünüdür. FVA, eğrilerin sürekliliği üzerinde durarak, verileri çok değişkenli analizde olduğu gibi vektör olarak ele almak yerine, fonksiyonel olarak modellemektedir (Clarkson vd., 2005; Gündüz, 2012). Bununla birlikte klasik çok değişkenli yöntemlerde olduğu gibi fonksiyonel verilere dönüşüm sürecinde de matrisler cebirinden sıklıkla yararlanılmaktadır.

FVA’da ilk adımın verilerin fonksiyonel biçime dönüştürülmesi ile elde edilen fonksiyonlara fonksiyonel veri nesnelere veya objeleri veya eğrileri denilebilmektedir. Bu aşamada veriler, interpolate yöntemleriyle (interpolation) veya düzgünleştirme (smoothing) yöntemleriyle dönüştürülürler. Veriler interpolate edilerek veya düzgünleştirilerek fonksiyonel veri şekline dönüştürülmüş olur (Ramsey & Silverman, 1997). İnterpolasyon veya düzgünleştirme eylemi baz fonksiyon yaklaşımlarından veriye uygun olanın seçilerek uygulanması ile gerçekleştirilir. Sıklıkla karşılaşılan baz fonksiyon olan B-Splaynlar fonksiyonel gösterim konusunda özellikle periyodik olmayan veriler için uygulamada en elverişli ve en sık kullanılan baz fonksiyonlardır. Özellikle kübik B-Splaynlar aracılığıyla oluşturulan fonksiyonların birinci ve ikinci türevleri de sürekli fonksiyonlar olduğundan fonksiyonel yapıyı ortaya koymada ve fonksiyonlar ve türev fonksiyonları arasındaki ilişkiyi incelemede sıklıkla tercih edilmektedir. Ardından elde edilen baz açılımının katsayıları en küçük kareler, pürüzlü ceza yöntemi veya ağırlıklandırılmış biçimleri gibi uygun yöntemlerle tahminlenir. Böylece elde edilen eğrinin orijinal veriye uyumunu sağlamak amaçlanır. En küçük kareler yönteminde artık kareler toplamını en küçükleyerek verilerin eğriye uyumunu amaçlanırken aynı zamanda baz fonksiyonlar ve pürüzlü ceza yaklaşımında kullanılan düzgünleştirme parametresi yardımıyla verilerin eğriye uyumu ve eğrinin pürüzlülüğü arasında bir denge sağlamak da hedeflenir.

Fonksiyonel veriler elde edildikten sonra aşağıda belirtilen amaçlar doğrultusunda klasik istatistiksel yöntemlerin karşılığı olan fonksiyonel temel bileşenler analizi, fonksiyonel kümeleme analizi, fonksiyonel doğrusal regresyon analizi, fonksiyonel karar ağaçları gibi uygun yöntemler kullanılır.

Matematiksel altyapısından bahsedilmiş olan FVA’nın amaçları,

- Sonraki analizlere temel oluşturmak amacıyla verileri ifade etmek ve uygun şekilde dönüştürmek,
- Çeşitli özelliklerin açıkça ifade edilebilmesi için verileri özet gösterimlerle sunmak; gerek duyulduğu takdirde ortalama ve varyans-kovaryans fonksiyonları gibi tanımlayıcı fonksiyonları elde etmek ve fonksiyonun ilgilenilen dereceden türevlerinin gösterimlerini elde etme yoluyla daha fazla açıklayıcı bilgiye ulaşmak,
- Veriler arasında ve modelde bulunan değişkenliği ve değişkenliğin kaynaklarını açıklamak,
- Ölçülen verileri tek bir fonksiyon halinde düşünmek ve belli değişimler temelinde bazı veri setlerini karşılaştırmak,
- Bağımsız girdi değişkeni bilgisinden yola çıkarak bağımlı çıktı değişkenindeki değişimi açıklamak,

- Fonksiyonlar ve türev fonksiyonları arasındaki ilişkileri modellemek şeklinde özetlenebilir (Ramsey & Silverman, 1997).

Zaman içinde otomatik olarak ve online süreçte veri toplama olanakları araştırmacılar tarafından ulaşılabilir hale geldiğinden dolayı fonksiyonel gözlemler uygulamalı bilimlerde daha sık görölmektedir. Bununla birlikte veri analizini fonksiyonel açıdan ele almanın kullanışlı sebepleri ise,

- Sonlu sayıda gözlem olsa dahi, bazı modelleme problemlerinin fonksiyonel durumlarda incelenmesi daha uygun olarak gerçekleşebilir. Ayrıca FVA'nın diğer bir avantajı bağımlı değişkenler üzerinde parametrik varsayımlar gerektirmemesidir,
- Bir analizin amacı doğal olarak fonksiyonel olabilir ve bu esas, fonksiyonu, fonksiyonun türevlerini veya diğer fonksiyonların değerlerini tahmin etmek için sonlu veriler kullanıldığında da geçerli olmaktadır,
- Çok değişkenli veriler söz konusu olduğunda fonksiyonel işlemler sonucunda ortaya çıkan düzgünlük (pürüzsüzlük) gibi özelliklerin dikkate alınması analizlerde önemli çıkarımların elde edilmesini sağlayabilir,
- FVA sadece fonksiyonların kendilerinin değil fonksiyonların türevlerinin arasındaki ilişkilerin de incelenmesine imkan verir, şeklinde sıralanabilir (Ramsay & Dalzell, 1991; Keser, 2010).

Bilim Haritalama Tekniği

Bilim haritasındaki analiz birimi, bilimsel uzmanlıktan oluşan entelektüel katkı birikiminin yansımasıdır. Bu yansımanın oluşturduğu alanın kapsamı, temel araştırma programı ile ilgili değerli bileşenleri içerir.

Bir bilim haritalandırma çalışması, karakteristik olarak, bilimsel literatürden oluşan bir yapı, bir dizi bilimetrik ve görsel analitik araçlar, metriklerden oluşur. Aynı zamanda önemli yapıları ve eğilimleri vurgulayabilecek göstergeler ve araştırmalara rehberlik edebilecek bilimsel değişim teorileri gibi çeşitli bileşenlerden oluşmaktadır. Haritalama çalışmasının temel amacı, entelektüel yapıların ortaya çıkarılması ve dinamik kalıpların yorumlanmasıdır. Görselleştirme teknikleri, grafik (graph visualization) ya da ağ (network visualization) anlamında kullanılmaktadır. (Kurutkan & Orhan, 2018).

Bilim haritalama ya da bibliyometrik haritalama tekniği, bibliyometrinin önemli değerlendirme alanlarından biridir (Cobo vd., 2011). Süreç, veri tabanlarından derlenen yayın künyelerine ait veri kümelerinin elde edilmesi ile başlar. Verilerin atıf yapılarına bağlı olarak oluşan ağ yapılarının ağığa çıkarılması ve görselleştirilerek haritalandırılması ile devam eder. Bulguların uzman kişiler tarafından değerlendirilmesi ile sonlanır. Analiz çıktılarının haritalama şeklinde sunulması avantajına sahip olduğu için bu yöntem sıklıkla tercih edilmektedir.

Bibliyometri (Bibliometrics)

Bibliyometri önceleri istatistiksel bibliyografi olarak kullanılan, Pritchard'ın çalışmalarının ardından istatistiksel tekniklerin bilgi yayılım araçlarına (makale, kitap, dergi, vb.) uygulanabilmesi yöntemi anlamında tanımlanabilen bir kavram olarak var olmuştur (Gürsakał, 2017). Bibliyometri, yunanca kitap (biblion-book) ile ölçüm bilimi (metron-metric) kelimelerinden oluşmaktadır. Tanımdan hareketle bibliyometrinin bilimsel dergilerin,

makalelerin, kitapların ve araştırma kurum ve kuruluşlarının bilimsel etkilerini belirlemeye yarayan bir ölçüm birimi olduğu söylenebilir. O halde bibliyometri, bilimsel çalışmaların disiplin, konu, yazar, yayın bilgisi, atıf yapısı ve kaynaklar, kurum, ülke gibi verilerini istatistiksel olarak analiz etmektedir. Bibliyometri betimleyici ve değerlendirici bibliyometri olarak yorumlanabilmektedir (Pritchard, 1969; Sengupta 1992; Basaglia, 2014). Bibliyometrik analizler ise nicel bir araştırma tekniği olup keşfedici veya tanımlayıcı çalışmalar olarak değerlendirilmektedir.

Bibliyometrik analizlerin avantajlarının yanı sıra dezavantajları da bulunmaktadır. Bibliyometrik bir inceleme geleneksel sayma yöntemleriyle yapıldığı takdirde çok fazla zaman ve işgücü gerektirir. Çokça kaynak bulunması ve bu veri kaynaklarındaki kapsam ve içerik farklılıkları analiz sonuçlarının farklı olmasına sebep olabilmektedir. Ayrıca çoğu bibliyometrik analizler erişim ve hızlı tarama engelinden dolayı temel kaynak olan kitapları kapsamamaktadır. Bu yanlarına rağmen bibliyometrik analiz, bilim arenasında boy gösterecek olan araştırmacılara en kolay yoldan en çok atıf alan çalışma ve konu üzerinde en verimli olan yazarları, çalıştığı konuda en çok hangi dergileri takip etmesi gerektiği, en çok hangi kurum veya ülke ile işbirliği yapması gerektiği konusunda bilgi verici bir yol haritası sunmaktadır. (Kurutkan & Orhan, 2018).

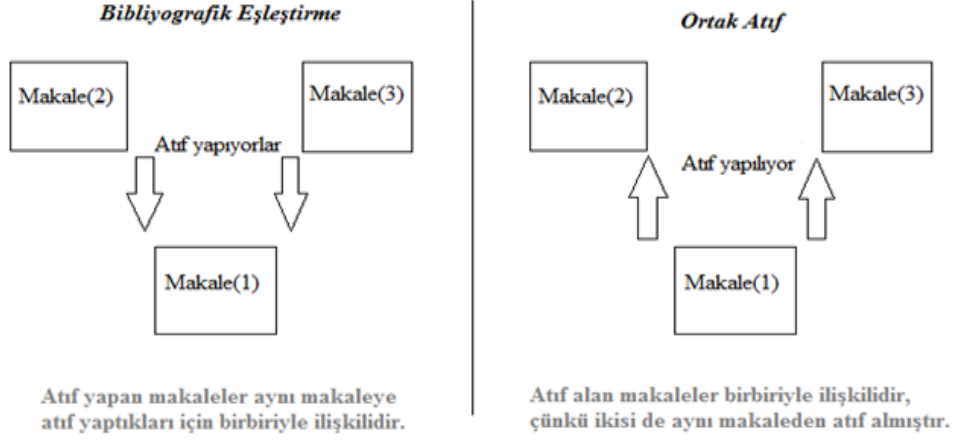
Bilimetre (scientometris), bibliyometriden (bilimsel yayınların ve dağılımlarının değerlendirmesi) yararlanarak bilim dallarının çözümlenmesine odaklanır. Bilim sosyolojisi ve bilimin örgütlenmesi konularında yani bilim dallarının analizinde bilimetreten yararlanılır (Björneborn, 2004). Bibliyometrik analiz ile yayınların niceliksel değerleri (sayısal çokluğu) vasıtasıyla niteliksel değerlerine ulaşılacak çok sayıda unsur değerlendirilmektedir. Bu manada, bibliyometrik analiz sayesinde hem herhangi bir konudaki/alandaki en etkili yayınlar ile araştırmacıları belirlenirken çıktılar arası etkileşim ve iş birliği şekil üzerinde görülebilmektedir (Kocarık, 2018). Bir konudaki yayınlar betimleyici bibliyometri, değerlendirici bibliyometri ve atıf analizi üzere üç yolla analiz edilebilir. Betimsel bibliyometri ilgili literatürün yazar, konu, yayın yılı, ülke, dil gibi bileşenlere göre dağılımlarını elde etmeyi sağlar. Bu sayede tanımlayıcı istatistikler belirlenebilmektedir. Tanımlayıcı istatistikler de bilimsel verimliliğin değerlendirilmesinde yardımcı olmaktadır. Bibliyometrik yasalar, bu dağılımlar üzerine önsel bilgiler verip öngöründe bulunur. Ayrıca bibliyometrik haritalandırma yöntemiyle bulgular görseller halinde sunulabilmektedir (Doğan, 2017). Değerlendirici bibliyometri yazarlar, yayınlar ve ülkeleri arasındaki ilişkileri, birbirinden etkilenme ve atıf verme gibi eylemleri belirlemeyi sağlar. Atıfların istatistiksel olarak değerlendirilmesiyle atıf analizi yapılır.

Atıf Analizi

Atıf analizi yapılan atıfların sayısal olarak değerlendirilmesi olup atıf dizinleriyle ilgilidir. Atıf analizleri, ilk olarak ISI tarafından geliştirilmiş olup atıf ve bilim endeksleri olarak SCI, SSCI ve A&HCI kullanılmaya başlanmıştır (Osareh, 1996). Atıf analizi bibliyometrinin ilgilendiği önemli bir konudur. Atıf verme belirtilen fikrin dayandığı kaynağı açıklama olup başka bir ifadeyle atıf yapan çalışma ile atıf yapılan çalışma arasında akademik düşünce olarak etkilenme olduğunu ortaya koyar.

Bir atıfın iki farklı yayın tarafından kullanılmasıyla bibliyografik olarak eşleşme oluşur (Şekil 1). Başka bir ifadeyle bir yayına farklı iki kaynaktan atıf yapılması durumudur (Al & Tonta, 2004). Böylece yayınların birbiriyle bağlantı kurmasını sağlayabilecek aradaki ilişki yapılarını

ortaya çıkarabilecek bir etkileşim gelişir. Dolayısıyla iki makalenin kaynakçasında ne kadar benzer künye varsa, bu makalelerin eşleme derecesi o kadardır. Bibliyografik eşleştirmenin tam tersi olan ortak atıf kavramı ise farklı iki yayına tek bir kaynaktan atıf verilmesi anlamına gelir (Garfield, 1979). Ortak atıfın derecesi ise iki yayının ortak olarak atıf verilme sıklığı biçimindedir.

Şekil 1. Bibliyografik Eşleştirme ve Ortak Atıf İlişkisi (Al, 2008).

Analiz

Bu kısımda WoS Core Collection veri tabanında fonksiyonel veri analizi konusunun VOSviewer yazılımı ile haritalama tekniği uygulaması yapılmıştır. 5445 makale, 1217 bildiri, 55 kitap bölümü olmak üzere toplamda 6494 tane çalışmaya ulaşılmıştır. Bibliyografik verilerle haritalama yapılırken VOSviewer içeriğinde ortak yazarlık (co-authorship), birlikte bulunma/oluşum (co-occurrence), atıf (citation), bibliyografik eşleştirme (bibliographic-coupling) ve ortak atıf (co-citation) analizleri seçilebilmektedir. Bu araştırma kapsamında ilk olarak anahtar kelime verileri ile birlikte bulunma/oluşum analizi yapılmıştır. Ardından Tablo 1’de detaylandırılan atıf (citation) analizleri sırasıyla yapılmıştır. Bu analizlerle güçlü bağlantıları olan nesnelere (ülkeler, kurumlar, kaynaklar, yazarlar ve dokümanlar) üzerinde haritalandırma yapılmıştır.

Tablo 1. VOSviewer ile yapılan haritalama araçları

Atıf verilerini haritalama

Ülkeler arası

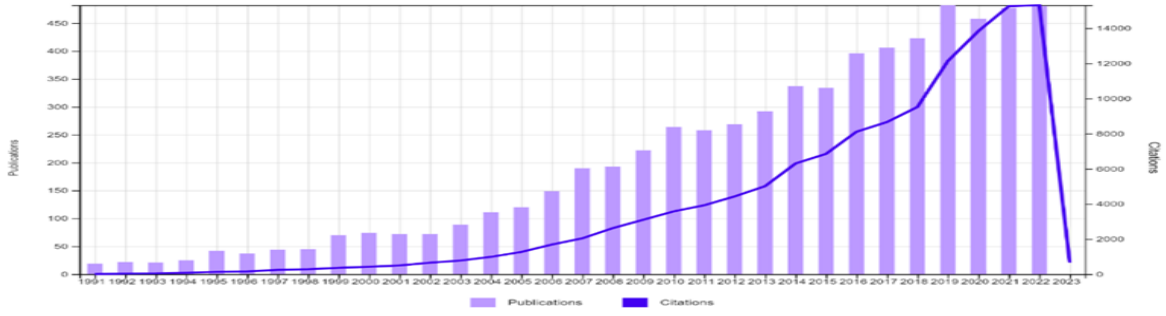
Üniversiteler arası

Kaynaklar arası

Yazarlar arası

Dokümanlar arası

Çalışmaların yıllara göre yayın sayısı ve atıf sayısı grafik gösterimi Şekil 2’de verilmektedir. Fonksiyonel veri analizi üzerine artan bir ivmeye sahip olan araştırma ilgisinin son yıllarda en üst düzeye (senede yaklaşık 480 yayının) çıkmış olduğu görülmektedir. Özellikle 2022 yılında bu konuda en yüksek sayıda atıfa (yaklaşık 15 bin) ulaşılmıştır.

Şekil 2. Yıllar İçinde Yayın Sayısı ve Atıf Sayısı Değişimi

Fonksiyonel veri analizi çalışmalarının sınıflandığı disiplinler Tablo 2’de verilmektedir. Buna göre çalışmaların yarısından fazlasının istatistik alanında (%55 oranında) yapıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra bilgisayar bilimi ve yapay zeka araştırmaları alanıyla yaklaşık %16 çalışma oranı bulunmuştur. Ardından matematiksel araştırmalar başta olmak üzere yine çeşitli bilgisayar bilimi ve bilişim alanları, elektrik elektronik mühendisliği, yöneylem araştırmaları, iktisat, tıp, sosyal bilimler alanlarında çalışılmıştır.

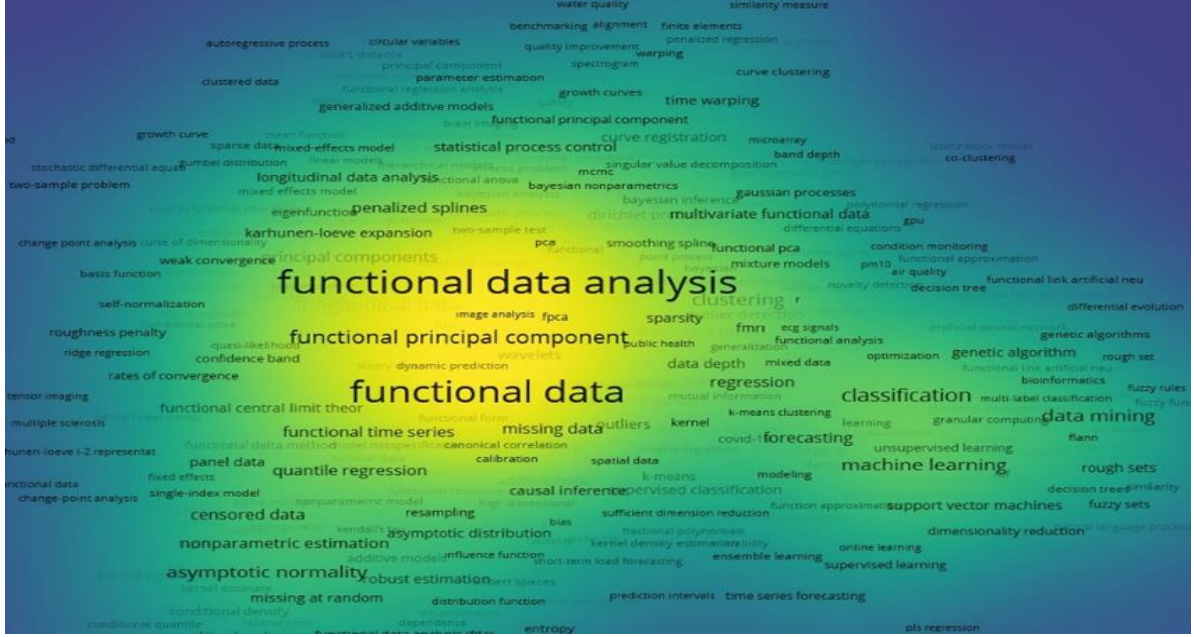
Tablo 2. WoS Kategori Oranları Dağılımı

WoS Kategorileri	Oran	WoS Kategorileri	Oran
İstatistik Olasılığı (Statistics Probability)	%55	Uygulamalı Matematik (Mathematics Applied)	%3,5
Bilgisayar Bilimi ve Yapay Zeka (Computer Science Artificial Intelligence)	%15,9	Yöneylem Araştırması Yönetim Bilimi (Operations Research Management Science)	%3,4
Matematiksel Hesaplamalı Biyoloji (Mathematical Computational Biology)	%9,5	İktisat/Ekonomi (Economics)	%3,3
Bilgisayar Bilimi Disiplinlerarası Uygulamalar (Computer Science Interdisciplinary Applications)	%8,2	Tıp Bilişimi (Medical Informatics)	%3
Bilgisayar Bilimi Teorisi Yöntemleri (Computer Science Theory Methods)	%7,6	Sosyal Bilimler Matematiksel Yöntemler (Social Sciences Mathematical Methods)	%2,8
Elektrik Elektronik Mühendisliği (Engineering Electrical Electronic)	%7,2	Otomasyon Kontrol Sistemleri (Automation Control Systems)	%2,7
Bilgisayar Bilimi Bilgi Sistemleri (Computer Science Information Systems)	%6,4	Matematik (Mathematics)	%2,5
Matematik Disiplinlerarası Uygulamalar (Mathematics Interdisciplinary Applications)	%5,8	Çevre Bilimleri (Environmental Sciences)	%1,9

Fonksiyonel veri analizi üzerine yayınlanan yayınların içerdiği anahtar kelimeler için birlikte oluşum analizi uygulandığında Şekil 3’te ve Şekil 4’te verilen haritalar elde edilmiştir. Ayrıca Tablo 3’te anahtar kelimelerin kullanım sıklıkları ve diğer anahtar kelimelerle olan bağlantı kuvvetlerini gösteren birlikte oluşum sayıları verilmiştir. Buna göre Şekil 3’te sarı renkli ve merkezde bulunan kısım oluşum yoğunluğunun fazla olduğu fonksiyonel veri (functional data), fonksiyonel veri analizi (functional data analysis) ve fonksiyonel temel bileşenler (functional principal component) analizi anahtar kelime gruplarını göstermektedir.

Tablo 3. En Çok Kullanılan Anahtar Kelimeler

Anahtar Kelime	Bağlantı		Anahtar Kelime	Bağlantı		Anahtar Kelime	Bağlantı	
	Sayısı	Kuvveti		Sayısı	Kuvveti		Sayısı	Kuvveti
functional data analysis	820	1839	feature selection	53	76	genetic algorithm	31	39
functional data	713	1596	forecasting	53	85	kernel smoothing	31	84
functional principal component	159	331	measurement error	53	133	profile monitoring	31	66
classification	145	333	b-splines	52	122	support vectormachines	30	52
longitudinal data	124	333	consistency	52	123	fuzzy logic	29	39
nonparametric regression	115	292	model selection	52	116	kernel estimator	29	92
functional regression	108	266	functional time series	49	101	random effects	29	86
asymptotic normality	104	312	censored data	45	126	rate of convergence	28	118
machine learning	101	181	functional linear regression	45	114	lasso	28	70
smoothing	99	332	hypothesis testing	45	123	anomaly detection	27	47
data mining	97	186	penalized splines	45	121	causal inference	27	50
clustering	95	215	regression	45	104	curve registration	27	70
bootstrap	88	231	crossvalidation	43	131	functional central limit theorem	27	50
variable selection	88	196	wavelets	43	121	functional clustering	27	43
time series	82	186	robust estimation	42	107	outlier detection	27	65
dimension reduction	77	218	markov chain monte carlo	40	74	boosting	26	63
kernel hilbert space	64	158	splines	40	103	supervised classification	26	54
prediction	63	163	em algorithm	39	103	support vector machine	26	44
functional linear model	62	156	data depth	38	87	time warping	26	69
robustness	61	118	highdimensionl data	38	73	asymptotic distribution	25	64
survival analysis	59	121	multivariate functional data	38	78	big data	25	45
missing data	57	122	outliers	36	78	anomaly detection	27	47
neural networks	56	88	neural network	35	55	deep learning	24	27
gaussian process	55	125	convergence rate	31	69	decision trees	20	37

Şekil 3. Anahtar Kelimeler Yoğunluk Haritası

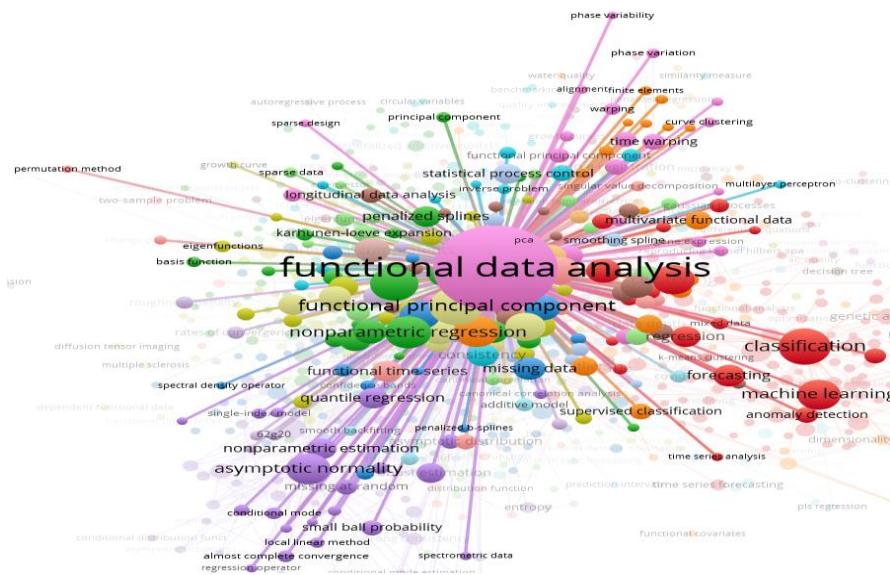
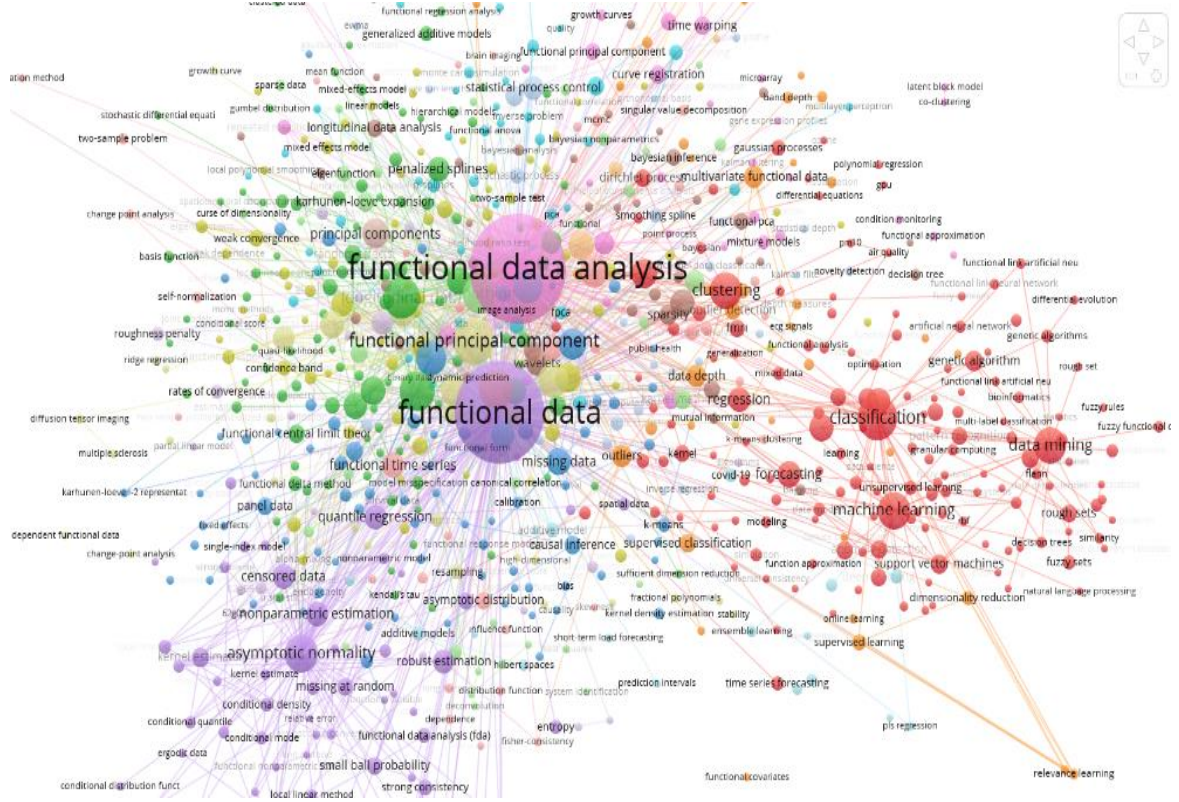
Şekil 4 (b) ise anahtar kelimelerin renklere göre kümelenme ilişkilerini yakından vermektedir. Buna göre elde edilen kümeler aşağıda verilmiştir.

Kırmızı renkli düğümler kümesi: Yapay zeka (artificial intelligence), yapay sinir ağları (artificial neural networks), birliklilik kuralları (association rules), Bayesyen istatistik (Bayesian statistics), büyük veri (big data), ikili sınıflandırma (binary classification), sınıflandırma (classification), kümeleme (clustering), kümeleme algoritmaları (clustering algorithms), veri analizi (data analysis), veri madenciliği (data mining), veri modelleme (data models), veri tabanları (date bases), veri bilimi (date science), karar verme (decision making), karar ağaçları (decision trees), derin öğrenme (deep learning), özellik/değişken seçimi (feature selection), öngörümleme (forecasting), fonksiyonel analiz (functional analysis), Fuzzy modelleme (Fuzzy modeling), makine öğrenmesi (machine learning), tahmin (prediction), rassal orman (random forest), regresyon (regression), benzerlik (similarity), istatistiksel öğrenme (statistical öğrenme), denetimli öğrenme (supervised learning), zaman serileri analizi (time series analysis), denetimsiz öğrenme (unsupervised learning)...

Yeşil renkli düğümler kümesi: Fonksiyonel merkezi limit teoremi (functional central limit theory), fonksiyonel doğrusal modeller (functional linear models), parametrik olmayan regresyon (nonparametric regression), fonksiyonel regresyon (functional regression), Gauss süreci (Gaussian process), genelleştirilmiş doğrusal modeller (generalized linear models), uzunlamasına veri (longitudinal data), lojistik regresyon (logistic regression), cezalı spline'lar (penalized splines), düzgünleştirme (smoothing), düzgünleştirme spline'ları (smoothing splines)...

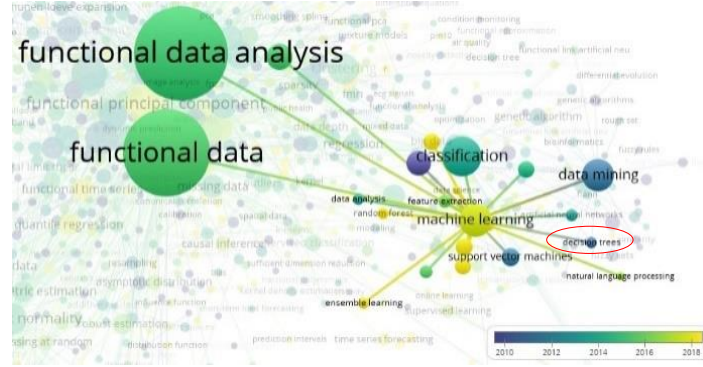
Mavi renkli düğümler kümesi: Bootstrap, nedensel çıkarım (causal inference), nedensellik (causality), fonksiyonel yanıt modelleri (functional response models), kayıp veriler (missing data), k-ortalamalar (k-means), temel bileşenler (principal components), cezalı b-spline'lar (penalized b-splines), regresyon spline'ları (regression splines), panel veri (panel data), fonksiyonel katsayılar (functional coefficients), fonksiyonel biçim (functional form) ...

Sarı renkli düğümler kümesi: Fonksiyonel temel bileşenler (functional principal component), değişke seçimi (variable selection), hipotez testleri (hypothesis testing), fonksiyonel korelasyon (functional correlation), fonksiyonel yanıt (functional response), fonksiyonel doğrusal regresyon (functional linear regression), doğuran çekirdekli Hilbert uzayı (reproducing Kernel Hilbert space), parametrik olmayan regresyon (non-parametric regression), istatistiksel fonksiyonel veri (statistical functional data)...

Şekil 4. Anahtar Kelimeler Kümelene Ağı Haritası

Mor renkli düğümler kümesi: Asimtotik normallik (asymptotic normality), sensör verileri (censored data), eğri uyumu (curve fitting), entropy, fonksiyonel veri (functional data), fonksiyonel veri analizi (functional data analysis), parametrik olmayan tahminleme (nonparametric estimation), fonksiyonel değişken (functional variable), çekirdek tahminleme (Kernel estimation), k-en yakın komşuluk yöntemi (knn method), sağlam tahminleme (robust estimation)...

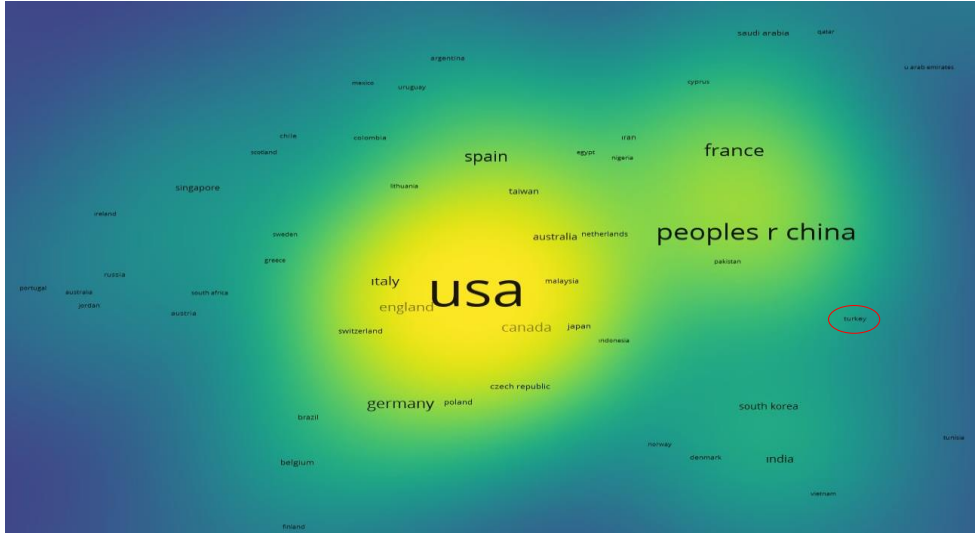

Şekil 5. Fonksiyonel Veri Analizi ile Makine Öğrenmesi Teknikleri Arasındaki Bağlantı

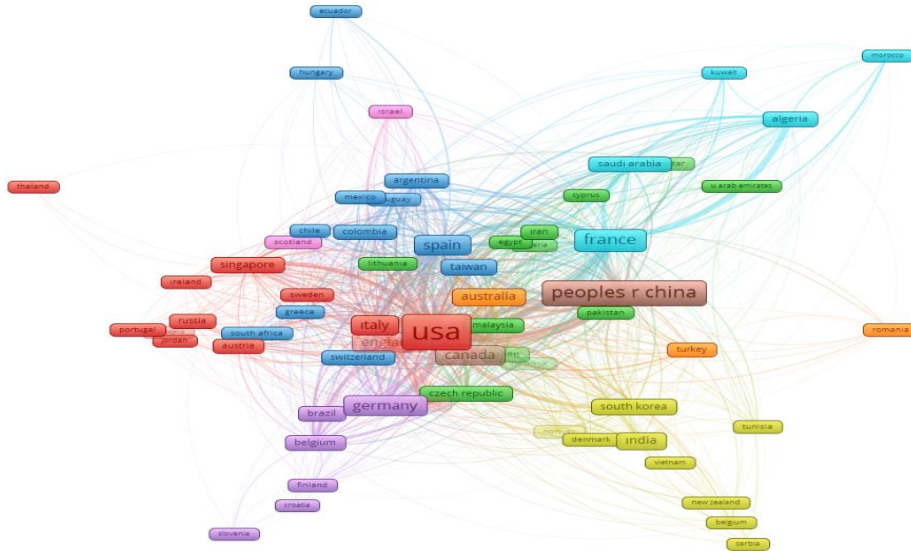
Şekil 5'te verilen haritaya göre sarı renk 2018 yılındaki anahtar kelimeleri göstermek üzere bu yıllara beraber makine öğrenmesi (machine learning), büyük veri (big data), rassal orman (random forest), topluluk öğrenme yöntemleri (ensemble learning), derin öğrenme (deep learning) anahtar kelimeleri ile yapılan çalışmaların daha önce yapılan fonksiyonel veri ve veri analizi (functional data analysis), veri madenciliği (data mining), örüntü tanıma/işleme (pattern recognition), değişken (özellik) seçimi, destek vektör makineleri (support vector machines), sınıflandırma (classification), karar ağaçları (decision trees) anahtar kelimeleri ile yapılan çalışmalarla bağlantı kurmakta olduğu görülmektedir. Böylece son yıllarda fonksiyonel verilerle makine öğrenmesi başta olmak üzere makine öğrenmesi tekniklerinden denetimsiz öğrenme tekniği olan fonksiyonel verileri kümeleme ve denetimli öğrenme teknikleri olan fonksiyonel regresyon analizi ile fonksiyonel verileri sınıflandırma çalışmalarının olduğu görülmektedir. Böylece karar verme süreçlerinde regresyon ve sınıflandırma ağaç modellerinin kullanılması ve bu yöntemin fonksiyonel verilerle uygulanmasını temel alan fonksiyonel karar ağaçları uygulamalarının gelişmekte olduğu söylenebilir.

Atıf analizinde analiz birimi ülkeler olduğunda ülkeler arasında elde edilen yoğunluk ve ağ haritaları Şekil 6 ve Şekil 7'de verilmektedir. Buna göre elde edilen kümeler aşağıda verilmiştir. Ayrıca fonksiyonel veri analizi konusunda en çok yayın yapılan ilk 20 ülke ve bunlar arasında Türkiye'nin yeri Tablo 4'te sunulmuştur. Buna göre yayın sayısı en çok olan ülkeler sırasıyla ABD (USA), Çin (China), Fransa (France) ve İspanya (Spain) iken en çok atıf alan ülkeler sırasıyla ABD (USA), Fransa (France), İngiltere (England) Avustralya (Australia) ve İspanya (Spain) şeklindedir. Turuncu renkli kümede yer alan Türkiye'de Avustralya (Australia) ve Romanya (Romania) ile bağlantılı çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Ayrıca diğer kümelenmeler büyüklük sırası ile aşağıda verilmektedir.

Kırmızı renkli düğümler kümesi: Avustralya (Australia), Avusturya (Austria), İngiltere (England), İtalya (Italy), İrlanda (Ireland), Polonya (Poland), Singapur (Singapore), Tayland (Thailand), Amerika Birleşik Devletleri/ABD (USA)...

Şekil 6. Ülkeler Arası Yoğunluk Haritası ve Türkiye'nin Yeri

Şekil 7. Ülkeler Arası Ağ Haritası ve Türkiye'nin Yeri

Yeşil renkli düğümler kümesi: Kıbrıs (Cyprus), Mısır (Egypt), İran (Iran), Japonya (Japan), Malezya (Malaysia), Hollanda (Netherlands), Pakistan, Katar (Qatar), Birleşik Arap Emirlikleri (U Arab Emirates)...

Mavi renkli düğümler kümesi: Arjantin (Argentina), Kolombiya (Colombia), Yunanistan (Greece), Meksika (Mexico), İspanya (Spain), İsviçre (Switzerland), Tayvan (Taiwan)...

Sarı renkli düğümler kümesi: Danimarka (Denmark), Hindistan (India), Güney Kore (South Korea), Sırbistan (Serbia)...

Mor renkli düğümler kümesi: Belçika (Belgium), Brezilya (Brazil), Finlandiya (Finland), Almanya (Germany)...

Turkuaz renkli düğümler kümesi: Fransa (France), Suudi Arabistan (Saudi Arabia)...

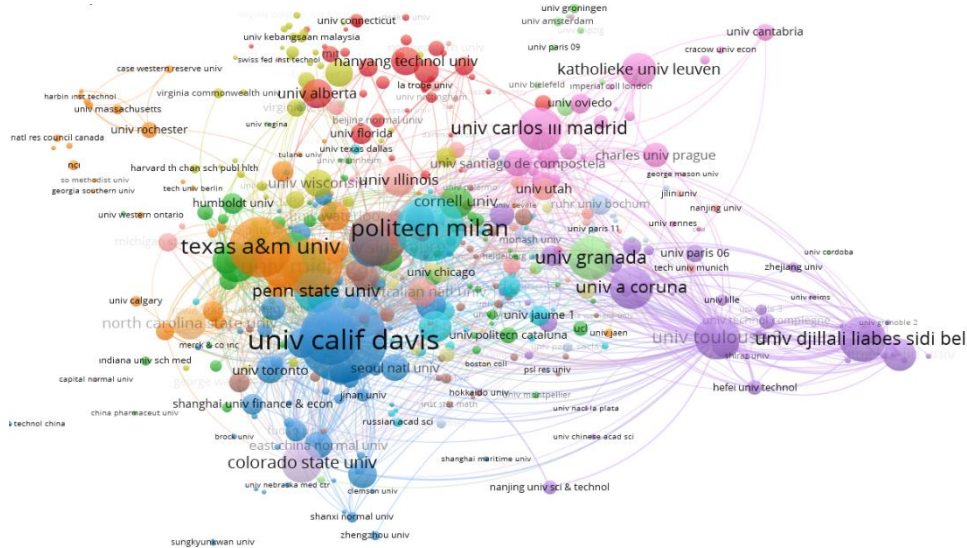
Turuncu renkli düğümler kümesi: Avustralya (Australia), Romanya, Türkiye (Turkey)...

Kahverengi renkli düğümler kümesi: Kanada (Canada), Çin (Peoples R China)...

Tablo 4. Ülkelere Göre Yayınların Dağılımı: En Fazla Atfa Sahip İlk 20 Ülke ve Türkiye

Ülke	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı	Bağlantı Kuvveti
ABD (USA)	2236	64274	19804
Fransa (France)	601	12144	9928
İngiltere (England)	332	11678	3294
Avustralya (Australia)	219	8821	4502
İspanya (Spain)	455	8819	7303
Almanya (Germany)	384	8567	4040
Çin (Peoples R China)	895	8122	7969
Kanada (Canada)	377	5952	4262
İtalya (Italy)	336	5614	3867
Belçika (Belgium)	116	2669	1954
Hindistan (India)	229	2649	544
Singapur (Singapore)	129	2590	1887
Tayvan (Taiwan)	148	2559	1865
Polonya (Poland)	101	2036	678
İsviçre (Switzerland)	80	1513	1061
Japonya (Japan)	115	1421	673
Güney Kore (South Korea)	171	1394	1234
Hollanda (Netherlands)	83	1262	248
Çek Cumhuriyeti (Czech Republic)	96	1151	1134
Arjantin (Argentina)	56	1119	1397
Türkiye (Turkey)	62	695	421

Atıf analizinde analiz birimi üniversiteler veya kuruluşlar olduğunda üniversiteler veya kuruluşlar arasında elde edilen yoğunluk ve ağ haritaları Şekil 8'de verilmektedir. Ayrıca yayın ve atıf sayıları Tablo 5'te sunulmuştur. Buna göre en çok yayına sahip olan sırasıyla California Davis Üniversitesi (Univ Calif Davis) ve Teksas A&M Üniversitesi (Texas A&M Univ) iken en çok atıf alarak önde gelenler sırasıyla California Davis Üniversitesi (Univ Calif Davis), Avustralya Ulusal Üniversitesi (Australian Natl Univ), Stanford Üniversitesi (Stanford Univ), Toulouse III Üniversitesi (Univ Toulouse III), Harvard Üniversitesi (Harvard Univ)'dir.

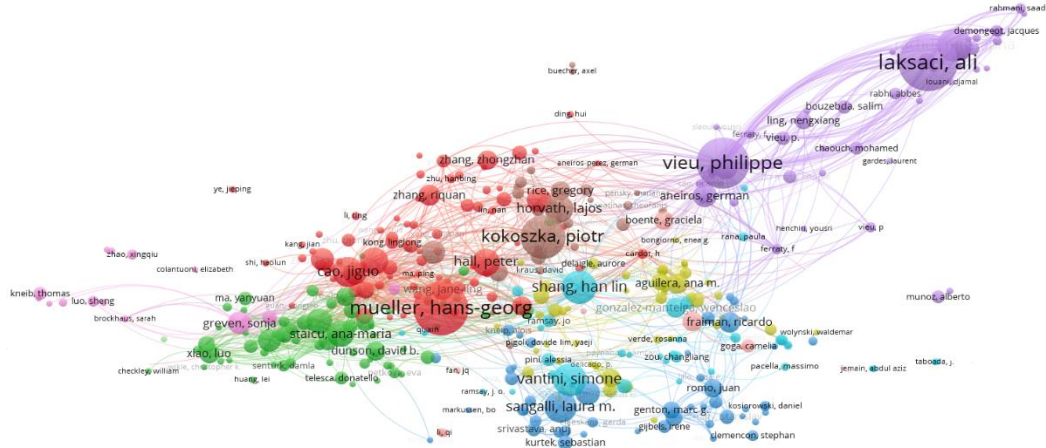
Şekil 8. Üniversiteler veya Kuruluşlar Arası Kümelenme Haritası

Tablo 5. Üniversiteler veya Kuruluşlara Göre Yayınların Dağılımı: En Fazla Atfa Sahip İlk 20

Organizasyon	Ülke	Doküman Sayısı	Atıf Sayısı	Bağlantı Kuvveti
California Davis Üniversitesi (Univ Calif Davis)	ABD, Kaliforniya	155	6388	8119
Avustralya Ulusal Üniversitesi (Australian Natl Univ)	Avustralya	44	5453	2464
Stanford Üniversitesi (Stanford Univ)	ABD, Kaliforniya	30	4260	713
Toulouse III Üniversitesi (Univ Toulouse III)	Fransa	70	3900	4886
Harvard Üniversitesi (Harvard Univ)	ABD, Massachusetts	50	3526	491
Kuzey Karolina Üniversitesi (Univ N Carolina)	ABD, Kuzey Karolina	92	3194	2331
Princeton Üniversitesi (Princeton Univ)	ABD, New Jersey	18	2959	341
Teksa A&M Üniversitesi (Texas A&M Univ)	ABD, Teksa	103	2934	3198
Johns Hopkins Üniversitesi Bloomberg Halk Sağlığı Okulu (Johns Hopkins Bloomberg Sch Publ Hlth)	ABD, Maryland	24	2639	797
Michigan Üniversitesi (Univ Michigan)	ABD, Michigan	99	2588	2022
Berkeley Üniversitesi (Univ Calif Berkeley)	ABD, Berkeley	34	2457	630
Kolorado Eyalet Üniversitesi (Colorado State Univ)	ABD, Kolorado	61	2294	3304
Pensilvanya Üniversitesi (Univ Penn)	ABD, Pensilvanya	67	2213	1993
Columbia Üniversitesi (Columbia Univ)	ABD, New York	93	1939	2544
Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT)	ABD, Cambridge	22	1672	50
Nanyang Teknoloji Üniversitesi (Nanyang Tech Uni)	Singapur	42	1637	592
IBM (IBM Corp)	ABD, New York	8	1606	66
Günay Kaliforniya Üniversitesi (Univ So Calif)	ABD, Kaliforniya	18	1534	1624
Marmara Üniversitesi (Marmara Univ)	Türkiye	7	8	193
Dokuz Eylül Üniversitesi (Dokuz Eylul Univ)	Türkiye	5	7	117

Atıf analizinde analiz birimi yazarlar olduğunda yazarlar arasında elde edilen yoğunluk ve ağ haritaları Şekil 9'da verilmektedir. Ayrıca yayın ve atıf sayıları Tablo 6'da sunulmuştur. Buna göre en çok yayın veren yazarlar sırasıyla Laksaci, A., Mueller, H.G. ve Vieu, P. iken en çok atıf alan yazarlar Muller, H.G., Vieu, P. ve Ramsay, J.O.'dur.

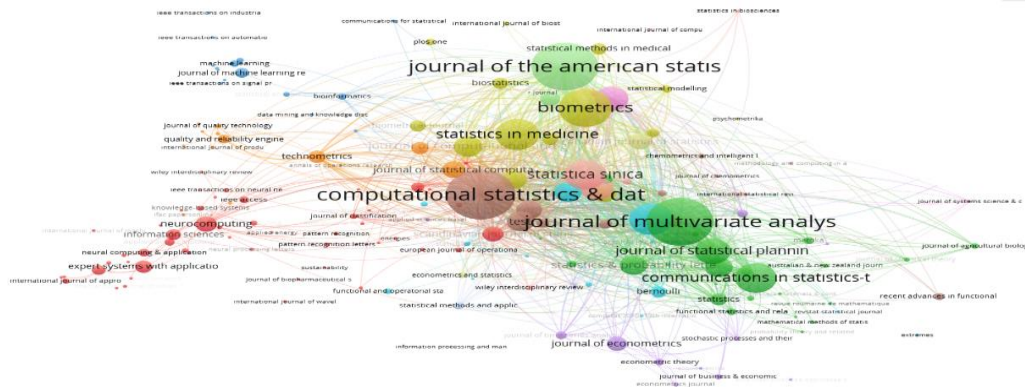
Atıf analizinde analiz birimi dergiler olduğunda dergiler arasında elde edilen yoğunluk ve ağ haritaları Şekil 10'da verilmektedir. Ayrıca yayın ve atıf sayıları Tablo 7'de sunulmuştur. Buna göre bu konuda en çok yayın yapan en aktif dergiler Hesaplamalı İstatistik ve Veri Analizi (Computational Statistics & Data Analysis), Amerikan İstatistik Derneği Dergisi (Journal of The American Statistical Association) ve Çok Değişkenli Analiz Dergisi (Journal of Multivariate Analysis) iken bu konuda yayınladıkları çalışmalarla en çok atıf alan dergiler Amerikan İstatistik Derneği Dergisi (Journal of The American Statistical Association), Hesaplamalı İstatistik ve Veri Analizi (Computational Statistics & Data Analysis) ve İstatistik Yıllıkları (Annals of Statistics)'dır.

Şekil 9. Yazarlar Arası Kümelenme Haritası

Tablo 6. Yazarlara Göre Yayınların Dağılımı: En Fazla Atfa Sahip İlk 20

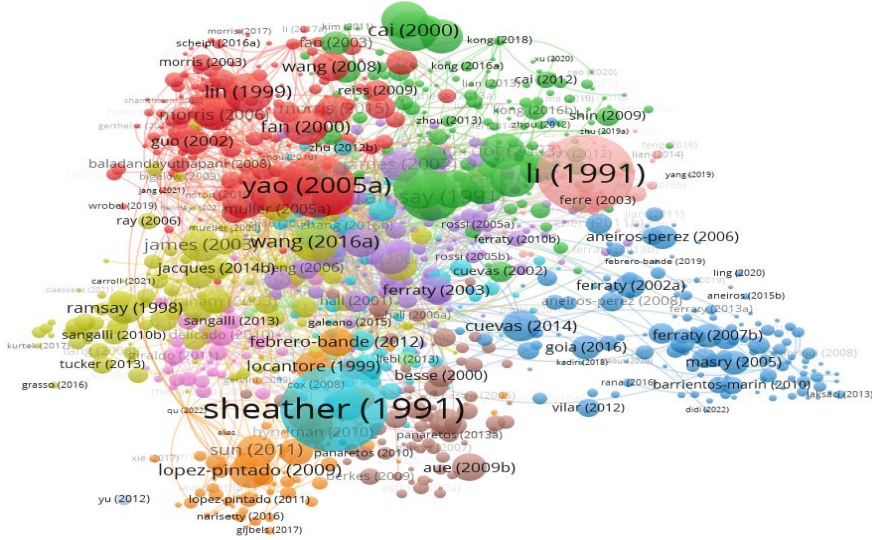
Yazar	Doküman Sayısı	Atıf Sayısı	Bağlantı Kuvveti
Mueller, Hans-Georg	64	1978	2396
Vieu, Philippe	61	1966	3233
Ramsay, J.O.	17	1711	721
Wang, J.I.	8	1639	1666
Hall, Peter	29	1404	1760
Ferraty, F.	9	1244	1323
Wang, Jane-Ling	22	1123	1370
Kokoszka, Piotr	51	1077	1515
James, Gm	6	1060	905
Cardot, H.	9	1056	1093
Fan, J.Q.	5	1024	241
Horvath, Lajos	30	987	1035
Chiou, Jeng-Min	19	930	1102
Sauerbrei, Willi	7	927	11
Carroll, Raymond J.	27	815	1065
Ferraty, Frederic	23	798	1146
Crainiceanu, Ciprian M.	23	792	1469
Yao, Fang	29	791	1083
Laksaci, Ali	70	783	2113

Şekil 10. Dergiler Arası Kümelenme Haritası

Tablo 7. Dergilere Göre Yayınların Dağılımı: En Fazla Atfa Sahip İlk 10

Kaynak	Doküman Sayısı	Atıf Sayısı	Bağlantı Kuvveti
Amerikan İstatistik Derneği Dergisi (Journal of The American Statistical Association)	198	9286	3767
Hesaplamalı İstatistik ve Veri Analizi (Computational Statistics & Data Analysis)	208	7358	2845
İstatistik Yıllıkları (Annals of Statistics)	119	6397	3091
Kraliyet İstatistik Derneği Dergisi (Journal of The Royal Statistical Society Series B-Statistical)	69	4548	2263
Biyometrika (Biometrika – Oxford Academic)	89	3998	1428
Biyometri (Biometrics -The International Biometric Society)	150	3723	1570
Sinirsel Hesaplama (Neural Computation – MIT Press)	9	3130	17
Çok Değişkenli Analiz Dergisi (Journal of Multivariate Analysis)	198	2697	2969
Tıpta İstatistik (Statistics in Medicine)	119	2550	749
Kraliyet İstatistik Derneği Dergisi Dergisi (Journal of The Royal Statistical Society Series B-Methodological)	8	2545	397

Şekil 11. Dökümanlar Arası Kümelenme Haritası

Tablo 8. Dökümanlara Göre Yayınların Dağılımı: En Fazla Atıfa Sahip İlk 10

Döküman	Atıf Sayısı	Bağlantı Kuvveti
Sheather (1991)	1559	4
Li (1991)	1323	34
Lin (1993)	1066	0
Yao (2005a)	870	281
Pao (1994)	617	4
Ramsay (1991)	508	148
Yao (2005b)	440	190
Cai (2000)	390	5
Lin (1999)	378	5
Wang (2016a)	358	175

Atıf analizinde analiz birimi dökümanlar olduğunda dökümanlar arasında elde edilen yoğunluk ve ağ haritaları Şekil 11’de verilmektedir. Ayrıca yayın ve atıf Sayıları Tablo 8’de sunulmuştur. Buna göre bu konuda en çok alıntı yapılan çalışmalar (ilk yazarlarına göre kısaltılmış haliyle) sırasıyla Sheather (1991), Li (1991), Lin (1993), Yao (2005a), Pao (1994) ve Ramsay (1991)’dir.

Sonuç

Belirli bir araştırma alanındaki yayın sayılarının eğilimi bilimsel çalışmaların gelişimini ve araştırma alanının büyümesini modellemektedir. Bibliyometrik yasalardan biri olan Price yasasına göre bir bilim alanının gelişimi aşamalı bir süreçtir. Bu süreç bilim araştırmacılarının belirli bir alanda henüz araştırma yapmaya başladığı öncü çalışmalar aşaması, halen keşfedilmemiş kısımların bulunmaya çalışıldığı aşama, bilim alanının güçlenmesi ve olgunlaşması aşaması ve son olarak yayın sayısının azaldığı doygunluk aşaması ve bitiş dönemi olarak nitelendirilebilir (de Solla Price, 1963; Dabi vd., 2016). Bu bağlamda fonksiyonel verinin ilk ortaya çıktığı 1991 yılından bu yana son 32 yıllık süreç değerlendirildiğinde fonksiyonel veri analizi uygulamalarının hala yeni alanlarda araştırılmakta olduğu ve yayın sayısının artmakta olduğu görülmüştür. Bu alanda özellikle son senelerde fonksiyonel makine öğrenmesi, fonksiyonel sınıflandırma ve fonksiyonel karar ağacı analizleri ilgi çekmektedir. Ayrıca fonksiyonel veri analizi alanında en çok atıf alan öncü yazarların Muller, H.G., Vieu, P. ve Ramsay, J.O. olduğu görülmüştür. En çok atıf alan dergiler Amerikan İstatistik Derneği Dergisi (Journal of The American Statistical Association) ve Hesaplamalı İstatistik ve Veri Analizi (Computational Statistics & Data Analysis) Dergisi; en çok atıf alan üniversiteler California Davis Üniversitesi (Univ Calif Davis) ve Avustralya Ulusal Üniversitesi (Australian Natl Univ); en çok atıf alan ülkeler ABD ve Fransa’dır.

Kaynakça

- Al, U. ve Tonta, Y. (2004). *Atıf Analizi: Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü Tezlerinde Atıf Yapılan Kaynaklar*. Bilgi Dünyası, 5(1):19-47.
- Al, U. (2008). *Türkiye’nin Bilimsel Yayın Politikası: Atıf Dizinlerine Dayalı Bibliyometrik Bir Yaklaşım*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Basaglia, T. (2014). *What is Bibliometrics and Why We Should Care About It?*, CERN Library.
- Björneborn, L. (2004). *Small-World Link Structures Across An Academic Web Space: A Library and Information Science Approach*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Royal School of Library and Information Science, Copenhagen.
- Clarkson, Douglas B., Fraley, Chris., Gu, Charles C. ve Ramsay, James O. (2015). *S+Functional Data Analysis User’s Guide*, Insightful Co. USA
- Cobo M., López-Herrera, A., Herrera-Viedma, E. ve Herrera F. (2011). Science Mapping Software Tools: Review, Analysis, And Cooperative Study Among Tools. *Journal of The American Society for Information Science And Technology* 62(7) pp.1382-402.
- Dabi, Y., Darrigues, L., Katsahian, S., Azoulay, D., De Antonio, M., & Lazzati, A. (2016). Publication Trends in Bariatric Surgery: A Bibliometric Study. *Obesity Surgery*, 26(11), 2691-2699.
- De Solla Price, D. J. (1963). *Little science, big science*. New York: Columbia University Press.

- Doğan, G. (2017). *Bibliyometri ve Atıf Analizi*. Araştırma Yöntemleri.
- Garfield, E. (1979). *Citation Indexing: Its Theory and Application in Science, Technology and Humanities*. New York: Wiley
- Gündüz, M. (2012). *Fonksiyonel Kanonik Korelasyon Analizi ile İMKB'de İşlem Gören Şirketlerin Kapanış Fiyatları ile İşlem Miktarları Arasındaki İlişkinin Araştırılması*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Gürsakal, N. (2017). *Büyük Veri*. Genişletilmiş 3. Baskı. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Henderson, B. (2006). Exploring Between Site Differences in Water Quality Trends:A Functional Data Analysis Approach, *Environmetrics*, 17, 65–80.
- Keser, İ. (2007), *Çok Değişkenli İstatistiksel Boyut İndirgeme Yöntemi Olarak Düzgünleştirilmiş Fonksiyonel Ana Bileşenler Analizi Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Keser, İ. (2010). Ege Bölgesi Yağış Verilerinin Fonksiyonel Veri Analizi ile İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1):40,66.
- Khalil, G. M., & Crawford, C. A. G. (2015). A Bibliometric Analysis of Us-Based Research On The Behavioral Risk Factor Surveillance System. *American Journal of Preventive Medicine*, 48(1), 50-57.
- Kocarı, B. (2018). *Büyük Veri Üzerine Uluslararası Literatürün Bibliyometrik Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 2018.
- Kurutkan, M.N. & Orhan, F. (2018). *Bilim Haritalama, Bibliyometrik Analiz, Sağlık Politikası Konusunun Bilim Haritalama Teknikleri ile Analizi*, Doç. Dr. Mehmet Nurullah Kurutkan & Dr. Fatih Orhan, (Ed.), İKSAD Yayınevi.
- Levitin, Daniel J., Nuzzo, Regina J., Vines, Bradley W. ve Ramsay, J. O., (2007). Introduction to Functional Data Analysis, *Canadian Psychology*, 48 (3), 135-155.
- Osareh, F. (1996). Bibliometrics, Citation Analysis and Co-citation Analysis: A Review of Literature I, *Libri*, 46:149-158.
- Pritchard, A. (1969). Statistical Bibliography or Bibliometrics. *Journal of Documentation*, 25(4), 348-349.
- Ramsay J.O. (1982). When The Data Are Functions. *Psychometrica*, 47(4).
- Ramsay, J. O., & Dalzell C. (1991). Some Tools For Functional Data Analysis, *Journal of the Royal Statistical Society: Series B*, 53 (3)
- Ramsay J.O., & Silverman B.W. (1997). *Functional Data Analysis*. Springer –Verlag: New York.
- Ramsay, J. O., Hooker, G., and Graves, S. (2009). *Functional Data Analysis with R and MATLAB*. Springer, New-York.
- Sengupta, I. N. (1992). Bibliometrics, Informetrics, Scientometrics And Librametrics: An Overview. *Libri*, 42(2), 75.
- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2010). Software Survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523-538.

Üniversite Öğrencilerinin Etik Değerlere Yatkinlık Düzeylerinin Bazı Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi

Muhammet İbrahim Akyürek^{a, b}, Kübra Yenel^c

Özet

Üniversitelerde sadece eğitimli bireyler değil aynı zamanda etik değerlere bağlı vatandaşlar yetiştirmek için üniversite öğrencilerinin etik değerlere yatkinlık düzeylerini ve bunu etkileyen demografik değişkenleri bilmek önem taşımaktadır. Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin etik değerlere yatkinlık düzeylerinin bazı demografik değişkenlere göre incelenmesini amaçlamaktadır. Kesitsel tarama modelindeki bu araştırmaya basit seçkisiz örnekleme ile belirlenen 447 üniversite öğrencisi katılmıştır. Veri toplama aracı olarak, Kaya (2015) tarafından geliştirilen 16 maddeli, sevgi ve saygı, adalet ve dürüstlük ve iş birliği boyutlarından oluşan "Etik Değerlere Yatkinlık Ölçeği" kullanılmıştır. Kullanılan veriler, katılımcılara elden dağıtılan anket formu ile toplanan birincil verilerdir. Araştırma bulgularına göre, üniversite öğrencilerinin etik değerlere yatkinlık düzeyi en yüksekten en düşüğe sırasıyla sevgi ve saygı, adalet ve dürüstlük ve iş birliği boyutlarında olmuştur. Üniversite öğrencilerinin demografik değişkenlerine göre, cinsiyet, sınıf ve çalışma/iş durumu değişkenlerinde etik değerlere yatkinlık düzeyi bakımından anlamlı bir farklılık bulunmazken, yaş ve üniversite yaşam memnuniyeti değişkenlerinde etik değerlere yatkinlık düzeyi bakımından anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Investigation of University Students' Predisposition to Ethical Values According to Some Demographic Variables

Abstract

In order to raise not only educated individuals but also citizens committed to ethical values in universities, it is important to know the level of the predisposition of university students to ethical values and the demographic variables that affect this. This research aims to examine the level of predisposition to ethical values of university students according to some demographic variables. 447 university students, selected by simple random sampling, participated in this cross-sectional survey study. As a data collection tool, the 16-item "Compatibility to Ethical Values Scale", which consists of the dimensions of love and respect, justice and honesty, and cooperation, is used. The data used is the primary data collected by the questionnaire form distributed to the participants. According to the research findings, the level of predisposition to ethical values of university students was in the dimensions of love and respect, justice and honesty, and cooperation, respectively, from the highest to the lowest. According to the demographic variables of university students, while there was no significant difference in terms of the level of predisposition to ethical values in the variables of gender, grade and profession/work status, a significant difference was found in the level of predisposition to ethical values in the variables of age and university life satisfaction.

Anahtar Kelimeler

Üniversite
Öğrenci
Etik
Değer

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 07.02.2023
Yayın Tarihi: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1248641

Keywords

University
Student
Ethics
Value

About Article

Received: 07.02.2023
Published: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1248641

^a İletişim Yazarı: m.ibrahimakyurek@gmail.com

^b Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi/Konya, ORCID: 0000-0001-9122-471X

^c Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi/Manisa, ORCID: 0000-0002-4237-9763

Giriş

Hayatın her alanında karşılaştığımız sorunların çözümünde etik değerlerin önemi, toplumsal uyum ve huzurun temel taşı olarak kabul edilmektedir. Etik, insanların töresel ya da ahlâksal ilişkilerini, davranış biçimlerini ve görüşlerini anlatan bir felsefe dalıdır (Acar, 2000; Çalışlar, 1983 akt. Aydın, 2001). Kullanılan ahlak terimlerini ve ahlaki yargıların statüsünü kendisine konu edinen etik, takınılan ahlaki tutumların ardında yatan yargıları da ele almaktadır (Nuttall, 1997). Değerler ise insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen, toplumda yapılması beklenen ve yasaklanan standart davranışlardır (Taş, 2018). Saygı, adalet, dürüstlük gibi değerler, bireylerin ahlaki düşüncelerini ve davranışlarını belirleyen önemli unsurlardır ve toplumda insanlar arasındaki ilişkileri sağlıklı bir şekilde sürdürebilmek için önemlidir. Değer ve erdem kavramları toplumları etkileyebilecek nitelikteki geleceğin liderlerinde bulunması gereken vasıflar olarak ele alınmaktadır (Singh & Stückelberger, 2017). Ayrıca, etik değerler, toplumun bireyelerine öğrettiği düşüncelerdir ve bu değerler sayesinde bireyler, toplumun beklentilerine uygun davranışlar sergilemektedir.

Kant için etik, doğru eylemin ne olduğu sorusunu yanıtlama girişimidir. Başka bir ifadeyle, bireylerin doğru ve yanlış, iyi ve kötüyü ayırt etmesini sağlayan kurallar ve ilkelerdir (Kant, 1785). Doğru eylem, ödevi gerçekleştirmeye yönelik eylemdir (Doğan, 2004). Etik değerler, insanların düşüncelerini, davranışlarını ve kararlarını etkileyen önemli bir faktördür ve iki farklı bakış açısından, dini ve insani açıdan değerlendirilmiştir. İlk olarak, dini anlayışa göre etik değerler kaynağını dini inanışlardan alırken, insani açıdan geleneksel ve modern dönemlerde farklı anlayışlar dile getirilmiştir. Genel itibariyle, kişinin iç huzuruna dayalı eudomanizm, bireyin kendini gerçekleştirmesine yönelik erdem etiği, bencilliğine dayalı olarak egoizm, hazzına dayalı olarak hedonizm, aldırmaçlığa dayalı olarak kynizm, faydacı merkezli utilitarianizm, şahsi ya da meslek etiğine dayalı olarak deontolojik, aynı şartlara sahip olmanın getirmiş olduğu duygudaşlık ve evrim düşüncesine dayalı evrim etiği bu yaklaşımlardan bazılarıdır (Cevizci, 1999).

Etik değerler, toplumlar arasında farklılık gösterebilmekte (Halstead & Taylor, 2000), ancak genellikle insan haklarına saygı, adalet, dürüstlük, saygı gibi temel ilkeleri içermektedir. Bu değerler, insanların birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen ve toplumda dürüstlük, saygı ve hoşgörüyü sağlayan önemli bir rol oynar (Crisp, 2014). Örneğin, dürüstlük etik değerlere uygun bir davranış olarak kabul edilir ve insanların birbirlerine güvenini sağlar. Benzer şekilde, adalet etik değeri, insanların eşit haklara sahip olduğunu ve bu hakların eşit bir şekilde uygulandığını gösterir. Etik değerler, aynı zamanda insanların birbirlerine saygı göstermelerini ve hoşgörülü olmalarını sağlayarak toplum refahına önemli katkı sağlar.

Etik değerler, insanların yaptıkları işlerde onlara rehberlik eden önemli bir kavramdır. Örneğin, bir hekim etik değerlerine uygun olarak, hastalarının sağlığını koruma ve onların iyiliğini ön planda tutma görevini yerine getirir. Benzer şekilde, bir gazeteci etik değerlerine uygun olarak, gerçeği araştırma ve yansıtma görevini yerine getirir.

Yalnızca meslek grupları için değil, mesleğe hazırlık aşamasında olan üniversite öğrencileri için de etik değerler önemlidir. Yükseköğretim sisteminde ayrı bir öneme sahip olan etik kavramı, birey davranışlarının doğru-yanlış veya iyi-kötü şeklinde sorgulanarak değerlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Arslan, 2014). Üniversite öğrencileri, toplumda yer alacak ve gelecekte önemli görevler üstlenecek bireyelerdir ve içinde yaşadıkları toplumun şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptirler (Taş, 2018). Bu nedenle, üniversite eğitimlerinin

etik değerleri öğretmeyi hedefleyen bir yapısı olmalıdır. Bu kapsamda üniversite öğrencilerinin göstermesi beklenen etik davranışlar, akademik etik kapsamında ele alınmaktadır. Meslek etiğinin akademideki yansıması olarak kabul edilen akademik etik (Demir, Erdemli & Kurum, 2021), kurumsal etiğin ya da mesleki etiğin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Akademik etik daha çok, öğrenci ve akademisyenlerin ortak kurumsal yaşamda nasıl davranmaları gerektiği ile ilgilidir (Davis,1992, akt. Aydın, 2016).

Öğrencilerin etik değerlerinin geliştirilmesi, onların gelecekteki başarılarını ve toplumdaki etkilerini de doğrudan etkileyecektir. Eğitimin genelgeçer bir ideolojiyi, toplumun birlikte yaşamak ve anlam iletmek için ihtiyaç duyduğu ideolojiyi, birtakım pratik kuralları ve etik değerleri vermesi beklenir (Belge, 2017). Toplumun neredeyse tamamını etkileyen eğitim gibi önemli bir etkinlik alanının etik değerleri hayata geçirme biçimi, bir toplumun bireylerinin karakterinin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır (Aydın, 2003). Üniversite öğrencilerinin akademik anlamda başarılı olmaları beklenirken, aynı zamanda dürüst, bireylere ve insan haklarına saygılı olmaları da beklenmektedir. Bundan dolayı değerlerin öğrenilmesi, içselleştirilmesi ve davranışa dönüştürülmesi süreci eğitimin ve eğitim kurumlarının da sorumluluğunda olmaktadır (Taş, 2018). Eğitim kurumları, bilişsel amaçlara ulaşma çabasının yanı sıra değerlerin de öğrencilere verildiği bir yapı olma anlayışına sahip olmak için çaba göstermelidir (Yazıcı, 2006).

Üniversite öğrencilerinin etik değerlere yatkınlığı, onların yaşamlarında etik değerleri benimseme ve uygulama düzeylerini belirleyen önemli bir faktördür. Üniversite öğrencilerinin etik değerlere yatkınlık düzeylerinin yüksek olması, onların gelecekteki mesleki yaşamlarında etik ilkelere uygun davranış sergileme olasılığını artırmaktadır (Bozkurt, 2019).

Üniversiteler, bünyesindeki bireylere belirli değerler kazandıran kurumlardır. Üniversiteler, sadece etik değerleri öğreten bir yer olarak değil, aynı zamanda etik bir kurum olarak algılandığı için etik açıdan önemli bir rol ve işleve sahiptir. Bu kurumlarda edinilen değer ve erdem kavramları geleceğin liderlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Üniversiteler yalnızca kampüs alanları, eğitim-öğretim içerikleri ve içinde bulunduğu toplumla etkileşim gibi akademik özelliklere değil, bunların yanı sıra belirli değer yargıları taşıyan bir yönetim kadrosu, öğretim üyesi/elemanı ve çok sayıda öğrenciye sahiptir (Kaşıkara, 2017).

Etik değerlere yatkınlık düzeylerinin ölçülmesi, üniversite öğrencilerinin etik davranışlarının geliştirilmesine yardımcı olacak önemli bir araçtır. Bu nedenle, üniversite öğrencilerinin etik değerlere yatkınlık düzeylerinin belirlenmesi ve bu düzeylerin nasıl artırılacağı konusunda yapılan araştırmalar büyük önem taşımaktadır (Çakır, 2018).

Etik değerlerin öğrenciler üzerindeki önemine dair birçok araştırma yapılmıştır. Örneğin, Ariani ve Zulhawati (2021) tarafından yapılan bir çalışmada, öğrencilerin etik duyarlılığının, etik davranışları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu araştırmanın sonucu, ahlaki muhakeme, manevi zekâ ve etik duyarlılığın bir bütün olarak (eşzamanlı olarak) üniversite öğrencilerinin etik davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Bunun yanı sıra, Mercader (2006) tarafından yapılan bir başka çalışmada, öğrencilerin etik değerlerinin toplumsal bağlılık ve sosyal sorumluluk duygusu üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin, etik değerlerin bireylere, ailelere, eğitime ve topluma uygulamanın yararlılığının oldukça bilincinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Üniversite öğrencilerinin etik değerlere sahip olmaları kadar bu değerleri nasıl kazandıkları ve nasıl geliştirdikleri da oldukça önemlidir. Bu konuda, aile ve eğitim ortamının etkisi

büyüktür (Roofe, 2018). Ayrıca, üniversite eğitiminin kendisinin de etik değerlerin gelişimine katkıda bulunabileceği belirlenmiştir. Bununla ilgili yapılan bir araştırmada, üniversite öğrencilerine etik değerlerle ilgili derslerin üniversitede verilmesinin önemli olup olmadığı sorulduğunda bu öğrenciler olumlu yanıtlar vermiştir (Mercader, 2006). Örneğin, üniversite öğrencilerinde etik düşünceyi geliştirmeyi hedefleyen dersler ve etik konularının öğretim programına dahil edilmesi, etik değerlerin gelişimine yardımcı olabilir.

Bu araştırmada, etik değerlerin üniversite öğrencileri için önemine ve üniversite öğrencilerinin bu değerlere yatkinlık düzeylerine değinilmektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin etik değerlere yatkinlık düzeylerini belirlemektir. Bu doğrultuda belirlenen alt problemler şunlardır:

1. Üniversite öğrencilerinin etik değerlere yatkinlığı ne düzeydedir?
2. Üniversite öğrencilerinin etik değerlere yatkinlık düzeyi, bazı demografik değişkenlere (cinsiyet, sınıf, yaş, çalışma/iş durumu ve üniversite yaşam memnuniyeti) göre farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Çalışmanın türü, veri toplama araçları, geçerliği ve güvenilirliği, veri toplama süreci, verilerin analizi, sınırlılıkları gibi çalışma ile ilgili yöntemsel konular bu ana başlık altında ele alınmıştır.

Araştırma Modeli

Çalışma, kesitsel tarama modelindedir. Tarama modelinde, araştırmadaki birey veya konu bulunduğu koşullar içinde olduğu gibi betimlenmeye çalışılır (Karasar, 2015).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Türkiye'deki bir devlet üniversitesinde 2021-2022 öğretim yılında öğrenim gören 37528 lisans öğrencisi (birinci öğretim) oluşturmaktadır (Yükseköğretim Kurulu [YÖK], 2022). %95 güven aralığında çalışmanın örneklem büyüklüğü için alt limit 381'dir (Gürbüz & Şahin, 2014). Araştırmanın örneklemine, ilgili devlet üniversitesinde öğrenim gören 447 lisans öğrencisi (birinci öğretim) oluşturmaktadır. Bu çalışmadaki evrene göre örneklem sayısı %95 güven aralığında yeterlidir (Gürbüz & Şahin, 2014).

Öğrencilerin örnekleme alınması, basit seçkisiz örnekleme ile gerçekleştirilmiştir. Seçkisizlik, örneklemede temel alınan birimlerin örnekleme için seçilme olasılıklarının eşit olma durumudur (Büyüköztürk vd., 2012). Tablo 1'de demografik değişkenlere (cinsiyet, sınıf, yaş, çalışma/iş durumu ve üniversite yaşam memnuniyeti) ilişkin betimsel istatistikler gösterilmiştir:

Tablo 1. Demografik Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişkenler		N	%
Cinsiyet	Kadın	321	71.8
	Erkek	126	28.2
Sınıf	1.sınıf	36	8.1
	2.sınıf	36	8.1
	3.sınıf	258	57.7
	4.sınıf	117	26.2
Yaş	19 yaş ve altı	39	8.7
	20-22 yaş	342	76.5
	23 yaş ve üzeri	66	14.8
Çalışma/iş durumu	Çalışan	51	11.4
	Çalışmayan	396	88.6
Üniversite yaşam memnuniyeti	Memnun	165	36.9
	Kısmen memnun	243	54.4
	Memnun değil	39	8.7
Toplam		447	100

Tablo 1 incelendiğinde, cinsiyet değişkenine göre oran olarak kadınlar %71.8 ile erkeklere göre daha fazladır. Sınıf değişkenine göre en fazla orana sahip grubu %57.7 ile 3. sınıf, en az orana sahip grubu ise %8.1 ile 1. ve 2. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Yaş değişkenine göre en fazla orana sahip grubu %76.5 ile 20-22, en az orana sahip grubu ise %8.7 ile 19 yaş ve altı öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışma/iş durumu değişkenine göre oran olarak herhangi bir işte çalışmayanların %88.6 ile çalışanlara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Üniversite yaşam memnuniyeti değişkenine göre en fazla orana sahip grubu %54.4 ile “kısmen memnun”, en az orana sahip grubu ise %8.7 ile “memnun değil” grubundaki öğrenciler oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama amacıyla, gerekli izinler alınarak, Kaya (2015) tarafından geliştirilen “Etik Değerlere Yatkinlik Ölçeği” kullanılmıştır. Etik değerlere yatkinlik ölçeği, beşli Likert tipinde hazırlanmış bir ölçektir. Ölçeğin madde kod ve aralıkları; “hiç katılmıyorum” (1; 1.00-1.80), “katılmıyorum” (2; 1.81-2.60), “kararsızım” (3; 2.61-3.40), “katılıyorum” (4; 3.41-4.20), “tamamen katılıyorum” (5; 4.21-5.00) şeklinde belirtilmiştir. Ölçek, 16 madde ve üç teorik boyut temel alınarak geliştirilmiştir. Bu boyutlar; sevgi ve saygı, adalet ve dürüstlük, iş birliği biçimindedir. Bu kapsamda, aracın faktör desenini doğrulamak için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda, gizil değişkenlerin gözlenen değişkenleri açıklamalarına ilişkin t değerleri .01 düzeyinde anlamlı olarak tespit edilmiştir. Modelde bütün maddeler için anlamlılığa ilişkin t değerlerinin de bulunmasıyla birlikte tüm göstergelere modelde yer verilmiştir. Etik değerlere yatkinlik ölçeğinin doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına Tablo 2’de yer verilmiştir:

Üniversite Öğrencilerinin Etik Değerlere Yatkinlık Düzeylerinin Bazı Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi

Tablo 2. Etik Değerlere Yatkinlık Ölçeği'nin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Uyum ölçümleri	Ölçüm değeri	Referans aralığı
P	.00	< .01
X ² /sd	3.73	≤ 5
RMSEA	.78	≤ .08
SRMR	.05	≤ .05
NNFI – CFI	.90 - .92	≥ .90

Tablo 2 incelendiğinde, p değerinin .01 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Birçok doğrulayıcı faktör analizinde örneklemin büyüklüğü dolayısıyla p değerinin anlamlı olması normaldir. Bu sebeple iki matris arasındaki uyuma ilişkin alternatif uyum indeksleri incelenmiştir. Bu kapsamda; X²/sd değerinin orta düzeyde, RMSEA, NNFI ve CFI değerlerinin iyi düzeyde ve SRMR değerinin mükemmel düzeyde bir uyuma sahip olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda; etik değerlere yatkinlık ölçeğinin 16 maddeden oluşan üç faktörlü yapısının (sevgi ve saygı-8, adalet ve dürüstlük-5, iş birliği-3 maddeli) bir model olarak doğrulandığı söylenebilir.

Bu doğrultuda güvenilirlik analizleri çerçevesinde, öncelikle madde-toplam korelasyonu ile madde analizi yapılmıştır. Bunun yanı sıra, Cronbach Alfa kullanılarak ölçeğin güvenilirliği incelenmiştir. 'Etik Değerlere Yatkinlık Ölçeği'nin' güvenilirlik analizi sonuçlarına Tablo 3'te yer verilmiştir:

Tablo 3. Etik Değerlere Yatkinlık Ölçeği'nin Güvenirlik Analizi Sonuçları

Boyutlar	Alfa değeri	Madde-toplam korelasyonu
Sevgi ve saygı	.79	.32-.69
Adalet ve dürüstlük	.87	.68-.74
İş birliği	.74	.48-.49
Ölçek (Genel)	.88	.37-.71

Tablo 3 incelendiğinde, 'Etik Değerlere Yatkinlık Ölçeği'nin' genel iç tutarlılık katsayısı (Cronbach alfa) .88 olarak bulunmuştur. Psikolojik bir testte güvenilirlik katsayısının .70 ve üzerinde çıkması, test puanlarının güvenilirliği için genel bağlamda yeterlidir (Büyüköztürk, 2013). Ölçek maddelerinin tümünde madde-toplam korelasyonlarının .37 ve .71 arasında değiştiği tespit edilmiştir. Madde-toplam korelasyonlarına göre ölçek maddelerinin bireyleri iyi derecede ayırt ettiği ifade edilebilir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verilerinin bir kamu üniversitesinde toplanabilmesi için öncelikle etik kurul onayı alınmıştır. Sonrasında, veri toplama aracı gönüllü öğrencilere uygulanmıştır. Verilerin analizi çerçevesinde öncelikli olarak veri setinin normallik varsayımını karşılama durumu ele alınmıştır. Bu doğrultuda çarpıklık ve basıklık katsayıları ile ortalama, medyan ve mod değerleri incelenmiştir. Çarpıklık, basıklık ve standart sapma değerleri sırasıyla şu şekildedir: ölçeğin geneli -.59, .34, .53; sevgi ve saygı boyutu -.78, .34, .51; adalet ve dürüstlük boyutu -.77, .61, .70; iş birliği boyutu -.20, .37, .84. Araştırmadaki çarpıklık ile basıklık değerleri ±2 arasında bulunmaktadır. Bu sonuçlar, veri setinin normal dağılım gösterdiği şeklinde yorumlanmaktadır (George & Mallery, 2010). Ek analizlerde, ölçeğin genelinde ortalama 4.08,

medyan 4.12 ve mod 4.44 değerinde belirlenmiştir. Bu değerlerin birbirlerine olan yakınlıkları da veri setinin normal dağıldığını işaret etmektedir (Hair, Ringle & Sarstedt, 2011). Bu kapsamda, çalışmanın alt problemlerinin sınanması amacıyla parametrik test teknikleri seçilerek kullanılmıştır.

Verilerin çözümlenmesi kapsamında öncelikli olarak yüzde ve frekans analizleri hesaplanmıştır. Bunun yanı sıra iki alt kategorili değişkenlerde, bağımsız örneklem için t-testi, üç veya üzeri alt kategorili değişkenlerde ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. ANOVA sonucunda, grup ortalamaları arasındaki anlamlı farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla, grup varyansları eşit olduğundan, Tukey Çoklu Karşılaştırma Testi'nden faydalanılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi kapsamında, öğrenci görüşlerine göre etik değerlere yakınlık düzeyi incelenmiştir. Tablo 4'te üniversite öğrencilerinin etik değerlere yakınlık düzeyine ilişkin betimsel istatistiklere yer verilmiştir:

Tablo 4. Üniversite Öğrencilerinin Etik Değerlere Yakınlık Düzeyine İlişkin Betimsel İstatistikler

Boyutlar	N	\bar{x}	SS
Sevgi ve saygı	447	4.24	.51
Adalet ve dürüstlük	447	4.11	.70
İş birliği	447	3.57	.84
Ölçek (Genel)	447	4.08	.53

Tablo 4 incelendiğinde, öğrenci görüşlerine göre etik değerlere yakınlığın "katılıyorum" düzeyinde ($\bar{x} = 4.08$) olduğu görülmektedir. Ayrıca boyutlar bazında öğrenci görüşlerine göre etik değerlere yakınlık incelendiğinde ise öğrenci görüşlerinin, sevgi ve saygı boyutunda "tamamen katılıyorum" düzeyinde ($\bar{x} = 4.24$); adalet ve dürüstlük ($\bar{x} = 4.11$) ve iş birliği ($\bar{x} = 3.57$) boyutlarında ise "katılıyorum" düzeyinde olduğu görülmektedir. Boyutlar incelendiğinde; öğrenci görüşlerine göre etik değerlere yakınlığın düzeyi en yüksek sevgi ve saygı boyutunda, en düşük ise iş birliği boyutunda olmuştur.

Araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında; etik değerlere yakınlığın düzeyine ilişkin öğrenci görüşleri, bazı demografik değişkenlere (cinsiyet, sınıf, yaş, çalışma/iş durumu ve üniversite yaşam memnuniyeti) göre incelenmiştir. Cinsiyet değişkenine göre etik değerlere yakınlık düzeyine ilişkin T-Testi sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir:

Tablo 5. Cinsiyet Değişkenine Göre Etik Değerlere Yatkinlık Düzeyine İlişkin T-Testi Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	N	\bar{x}	SS	sd	t	p
Sevgi ve saygı	Kadın	321	4.25	.51	445	.39	.69
	Erkek	126	4.23	.49			
Adalet ve dürüstlük	Kadın	321	4.12	.68	445	.22	.82
	Erkek	126	4.10	.77			
İş birliği	Kadın	321	3.51	.82	445	2.60	.01*
	Erkek	126	3.74	.87			
Etik değerlere yatkinlık (Genel)	Kadın	321	4.07	.53	445	.50	.61
	Erkek	126	4.10	.51			

*p< .05

Tablo 5 incelendiğinde, etik değerlere yatkinlık düzeyi, cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir, t(445)= .50, p> .05. Ayrıca boyutlar bazında; sadece iş birliği boyutunda öğrenci görüşleri cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir, t(445)= 2.60, p< .05. İş birliği boyutunda; erkek öğrenciler (katılıyorum düzeyinde; \bar{x} = 3.74), kadın öğrencilere (katılıyorum düzeyinde; \bar{x} = 3.51) göre etik değerlere yatkinlık düzeyini daha yüksek belirtmiştir. Ayrıca sevgi ve saygı [t(445)= .39, p> .05] ile adalet ve dürüstlük [t(445)= .22, p> .05] boyutlarında ise öğrenci görüşleri cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Sınıf değişkenine göre etik değerlere yatkinlık düzeyine ilişkin tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir:

Tablo 6. Sınıf Değişkenine Göre Etik Değerlere Yatkinlık Düzeyine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Boyutlar	Sınıf	N	\bar{x}	SS	F	p	Anlamlı Fark
Sevgi ve saygı	1.sınıf(1)	36	4.15	.73	.50	.68	---
	2.sınıf(2)	36	4.28	.39			
	3.sınıf(3)	258	4.26	.49			
	4.sınıf(4)	117	4.23	.50			
Adalet ve dürüstlük	1.sınıf(1)	36	4.33	.84	2.37	.07	---
	2.sınıf(2)	36	4.30	.57			
	3.sınıf(3)	258	4.06	.69			
	4.sınıf(4)	117	4.10	.70			
İş birliği	1.sınıf(1)	36	3.80	.68	2.78	.04*	1-2
	2.sınıf(2)	36	3.25	.78			
	3.sınıf(3)	258	3.59	.84			
	4.sınıf(4)	117	3.56	.87			
Etik değerlere yatkinlık (Genel)	1.sınıf(1)	36	4.14	.72	.21	.88	---
	2.sınıf(2)	36	4.09	.39			
	3.sınıf(3)	258	4.07	.50			
	4.sınıf(4)	117	4.06	.55			

*p< .05

Tablo 6 incelendiğinde, etik değerlere yatkinlık düzeyi, sınıf değişkenine göre anlamlı bir fark göstermemektedir, F= .88, p> .05. Ayrıca boyutlar bazında; sadece iş birliği boyutunda öğrenci görüşleri sınıf değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir, F= 2.78, p< .05. Sınıf grup farklarının hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla gerçekleştirilen Tukey testi sonuçlarına göre; iş birliği boyutunda 1. sınıf (katılıyorum düzeyinde; \bar{x} = 3.80) öğrencileri, 2.

sınıf (katılıyorum düzeyinde; \bar{x} = 3.25) öğrencilerine göre etik değerlere yatkınlık düzeyini daha yüksek belirtmiştir. Sevgi ve saygı (F = .50, p > .05) ile adalet ve dürüstlük (F = 2.37, p > .05) boyutlarında ise öğrenci görüşleri sınıf değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Yaş değişkenine göre etik değerlere yatkınlık düzeyine ilişkin tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 7'de gösterilmiştir:

Tablo 7. Yaş Değişkenine Göre Etik Değerlere Yatkınlık Düzeyine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Boyutlar	Yaş	<i>N</i>	\bar{x}	<i>SS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	Anlamlı Fark
Sevgi ve saygı	19 yaş ve altı(1)	39	3.94	.62	7.82	.00*	2-1, 3-1
	20-22 yaş(2)	342	4.28	.49			
	23 yaş ve üzeri(3)	66	4.27	.47			
Adalet ve dürüstlük	19 yaş ve altı(1)	39	3.98	.81	1.88	.15	---
	20-22 yaş(2)	342	4.15	.67			
	23 yaş ve üzeri(3)	66	4.00	.81			
İş birliği	19 yaş ve altı(1)	39	3.30	.48	2.87	.05*	3-1
	20-22 yaş(2)	342	3.58	.83			
	23 yaş ve üzeri(3)	66	3.71	1.02			
Etik değerlere yatkınlık (Genel)	19 yaş ve altı(1)	39	3.83	.59	4.66	.01*	2-1
	20-22 yaş(2)	342	4.10	.51			
	23 yaş ve üzeri(3)	66	4.08	.52			

* p < .05

Tablo 7 incelendiğinde, etik değerlere yatkınlık düzeyi, yaş değişkenine göre anlamlı bir fark göstermektedir, F = .88, p < .05. 20-22 yaş (katılıyorum düzeyinde; \bar{x} = 3.80) aralığındaki öğrenciler, 19 yaş ve altı (katılıyorum düzeyinde; \bar{x} = 3.25) grubu öğrencilere göre etik değerlere yatkınlık düzeyini daha yüksek belirtmiştir. Ayrıca boyutlar bazında; sevgi ve saygı (F = 7.82, p < .05) ile iş birliği (F = 2.87, p < .05) boyutlarında öğrenci görüşleri yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Yaş grup farklarının hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla gerçekleştirilen Tukey testi sonuçlarına göre; sevgi ve saygı boyutunda 20-22 yaş aralığındaki (tamamen katılıyorum düzeyinde; \bar{x} = 4.28) ile 23 yaş ve üzeri (tamamen katılıyorum düzeyinde; \bar{x} = 4.27) öğrenciler, 19 yaş ve altı (katılıyorum düzeyinde; \bar{x} = 3.94) öğrencilere göre etik değerlere yatkınlık düzeyini daha yüksek belirtmiştir. İş birliği boyutunda da 23 yaş ve üzeri (katılıyorum düzeyinde; \bar{x} = 3.71) öğrenciler, 19 yaş ve altı (kararsızım düzeyinde; \bar{x} = 3.30) öğrencilere göre etik değerlere yatkınlık düzeyini daha yüksek ifade etmiştir. Adalet ve dürüstlük (F = 1.88, p > .05) boyutunda ise öğrenci görüşleri yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Çalışma/iş durumu değişkenine göre etik değerlere yatkınlık düzeyine ilişkin t-testi sonuçları Tablo 8'de gösterilmiştir:

Üniversite Öğrencilerinin Etik Değerlere Yatkinlık Düzeylerinin Bazı Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi

Tablo 8. Çalışma/İş Durumu Değişkenine Göre Etik Değerlere Yatkinlık Düzeyine İlişkin T-Testi Sonuçları

Boyutlar	Çalışma/iş durumu	N	\bar{x}	SS	sd	t	p
Sevgi ve saygı	Çalışan	51	4.33	.43	445	1.34	.17
	Çalışmayan	396	4.23	.52			
Adalet ve dürüstlük	Çalışan	51	4.07	.86	445	.49	.62
	Çalışmayan	396	4.12	.68			
İş birliği	Çalışan	51	3.86	.68	445	3.07	.00*
	Çalışmayan	396	3.54	.85			
Etik değerlere yatkinlık (Genel)	Çalışan	51	4.16	.42	445	1.20	.22
	Çalışmayan	396	4.07	.54			

* $p < .05$

Tablo 8 incelendiğinde, etik değerlere yatkinlık düzeyi, çalışma/iş durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir, $t(445) = .22$, $p > .05$. Ayrıca boyutlar bazında; sadece iş birliği boyutunda öğrenci görüşleri çalışma/iş durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir, $t(445) = 3.07$, $p < .05$. İş birliği boyutunda; herhangi bir işte çalışan öğrenciler (katılıyorum düzeyinde; $\bar{x} = 3.86$), çalışmayan öğrencilere (katılıyorum düzeyinde; $\bar{x} = 3.54$) göre etik değerlere yatkinlık düzeyini daha yüksek belirtmiştir. Ayrıca sevgi ve saygı [$t(445) = 1.34$, $p > .05$] ile adalet ve dürüstlük [$t(445) = .49$, $p > .05$] boyutlarında ise öğrenci görüşleri çalışma/iş durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Üniversite yaşam memnuniyeti değişkenine göre etik değerlere yatkinlık düzeyine ilişkin tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 9'da gösterilmiştir:

Tablo 9. Üniversite Yaşam Memnuniyeti Değişkenine Göre Etik Değerlere Yatkinlık Düzeyine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Boyutlar	Üniversite yaşam memnuniyeti	N	\bar{x}	SS	F	p	Anlamlı Fark
Sevgi ve saygı	Memnun (1)	165	4.33	.40	4.69	.00*	1-2, 1-3
	Kısmen memnun (2)	243	4.21	.54			
	Memnun değil (3)	39	4.09	.65			
Adalet ve dürüstlük	Memnun (1)	165	4.20	.62	2.13	.12	---
	Kısmen memnun (2)	243	4.08	.73			
	Memnun değil (3)	39	3.98	.81			
İş birliği	Memnun (1)	165	3.70	.70	8.31	.00*	1-3, 2-3
	Kısmen memnun (2)	243	3.56	.86			
	Memnun değil (3)	39	3.10	1.05			
Etik değerlere yatkinlık (Genel)	Memnun (1)	165	4.17	.42	5.99	.00*	1-3
	Kısmen memnun (2)	243	4.05	.55			
	Memnun değil (3)	39	3.87	.66			

* $p < .05$

Tablo 9 incelendiğinde, etik değerlere yatkinlık düzeyi, üniversite yaşam memnuniyeti değişkenine göre anlamlı bir fark göstermektedir, $F = 5.99$, $p < .05$. Üniversite yaşamından memnun olan (katılıyorum düzeyinde; $\bar{x} = 4.17$) öğrenciler, memnun olmayan (katılıyorum düzeyinde; $\bar{x} = 3.87$) öğrencilere göre etik değerlere yatkinlık düzeyini daha yüksek belirtmiştir. Ayrıca boyutlar bazında; sevgi ve saygı ($F = 4.69$, $p < .05$) ile iş birliği ($F = 8.31$, $p < .05$) boyutlarında öğrenci görüşleri üniversite yaşam memnuniyeti değişkenine göre anlamlı

bir farklılık göstermektedir. Üniversite yaşam memnuniyeti grup farklarının hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla gerçekleştirilen Tukey testi sonuçlarına göre; sevgi ve saygı boyutunda üniversite yaşamından memnun olan (tamamen katılıyorum düzeyinde; $\bar{x} = 4.33$) öğrenciler, kısmen memnun olan (tamamen katılıyorum düzeyinde; $\bar{x} = 4.21$) ve memnun olmayan (katılıyorum düzeyinde; $\bar{x} = 4.09$) öğrencilere göre etik değerlere yakınlık düzeyini daha yüksek belirtmiştir. İş birliği boyutunda da üniversite yaşamından memnun (katılıyorum düzeyinde; $\bar{x} = 3.70$) ve kısmen memnun (katılıyorum düzeyinde; $\bar{x} = 3.56$) öğrenciler, memnun olmayan (kararsızım düzeyinde; $\bar{x} = 3.10$) öğrencilere göre etik değerlere yakınlık düzeyini daha yüksek ifade etmiştir. Adalet ve dürüstlük ($F = 2.13, p > .05$) boyutunda ise öğrenci görüşleri üniversite yaşam memnuniyeti değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Öğrencilerin etik değerlere yakınlığı, onların eğitimleri sırasında öğrendikleri değerlerin ne kadar uygulandığını ve ne kadar benimsendiğini gösterir. Bu nedenle, üniversite öğrencilerinin etik değerlere yakınlık düzeyini belirlemek önem taşımaktadır. Üniversite öğrencilerinin etik değerlere yakınlık düzeyi, onların eğitimlerine katılımları ve başarıları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu araştırma, anlamsal zorluklarla yüklü ve çeşitli değerlerin tartışılması ve yorumlanmasıyla birlikte yaşam ve iş üzerindeki etik etkiye yeni bakış açıları sunmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda, liderleri, öğretmenleri ve bireyleri etik değerlerin meslek hayatında, eğitimde, ailede ve toplumda uygulanmasının önemi konusunda bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin etik değerlere yakınlığını çeşitli demografik değişkenlere göre inceleyen bir araştırmadır. Bu kapsamda ilk olarak, üniversitede öğrenim gören öğrencilerin etik değerlere yakınlık düzeyi ele alınmıştır. Bulgulara göre, üniversite öğrencilerinin görüşlerine göre, etik değerlere yakınlığın düzeyi en yüksek sevgi ve saygı boyutunda olmuştur. Benzer şekilde, Hernando ve arkadaşlarının (2018) ve Mercader'in (2006), üniversite öğrencilerinin etik değerlerini incelediği araştırmalarında da en sık ortaya çıkan etik değer, başkalarının fikir ve değerlerine temel saygıyı içeren ve hem sınıf arkadaşlarını hem de akademisyenleri kapsayan saygı değeri olmuştur. Katılımcılar çevreye ve sınıf malzemelerine saygı duymanın öneminden açıkça bahsetmişlerdir. Araştırmanın bu sonucuna bağlı olarak, üniversitede öğrenim gören öğrencilerin sevgi ve saygı kavramlarına diğer etik değerlerden daha fazla önem verdiklerini söylemek mümkündür.

Bulgulara göre, üniversite öğrencilerinin görüşlerine göre, etik değerlere yakınlığın düzeyi en düşük iş birliği boyutunda olmuştur. Hernando ve arkadaşlarının (2018) araştırmasında da benzer şekilde üniversite öğrencilerinin diğerlerine yönelik tutumlarıyla ilgili değerler, sevgi ve saygı değerinden daha az sıklıkla ortaya çıkmıştır. Öğrenciler, başkalarına yardım etmeyi, cömert veya kibar olmayı ve "karmaşık vakalar" olarak adlandırdıkları durumlarda dayanışma ve duyarlılığı içeren davranışların önemine değinmişlerdir.

İkinci olarak, etik değerlere yakınlığın düzeyine ilişkin öğrenci görüşleri, bazı demografik değişkenlere (cinsiyet, sınıf, yaş, çalışma/iş durumu ve üniversite yaşam memnuniyeti) göre incelenmiştir. Etik her bireyin yaşamında önemli bir ilkedir, ayrıca yaşam memnuniyetinin hem etik değerlere hem de öğrencilerin sosyal olgunluğuna bağlı olduğu tespit edilmiştir (Ahamed & Ghosh, 2012). Bu nedenle üniversite öğrencilerinin çalışma/iş durumu ve yaşam

memnuniyetleri ile etik yatkinlık düzeyleri arasındaki ilişkiye bakılması ihtiyacı hissedilmiştir.

Cinsiyet, sınıf ve çalışma/iş durumu değişkenlerinde etik değerlere yatkinlık düzeyi bakımından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Taş'ın (2018) yaptığı araştırmada da üniversite öğrencilerinin çalışma durumları ile etik değerlere yatkinlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Diğer taraftan, yaş ve üniversite yaşam memnuniyeti değişkenlerinde etik değerlere yatkinlık düzeyi bakımından anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. 20-22 yaş grubundaki öğrencilerin, diğer yaş gruplarındaki öğrencilere göre etik değerlere daha yatkin oldukları ve üniversite yaşamından memnun olduğunu belirten öğrencilerin diğer öğrencilere göre etik değerlere daha yatkin oldukları tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Hernando ve arkadaşları (2018) da çalışmasında, üniversite öğrencilerinin yaşlarının arttıkça etik değerlere giderek daha fazla yatkin oldukları sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmanın odak noktası ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, demografik değişkenlerle etik değerler kavramının ilişkisine ilişkin bulguların farklılaştığı görülmektedir. Yapılan bazı etik yatkinlık çalışmalarında (Hernando vd., 2018; Teijón, Baños & Martín, 2014), demografik özelliklerin bireylerin etik davranışlarını etkilediği belirtilirken, bazı çalışmalarda etik ile bazı demografik değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı vurgulanmıştır (Taş, 2018; Üzüm & Sivrikaya, 2018).

Etik değerler, insanların bir davranışın doğru veya yanlış olması konusunda nasıl düşündüklerini ve nasıl davrandıklarını açıklar. Üniversite öğrencileri için etik değerler, okuldaki ve toplumdaki rol ve sorumluluklarını yerine getirirken öğrencilerin nasıl davranması gerektiğini belirler. Üniversite öğrencilerinin etik değerleri, genellikle öğrencilerin toplumdaki yerlerini ve rollerini tanımlamaya yardımcı olur. Örneğin, öğrencilerin birbirlerine saygı göstermeleri, dürüst olmaları ve sınıf ortamında dikkatli dinlemeleri gibi etik değerler, öğrencilerin diğer insanlarla nasıl etkileşimde bulunacaklarını belirler.

Etik değerler, aynı zamanda öğrencilerin toplumdaki yerlerine uygun bir şekilde davranmayı ve bu değerleri benimsemelerini de sağlar. Örneğin, öğrencilerin toplumda saygı göstermeleri ve diğer insanların haklarını koruma anlayışını benimsemeleri, toplumda uyumlu bir şekilde davranmalarını sağlar. Bunun dışında, etik değerler öğrencilerin kendi kişisel gelişimlerine de katkıda bulunur. Örneğin, öğrencilerin dürüst olmaları ve dürüstlüğe önem vermeleri, kişisel gelişimlerine pozitif etki eder ve öğrencilerin gelecekteki başarılarını destekler.

Sonuç olarak, üniversite öğrencilerinin etik değerleri, onların toplumdaki yerlerini ve rollerini tanımlar, toplumda uyumlu bir şekilde davranmalarını sağlar ve kişisel gelişimlerine katkıda bulunur. Bu nedenle, üniversite öğrencilerinin etik değerleri önemlidir ve bu değerleri benimsemeleri öğrencilerin başarılarını destekler. Etik, üniversitede yalnızca kozmetik ve göstermelik bir rol oynamamalı, gerçek bir rol üstlenmelidir (Aydın, 2016). Tüm derslerin yetkililerinin ve eğitimcilerinin etik değerler kavramları ve bunların farklı konu ve ortamlara uygulanması konusunda daha hazırlıklı ve bilgili olmalarına ihtiyaç vardır (Mercader, 2006).

Üniversitelerin önemli bir parçası olan öğretim üyelerinin, üniversitedeki etik kültürün oluşturulmasında güçlü bir etkisi ve rolünün olduğu bilinmektedir (Demir, Erdemli & Kurum, 2021). Dolayısıyla, akademisyenlerin davranışları, öğrencilerin etik ve ahlaki gelişimi üzerinde oldukça büyük bir etki yaratmaktadır. Öğrencilerini yüksek akademik standartlara ve etik değerlere sahip olarak yetiştirme sorumluluğu akademisyenlere oldukça büyük bir görev

yüklemektedir (Saat, Jamal & Othman, 2004). Öğretim üyelerinin öğrencileri için rol model oluşturacak davranışlar sergilemeleri bu bağlamda oldukça önem taşımaktadır. Shils (2008), akademik etiğin korunmasında öğretim üyelerinin mesleki etik ilkelere uygun davranmasının önemli bir payı olduğunu ifade etmektedir (akt. Turner, 2019). Demir, Erdemli ve Kurum'un (2021) yürüttüğü araştırma sonuçlarına göre, lisans öğrencileri öğretim elemanlarının eğitim-öğretim etiği açısından yüksek düzeyde etik davrandığını düşünmektedir ve bu da onların üniversitelerine karşı hissettikleri bağlılığın düzeyini de pozitif yönde etkilemektedir. Bu bağlamda, etik algıların üniversite öğrencilerinin örgütsel davranışlarını etkileyebileceğini de söylemek mümkündür.

Bu çalışmanın üniversitede öğrenci etik yatkınlığı ile ilgili önemli çıkarımları vardır. Yaşam boyu öğrenmenin bir bileşeni olarak, üniversitenin rolü, değerlerin ve tutumların yalnızca kazanıldığı değil, aynı zamanda deneyimler ve öğretmenler ve akranlarla etkileşimlerle değiştirildiği bir yer olarak önceliklendirilir (Leal, 1991; Morales, Torres & Cañete, 2015). Üniversitelerde etik kültürünün yaygınlaştırılması için bilgilendirme çalışmaları yapılmalıdır. Bu kapsamda, üniversite öğrencilerinin belirli başlıklarda etik değerlere yatkınlıklarının artırılması adına etik farkındalık eğitimleri hazırlanabilir. Üniversite yönetimince, akademik etik ve meslek etiği konularında çeşitli toplantılar, paneller, sempozyumlar veya konferanslar düzenlenerek öğrenciler bilinçlendirilebilir. Bunların dışında, öğrencilerin belirli etik davranışları diğerlerine örnek teşkil etmesi açısından ödüllendirilebilir. Ayrıca, öğrencilere etkili öğrenme deneyimleri öğrencilerin ahlaki değerlerini, sosyal olgunluklarını ve yaşam memnuniyetlerini geliştirecektir (Ahamed & Ghosh, 2012).

Bu çalışma, üniversite öğrencileri arasında gelecekteki karşılaştırmalı araştırmalara, yeni eğitim programları geliştirmeye, üniversite öğrencilerinin etik değerlere bağlı vatandaşlık oluşumundaki farkındalığı artırmaya katkıda bulunabilir. Aynı zamanda bu tema hakkında daha fazla araştırmaya olan ihtiyacı ortaya koymaktadır, üniversite öğrencilerinin etik değerlerini ve bu değerlerin etkilerini daha iyi tespit edebilmek için çoklu yanıtları bir araya getiren ölçme araçlarına ve araştırmalara ihtiyaç vardır. Yapılacak boylamsal çalışmalar, lisans ve lisansüstü düzeylerde öğrencilerde etik değerlere ilişkin öz algının ilerlemesine de odaklanmalıdır.

Kaynakça

- Acar, A. G. (2020). *Etik değerlerin kurumsallaştırılması üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ahamed, M. N., & Ghosh, M. (2012). A study of the relationship between moral values, social maturity and life satisfaction among male and female college students. *Body Language*, 2(3), 8-13.
- Ariani, M., & Zulhawati, Z. (2021). Ethical behavior of accounting students in facing ethical problems in the world of work. *International Journal of Governmental Studies and Humanities*, 4(1), 1-9.
- Arslan, M. (2014). *Felsefeye giriş* (21. Baskı). Ankara: Adres.
- Aydın, İ. (2001). *Yönetmelik mesleki ve örgütsel etik*. Ankara: Pegem.
- Aydın, İ. (2003). *Eğitim ve öğretimde etik*. Ankara: Pegem.
- Aydın, İ. (2016). *Akademik etik*. Ankara: Pegem.
- Belge, M. (2017). *Tarihten güncelliğe*. İstanbul: İletişim.
- Büyüköztürk, Ş. (2013). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.

- Crisp, R. (Ed.). (2014). *Aristotle: Nicomachean ethics*. Cambridge University Press.
- Demir, T. G., Erdemli, Ö., & Kurum, G. (2021). Üniversite türü açısından öğrencilerin eğitim-öğretim etiği ile bağlılık düzeylerinin incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 246-274.
- Doğan, Ö. (2004). *Etik: Ahlak felsefesi*. İstanbul: İnkılap.
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference, 17.0 update* (10th ed.). Boston, MA: Pearson.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2014). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Felsefe-yöntem-analiz*. Ankara: Seçkin.
- Hair, J., Ringle, C., & Sarstedt, M. (2011). PLS-SEM: Indeed a silver bullet. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19(2), 139-151.
- Halstead, J. M., & Taylor, M. J. (2000). Learning and teaching about values: A review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, 30(2), 169-202.
- Hernando, A., Diez-Vega, I., Lopez del Hierro, M., Martínez-Alsina, N., Diaz-Meco, R., Busto, M. J., ... & González-Cuevas, G. (2018). Ethical values in college education: A mixed-methods pilot study to assess health sciences students' perceptions. *BMC Medical Education*, 18(1), 1-11.
- Kant, I. (1785). *Groundwork of the metaphysics of morals*. Cambridge.
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Nobel.
- Kaşıkar, S. (2017). Yükseköğretimde etik: gelecek için değer odaklı liderler. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 209-217.
- Kaya, İ. (2015). Etik değerlere yatkinlık ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 968-974.
- Leal, B. (1991). Moral values in the Modern University: the search for a positive contribution. *Higher Education Research and Development*, 10(2), 203-208.
- Mercader, V. (2006). *Study of the ethical values of college students*. Doktora tezi, University of South Florida.
- Morales, F. J., Torres, M. V. T., & Cañete, L. I. (2013). Perfiles de valores éticos en estudiantes universitarios. *Aula Abierta*, 41(2), 55-66.
- Nuttall, J. (1997). *Ahlak üzerine araştırmalar*. (Çev., Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı.
- Roofe, C. (2018). Schooling, teachers in Jamaica and social responsibility: rethinking teacher preparation. *Social Responsibility Journal*, 14(4), 816-827.
- Saat, M. M., Jamal, N. M., & Othman, A. N. I. Z. A. (2004). *Lecturers' and students' perceptions on ethics in academia and lecturer-student interaction*. Research Management Centre, Universiti Teknologi.
- Singh, D., & Stükelberger, C. (Eds.). (2017). *Ethics in higher education: Values-driven leaders for the future*. Globethics.net. Global Series: Geneva. (ISBN 978-2-88931-1644).
- Taş, F. (2018). Üniversite öğrencilerinin etik değerlere yatkinlık durumları ve ilişkili faktörler. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 627-642.
- Teijón, A. T., Baños, R. V., & Martín, M. M. (2014). Competencias para el aprendizaje ético en estudiantes universitarios de enfermería y pedagogía. *REDU. Revista de Docencia Universitaria*, 12(1), 337-352.
- Turner, S. (2019). *Beyond the academic ethic*. In F. Cannizzo, N. Osbaldiston (Ed.) *The Social Structures of Global Academia* (162-184). Routledge.
- Üzüm, B., & Sivrikaya, S. Ö. (2016). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin etik değerlere yatkinlık düzeyleri (Kocaeli MYO örneği). *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 3(1), 230-240.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler eğitimine genel bir bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19, 499-522.
- YÖK. (2022). *2021-2022 öğretim yılı istatistikleri*. <https://istatistik.yok.gov.tr/> sayfasından erişilmiştir.

Sivil İtaatsizlik ve Erdem: Sokrates Odağında Bir İrdeleme

Sibel Kiraz^{a, b}

Özet

Bu çalışmada sivil itaatsizlik ve erdem kavramları, ilk sivil itaatsiz olduğu öne sürülen ve erdem kavramını felsefenin alanına taşıyan ilk düşünür olarak bilinen Sokrates aracılığıyla ilişkilendirilerek tartışılmaktadır. Bu kapsamda: Sokrates'in duruşu ya da tutumu erdem, itaat, itaatsizlik ve sivil itaatsizlik bakımından yorumlanmaktadır. Erdem kavramının içeriği ve Sokrates için anlamı çerçevesinde adalet üzerine bir sorgulama yapılmaktadır. Buna ek olarak, sivil itaatsizlik literatüründe hatırı sayılır bir yeri olan "adaleti yerine getirebilen hukuk" arayışının izleği doğrultusunda doğal hukuk-hukuki pozitivizm üzerinden hukuk-ahlak tartışmasına değinilmektedir. Çalışma boyunca yürütülen kavramsal ilişkilendirmeler ve tartışma sonucunda erdem kavramının hukukun adalet yaklaşmasını sağlamak bakımından anahtar role sahip bir kavram olduğu ileri sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Sivil İtaatsizlik
Erdem
Sokrates
Adalet

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 02.03.2023
Yayın Tarihi: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1258941

Civil Disobedience and Virtue: An Examination Focusing on Socrates

Abstract

In this study, the concepts of civil disobedience and virtue were discussed in relation to Socrates who is known as the first philosopher to bring virtue into the interest of philosophy and claimed to be the first civil disobedient. In this context; Socrates' stance or attitude is discussed in association with virtue, obedience, disobedience and civil disobedience. A question about justice is carried out in relation to the content and meaning of the concept of virtue for Socrates. In addition, the discussion of law-morality is being mentioned in accordance with the path of pursuit of "law administering justice" which has a substantial space in the literature of civil disobedience. By making conceptual associations and ensuing discussions throughout the study, it is claimed that the concept of virtue has a key role in sustaining the law's position to reach justice.

Keywords

Civil disobedience
Virtue
Socrates
Justice

About Article

Received: 02.03.2023
Published: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1258941

^a sibel.kiraz@cbu.edu.tr

^b Dr. Öğr. Üyesi, MCBÜ, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, ORCID ID: 0000-0003-3006-1616

Giriş

Siyaset, hukuk ve etik'in kesiştiği alanda bulunan sivil itaatsizlik çok boyutlu bir kavram-olgudur. Bunun nedeni eylemlerimizin çok boyutlu olmasıdır. Eylemlerimiz başkasını, ötekini bağlar. Bireyler arası ilişkiler söz konusu olduğunda eylemlerimizin iyi veya kötü oluşu kapsamında ahlak, eylemlerimizin kamusallıkla ilişkisi kapsamında siyaset, siyaset söz konusu olunca yönetim, yönetim söz konusu olunca onun aracı olarak hukuk kendini gösterir.

Çağdaş dönemde güncel ve yoğun tartışmalara konu olan sivil itaatsizliğin etik boyutunun arka plana atıldığı, kavramın daha çok hukuki ve politik boyutuna ağırlık verildiği söylenebilir. Bu kapsamda sivil itaatsizliğin tanımı, kriterleri, meşruiyeti, yasa, adalet ve hukukla ilişkisi, ahlak ve etikle ilişkisi, siyasi niteliği, demokrasiyle bağlantısı gibi noktalar tartışmalıdır. Bu zengin ve karmaşık literatür karşısında sivil itaatsizlik ve erdem kavramlarını Sokrates odağında ilişkilendirmeye çalışmanın dört gerekçesi olduğu ileri sürülebilir.

Bu gerekçelerin birincisi Sokrates'in; tartışmalı olsa da tarihte bilinen ilk sivil itaatsiz olduğunun iddia edilmesidir. Sivil itaatsizlik kavramını kullanan ilk kişinin 1800'lü yıllarda yaşamış Amerikalı düşünür Henry David Thoreau olduğu bilinir. Fakat sivil itaatsizliğin olgu düzeyinde Antik Yunan'a, Sokrates'e kadar götürülebileceği düşünülür. Sokrates'in sivil itaatsiz olmadığını ileri sürenler de vardır. Kimi, sivil itaatsizliğin modern bir olgu olduğunu, Sokrates'in dönemiyle modern dönemin hukuk sistemi, yönetim biçimi bakımından farklı olması nedeniyle Sokrates'in sivil itaatsiz olarak değerlendirilemeyeceğini söyler.¹ Kimi, Sokrates'in eyleminin sivil itaatsizlik kriterlerine uymadığını iddia eder. Bu bakımdan Sokrates'in sivil itaatsizlik bilinciyle değil ahlaki bir motivasyonla hareket etmiş olduğu, neye karşı durduğunun net olmadığı yönünde dayanaklar öne sürülür.

Buna karşılık Sokrates, sivil itaatsizlik dendiğinde Mahatma Gandhi ve *Martin Luther King*'le birlikte ilk akla gelen kişilerden biridir. Örneğin Martin Luther King'in *Birmingham Hapishanesi'nden Mektup*'ta; "Bugünün akademik özgürlüğü bir ölçüde, Sokrates'in sivil itaatsizlik eylemi sayesinde vardır" (King, 2011, s. 22) diyerek Sokrates'i bir sivil itaatsiz olarak kabul ettiğini dile getirmiştir.²

Literatürü tartışmalı hale getirerek Sokrates bağlamında sivil itaatsizliğe ilişkin söz söylemeyi zorlaştıran unsurlardan biri de bilgi kısıtlılığı ve buna bağlı yorum çokluğudur. Sokrates dendiğinde önce, kimin Sokrates'i diye sormak gerekiyor: Aristophanes'in mi, Xenophon'un mu? Platon'un mu? Victor Ehrenberg *From Solon to Socrates* (Solon'dan Sokrates'e) adlı eserinde; az bilindiğini söylediği Sokrates'in farklı portrelerinden; alay edilen, savunulan, saldırılan, idealize edilen, söz eder ve bazı modern araştırmacıların Sokrates'in bir savunma konuşması yaptığını kabul etmediklerini söyler (Ehrenberg, 2011, s. 296, 300). Konu, bütün bu tartışma ve zorluklara rağmen fakat bunlar da hesaba katılarak ele alınabilir.

Sokrates'in başına gelenin herkes tarafından bilinen en basit özeti; onun aykırı düşünceleri nedeniyle suçlanması sonucu yargılanarak idam cezasına çarptırılması ve bu cezadan kaçarak kurtulabilecek imkanı varken kaçmamasıdır. Sonuç olarak cezası infaz edilen

Sokrates hafızalarda süreç boyunca geri adım atmıyarak ölüme razı olmasıyla kalmıştır. Diogenes Laertios Atinalıların sonradan pişmanlıkla Meletos'u ölüme mahkum ederek Sokrates'in tunç heykelini diktiklerini dile getirdiği yapıtında Meletos'un yeminli suçlamasını şöyle aktarır: "Sokrates devletin inandığı tanrılara inanmamakla ve başka birtakım tanrılar getirmekle suç işlemektedir; ayrıca gençlerin ahlakını bozmakla da suçludur. İstenen ceza: Ölüm" (Laertios, 2007, s. 82, 83). Burada sözü edilen Sokrates'in tanrısı *Daimon* (δαίμων) yani bir tür iç ses, vicdandır. Vicdanının sesine kulak vererek kendine göre hem itaatsizlik ederken hem de cezadan kaçınarak adil olanı yapmıştır.³

John Rawls *A Theory Of Justice* (Bir Adalet Teorisi) adlı eserinde çoğunluğun adalet duygusuna seslendiğini söylediği sivil itaatsizliği; "genellikle yasada ya da hükümet politikalarında değişikliğe neden olmak amacıyla ortaya konan, kamuya açık, şiddet içermeyen, vicdani ama yasaya karşı olan politik bir eylem" olarak tanımlar (Rawls, 1999, s.320).⁴ Rawls'ın yaptığı vurgular; özellikle de adalet ve vicdan göz önüne alınırsa Sokrates'in eylemi sivil itaatsizlik perspektifinden irdelenmeye değer bir eylemdir.

Sivil itaatsizlik ve erdem kavramlarını Sokrates odağında ilişkilendirmeye çalışmanın ikinci gerekçesi Sokrates'in felsefenin ilgisini erdem kavramına ve etiğe çeken ilk düşünür olmasıdır. Üçüncü gerekçe Sokrates dahil sivil itaatsiz olarak ön plana çıkanların itaatsizliklerine ahlaki bir dayanak sunmalarıdır. Bu ahlaki dayanağın özü adalet duygusudur.

H. D. Thoreau'nun köleliğe karşı çıkmak için vergi ödemeyi reddetmesinin arkasında adalet düşüncesi vardı. Mahatma Gandhi'nin Hintlilere yapılan haksızlıklara direnirken mücadele ettiği şey adaletsizlikti. Martin Luther King'in siyahilerin uğradığı ayrımcılıklara karşı dururken dayanağı adalet talebiydi.

Dördüncü, son ve belki de en önemli gerekçe sivil itaatsizliğin işaret ettiği hukuk ve adaletin birbirine uzaklığı sorununun hukukun ahlakla bağının işlevsel bir biçimde geliştirilmesi ve güçlenmesiyle çözülebileceği yönündeki yaygın kanaattir.⁵ İoanna Kuçuradi *Adaleti Gerçekleştirebilen Hukukun Özellikleri* adlı metninde; hukukun adaleti gerçekleştirebilmesinin yolunun etikten geçtiğinin altını çizer. Bunun için hukukun etik ilkeler olarak insan haklarına dayanması, türetiminde ve uygulanmasında insan haklarının gözetilmesi gerektiğini belirtir. Bunun için de Aristoteles'in *epieikeia* (hakkaniyet) dediği erdemın temel alınması gerektiğini söyler (Kuçuradi, 2018, s.10).

Hukuk meşruiyetini temelde adalete borçludur fakat hukuk-etik bağı zayıfladığında hukukun bu meşruiyet kaynağından beslenmesi zorlaşır. Hukuk-etik bağına reel olana dönüp sorguladığımızda karşımıza doğal hukuk-hukuki pozitivizm ayrımı ve bu ayrımdan doğan tartışmalar çıkar. Doğal hukuk, hukukun ahlakla yakın ilişki içinde olmasına imkan tanırken hukuki pozitivizm için böyle bir yakınlık söz konusu değildir. İkisinin adalet tanımları ve sivil itaatsizliğe yaklaşımları da farklıdır. Doğal hukuk yaklaşımına göre hukuk adalete dayanmalıdır fakat hukuki pozitivizm için adalet, sistemin işleyişine ilişkindir. Adnan Güriz; doğal hukukçular için hukukun en yüksek ideali olan adaletin insan vicdanında basit ve apaçık biçimde bulunduğunu fakat hukuki pozitivistlerin, adalet kavramından, üzerinde uzlaşılmasının zorluğu nedeniyle kaçınma eğiliminde olduklarını

söyler (Güriz, 2004, s. 22). Buna paralel olarak doğal hukuk sivil itaatsizliğe alan tanırken hukuki pozitivizm pek alan tanımaz.⁶

İki anlayışı ahlak, adalet ve sivil itaatsizlik kavramlarına yaklaşımları üzerinden karşılaştırdığımızda hukukun adaletle bağının, doğal hukuk referanslarının güçlenmesiyle sağlanacağı sonucuna varırız. Bu tezi temellendirmenin yollarından biri sivil itaatsizliği erdem üzerinden çözümlenmek olabilir. Bu girişim bir tür *Ariadne ipi* (efsaneye göre, mitolojik karakter Ariadne'nin, sayesinde labirentten çıkmayı başardığı ip) etkisi göstererek problemin çözümü konusundaki sınırlılıkları azaltabilir. Bu nedenle en başa, sivil itaatsizlik ve erdemi ilk kez belirginleştirerek kesiştiren Sokrates'e dönmek faydalı olacaktır. Sokrates üzerinden sivil itaatsizlik-erdem ilişkisini değer, adalet, yasa, otorite ve itaat kavramları aracılığıyla tartışabiliriz. Bunun için önce erdem kavramına eğilelim. Erdemin Etik'teki yerini ve Sokrates için anlamını açıklayalım.

Erdem, Etik ve Sokrates

Grekçe'de *arete* (ἀρετή) olarak geçen ve kısaca üstünlük olarak karşılayabileceğimiz erdem'in Latince karşılığı *virtue*'dir. *Virtue* gibi *vir* kökünden gelen *virtus* en basit ifadeyle güç demektir (Peters, 2004, s. 46). Burada sözü edilen üstünlük, yetenek ve kapasiteyle ilgilidir. *Arete* ile bir konudaki becerinin üstünlüğü kastedilir. Erdem kavramı zamanla ahlaki bir içerik kazanmıştır. Buna göre erdemli olmayı ahlaki bakımdan erdem olarak kabul edilen bir niteliğe üstün düzeyde sahip olmak ve bu niteliği istikrarlı bir biçimde taşımak olarak tanımlayabiliriz.

Düşünürler tarafından erdem olarak kabul edilerek ön plana çıkarılan nitelikler çeşitlilik arz ettiği için farklı erdem anlayışları vardır. Örneğin; Sokrates'in erdemi bilgeliktir. Aristoteles'in erdemi ölçülülüktür. Platon'un erdemleri bilgelik, cesaret, ölçülülük ve adalettir. Erdem anlayışlarının birbirleriyle kimi zaman örtüştüğü kimi zaman çeliştiği görülür. Alasdair McIntyre, *Erdem Peşinde adli eserinde; Felsefe Tarihi boyunca görülen farklı erdem tanımlarının bir ortak noktasını bulmaya çalışır*: Birçok rakip ve alternatif erdem tasarımı vardır. Homeros, Sophokles, Aristoteles, Yeni Ahit, Ortaçağ düşünürleri, Batılı yazarlar, Japonlar, Amerika yerlileri hesaba katılırsa oldukça uzun bir erdem listesi ortaya çıkar (MacIntyre, 2001, s. 268, 269). Bu nedenle erdemlerin ortak noktasını bulmak oldukça zordur. Bu noktada erdemlerin kaynağına inmek işi biraz kolaylaştırabilir. Erdemlerin arkasında geçmiş, tarih, başka bir deyişle yaşanmışlıklar vardır. Yaşanmışlıklar değerleri yaratır. Değerler, deneyimlerle sınanmış ve yüceltilerek korunmaları konusunda uzlaşmış, soyut, ahlaki ve kültürel birer mirastır.⁷

Örneğin Aydınlanma ve sonrasında en önemli iki değeri akıl ve insandır. Bu dönemde Aydınlanmanın ahlaki olan Kant ahlakında olduğu gibi insan en büyük amaçtır. Bütün eylemlerin insanı korumaya yönelik olması beklenir. Değer, bütün seçim ve kararlarımızı kendisinden türettiğimiz bir tümel gibidir. Gündelik hayatımızdaki en basit eylemimizden en karmaşık eylemimize kadar bütün eylemlerimizin değerlerimizle çelişmemesi, değerlerimize hizmet etmesi beklenir. Erdemler de değerleri korumaya yöneliktir. Protestanların erdemi çalışmaktır çünkü onlar için en önemli değer Tanrısal inayettir ve ona da ancak çalışarak kavuşabileceklerine inanırlar. Değerler özgür insan eylemlerinin

belirleyici referanslarıdır. Ahlaki değerlerden yaşantıya yön veren düsturlar türetilir. Hakan Poyraz bunu; “Değerler, nasıl yaşayacağımıza işaret eden anlam haritalarımız; eylemlerimiz için ufuk noktasıdır” sözüyle ifade eder (Poyraz, 2011, s. 63).⁸ İnsanı insandan koruyan değerleri gözeterik eylemektir. Değerleri gözeterik eylemek de ancak erdemli olmakla mümkündür.

Bütün bir etik, erdem kavramına mal edilemez fakat yine de erdemın etikte önemli bir yeri vardır. Erdem kavramının Etik’teki yerini göstermek, adresini vermek gerekirse; Etik türleri arasında erdemi ve karakteri temele alan Erdem Etiği’dir. Erdem Etiği denince akla en başta Aristoteles gelir. Her ne kadar Sokrates erdemın öğretilebilirliğiyle ilgilenmemiş olsa da pratiğe döndüğümüzde erdemın ahlak eğitimi alanında merkeze alındığı uygulamalar görürüz. Nel Noddings bu konuda günümüzde Aristoteles’e bir dönüş olduğundan söz eder ve erdemler üzerinden ahlak eğitimi uygulamaları olduğunu söyler (Noddings, 2017, s. 166).⁹ Fakat erdem kavramı Erdem Etiği’nin tekelinde değildir; Sokrates dahil birçok düşünürde izleyebileceğimiz bir kavramdır.

Ahmet Cevizci *Etiğe Giriş* adlı eserinde Etiğin üç türünden söz eder. Bunlar betimleyici etik, normatif etik ve metaetik’tir. Normatif etiğin de üç türü vardır. Bunlar teleolojik, aksiyolojik ve deontolojik etik’tir. Cevizci Sokrates’i aynı zamanda kurucu düşünür olarak normatif etik başlığı altına yerleştirmiştir. Düşünürün etiğini bu başlık altındaki teleolojik etik kapsamında görerek mutluluk etiği ve entellektüalist ahlak olarak anmıştır (Cevizci, 2002, 6, 11, 13, 15). Bu noktada aksiyolojik etiğin aynı zamanda erdem etiği olarak da adlandırıldığını belirtmeliyiz. Dolayısıyla bu sınıflamaya göre Sokrates, aksiyolojik etik (erdem etiği) kapsamında değildir. Düşünür normatif-teleolojik etiğinde erdemi değil de mutluluğu ve akli temele alır. Fakat onun ahlakında ve hayatında erdemın ileriki sayfalarda ele alındığı üzere kilit bir rolü vardır. Çünkü Sokrates’e göre kaynağı akıl ve vicdan olan erdem, mutluluk amaçlı eylemin dayandığı bilgidir. Erdeme dayanan eylem de adil eylemdir. Sokrates için erdem yaşamın merkezinde olmalıdır. Düşünür, *Savunma*’da; insan için en büyük iyiliğin erdem hakkında savlar ileri sürmek olduğunu söyler ve sözlerini, oğulları üzerinden, yaşamda en fazla ilgilenilmesi, itibar edilmesi gereken şeyin erdem olduğunu öğütleyerek bitirir (Platon, 2006, 38A3, 41E5).

Sokrates’e göre erdem olan ve yaşamın merkezinde olması gereken bu bilgi, herhangi bir bilgi değil ahlaki kararlarımızı vermemeze temel oluşturan bilgidir. Tuncay Saygın’ın ifadelerinden özetle Sokrates’e göre: İnsanın hedefi iyiye, iyi olma haline yani *eudaimonia* (εὐδαιμονία)’ya ulaşmaktır. Onun bu hedefine ulaşabilmesi kendi için iyi olanı bilmesine dolayısıyla iyi ve kötüyü birbirinden ayırabilmesine bağlıdır. İşte burada erdem, iyi ve kötüyü birbirinden ayırmaya yarayan bilgidir (Saygın, 2008, s. 132). Bu bilgiye göre hareket etmek adil olmak demektir. Sokrates de hayatı boyunca hep bu bilgiye göre hareket etmiştir. Bu bilginin kaynağı ise onun tabiri ile daha önce değindiğimiz üzere *daimon*’dur. *Daimon* bir tür Tanrısal iç sestir. Sokrates’in bu iç sesi günümüzde akıl ve vicdana karşılık gelse de onun döneminde farklı bir tanrıya yorulmuştur. Bu açıklamalardan sonra şimdi erdem perspektifiyle Sokrates odağında bir sivil itaatsizlik irdelemesi yapalım.

Sokrates ve Sivil İtaatsizlik

Buraya kadar belirlediğimiz çerçevede, Sokrates'in itaatsizliğini sivil itaatsizlik literatürü kavramlarını da kullanarak şöyle betimleyebiliriz: Sokrates aklının ve vicdanının kaynaklık ettiği erdeme göre eylemek suretiyle adil olmayı yani kendine itaati; kendini otorite kabul etmeyi seçmiştir. Bunu yaparken de bir itaatsizlik etmiş fakat bunun yaptırımından kaçmayarak hukuku tanımıştır. Çünkü erdemi, adil olanın bu olduğunu söyleyerek bunu gerektirmiştir. Kendine itaatinin cezasını yine kendine itaat ederek kabul etmiştir. Bu ceza bir bakıma kendine itaatın cezasıdır. Emily Wilson'un ifadesiyle; "Sokrates'in yargılanması tarihte demokratik bir devletin hukuki süreç gereği bir kişiyi inançları nedeniyle ölümüne mahkum ettiği ilk davadır" (Wilson, 2020, s. 9). Bu betimlemede ön plana çıkan kavramlar sırasıyla; akıl-vicdan, erdem, adalet, yasa, itaat, otorite, hukuk ve demokrasidir.

Sivil itaatsizlik bireyin akli ve vicdanına dayanarak adil bulduyuyla hukukun gerek yasa gerek uygulayıcılar aracılığıyla adil bulduğu arasındaki farktan doğar. Hukuk, yasaya itaat beklerken birey erdemli davranarak kendine itaati seçtiğinde suçlu bulunur. Burada iki soru sorabiliriz: Birincisi; Bireyin eyleminin kabul edilebilir, meşru bir zemini var mıdır? İkincisi; birey ve hukukun adil olana ilişkin vardığı sonucun örtüşmesi sağlanabilir mi? Bu soruları sırayla tartışalım.

İtaat sorgusuz, sualsiz, koşulsuz bir kabul etme hali, boyun eğiştir. Frederic Gros itaat eden kişinin son kertede köle olduğunu söyler ve; "Bir şeye boyun eğmek, bir güç ilişkisinde adeta silah zoruyla eğilmek ve kendilik duygusuna *yabancılaşmaktır*. Boyun eğdiğimde artık tamamen karşımdakine bağımlıyım" der (Gros, 2020, s. 30). Buradan yola çıkarak akıl ve vicdan sahibi olan bir varlığın itaat etmesinin onun özüyle uyumsuz olduğunu söyleyebiliriz. İnsan ya kendini otorite; karar mercii olarak tanır ya da sorgulayarak onayladığı yasaya razı olur.

Metin Bal; Sokrates'in, *Kriton* diyalogunda bir kimse ve çoğunluk arasında bir ayrım yaptığını söyler ve "bir kimse"nin diyalog boyunca otoriteyi sorgulayan kişi olduğu saptamasında bulunur. Buna göre; "Bir kimse sürekli adalet arayışında olan ve bu çabası içinde daha doğrusuna ikna olmadıkça doğru olarak kabul ettiği ilkelere bağlı kalmayı sürdürür" (Bal, 2016).¹⁰ Sokrates'in kendisi için *at sineği* benzetmesi yaptığını ve demokraside azınlığın çoğunluğa dönüşebilme potansiyeli olduğunu düşünürsek bunun sivil itaatsizliğin demokratik meşruiyeti artırabileceğini savunanları destekleyici bir nokta olduğunu söyleyebiliriz.¹¹ Kısaca, ancak mutabakatla oluşmuş, akılcı, adil bir yasaya rıza gösterilebilir.

Yasa denince akla üç tür yasa gelir; ahlak yasası, doğal yasa, pozitif yasa. Akılcı ve adil yasa - "toplumsallığın köklü geçmişinden doğan ahlakla" bağı olan, "rasyonel doğa" ve "rasyonel insan" kabulüne yaslanan- doğal hukuka dayanan yasadır. Sokrates temelde yasa karşıtı değildir. O yurttaşlık gereği, toplumsal düzene saygıdan dolayı yasa karşısında çok ince bir çizgide durur. Onu bu ince çizgide tutan adalet duygusudur. Bunu Platon'un *Kriton* diyalogunda görebiliriz. Burada Sokrates Kriton'a; insanın kendisine adaletsizlik yapıldığında bile adaletsizlik yapmaması gerektiğini söyler ve yargının kararından kaçmamasını, atalara, düzene, Atina'ya bağlılığıyla açıklar (Platon, 2017, 49a-54e).¹²

Diyalogda Sokrates'in yasalara saygı duyduğu anlaşılmaktadır. Sokrates bu bağlılık ve saygının, neden kaçmamasını gerektirdiğini anlatırken; "...karşımıza kanunlar ve devlet çıksa ve şöyle deseler: "Sokrates ne yapıyorsun? Yaptığın şey kanunlara da devletin tamamına da zarar veriyor. Eğer kararlara uyulmazsa, insanlar kanunları umursamazlarsa, onlara karşı silah çekerlerse, devletin her şeye rağmen varlığını sürdürebileceğini mi sanıyorsun?" der (Platon, 2017, 50b). Bu sözler sivil itaatsizliğe karşı olanların argümanları hesaba katıldığında son derece düşündürücüdür.

Çünkü Sokrates'in kaçması halinde ortaya çıkabilecek etkiler olarak ileri sürdükleriyle sivil itaatsizliğe karşı olanların sivil itaatsizliğin neden olacağı etkiler olarak ileri sürdükleri birbirine oldukça benzemektedir. Sokrates'in duruşu yaptırımdan kaçmamaktır. Bu da sivil itaatsizliğin temel kriterlerinden biridir. Dolayısıyla Sokrates devleti bozucu etkiye neden olmamak için kaçmamaktadır. Oysa sivil itaatsizlik karşıtları arasında sivil itaatsizliğin, Delmas Candice ve Kimberley Brownlee'den özetle aktaracak olursak; yasal ve demokratik düzeni tehdit eden, toplumu istikrarsızlaştırma potansiyeline sahip, hukukun üstünlüğünü baltalayan ve kötü örnek teşkil eden bir eylem olduğunu iddia edenler vardır (Delmas & Kimberley, 2021). Buna dayanarak, Sokrates'in yaptırımdan kaçmamanın olumsuz etkilerden koruyucu bir yanı olduğunu düşündüğünü, buna karşılık sivil itaatsizlik karşıtları için bunun, zararı engelleyici bir yanı bulunmadığını söyleyebiliriz.

Sokrates'in yasalara karşı olumlu tutumuna rağmen başının derde girmiş olması sorgulanabilir. Düşünürün yargısal bir olay yaşadığı ve hüküm giydiği nettir fakat muhalif olduğu şeyin tam olarak ne olduğu tartışmalı ve muğlaktır. Sokrates'in yasayla değil de uygulayıcılarla ters düştüğünü iddia edenler vardır. Aylin Çankaya; *Savunma'nın*, Sokrates'in, sahte suçlamalar karşısında jürinin haksızlığını göstermeyi amaçladığı konuşması olduğunu söyler ve düşünürün kendi hakkında verilen kararı yanlış bulsa da *Savunma'da* jüriye karşı gösterdiği direnişi *Kriton'da* yasalara karşı göstermeyerek düşünceleri gereği yasalara itaat ettiğini ifade eder (Çankaya, 2015, 244, 246).

Kriton diyalogundaki; haksızlığa uğrama, kendisine işlemediği bir suçun isnat edilmesi teması düşünülürse yasaya ters düşmediği halde ters düşmüş gibi gösterildiği, dolayısıyla, sorunun uygulayıcıların adaletsizliğinden kaynaklandığı sonucuna varılabilir. Sokrates'in *Kriton'da* kendi için sarf ettiği şu sözler bu görüşü destekler: "Eğer şimdi Hades'e gidersen kanunların değil insanların yanlış yapmaları yüzünden oraya gitmiş olacaksın" (Platon, 2017, 54c). Buradan anlaşıldığı üzere Sokrates ölmesi halinde bu yanlışın kanunlara değil uygulayıcılara ait olacağını düşünmektedir.

Ayrıca burada, itaat kavramının kullanımını tartışabiliriz: Sokrates eğer yasalarla değil jüriyle ters düştüyse ve adaletsiz olan yasalar değil jüriyse o halde sonuçta yasalara değil jüriye itaat etmiş sayılır. Fakat Sokrates erdeme göre eylediği için ilkece, yalnızca kendine itaat eden biridir. Dolayısıyla söz konusu olguyu şöyle ifade etmek daha doğru olacaktır: Sokrates kendine olan itaati çerçevesinde; akli ve vicdanı buna yönelttiği için, yasalara olan saygısı nedeniyle jürinin haksız kararına rağmen cezaya razı gelmiştir. Bununla ilişkili olarak; sivil itaatsizliğin yasa karşıtlığıyla karakterize olduğunu iddia edenlere göre, Sokrates yasaya muhalif olmadığı için sivil itaatsiz olarak kabul edilemez. Fakat sivil

itaatsizliğin sadece yasaya karşıtlıkla değil hükümet politikalarına karşıtlıkla da olabileceğini hesaba katmalıyız.

Diğer taraftan, Sokrates diyalogda kanunları, devleti ve düzeni bir görüyormuş gibidir. O, yurttaşın devletine bağlı, sadık olması gerektiğini bunun da yasalara uymakla, onları umursamakla olacağını düşünmektedir. Buradaki ayrışmamışlık da Sokrates'in tavrını sivil itaatsizlik bakımından tanımlamayı zorlaştıran unsurlardan biridir. Çünkü rejime, devlete, hükümete, politikalara, genel olarak yasalara, sadece bir yasaya itaatsizlik farklı anlamlara sahiptir ve farklı kapsamlarda değerlendirilir.

Bazıları, gerekçeleri ve sorgulamaları ahlaki olduğu için Sokrates'in sivil itaatsiz değil sadece bir ahlak düşünürü olduğu görüşündedir. Çağdaş bazı düşünürler buna da itiraz eder. Örneğin Naomi Reshotko, *Socratic Virtue* (Sokratik Erdem) adlı eserinde şunları savunur: Sokrates bir ahlak filozofu değil teorisyendir. Onun zihin felsefesi ve etik'in kesişme noktasında bulunan ve mutluluğa erişmek için bilgiyi araç olarak gören teorisi iyi ve kötünün mistik değerlendirmelerini ortadan kaldırarak doğallaştırılmış ve pratik çözümler sunar (Reshotko, 2006).

Bütün bu tartışmaların ötesinde, sonuç olarak, diyalogda ön plana çıkan kavram adaletsizliktir. Adalet talebi ise sivil itaatsizliği karakterize eden temel niteliklerden biridir. Adaletsizlik sistemin yetersizliğinden, yasanın adil olmayışından ya da uygulayıcılardan kaynaklanabilir. Sokrates örneğinde adaletsizliği doğuranın uygulayıcılar olduğu söylenebilir. Sokrates adaletsizlik karşısında kendi adalet anlayışına göre hareket ederek yani erdeme göre eyleyerek adil davranmıştır. Bu noktada uygulayıcıların adaletsizliği de erdeme kulak vermemelerine bağlanabilir.

Yukarıda sorduğumuz iki sorudan ilkinin bu şekilde tartıştıktan sonra, bu noktada ikinci soruyu tartışmaya geçebiliriz: Birey ve hukukun adil olana ilişkin vardığı sonucun örtüşmesi sağlanabilir mi? Eğer bu sağlanabilirse, karşılıklı bir kabulle; hukuk adaletle yaklaşmış ve dolayısıyla sivil itaatsizliğin işaret ettiği sorun çözülmüş olacaktır. Bu soru bizi başladığımız yere yani adalet kavramı üzerinden bir hukuk-ahlak tartışmasına vardırır. Çünkü daha önce belirtildiği üzere hukuk, ancak ahlakla bağı güçlenirse adaletle yaklaşabilir.

Toplumsal ilişkilerin, çeşitli sorun ve çatışmaların en aza indirgenmesiyle düzenlenmesi için doğrudan ahlaka dayanılmaz. Bunun nedenleri olarak şunlar sayılabilir: Çoğu görüşe göre ahlak görelilik arz eder. Ahlaki normların salt birer ahlaki norm olarak yazılı olmaması bir handikaptır. Ahlak normlarının yine salt birer ahlaki norm olarak dünyevi bir yaptırımları yoktur. Bu nedenlerle ahlak'ın toplumsal düzen sağlama aracı olarak doğrudan uygulanabilirliği son derece zayıftır. Onun yerine; kaynağına, temeline ve içeriğine bakıldığında belli oranda ahlakı kapsadığı söylenebilecek olan hukuk konulmuştur. Hukukun -ister doğal yani kendiliğinden oluşmuş olduğunu, ister bir iradenin ürünü olduğunu varsayalım; bu iradenin de ister Tanrısal irade, ister genel irade, ister egemenin iradesi olduğunu kabul edelim- amacı adaleti sağlamaktır. Hukuk aracılığıyla adaletin tesisi beklenir.

Bunun için öncelikle adalet kavrayışında uzlaşmak gerekir. Grekçe’de *dike* (δική) hak, *dikaioünē* (δικαιοσύνη) adalet demektir. Kavram Türkçe’ye genelde doğruluk olarak çevrilmiştir. Platon *Devlet*’in çevirmenleri Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz bunun nedenini, eserde adalet kavramının kullanımının Türkçe’de daha çok doğruluk kavramının kullanımını karşılması olarak açıklarlar. Bunu da Türklerin adalet kavramını gündelik dilin dışına çıkarmış, Tanrı katına yükseltmiş olmalarına bağlarlar (Eyüboğlu ve Cimcoz, 2010, s. viii). Bununla ilgili olsa gerek ki Arapça kökenli bir kavram olan adalet’in Türkçe karşılığı olan türe kavramının kullanımı da yaygın değildir.

Bununla birlikte adalet kavramının Türkçe’deki anlamıyla Sokrates için anlamı örtüşür. Bu anlam en öz haliyle; “herkese hak ettiğini vermek” olarak ifade edilebilir. Sokrates adaleti; ödenmesi gereken bir borç gibi görür ve herkese hakkını vermek olarak tarif eder. Herkese hakkını vermek de iyiyi kötüden ayırmayı gerektirir (Platon, 2010, 332c). İyiyi kötüden ayırabilmek de ancak bilgiyle yani erdemle olur. Dolayısıyla erdem adil olabilmenin temelidir. Adil olmak için erdemli olmak gerekir.

Adaletin hukukun da temeli olduğu su götürmez bir gerçektir. Fakat burada sorun hukukun temelinde konulmuş olan adaletin nasıl tanımlandığıdır? Bu çerçevede hukuk buraya kadar tanımlandığı üzere, “herkese hak ettiğini vermek” anlamında adaleti yerine getirebilir mi? Hukuki pozitivism bu anlamda bir adaleti ahlaki bir bağlama oturtarak bilinemez sayar. Kısaca, ahlakla birlikte adaletin bu boyutunu dışarıda bırakır. Doğal hukuk ise aksine adaletin söz konusu tanımıyla birlikte ahlakı temel alır.

Bu nedenle soru burada hukuk-ahlak ilişkisi tartışmalarına bağlanır. Bu tartışmaların ön plana çıkan üç düşünürü; H. L. A. Hart, Ronald Dworkin, ve Lon L. Fuller’dir. Hart ve Dworkin hukuk-ahlak ilişkisi kapsamında doğal hukuk-pozitif hukuk tartışmasının simgesi haline gelmiş iki düşünürdür. Hart hukuk ve ahlakı ayrı düşünebilirken Dworkin hukuku ahlaktan koparmaz. E. İrem Akı’nın belirttiği gibi; Fuller’in konuya yaklaşımı farklıdır. O, hukuk kurallarının içeriğinin ahlaki niteliğinden ayrı olarak hukukun kendi iç ahlakından söz eder ve kanun koyucularla, hukuk uygulayıcılarına yönelik ilkeler üzerinde durur (Akı, 2015, s. 1). Fuller’in yaklaşımı hukuk-ahlak ilişkisi bakımından katkı sağlayıcı bir dokunuş olarak görülebilir. Kanun koyucular ve uygulayıcılar için bir tür erdem rehberi olabilir.

Vahdet İşsevenler Fuller’in *Hukukun Ahlakı* adlı eserini merkeze alarak onun görüşünün klasik Yunan felsefesini hatırlattığını ileri sürer ve Fuller’in görüşü için “hukukun erdemi” metaforunu kullanır (İşsevenler, 2016). Buna dayanarak hukukun adil olması bir yandan da, hukukçuların adil, erdemli olmasına bu da o hukukçuların yetiştiği ortamın, düzenin adil olmasına bağlıdır diyebiliriz.

Diğer yandan, tartışmaların genel görünümünü aktarmak isterken indirgemecilik hatasına düşmemek gerekir. Doğal hukuk ve hukuki pozitivism arasında keskin bir ayrım olmadığı gibi iki tarafın temsilcilerinin görüşleri arasında da tam bir karşıtlık olduğu söylenemez. Gülriz Uygur’ a göre: Hukuki pozitivism ve doğal hukuk arasındaki temel farkı oluşturan hukuk-ahlak ayrımına bazı hukuki pozitivistlerin farklı yaklaşımları nedeniyle iki gelenek günümüzde birleşmiştir. Bu etkiyi yaratan en önemli faktör modern demokratik hukuk sistemlerinde haklar bildirgelerine ve insan haklarına yer verilmesidir (Uygur, 2003).

Görüldüğü üzere iki geleneğin ilişkisi doğal hukuk, dolayısıyla ahlak lehine gelişmektedir. Söz ettiğimiz üzere temsilcilerinin görüşleri arasında da tam bir karşıtlık yoktur. Bu, sivil itaatsizlik konusundaki görüşleri için de geçerlidir. Raymond Wacks; “Pozitivistler, çoğu zaman kendilerine atfedilen, adil olmayan veya haksız kanunlara itaat edilmesi gerektiği savına tam olarak katılmazlar” diyerek Austin ve Bentham’ın “eğer itaatsizlik iyiye doğru gidecekse kötü kanunlara itaatsizliğin meşru olduğunu” kabul ettiklerini söyler (Wacks, 2018, s. 62). Bütün bu teorik tartışmaların verimli sonuçlarının pratiğe de etki ederek hukukun Sokrates’in tabiriyle “herkese borcu olan adaleti” daha etkin sağlaması için bir dayanak olması, olumlu anlamda iyimser bir beklentimizdir.

Sonuç

Sivil itaatsizlik kavramının, olgusunun ve tartışmalarının işaret ettiği temel soru, hukukun adaleti nasıl daha yetkin bir biçimde yerine getirebileceği sorusudur. Öyle ki hukukun adaleti etkili olarak sağlayamaması hukuki, etik ve politik bir sorundur. Bu sorunun çözümüne yönelik görüşleri içeren literatüre baktığımızda doğal hukuk-hukuki pozitivizm ayrımının bir uzantısı olarak hukuk-ahlak tartışmasıyla karşılaşırız. Hukukun ahlakla bağının güçlenmesinin adaletle bağının güçlenmesine etki edeceği yönündeki görüş, doğal hukuk anlayışıyla çakışırken hukuki pozitivizm engeline takılır. Bu açmaza rağmen teorik tartışmaların, ahlak’ın, sorunun çözümüne ilişkin rolünün önemi konusunda belli oranda uzlaşma içerdiği söylenebilir. Gelişmeler doğrultusunda ahlak’ın, hukukla ilişkisi bakımından ön plana çıktığı ileri sürülebilir.

Diğer taraftan çözümün ahlak’ta olduğunun tespit edilmesi tek başına yeterli değildir. Bu, bizi ahlak gibi geniş bir alanla baş başa bırakır. Çözüm arayışında konuyu sınırlandırmak gerekir. Geline bu nokta, hem sivil itaatsizlik hem de ahlak konusunda köken olarak kabul edilebilecek bir başvuru kaynağı olan Sokrates’i hatırlatır. Sokrates’in söylemi, eylemi ve yargılanma süreci bize adalet, itaat ve ahlak kavramlarının çeşitli perspektiflerden tartışılması için zengin bir zemin sunar. Böyle bir tartışmanın yürütüldüğü bu çalışma göstermektedir ki Sokrates bize sorunun çözümü için bir ipucu vermektedir.

Bu kapsamda Sokrates’in erdem kavramına vurgu yapmasının konuyu sınırlandırarak çözüme ışık tuttuğu iddia edilebilir. Çünkü erdem ahlak’ın bireydeki yansımasıdır. Aynı zamanda toplumsal bir boyutu olan erdem, adaleti yerine getirmenin anahtarı olabilir. Çünkü adalet adil olmakla sağlanır. Hukukun adaletle bütünleşmesi için hukuk teorisyenlerinden kanun koyuculara, uygulayıcılardan kanunların muhatabı olan bütün bireylere kadar herkesin Sokrates’in kavramsallaştırdığı anlamıyla “erdem’i temel alması, yani adil olması; akla ve vicdana dayanarak eylemesi gerekir. Bu bakımdan ilgili alandaki çalışmaların erdem kavramına eğilmesi verimli sonuçlara ulaştıracaktır.

Kaynakça

- Akı, E. İ. (2015). Hukukun İç Ahlakı: Lon L. Fuller’in Görüşleri Çerçevesinde Bir İnceleme. *AÜHFD: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 64(1), 1-35.
- Bal, Metin. (2016). Otoriteyi Sorgulayan Bir Kimse Arayışında Sokrates: Platon’un Kriton Diyalogu Üzerine. *Özne*, 24, 131-144.

- Cevizci, A. (2002). *Etiğe Giriş*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çankaya, A. (2015). "Yasa" Üzerine İki Farklı Perspektif: Antigone ve Sokrates. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 19, 237-248.
- Delmas, C., Kimberley B. (2021). "Civil Disobedience". In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (Ed.).
URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/civil-disobedience/>>.
(erişim tarihi: 19.02.2023)
- Ehrenberg, V. (2011). *From Solon to Socrates*. London and Newyork: Routledge.
- Eyüboğlu, S., Cimcoz, M. A. (2010). Önsöz. Platon. İçinde *Devlet*, (s.v-xix). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fromm, E. (1994). *Erdem ve Mutluluk*. Ayda Yörükcan (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gros, F. (2020). *İtaat Etmemek*. Zeynep Büşra Bölükbaşı (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Güriz, A. (2004). Adalet Kavramı Üzerine. H. Ökçesiz (Ed.), *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, 9 içinde (s.19-33). İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.
- Gürler, S. (2010). Sokrates'in Savunmasıyla Kriton Diyaloğunun Hukuka İtaat Yükümlülüğü Açısından Karşılaştırılması. H. Ökçesiz ve G. Uygur (Ed.), *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, 20 içinde (s.84-99). İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.
- İşsevenler, V. (2016). Hukukun Erdemi ve Fuller'in Ahlakları. *İÜHFİM: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası LXXIV (2)*, 573-587.
- King, M. L. (2011). Birmingham Hapishanesi'nden Mektup. Ezgi Göç (Çev.). *Cogito: Sivil İtaatsizlik*, 67, 18-28.
- Kuçuradi, İ. (2018). Adaleti Gerçekleştirebilen Hukukun Özellikleri, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XV(2), 191-201.
- Laertios, D. (2007). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. Candan Şentuna (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- MacIntyre, A. (2001). *Erdem Peşinde*, Muttalip Özcan (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Noddings, N. (2017). *Eğitim Felsefesi*. Raşit Çelik (Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, (Hakkı Hünler (Çev.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Platon. (2006). *Sokrates'in Savunması*. Erman Gören (Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Platon. (2010). *Devlet*, Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2017). *Kriton*, Furkan Akderin (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Poyraz, H. (2011). Değerler Nasıl Oluşur?. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1), 61-71.
- Rawls, J. (1999). *A Theory of Justice*. Cambridge, Massachusetts: [The Belknap Press of Harvard University Press](https://www.harvard.edu/publishing/).
- Reshotko, N. (2006). *Socratic Virtue: Making the Best of the Neither-Good-Nor-Bad*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Saygın, T. (2008). Sokratik Erdem ve Aristoteles'in Sokratik Erdem Değerlendirmeleri. *Felsefe Dünyası*, 47, 130-136.

- Uygur, G. (2003). Hukuki Pozitivizmin Değişen Yüzü Mü?. *AÜHFD: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(3), 145-176.
- Wacks, R. (2018). *Hukuk Felsefesine Kısa Bir Giriş*. Engin Arıkan (Çev.). İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Wilson, E. (2020). *Sokrates'in Ölümü*. Özgüç Orhan (Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Açıklamalar

1. Sokrates'in sivil itaatsiz olarak değerlendirilemeyeceğini savunanlar için örneğin, bkz. (Gürler, 2010).
2. Sivil itaatsizlik hukuk felsefecilerinden çok hukukçular ve hukuk sosyologları tarafından ele alındığı için çalışmalarda Sokrates'in yaşadığı dönemin işleyişinin; Otuzlar, Solon Kanunları, içtihat, *Polis*'in siyasal yapısı vd. bakımından biçimsel düzeyde çözümlenmesine ağırlık verildiği görülür. Bu disiplinler felsefeye nazaran daha fazla somuttan hareket ettikleri için ulaştıkları sonuçlar farklı olabilir. Felsefi yaklaşım öze yönelik soyut düşünmeye dayalıdır. Bu nedenle daha esnektir.
3. İdamının üzerinden çok geçmeden Atinalıların pişman olmasının yanı sıra Sokrates, olaydan asırlar sonra, 2012 yılında Atina'da hukukçular tarafından kurulan temsili bir mahkemede beraat etmiştir. Böylece Sokrates ölümüyle adalet ve uygulamalar arasındaki boşluğa, mesafeye dikkat çekmiştir. Bu boşluğun yaşamsal öneminin timsali olmuştur.
4. Rawls yazdığı dipnotta; yaptığı sivil itaatsizlik tanımının Martin Luther King'in mektuplarını çözümlleyen H. A. Bedau'nun tanımına uygun olduğunu ve Bedau'nun tanımının H. D. Thoreau'nun kastettiğinden daha dar bir anlamı olduğunu, kendisinin ise Bedau'nun sivil itaatsizlik kavramsallaştırmasını daha geniş bir çerçeveye oturtmaya çalıştığını söyler. Burada; çok sayıda tanımı bulunan ve tanımları dar, geniş, baskın olarak sınıflandırılan sivil itaatsizliğin; kuşatıcılığı nedeniyle Rawls tarafından yapılan ve baskın gruba giren tanımı tercih edilmiştir.
5. Burada şunu belirtelim: Ahlak-hukuk ve ahlak-etik ilişkisi farklı anlamları karşılar. Hukukun temelinde ahlakın bulunması, işleyişinin etik ilkelere dayanması ve içeriğinin ahlakı yansıtması üç ayrı anlamdır. Bu konuya metnin devamında değinilmiştir.
6. Doğal hukukçular arasında: Lon L. Fuller, Ronald Dworkin, Hugo Grotius ve John Finnis, hukuki pozitivistler arasında Hans Kelsen, John Austin, Joseph Raz ve H. L. A. Hart sayılabilir.
7. Hukuk da özünde, bu miraslardan biri olan adalet değerini korumak amacıyla oluşturulmuş köklü bir toplumsal kurumdur.
8. Poyraz ayrıca kültürün etkisinden kaynaklanan değer relativizmine rağmen değerlerin evrenselleştirilebilir bir zemini olduğunu söyler. Bkz. (Poyraz, 2011, s. 70).
9. Noddings, Aristoteles'in en iyi insanın ve hayranlık uyandıran davranışların tanımını yaptığını, bir ahlak eğitimi önerisinde bulunduğunu, çocuklara erdemli şekilde davranmayı öğretmek gerektiğini söylediğini dile getirir. Birleşik Devletler'de bunu temel alan eğitimler olduğunu belirtir. Bkz. (Noddings, 2017, s. 165,167).
10. Erich Fromm da *Erdem ve Mutluluk* adlı eserinde otoriter ahlak-hümanist ahlak ayrımı yaparak erdem; otoriter ahlakta itaat etmek, hümanist ahlakta ise insanın kendi varlığına karşı sorumluluk duyması olduğunu söyler. Bkz. Erich Fromm, *Erdem ve Mutluluk*, s. 31, 177.
11. Habermas'ın müzakereci yönünden etkilenen demokrasi temelli yaklaşımlar sivil itaatsizliğin; meşruiyetini ve rolünü demokrasiye katkısı temelinde savunarak, demokratik meşruiyeti artırma potansiyeline odaklanırlar. Bunlar arasında; müzakereci demokratlar, örneğin Daniel Markovits ve William Smith, cumhuriyetçi demokratlar, örneğin Hannah Arendt ve Radikal demokratlar örneğin Robin Çelikeş sayılabilir. Bkz. (Delmas ve Kimberley, 2021)
12. Sokrates'in kaçmak istememesinin diğer nedeni de kendiyile tutarlı olmak istemesidir. Kaçması halinde o güne kadar söyledikleriyle uyumsuz bir eylemde bulunmuş olarak söylediklerinin arkasında durmamış olacağını düşünür; erdeme göre adil olan söylem-eylem birliğidir.

Beyaz Cadı Avında: Postkolonyal Bir Gotik^a

Reyhhan Özer Taniyan^{b,c}

Özet

Helen Oyeyemi, *Beyaz Cadı Avında* (2009), geleneksel anlatıları yabancılaştırır, klasik doktrinleri alt üst eder ve eserine gündemi ekler. Romanları daha çok gotik edebiyat kapsamında okunsa da etnik mitoloji ve folkloru da içine alarak sayısız bakış açısı sağlar. Oyeyemi, geleneksel gotik özellikleri birleştirmenin yanı sıra, İngiliz tarihinde tekrar eden göç, bir arada yaşama ve entegrasyon modellerini vurgulamak için kültürel motiflerinden de yararlanır. Gotik söz dağarcığını ve anlatım modelini kullanan roman, İngiliz ulusunun yabancı düşmanı eğilimlerini, günümüzde göç politikalarıyla devam eden sömürge döneminin bir mirası olarak sorgulamak için sömürge sonrası bir hikaye inşa eder. Bu nedenle, bu makale, romanı, kültürel gotik unsurları aracılığıyla İngiliz kimliğinin işgalcileri olarak etiketlenen ırksal ötekilere ve göçmenlere karşı saf beyaz İngilizliğin yabancı düşmanı endişelerini eleştiren bir postkolonyal gotik olarak yorumlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Helen Oyeyemi
Yabancı Düşmanlığı
Gotik
Cadı Vampir

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 04.04.2023
Yayın Tarihi: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1276598

White is for Witching: A Postcolonial Gothic

Abstract

In *White is for Witching* (2009), Helen Oyeyemi defamiliarizes traditional narratives, subverts the classical doctrines, and inserts recent issues. Although her novels are mostly read within the scope of gothic literature, she introduces ethnic mythology and folklore that provide myriad perspectives. As well as incorporating the traditional gothic features, Oyeyemi draws from cultural motifs of her Nigerian roots to highlight the recurring patterns of immigration, coexistence, and integration in English history. Using the vocabulary and the pattern of gothic narration, the novel constructs a postcolonial story to question the xenophobic tendencies of the English nation as a legacy of the colonial era that endures today through immigration policies. Therefore, this article reads the novel as a postcolonial gothic criticising the xenophobic concerns of pure white Englishness against racial others and immigrants labelled as invaders of English identity through the elements of cultural gothic.

Keywords

Helen Oyeyemi
Xenophobia
Gothic
Soucouyant

About Article

Received: 04.04.2023
Published: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1276598

^a This study is a revised version of a paper presented at the 15th International IDEA Conference, Hatay, Turkey.

^b rotaniyan@pau.edu.tr / reyhanozer08@gmail.com,

^c Assist. Prof. Dr., Pamukkale University, Humanities, Department of English Language and Literature, Denizli 0000-0002-0285-1787

Introduction

In her third novel, *White is for Witching* (2009), Helen Oyeyemi, a Nigerian-British author, weaves a narrative fabric that is made up of several distinctive forms but intermingled into a metaphor. In the novel, Oyeyemi defamiliarizes traditional narratives, subverts the classical doctrines and inserts recent issues. Although her novels are mostly read within the scope of gothic literature, she includes ethnic mythology and folklore in them providing myriad perspectives. Her works present a rhizomatic structure (Deleuze and Guattari, 1987, pp. 7–15). There are heterogeneous connections tied to any other with any thread (Deleuze and Guattari 1987, pp. 7–8). Her intertextuality and rewritings can be characterized as the rupturing of coherent structures or narratives, breaking apart an apparently familiar tale by recreating them with new strands (Deleuze and Guattari 1987, p. 9). Rather than following a linearity or/and offering a clear illustration, she attempts to deterritorialise readers. She creates a critical contemporary panorama of the world with intertextual historical, political, and cultural facts with a quite imaginative space and characters. This acknowledges her style along with her roots as an immigrant in a country where whiteness stands for Englishness. Hence, English settings in her novels contradict the postcolonial depiction “of London as a utopian space of cultural and social transformation” (McLeod, 2004, p.16). Her depiction of this space is not only disturbing but also threatening for her characters and readers, as well.

Oyeyemi’s *White Is for Witching* is set in Dover of a Kentish atmosphere through which cultural phobias and xenophobic fears are attributed to the Other as a national threat. The setting bears the political, cultural, and social problematisation of foreigners through hospitality to define the borders of Englishness. Dover is a metaphorically important spot because it serves as a port and a bump. Its white cliffs connote Englishness and its imperial borders. Thus, the Dover of the novel is also metaphorical in terms of a national fortress. Likewise, Cambridge is depicted as an exclusive British domain where none of the foreign characters feels comfortable. It is as if a ‘tomb’ everybody “would be afraid” to be, “built in the fourteenth century” with “the faces [...] from enormous frames” of “all former masters” (Oyeyemi, 2009, p. 88). Buckley and Ilott state that:

Dover (as representative of the xenophobic nationalism that focuses on borders and exclusion), and Cambridge, (in which ideas of a meritocracy reinforce a classist snobbery by refusing to acknowledge differences in opportunity), are juxtaposed productively in Oyeyemi’s early work, in which her characters’ sense of belonging and national identity is constantly negotiated yet never complete. (2017, p.6)

Xenophobic nationalism attributed to Dover and the hospitality of Cambridge are the only two threads interwoven into the fabric of the novel. The rhizomatic structure of the text is enriched with social, cultural, and psychological references entangled within the trappings of the Gothic tradition. The novel includes traditional Gothic aspects like the haunted/ing house, a female struggling with insanity, and the uncanny doubling that exists with twins and possessions. As well as incorporating the traditional gothic features, Oyeyemi also draws from cultural motifs of her Nigerian practices, like “abiku,” and “soucouyant” to highlight the recurring patterns of immigration, coexistence, and integration in English history. Using the vocabulary and the pattern of gothic narration, the novel constructs a postcolonial story to question the xenophobic tendencies of the English nation as a legacy of the colonial era that endures today through migration policies. Therefore, this article discusses the novel as a postcolonial gothic criticising the xenophobic concerns of pure white

Englishness against racial others and immigrants labelled as invaders of English identity through the elements of cultural gothic.

Oyeyemi's Gothic

White is for Witching follows the mysterious disappearance of Miranda Silver. She has a pathological disorder called pica, which causes her to eat inanimate items like chalk and plastic. There are shifts in the story with multiple narrative perspectives starting with the protagonist Miranda, her twin Eliot, her lover Ore, the house/29 Barton Road, and Nigerian housekeeper Sade. Miranda has vanished at the beginning of the book, and the plot retrospectively follow Miranda's path while each narrator provides an explanation. Oyeyemi interweaves many perspectives, styles, and thoughts with each narrator. Out of many, she foregrounds the xenophobic imperialist ideology through the house, 29 Barton Road, which speaks on behalf of Anna Good called the goodlady. Through the narration of the house, the story of Anna Good and her hatred of Others because of her deceased husband during the WWII, are explained:

'I hate them,' she said. "Blackies, Germans, killers, dirty . . . dirty killers. He should have stayed here with me. [...] She spoke from that part of her that was older than her. The part of her that will always tie me to her, to her daughter Jennifer, to Jennifer's stubborn daughter Lily, to Lily's even more stubborn daughter Miranda. I can only be as good as they are. We are on the inside, and we have to stay together, and we absolutely cannot have anyone else. [...]They shouldn't be allowed in though, those others, so eventually I make them leave. (Oyeyemi, 2009, p. 74)

It embodies xenophobia through the hatred and promise of the goodlady to keep her following generations distant from Others. With the French husband of Lily, the house is used as a guest house which dispels all others. This motivation of the house, empowered by the white English supremacy of the goodlady, shows the gothic imprints, especially on black guests defined as those others. The xenophobic tendency is based on the Other as an item of anger and hatred, and thus the house acts as a sanctuary of whiteness controlling the invasions of Others. With imperial nostalgia[1], the house/goodlady sets a wall against the immigrants to preserve the pure nation, and this wall around the beloved ones turns them into prisoners. The xenophobic guard of the goodlady clashes with the new cultures and histories so bitterly that they constitute the elements of gothic. In conjunction with the guarding of the goodlady, the feelings of "loss and transgression" are precisely two fundamental characteristics of postcolonial gothic (Ng, 2007, p. 18). These senses are supported by the "fragmented histories," memory, and remembrances and "expose the fault-lines in colonial ideologies and political and economic systems" (Rudd, 2010, p. 3) to render postcolonial gothic.

Oyeyemi recontextualises the old tradition of gothic to discuss the postmodern times of identification in a postcolonial context. Englishness and whiteness are haunted by the colonial history that reflects "the physical and psychological trauma associated with migration, displacement, racism and contested national identities" (Buckley and Ilott, 2017, p.10). Using the elements of gothic to examine the traumas of the identity process challenges the classical Western form of the gothic writing. Reversely, she reconfigures the discourse of gothic Others with the twists in the novel.

Oyeyemi reflects these colonial traumas through the monster/vampire, asylums, hauntings, and twins as the fundamentals of the gothic tradition. She revisits the Western-dominated gothic genre through the practices of colonial violence and dominance. As known widely, Gothic has always been quite appropriate for racial and imperial narratives since “the monstrous, the supernatural, and the terrifying, are typically linked to the foreign” (Brantlinger, 2006, p. 153). This idea is relevant from the early examples of Gothic tradition because “the Imperial Gothic contains a host of ghostly and monstrous figures that not only frighten the reader but also demonstrate the latent fears and desires of imperialist discourse” (Höglund, 2005, p. 245). Therefore, it cannot be considered a coincidence to see foreign locations like Italy in *Mysteries of Udolpho* (1794), Transylvania /Romania in *Dracula* (1897), and Geneva/ Germany in *Frankenstein* (1818), Arabia in *Vathek* (1786) in English literature. These settings are addressing the romanticised places as the reminiscent of Oriental mind. Moreover, the stimulation of frightening, mysterious and unknown is linked to colonial settings, characters, and traditional practices. Therefore, “gothic writers were quick to realise that Britain’s growing empire could provide a vast source of frightening ‘others’” (Paravisini-Gebert, 2002, p. 229) to replace the villainous heroes, antiheroes, and monsters. In accordance with the imperial expansion, the subject of others has shown itself in the form of foreignness, ethnic differences, and cultural practices and with indigenous people via a firmly Eurocentric perspective.

The Gothic turns into an ideal intersection to obscure the fraught nature of coloniser/colonised dynamics. The “anxiety over cultural limits and boundaries” shows the consequences of subjugation followingly (Botting, 2013, pp. 1-2). The anxiety is stemming from the realization of the fact that subjugated peoples might aspire to occupation in England, recalls the Derridean anxiety concerning the displacement of Englishness and pure identity. This threat of invasion is related to the anxiety that “the English are displaced, figuratively if not physically: their Englishness admits of Otherness, and England becomes an alien nation” (Schmitt, 1997, p. 3). Strangely close to what has been pointed out, Oyeyemi strikes the attention to the racial issues and displacements of the early twenty-first century. The metaphors given through the choice of setting and characters support the engagement with the migration into England. The invasion of the past is replaced with the immigration of the recent, and thus, there have appeared new readings of gothic narratives through the anxieties of reverse colonisation. With the idea of being colonised by “the marauding, invasive Other, British culture sees its own imperial practices mirrored back in monstrous forms” (Arata, 1990, p. 623). Oyeyemi applies the very same idea to her story. Although it is faithful to the classics of gothic narration with its features and themes, there are other gothic elements replicating the cultural practices of Oyeyemi’s ethnic heritage, and thus she enriches the field of gothic narrative. “The Gothic as a hybrid form, incorporate[s] and transform[s] other literary forms as well as developing and changing its own conventions in relation to newer modes of writing” (Botting, 1996, p. 14). Thus, Oyeyemi interweaves the threads of the gothic by mingling them with those of her cultural background. *White is for Witching* suggests the hybridization of coloniser and colonised that blurs this binarism by harmonising the Nigerian Yoruba elements and English characters.

White is for Witching

Although enigmatic at the very beginning in terms of narrators and the in-medias-res beginning with the question of where Miranda Silver is, the novel in general revisits the classical elements of the gothic tradition. First, as a gothic child figure with a twin brother, she is suffering psychologically and is “admitted to an adolescent psychiatric unit” (Oyeyemi, 2009, p. 21). Twins are depicted as weird with their habits and manners. Eliot wears “a black balaclava” in August (Oyeyemi, 2009, p. 75), and “read[s] Moby-Dick” (Oyeyemi, 2009, p. 59) as a fan of Poe. Likewise, Miranda is interested mostly in conventional gothic stories of “Grimm’s Fairy Tales. Perrault, Andersen, Le Fanu, Wilkie Collins, E. T. A. Hoffmann” (Oyeyemi, 2009, p. 96). She is exactly like “one of those Gothic victims, the child-woman who is too pretty and good for this world and ends up dying of tuberculosis or grief—a sweetheart-shaped face and a river of blue-black hair” (Oyeyemi, 2009, p. 97). Another narrator, the Nigerian housekeeper is also named Sade as an explicit allusion to Marquis de Sade.

Mostly the events take place in the house of the Silver family which “[has] two big brown grids of windows with a row of brick in between each grid” as if “funny square eyes, friendly, tired.” The house has been transformed into a guest house. Located “opposite [...] a churchyard [...] with the graves beneath,” the house is “like [...] a castle,” with “the steep, winding staircase with the gnarled banister” (Oyeyemi, 2009, p. 16). The setting is quite loyal to classical gothic tales. Yet, within time, as usual, “the castle gradually gave way to the old house: as both building and family line, it became the site where fears and anxieties returned in the present” (Botting, 1996, p. 3).

As stated earlier, in the novel, the house also dangerously represents the nostalgia of Englishness through the xenophobic character, the goodlady. It has a humiliating racist discourse for the black characters. Relatedly, Alison Rudd points out the importance of Gothic as a “strategy” that paves a way “to expose and subvert past and continuing regimes of power and exploitation, and to re-inscribe histories that have been both violent and repressed” (2010, p. 2). Thus, Oyeyemi reminds the dehumanizing and humiliating perspectives of the colonial past. This xenophobic ideology is personified via the home on the cliffs of Dover. Historically marked as an English border [2], Dover becomes a synecdoche of Englishness.

In the novel, the house, at 29 Barton Road of Dover was haunted by the Silver family’s maternal ancestors. The house filled with the hatred and fear of others defends itself by violently attacking foreign Others. It seeks national and racial homogeneity. Hence, this haunted/ing realm of xenophobia is illustrated in the novel to highlight the fierce colonial past and disturbed postcolonial present of England. Like the geographical borders of England with the cliffs in Dover, the house is the border of a pure Silver family and trespassing is not welcomed because of the fear of transgression. Moreover, the powerful hatred of the house shows itself with the shooting of Lily Silver in Haiti. Her presence in Haiti is not acceptable for the goodlady since she jeopardizes the borders and puts Englishness into a racial mixture. Since there is a connection between the Silver matriarchal line, it is seen that Miranda, but actually the goodlady, is smiling at the death of Lily since her soul will be within the borders of the house and there will be no threat anymore: After informed about Lily’s shooting, Miranda “looked down and, for a moment, appeared to be smiling. She wasn’t smiling. She wasn’t in control of her face” (Oyeyemi, 2009, p. 12). At this

point, it is interesting that what Miranda is experiencing is the in-betweenness of possession. She shows both the internalization of the goodlady out of her consent and the rejection of the ideologies she has inherited inside herself. She cannot metaphorically digest the situation and thus suffers from pica syndrome: “she really can’t help herself [...]she is feasting on plaster” (Oyeyemi, 2009, p. 9). However, these cravings can be read as a metaphorical desire to have borders of identity like those chalky Devon’s cliffs. Ilott mentions this consumption as a sign of “the national borders resurrected within her own body” (2015, p. 64). Moreover, as pointed out by Burton:

Miranda’s desire to eat chalk equally resembles a desire to deconstruct the physical border of the white cliffs that exist outside of her, conveying an active attempt to reject the internalised racist ideologies she has inherited from the goodlady. As a character representing her nation through acts of consumption, Miranda can be read as an ambivalent figure who transcends the boundaries that are constructed by her ancestors (2017: p. 81).

Therefore, Miranda’s act of starving herself through pica can be read as a desire to suppress the goodlady’s influence and her control within herself as an ambivalent figure. Moreover, the introduction of the character Ore supports the ambiguity of Miranda towards the colonial biases and xenophobia of the goodlady. Their romantic relationship is above all borders and constructions of pure Englishness. Although Ore is an adopted girl of a white British family, her identity problematises the separation of ‘us’ and ‘them’ because of her black skin. This division shows itself even in the gothic architecture of Cambridge where “walls and windows forbade [her]. They pulled at [her] and said, You don’t belong here. Again and again, over textbooks and plates of mush in the hall, [she] gritted [her] teeth and said, Yes, I do.”(Oyeyemi, 2009, pp. 94-95)

It is obvious that Ore’s being is defined by her appearance and colour in a traditional British institution. Racial judgement is a reflection of the former colonial days and her black British identity places Ore on the margins of society against her will. However, the desire of Miranda for Ore not only proves the absurdity of the racial fears but also puts Miranda in a hybrid situation in terms of devouring Ore as a racial other. “Consumption that blurs the lines between bodily and national borders turns Ore’s body into a stage for nationalist politics hostile to immigrants and their descendants” (Ilott, 2015, pp. 65–66). It should be kept in mind that, destroying/consuming the other to clear alterity is at the heart of xenophobia; the drive to expel alterity. The bodily desire of Miranda for Ore and the national desire of the goodlady create ambivalence for the characterisation of Miranda but the violent consuming practice of Miranda is directly linked to her maternal ancestor, the vampiric goodlady: “Ore’s smell was raw and fungal as it tangled in the hair between her legs. [...] Miranda had needed Ore open. Her head had spun with the desire to taste. She lay her head against Ore’s chest and heard Ore’s heart. The beat was ponderous. Like an oyster, living quietly in its serving-dish shell” (Oyeyemi, 2009, p. 115). Intimate desires are accompanied by fierce cravings and vampiric tastes. However, Miranda is quite conscious of such a monstrosity part of her desire and thus constantly tries autosuggestion with the words “Ore is not food,’ or “manage your consumption” and behave yourself” and she fears that ‘[she is] a monster’ (Oyeyemi, 2009, p. 115, *italics are original*). It is obvious that her love and desire are juxtaposed with the violence and hatred of the goodlady. Also, the traditional vampire quality is attributed to the white British woman, the goodlady. Thus, comes other gothic

features that are not familiar in the western gothic tradition. Oyeyemi challenges the traditional forms of gothic vampires with her cultural motifs of Yoruba heritage.

Oyeyemi blends the ethnic story of soucouyant with the traditional western vampire narratives in the creation of the goodlady, who “is very beautiful, [...] but very strict [...] and she makes no exception to any rule. [...] She’s like tradition, it’s very serious when she’s disobeyed. She’s in our blood” (Oyeyemi, 2009, p. 44). The goodlady, materialised as a house, is a composition of foremothers and aims to protect everybody in her bloodline through the house. The goodlady with her unbreakable tie to the house itself turns into a catalyst of the generation upcoming with the house and embodies violent xenophobia. The violent practices and racist discourse of them are associated with a monstrous power, a soucouyant, through which she tries to shield her family from the possible dangers of others.

Soucouyant has been thoroughly studied by Giselle Liza Anatol, and it is located among the “mythology of nocturnal, bloodsucking creatures” that “turns into a ball of fire after leaving its skin behind” and “in the tales [...] the soucouyant or old female spirit sheds her skin at night and flies about sucking the blood of children and of careless travellers” (Gadsby, 2006, p. 67). In the novel, the soucouyant description is loyal to its origins and is defined as, “the wicked old woman who flies from her body and at night consumes her food, the souls of others – soul food! – in a ball of flame. At dawn, she returns to her body, which she has hidden in a safe place” (Oyeyemi, 2009, p. 89). It is quite clear that the hidden safe place of this wicked old soul is the house. Moreover, Miranda identifies herself with it and she believes that her great-grandmother is the soucouyant possessing her and the house: “We are the goodlady. [...] The house and I” (Oyeyemi, 2009, p. 130). The xenophobic house and the goodlady fuse into Miranda - as in the role of the gothic child - and become the soucouyant to dominate, protect and preserve the Englishness.

Sade, the Nigerian housekeeper, recognizes Miranda’s possessed/haunted being by her ancestors and asks whether “[t]hey’re calling [her],[...] [her] old ones” (Oyeyemi, 2009, p. 61). According to Yoruba rituals, “the ancestors have the ability to directly intervene in daily life” (Cousins, 2012, p. 50). It is believed “the deceased, in going to Orun [the ancestors’ realm], enter a spirit world rather like earth, from which they revisit the living periodically” (Peel, 2004, p. 174 qtd in Cousins, 2012, p. 50). Miranda connects with her deceased foremothers: Anna Silver, Jennifer, and Lily, and these spirits can easily be associated with abiku. The abiku is “a class of evil spirits, who cause children to die” because after entering “a child, he takes for his own use, and for the use of his companions, the greater part of the food that the child eats, who in consequence begins to pine away and become emaciated”. These evil spirits should find human tenements since they “suffer from hunger, thirst, and cold since nobody offers sacrifice to them and they have no temples” and they “[endeavour] to improve their condition by entering the bodies” (Ellis, 1894). Such practice causes emaciation, boniness and then death. These spirits of Silver maternal figures show themselves constantly on an untouched dinner table with the begging “Eat for me... Eat for us” (Oyeyemi, 2009, p. 79). When they ask her for the foods she craves, “What will you eat? Tell me and I will bring it to you” (Oyeyemi, 2009, p. 79), Miranda refuses to eat anything because of her pica. Moreover, this eating disorder and her anorexia can easily be associated with the desire of suppressing her monstrous blood craving or vampirism. As Helen Cousins asserts “framed through abiku, the pica is reconfigured from a self-harming eating disorder

to a sacrificial act intended to protect others from these dangerous, possessing, vampire-like spirits who sustain themselves parasitically” (2012, p. 51).

Distorting the vampire characterisation of the western gothic style, Miranda refuses to be the evil, yet it is her alter and/or possessing being which chooses to be the evil uncanny villain of the story. However, Oyeyemi’s strategy seems to disturb the identity of the characters. Miranda is a twin quite identical to each other and a composition of her foremothers like “a cube [...] four stiff faces in one” (Oyeyemi, 2009, p. 80). With the Silver females only, Oyeyemi alludes to the monstrous racial obsession of the Englishness – pure whiteness – with the bad deeds like in the example of witching. As the title suggests white is associated with witching. The house states that Anna Silver as the mother of itself curses foreign nations and races.

White is for witching, a colour to be worn so that all other colours can enter you, so that you may use them. At a pinch, the cream will do. Four years later, Anna Good put the cream dress on again, and an expensive white coat that Andrew had bought her, and she did some witching. (Oyeyemi, 2009, p. 73)

She transforms her fear and hatred “from the whites of her eyes and woven itself into [its] brick until [it] came to strength, until [it] became aware”(Oyeyemi, 2009, p. 73). From that moment onwards, the house takes on the mission of soothing her anger and grief through xenophobic behaviours. On the other hand, the witching of Sade is also related to whiteness. Her knitting “like beaten egg white” (Oyeyemi, 2009, p. 75) protects black Ore from the goodlady and saves her life miraculously. Like these allusions and the white cliffs of Dover as explained earlier, Oyeyemi questions the im/possibility of pure Englishness. Even Miranda’s pica and her obsession with consuming chalk (a reference to the white chalk border cliffs of Dover) can be seen as the choking racial purity of English nationhood. Specifically, Miranda’s intimacy with a black girl, her refusal to be a vampiric monster and even her hybrid blood (French father) are the motifs of the global and hybrid nationhood. Hence, Oyeyemi has examined the impossibility of a pure white nation with the xenophobic vampire goodlady haunting the house. English and foreign nations intervened in one thread forming a rhizomatic being.

Equally important in characterisation, adopted Ore by a white English family, is black and reflects the identity issues. Ore refuses any racial identification because of her colour: “I may be adopted, but I know exactly who I am” (Oyeyemi, 2009, p. 94). She does not want to be forced into a black identity that would make her Englishness questionable. She refrains from Nigerian Society calling her sister at the university and does not want to enrol the society. She cannot stand hearing the Nigerian meaning of her name and in order not to hear she “put[s] [her] hands over [her] ears and growl[s]” (Oyeyemi, 2009, p. 126). However, these practices of Ore are stabilised by Oyeyemi in a scene in which she turns into a white one in the shower of Miranda: “Where [Ore’s towel] had touched, was striped with black liquid [...] The black’s coming off,’ someone outside the door commented” (Oyeyemi, 2009, p. 128). In this scenario, she “concentrate[s] on making [herself] colourfast;” she tells herself: “I know what I look like” (Oyeyemi, 2009, p. 136). Oyeyemi underlines the fact that her Englishness is not related to any desire to be white, and her racial heritage is not related to any inclination to highlight the ethnic identity of any sort. Ore like Miranda is an encoded binary individual being, black and white.

Conclusion

Authors with ethnic origin, especially, those writing postcolonial gothic reissue the traditional gothic tradition to recall colonial practices and discourse. This is quite suitable for the trauma experienced during the imperial times, whence as in the general sense, postcolonial gothic writes back to render monster makers monstrous. The tension given through the binaries well fulfil the discourse of Gothic and the displacement of traditional concerns with those once marginalised turns into the characteristics of postcolonial gothic. However, within the twenty first century, postcolonial gothic manifests the neocolonial and/or neo imperial modes of expression to criticise political realities, the truths of postcolonial today and voicing out the new-old otherings. Discussing both the traditional colonial violence of the past and new political atrocities that are shaped by the new migrancy waves, postcolonial gothic of Oyeyemi issues historical and racial hatred while recalling the national monsters/witches to shed light on the rhizomatic relations of identities, history, culture, and fear in a globalised world.

In her novel, *Oyeyemi*, with great diverted examples from past and present to history and culture, tries to discuss how England has been constructed out of differences. She issues the current immigration waves with the those of past like “the Angles and the Saxons and the Druids and the Celts and the Picts [...]” (Oyeyemi, 2009, p. 124) to explain the complexity of English cultural heritage. Moreover, she remembers the colonial past of England and her mutual interactions to highlight the problematisation of the immigrants and xenophobic feelings towards them. Mingling the nations, cultures, and even the narrative strategies, Oyeyemi creates a world of horror illustrating the reality of the present and hybrid characters who struggle to obtain equal rights and happiness. Hence, the tradition of gothic seems to be the most suitable era to discuss the problematisation of the Other and to defeat the fear of the unknown. Moreover, the postcolonial perfectly function within a Gothic setting. As claimed “the Gothic is, and has always been, *post*-colonial [...]where the colonial encounter—or the encounter which may be read or interpreted through the colonial filter—proves a catalyst to corrupt, to confuse or to redefine the boundaries of power, knowledge and ownership” (Hughes and Smith, 2003, p. 1).

In comparison to the older examples, “contemporary use of the gothic strikes a darker and more disturbing note. It is the horror now that is real, and the resolution that is fanciful” (Sage and Smith, 1996, p. 5). Since the politics of border and nationhood are one of the most fragile issues of the twenty-first century, “solipsism that locates fear and terror in the breasts of the majority population threatens to obscure the effects of the racism-as-usual that continues to poison social and political life” (Ware, 2009, p. 100). Thus, Oyeyemi redefines the terror of these feelings through gothic narrative. As Tabish Khair states “as a narrative of terror, gothic “depends on a perception not just of ambivalence but also of opposition and ‘irreconcilable’ difference” (2009, p. 132). This terror in the narration is used to reflect the ambivalence and ‘irreconcilable difference’ of binarism. Thus, Oyeyemi combines the tradition of the gothic with a postcolonial understanding. She questions the postcolonial themes and practices of Other, reterritorialisation, and identity crises through gothic features of haunting/ed setting, monstrosity, and vampires. Intermingling the Other, to be more precise, the fearful and uncanny Other, which is quite common both to postcolonial and gothic literature, the novel tells the haunting colonial ideology that still reigns over the

Englishness understanding. While showing the Others of the house, the novel voices out their inbetweenness, hybridity and disturbing ambiguity. Oyeyemi enables a hybrid voice that silences neither cultural nor racial hybridity. The cautionary tale of a girl, Miranda, insists on the idea that the real monsters in society are those who have xenophobic feelings, and it gives its moral and political lesson via the combination of gothic and postcolonial ideologies.

Works Cited

- Arata, S. D. (1990). The Occidental tourist: Dracula and the anxiety of reverse colonization. *Victorian Studies* 33(4), 621-45.
- Brantlinger, P. (2006). Imperial Gothic. A. Powell and A. Smith (Eds.), *Teaching the Gothic* (p. 153-167). New York: Palgrave Macmillan.
- Botting, F. (1996). *Gothic*. London: Routledge.
- Buckley, C. and Ilott, S. (2017). Introduction. C. Buckley and S. Ilott (Eds.), *Telling it slant : critical approaches to Helen Oyeyemi* (p. 1-22). Brighton: Sussex Academic Press.
- Burton, K. (2017). 'Why do people go to these places, these places that are not for them?': (De)constructing Borders in *White Is for Witching* and *The Opposite House*. B. Chloé and S. Ilott (Eds.), *Telling it slant : critical approaches to Helen Oyeyemi* (p. 74-92). Brighton: Sussex Academic Press.
- Cousins, H. (2012). Helen Oyeyemi and the Yoruba gothic: *White is for Witching*. *The Journal of Commonwealth Literature* 47(1) 47-58 . DOI: 10.1177/0021989411431672
- Deleuze, G. and Guattari, F. (1987). *A thousand plateaus*. Brian Massumi (Trans). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Ellis, A. B. (1894). Chapter VI. Egungun, Oro, Abiku, and various superstitions. *Yoruba-Speaking Peoples of the Slave Coast of West Africa*. Available at: <https://www.sacred-texts.com/afr/yor/yor07.htm>
- Gadsby, M. M. (2006). *Sucking salt: Caribbean women writers, migration, and survival*. Colombia: University of Missouri Press.
- Hughes, W. and Smith A. (2009). 'Introduction: Queering the Gothic', Hughes, William, and Andrew Smith (eds), *Queering the Gothic*, Manchester: Manchester University Press, pp. 1-10.
- Höglund, J. (2005). Gothic haunting empire. M. H. Troy and E. Wennö (Eds.) *Memory, Haunting, Discourse* (p. 243-254). Karlstad: Karlstad University Press.
- Ilott, S. (2015). *New postcolonial british genres: Shifting the boundaries*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Khair, T. (2009). *The Gothic, postcolonialism and otherness: Ghosts from elsewhere*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Ng, A. H. (2007), *Interrogating Interstices: Gothic Aesthetics in Postcolonial Asian and Asian American Literature*, Oxford and New York: Peter Lang.
- Oyeyemi, H. (2009). *White Is for Witching*. HH Canada, Penguin Group, epub.

- Paravisini-Gebert, L. (2002). Colonial and postcolonial gothic: The Caribbean. J. E. Hogle (Ed.). *The Cambridge Companion to Gothic Fiction*. Cambridge: Cambridge Collections Online. DOI: 10.1017/CCOL0521791243
- Rudd, A. (2010). *Postcolonial gothic fictions from the Caribbean, Canada, Australia, and New Zealand*. Wales: University of Wales Press.
- Sage, V. and Smith, A. L. (1996). Introduction. V. Sage and A. L. Smith (eds). *Modern Gothic: A Reader* (p. 1-5). Manchester: Manchester University Press.
- Schmitt, C. (1997). *Alien nation: Nineteenth-Century gothic fictions and english nationality*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- Ware, V. (2009). The white fear factor. E. Boehmer and S. Morton (Eds.). *Terror and the Postcolonial* (p. 99-112). Chichester: Wiley-Blackwell.

Endnotes

- [1] Rosaldo, Renato. *Representations*, Spring, 1989, No. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory (Spring, 1989), University of California Press, pp. 107-122
- [2] For Further information, visit: <https://www.bbc.com/news/magazine-19343382>